WETTEN, DECRETEN, ORDONNANTIES EN VERORDENINGEN
LOIS, DECRETS, ORDONNANCES ET REGLEMENTS

DIENSTEN VAN DE EERSTE MINISTER EN MINISTERIE VAN JUSTITIE

N. 98 — 1611 [S − C − 21268]

25 JUNI 1998. — Wet tot regeling van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van ministers (☜)

ALBERT II, Koning der Belgen,

Aan allen die nu zijn en hierna wezen zullen, Onze Groet.

De Kamer van volksvertegenwoordigers heeft aangenomen en Wij bekrachtigen hetgeen volgt :

TITEL I. — *Toepassingsgebied*

Artikel 1. Deze wet regelt een aangelegenheid als bedoeld in artikel 74 van de Grondwet.

Art. 2. Het hof van beroep te Brussel is bij uitsluiting bevoegd om een minister te berechten voor misdrijven die hij mocht gepleegd hebben in de uitoefening van zijn ambt.

Voor de berechting van een minister tijdens de uitoefening van zijn ambt, voor misdrijven die hij buiten de uitoefening van zijn ambt mocht gepleegd hebben, zijn de hoven van beroep van de plaats van het misdrijf, die van de verblijfplaats van de verdachte en die van de plaats waar de verdachte gevonden is, gelijkelijk bevoegd.

TITEL II. — *Vervolging en onderzoek jegens ministers in de gevallen bedoeld in artikel 2*

HOOFDSTUK I. — *Algemene bepalingen*

Art. 3. De vervolging van een minister kan uitsluitend door de procureur-generaal bij het bevoegde hof van beroep ingesteld worden. Ze wordt onder zijn leiding en gezag uitgeoefend.

(☜) De nota's betreffende deze tekst bevinden zich op blz. 21145.

SERVICES DU PREMIER MINISTRE ET MINISTERE DE LA JUSTICE

F. 98 — 1611 [S − C − 98/21268]

25 JUIN 1998. — Loi réglant la responsabilité pénale des ministres (☜)

ALBERT II, Roi des Belges,

A tous, présents et à venir, Salut.

La Chambre des représentants a adopté et Nous sanctionnons ce qui suit :

TITRE Ier. — *Champ d'application*

Article 1er. La présente loi règle une matière visée à l'article 74 de la Constitution.

Art. 2. La cour d'appel de Bruxelles est seule compétente pour juger un ministre pour des infractions qu'il aurait commises dans l'exercice de ses fonctions.

Pour le jugement d'un ministre pendant l'exercice de ses fonctions, pour des infractions qu'il aurait commises en dehors de l'exercice de ses fonctions, les cours d'appel du lieu de l'infraction, celle de la résidence du prévenu et celle du lieu où le prévenu a été trouvé, sont également compétentes.

TITRE II. — *Poursuites et instruction à l'encontre des ministres dans les cas visés à l'article 2*

CHAPITRE Ier. — *Dispositions générales*

Art. 3. Les poursuites à l'encontre d'un ministre peuvent être intentées uniquement par le procureur général près la cour d'appel compétente. Elles sont exercées sous sa direction et son autorité.

(☜) Les notes concernant ce texte se trouvent p. 21145.

Art. 4. De ambtsverrichtingen die in de regel behoren tot de bevoegdheid van de onderzoeksrechter en van de procureur des Konings, worden uitgeoefend door de raadsheer in het bevoegde hof van beroep, daartoe aangewezen door de eerste voorzitter van dat hof, en door de bevoegde procureur-generaal, ieder wat hem betreft.

Zij mogen over het hele grondgebied van het Rijk alle handelingen van opsporings- of gerechtelijk onderzoek verrichten en gelasten die tot hun respectieve bevoegdheid behoren. Zij stellen de procureur-generaal van het rechtsgebied waar de handeling moet worden verricht hiervan in kennis. Deze laatste licht op zijn beurt de procureur des Konings in van het arrondissement waar de handeling verricht moet worden.

Art. 5. Indien tijdens het onderzoek ten aanzien van misdrijven gepleegd buiten de uitoefening van het ambt, een einde gemaakt wordt aan de uitoefening van het ambt, wordt het onderzoek onmiddellijk verder gezet door de bevoegde procureur des Konings en, in voorkomend geval, door de bevoegde onderzoeksrechter, overeenkomstig de voorschriften van het Wetboek van strafvordering en de wetten die de strafvordering betreffen.

Art. 6. De regels van de strafrechtspleging die niet in strijd zijn met de procesvormen bij deze wet voorgeschreven, worden bovendien nagekomen.

HOOFDSTUK II. — *Bijzondere bepalingen betreffende het gerechtelijk onderzoek in de gevallen bedoeld in artikel 2*

Art. 7. Behalve bij op heterdaad ontdekte misdaden of wanbedrijven, kunnen de dwangmaatregelen waarvoor het bevel van een rechter vereist is, met name bevelen tot medebrenging, huiszoekingen, inbeslagnemingen, het opsporen en aftappen van telefoongesprekken, alsook onderzoeken aan het lichaam, ten opzichte van een minister alleen bevolen worden door een college dat is samengesteld uit de in artikel 4 bedoelde raadsheer en twee andere raadsheren in het hof van beroep die door de voorzitter van dat hof werden aangewezen. Het college beslist bij meerderheid.

HOOFDSTUK III. — *Afsluiting van het gerechtelijk onderzoek in de gevallen bedoeld in artikel 2*

Art. 8. Wanneer de raadsheer bedoeld in artikel 4, oordeelt dat het gerechtelijk onderzoek is voltooid, deelt hij de processtukken en zijn verslag aan de procureur-generaal mee. Indien deze laatste het onderzoek onvolledig acht, kan hij bijkomende vorderingen richten tot de raadsheer bedoeld in artikel 4.

Art. 9. Indien de procureur-generaal geen andere onderzoekshandelingen vordert, vordert hij de regeling van de rechtspleging voor de kamer van inbeschuldigingstelling van het bevoegde hof van beroep, indien de Kamer van volksvertegenwoordigers daartoe verlof gegeven heeft.

HOOFDSTUK IV. — *Verlof van de Kamer van volksvertegenwoordigers voor de rechtstreekse dagvaarding of de vordering tot regeling van de rechtspleging*

Afdeling 1. — Algemene bepalingen

Art. 10. Wanneer de procureur-generaal een minister rechtstreeks wil dagvaarden voor het hof van beroep, kan deze rechtstreekse dagvaarding niet plaatsvinden dan na verlof van de Kamer van volksvertegenwoordigers.

Art. 11. Indien de procureur-generaal, overeenkomstig artikel 9, de regeling van de rechtspleging wil vorderen, is daartoe het verlof vereist van de Kamer van volksvertegenwoordigers.

Afdeling 2. — Procedure

Art. 12. § 1. In geval van een verzoek om verlof voor de rechtstreekse dagvaarding zendt de procureur-generaal aan de Kamer van volksvertegenwoordigers een overzicht van de aanwijzingen en de indicatie omtrent hun mogelijke kwalificatie over. In geval van een verzoek om verlof voor de vordering tot regeling van de rechtspleging, zendt de procureur-generaal aan de Kamer eveneens een overzicht van de aanwijzingen en de indicatie omtrent hun mogelijke kwalificatie over, samen met de akte van inverdenkingstelling.

Zonder zich over de grond van het dossier uit te spreken, gaat de Kamer na of de vraag ernstig is.

Zij kan het verlof weigeren indien blijkt dat :

— zowel de strafvordering als de feiten duidelijk hoofdzakelijk gestoeld zijn op politieke gronden;

— de aangedragen elementen onrechtmatig, willekeurig of onbeduidend zijn.

Art. 4. Les fonctions qui relèvent en principe de la compétence du juge d'instruction et du procureur du Roi, sont exercées par le conseiller prés de la cour d'appel compétente désigné à cette fin par le premier président de cette cour, et par le procureur général compétent, chacun pour ce qui le concerne.

Ils peuvent procéder et faire procéder à tout acte d'information ou d'instruction relevant de leurs attributions respectives sur tout le territoire du Royaume. Ils en informent le procureur général du ressort où l'acte doit être posé. Ce dernier en informe à son tour le procureur du Roi de l'arrondissement où l'acte doit être posé.

Art. 5. Lorsqu'il est mis fin à l'exercice de la fonction au cours de l'instruction concernant des infractions commises en dehors de l'exercice des fonctions, l'instruction est immédiatement reprise par le procureur du Roi compétent et, le cas échéant, par le juge d'instruction compétent, conformément aux prescriptions du Code d'instruction criminelle et aux lois relatives à l'action publique.

Art. 6. Les règles en matière d'instruction criminelle qui ne sont pas contraires aux formes de procéder prescrites par la présente loi, sont également respectées.

CHAPITRE II. — *Dispositions particulières relatives à l'instruction dans les cas visés à l'article 2*

Art. 7. Hormis le cas de crime ou délit flagrant, les mesures de contrainte pour lesquelles le mandat d'un juge est requis, notamment les mandats d'amener, les perquisitions, les saisies, les repérages d'appel et les écoutes téléphoniques, ainsi que les explorations corporelles, peuvent uniquement être ordonnées à l'égard d'un ministre par un collège composé du conseiller visé à l'article 4 et de deux autres conseillers à la cour d'appel désignés par le président de cette cour. Le collège statue à la majorité.

CHAPITRE III. — *Clôture de l'instruction dans les cas visés à l'article 2*

Art. 8. Lorsque le conseiller visé à l'article 4 estime que l'instruction est terminée, il communique la procédure et son rapport au procureur général. Lorsque ce dernier juge l'instruction incomplète, il peut adresser des requêtes complémentaires au conseiller visé à l'article 4.

Art. 9. Lorsque le procureur général ne requiert pas d'autres actes d'instruction, il requiert le règlement de la procédure devant la chambre de mises en accusation de la cour d'appel compétente, pour autant que la Chambre des représentants ait donné l'autorisation à cette fin.

CHAPITRE IV. — *Autorisation de la Chambre des représentants pour la citation directe ou la réquisition en vue du règlement de la procédure*

Section 1re. — Dispositions générales

Art. 10. Lorsque le procureur général entend citer directement un ministre devant la cour d'appel, cette citation directe ne peut intervenir qu'en vertu de l'autorisation de la Chambre des représentants.

Art. 11. Lorsque, conformément à l'article 9, le procureur général entend requérir le règlement de la procédure, l'autorisation de la Chambre des représentants est requise à cette fin.

Section 2. — Procédure

Art. 12. § 1er. Lorsqu'il s'agit d'une demande d'autorisation visant la citation directe, le procureur général transmet à la Chambre des représentants un relevé des indices et de l'indication de leur qualification possible. Lorsqu'il s'agit d'une demande d'autorisation visant la réquisition en vue du règlement de la procédure, le procureur général transmet également à la Chambre un relevé des indices et de l'indication de leur qualification possible ainsi que l'acte d'inculpation.

Sans se prononcer sur le fond du dossier, la Chambre vérifie si la demande est sérieuse.

Elle peut refuser son autorisation lorsqu'il s'avère :

— que tant l'action publique que les faits sont manifestement fondés essentiellement sur des motifs politiques;

— que les éléments fournis sont irréguliers, arbitraires ou insignifiants.

§ 2. De Kamer van volksvertegenwoordigers beraadslaagt over het verzoek om verlof van de procureur-generaal overeenkomstig de bepalingen van haar reglement. De procedure verloopt met gesloten deuren.

De Kamer kan het dossier opvragen, alsook de procureur-generaal en de minister en zijn raadsman afzonderlijk horen in de bevoegde commissie. In geen geval kan een tegensprekelijk debat plaatsvinden.

§ 3. Indien de Kamer van volksvertegenwoordigers het verlof weigert, is deze beslissing definitief, tenzij in geval van nieuwe bezwaren. De Kamer van voIksvertegenwoordigers kan evenwel haar beslissing uitstellen en afhankelijk maken van de door haar ingeroepen redenen.

Afdeling 3. — Gevolgen van het verlof

Art. 13. De Kamer van volksvertegenwoordigers zendt haar beslissing over aan de procureur-generaal.

Indien de Kamer van volksvertegenwoordigers het verlof heeft verleend, zal de procureur-generaal de betrokken minister rechtstreeks dagvaarden voor het hof van beroep, respectievelijk de regeling van de rechtspleging vorderen bij de kamer van inbeschuldigingstelling.

Art. 14. De verjaring van de strafvordering wordt geschorst gedurende de procedure voor de Kamer van volksvertegenwoordigers tot en met haar eindbeslissing.

Indien de Kamer van volksvertegenwoordigers geen verlof verleent voor de rechtstreekse dagvaarding of voor de vordering tot regeling van de rechtspleging, in de gevallen bedoeld in artikel 2, tweede lid, wordt de verjaring van de strafvordering geschorst tot op het moment dat een einde gemaakt wordt aan de uitoefening van het ambt van minister.

Art. 15. Indien een einde wordt gemaakt aan de uitoefening van het ambt van minister, na de verwijzing door de kamer van inbeschuIdigingstelling, maar vóór de dagvaarding voor het hof van beroep, en het misdrijven betreft gepleegd buiten de uitoefening van het ambt, adieert de procureur-generaal de kamer van inbeschuldigingstelling, uitsluitend met het oog op de vaststelling dat er een einde werd gemaakt aan de uitoefening van het ambt van minister, en dat, bijgevolg, het verdere verloop van de procedure zal worden beheerst door de voorschriften van het Wetboek van strafvordering en de wetten die de strafvordering betreffen.

Indien de feiten waarvoor werd verwezen strafbaar zijn met criminele straffen, stelt de kamer van inbeschuldigingstelling vast of er gronden zijn om alleen een correctionele straf uit te spreken. De procureur-generaal doet, met het oog op de verderzetting van de strafvordering, het dossier toekomen aan het bevoegde lid van het openbaar ministerie.

HOOFDSTUK V. — *De procedure voor de kamer van inbeschuldigingstelling*

Art. 16. Indien de kamer van inbeschuldigingstelling van oordeel is dat het feit noch een misdaad, noch een wanbedrijf, noch een overtreding is of dat er tegen de inverdenkinggestelde generlei bezwaar bestaat, verklaart zij dat er geen reden tot vervolging is.

Zij kan, zo nodig, bijkomende onderzoekshandelingen bevelen.

Indien de kamer van inbeschuldigingstelling van oordeel is dat er tegen de inverdenkinggestelde voldoende bezwaren bestaan, verwijst ze hem naar het bevoegde hof van beroep.

TITEL III. — *Aanhouding en voorlopige hechtenis in de gevallen bedoeld in artikel 2*

Art. 17. Behalve bij ontdekking op heterdaad kan een minister niet worden aangehouden of in voorlopige hechtenis genomen worden dan met verlof van de Kamer van volksvertegenwoordigers.

Art. 18. Indien de aanhouding of voorlopige hechtenis van de minister noodzakelijk blijkt, verzoekt de procureur-generaal om verlof aan de Kamer van volksvertegenwoordigers.

Art. 19. De Kamer van volksvertegenwoordigers vergadert zo spoedig mogelijk en doet binnen vijf dagen, op verslag van de raadsheer bedoeld in artikel 4, na de procureur-generaal, de minister, en zijn raadsman gehoord te hebben, uitspraak over het verzoek om verlof voor de aanhouding of voorlopige hechtenis. De procedure verloopt met gesloten deuren en zoals geregeld in het reglement van de Kamer van volksvertegenwoordigers.

Art. 20. Indien de Kamer van volksvertegenwoordigers daartoe verlof heeft gegeven, kan het bevel tot aanhouding tegen de betrokken minister worden verleend door de raadsheer bedoeld in artikel 4.

§ 2. La Chambre des représentants délibère sur la demande d'autorisation du procureur général conformément aux dispositions de son règlement. La procédure se déroule à huis clos.

La Chambre peut demander le dossier ainsi qu'entendre séparément le procureur général et le ministre et son conseil au sein de la commission compétente. En aucun cas, un débat contradictoire ne peut avoir lieu.

§ 3. Si la Chambre des représentants refuse l'autorisation cette décision est définitive, sauf en cas de charges nouvelles. La Chambre des représentants peut toutefois reporter sa décision et subordonner celle-ci aux motifs invoqués par elle.

Section 3. — Conséquences de l'autorisation

Art. 13. La Chambre des représentants communique sa décision au procureur général.

Lorsque la Chambre des représentants a donné son autorisation, le procureur général procède, selon le cas, à la citation directe du ministre concerné devant la cour d'appel ou requiert le règlement de la procédure devant la chambre des mises en accusation.

Art. 14. La prescription de l'action publique est suspendue durant la procédure devant la Chambre des représentants jusqu'à sa décision finale.

Lorsque la Chambre des représentants ne donne pas son autorisation pour la citation directe ou pour la réquisition en vue du règlement de la procédure, dans les cas visés à l'article 2, alinéa 2, la prescription de l'action publique est suspendue jusqu'au moment où il est mis fin à l'exercice de la fonction de ministre.

Art. 15. Lorsqu'il est mis fin à l'exercice de la fonction de ministre après le renvoi par la chambre des mises en accusation, mais avant la citation devant la cour d'appel, et qu'il s'agit d'infractions commises en dehors de l'exercice des fonctions, le procureur général saisit la chambre des mises en accusation, exclusivement dans le but de constater qu'il a été mis fin à l'exercice de la fonction de ministre, et que par conséquent, la suite de la procédure sera régie par les dispositions du Code d'instruction criminelle et les lois concernant l'action publique.

Lorsque les faits ayant donné lieu au renvoi sont punissables de peines criminelles, la chambre des mises en accusation détermine s'il existe des motifs pour prononcer uniquement une peine correctionnelle. En vue de la poursuite de l'action publique, le procureur général fait parvenir le dossier au membre compétent du ministère public.

CHAPITRE V. — *La procédure devant la chambre des mises en accusation*

Art. 16. Lorsque la chambre des mises en accusation est d'avis que le fait n'est ni un crime, ni un délit, ni une contravention ou qu'il n'existe aucune charge contre l'inculpé, elle déclare qu'il n'y a pas lieu à poursuivre.

Elle peut, si nécessaire, ordonner des actes d'instruction complémentaires.

Lorsque la chambre des mises en accusation est d'avis qu'il existe des charges suffisantes a l'encontre de l'inculpé, elle le renvoie devant la cour d'appel compétente.

TITRE III. — *Arrestation et détention préventive dans les cas visés à l'article 2*

Art. 17. Hormis le cas de flagrant délit, l'arrestation et la mise en détention préventive d'un ministre ne sont possibles qu'en vertu de l'autorisation de la Chambre des représentants.

Art. 18. Lorsque l'arrestation ou la mise en détention préventive du ministre s'avère nécessaire, le procureur général en demande l'autorisation à la Chambre des représentants.

Art. 19. La Chambre des représentants se réunit dans les plus brefs délais et statue dans les cinq jours, sur la base du rapport du conseiller visé à l'article 4, aprés avoir entendu le procureur général, le ministre et son conseil, sur la demande d'autorisation pour l'arrestation ou la mise en détention préventive. La procédure se déroule à huis clos et comme le prévoit le règlement de la Chambre des représentants.

Art. 20. Lorsque la Chambre des représentants a donné son autorisation, le mandat d'arrêt à l'encontre du ministre concerné peut être décerné par le conseiller visé à l'article 4.

De artikelen 16 tot 20 van de wet van 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis, zijn van toepassing op de afgifte van het bevel tot aanhouding, voor zover zij verenigbaar zijn met de bepalingen van deze wet.

Art. 21. De kamer van inbeschuldigingstelling doet uitspraak over de handhaving van de voorlopige hechtenis, voor het verstrijken van de termijn van vijf dagen, bedoeld in artikel 21, § 1, van de wet van 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis. Vervolgens oordeelt deze kamer van maand tot maand over de handhaving van de voorlopige hechtenis.

De artikelen 21 tot 25 en 35 tot 38 van dezelfde wet zijn van toepassing op de handhaving van de voorlopige hechtenis voor zover ze verenigbaar zijn met de bepalingen van deze wet.

TITEL IV. — *Procedure voor het hof van beroep*

HOOFDSTUK I. — *Samenstelling van de zetel*

Art. 22. § 1. De misdrijven bedoeld in artikel 2, eerste lid, worden toegewezen aan de algemene vergadering van het hof van beroep te Brussel, die, voor de berechting van ministers, bestaat uit zeven leden, aangewezen naar rangorde.

Zij wordt samengesteld als volgt :

— de voorzitter, eerste naar rangorde en behorend tot de Nederlandse taalrol, indien de minister bij zijn eedaflegging zich van de Nederlandse taal heeft bediend of zich daarvan het eerst heeft bediend;

— de voorzitter, eerste naar rangorde en behorend tot de Franse taalrol, indien de minister bij zijn eedaflegging zich van de Franse taal heeft bediend of zich daarvan het eerst heeft bediend;

— en, in beide gevallen, de voorzitter uitgezonderd, drie leden die tot de Nederlandse taalrol behoren en drie leden die tot de Franse taalrol behoren.

Wanneer ministers, die zich bij hun eedaflegging, in voorkomend geval het eerst, van een verschillende taal hebben bediend, samen worden berecht, wordt de algemene vergadering voorgezeten door de raadsheer die, als eerste naar rangorde, het bewijs van de kennis van de beide talen heeft geleverd overeenkomstig artikel *43quinquies*, van de wet van 15 juni 1935 op het gebruik der talen in gerechtszaken.

Voor de terechtzittingen wordt een beroep gedaan op simultaanvertaling.

§ 2. De misdrijven, bedoeld in artikel 2, tweede lid, worden toegewezen aan de algemene vergadering van het hof van beroep, die, voor de berechting van ministers, bestaat uit vijf leden, aangewezen naar rangorde door de eerste voorzitter, die de algemene vergadering voorzit.

§ 3. De raadsheren die onderzoekshandelingen hebben verricht of dwangmiddelen hebben bevolen, of die gezeteld hebben in de kamer van inbeschuldigingstelling, nemen geen zitting in de algemene vergaderingen, bedoeld in de §§ 1 en 2.

HOOFDSTUK II. — *Procedure ter terechtzitting*

Art. 23. De procureur-generaal oefent de strafvordering uit voor het hof van beroep.

Art. 24. De betrokken minister verschijnt na dagvaarding door de procureur-generaal.

Art. 25. De procedure wordt geregeld door de van kracht zijnde procedurebepalingen van toepassing op de correctionele rechtbanken, voor zover ze niet tegenstrijdig zijn met deze wet.

Art. 26. Indien na de dagvaarding een einde gemaakt wordt aan de uitoefening van het ambt van minister en het misdrijven buiten de uitoefening van het ambt betreft, blijft de zaak aanhangig bij het hof van beroep.

TITEL V. — *Cassatieberoep*

Art. 27. Tegen de arresten gewezen door het hof van beroep, staat enkel beroep bij het Hof van Cassatie, in verenigde kamers, open.

In de gevallen bedoeld in artikel 2, eerste lid, verwijst het Hof van Cassatie, wanneer het het arrest vernietigt, in voorkomend geval, de zaak terug naar het hof van beroep te Brussel. In dat geval wordt de zaak behandeld door de algemene vergadering, bedoeld in artikel 22, § 1, die bestaat uit zeven andere leden en samengesteld wordt overeenkomstig de regels van hetzelfde artikel 22, § 1.

Les articles 16 à 20 de la loi du 20 juillet 1990 relative à la détention préventive, s'appliquent à la délivrance du mandat d'arrêt, pour autant qu'ils soient compatibles avec les dispositions de la présente loi.

Art. 21. La chambre des mises en accusation se prononce sur le maintien de la mise en détention préventive, avant l'expiration du délai de cinq jours visé à l'article 21, § 1er, de la loi du 20 juillet 1990 relative à la détention préventive. Ensuite, cette chambre se prononcera chaque mois sur le maintien de la détention préventive.

Les articles 21 à 25 et 35 à 38 de la même loi sont d'application au maintien de la détention préventive dans la mesure où ils sont compatibles avec les dispositions de la présente loi.

TITRE IV. — *Procédure devant la cour d'appel*

CHAPITRE Ier. — *Composition du siège*

Art. 22. § 1er. Les infractions visées à l'article 2, alinéa 1ér, sont attribuées à l'assemblée générale de la cour d'appel de Bruxelles, qui se compose, pour le jugement de ministres, de sept membres, désignés en fonction du rang.

Elle se compose comme suit :

— du président, premier en rang et appartenant au rôle linguistique français, lorsque le ministre s'est exprimé en français lors de la prestation de serment, ou s'est exprimé en premier lieu dans cette langue;

— du président, premier en rang et appartenant au rôle linguistique néerlandais, lorsque le ministre s'est exprimé en néerlandais lors de la prestation de serment, ou s'est exprimé en premier lieu dans cette langue;

— et, dans les deux cas, le président excepté, de trois membres appartenant au rôle linguistique français et trois membres appartenant au rôle linguistique néerlandais.

Lorsque des ministres, qui se sont exprimés, le cas échéant en premier lieu, dans une différente langue lors de la prestation de serment, sont jugés ensemble, l'assemblée générale est présidée par le conseiller qui, comme premier en rang, a apporté la preuve de la connaissance des deux langues conformément à l'article 43*quinquies*, de la loi du 15 juin 1935 sur l'emploi des langues en matière judiciaire.

Les audiences font l'objet d'une traduction simultanée.

§ 2. Les infractions visées à l'article 2, alinéa 2, sont attribuées à l'assemblée générale de la cour d'appel qui se compose, pour le jugement de ministres, de cinq membres, désignés en fonction du rang par le premier président, qui lui-même préside l'assemblée générale.

§ 3. Les conseillers qui ont accompli des actes d'instruction, qui ont ordonné des mesures de contrainte ou qui ont siégé à la chambre des mises en accusation, ne siègent pas au sein des assemblées générales visées aux §§ 1er et 2.

CHAPITRE II. — *Procédure à l'audience*

Art. 23. Le procureur général exerce l'action publique devant la cour d'appel.

Art. 24. Le ministre concerné comparait sur la citation du procureur général.

Art. 25. La procédure est réglée par les dispositions de procédure en vigueur applicables aux tribunaux correctionnels, pour autant qu'elles ne soient pas contraires à la présente loi.

Art. 26. Lorsqu'après la citation, il est mis fin à l'exercice de la fonction de ministre et qu'il s'agit d'infractions commises en dehors de l'exercice des fonctions, la cour d'appel reste saisie de l'affaire.

TITRE V. — *Pourvoi en cassation*

Art. 27. Les arrêts rendus par la cour d'appel sont uniquement susceptibles de pourvoi devant la Cour de cassation, chambres réunies.

Dans les cas visés à l'article 2, alinéa 1er, la Cour de cassation, lorsqu'elle annule l'arrêt, renvoie, le cas échéant, la cause devant la cour d'appel de Bruxelles. Dans ce cas, l'assemblée générale visée à l'article 22, § 1er, qui comporte sept autres membres et est composée conformément aux régles du même article 22, § 1er, connaît de la cause.

In de gevallen, bedoeld in artikel 2, tweede lid, verwijst het Hof van Cassatie, wanneer het het arrest vernietigt, in voorkomend geval, de zaak naar een ander hof van beroep, overeenkomstig de regels van het gemeen recht. In dat geval wordt de zaak behandeld door de algemene vergadering van dat hof van beroep, die bestaat uit vijf leden en samengesteld wordt overeenkomstig de regels van artikel 22, § 2.

Art. 28. Artikel 131, derde lid, van het Gerechtelijk Wetboek wordt vervangen door de volgende bepaling :

« Cassatieberoep tegen beslissingen van het hof van beroep, genomen met toepassing van artikel 103 van de Grondwet, wordt behandeld door de verenigde kamers. ».

TITEL VI. — *Bijzondere bepalingen*

Art. 29. De mededaders van en de medeplichtingen aan het misdrijf waarvoor de minister wordt vervolgd en de daders van samenhangende misdrijven, worden samen met de minister vervolgd en berecht.

Het voorgaande lid vindt evenwel geen toepassing op de daders van misdaden en van politieke misdrijven en drukpersmisdrijven die samenhangen met het misdrijf waarvoor de minister wordt vervolgd.

Art. 30. Deze wet is niet van toepassing op de vervolging en de berechting van een minister voor misdrijven die door hem mochten zijn gepleegd in de uitoefening van het ambt van lid van een gemeenschaps- of gewestregering.

Art. 31. Deze wet treedt in werking op 1 juli 1998.

Kondigen deze wet af, bevelen dat zij met 's Lands zegel zal worden bekleed en door het *Belgisch Staatsblad* zal worden bekendgemaakt.

Gegeven te Brussel, 25 juni 1998.

ALBERT

Van Koningswege :

De Eerste Minister,
J.-L. DEHAENE

De Minister van Justitie,
T. VAN PARYS

Met 's Lands zegel gezegeld :

De Minister van Justitie,
T. VAN PARYS

(☜) Nota

Gewone zitting 1997-1998.

Kamer van volksvertegenwoordigers.

Parlementaire Stukken. — Wetsvoorstel, nr. 1274/1. — Amendementen, nrs. 1274/2 tot 5. — Advies van de Raad van State, nr. 1274/6. — Amendementen, nrs. 1274/7 tot 9. — Verslag, nr. 1274/10. — Tekst aangenomen door de Commissie, nr. 1274/11. — Amendementen : nrs. 1274/12 tot 14. — Aanvullend verslag, nr. 1274/15. — Artikel gewijzigd door de Commissie, nr. 1274/16. — Amendement, nr. 1274/17. — Aanvullend verslag, nr. 1274/18. — Tekst aangenomen door de Commissie, nr. 1274/19. — Tekst aangenomen in plenaire vergadering, nr. 1274/20.

Parlementaire Handelingen. — Bespreking en aanneming. Vergaderingen van 12 maart en 24 juni 1998.

Dans les cas visés à l'article 2, alinéa 2, la Cour de cassation, lorsqu'elle annule l'arrêt, renvoie, le cas échéant, la cause devant une autre cour d'appel, conformément aux règles de droit commun. Dans ce cas, l'assemblée générale de cette cour d'appel, qui comporte cinq membres et est composée conformément aux règles visés à l'article 22, § 2, connaît de la cause.

Art. 28. L'article 131, alinéa 3, du Code judiciaire est remplacé par la disposition suivante :

« Tout pourvoi en cassation contre les décisions de la cour d'appel, prises en application de l'article 103 de la Constitution, est examiné par les chambres réunies. ».

TITRE VI. — *Dispositions particulières*

Art. 29. Les coauteurs et les complices de l'infraction pour laquelle le ministre est poursuivi et les auteurs des infractions connexes sont poursuivis et jugés en même temps que le ministre.

L'alinéa précédent ne s'applique toutefois pas aux auteurs de crimes et de délits politiques et délits de presse qui sont connexes avec l'infraction pour laquelle le ministre est poursuivi.

Art. 30. La présente loi ne s'applique pas aux poursuites et jugement d'un ministre pour des infractions qu'il aurait commises dans l'exercice de la fonction de membre d'un gouvernement de communauté ou de région.

Art. 31. La présente loi entre en vigueur le 1er juillet 1998.

Promulguons la présente loi, ordonnons qu'elle soit revêtue du sceau de l'Etat et publiée par le *Moniteur belge*.

Donné à Bruxelles, le 25 juin 1998.

ALBERT

Par le Roi :

Le Premier Ministre,
J.-L. DEHAENE

Le Ministre de la Justice,
T. VAN PARYS

Scellé du sceau de l'Etat :

Le Ministre de la Justice,
T. VAN PARYS

(☜) Note

Session ordinaire 1997-l998.

Chambre des représentants.

Documents parlementaires. — Proposition de loi, n° 1274/1. — Amendements, n°s 1274/2 à 5. — Avis du Conseil d'Etat, n° 1274/6. — Amendements, n°s 1274/7 à 9. — Rapport, n° 1274/10. — Texte adopté par la Commission, n° 1274/11. — Amendements, n°s 1274/12 à 14. — Rapport complémentaire, n° 1274/15. — Article modifié par la Commission, n° 1274/16. — Amendement, n° 1274/17. — Rapport complémentaire, n° 1274/18. — Texte adopté par la Commission, n° 1274/19. — Texte adopté en séance plénière, n° 1274/20.

Annales parlementaires. — Discussion et adoption. Séances des 19 mars et 24 juin 1998.

N. 98 — 1612 [S − C − 98/21266]

25 JUNI 1998. — Bijzondere wet tot regeling van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van leden van een gemeenschaps- of gewestregering (☜)

ALBERT II, Koning der Belgen,

Aan allen die nu zijn en hierna wezen zullen, Onze Groet.

De Kamers hebben aangenomen en Wij bekrachtigen hetgeen volgt:

TITEL I. — *Toepassingsgebied*

Artikel 1. Deze bijzondere wet regelt een aangelegenheid als bedoeld in artikel 77 van de Grondwet.

(☜) De nota's betreffende deze tekst bevinden zich op blz. 21150.

F. 98 — 1612 [S − C − 98/21266]

25 JUIN 1998. — Loi spéciale réglant la responsabilité pénale des membres des gouvernements de communauté ou de région (☜)

ALBERT II, Roi des Belges,

A tous, présents et à venir, Salut.

Les Chambres ont adopté et Nous sanctionnons ce qui suit:

TITRE Ier. — *Champ d'application*

Article 1er. La présente loi spéciale règle une matière visée à l'article 77 de la Constitution.

(☜) Les notes concernant ce texte se trouvent p. 21150.

Art. 2. § 1. In deze bijzondere wet wordt onder lid van een gemeenschaps- of gewestregering verstaan de leden van de Vlaamse regering, de leden van de Franse Gemeenschapsregering, de leden van de regering van de Duitstalige Gemeenschap, de leden van de Waalse regering, de leden van de Brusselse hoofdstedelijke regering, de leden van het verenigd college van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, evenals de leden van het college van de Franse Gemeenschapscommissie wanneer artikel 138 van de Grondwet is toegepast.

§ 2. Voor de berechting van een lid van een gemeenschaps- of gewestregering voor misdrijven die hij mocht gepleegd hebben in de uitoefening van zijn ambt, is uitsluitend het hof van beroep bevoegd van het rechtsgebied waar de regering, waarvan het betrokken lid deel uitmaakt, zijn zetel heeft.

Maakt het lid deel uit van verschillende regeringen, dan bepaalt de hoedanigheid van lid van een gemeenschaps- of gewestregering waarin hij voornoemde misdrijven mocht hebben gepleegd, het overeenkomstig het eerste lid bevoegde hof van beroep.

§ 3. Voor de berechting van een lid van een gemeenschaps- of gewestregering tijdens de uitoefening van zijn ambt van lid van welke gemeenschaps- of gewestregering ook, voor misdrijven die hij buiten de uitoefening van zijn ambt mocht gepleegd hebben, zijn de hoven van beroep van de plaats van het misdrijf, die van de verblijfplaats van de verdachte en die van de plaats waar de verdachte gevonden is, gelijkelijk bevoegd.

TITEL II. — *Vervolging en onderzoek jegens leden van een gemeenschaps- of gewestregering in de gevallen bedoeld in artikel 2*

HOOFDSTUK I. — *Algemene bepalingen*

Art. 3. De vervolging van een lid van een gemeenschaps- of gewestregering kan uitsluitend door de procureur-generaal bij het bevoegde hof van beroep ingesteld worden. Ze wordt onder zijn leiding en gezag uitgeoefend.

Art. 4. De ambtsverrichtingen die in de regel behoren tot de bevoegdheid van de onderzoeksrechter en van de procureur des Konings, worden uitgeoefend door de raadsheer in het bevoegde hof van beroep, daartoe aangewezen door de eerste voorzitter van dat hof, en door de bevoegde procureur-generaal, ieder wat hem betreft.

Zij mogen over het hele grondgebied van het Rijk alle handelingen van opsporings- of gerechtelijk onderzoek verrichten en gelasten die tot hun respectieve bevoegdheid behoren. Zij stellen de procureur-generaal van het rechtsgebied waar de handeling moet worden verricht hiervan in kennis. Deze laatste licht op zijn beurt de procureur des Konings in van het arrondissement waar de handeling verricht moet worden.

Art. 5. Indien tijdens het onderzoek ten aanzien van misdrijven gepleegd buiten de uitoefening van het ambt, een einde gemaakt wordt aan de uitoefening van elk ambt van lid van een gemeenschaps- of gewestregering, wordt het onderzoek onmiddellijk verder gezet door de bevoegde procureur des Konings en, in voorkomend geval, door de bevoegde onderzoeksrechter, overeenkomstig de voorschriften van het Wetboek van strafvordering en de wetten die de strafvordering betreffen.

Art. 6. De regels van de strafrechtspleging die niet in strijd zijn met de procesvormen bij deze bijzondere wet voorgeschreven, worden bovendien nagekomen.

HOOFDSTUK II. — *Bijzondere bepalingen betreffende het gerechtelijk onderzoek in de gevallen bedoeld in artikel 2*

Art. 7. Behalve bij op heterdaad ontdekte misdaden of wanbedrijven kunnen de dwangmaatregelen waarvoor het bevel van een rechter vereist is, met name bevelen tot medebrenging, huiszoekingen, inbeslagnemingen, het opsporen en aftappen van telefoongesprekken, alsook onderzoeken aan het lichaam, ten opzichte van een lid van een gemeenschaps- of gewestregering alleen bevolen worden door een college dat is samengesteld uit de in artikel 4 bedoelde raadsheer en twee andere raadsheren in het hof van beroep die door de voorzitter van dat hof werden aangewezen. Het college beslist bij meerderheid.

HOOFDSTUK III. — *Afsluiting van het gerechtelijk onderzoek in de gevallen bedoeld in artikel 2*

Art. 8. Wanneer de raadsheer bedoeld in artikel 4, oordeelt dat het gerechtelijk onderzoek is voltooid, deelt hij de processtukken en zijn verslag aan de procureur-generaal mee. Indien deze laatste het onderzoek onvolledig acht, kan hij bijkomende vorderingen richten tot de raadsheer bedoeld in artikel 4.

Art. 2. § 1er. Dans la présente loi spéciale, il faut entendre par membre d'un gouvernement de communauté ou de région, les membres du gouvernement flamand, les membres du gouvernement de la Communauté française, les membres du gouvernement de la Communauté germanophone, les membres du gouvernement wallon, les membres du gouvernement de la Région de Bruxelles-Capitale, les membres du collège réuni de la Commission communautaire commune, ainsi que les membres du collège de la Commission communautaire française lorsqu'il a été fait application de l'article 138 de la Constitution.

§ 2. Pour le jugement d'un membre d'un gouvernement de communauté ou de région, pour des infractions qu'il aurait commises dans l'exercice de ses fonctions, la cour d'appel du ressort où le gouvernement dont fait partie le membre en question, a son siège, est seule compétente.

Si le membre concerné fait partie de différents gouvernements, la qualité de membre d'un gouvernement de communauté ou de région en laquelle il aurait commis des infractions précitées, détermine la cour d'appel compétente conformément à l'alinéa 1er.

§ 3. Pour le jugement d'un membre d'un gouvernement de communauté ou de région, pendant l'exercice de ses fonctions comme membre de quelque gouvernement de communauté ou de région que ce soit, pour des infractions qu'il aurait commises en dehors de l'exercice de ses fonctions, les cours d'appel du lieu de l'infraction, celle de la résidence du prévenu et celle du lieu où le prévenu a été trouvé, sont également compétentes.

TITRE II. — *Poursuites et instruction à l'encontre de membres d'un gouvernement de communauté ou de région dans les cas visés à l'article 2*

CHAPITRE Ier. — *Dispositions générales*

Art. 3. Les poursuites à l'encontre d'un membre d'un gouvernement de communauté ou de région peuvent être intentées uniquement par le procureur général près la cour d'appel compétente. Elles sont exercées sous sa direction et son autorité.

Art. 4. Les fonctions qui relèvent en principe de la compétence du juge d'instruction et du procureur du Roi, sont exercées par le conseiller près de la cour d'appel compétente désigné à cette fin par le premier président de cette cour, et par le procureur général compétent, chacun pour ce qui le concerne.

Ils peuvent procéder et faire procéder à tout acte d'information ou d'instruction relevant de leurs attributions respectives sur tout le territoire du Royaume. Ils en informent le procureur général du ressort où l'acte doit être posé. Ce dernier en informe à son tour le procureur du Roi de l'arrondissement où l'acte doit être posé.

Art. 5. Lorsqu'il est mis fin à l'exercice de toute fonction de membre d'un gouvernement de communauté ou de région au cours de l'instruction concernant des infractions commises en dehors de l'exercice des fonctions, l'instruction est immédiatement reprise par le procureur du Roi compétent et, le cas échéant, par le juge d'instruction compétent, conformément aux prescriptions du Code d'instruction criminelle et aux lois relatives à l'action publique.

Art. 6. Les règles en matière d'instruction criminelle qui ne sont pas contraires aux formes de procéder prescrites par la présente loi spéciale, sont également respectées.

CHAPITRE II. — *Dispositions particulières relatives à l'instruction dans les cas visés à l'article 2*

Art. 7. Hormis le cas de crime ou délit flagrant, les mesures de contrainte pour lesquelles le mandat d'un juge est requis, notamment les mandats d'amener, les perquisitions, les saisies, les repérages d'appel et les écoutes téléphoniques, ainsi que les explorations corporelles, peuvent uniquement être ordonnées à l'égard d'un membre d'un gouvernement de communauté ou de région, par un collège composé du conseiller visé à l'article 4 et de deux autres conseillers à la cour d'appel désignés par le président de cette cour. Le collège statue à la majorité.

CHAPITRE III. — *Clôture de l'instruction dans les cas visés à l'article 2*

Art. 8. Lorsque le conseiller visé à l'article 4 estime que l'instruction est terminée, il communique la procédure et son rapport au procureur général. Lorsque ce dernier juge l'instruction incomplète, il peut adresser des requêtes complémentaires au conseiller visé à l'article 4.

Art. 9. Indien de procureur-generaal geen andere onderzoekshandelingen vordert, vordert hij de regeling van de rechtspleging voor de kamer van inbeschuldigingstelling van het bevoegde hof van beroep, indien de raad daartoe verlof gegeven heeft.

HOOFDSTUK IV. — *Verlof van de raad voor de rechtstreekse dagvaarding of de vordering tot regeling van de rechtspleging*

Afdeling 1. — Algemene bepalingen

Art. 10. § 1. In deze bijzondere wet wordt onder raad verstaan de assemblee waaraan een in artikel 2, § 1, bepaald lid verantwoording is of was verschuldigd.

§ 2. Wanneer de procureur-generaal een lid van een gemeenschaps- of gewestregering rechtstreeks wil dagvaarden voor het hof van beroep in de gevallen bedoeld in artikel 2, § 2, kan deze rechtstreekse dagvaarding niet plaatsvinden dan na verlof van de raad ten aanzien waarvan het lid verantwoordelijk is of was.

Maakt het lid deel uit van meerdere regeringen, dan is het verlof vereist van die raad ten aanzien waarvan het lid, in de hoedanigheid waarin hij de feiten heeft gepleegd, verantwoordelijk is of was.

§ 3. In de gevallen bedoeld in artikel 2, § 3, is voor de rechtstreekse dagvaarding het verlof vereist van die raad ten aanzien waarvan het lid op het ogenblik van het verzoek om verlof verantwoordelijk is. Maakt het lid op dat moment deel uit van meerdere regeringen, dan is het verlof van de gewestraad vereist.

Art. 11. § 1. Indien de procureur-generaal, overeenkomstig artikel 9, de regeling van de rechtspleging wil vorderen in de gevallen bedoeld in artikel 2, § 2, is daartoe het verlof vereist van de raad ten aanzien waarvan het lid verantwoordelijk is of was.

Maakt het lid deel uit van meerdere regeringen, dan is het verlof vereist van die raad ten aanzien waarvan het lid, in de hoedanigheid waarin hij de feiten heeft gepleegd, verantwoordelijk is of was.

§ 2. In de gevallen, bedoeld in artikel 2, § 3, is voor de vordering tot regeling van de rechtspleging het verlof vereist van de raad ten aanzien waarvan het lid verantwoordelijk is op het ogenblik van het verzoek om verlof. Maakt het lid op dat moment deel uit van meerdere regeringen, dan wordt het verlof verleend door de gewestraad.

Afdeling 2. — Procedure

Art. 12. § 1. In geval van een verzoek om verlof voor de rechtstreekse dagvaarding zendt de procureur-generaal aan de raad een overzicht van de aanwijzingen en de indicatie omtrent hun mogelijke kwalificatie over. In geval van een verzoek om verlof voor de vordering tot regeling van de rechtspleging zendt de procureur-generaal aan de raad eveneens een overzicht van de aanwijzingen en de indicatie omtrent hun mogelijke kwalificatie over, samen met de akte van inverdenkingstelling.

Zonder zich over de grond van het dossier uit te spreken gaat de raad na of de vraag ernstig is.

Hij kan het verlof weigeren indien blijkt dat:

— zowel de strafvordering als de feiten duidelijk hoofdzakelijk gestoeld zijn op politieke gronden;

— de aangedragen elementen onrechtmatig, willekeurig of onbeduidend zijn.

§ 2. De raad beraadslaagt over het verzoek om verlof van de procureur-generaal overeenkomstig de bepalingen van zijn reglement. De procedure verloopt met gesloten deuren.

De raad kan het dossier opvragen, alsook de procureur-generaal en de minister en zijn raadsman afzonderlijk horen in de bevoegde commissie. In geen geval kan een tegensprekelijk debat plaatsvinden.

§ 3. Indien de raad het verlof weigert, is deze beslissing definitief, tenzij in geval van nieuwe bezwaren. De raad kan evenwel zijn beslissing uitstellen en afhankelijk maken van de door hem ingeroepen redenen.

Afdeling 3.— Gevolgen van het verlof

Art. 13. De raad zendt zijn beslissing over aan de procureur-generaal.

Indien de raad het verlof heeft verleend, zal de procureur-generaal het betrokken lid rechtstreeks dagvaarden voor het hof van beroep, respectievelijk de regeling van de rechtspleging vorderen bij de kamer van inbeschuldigingstelling.

Art. 14. De verjaring van de strafvordering wordt geschorst gedurende de procedure voor de raad tot en met zijn eindbeslissing.

Art. 9. Lorsque le procureur général ne requiert pas d'autres actes d'instruction, il requiert le règlement de la procédure devant la chambre des mises en accusation de la cour d'appel compétente, pour autant que le conseil ait donné l'autorisation à cette fin.

CHAPITRE IV. — *Autorisation du conseil pour la citation directe ou la réquisition en vue du règlement de la procédure*

Section 1re. — Dispositions générales

Art. 10. § 1er. Dans la présente loi spéciale, il faut entendre par conseil, l'assemblée devant laquelle un membre défini à l'article 2, § 1er, est ou était responsable.

§ 2. Lorsque le procureur général entend citer directement un membre d'un gouvernement de communauté ou de région devant la cour d'appel dans les cas visés à l'article 2, § 2, cette citation directe ne peut intervenir qu'en vertu de l'autorisation du conseil devant lequel le membre est ou était responsable.

Si le membre fait partie de plusieurs gouvernements, l'autorisation requise est celle du conseil devant lequel le membre est ou était responsable vu la qualité en laquelle il a commis les faits.

§ 3. Dans les cas visés à l'article 2, § 3, la citation directe nécessite l'autorisation du conseil devant lequel le membre est responsable au moment de la demande d'autorisation. Si le membre fait à ce moment-là partie de plusieurs gouvernements, l'autorisation requise est celle du conseil de région.

Art. 11. § 1er. Lorsque, conformément à l'article 9, le procureur général entend requérir le règlement de la procédure dans les cas visés à l'article 2, § 2, l'autorisation du conseil devant lequel le membre est ou était responsable, est requise à cette fin.

Si le membre fait partie de plusieurs gouvernements, l'autorisation requise est celle du conseil devant lequel le membre est ou était responsable vu la qualité en laquelle il a commis les faits.

§ 2. Dans les cas visés à l'article 2, § 3, la réquisition en vue du règlement de la procédure nécessite l'autorisation du conseil devant lequel le membre est responsable au moment de la demande d'autorisation. Si le membre fait à ce moment-là partie de plusieurs gouvernements, l'autorisation requise est celle du conseil de région.

Section 2. — Procédure

Art. 12. § 1er. Lorsqu'il s'agit d'une demande d'autorisation visant la citation directe, le procureur général transmet au conseil un relevé des indices et de l'indication de leur qualification possible. Lorsqu'il s'agit d'une demande d'autorisation visant la réquisition en vue du règlement de la procédure, le procureur général transmet également au conseil un relevé des indices et de l'indication de leur qualification possible ainsi que l'acte d'inculpation.

Sans se prononcer sur le fond du dossier, le conseil vérifie si la demande est sérieuse.

Il peut refuser son autorisation lorsqu'il s'avère:

— que tant l'action publique que les faits sont manifestement fondés essentiellement sur des motifs politiques;

— que les éléments fournis sont irréguliers, arbitraires ou insignifiants.

§ 2. Le conseil délibère sur la demande d'autorisation du procureur général conformément aux dispositions de son règlement. La procédure se déroule à huis clos.

Le conseil peut demander le dossier ainsi qu'entendre séparément le procureur général et le ministre et son conseil au sein de la commission compétente. En aucun cas, un débat contradictoire ne peut avoir lieu.

§ 3. Si le conseil refuse l'autorisation, cette décision est définitive, sauf en cas de charges nouvelles. Le conseil peut toutefois reporter sa décision et subordonner celle-ci aux motifs invoqués par lui.

Section 3. — Conséquences de l'autorisation

Art. 13. Le conseil communique sa décision au procureur général.

Lorsque le conseil a donné son autorisation, le procureur général procède, selon le cas, à la citation directe du membre concerné devant la cour d'appel ou requiert le règlement de la procédure devant la chambre des mises en accusation.

Art. 14. La prescription de l'action publique est suspendue durant la procédure devant le conseil jusqu'à sa décision finale.

Indien de raad geen verlof verleent voor de rechtstreekse dagvaarding of voor de vordering tot regeling van de rechtspleging, in de gevallen bedoeld in artikel 2, § 3, wordt de verjaring van de strafvordering geschorst tot op het moment dat een einde gemaakt wordt aan de uitoefening van het ambt van lid van een of meer gemeenschaps- of gewestregeringen.

Art. 15. Indien een einde wordt gemaakt aan de uitoefening van elk ambt van lid van een gemeenschaps- of gewestregering, na de verwijzing door de kamer van inbeschuldigingstelling, maar vóór de dagvaarding voor het hof van beroep, en het misdrijven betreft gepleegd buiten de uitoefening van het ambt, adieert de procureur-generaal de kamer van inbeschuldigingstelling, uitsluitend met het oog op de vaststelling dat er een einde werd gemaakt aan de uitoefening van elk ambt van lid van een gemeenschaps- of gewestregering, en dat, bijgevolg, het verdere verloop van de procedure zal worden beheerst door de voorschriften van het Wetboek van strafvordering en de wetten die de strafvordering betreffen.

Indien de feiten waarvoor werd verwezen strafbaar zijn met criminele straffen, stelt de kamer van inbeschuldigingstelling vast of er gronden zijn om alleen een correctionele straf uit te spreken. De procureur-generaal doet, met het oog op de verderzetting van de strafvordering, het dossier toekomen aan het bevoegde lid van het openbaar ministerie.

HOOFDSTUK V. — *De procedure voor de kamer van inbeschuldigingstelling*

Art. 16. Indien de kamer van inbeschuldigingstelling van oordeel is dat het feit noch een misdaad, noch een wanbedrijf, noch een overtreding is of dat er tegen de inverdenkinggestelde generlei bezwaar bestaat, verklaart zij dat er geen reden tot vervolging is.

Zij kan, zo nodig, bijkomende onderzoekshandelingen bevelen.

Indien de kamer van inbeschuldigingstelling van oordeel is dat er tegen de inverdenkinggestelde voldoende bezwaren bestaan, verwijst ze hem naar het bevoegde hof van beroep.

TITEL III. — *Aanhouding en voorlopige hechtenis in de gevallen bedoeld in artikel 2*

Art. 17. § 1. Behalve bij ontdekking op heterdaad kan een lid van een gemeenschaps- of gewestregering, in de gevallen bedoeld in artikel 2, § 2, niet worden aangehouden of in voorlopige hechtenis genomen worden, dan met verlof van de raad ten aanzien waarvan het lid verantwoordelijk is of was.

Maakt het lid deel uit van meerdere regeringen, dan is het verlof vereist van die raad ten aanzien waarvan het lid, in de hoedanigheid waarin hij de feiten heeft gepleegd, verantwoordelijk is of was.

§ 2. Behalve bij ontdekking op heterdaad, kan, in de gevallen bedoeld in artikel 2, § 3, een lid van een gemeenschaps- of gewestregering tijdens de uitoefening van zijn ambt, niet worden aangehouden of in voorlopige hechtenis genomen worden dan met verlof van de raad ten aanzien waarvan hij op het ogenblik van het verzoek om verlof verantwoordelijk is.

Maakt het lid op dat moment deel uit van meerdere regeringen, dan is het verlof vereist van de gewestraad.

Art. 18. Indien de aanhouding of voorlopige hechtenis van het lid van een gemeenschaps- of gewestregering noodzakelijk blijkt, verzoekt de procureur-generaal om verlof aan de overeenkomstig artikel 17 bevoegde raad.

Art. 19. De overeenkomstig artikel 17 bevoegde raad vergadert zo spoedig mogelijk en doet binnen vijf dagen, op verslag van de raadsheer bedoeld in artikel 4, na de procureur-generaal, het lid, en zijn raadsman gehoord te hebben, uitspraak over het verzoek om verlof voor de aanhouding of voorlopige hechtenis. De procedure verloopt met gesloten deuren en zoals geregeld in het reglement van de raad.

Art. 20. Indien de overeenkomstig artikel 17 bevoegde raad daartoe verlof heeft gegeven, kan het bevel tot aanhouding tegen het betrokken lid worden verleend door de raadsheer bedoeld in artikel 4.

De artikelen 16 tot 20 van de wet van 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis, zijn van toepassing op de afgifte van het bevel tot aanhouding, voor zover zij verenigbaar zijn met de bepalingen van deze bijzondere wet.

Art. 21. De kamer van inbeschuldigingstelling doet uitspraak over de handhaving van de voorlopige hechtenis, vóór het verstrijken van de termijn van vijf dagen, bedoeld in artikel 21, § 1, van de wet van 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis. Vervolgens oordeelt deze kamer van maand tot maand over de handhaving van de voorlopige hechtenis.

Lorsque le conseil ne donne pas son autorisation pour la citation directe ou pour la réquisition en vue du règlement de la procédure, dans les cas visés l'article 2, § 3, la prescription de l'action publique est suspendue jusqu'au moment où il est mis fin à l'exercice de la fonction de membre d'un ou plusieurs gouvernements de communauté ou de région.

Art. 15. Lorsqu'il est mis fin à l'exercice de toute fonction de membre d'un gouvernement de communauté ou de région après le renvoi par la chambre des mises en accusation, mais avant la citation devant la cour d'appel, et qu'il s'agit d'infractions commises en dehors de l'exercice des fonctions, le procureur général saisit la chambre des mises en accusation, exclusivement dans le but de constater qu'il a été mis fin à l'exercice de toute fonction de membre d'un gouvernement de communauté ou de région, et que par conséquent, la suite de la procédure sera régie par les dispositions du Code d'instruction criminelle et les lois concernant l'action publique.

Lorsque les faits ayant donné lieu au renvoi sont punissables de peines criminelles, la chambre des mises en accusation détermine s'il existe des motifs pour prononcer uniquement une peine correctionnelle. En vue de la poursuite de l'action publique, le procureur général fait parvenir le dossier au membre compétent du ministère public.

CHAPITRE V. — *La procédure devant la chambre des mises en accusation*

Art. 16. Lorsque la chambre des mises en accusation est d'avis que le fait n'est ni un crime, ni un délit, ni une contravention ou qu'il n'existe aucune charge contre l'inculpé, elle déclare qu'il n'y a pas lieu à poursuivre.

Elle peut, si nécessaire, ordonner des actes d'instruction complémentaires.

Lorsque la chambre des mises en accusation est d'avis qu'il existe des charges suffisantes à l'encontre de l'inculpé, elle le renvoie devant la cour d'appel compétente.

TITRE III. — *Arrestation et détention préventive dans les cas visés à l'article 2*

Art. 17. § 1er. Hormis le cas de flagrant délit, l'arrestation et la mise en détention préventive d'un membre d'un gouvernement de communauté ou de région ne sont possibles dans les cas visés à l'article 2, § 2, qu'en vertu de l'autorisation du conseil devant lequel le membre est ou était responsable.

Si le membre fait partie de plusieurs gouvernements, l'autorisation est requise du conseil devant lequel il est ou était responsable, compte tenu de la qualité en laquelle il a commis les faits.

§ 2. Hormis le cas de flagrant délit, l'arrestation et la détention préventive d'un membre d'un gouvernement de communauté ou de région pendant l'exercice de ses fonctions ne sont possibles dans les cas visés à l'article 2, § 3, qu'en vertu de l'autorisation du conseil devant lequel le membre est responsable au moment de la demande d'autorisation.

Si le membre fait à ce moment-là partie de plusieurs gouvernements, l'autorisation du conseil de région est requise.

Art. 18. Lorsque l'arrestation ou la mise en détention préventive d'un membre d'un gouvernement de communauté ou de région s'avère nécessaire, le procureur général en demande l'autorisation au conseil compétent conformément à l'article 17.

Art. 19. Le conseil compétent conformément à l'article 17, se réunit dans les plus brefs délais et statue dans les cinq jours, sur la base du rapport du conseiller visé à l'article 4, après avoir entendu le procureur général, le membre et son conseil, sur la demande d'autorisation pour l'arrestation ou la mise en détention préventive. La procédure se déroule à huis clos et comme le prévoit le règlement du conseil.

Art. 20. Lorsque le conseil compétent conformément à l'article 17, a donné son autorisation, le mandat d'arrêt à l'encontre du membre concerné peut être décerné par le conseiller visé à l'article 4.

Les articles 16 à 20 de la loi du 20 juillet 1990 relative à la détention préventive, s'appliquent à la délivrance du mandat d'arrêt, pour autant qu'ils soient compatibles avec les dispositions de la présente loi spéciale.

Art. 21. La chambre des mises en accusation se prononce sur le maintien de la mise en détention préventive, avant l'expiration du délai de 5 jours visé à l'article 21, § 1er, de la loi du 20 juillet 1990 relative à la détention préventive. Ensuite, cette chambre se prononcera chaque mois sur le maintien de la détention préventive.

De artikelen 21 tot 25 en 35 tot 38 van dezelfde wet zijn van toepassing op de handhaving van de voorlopige hechtenis voor zover ze verenigbaar zijn met de bepalingen van deze bijzondere wet.

TITEL IV. — *Procedure voor het hof van beroep*

HOOFDSTUK I. — *Samenstelling van de zetel*

Art. 22. § 1. De misdrijven bedoeld in artikel 2 worden toegewezen aan de algemene vergadering van het bevoegde hof van beroep, die, voor de berechting van een lid van een gemeenschaps- of gewestregering, bestaat uit vijf leden.

De eerste voorzitter, die de algemene vergadering voorzit, wijst de overige leden naar rangorde aan.

§ 2. In het geval het hof van beroep te Brussel bevoegd is, behoren alle leden van de algemene vergadering tot de Nederlandse taalrol indien het lid zich bij de eedaflegging, in voorkomend geval het eerst, van de Nederlandse taal heeft bediend. Zij worden aangewezen naar rangorde door de eerste voorzitter. De eerste naar rangorde zit de algemene vergadering voor.

Indien het lid zich bij de eedaflegging, in voorkomend geval het eerst, van de Franse taal heeft bediend, behoren alle leden van de algemene vergadering tot de Franse taalrol. Zij worden aangewezen naar rangorde door de eerste voorzitter. De eerste naar rangorde zit de algemene vergadering voor.

Worden meerdere leden van een gemeenschaps- of gewestregering samen berecht voor het hof van beroep te Brussel, en hebben zij zich, in voorkomend geval het eerst, van een andere taal bediend bij de eedaflegging, dan bestaat de algemene vergadering uit zeven leden, aangewezen naar rangorde. In dit geval wordt ze samengesteld als volgt:

— drie leden die behoren tot de Nederlandse taalrol;

— drie leden die behoren tot de Franse taalrol;

— en, als voorzitter, de raadsheer die, als eerste naar rangorde, het bewijs van de kennis van beide talen heeft geleverd overeenkomstig artikel 43*quinquies* van de wet van 15 juni 1935 op het gebruik der talen in gerechtszaken.

Voor de terechtzittingen, bedoeld in het vorig lid, wordt een beroep gedaan op simultaanvertaling.

§ 3. De raadsheren die onderzoekshandelingen hebben verricht of dwangmaatregelen hebben bevolen, of die gezeteld hebben in de kamer van inbeschuldigingstelling, nemen geen zitting in de algemene vergaderingen, bedoeld in de §§ 1 en 2.

HOOFDSTUK II. — *Procedure ter terechtzitting*

Art. 23. De procureur-generaal oefent de strafvordering uit voor het hof van beroep.

Art. 24. Het betrokken lid verschijnt na dagvaarding door de procureur-generaal.

Art. 25. De procedure wordt geregeld door de van kracht zijnde procedurebepalingen van toepassing op de correctionele rechtbanken, voor zover ze niet tegenstrijdig zijn met deze bijzondere wet.

Art. 26. Indien na de dagvaarding een einde gemaakt wordt aan de uitoefening van elk ambt van lid van een gemeenschaps- of gewestregering, en het misdrijven buiten de uitoefening van het ambt betreft, blijft de zaak aanhangig bij het hof van beroep.

TITEL V. — *Cassatieberoep*

Art. 27. § 1. Tegen arresten gewezen door het hof van beroep staat enkel beroep bij het Hof van Cassatie, in verenigde kamers, open.

§ 2. In de gevallen bedoeld in artikel 2, § 2, verwijst het Hof van Cassatie, wanneer het het arrest vernietigt, in voorkomend geval, de zaak terug naar het hof van beroep dat het vernietigd arrest heeft gewezen. In dat geval wordt de zaak behandeld door de algemene vergadering, bedoeld in artikel 22, § 1 en § 2, eerste en tweede lid, die bestaat uit vijf andere leden en samengesteld wordt overeenkomstig de regels van hetzelfde artikel 22, §§ 1 en 2.

In het geval de algemene vergadering van het hof van beroep te Brussel samengesteld was overeenkomstig artikel 22, § 2, derde lid, wordt de zaak behandeld door de algemene vergadering, bedoeld in artikel 22, § 2, derde lid, die evenwel bestaat uit zeven andere leden, samengesteld overeenkomstig de regels van hetzelfde artikel 22, § 2, derde lid.

Les articles 21 à 25 et 35 à 38 de la même loi sont d'application au maintien de la détention préventive dans la mesure où ils sont compatibles avec les dispositions de la présente loi spéciale.

TITRE IV. — *Procédure devant la cour d'appel*

CHAPITRE Ier. — *Composition du siège*

Art. 22. § 1er. Les infractions visées à l'article 2 sont attribuées à l'assemblée générale de la cour d'appel compétente, qui se compose, pour le jugement d'un membre d'un gouvernement de communauté ou de région, de cinq membres.

Le premier président, qui préside l'assemblée générale, désigne les autres membres en fonction du rang.

§ 2. Au cas où la cour d'appel de Bruxelles est compétente, tous les membres de l'assemblée générale appartiennent au rôle linguistique néerlandais lorsque le membre s'est exprimé, le cas échéant en premier lieu, en néerlandais lors de la prestation de serment. Ils sont désignés en fonction du rang par le premier président. Le premier en rang préside l'assemblée générale.

Lorsque le membre s'est exprimé, le cas échéant en premier lieu, en français lors de la prestation de serment, tous les membres de l'assemblée générale appartiennent au rôle linguistique français. Ils sont désignés en fonction du rang par le premier président. Le premier en rang préside l'assemblée générale.

Lorsque plusieurs membres d'un gouvernement de communauté ou de région sont jugés ensemble devant la cour d'appel de Bruxelles, et s'ils se sont exprimés, le cas échéant en premier lieu, dans une langue différente lors de la prestation de serment, l'assemblée générale se compose de sept membres, désignés en fonction du rang. Dans ce cas, elle se compose comme suit:

— trois membres appartenant au rôle linguistique néerlandais;

— trois membres appartenant au rôle linguistique français;

— et, comme président, le conseiller qui, comme premier en rang, a apporté la preuve de la connaissance des deux langues conformément à l'article 43*quinquies* de la loi du 15 juin 1935 sur l'emploi des langues en matière judiciaire.

Les audiences, visées à l'alinéa précédent, font l'objet d'une traduction simultanée.

§ 3. Les conseillers qui ont accompli des actes d'instruction, qui ont ordonné des mesures de contrainte ou qui ont siégé à la chambre des mises en accusation, ne siègent pas au sein des assemblées générales visées aux §§ 1er et 2.

CHAPITRE II. — *Procédure à l'audience*

Art. 23. Le procureur général exerce l'action publique devant la cour d'appel.

Art. 24. Le membre concerné comparaît sur la citation du procureur général.

Art. 25. La procédure est réglée par les dispositions de procédure en vigueur applicables aux tribunaux correctionnels, pour autant qu'elles ne soient pas contraires à la présente loi spéciale.

Art. 26. Lorsqu'après la citation, il est mis fin à l'exercice de toute fonction de membre d'un gouvernement de communauté ou de région, et qu'il s'agit d'infractions commises en dehors de l'exercice des fonctions, la cour d'appel reste saisie de l'affaire.

TITRE V. — *Pourvoi en cassation*

Art. 27. § 1er. Les arrêts rendus par la cour d'appel sont uniquement susceptibles de pourvoi devant la Cour de cassation, chambres réunies.

§ 2. Dans les cas visés à l'article 2, § 2, la Cour de cassation, lorsqu'elle annule l'arrêt, renvoie, le cas échéant, la cause devant la cour d'appel qui a rendu l'arrêt annulé. Dans ce cas, l'assemblée générale, visée à l'article 22, § 1er et § 2, alinéas 1er et 2, qui comporte cinq autres membres et est composée conformément aux règles du même article 22, §§ 1er et 2, connaît de la cause.

Au cas où l'assemblée générale de la cour d'appel de Bruxelles a été composée conformément à l'article 22, § 2, alinéa 3, c'est l'assemblée générale, visée à l'article 22, § 2, alinéa 3, comportant toutefois sept autres membres et composée conformément aux règles du même article 22, § 2, alinéa 3, qui connaît de la cause.

§ 3. In de gevallen, bedoeld in artikel 2, § 3, verwijst het Hof van Cassatie, wanneer het het arrest vernietigt, in voorkomend geval, de zaak naar een ander hof van beroep, overeenkomstig de regels van het gemeen recht. In dat geval wordt de zaak behandeld door de algemene vergadering die bestaat uit vijf leden, aangewezen naar rangorde door de eerste voorzitter, die de vergadering voorzit.

Art. 28. Artikel 131 van het Gerechtelijk Wetboek wordt aangevuld als volgt:

« Cassatieberoep tegen beslissingen van het hof van beroep, genomen met toepassing van artikel 125 van de Grondwet, wordt behandeld door de verenigde kamers. ».

TITEL VI. — *Bijzondere bepalingen*

Art. 29. De mededaders van en de medeplichtigen aan het misdrijf waarvoor het lid van een gemeenschaps- of gewestregering wordt vervolgd en de daders van samenhangende misdrijven, worden samen met het lid vervolgd en berecht.

Het voorgaande lid vindt evenwel geen toepassing op de daders van misdaden en van politieke misdrijven en drukpersmisdrijven die samenhangen met het misdrijf waarvoor het lid wordt vervolgd.

Art. 30. Deze bijzondere wet is niet van toepassing op de vervolging en de berechting van een lid van een gemeenschaps- of gewestregering voor misdrijven die door hem mochten zijn gepleegd in de uitoefening van het ambt van federaal minister.

Art. 31. Deze bijzondere wet treedt in werking op 1 juli 1998.

Kondigen deze wet af, bevelen dat zij met 's Lands zegel zal worden bekleed en door het *Belgisch Staatsblad* zal worden bekendgemaakt.

Gegeven te Brussel, 25 juni 1998.

ALBERT

Van Koningswege :

De Eerste Minister,
J.-L. DEHAENE

De Minister van Justitie,
T. VAN PARYS

Met 's Lands zegel gezegeld :

De Minister van Justitie,
T. VAN PARYS

(☜) Nota

Gewone zitting 1997-1998.

Senaat.

Parlementaire stukken. — Voorstel van bijzondere wet, nr. 1-969/1. — Corrigendum, nr. 1-969/2. — Amendementen, nrs. 1-969/3 tot 5. — Verslag, nr. 1-969/6. — Tekst aangenomen door de Commissie, nr. 1-969/7. — Amendementen, nr. 1-969/8. — Aanvullend verslag, nr. 1-969/9. — Tekst aangenomen door de Commissie na terugzending door de plenaire vergadering, nr. 1-969/10.

Parlementaire Handelingen. — Bespreking en aanneming. Vergadering van 18 juni 1998.

Kamer van volksvertegenwoordigers.

Parlementaire stukken. — Ontwerp overgezonden door de Senaat, nr. 1616/1. — Amendementen, nrs. 1616/2 en 3. —Verslag, nr. 1616/4. — Tekst aangenomen in plenaire vergadering, nr. 1616/5.

Parlementaire Handelingen. — Bespreking en aanneming. Vergadering van 24 juni 1998.

§ 3. Dans les cas visés à l'article 2, § 3, la Cour de cassation, lorsqu'elle annule l'arrêt, renvoie, le cas échéant, la cause devant une autre cour d'appel, conformément aux règles de droit commun. Dans ce cas, l'assemblée générale, qui se compose de cinq membres désignés en fonction du rang par le premier président, qui préside lui-même l'assemblée, connaît de la cause.

Art. 28. L'article 131 du Code judiciaire est complété comme suit:

« Tout pourvoi en cassation contre les décisions de la cour d'appel, prises en application de l'article 125 de la Constitution, est examiné par les chambres réunies. ».

TITRE VI. — *Dispositions particulières*

Art. 29. Les coauteurs et les complices de l'infraction pour laquelle le membre d'un gouvernement de communauté ou de région est poursuivi et les auteurs des infractions connexes sont poursuivis et jugés en même temps que le membre.

L'alinéa précédent ne s'applique toutefois pas aux auteurs de crimes et de délits politiques et délits de presse qui sont connexes avec l'infraction pour laquelle le membre est poursuivi.

Art. 30. La présente loi spéciale ne s'applique pas aux poursuites et jugement d'un membre d'un gouvernement de communauté ou de région pour des infractions qu'il aurait commises dans l'exercice de la fonction de ministre fédéral.

Art. 31. La présente loi spéciale entre en vigueur le 1er juillet 1998.

Promulguons la présente loi, ordonnons qu'elle soit revêtue du sceau de l'Etat et publiée par le *Moniteur belge*.

Donné à Bruxelles, le 25 juin 1998.

ALBERT

Par le Roi :

Le Premier Ministre,
J.-L. DEHAENE

Le Ministre de la Justice,
T. VAN PARYS

Scellé du sceau de l'Etat :

Le Ministre de la Justice,
T. VAN PARYS

(☜) Note

Session ordinaire 1997-1998.

Sénat.

Documents parlementaires. — Proposition de loi spéciale, n° 1-969/1. — Corrigendum, n° 1-969/2. — Amendements, n°s 1-969/3 à 5. — Rapport, n° 1-969/6. — Texte adopté par la Commission, n° 1-969/7. — Amendements, n° 1-969/8. — Rapport complémentaire, n° 1-969/9. — Texte adopté par la Commission après renvoi par la séance plénière, n° 1-969/10.

Annales parlementaires. — Discussion et adoption. Séance du 18 juin 1998.

Chambre des représentants.

Documents parlementaires. — Projet transmis par le Sénat, n° 1616/1. Amendements, nos 1616/2 et 3. — Rapport, n° 1616/4. — Texte adopté en séance plénière, n° 1616/5.

Annales parlementaires. — Discussion et adoption. Séance du 24 juin 1998.

MINISTERIE VAN JUSTITIE

N. 98 — 1613 [C − 98/09486]

22 JUNI 1998. — Koninklijk besluit tot invoering van een tijdelijke regeling van verlof voorafgaand aan de pensionering voor bepaalde gerechtelijke officieren en agenten bij de parketten

ALBERT II, Koning der Belgen,

Aan allen die nu zijn en hierna wezen zullen, Onze Groet.

Gelet op de wet van 7 april 1919 tot instelling van rechterlijke officieren en agenten bij de parketten, gewijzigd bij de wetten van 21 augustus 1948, 27 maart 1969, 2 december 1982, 18 juli 1991, bij het koninklijk besluit van 5 augustus 1991 en bij de wet van 5 augustus 1992;

MINISTERE DE LA JUSTICE

F. 98 — 1613 [C − 98/09486]

22 JUIN 1998. — Arrêté royal portant instauration d'un régime temporaire de congé préalable à la pension pour certains officiers et agents judiciaires près les parquets

ALBERT II, Roi des Belges,

A tous, présents et à venir, Salut.

Vu la loi du 7 avril 1919 instituant des officiers et agents judiciaires près les parquets, modifiée par les lois des 21 août 1948, 27 mars 1969, 2 décembre 1982, 18 juillet 1991, par l'arrêté royal du 5 août 1991 et par la loi du 5 août 1992;

Gelet op de wet van 15 mei 1984 houdende maatregelen tot harmonisering in de pensioenregelingen, inzonderheid op artikel 46, gewijzigd bij de wet van 21 mei 1991;

Gelet op het advies van de raad van overleg van de gerechtelijke politie bij de parketten, gegeven op 28 mei 1998;

Gelet op protocol nr 176 van 12 juni 1998 van Sectorcomité III - Justitie;

Gelet op het advies van de Inspecteur van Financiën, gegeven op 27 maart 1998;

Gelet op het akkoord van Onze Minister van Begroting van 11 juni 1998;

Gelet op het akkoord van Onze Minister van Ambtenarenzaken van 11 juni 1998;

Gelet op de wetten op de Raad van State, gecoördineerd op 12 januari 1973, inzonderheid op artikel 3, §1, gewijzigd bij de wetten van 9 augustus 1980, 16 juni 1989 en 4 juli 1989;

Gelet op de dringende noodzakelijkheid;

Overwegende dat het, met het oog op de modernisering van de gerechtelijke politie bij de parketten, dringend noodzakelijk is deze te herstructureren wat de gemiddelde leeftijd van de personeelsleden betreft;

Overwegende dat het om dit doel te bereiken noodzakelijk is onmiddellijk een tijdelijke maatregel in te voeren;

Op de voordracht van Onze Minister van Justitie,

Hebben Wij besloten en besluiten Wij :

Artikel 1. De gerechtelijke officieren en agenten bij de parketten, die minstens zesenvijftig en minder dan zestig jaar zijn en ten minste twintig aanneembare dienstjaren tellen voor de opening van het recht op pensioen in de openbare sector, met uitsluiting van de bonificaties voor studies en andere perioden die voor de vaststelling van de wedde in aanmerking werden genomen, kunnen in verlof worden gesteld, vanaf de datum vermeld in hun aanvraag. Deze mogelijkheid blijft van kracht gedurende een periode van vijf jaar die een aanvang neemt op de datum van de inwerkingtreding van dit besluit.

De periode van het verlof neemt een aanvang op de eerste dag van een maand.

De aanvraag moet per ter post aangetekende brief ingediend worden bij de minister van Justitie.

De aanvraag geschiedt minstens twee maanden voor de aanvang van de periode van het verlof. Deze termijn van twee maanden geldt niet voor de verloven die aanvangen vóór de eerste dag van de derde maand die volgt op de datum van de inwerkingtreding van dit besluit. De verloven die aanvangen vóór de eerste dag van de tweede maand die volgt op de datum van de inwerkingtreding van dit besluit moeten ten laatste de dag waarop ze aanvangen worden aangevraagd. De verloven die aanvangen op de eerste dag van de tweede maand die volgt op de datum van de inwerkingtreding van dit besluit moeten minstens één maand vóór de aanvang van de periode van het verlof worden aangevraagd.

Op de datum van de pensionering en deze van de daaraan voorafgaandelijke inverlofstelling kan na het indienen van de aanvraag niet meer teruggekomen worden.

Art. 2. De duur van het in artikel 1 bedoelde verlof is vastgesteld op vier jaar.

Wanneer het betrokken personeelslid de leeftijd van zestig jaar bereikt voor vier jaar zijn verstreken dan verstrijkt het verlof de eerste dag van de maand volgend op de maand waarin het die leeftijd bereikt.

Het verlof wordt met een periode van dienstactiviteit gelijkgesteld en het personeelslid behoudt tijdens deze periode zijn rechten op een hogere wedde binnen de weddeschaal die hij genoot voor de aanvang van het verlof.

Het personeelslid heeft echter geen recht meer op een bevordering door verhoging in graad noch op een bevordering door verhoging in weddeschaal.

Het betrokken personeelslid wordt ambtshalve gepensioneerd zodra het de leeftijd van zestig jaar bereikt.

Art. 3. Tijdens het verlof geniet het betrokken personeelslid een wachtgeld dat gelijk is aan tachtig percent van zijn laatste activiteitswedde. Onder laatste activiteitswedde dient te worden verstaan de laatst toegekende jaarwedde voor volledige prestaties, de laatst toegekende aanvullende wedde en de ontvangen bedragen voor onregelmatige prestaties verricht in het jaar 1997.

Vu la loi du 15 mai 1984 portant mesures d'harmonisation dans les régimes de pensions, notamment l'article 46, modifié par la loi du 21 mai 1991;

Vu l'avis du conseil de concertation de la police judiciaire près les parquets, donné le 28 mai 1998;

Vu le protocole n° 176 du 12 juin 1998 du Comité de secteur III - Justice;

Vu l'avis de l'Inspecteur des Finances, donné le 27 mars 1998;

Vu l'accord de Notre Ministre du Budget, donné le 11 juin 1998;

Vu l'accord de Notre Ministre de la Fonction publique, donné le 11 juin 1998;

Vu les lois sur le Conseil d'Etat, coordonnées le 12 janvier 1973, notamment l'article 3, §1, modifié par les lois des 9 août 1980, 16 juin 1989 et 4 juillet 1989;

Vu l'urgence;

Considérant que pour moderniser la police judiciaire près les parquets, il est urgent de la restructurer, en ce qui concerne l'âge moyen des membres du personnel;

Considérant que pour atteindre ce but il est nécessaire d'instaurer immédiatement une mesure temporaire;

Sur la proposition de Notre Ministre de la Justice,

Nous avons arrêté et arrêtons :

Article 1er. Les officiers et agents judiciaires près les parquets qui sont âgés d'au moins cinquante-six ans et de moins de soixante ans et qui comptent au moins vingt années de services admissibles pour l'ouverture du droit à la pension dans le secteur public, à l'exclusion des bonifications pour études et des autres périodes bonifiées à titre de services admis pour la fixation du traitement, peuvent être mis en congé à partir de la date figurant dans leur demande. Cette possibilité subsiste pendant une période de cinq ans, à dater de l'entrée en vigueur du présent arrêté.

Le congé débute le premier jour du mois.

La demande doit être introduite auprès du ministre de la Justice par lettre recommandée à la poste.

La demande est formulée au moins deux mois avant le début du congé. Ce terme de deux mois ne vaut pas pour les congés qui débutent avant le premier jour du troisième mois qui suit la date d'entrée en vigueur du présent arrêté. Les congés qui débutent avant le premier jour du deuxième mois qui suit la date d'entrée en vigueur du présent arrêté, doivent être demandés au plus tard le jour où ils commencent. Les congés qui débutent le premier jour du deuxième mois qui suit la date d'entrée en vigueur du présent arrêté doivent être demandés au moins un mois avant le début du congé.

Une fois la demande introduite, il n'est plus possible de revenir sur la date de la pension, ni sur celle de la mise en congé préalable à la pension.

Art. 2. La durée du congé visé à l'article 1er est fixée à quatre ans.

Si le membre du personnel concerné atteint l'âge de soixante ans avant l'expiration du délai de quatre ans, le congé prend fin le premier jour du mois qui suit celui au cours duquel il atteint cet âge.

Le congé est assimilé à une période d'activité de service et le membre du personnel conserve pendant cette période ses droits aux augmentations barémiques dans l'échelle de traitement dont il bénéficiait avant le début du congé.

Le membre du personnel n'a cependant plus droit à une promotion par avancement de grade ni à une promotion par avancement barémique.

Le membre du personnel concerné est pensionné d'office dès qu'il atteint l'âge de soixante ans.

Art. 3. Pendant le congé, le membre du personnel concerné perçoit un traitement d'attente égal à quatre-vingts pourcents de son dernier traitement d'activité. Par dernier traitement d'activité, il y a lieu d'entendre le dernier traitement annuel alloué pour des prestations complètes, le dernier traitement complémentaire attribué et les montants perçus pour prestations irrégulières fournies dans l'année 1997.

Het personeelslid ontvangt tevens het vakantiegeld en de eindejaarstoelage die beperkt worden tot tachtig percent van het bedrag voor volledige prestaties.

Art. 4. De gerechtelijke officieren en agenten die het in artikel 1 bedoelde verlof nemen, mogen, mits voorafgaande toelating, andere beroepsactiviteiten uitoefenen, met dien verstande dat, indien de inkomsten uit die beroepsactiviteiten de grenzen inzake cumulatie bepaald bij de artikelen 4 en 9 van de wet van 5 april 1994 houdende regeling van de cumulatie van pensioenen van de openbare sector met inkomsten voortvloeiend uit de uitoefening van een beroepsactiviteit of met een vervangingsinkomen, overschrijden, het wachtgeld wordt verminderd of geschorst op dezelfde wijze als een rustpensioen.

Art. 5. De gerechtelijke officieren en agenten die het in artikel 1 bedoelde verlof nemen worden tijdens dat verlof beschouwd een betrekking van de personeelsformatie van de met hun graad overeenstemmende wervingsgraad uit de categorie van gerechtelijk agent in te nemen.

Art. 6. Dit besluit treedt in werking op 1 juli 1998.

Art. 7. Onze Minister van Justitie is belast met de uitwerking van dit besluit.

Gegeven te Brussel, 22 juni 1998.

ALBERT

Van Koningswege :

De Minister van Justitie,

T. VAN PARYS

Le membre du personnel reçoit en outre le pécule de vacances et la prime de fin d'année, limités à quatre-vingts pourcents du montant alloué pour des prestations complètes.

Art. 4. Les officiers et agents judiciaires qui bénéficient du congé prévu à l'article 1er peuvent, moyennant autorisation préalable, exercer d'autres activités professionnelles, sous réserve que si les revenus de ces activités professionnelles dépassent les limites déterminées par les articles 4 et 9 de la loi du 5 avril 1994 réglant le cumul des pensions du secteur public avec des revenus provenant d'une activité professionnelle ou avec un revenu de remplacement, le traitement d'attente est réduit ou suspendu de la même manière qu'une pension de retraite.

Art. 5. Les officiers et agents judiciaires qui bénéficient du congé visé à l'article 1er sont, pendant ce congé considérés occuper un emploi du cadre du grade de recrutement de la catégorie d'agent judiciaire correspondant à leur grade.

Art. 6. Le présent arrêté entre en vigueur le 1er juillet 1998.

Art. 7. Notre Ministre de la Justice est chargé de l'exécution du présent arrêté.

Donné à Bruxelles, le 22 juin 1998.

ALBERT

Par le Roi :

Le Ministre de la Justice,

T. VAN PARYS

MINISTERIE VAN VERKEER EN INFRASTRUCTUUR

N. 98 — 1614 [C − 98/14114]

16 APRIL 1998. — Koninklijk besluit betreffende satellietgrondstations (☜)

VERSLAG AAN DE KONING

Sire,

Het besluit dat U ter ondertekening is voorgelegd heeft tot doel de omzetting in Belgisch recht te voltooien van richtlijn 94/46/EEG van de Commissie van 13 oktober 1994 tot wijziging van Richtlijn 88/301/EEG en van Richtlijn 90/388/EEG met name met betrekking tot satellietcommunicatie.

Tot op heden was die materie geregeld door het koninklijk besluit van 15 oktober 1979 betreffende de private radioverbindingen. Die reglementering is evenwel niet aangepast aan de nieuwe omstandigheden inzake de levering van satellietdiensten, met name aan de mogelijkheid om gebruik te maken van satellietdiensten voor het leveren van telecommunicatiediensten.

Dit besluit heeft enkel betrekking op de mogelijkheid om een satellietgrondstation te installeren en ontslaat de houders van een vergunning die op grond van onderhavig besluit is uitgereikt, geenszins van de naleving van de verplichtingen van de wet van 19 december 1997 tot wijziging van de wet van 21 maart 1991 betreffende de hervorming van sommige economische overheidsbedrijven teneinde het reglementaire kader aan te passen aan de verplichtingen die inzake vrije mededinging en harmonisatie op de markt voor telecommunicatie, voortvloeien uit de van kracht zijnde richtlijnen van de Europese Unie.

Dit besluit preciseert de voorwaarden waaronder eenieder een satellietgrondstation zal mogen aanleggen. De formaliteiten zijn eenvoudig en hebben enkel tot doel de radio-elektrische veiligheid en een efficiënt frequentiebeheer te garanderen.

Op dezelfde wijze worden de voorwaarden gepreciseerd waaronder een eind kan worden gemaakt aan de toegekende vergunningen.

Tot slot voorziet het besluit in het principe van de betaling van dossierkosten, alsook in het principe van een recht voor de terbeschikkingstelling van de frequenties.

(☜) De nota's betreffende deze tekst bevinden zich op blz. 21160.

MINISTERE DES COMMUNICATIONS ET DE L'INFRASTRUCTURE

F. 98 — 1614 [C − 98/14114]

16 AVRIL 1998. — Arrêté royal relatif aux stations terriennes de satellites (☜)

RAPPORT AU ROI

Sire,

L'arrêté qui est soumis à votre signature a pour objet de parachever la transposition en droit belge de la directive 94/46/CEE de la Commission du 13 octobre 1994 modifiant les directives 88/301/CEE et 90/388/CEE en ce qui concerne en particulier les communications par satellites.

Jusqu'à présent cette matière était réglée par l'arrêté royal du 15 octobre 1979 relatif aux radiocommunications privées. Toutefois, cette réglementation est inadaptée aux circonstances nouvelles en matière de prestation de services par satellites, notamment à la possibilité d'utiliser des services par satellites pour prester des services de télécommunications.

Cet arrêté ne porte que sur les possibilités d'installer une station terrienne de satellites et ne dispense en aucun cas les titulaires d'une autorisation délivrée sur la base du présent arrêté du respect des obligations portées par la loi du 19 décembre 1997 modifiant la loi du 21 mars 1991 portant réforme de certaines entreprises publiques économiques afin d'adapter le cadre réglementaire aux obligations en matière de libre concurrence et d'harmonisation sur le marché des télécommunications découlant des décisions de l'Union européenne.

Cet arrêté précise les conditions dans lesquelles toute personne pourra mettre en place une station terrienne de satellites. Les formalités sont simples et n'ont pour but que d'assurer la sécurité radioélectrique et une gestion efficace des fréquences.

De même, sont précisées les conditions dans lesquelles, il peut être mis fin aux autorisations accordées.

Enfin, l'arrêté prévoit le principe du payement des frais de dossier, ainsi que d'une redevance pour la mise à disposition des fréquences.

(☜) Les notes concernant ce texte se trouvent p. 21160.

Artikelsgewijze commentaar.

Artikel 1

Dit artikel definieert de termen die nodig zijn voor een goed begrip van het besluit. De definities zijn gekopieerd van de definities van de Europese richtlijnen wanneer dat nodig is.

De definitie van vervoerbaar station moet in die zin worden verstaan dat een station vervoerbaar is wanneer het gemakkelijk « verplaatsbaar » is maar erop voorzien is om bij stilstand te werken, in een vaste opstelling. Een mobiel station is daarentegen een station dat bestemd is om te werken wanneer het in beweging is.

Artikel 2

Dit artikel heeft tot doel het toepassingsgebied ″ratione personae″ van dit besluit te verduidelijken.

Dit artikel verduidelijkt de categorieën van satellietgrondstations waarop onderhavig besluit niet van toepassing is en die bijgevolg vrijgesteld zijn van enige ministeriële vergunning, overeenkomstig artikel 3, § 2 van de wet van 30 juli 1979 betreffende de radioberichtgeving.

In de punten 2°, 3° en 4° worden de grondstations bedoeld van de intergouvernementele systemen INMARSAT en EUTELSAT en van de Europese ruimte-agentschap (ESA) die ingezet worden voor verbindingen met mobiele toestellen. Bijgevolg vallen in het geval van EUTELSAT alle vaste en vervoerbare grondstations die bijvoorbeeld diensten van het VSAT-type (« Very Small Aperture Terminal ») aan gesloten gebruikersgroepen leveren of diensten voor verslaggeving verrichten (SNG = « Satellite News Gathering ») onder het toepassingsgebied van onderhavig besluit en zijn die onderworpen aan de uitreiking van ministeriële vergunningen.

In punt 5° worden de grondstations bedoeld van de nieuwe wereldwijde systemen voor mobiele en persoonlijke satellietcommunicatie, die in het Engels GMPCS worden genoemd (« Global Mobile Personal Communication Satellite »), zoals de systemen IRIDIUM, GLOBALSTAR en ICO. Om van vergunning te worden vrijgesteld moeten die systemen voldoen aan de relevante voorwaarden die uitgevaardigd zijn door de Europese Unie of de CEPT (« Conférence Européenne des administrations des Postes et Télécommunications »).

In de punten 6° en 7° worden respectievelijk de grondstations bedoeld van de satellietsystemen voor meteorologie, zoals het Europese METEOSAT-systeem van de internationale organisatie EUMETSAT, en de navigatiesystemen per satelliet, zoals het GPS-systeem (« Global Positioning System ») van het Amerikaanse Ministerie voor Defensie.

Alle categorieën van satellietgrondstations die krachtens dit artikel vrijgesteld zijn van ministeriële vergunning moeten evenwel behoorlijk goedgekeurd zijn overeenkomstig de relevante procedures en specificaties van de organisaties die de betrokken ruimtesystemen exploiteren (zie artikel 5, § 1).

Artikel 3

Dit artikel stelt principieel dat voor het houden en doen werken van een satellietgrondstation een vergunning vereist is, tenzij het gaat om een station dat louter kan ontvangen : in dat geval, en indien er geen frequentiecoördinatie nodig is, volstaat een aangifte bij het BIPT.

De vergunning of, in voorkomend geval, de aangifte is nodig voor ieder afzonderlijk station en heeft uiteraard enkel en alleen betrekking op dit betreffende station. Voor het opzetten van een netwerk of het uitbaten van een telecommunicatiedienst door middel van dit station, moet worden voldaan aan de toepasselijke reglementering inzake netwerken en diensten.

Artikel 4

Dit artikel geeft een opsomming van de documenten die moeten worden voorgelegd bij het indienen van een vergunningsaanvraag. Het feit zijn zetel te hebben in de Europese Unie of in de Europese Economische Ruimte heeft enkel tot doel het werk van het Instituut te vergemakkelijken en vormt geen beperking van de eigendomsrechten van ondernemingen uit derde Landen.

De gevraagde documenten hebben geen ander doel dan het Instituut de mogelijkheid te bieden zich ervan te vergewissen dat het gebruik van het grondstation verenigbaar zal zijn met de overige gebruikers van het spectrum en dat de in artikel 5 opgesomde voorwaarden zullen worden nageleefd.

Commentaire article par article.

Article 1er

Cet article définit les termes nécessaires à la bonne compréhension de l'arrêté. Les définitions sont calquées sur les définitions des directives européennes lorsque cela est nécessaire.

La définition de station transportable doit être comprise en ce sens qu'une station est transportable lorsqu'elle est aisément « transportable » mais prévue pour fonctionner à l'arrêt, en position fixe. A l'inverse une station mobile est une station prévue pour fonctionner alors qu'elle est en mouvement.

Article 2

Cet article a pour but de préciser le champ d'application « ratione personae » du présent arrêté.

Cet article précise les catégories de stations terriennes de satellites auxquelles cet arrêté ne s'applique pas et qui sont par conséquent dispensées de toute autorisation ministérielle conformément à l'article 3, § 2 de la loi du 30 juillet 1979 relative aux radiocommunications.

Aux points 2°, 3° et 4° sont visées les stations terriennes des systèmes intergouvernementaux INMARSAT et EUTELSAT et de l'Agence Spatiale Européenne (ASE) qui sont utilisées pour des communications avec des mobiles. Par conséquent, dans le cas d'EUTELSAT, toutes les stations terriennes fixes et transportables, fournissant par exemple des services de type VSAT (« Very Small Aperture Terminal ») à des groupes fermés d'usagers ou des services de reportage d'actualité (SNG = « Satellite News Gathering ») tombent sous le champ d'application du présent arrêté et sont sujettes à la délivrance d'autorisations ministérielles.

Au point 5° sont visées les stations terriennes des nouveaux systèmes mondiaux de communications mobiles et personnelles par satellites, appelés en anglais GMPCS (« Global Mobile Personal Communication Satellite »), tels que les systèmes IRIDIUM, GLOBALSTAR et ICO. Pour être exemptés d'autorisation, ces systèmes doivent satisfaire aux conditions pertinentes édictées par l'Union Européenne ou la CEPT (« Conférence Européenne des administrations des Postes et Télécommunications »).

Aux points 6° et 7°, sont visées respectivement les stations terriennes de systèmes de météorologie par satellite, tel le système européen METEOSAT de l'organisation internationale EUMETSAT, et les systèmes de navigation par satellites, comme le système GPS (« Global Positioning System ») du Ministère américain de la Défense.

Toutes les catégories de stations terriennes de satellites exemptées d'autorisation ministérielle aux termes de cet article doivent cependant avoir été dûment agréées conformémement aux procédures et spécifications pertinentes des organisations exploitant les systèmes spatiaux en question (voir article 5, § 1er).

Article 3

Cet article dispose qu'en principe, pour détenir et faire fonctionner une station terrienne de satellites, il faut une autorisation, à moins qu'il ne s'agisse d'un station purement réceptrice : dans ce cas, et si aucune coordination des fréquences n'est requise, il suffit de faire une déclaration auprès de l'IBPT.

L'autorisation ou, le cas échéant, la déclaration est requise pour chaque station individuelle et s'applique évidemment seulement à la station en question. Pour l'établissement d'un réseau ou l'exploitation d'un service de télécommunications au moyen de cette station, celui-ci doit satisfaire à la réglementation applicable concernant les réseaux et services.

Article 4

Cet article énumère les documents à produire lors de l'introduction d'une demande d'autorisation. La présence d'un siège dans l'Union européenne ou dans l'Espace économique européen n'a pour seul but que de faciliter le travail de l'Institut et ne constitue pas une limitation aux droits de propriété par des entreprises d'Etats tiers.

Les documents demandés n'ont pour autre but que de permettre à l'Institut de s'assurer que l'usage de la station terrienne se fera de façon compatible avec les autres usagers du spectre et que les conditions énumérées à l'article 5 seront respectées.

Artikel 5

Op dezelfde wijze wil dit artikel de zekerheid verkrijgen dat wie een grondstation wil exploiteren een goedgekeurd station zal gebruiken, alsook een satelliet waarvan de ontvangst of transmissie van signalen op het Belgisch grondgebied gecoördineerd is.

De goedkeuring van de satellietgrondstations gebeurt overeenkomstig de goedkeuringsregels vastgelegd in het koninklijk besluit van 10 november 1996 betreffende de goedkeuring van eindapparaten voor telecommunicatie. Bovendien regelt richtlijn 93/97/EEG van de Raad van 29 oktober 1993 houdende aanvulling van Richtlijn 91/263/EEG van de Raad van 29 april 1991 inzake de onderlinge aanpassing van de wetgevingen der Lid-Staten betreffende eindapparatuur voor telecommunicatie en de onderlinge erkenning van de conformiteit van de apparatuur, de mogelijkheid om dergelijke apparatuur onder een aantal voorwaarden aan een conformiteitsbeoordeling te onderwerpen.

De toegang tot het ruimtesegment wordt toegestaan door de uitbater van de satellietdienst in kwestie. Dit kunnen intergouvernementele organisaties zijn zoals INTELSAT, EUTELSAT of INMARSAT, maar ook gecoördineerde commerciële satellietsystemen zoals ASTRA, ORION, PANAMSAT, enz.

Artikel 6

Dit artikel herinnert eraan dat een krachtens dit besluit uitgereikte vergunning aan de houder ervan geen enkele exclusiviteit verleent, en dat wie een dergelijke vergunning wenst, er een zal ontvangen met als enige grens een eventuele verzadiging van de frequenties.

Artikel 7

Dit artikel is erop gericht te garanderen dat tijdens eventuele controles door het Instituut, het over de nodige documenten beschikt, zowel voor de technische identificatie van het station, als voor de identificatie van de persoon die ervoor verantwoordelijk is. Dit is belangrijk wanneer dit station andere gebruikers zou gaan storen.

Artikel 8

Dit artikel somt de gevallen op waarin een vergunning kan worden geschorst of ingetrokken. Die gevallen zijn trouwens dezelfde als de algemene gevallen inzake radiocommunicatie, namelijk de niet-naleving van de voorwaarden van de vergunning, de weigering om een einde te maken aan storingen, de niet-betaling van de rechten en het verzuim wijzigingen ten opzichte van de aanvankelijke aangifte mee te delen.

Of er wordt overgegaan tot een schorsing dan wel een intrekking van de vergunning heeft te maken met de aard van de inbreuk : de ernst ervan, het feit of die al dan niet moedwillig werd begaan, het al dan niet recidieve karakter ervan enz. Uit de ervaring van het Instituut met de toepassing van artikel 16 van het koninklijk besluit van 15 oktober 1979 (wat de inspiratiebron voor dit artikel was) blijkt dat de intrekking een maatregel is die zelden wordt toegepast. Bovendien wordt de betrokkene vooraleer zijn vergunning zou worden geschorst of ingetrokken, gehoord door het Instituut en krijgt hij de mogelijkheid om de vastgestelde inbreuk ongedaan te maken.

Ook preciseert het artikel dat de schorsing of intrekking van de vergunning geen aanleiding kan geven tot enige terugbetaling.

Artikel 9

Dit artikel herinnert eraan dat het Instituut belast is met het frequentiebeheer en in dat kader de banden toekent voor de verschillende vormen van gebruik, waaronder satellietcommunicatie.

Artikel 10

In het kader van het frequentiebeheer kan in sommige gevallen op het Instituut een beroep worden gedaan om een ander gebruik van sommige frequenties toe te wijzen. Die nieuwe toewijzing kan in voorkomend geval binnen extreem korte termijnen geschieden.

Artikel 11

Dit artikel regelt de voorwaarden inzake schadeloosstelling van personen die getroffen zijn door een nieuwe toewijzing van de frequenties.

Het is uiteraard nodig die schadevergoeding te beperken tot de rechtstreekse kosten die men opgelopen heeft. Het spreekt vanzelf dat wanneer de frequentiewijziging het gevolg is van een internationale beslissing, om een oplossing te bieden voor storingsproblemen of veroorzaakt is door wijzigingen op aansporing van de vergunninghouder, er geen schadevergoeding mogelijk is. De schadevergoeding is beperkt tot de stations die sedert minder dan vijf jaar in dienst zijn gesteld, daar de overige stations afgeschreven zijn.

Article 5

De même, cet article vise à s'assurer que la personne souhaitant exploiter une station terrienne utilisera une station agréée ainsi qu'un satellite dont la réception ou l'émission des signaux est coordonnée sur le territoire belge.

L'agrément des stations terriennes de satellite se fait conformément aux règles d'agrément fixées par l'arrêté royal du 10 novembre 1996 relatif à l'agrément d'appareils terminaux de télécommunications. En outre, la directive 93/97/CEE du Conseil du 29 octobre 1993 complétant la directive 91/263/CEE du Conseil du 29 avril 1991 concernant le rapprochement des législations des Etats membres relatives aux équipements terminaux de télécommunications, incluant la reconnaissance mutuelle de leur conformité, permet, dans certaines conditions, de soumettre ces équipements à une évaluation de la conformité.

L'accès au secteur spatial est autorisé par l'exploitant du service par satellite en question. Il peut s'agir d'organismes intergouvernementaux tels que INTELSAT, EUTELSAT ou INMARSAT, mais aussi de systèmes de satellites commerciaux coordonnés comme ASTRA, ORION, PANAMSAT, etc.

Article 6

Cet article rappelle qu'une autorisation délivrée en vertu du présent arrêté ne confère à son titulaire aucune exclusivité et que toute personne souhaitant une telle autorisation en recevra une dans la seule limite d'une éventuelle saturation des fréquences.

Article 7

Cet article vise à assurer que lors de contrôles éventuels par l'Institut, celui-ci dispose des documents nécessaires tant à l'identification technique de la station qu'à l'identification du responsable de celle-ci. Ceci est important pour le cas où cette station viendrait à perturber d'autres usagers.

Article 8

Cet article énumère les cas dans lesquels une autorisation peut être suspendue ou révoquée. Par ailleurs, ces cas sont identiques aux cas généraux en matière radiocommunications soit le non-respect des conditions de l'autorisation, le refus de mettre fin à des perturbations, le non-paiement des redevances ou la non-communication des modifications intervenues par rapport à la déclaration initiale.

La décision de suspendre ou bien de révoquer une autorisation dépend de la nature de l'infraction : sa gravité, son caractère intentionnel ou non, s'il s'agit d'une récidive, etc. L'expérience de l'Institut avec l'application de l'article 16 de l'arrêté royal du 15 octobre 1979 (qui constitue la source d'inspiration du présent article) démontre que la révocation est une mesure rarement appliquée. En outre, avant de procéder à une suspension ou une révocation, l'intéressé est entendu par l'Institut et il a la possibilité de réparer l'infraction commise.

De plus, l'article précise que la suspension ou la révocation de l'autorisation ne saurait donner lieu à aucun remboursement.

Article 9

Cet article rappelle que l'Institut est chargé de la gestion des fréquences et dans ce cadre attribue les bandes aux différents usages dont les communications par satellites.

Article 10

Dans le cadre de la gestion des fréquences, l'Institut peut être appelé dans certains cas à réaffecter l'usage de certaines fréquences. Cette réaffectation doit pouvoir se faire le cas échéant dans des délais extrêmement courts.

Article 11

Cet article règle les conditions d'indemnisation pour les personnes touchées par une réaffectation des fréquences.

Il est évidemment nécessaire de limiter cette indemnisation aux frais directs encourus. Bien entendu, lorsque le changement de fréquences est dû à une décision internationale, pour remédier à des problèmes de brouillage ou du fait de changements intervenus à l'instigation du titulaire de l'autorisation, aucune indemnisation n'est possible. L'indemnisation est limitée aux stations mise en service depuis moins de cinq ans, les autres stations ayant été amorties.

Artikel 12

Dit artikel legt de rechten vast die verschuldigd zijn bij het indienen van de aanvragen. Aanvragen die het Instituut ertoe noodzaken het gebruik van het station te coördineren zijn uiteraard onderworpen aan een hoger recht wegens de toename van het werk voor het Instituut.

Artikel 13

Dit artikel legt de jaarlijkse rechten vast die verschuldigd zijn voor het gebruik van de satellietgrondstations om de kosten te dekken die het Instituut oploopt in het kader van het beheer van die vergunningen en voor de beschikbaarstelling van de frequenties, die een zeldzaam goed zijn.

Die jaarlijkse rechten zijn verschuldigd voor elk grondstation op zichzelf beschouwd, met inbegrip van de grondstations die enkel maar kunnen ontvangen.

Artikel 14

Dit artikel voorziet in een indexeringsmechanisme van de rechten die in de twee voorgaande artikelen zijn vastgesteld.

Artikel 15

Dit artikel voegt een overgangsbepaling in voor de grondstations die Belgacom tot op heden zonder formaliteiten heeft gebruikt.

De artikelen 16, 17 en 18

Deze artikels brengen het koninklijk besluit van 15 oktober 1979 in overeenstemming met onderhavig besluit en heffen de bepalingen op die betrekking hadden op het monopolie van de nationale operator inzake satellieten.

De artikelen 19 en 20

Deze twee artikelen behoeven geen commentaar.

Bij dit besluit is rekening gehouden met het advies van de Raad van State.

Met de opmerkingen vanwege de Raad van State over het huidige artikel 11 van dit besluit kan niet worden ingestemd daar de term « voorwaarde » vermeld in artikel 12 van de wet van 15 juli 1979 ook betrekking heeft op de beperkingen van de schadevergoeding.

De opmerking van de Raad van State dat « terrienne « vervangen moet worden door « terrestre » kan evenmin worden bijgetreden : volgens de ITU-reglementering, alsook in de internationale verdragen van de organisaties INTELSAT, EUTELSAT en INMARSAT, heeft het bijvoeglijk naamwoord « terrienne » betrekking op communicatie per satelliet; het adjectief « terrestre » wordt daarentegen gebruikt om het onderscheid te maken met « maritiem » en « luchtvaart- » voor mobiele-communicatiesystemen.

Ik heb de eer te zijn,

Sire,
van Uwe Majesteit,
de zeer eerbiedige
en zeer getrouwe dienaar,

De Minister van Telecommunicatie,
E. DI RUPO

ADVIES VAN DE RAAD VAN STATE

—

De Raad van State, afdeling wetgeving, vierde kamer, op 19 juni 1997 door de Minister van Telecommunicatie verzocht hem, binnen een termijn van ten hoogste een maand, van advies te dienen over een ontwerp van koninklijk besluit «betreffende de satellietgrondstations en netwerken via satellietgrondstationsen», heeft op 29 september 1997 het volgende advies gegeven :

Onderzoek van het ontwerp

Opschrift

In de Franse tekst vervange men het woord ″terriennes″ door het woord ″terrestres″ om zich te gedragen naar het gevestigde correcte taalgebruik en naar de terminologie die in de Europese richtlijnen wordt gebruikt.

In de Nederlandse tekst schrijve men ″satellietgrondstations″ en niet ″satellietgrondstationsen″.

Article 12

Cet article fixe les redevances dues lors de l'introduction des demandes. Bien entendu, les demandes entraînant pour l'Institut la nécessité de coordonner l'usage de la station sont soumises à une redevance supérieure du fait du surcroît de travail pour l'Institut.

Article 13

Cet article fixe les redevances annuelles dues pour l'usage des stations terriennes de satellites afin de couvrir les frais encourus par l'Institut dans le cadre de la gestion de ces autorisations et pour la mise à disposition du bien rare que sont les fréquences.

Ces redevances annuelles sont dues pour chaque station terrienne considérée individuellement, en ce compris les stations terriennes uniquement réceptrices.

Article 14

Cet article prévoit un mécanisme d'indexation des redevances fixées aux deux articles précédents.

Article 15

Cet article introduit une disposition transitoire en ce qui concerne les stations terriennes que Belgacom utilisait jusqu'aujourd'hui sans formalité.

Articles 16, 17 et 18

Ces articles assurent la concordance de l'arrêté royal du 15 octobre 1979 avec le présent arrêté et suspendent les dispositions concernant le monopole de l'opérateur national en matière de satellites.

Articles 19 et 20

Ces deux articles n'appellent aucun commentaire.

Le présent arrêté tient compte de l'avis du Conseil d'Etat.

Ces remarques concernant le présent article 11 de cet arrêté ne peuvent être suivies, étant donné que le terme « condition » mentionné à l'article 12 de la loi du 15 juilet 1979 a également trait aux réductions de l'indemnisation.

La remarque du Conseil d'Etat demandant que « terrienne » soit remplacé par « terrestre » ne peut être suivie : selon la réglementation de l'UIT ainsi que dans les traités internationaux des organisations INTELSAT, EUTELSAT et INMARSAT, l'adjectif « terrienne » s'applique aux communications par satellites : l'adjectif « terrestre » est par contre utilisé en opposition à « maritime » et « aéronautique » pour les systèmes de communications mobiles.

J'ai l'honneur d'être,

Sire,
de Votre Majesté,
le très respectueux
et très fidèle serviteur,

Le Ministre des Télécommunications,
E. DI RUPO

AVIS DU CONSEIL D'ETAT

—

Le CONSEIL D'ETAT, section de législation, quatrième chambre, saisi par le Ministre des Télécommunications, le 19 juin 1997, d'une demande d'avis, dans un délai ne dépassant pas un mois, sur un projet d'arrêté royal ″relatif aux stations terriennes de satellites et réseaux de stations terriennes de satellites″, a donné le 29 septembre 1997 l'avis suivant :

Examen du projet

Intitulé

Il y a lieu de remplacer le mot ″terriennes″ par le mot ″terrestres″, pour se conformer tant au bon usage qu'à la terminologie utilisée dans les directives communautaires.

Dans le texte néerlandais, on écrira ″satellietgrondstations″ au lieu de ″satellietgrondstationsen″.

Deze opmerkingen gelden voor het hele ontwerp.

Voor het overige dient men, algemeen gesproken, bij de omzetting van richtlijnen de daarin gebruikte terminologie over te nemen.

Aanhef

Eerste lid (nieuw).

Gelet op de artikelen 5 en 6 van het ontworpen besluit, behoort te worden verwezen naar de Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte, ondertekend te Porto op 2 mei 1992, goedgekeurd bij de wet van 18 maart 1993, en gewijzigd bij het Protocol, ondertekend te Brussel op 17 maart 1993, goedgekeurd bij de wet van 22 juli 1993.

Eerste lid (dat het tweede en het derde lid wordt).

Er behoort te worden verwezen naar de oorspronkelijke richtlijnen en niet naar een tekst waarbij die richtlijnen zijn gewijzigd. Bijgevolg behoort het ontworpen eerste lid te worden vervangen door twee als volgt gestelde leden :

« Gelet op richtlijn 88/301/EEG van de Commissie van 16 mei 1988 betreffende de mededinging op de markten van telecommunicatie-eindapparatuur, gewijzigd bij richtlijn 94/46/EG van 13 oktober 1994;

Gelet op richtlijn 90/388/EEG van de Commissie van 28 juni 1990 betreffende de mededinging op de markten voor telecommunicatiediensten, gewijzigd bij de richtlijnen 94/46/EG van 13 oktober 1994, 95/51/EG van 18 oktober 1995, 96/2/EG van 16 januari 1996 en 96/19/EG van 13 maart 1996;″.

Tweede lid (dat het vierde lid wordt).

Dit lid behoort als volgt te worden gesteld :

« Gelet op de Overeenkomst inzake de Internationale Organisatie voor telecommunicatiesatellieten ″INTELSAT″ en de Exploitatie-Overeenkomst inzake de Internationale Organisatie voor telecommunicatiesatellieten ″INTELSAT″, opgemaakt te Washington op 20 augustus 1971, goedgekeurd bij de wet van 14 december 1972;″.

Derde lid (dat het vijfde lid wordt).

Er behoort melding te worden gemaakt van die artikelen van de wet van 30 juli 1979 betreffende de radioberichtgeving die de rechtsgrond van het ontworpen koninklijk besluit vormen en van alle nog geldende wijzigingen die in die artikelen zijn aangebracht.

Bijgevolg behoort dit lid als volgt te worden gesteld :

«Gelet op de wet van 30 juli 1979 betreffende de radioberichtgeving, inzonderheid op artikel 3, ten dele vernietigd bij arrest nr. 1/91 van het Arbitragehof van 7 februari 1991, op artikel 11, gewijzigd bij de wet van 22 december 1989 en ten dele vernietigd bij arrest nr. 1/91 van het Arbitragehof van 7 februari 1991, en op artikel 12;″.

Vierde lid (dat het zesde lid wordt).

Dit lid behoort als volgt te worden gesteld :

«Gelet op het Verdrag tot oprichting van de Europese Organisatie voor Telecommunicatiesatellieten (EUTELSAT) en de Exploitatieovereenkomst inzake de Europese Organisatie voor Telecommunicatiesatellieten (EUTELSAT), opgemaakt te Parijs op 15 juli 1982, goedgekeurd bij de wet van 20 juni 1985;″.

Vijfde lid (dat het zevende lid wordt).

Als in de aanhef alleen naar bepaalde artikelen van een regeling wordt verwezen, worden alleen de wijzigingen van die artikelen vermeld, door alleen de aard en de datum van de wijzigingsregelingen te vermelden. Bijgevolg dient het ontworpen lid te worden vervangen als volgt :

« Gelet op de wet van 21 maart 1991 betreffende de hervorming van sommige economische overheidsbedrijven, inzonderheid op artikel 88, gewijzigd bij de koninklijke besluiten van 22 december 1994 en 28 oktober 1996, en op artikel 92, gewijzigd bij de wet van 20 december 1995 en bij de koninklijke besluiten van 22 december 1994 en 28 oktober 1996;″.

Achtste lid (nieuw).

Aangezien het koninklijk besluit van 15 oktober 1979 betreffende de private radioverbindingen door het ontworpen besluit wordt gewijzigd (artikel 18), behoort naar dat besluit te worden verwezen. Daartoe behoort een als volgt gesteld lid te worden ingevoegd :

« Gelet op het koninklijk besluit van 15 oktober 1979 betreffende de private radioverbindingen, inzonderheid op artikel 2, a);″.

Zesde en zevende lid (die het negende en het tiende lid worden).

In de verwijzing naar het advies van de inspecteur van financiën en naar de akkoordbevinding van de Minister van Begroting behoort telkens de datum te worden vermeld.

Ces observations valent pour l'ensemble du projet.

Du reste, d'une manière générale, il y a lieu, lors de la transposition de directives, d'utiliser la même terminologie que celle qui figure dans celles-ci.

Préambule

Alinéa 1er (nouveau).

Au regard des articles 5 et 6, de l'arrêté en projet, il convient de viser l'Accord sur l'Espace économique européen signé à Porto le 2 mai 1992, approuvé par la loi du 18 mars 1993 et modifié par le Protocole signé à Bruxelles le 17 mars 1993, approuvé par la loi du 22 juillet 1993.

Alinéa 1er (devenant les alinéas 2 et 3).

Il convient de viser les directives originelles et non un texte qui modifie celles-ci. En conséquence, l'alinéa 1er en projet, sera remplacé par deux alinéas rédigés de la manière suivante :

« Vu la directive 88/301/CEE de la Commission, du 16 mai 1988, relative à la concurrence dans les marchés de terminaux de télécommunications, modifiée par la directive 94/46/CE, du 13 octobre 1994;

Vu la directive 90/388/CEE de la Commission, du 28 juin 1990, relative à la concurrence dans les marchés des services de télécommunications, modifiée par les directives 94/46/CE, du 13 octobre 1994, 95/51/CE, du 18 octobre 1995, 96/2/CE, du 16 janvier 1996 et 96/19/CE, du 13 mars 1996;″.

Alinéa 2 (devenant l'alinéa 4).

Cet alinéa doit être rédigé comme suit :

« Vu l'accord relatif à l'Organisation internationale des télécommunications par satellite ″INTELSAT″, et l'accord d'exploitation relatif à l'Organisation internationale des télécommunications par satellite ″INTELSAT″, faits à Washington le 20 août 1971, approuvés par la loi du 14 décembre 1972;″.

Alinéa 3 (devenant l'alinéa 5).

Il convient de viser les articles précis de la loi du 30 juillet 1979 relative aux radiocommunications qui constituent un fondement légal à l'arrêté royal en projet, ainsi que de citer toutes les modifications expresses encore en vigueur apportées à ces articles.

En conséquence, cet alinéa sera rédigé comme suit :

« Vu la loi du 30 juillet 1979 relative aux radiocommunications, notamment l'article 3, annulé pour partie par l'arrêt n° 1/91 de la Cour d'arbitrage du 7 février 1991, l'article 11, modifié par la loi du 22 décembre 1989 et annulé pour partie par l'arrêt n° 1/91 de la Cour d'arbitrage du 7 février 199l, et l'article 12;″.

Alinéa 4 (devenant l'alinéa 6).

Cet alinéa sera rédigé comme suit :

« Vu la convention portant création de l'Organisation européenne des télécommunications par satellite (EUTELSAT) et l'accord d'exploitation relatif à l'Organisation européenne des télécommunications par satellite (EUTELSAT), faits à Paris le 15 juillet 1982, approuvés par la loi du 20 juin 1985;″.

Alinéa 5 (devenant l'alinéa 7).

Si certains articles seulement d'un texte visé au préambule sont rappelés, il y a lieu de ne mentionner que les modifications que ces articles ont subies, et cela uniquement par indication de la nature et de la date des textes modificatifs. En conséquence, à la place de l'alinéa en projet, on écrira :

« Vu la loi du 21 mars 1991 portant réforme de certaines entreprises publiques économiques, notamment l'article 88, modifié par les arrêtés royaux des 22 décembre 1994 et 28 octobre 1996 et l'article 92, modifié par la loi du 20 décembre 1995 et par les arrêtés royaux des 22 décembre 1994 et 28 octobre 1996;″.

Alinéa 8 (nouveau)

Comme l'arrêté royal du 15 octobre 1979 relatif aux communications privées est modifié dans l'arrêté en projet (article 18), il convient de viser cet arrêté. Pour ce faire, on insérera un nouvel alinéa rédigé comme suit :

« Vu l'arrêté royal du 15 octobre 1979 relatif aux communications privées, notamment l'article 2, a);″.

Alinéas 6 et 7 (devenant les alinéas 9 et 10).

L'avis de l'inspecteur des finances et l'accord du Ministre du Budget doivent être visés avec leur date.

Het zevende lid, dat het tiende lid wordt, zou aldus gesteld moeten worden : ″Gelet op het akkoord van de Minister van Begroting van...;″.

Achtste lid.

Dit lid behoort te vervallen.

Elfde en twaalfde lid (nieuw)

Wanneer wordt gevraagd dat het advies binnen een termijn van een maand wordt gegeven, behoren de twee volgende leden in de aanhef te worden opgenomen :

« Gelet op het besluit van de Ministerraad van 30 mei 1997 over de aanvraag om een door de Raad van State binnen de termijn van een maand te geven advies;

Gelet op het advies van de Raad van State, gegeven op 29 september 1997, met toepassing van artikel 84, eerste lid, 1°, van de gecoördineerde wetten op de Raad van State;″

Bepalend gedeelte

Hoofdstuk I

In het Frans wordt het eerste hoofdstuk van een tekst niet door middel van Romeinse hoofdtelwoorden genummerd. Men schrijve voluit ″Chapitre premier″.

Artikel 1

Aangezien deze bepaling geen normatieve waarde heeft, behoort ze te vervallen.

De overige artikelen van het ontworpen besluit behoren dienovereenkomstig vernummerd te worden.

Artikel 2

1. In onderdeel 2° behoort in de Franse tekst het juiste opschrift te worden geciteerd van de wet van 30 juli 1979, namelijk ″loi du 30 juillet 1979 relative aux radiocommunications″. Aangezien artikel 3 van de voormelde wet van 30 juli 1979 niet in leden maar in paragrafen is opgedeeld, behoort voorts te worden geschreven ″artikel 3, § 1″ in plaats van ″artikel 3, eerste lid″.

2. Volgens het verslag aan de Koning (1) is het ontworpen besluit niet van toepassing op antennes die televisiesignalen alleen maar kunnen ontvangen. Zulks blijkt echter niet uit artikel 2, 3°. Als het inderdaad de bedoeling is het besluit niet op die antennes van toepassing te maken, moet dat uitdrukkelijk in de tekst worden vermeld.

3. In onderdeel 4° zijn de woorden ″op een bepaalde plaats″ overbodig.

4. In onderdeel 7° wordt in de Franse tekst het begrip ″segment spatial″ gedefinieerd. Het is raadzaam om, ten minste in het verslag aan de Koning, aan te geven welk verschil er eventueel bestaat tussen ″le segment spatial″ en ″le secteur spatial″ waarvan sprake is in artikel 6, § 1, 1°. In voorkomend geval moeten ook in het Nederlands verschillende termen worden gebezigd.

Overigens is in hetzelfde onderdeel 7° sprake van een ″transponder″, een andere technische term die eveneens in een voor iedereen begrijpelijke taal zou moeten worden gedefinieerd.

5. Onderdeel 9° is overbodig, aangezien het ″Instituut″ reeds gedefinieerd is in artikel 1, 2°, van de wet van 30 juli 1979 betreffende de radioberichtgeving, die een van de rechtsgronden van het ontworpen besluit vormt.

Artikel 3

Een algemene afwijking van de regeling getroffen in de wet van 30 juli 1979 betreffende de radioberichtgeving is al voorhanden in artikel 3, § 4, van die wet, waarin wordt bepaald dat

« de in § 1 bedoelde vergunningen... niet vereist (zijn)... voor de stations voor radioverbinding die voor militaire doeleinden of met het oog op de openbare veiligheid aangelegd en gebruikt worden door de diensten die onder de Minister van Landsverdediging ressorteren, door de Noord Atlantische Verdragsorganisatie en door de Geallieerde Strijdkrachten. » .

De in het ontworpen artikel 3 vermelde afwijking, die alleen geldt voor de exploitatie van satellietgrondstations en van netwerken via satellietgrondstations heeft dus alleen een reden van bestaan voor zover die exploitatie met het oog op de openbare veiligheid geschiedt door diensten die onder de Minister van Justitie of onder de Minister van Binnenlandse Zaken ressorteren. De tekst behoort dienovereenkomstig te worden aangepast.

Le texte néerlandais de l'alinéa 7, devenant l'alinéa 13, devrait être rédigé ainsi qu'il est indiqué dans la version néerlandaise du présent avis.

Alinéa 8.

Cet alinéa sera omis.

Alinéas 11 et 12 (nouveaux).

En cas de demande d'avis dans le délai d'un mois, il convient de mentionner les deux alinéas qui suivent dans le préambule :

« Vu la délibération du Conseil des ministres du 30 mai 1997 sur la demande d'avis à donner par le Conseil d' Etat dans le délai d'un mois;

Vu l'avis du Conseil d'Etat, donné le 29 septembre 1997, en application de l'article 84, alinéa 1er, 1°, des lois coordonnées sur le Conseil d'État;″.

Dispositif

Chapitre premier

Le numérotage du premier chapitre d'un texte ne se fait pas en chiffres cardinaux romains. Il convient d'écrire en toutes lettres ″Chapitre premier″.

Article 1er

Etant dépourvue de valeur normative, cette disposition doit être omise.

Il y a lieu d'adapter en conséquence la numérotation des autres articles de l'arrêté en projet.

Article 2

1. Dans le 2°, il convient de citer la loi du 30 juillet 1979 avec son intitulé exact, soit ″loi du 30 juillet 1979 relative aux radiocommunications″. Par ailleurs, comme l'article 3 de la loi du 30 juillet 1979 précitée n'est pas divisée en alinéas mais en paragraphes, il conviendrait d'écrire ″l'article 3, § 1er″ au lieu de ″l'article 3, alinéa 1er″.

2. Selon le rapport au Roi (1), les antennes uniquement réceptrices de signaux de télévision sont exclues de l'application de l'arrêté en projet. Cette exclusion ne ressort pas de l'article 2, 3°. Si l'intention est bien d'exclure ces antennes, elle doit être expressément prévue dans le texte.

3. Dans le 4°, les mots ″en un lieu déterminé″ sont superflus.

4. Le 7° donne une définition du ″segment spatial″. Il serait utile de préciser, à tout le moins dans le rapport au Roi, la différence éventuelle existant entre ″le segment spatial″ et ″le secteur spatial″ dont il est question à l'article 6, § 1er, lé, dans le texte français. La terminologie devra, le cas échéant, être revue.

Par ailleurs, dans le même 7°, il est question d'un ″transpondeur″, autre terme technique qu'il serait également souhaitable de définir dans une langue accessible à tous.

5. Le 9° est superflu, dans la mesure où ″l'Institut″ est déjà défini à l'article 1er, 2°, de la loi du 30 juillet 1979 relative aux radiocommunications, qui constitue un fondement légal de l'arrêté en projet.

Article 3

Une dérogation générale au régime de la loi du 30 juillet 1979 relative aux radiocommunications est déjà établie par l'article 3, § 4, de cette loi, qui prévoit que

« Les autorisations visées au § 1er ne sont pas requises [...] pour les stations de radiocommunication établies et utilisées à des fins militaires ou de sécurité publique par les services relevant du Ministre de la Défense nationale, par l'Organisation du Traité de l'Atlantique Nord et par les Forces alliées. » .

La dérogation qui figure à l'article 3 en projet, propre à l'exploitation de stations terrestres de satellites et de réseaux de stations terrestres de satellites, n'a donc de raison d'exister qu'en ce qui concerne les services qui relèvent du Ministre de la Justice et ceux qui relèvent du Ministre de l'Intérieur, pour des fins de sécurité publique. Il conviendrait d'adapter le texte en conséquence.

Artikel 4

De gemachtigde ambtenaar is het ermee eens dat de derde zin van paragraaf 4 beter in paragraaf 3 zou worden ondergebracht. Bovendien behoort te worden aangegeven in welke gevallen de minister (en niet het Instituut) (2) zich kan verzetten tegen het gebruik van een vast grondstation dat alleen signalen kan ontvangen. Ten slotte verdient het aanbeveling om in plaats van te schrijven dat ″die aangifte... gelijk(staat) met een vergunning″, in paragraaf 3 te bepalen dat het bezit en het gebruik van grondstations die alleen signalen kunnen ontvangen toegestaan is voor zover daarvan vooraf bij het Instituut aangifte is gedaan.

Artikel 5

1. In het eerste lid behoort onderdeel 4° als volgt te worden gesteld :

« 4° het bewijs van toegang tot het ruimtesegment;″.

2. In het tweede lid schrijve men : ″Europese Vrijhandelsassociatie″.

De gemachtigde ambtenaar is het ermee eens dat de laatste zin behoort te vervallen.

Artikel 6

In paragraaf 1, 1°, is er geen overeenstemming tussen de Franse tekst, waarin sprake is van ″secteur spatial″, en de Nederlandse tekst, waarin sprake is van ″ruimtesesment″. Dit onderdeel 1° is overigens zeer onduidelijk gesteld. Er behoort op zijn minst te worden aangegeven welke overheid in België bevoegd is om enerzijds een satellietgrondstation goed te keuren en anderzijds in te stemmen met het gebruik dat zal worden gemaakt van dat station, in dit geval toegang te hebben tot een welbepaalde ″ruimtesegment″.

Voorts dient ″de Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte″ samen met de datum van ondertekening en het volledige opschrift ervan te worden vermeld.

Zo ook behoren in onderdeel 2° het ″EutelsatVerdrag″ en de ″Intelsat-Overeenkomst″ samen met de datum van ondertekening en het volledige opschrift ervan te worden vermeld.

Artikel 7

Het woord ″exclusiviteit″, dat in dit verband ongebruikelijk is, zou vervangen moeten worden door de term ″alleenrecht″.

Artikel 8

1. In het eerste lid schrijve men : ″Het grondstation dient steeds vergezeld te gaan van de bijbehorende ministeriële vergunning en staat van kenmerkende gegevens of van een eensluidend verklaard afschrift van die bescheiden″.

2. De gemachtigde ambtenaar is het ermee eens dat in het derde lid de zin ″Een kopie wordt niet aanvaard. » behoort te vervallen, aangezien in het eerste lid wordt bepaald dat het grondstation vergezeld mag gaan van een eensluidend verklaarde kopie van die documenten.

Artikel 9

Deze bepaling behoort in overeenstemming te worden gebracht met artikel 9, lid 4 en lid 5, van richtlijn 97/13/EG van het Europees Parlement en de Raad van 10 april 1997 betreffende een gemeenschappelijk kader voor algemene machtigingen en individuele vergunningen op het gebied van, telecommunicatiediensten (3), in het bijzonder door de houder de mogelijkheid te bieden zijn standpunt uiteen te zetten en de vastgestelde gebreken te verhelpen.

De steller van het ontwerp dient tevens aan te geven in welke gevallen de vergunning hetzij geschorst, hetzij ingetrokken wordt.

Artikel 10

Men vervange de woorden ″schikt... zich naar″ door de woorden ″gedraagt... zich naar″.

Artikel 11

De woorden ″bij een redenen omklede beslissing″ moeten vervallen, aangezien zij samenvallen met wat door de wet van 29 juli 1991 betreffende de uitdrukkelijke motivering van de bestuurshandelingen wordt geëist.

Article 4

De l'accord du fonctionnaire délégué, mieux vaut faire figurer la troisième phrase du paragraphe 4 au paragraphe 3. Il convient, en outre, de préciser dans quels cas le ministre (et non l'Institut) (2) peut s'opposer à l'utilisation d'une station terrestre fixe uniquement réceptrice. Enfin, au lieu d'écrire que ″la déclaration équivaut à autorisation″, mieux vaut prévoir au paragraphe 3 que la détention et l'utilisation de stations terrestres uniquement réceptrices sont autorisées pour autant qu'elles aient été préalablement déclarées auprès de l'Institut.

Article 5

Dans l'alinéa 1er, le 4° sera rédigé comme suit :

« 4° la preuve d'accès au segment spatial;″.

2. Le texte néerlandais de l'alinéa 2 devrait être rédigé en tenant compte de l'observation faite dans la version néerlandaise du présent avis.

De l'accord du fonctionnaire délégué, la dernière phrase sera omise.

Article 6

Au paragraphe 1er, 1°, il y a discordance entre le texte français, qui utilise le mot ″secteur″ et le texte néerlandais qui utilise le mot ″segment″. Le libellé de ce 1° manque d'ailleurs singulièrement de clarté. Il convient, à tout le moins, de préciser quelle est l'autorité compétente en Belgique pour, d'une part, agréer une station terrestre de satellite et, d'autre part, approuver l'usage qui sera fait de cette station agréée, en l'espèce accéder à un ″secteur″ spatial déterminé.

En outre, il convient de citer ″l'accord sur l'Espace Economique Européen″ avec sa date et son intitulé complet.

De même, au 2°, il convient de citer les ″Traités Eutelsat et Intelsat″ avec leurs dates et leurs intitulés complets.

Article 7

Le texte néerlandais devrait être rédigé en tenant compte de l'observation faite dans la version néerlandaise du présent avis.

Article 8

1. A l'alinéa 1er, le mot ″fiche″ sera remplacé par le mot ″état″.

2. A l'alinéa 3, la phrase ″Une copie n'est pas acceptée″ sera, de l'accord du fonctionnaire délégué, omise, dès lors que l'alinéa 1er spécifie que la station terrestre peut être accompagnée d'une copie certifiée conforme de ces documents.

Article 9

Il convient de mettre cette disposition en conformité avec l'article 9, paragraphes 4 et 5, de la directive 97/13/CE du Parlement européen et du Conseil du 10 avril 1997 relative à un cadre commun pour les autorisations générales et les licences individuelles dans le secteur des services de télécommunications (3), en particulier, en prévoyant une possibilité pour le titulaire d'exposer son point de vue et de remédier aux insuffisances constatées.

Il convient également de distinguer les hypothèses dans lesquelles l'autorisation est soit suspendue, soit révoquée.

Article 10

Le texte néerlandais de l'article 10 devrait être rédigé en tenant compte de l'observation qui est faite dans la version néerlandaise du présent avis.

Article 11

Les mots ″par une décision motivée″ sont à omettre dans la mesure où ils font double emploi avec les exigences de la loi du 29 juillet 1991 relative à la motivation formelle des actes administratifs.

Artikel 12

Artikel 12 van het ontwerp strekt ertoe toepassing te geven aan artikel 12 van de wet van 30 juli 1979 betreffende de radioberichtgeving, dat als volgt is gesteld :

« De Koning bepaalt onder welke voorwaarden de houder van een vergunning voor zijn kosten wordt vergoed wanneer hem, om redenen van openbaar belang, een technische wijziging van zijn zend- of ontvangtoestel voor radioverbinding opgelegd wordt. » .

Krachtens de bewoordingen van deze bepaling kan de Koning alleen de voorwaarden bepalen waarop de houder zal worden vergoed. De onderzochte bepaling van het ontwerp is ruimer, aangezien daarbij ook de grenzen worden vastgelegd waarbinnen de vergoeding wordt toegekend, doordat enerzijds wordt voorzien in de mogelijkheid van een gedeeltelijke schadeloosstelling, en doordat anderzijds de mogelijkheid van een vergoeding voor grondstations die sedert meer dan vijf jaar in dienst zijn, wordt uitgesloten.

De tekst behoort dienovereenkomstig te worden herzien en de aan de schadeloosstelling verbonden voorwaarden moeten beter tot uiting komen.

Artikel 13

Uit het derde lid volgt dat het recht dat voor de afgifte van een vergunning wordt gevorderd meer dan verdubbeld wordt wanneer coördinatie ″met aardse radiocommunicatiesystemen″ noodzakelijk is. Als het gaat om een station dat alleen signalen kan ontvangen kan dat recht, in dat geval, gelet op artikel 4, §§ 3 en 4 zelfs verveertienvoudigd worden (van 5.000 tot 70.000 frank). In het licht van het gelijkheidsbeginsel zou in het verslag aan de Koning voor dat grote verschil in het gevorderde bedrag een reden moeten worden opgegeven.

Onder voorbehoud van de zoëven gemaakte opmerkingen schrijve men in het derde lid ″radiocommunicatiesystemen op aarde″ in plaats van ″aardse radiocommunicatiesystemen″ en ″de kosten van die coördinatie″ in plaats van ″de kosten in verband met die coördinatie″.

Artikel 14

Er behoort ondubbelzinnig te worden aangegeven of de in deze bepaling vastgestelde rechten ook moeten worden betaald voor de installaties waarvoor een aangifte voldoende is.

Artikel 15

In paragraaf 2 zou het correcter zijn te schrijven : ″De aanpassing geschiedt met behulp van de coëfficiënt die verkregen wordt door... ».

Artikel 16

In de Franse tekst van paragraaf 2 moet het koninklijk besluit van 15 oktober 1979 betreffende de private radioverbindingen nader worden bepaald door de volledige datum van dat besluit te vermelden.

Artikel 17

Deze bepaling zou beter als een wijziging van het koninklijk besluit van 15 oktober 1979 betreffende de private radioverbindingen worden geformuleerd.

Artikel 18

Men schrijve ″Artikel 2, a)″ in plaats van ″Littera a van artikel 2″.

Artikel 20

De woorden ″wordt belast″ moeten worden vervangen door de woorden ″is belast″.

Slotopmerkingen

1. Een artikel behoort niet in paragrafen te worden onderverdeeld wanneer elke paragraaf uit slechts één lid bestaat. Deze opmerking geldt voor de artikelen 4, 6, 14, 15 en 16 van het ontwerp.

2. Een zin wordt ingedeeld in 1°, 2°, 3°, enz., die op hun beurt kunnen worden onderverdeeld in a), b), c), enz. Deze opmerking geldt voor de artikelen 9 en 12, vierde lid, van het ontwerp.

3. De indeling in streepjes, die verwarring kan doen ontstaan wanneer later naar een bepaling moet worden verwezen, behoort te worden vervangen door een indeling in 1°, 2°, 3 °, enz. Deze opmerking geldt voor artikel 14, § 2, die het tweede lid wordt van artikel 14 van het ontwerp.

Article 12

L'article 12 du projet entend procurer application à l'article 12 de la loi du 30 juillet 1979 relative aux radiocommunications qui est libellé comme suit :

« Le Roi détermine les conditions dans lesquelles le titulaire d'une autorisation est indemnisé de ses frais lorsqu'une modification technique de ses appareils émetteurs ou récepteurs de radiocommunication lui est imposée pour des raisons d'intérêt public. » .

En vertu de cette disposition, telle qu'elle est libellée, le Roi ne peut que fixer les conditions dans lesquelles le titulaire sera indemnisé. En l'espèce, la disposition examinée ne se limite pas à cela, mais fixe également les limites dans lesquelles l'indemnité est accordée lorsqu'elle prévoit la possibilité d'une indemnisation partielle et lorsqu'elle exclut toute indemnité pour des stations terrestres en service depuis plus de cinq ans.

Le texte devra être revu en conséquence et devra mieux faire apparaître les conditions auxquelles l'indemnisation est soumise.

Article 13

Il résulte de l'alinéa 3 que la redevance imposée pour la délivrance d'une autorisation est plus que doublée lorsqu"'une coordination avec des systèmes de radiocommunications terrestres″ est nécessaire. S'il s'agit d'une station uniquement réceptrice, elle peut même, dans cette hypothèse, compte tenu de l'article 4, §§ 3 et 4, être multipliée par quatorze (de 5.000 à 70.000 francs). Il conviendrait que le rapport au Roi justifie, au regard du principe d'égalité, une telle différence dans le montant exigé.

Sous réserve des observations précédentes, le texte néerlandais de l'alinéa 3 devrait être rédigé en tenant compte des observations faites dans la version néerlandaise du présent avis.

Article 14

Il y a lieu de préciser sans ambiguïté si les installations qui doivent seulement faire l'objet d'une déclaration sont également soumises aux redevances visées par cette disposition.

Article 15

Le texte néerlandais de l'article 15 devrait être rédigé en tenant compte de l'observation qui est faite dans la version néerlandaise du présent avis.

Article 16

Dans le paragraphe 2, il convient d'identifier l'arrêté royal du 15 octobre 1979 relatif aux radiocommunications privées en mentionnant la date complète de cet arrêté.

Article 17

Mieux vaut formuler cette disposition sous forme d'une modification de l'arrêté royal du 15 octobre 1979 relatif aux radiocommunications privées.

Article 18

Il faut écrire, ″L'article 2, a),″ au lieu de ″Le littera a de l'article 2″.

Article 20

Le texte néerlandais de l'article 20 devrait être rédigé en tenant compte de l'observation qui est faite dans la version néerlandaise du présent avis.

Observations finales

1. La division d'un article en paragraphes ne se justifie pas lorsque chacun de ceux-ci ne comporte qu'un alinéa. L'observation vaut pour les articles 4, 6, 14, 15 et 16 du projet.

2. La première division d'une phrase doit se faire par 1°, 2°, 3°, etc., ceux-ci étant eux-mêmes éventuellement subdivisés en a), b), c), etc. Cette observation vaut pour les articles 9 et 12, alinéa 4, du projet.

3. La division en tirets, source de confusion lorsqu'une disposition doit être ultérieurement citée, doit être remplacée par 1°, 2°, 3°, etc. Cette observation vaut pour l'article 14, § 2, devenant l'alinéa 2, du projet.

De Kamer was samengesteld uit :

de heren :

R.Andersen, kamervoorzitter;

C. Wettinck, P. Lienardy, staatsraden;

P. Gothot, J. van Compernolle,assessoren van de afdeling wetgeving;

Mevr..M. Proost, griffier.

Het verslag werd uitgebracht door de heer L. Detroux, adjunct-auditeur. De nota van het coördinatiebureau werd opgesteld door de heer C. Amelynck en toegelicht door Mevr. F. Carlier, adjunct-referendarissen.

De overeenstemming tussen de Franse en de Nederlandse teks werd nagezien onder toezicht van de heer R. Andersen.

De griffier, De voorzitter,

M. Proost. R. Andersen.

(☜) Nota's

(1) Verslag aan de Koning, blz. 2, tweede alinea.

(2) Het verzet tegen het gebruik van aangegeven apparaten staat gelijk met een weigering van vergunning en kan dan ook alleen worden aangetekend door de minister, aan wie krachtens artikel 3, § 1, van de wet van 30 juli 1979 betreffende de radioberichtgeving de bevoegdheid is opgedragen vergunningen toe te kennen. Krachtens paragraaf 3 van hetzelfde artikel mag de minister zijn bevoegdheid om vergunningen toe te kennen in voorkomend geval overdragen aan het Instituut.

(3) Artikel 1 van die richtlijn bepaalt immers dat ze van toepassing is op de ″procedures die samenhangen met de verlening van, en de voorwaarden die verbonden zijn aan, machtigingen voor de verstrekking van telecommunicatiediensten, daaronder begrepen machtigingen voor de totstandbrenging en / of de exploitatie van de voor het verlenen van die diensten benodigde telecommunicatienetwerken.

16 APRIL 1998. — Koninklijk besluit betreffende de satellietgrondstations

ALBERT II, Koning der Belgen,

Aan allen die nu zijn en hierna wezen zullen, Onze Groet.

Gelet op de Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte, ondertekend te Porto op 2 mei 1992, goedgekeurd bij de wet van 18 maart 1993, en gewijzigd bij het Protocol, ondertekend te Brussel op 17 maart 1993, goedgekeurd bij de wet van 22 juli 1993;

Gelet op richtlijn 88 / 301 / EEG van de Commissie van 16 mei 1988 betreffende de mededinging op de markten van telecommunicatie-eindapparatuur, gewijzigd bij richtlijn 94 / 46 / EG van 13 oktober 1994;

Gelet op richtlijn 90 / 388 / EEG van de Commissie van 28 juni 1990 betreffende de mededinging op de markten voor telecommunicatiediensten, gewijzigd bij de richtlijnen 94 / 46 / EG van 13 oktober 1994, 95 / 51 / EG van 18 oktober 1995, 96 / 2 / EG van 16 januari 1996 en 96 / 19 / EG van 13 maart 1996;

Gelet op de wet van 30 juli 1979 betreffende de radioberichtgeving, inzonderheid op artikel 3, ten dele vernietigd bij arrest nr. 1 / 91 van het Arbitragehof van 7 februari 1991, op artikel 11, gewijzigd bij de wet van 22 december 1989 en ten dele vernietigd bij arrest nr. 1 / 91 van het Arbitragehof van 7 februari 1991, en op artikel 12;

Gelet op de wet van 19 december 1997 tot wijziging van de wet van 21 maart 1991 betreffende de hervorming van sommige economische overheidsbedrijven teneinde het reglementaire kader aan te passen aan de verplichtingen die inzake vrije mededinging en harmonisatie op de markt voor telecommunicatie, voortvloeien uit de van kracht zijnde beslissingen van de Europese Unie, inzonderheid op artikel 92ter;

Gelet op het koninklijk besluit van 15 oktober 1979 betreffende de private radioverbindingen, inzonderheid op de artikels 2, *a*), 3, onderdeel 2de categorie, *c)* en 6, leden 3 en 4;

Gelet op het advies van de Inspectie van financiën, gegeven op 28 mei 1997;

Gelet op het akkoord van de Minister van Begroting, gegeven op 4 september 1997;

Gelet op het besluit van de Ministerraad van 30 mei 1997 over de aanvraag om een door de Raad van State binnen de termijn van een maand te geven advies;

La Chambre était composée de :

MM. :

R.Andersen, président;

C. Wettinck, P. Lienardy, conseillers d'Etat;

P. Gothot, J. van Compernolle, assesseurs de la section de législation;

Mme.M. Proost, greffier.

Le rapport a été présenté par M. L. Detroux, auditeur adjoint. La note du Bureau de coordination a été rédigée et exposée par M.C. Amelynck et exposée par Mme F. Carlier, référendaires adjoints.

La concordance entre la version française et la version néerlandaise a été vérifiée sour le controle de M. R. Andersen.

Le greffier, Le président,

M. Proost. R. Andersen.

(☜) Notes

(2) Rapport au Roi, p. 2, alinéa 2.

(1) Le fait de s'opposer à l'utilisation d'appareils déclarés équivaut à un refus d'autorisation et ne peut dés lors être le fait que du ministre, à qui est attribué, en vertu de l'article 3, § 1er, de la loi du 30 juillet 1979 relative aux radiocommunications, le pouvoir d'accorder les autorisations. Il appartiendra au ministre de déléguer le cas échéant son pouvoir d'accorder les autorisations à l'Institut, ainsi que l'y autorise le paragraphe 3 du même article.

(3) L'article 1er de cette directive prévoit en effet qu'elle est applicable aux ″procédures d'octroi d'autorisations aux fins de la fourniture de services de télécommunications et les conditions attachées à ces autorisations, y compris les autorisations en vue de l'établissement et / ou de l'exploitation des réseaux de télécommunications nécessaires à la fourniture de ces services″.

16 AVRIL 1998. — Arrêté royal relatif aux stations terriennes de satellites

ALBERT II, Roi des Belges,

A tous, présents et à venir, Salut.

Vu l'accord sur l'Espace économique européen signé à Porto le 2 mai 1992, approuvé par la loi du 18 mars 1993 et modifié par le protocole signé à Bruxelles le 17 mars 1993, approuvé par la loi du 22 juillet 1993.

Vu la directive 88 / 301 / CEE de la Commission, du 16 mai 1988, relative à la concurrence dans les marchés terminaux de télécommunications, modifiée par la directive 94 / 46 / CE, du 13 octobre 1994;

Vu la directive 90 / 388 / CEE de la Commission, du 28 juin 1990, relative à la concurrence dans les marchés des services de télécommunications, modifiée par les directives 94 / 46 / CE du 13 octobre 1994, 95 / 51 / CE du 18 octobre 1995, 96 / 2 / CE du 16 janvier 1996 et 96 / 19 / CE du 13 mars 1996;

Vu la loi du 30 juillet 1979 relative aux radiocommunications, notamment l'article 3, annulé pour partie par l'arrêt n° 1 / 91 de la Cour d'Arbitrage du 7 février 1991, l'article 11, modifié par la loi du 22 décembre 1989 et annulé pour partie par l'arrêt n° 1 / 91 de la Cour d'Arbitrage du 7 février 1991, et l'article 12;

Vu la loi du 19 décembre 1997 modifiant la loi du 21 mars 1991 portant réforme de certaines entreprises publiques économiques afin d'adapter le cadre réglementaire aux obligations en matière de libre concurrence et d'harmonisation sur le marché des télécommunications découlant des décisions de l'Union européenne, notamment l'article 92ter;

Vu l'arrêté royal du 15 octobre 1979 relatif aux communications privées, notamment les articles 2, *a*), 3, sous 2e catégorie, *c)* et 6, alinéas 3 et 4;

Vu l'avis de l'Inspection des finances, donné le 28 mai 1997;

Vu l'accord du Ministre du Budget, donné le 4 septembre 1997;

Vu la délibération du Conseil des Ministres du 30 mai 1997 sur la demande d'avis à donner par le Conseil d'Etat dans le délai d'un mois;

Gelet op het advies van de Raad van State, gegeven op 29 september 1997, overeenkomstig artikel 84, eerste lid, 1°, van de gecöordineerde wetten op de Raad van State;

Op de voordracht van Onze Minister van Telecommunicatie,

Hebben Wij besloten en besluiten Wij :

HOOFDSTUK I. — *Algemene bepalingen*

Artikel 1. Voor de toepassing van dit besluit wordt verstaan onder :

1° Reglement betreffende de radioverbindingen : het Reglement betreffende de radioverbindingen gevoegd bij het Internationaal Verdrag betreffende de televerbindingen en gepubliceerd door het Algemeen Secretariaat van de Internationale Unie betreffende de televerbindingen;

2° ministeriële vergunning : de vergunning om een station voor radioverbinding te doen werken, die voorgeschreven is bij artikel 3, § 1 van de wet van 30 juli 1979 betreffende de radioberichtgeving;

3° satellietgrondstation : apparatuur die kan worden gebruikt voor transmissie of voor transmissie en ontvangst, of uitsluitend voor ontvangst van radiocommunicatiesignalen door middel van satellieten of andere systemen in de ruimte, uitgezonderd antennes die louter voor het grote publiek bestemde televisiesignalen kunnen ontvangen;

4° vast satellietgrondstation : een satellietgrondstation dat bestendig opgesteld is;

5° vervoerbaar satellietgrondstation : een satellietgrondstation dat gemakkelijk kan worden vervoerd en bestemd is om te worden gebruikt wanneer het vast is opgesteld;

6° mobiel satellietgrondstation : een satellietgrondstation dat bestemd is om te worden gebruikt terwijl het in beweging is of tijdens haltes op niet nader bepaalde plaatsen;

7° ruimtesegment : geheel van de satellieten van een satellietcommunicatiesysteem;

8° staat van kenmerkende gegevens van een satellietgrondstation : de bondige beschrijving van de karakteristieken van een grondstation, inzonderheid het merk, het type, het gebruik, de bruikbare frequentiebanden en het zendvermogen;

9° CEPT : « Conférence Européenne des administrations des Postes et Télécommunications » (Europese Conferentie van de administraties van Posterijen en Telecommunicatie).

Art. 2. § 1. Dit besluit is van toepassing op alle satellietgrondstations, met uitzondering van de in § 2 van dit artikel bedoelde grondstations.

§ 2. De volgende categorieën van satellietgrondstations zijn vrijgesteld van alle bepalingen van dit besluit, met uitzondering van artikel 5, § 1 :

1° de installaties in werking gesteld door de diensten die ressorteren onder de Minister van Justitie, of onder de Minister van Binnenlandse Zaken en die uitsluitend gebruikt worden voor militaire doeleinden of met het oog op de openbare veiligheid;

2° de terminals van de mobiele satellietdienst gebruikt in het kader van het wereldwijde systeem van de Internationale Organisatie voor Maritieme Satellieten (INMARSAT);

3° de grondstations gebruikt in het kader van het wereldwijde systeem van de Europese Organisatie voor telecommunicatiesatellieten (EUTELSAT) voor de mobiele-communicatiediensten (EUTELTRACS- en ARCANET-dienst);

4° de grondstations gebruikt in het kader van het Europese Mobiele Systeem (EMS) van het Europese Ruimte-agentschap (ESA).

5° de grondstations in systemen voor mobiele of persoonlijke satellietcommunicatie die behoorlijk vergund zijn in het kader van de Europese Unie of van de CEPT;

6° de grondstations gebruikt voor de meteorologische dienst per satelliet;

7° de grondstations gebruikt voor de dienst radionavigatie en de dienst radiopositiebepaling per satelliet;

8° de grondstations gebruikt voor diensten in de ruimte voor onderzoek, exploitatie, afstandsbediening, volgsystemen en telemetrie;

9° de radiobakens voor plaatsbepaling van rampen;

Vu l'avis du Conseil d'Etat, donné le 29 septembre 1997, en application de l'article 84, alinéa 1er, 1°, des lois coordonnées sur le Conseil d'Etat;

Sur la proposition de Notre Ministre des Télécommunications,

Nous avons arrêté et arrêtons :

CHAPITRE PREMIER. — *Dispositions générales.*

Article 1er. Pour l'application du présent arrêté, on entend par :

1° Règlement des radiocommunications : le Règlement des radiocommunications annexé à la Convention Internationale des Télécommunications et publié par le Secrétariat Général de l'Union Internationale des Télécommunications;

2° autorisation ministérielle : l'autorisation de faire fonctionner une station de radiocommunications, prescrite par l'article 3, § 1er de la loi du 30 juillet 1979 relative aux radiocommunications;

3° station terrienne de satellites : tout équipement pouvant servir pour l'émission, pour l'émission et la réception ou uniquement la réception de signaux radioélectriques au moyen de satellites ou d'autres systèmes spatiaux, excepté les antennes pouvant uniquement capter des signaux de télévision destinés au grand public;

4° station terrienne fixe de satellites : une station terrienne de satellites installée à demeure;

5° station terrienne transportable de satellites : une station terrienne de satellites aisément transportable et destinée à être utilisée alors qu'elle est immobilisée;

6° station terrienne mobile de satellites : une station terrienne de satellites destinée à être utilisée en mouvement ou pendant des haltes en des points non déterminés;

7° secteur spatial : ensemble des satellites d'un système de télécommunications par satellites;

8° état signalétique d'une station terrienne de satellites : la description succinte des caractéristiques d'une station terrienne, notamment sa marque, son type, son usage, les bandes de fréquences utilisables et sa puissance d'émission;

9° CEPT : « Conférence Européenne des administrations des Postes et Télécommunications ».

Art. 2. § 1er. Le présent arrêté s'applique à toutes les stations terriennes de satellites à l'exception des stations terriennes visées au § 2 du présent article.

§ 2. Les catégories suivantes de stations terriennes de satellites sont dispensées de l'ensemble des dispositions du présent arrêté, à l'exception de l'article 5, § 1er :

1° des installations mises en oeuvre par les services relevant du Ministre de la Justice ou du Ministre de l'Intérieur pour des fins exlusivement militaires ou de sécurité publique;

2° les terminaux du service mobile par satellite utilisés dans le cadre du système mondial de l'Organisation Internationale de Télécommunications Maritimes par Satellites (INMARSAT);

3° les stations terriennes utilisées dans le cadre du système de l'Organisation Européenne de Télécommunications par Satellites (EUTELSAT) pour des services de communications mobiles (services EUTELTRACS et ARCANET);

4° les stations terriennes utilisées dans le cadre du Système Européen Mobile (EMS) de l'Agence Spatiale Européenne;

5° les stations terriennes des systèmes de communications mobiles ou personnelles par satellites dûment autorisés dans le cadre de l'Union Européenne ou de la CEPT;

6° les stations terriennes utilisées pour le service de météorologie par satellites;

7° les stations terriennes utilisées pour les services de radionavigation et de radiolocalisation par satellites;

8° les stations terriennes utilisées pour les services de recherche spatiale, d'exploitation spatiale, de télécommande spatiale, de poursuite spatiale et de télémesure spatiale;

9° les radiobalises de localisation des sinistres par satellite.

Art. 3. Het houden en gebruiken van een satellietgrondstation is onderworpen aan een ministeriële vergunning of, in geval van een satellietgrondstation dat enkel kan ontvangen, een aangifte bij het Instituut.

De aangifte moet uiterlijk vier weken voor de ingebruikname van het station geschieden en voldoen aan de voorwaarden vermeld in artikel 4, §§ 1 en 2 van dit besluit.

Indien evenwel uit de aangifte blijkt dat een frequentiecoördinatie nodig is, dan is een vergunning vereist.

De ministeriële vergunning of de aangifte is vereist voor ieder satellietgrondstation en heeft enkel betrekking op het houden en gebruiken van het betreffende station.

Het Instituut kan zich verzetten tegen de installatie en exploitatie van het vaste station binnen een maand na de aangifte bij het Instituut in geval van niet-naleving van de voorwaarden van artikel 5 van dit besluit.

Voor vervoerbare grondstations kan een tijdelijke vergunning worden verkregen.

HOOFDSTUK II. — *Regels inzake de aangifte, de uitreiking, de geldigheid en de intrekking van de vergunningen*

Art. 4. § 1. De aangiften en vergunningsaanvragen worden aan het Instituut gericht en bevatten de volgende elementen :

1° de identiteit van de aangever of vergunningsaanvrager;

2° een gedetailleerde beschrijving van het netwerk waarin het grondstation is opgenomen;

3° een gedetailleerde beschrijving en de technische documenten van het grondstation;

4° het bewijs van toegang tot het ruimtesegment;

5° de staat van kenmerkende gegevens van het grondstation;

6° het bewijs van betaling van de rechten bepaald in artikel 12 van dit besluit.

§ 2. De aangiften en vergunningsaanvragen moeten gedaan worden door een natuurlijke of rechtspersoon gevestigd in één van de Lid-Staten van de Europese Gemeenschap of in één van de Lid-Staten van de Europese Vrijhandelsassociatie, ondertekenaars van de Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte.

§ 3. De vergunning wordt toegekend door de Minister op advies van het Instituut, uiterlijk vier weken na de rechtsgeldige aanvraag.

Een aanvraag is rechtsgeldig indien zij de informatie bevat vermeld in § 1 van dit artikel en indien aan de voorwaarden vermeld in artikel 5, § 1 van dit besluit is voldaan.

De termijn wordt verlengd met drie maanden indien voor het grondstation een frequentiecoördinatie nodig is.

Art. 5. § 1. De in de artikelen 1, 3 en 4 van dit besluit bedoelde vergunning is onderworpen aan de naleving van de volgende voorwaarden :

1° er moet een satellietgrondstation worden gebruikt dat goedgekeurd is in België of in een ander land van de Europese Unie of in een land dat partij is bij de Overeenkomst over de Europese Economische Ruimte, ondertekend te Porto op 2 mei 1992, goedgekeurd bij de wet van 18 maart 1993, en gewijzigd bij het Protocol, ondertekend te Brussel op 17 maart 1993, goedgekeurd bij de wet van 22 juli 1993, en van de organisatie die het ruimtesegment exploiteert, de toestemming gekregen heeft om toegang te hebben tot het betrokken ruimtesegment;

2° er moet gebruik worden gemaakt van een satelliet waarvan de frequenties behoorlijk gecoördineerd zijn om te worden gebruikt op het nationale grondgebied, overeenkomstig de procedures, vastgelegd in het Reglement betreffende de radioverbindingen.

§ 2. De gemachtigde persoon is verplicht om aan het Instituut elke wijziging mee te delen in de elementen van de aangifte of van de vergunningsaanvraag.

Art. 6. De in dit besluit bedoelde vergunning en aangifte verlenen aan de houder ervan geen enkel alleenrecht.

Art. 7. Het grondstation dient steeds vergezeld te gaan van de bijhorende ministeriële vergunning en staat van kenmerkende gegevens of van een eensluidend verklaard afschrift van die bescheiden.

Die documenten moeten worden getoond op elk verzoek van de bevoegde overheden.

In geval van verlies, diefstal of beschadiging van het origineel van de vergunning moet daarvan aangifte worden gedaan bij het Instituut, dat het document vervangt.

Art. 3. La détention et l'utilisation d'une station terrienne de satellites sont soumises à une autorisation ministérielle ou, dans le cas d'une station terrienne uniquement réceptrice, à une déclaration auprès de l'Institut.

La déclaration doit s'effectuer au plus tard quatre semaines avant la mise en service de la station et satisfaire aux conditions mentionnées à l'article 4, §§ 1 et 2 du présent arrêté.

Toutefois, si de la déclaration, il apparaît qu'une coordination de fréquences est nécessaire, une autorisation est requise.

L'autorisation ministérielle ou la déclaration est requise pour chaque station terrienne de satellites et concerne seulement la détention et l'utilisation de la station concernée.

L'Institut peut s'opposer à l'installation et l'exploitation de la station fixe dans le mois de la déclaration auprès de l'Institut en cas de non-respect des conditions prescrites à l'article 5 du présent arrêté.

Dans le cas de stations terriennes transportables, il est possible d'obtenir une autorisation temporaire.

CHAPITRE II. — *Règles de la déclaration, d'octroi, de validité et de révocation des autorisations*

Art. 4. § 1er. Les déclarations et demandes d'autorisations sont adressées à l'Institut et contiennent les éléments suivants :

1° l'identité du déclarant ou du demandeur d'autorisation;

2° une description détaillée du réseau dans lequel s'intègre la station terrienne;

3° une description détaillée et les documents techniques de la station terrienne;

4° la preuve d'accès au secteur spatial

5° l'état signalétique de la station terrienne;

6° la preuve de paiement des droits définis à l'article 12 du présent arrêté.

§ 2. Les déclarations et demandes d'autorisation doivent être faites par une personne physique ou morale établie dans l'un des Etats membres de la Communauté européenne ou dans l'un des Etats membres de l'Association européenne du libre échange, signataire de l'Accord sur l'Espace économique européen.

§ 3. L'autorisation est accordée par le Ministre sur avis de l'Institut, au plus tard quatre semaines après la demande valablement introduite.

Une demande est valablement introduite si elle contient l'information mentionnée au § 1 de cet article et si les conditions mentionnées à l'article 5, § 1 du présent arrêté sont satisfaites.

Le délai est prolongé de trois mois si une coordination des fréquences de la station terrienne est requise.

Art. 5. § 1er. L'autorisation visée aux articles 1er, 3 et 4 du présent arrêté est soumise au respect des conditions suivantes :

1° il doit être fait usage d'une station terrienne de satellites agréée en Belgique ou dans un autre pays de l'Union européenne ou d'un pays partie à l'accord sur l'Espace Economique Européen signé à Porto le 2 mai 1992, approuvé par la loi du 18 mars 1993 et modifié par le protocole signé à Bruxelles le 17 mars 1993, approuvé par la loi du 22 juillet 1993, et approuvée par l'organisation exploitant le secteur spatial pour avoir accès au secteur spatial concerné;

2° il doit être fait usage d'un satellite dont les fréquences ont été dûment coordonnées pour être utilisées sur le territoire national du Royaume, conformément aux procédures définies dans la Réglement des Radiocommunications.

§ 2. La personne autorisée est tenue de communiquer à l'Institut toute modification des éléments contenus dans la déclaration ou la demande d'autorisation.

Art. 6. L'autorisation et la déclaration visées à cet arrêté ne confèrent à son titulaire aucune exclusivité.

Art. 7. La station terrienne doit être accompagnée en permanence de l'autorisation ministérielle et de l'état signalétique afférents à celle-ci ou d'une copie certifiée conforme de ces documents.

Ces documents doivent être présentés à toute réquisition des autorités compétentes.

En cas de perte, de vol ou de détérioration de l'original de l'autorisation, la déclaration doit en être faite à l'Institut qui procède au remplacement du titre.

Art. 8. De Minister kan, op voorstel van het Instituut of zijn gemachtigde de betreffende vergunning op elk ogenblik schorsen of intrekken, wanneer de houder :

1° de voorwaarden niet naleeft waaronder die vergunning werd afgegeven;

2° weigert maatregelen te treffen, voorgeschreven om de door zijn grondstation veroorzaakte storingen op te heffen;

3° de ingevolge artikel 12 verschuldigde rechten niet binnen de vastgestelde termijn betaalt;

4° verzuimt de in artikel 5, § 2 van dit besluit bedoelde mededeling te doen.

5° gebruik maakt van een niet-toegewezen frequentie of een teruggenomen of vervangen frequentie blijft gebruiken.

De schorsing of intrekking van de vergunning geschiedt pas nadat het Instituut de betrokkene heeft gehoord en hem een termijn heeft toegestaan om de vastgestelde gebreken te verhelpen. Deze termijn bedraagt minstens één week.

Wanneer na verloop van deze termijn de betreffende gebreken niet zijn verholpen, zal er zonder ingebrekestelling overgegaan worden tot de schorsing of intrekking van de vergunning.

De schorsing of de intrekking wordt aan de houder met een ter post aangetekende brief medegedeeld. De persoon van wie de vergunning is geschorst of ingetrokken is verplicht de aldus geschorste of ingetrokken vergunning terug te sturen naar het Instituut.

De schorsing of de intrekking geeft geen aanleiding tot enige vergoeding noch terugbetaling van de eventueel gekweten rechten voor het jaar waarin zij wordt uitgesproken.

HOOFDSTUK III. — *Toewijzing van de frequenties*

Art. 9. Het Instituut wijst de frequentiebanden toe die nodig zijn voor de werking van de vergunde satellietgrondstations en coördineert die frequentiebanden zowel op het nationale als op het internationale vlak.

Voor de toewijzing van de frequentiebanden gedraagt het Instituut zich naar de voorschriften van het Reglement betreffende de radioverbindingen en voor de coördinatie, naar de bepalingen van de op dit stuk gesloten internationale, regionale of bijzondere overeenkomsten.

Art. 10. Elke voor de werking van een satellietgrondstation toegewezen frequentieband kan op ieder ogenblik teruggenomen of door een andere vervangen worden.

Art. 11. De houder van een vergunning aan wie om redenen van openbaar belang een frequentieverandering wordt opgelegd, mag schriftelijk een schadeloosstelling aanvragen voor de door deze frequentieverandering veroorzaakte kosten voor wijziging van zijn grondstations.

De Minister oordeelt over de gegrondheid van het recht op de schadeloosstelling, op gemotiveerd advies van het Instituut.

De vergoeding dekt slechts de kosten die inherent zijn aan de frequentieverandering. Zij wordt nooit verleend wanneer deze verandering uitsluitend voortspruit uit :

1° de toepassing van een internationale overeenkomst, gesloten na de uitreiking van de vergunning om het bedoelde satellietgrondstation te doen werken;

2° een verplaatsing van het satellietgrondstation zodat het net waar dit deel van uitmaakt, een structurele wijziging ondergaat;

3° een verhoging van het vermogen van het satellietgrondstation;

4° de noodzakelijkheid een storing op te heffen.

De schadeloosstelling wordt evenmin verleend indien het betreffende grondstation op de datum waarop de frequentieverandering werd genotifieerd, reeds meer dan vijf jaar in dienst is.

HOOFDSTUK IV. — *Rechten*

Art. 12. Elke aanvraag om een vergunning geeft aanleiding tot de betaling van een recht, bestemd om de kosten voor het onderzoek van het dossier te dekken.

Dit recht, dat een enkele maal vóór de uitreiking van de vergunning betaalbaar is, is vastgesteld op 30.000 frank.

Indien de vergunning wordt aangevraagd voor een station dat een satelliet gebruikt waarvan de ontvangst of transmissie van signalen moet worden gecoördineerd met radiocommunicatiesystemen op aarde, wordt dat recht verhoogd met de som van 40.000 frank om de kosten van die coördinatie te dekken.

Art. 8. L'autorisation concernée peut être suspendue ou révoquée à tout moment par le Ministre, sur proposition de l'Institut ou son délégué, lorsque le titulaire :

1° ne respecte pas les conditions auxquelles cette autorisation a été octroyée;

2° refuse d'appliquer des mesures prescrites en vue d'éliminer des perturbations provoquées par sa station terrienne;

3° ne paie pas dans le délai fixé les redevances dues en exécution de l'article 12;

4° omet la communication visée à l'article 5, § 2 du présent arrêté.

5° fait usage d'une fréquence non autorisée ou continue à faire usage d'une fréquence reprise ou remplacée.

La suspension ou la révocation de l'autorisation ne peut se faire qu'après que l'Institut a entendu la partie intéressée et qu'il lui a accordé un délai pour réparer les manquements constaté. Ce délai dure au moins une semaine.

Si, à l'expiration de ce délai, les manquements n'ont pas été réparés, il sera procédé à une mise en demeure en vue de la suspension ou la révocation de l'autorisation.

La suspension ou la révocation est notifiée au titulaire par recommandé à la poste. La personne dont l'autorisation est suspendue ou révoquée est tenue de renvoyer à l'Institut l'autorisation ainsi suspendue ou révoquée.

La suspension ou la révocation ne donne lieu à aucune indemnisation ni au remboursement des redevances éventuellement acquittées pour l'année au cours de laquelle elle est prononcée.

CHAPITRE III. — *Assignation des fréquences.*

Art. 9. L'Institut désigne les bandes de fréquences nécessaires au fonctionnement des stations terriennes de satellites autorisées et procède à leur coordination, tant sur le plan national qu'international.

Il se conforme, pour la désignation des bandes de fréquences, aux dispositions du Règlement des radiocommunications et pour leur coordination, aux stipulations des accords internationaux, régionaux ou particuliers conclus en la matière.

Art. 10. Toute bande de fréquences désignée pour le fonctionnement d'une station terrienne de satellites peut à tout moment être reprise ou remplacée par une autre.

Art. 11. Le titulaire d'une autorisation à qui un changement de fréquence est imposé pour des raisons d'intérêt public peut demander par écrit une indemnisation des frais de modification de ses stations terriennes occasionnés par ce changement de fréquence.

Le Ministre apprécie le bien fondé du droit à l'indemnisation, sur avis motivé de l'Institut.

L'indemnité ne couvre que les frais inhérents au changement de fréquence. Elle n'est jamais accordée lorsque ce changement résulte exclusivement :

1° de l'application d'un accord international conclu postérieurement à la délivrance de l'autorisation de faire fonctionner la station terrienne de satellite;

2° un déplacement de la station terrienne de satellites de telle sorte que le réseau dont elle fait partie subit une modification structurelle;

3° une augmentation de la puissance de la station terrienne de satellites;

4° la nécessité de remédier à un brouillage.

L'indemnisation n'est pas non plus octroyée si la station terrienne en question a déjà plus de cinq années de service à la date du changement de fréquence.

CHAPITRE IV. — *Redevances*

Art. 12. Toute demande d'autorisation donne lieu au payement d'une redevance destinée à couvrir les frais d'étude du dossier.

Cette redevance payable une seule fois avant la délivrance de l'autorisation est fixée à 30.000 francs.

Si l'autorisation est demandée pour une station utilisant un satellite dont la réception ou l'émission des signaux doit faire l'objet d'une coordination avec des systèmes de radiocommunications terrestres, cette redevance est majorée de la somme de 40.000 francs afin de couvrir les frais liés à cette coordination.

Voor de aangiften, bedoeld in artikel 3 van dit besluit wordt een recht van 5.000 frank geïnd.

Art. 13. De houders van een in de artikels 1, 3 en 4 van dit besluit bedoelde vergunning alsook diegenen die een aangifte hebben gedaan in de zin van artikel 3 van dit besluit, zijn verplicht een jaarlijks recht te betalen.

Het jaarlijks recht wordt berekend op basis van het aantal kanalen en de bandbreedte van die kanalen. Het bedraagt :

1° 2.000 frank per kanaal met een bandbreedte van minder dan of gelijk aan 0,2 MHz;

2° 20.000 frank per kanaal met een bandbreedte van meer dan 0,2 MHz en minder dan of gelijk aan 2 MHz;

3° 90.000 frank per kanaal met een bandbreedte van meer dan 2 MHz en minder dan of gelijk aan 18 MHz;

4° 180.000 frank per kanaal met een bandbreedte van meer dan 18 MHz.

Wanneer een tijdelijke vergunning wordt verleend, wordt het in lid 2 van dit artikel bepaalde recht berekend naar rato van de geldigheidsduur van de vergunning. Elk gedeelte van een maand wordt voor een volle maand gerekend.

Art. 14. De bedragen van de rechten die in dit besluit zijn vermeld worden jaarlijks op 1 januari aangepast aan het indexcijfer van de consumptieprijzen.

De aanpassing geschiedt met behulp van de coëfficiënt die verkregen wordt door het indexcijfer van de maand november die voorafgaat aan de maand januari in de loop waarvan de aanpassing zal plaatsvinden, te delen door het indexcijfer van de maand november 1996. Bij de berekening van de coëfficiënt wordt deze afgerond tot het hogere of lagere tienduizendste naargelang het cijfer van de honderdduizendsten al of niet vijf bereikt. Na de toepassing van de coëfficiënt worden de bedragen afgerond tot het hogere honderdtal franken.

HOOFDSTUK V. — *Slotbepalingen*

Art. 15. Belgacom beschikt over een termijn van 30 dagen, te rekenen vanaf de dag waarop dit artikel in werking treedt, om de aangiftes en vergunningsaanvragen in te dienen voor de satellietgrondstations die zij exploiteert op de dag waarop dit besluit in werking treedt.

De rechtmatige exploitanten van een satellietgrondstation overeenkomstig het koninklijk besluit van 15 oktober 1979 betreffende de private radioverbindingen worden op het ogenblik van de inwerkingtreding van dit besluit, geacht een vergunning verkregen te hebben op grond van dit besluit.

Art. 16. Artikel 2, *a)* van het koninklijk besluit van 15 oktober 1979 betreffende de private radioverbindingen wordt opgeheven.

Art. 17. Artikel 3, 2e categorie, *c)* van het koninklijk besluit van 15 oktober 1979 betreffende de private radioverbindingen wordt opgeheven.

Art. 18. Artikel 6, leden 3 en 4 van het koninklijk besluit van 15 oktober 1979 betreffende de private radioverbindingen wordt opgeheven.

Art. 19. Dit besluit treedt in werking de dag waarop het in het *Belgisch Staatsblad* wordt bekendgemaakt.

Art. 20. Onze Minister van Telecommunicatie is belast met de uitvoering van dit besluit.

Gegeven te Châteauneuf-de-Grasse, 16 april 1998.

ALBERT

Van Koningswege :

De Minister van Telecommunicatie,
E. DI RUPO

Les déclarations visées à l'article 3 du présent arrêté donnent lieu à la perception d'une redevance de 5.000 francs.

Art. 13. Les titulaires d'une autorisation visée aux articles 1, 3 et 4 du présent arrêté, ainsi que ceux qui ont fait une déclaration dans le sens de l'article 3 du présent arrêté, sont tenus au payement d'une redevance annuelle.

La redevance annuelle est calculée sur la base du nombre de canaux et de la largeur de bande de ceux-ci. Elle s'élève à :

1°2.000 francs par canal utilisant une largeur de bande inférieure ou égale à 0,2 MHz;

2° 20.000 francs par canal utilisant une largeur de bande supérieure à 0,2 MHz et inférieure ou égale à 2 MHz;

3°90.000 francs par canal utilisant une largeur de bande supérieure à 2 MHz et inférieure ou égale à 18 MHz;

4° 180.000 francs par canal utilisant une largeur de bande supérieure à 18 MHz.

Lorsqu'une autorisation temporaire est accordée, la redevance prévue à l'alinéa 2 du présent article est calculée au prorata de la durée de validité de l'autorisation. Toute fraction de mois est comptée pour un mois entier.

Art. 14. Les montants des redevances indiqués dans le présent arrêté sont adaptés à l'indice des prix à la consommation le 1er janvier de chaque année.

L'adaptation est réalisée à l'aide du coefficient qui est obtenu en divisant l'indice des prix du mois de novembre qui précède le mois de janvier au cours duquel l'adaptation a lieu par l'indice des prix du mois de novembre 1996. Pour le calcul de ce coefficient, on arrondit celui-ci aux dix millièmes supérieurs ou inférieurs selon que le chiffre des cent millièmes atteint ou non cinq. Après application du coefficient, les montants sont arrondis à la centaine de francs supérieure.

CHAPITRE V. — *Dispositions finales*

Art. 15. Belgacom dispose d'un délai de 30 jours à dater de l'entrée en vigueur du présent arrêté pour introduire les déclarations et demandes d'autorisation pour les stations terriennes de satellites qu'elle exploite au jour de l'entrée en vigueur du présent arrêté.

Les exploitants légitimes d'une station terrienne de satellites conformément à l'arrêté royal du 15 octobre 1979 relatif aux radiocommunications privées au jour de l'entrée en vigueur du présent arrêté sont réputées détenir une autorisation délivrée en vertu du présent arrêté.

Art. 16. L'article 2, *a)* de l'arrêté royal du 15 octobre 1979 relatif aux radiocommunications privées est abrogé.

Art. 17. L'article 3, 2e catégorie, *c)* de l'arrêté royal du 15 octobre 1979 relatif aux radiocommunications privées est abrogé.

Art. 18. L'article 6, alinéas 3 et 4 de l'arrêté royal du 15 octobre 1979 relatif aux radiocommunications privées est abrogé.

Art. 19. Le présent arrêté entre en vigueur le jour de sa publication au *Moniteur belge*.

Art. 20. Notre Ministre des Télécommunications est chargé de l'exécution du présent arrêté.

Donné à Châteauneuf-de-Grasse, le 16 avril 1998.

ALBERT

Par le Roi :

Le Ministre des Télécommunications,
E. DI RUPO

N. 98 — 1615 [S − C − 98/14136]

19 JUNI 1998. — Koninklijk besluit tot wijziging van het koninklijk besluit van 10 april 1995 tot vaststelling van de personeelsformatie van het Ministerie van Verkeer en Infrastructuur

ALBERT II, Koning der Belgen,

Aan allen die nu zijn en hierna wezen zullen, Onze Groet.

Gelet op artikel 107, tweede lid, van de Grondwet;

Gelet op het koninklijk besluit van 10 april 1995 tot vaststelling van de personeelsformatie van het Ministerie van Verkeer en Infrastructuur;

Gelet op het advies van de Inspectie van Financiën, gegeven op 6 januari 1997;

Gelet op het akkoord van onze Minister van Ambtenarenzaken, gegeven op 16 mei 1997;

Gelet op het akkoord van Onze Minister van Begroting, gegeven op 16 mei 1997;

Gelet op het met redenen omkleed advies van het Hoog Overlegcomité van de Sector VI ″Verkeer en Infrastructuur″, gegeven op 6 mei 1998;

Op de voordracht van Onze Minister van Vervoer,

Hebben Wij besloten en besluiten Wij :

Artikel 1. 1° In artikel 1, § 1, van het koninklijk besluit van 10 april 1995 tot vaststelling van de personeelsformatie van het Ministerie van Verkeer en Infrastructuur, onder de rubriek ″I. Centrale diensten, I.1. Administratief personeel″ worden de volgende vermeldingen :

« Niveau 2+	
Hoofdcontroleur-deskundige (Luchtvaart)	2
Controleur-deskundige (Luchtvaart)	6
Revisor-boekhouding of verificateur-boekhouding 1e klasse (1)	1
Totaal	32
Niveau 2	
Hoofdcontroleur (Luchtvaart)	3
Controleur (Luchtvaart)	13
Totaal	274″

door de volgende vermeldingen vervangen :

« Niveau 2+	
Hoofdcontroleur (Luchtvaart)	8
Eerste controleur (Luchtvaart)	12
Verificateur-boekhouding of verificateur-boekhouding 1e klasse (1)	1
Totaal	44
Niveau 2	
Controleur (Luchtvaart)	4
Totaal	262″

2° In artikel 1, § 1, van het koninklijk besluit van 10 april 1995 tot vaststelling van de personeelsformatie van het Ministerie van Verkeer en Infrastructuur, onder de rubriek ″II. Buitendiensten van het Bestuur van de Maritieme Zaken en van de Scheepvaart, II. 1. Administratief personeel″ wordt de volgende vermelding :

« Niveau 2	
Luitenant der zeevaartpolitie	31″

door de volgende vermeldingen vervangen :

« Niveau 2	
Eerste luitenant der zeevaartpolitie	10
Luitenant der zeevaartpolitie	21″

Art. 2. Dit besluit heeft uitwerking met ingang van 1 augustus 1995.

Art. 3. Onze Minister van Vervoer is belast met de uitvoering van dit besluit.

Gegeven te Brussel, 19 juni 1998.

ALBERT

Van Koningswege :

De Minister van Vervoer,
M. DAERDEN

De Minister Van Begroting,
H. VAN ROMPUY

F. 98 — 1615 [S − C − 98/14136]

19 JUIN 1998. — Arrêté royal modifiant l'arrêté royal du 10 avril 1995 fixant le cadre organique du Ministère des Communications et de l'Infrastructure

ALBERT II, Roi des Belges,

A tous, présents et à venir, Salut.

Vu l'article 107, alinéa 2, de la Constitution;

Vu l'arrêté royal du 10 avril 1995 fixant le cadre organique du Ministère des Communications et de l'Infrastructure;

Vu l'avis de l'Inspection des Finances, donné le 6 janvier 1997;

Vu l'accord de Notre Ministre de la Fonction publique, donné le 16 mai 1997;

Vu l'accord de Notre Ministre du Budget, donné le 16 mai 1997;

Vu l'avis motivé du Comité supérieur de concertation du secteur VI, ″Communications et Infrastructure″, donné le 6 mai 1998;

Sur la proposition de Notre Ministre des Transports,

Nous avons arrêté et arrêtons :

Article 1er. 1° Dans l'article 1er, § 1er, de l'arrêté royal du 10 avril 1995 fixant le cadre organique du personnel du Ministère des Communications et de l'Infrastructure, sous la rubrique ″I. Services centraux, I.1. Personnel administratif″, les mentions suivantes :

« Niveau 2+	
Chef-contrôleur-expert (Aéronautique)	2
Contrôleur-expert (Aéronautique)	6
Réviseur comptable ou vérificateur de comptabilité 1ère classe (1)	1
Total	32
Niveau 2	
Chef-contrôleur (Aéronautique)	3
Contrôleur (Aéronautique)	13
Total	274″

sont remplacées par les mentions suivantes :

« Niveau 2+	
Contrôleur en chef (Aéronautique)	8
Contrôleur principal (Aéronautique)	12
Vérificateur de comptabilité ou vérificateur de comptabilité de 1ère classe (1)	1
Total	44
Niveau 2	
Contrôleur (Aéronautique)	4
Total	262″

2° Dans l'article 1er, § 1er, de l'arrêté royal du 10 avril 1995 fixant le cadre organique du personnel du Ministère des Communications et de l'Infrastructure, sous la rubrique ″II. Services extérieurs de l'Administration des Affaires Maritimes et de la Navigation, II. 1. Personnel administratif″, la mention suivante :

« Niveau 2	
Lieutenant de la police maritime	31″

est remplacée par les mentions suivantes :

« Niveau 2	
Premier lieutenant de la police maritime	10
Lieutenant de la police maritime	21″

Art. 2. Le présent arrêté produit ses effets le 1er août 1995.

Art. 3. Notre Ministre des Transports est chargé de l'exécution du présent arrêté.

Donné à Bruxelles, le 19 juin 1998.

ALBERT

Par le Roi :

Le Ministre des Transports,
M. DAERDEN

Le Ministre du Budget,
H. VAN ROMPUY

N. 98 — 1616 [S − C − 98/14137]

23 JUNI 1998. — Ministerieel besluit tot wijziging van het ministerieel besluit van 12 april 1995 tot uitvoering van het koninklijk besluit van 10 april 1995 tot vaststelling van de personeelsformatie van het Ministerie van Verkeer en Infrastructuur

De Minister van Vervoer,

Gelet op het koninklijk besluit van 10 april 1995 houdende vaststelling van de personeelsformatie van het Ministerie van Verkeer en Infrastructuur, gewijzigd bij koninklijk besluit van 19 juni 1998;

Gelet op het advies van de Inspectie van Financiën, gegeven op 6 januari 1997;

Gelet op het akkoord van Onze Minister van Begroting, gegeven op 16 mei 1997;

Gelet op het akkoord van Onze Minister van Ambtenarenzaken, gegeven op 16 mei 1997;

Gelet op het met redenen omkleed advies van het Hoog Overlegcomité van de Sector VI, ″Verkeer en Infrastructuur″, gegeven op 6 mei 1998,

Besluit :

Artikel 1. In artikel 1 van het ministerieel besluit van 12 april 1995 tot uitvoering van het koninklijk besluit van 10 april 1995 tot vaststelling van de personeelsformatie van het Ministerie van Verkeer en Infrastructuur, onder de rubriek ″Administratief personeel″, wordt de volgende vermelding toegevoegd :

« 2 van de 8 betrekkingen van hoofdcontroleur (Luchtvaart) worden bezoldigd in de weddeschaal die wordt vastgesteld als volgt :

904.248 - 1.281.790
3^1 x 21.373
11^2 x 28.493″.

Art. 2. In hetzelfde artikel en onder dezelfde rubriek wordt de volgende vermelding geschrapt :

« 10 van de 31 betrekkingen van luitenant der zeevaartpolitie worden bezoldigd in de weddeschaal, die wordt vastgesteld als volgt :

812.184 - 1.178.672
3^1 x 10.676
2^2 x 14.232
2^2 x 28.463
10^2 x 24.907
(Kl. 20 j.)
N.2 - G.A. »

Art. 3. Dit besluit heeft uitwerking met ingang van 1 augustus 1995.

Brussel, 23 juni 1998.

M. DAERDEN

F. 98 — 1616 [S − C − 98/14137]

23 JUIN 1998. — Arrêté ministériel modifiant l'arrêté ministériel du 12 avril 1995 pris en exécution de l'arrêté royal du 10 avril 1995 fixant le cadre organique du Ministère des Communications et de l'Infrastructure

Le Ministre des Transports,

Vu l'arrêté royal du 10 avril 1995 fixant le cadre organique du Ministère des Communications et de l'Infrastructure, modifié par l'arrêté royal du 19 juin 1998;

Vu l'avis de l'Inspection des Finances, donné le 6 janvier 1997;

Vu l'accord de Notre Ministre du Budget, donné le 16 mai 1997;

Vu l'accord de Notre Ministre de la Fonction publique, donné le 16 mai 1997;

Vu l'avis motivé du Comité supérieur de concertation du secteur VI, ″Communications et Infrastructure″, donné le 6 mai 1998,

Arrête :

Article 1er. Dans l'article 1er de l'arrêté ministériel du 12 avril 1995 pris en exécution de l'arrêté royal du 10 avril 1995 fixant le cadre organique du Ministère des Communications et de l'Infrastructure, sous la rubrique ″Personnel administratif″, la mention suivante est ajoutée :

« 2 des 8 emplois de contrôleur en chef (Aéronautique) sont rémunérés dans l'échelle de traitement qui est fixée comme suit :

904.248 - 1.281.790
3^1 x 21.373
11^2 x 28.493″.

Art. 2. Au même article et sous la même rubrique, la mention suivante est rayée :

« 10 des 31 emplois de lieutenant de la police maritime sont rémunérés dans l'échelle de traitement, qui est fixée comme suit :

812.184 - 1.178.672
3^1 x 10.676
2^2 x 14.232
2^2 x 28.463
10^2 x 24.907
(Cl. 20 a.)
N.2 - G.A. »

Art. 3. Le présent arrêté produit ses effets le 1er août 1995.

Bruxelles, le 23 juin 1998.

M. DAERDEN

MINISTERIE VAN FINANCIEN

N. 98 — 1617 [C − 98/03310]

8 JUNI 1998. — Koninklijk besluit tot wijziging van de wettelijke bepalingen betreffende de structuur en de accijnstarieven inzake minerale olie

VERSLAG AAN DE KONING

Sire,

Krachtens de procedure bepaald in artikel 8, lid 4, van Richtlijn 92/81/EEG van de Raad van 19 oktober 1992 betreffende de harmonisatie van de structuur van de accijns op minerale oliën, had de Raad, op voorstel van de Commissie, met eenparigheid van stemmen, België toelating verleend om uit specifieke beleidsoverwegingen verdere vrijstellingen of verlagingen in te voeren naast deze voorzien in hetzelfde artikel 8, leden 1 tot 3. Deze toelatingen waren het voorwerp van de volgende beschikkingen :

1° Beschikking van 19 oktober 1992, nr. 92/510/EEG :

- voor voertuigen van het plaatselijk openbaar vervoer;

- voor vloeibaar petroleumgas, aardgas en methaan;

- voor motoren die voor het droogleggen van overstroomd land worden gebruikt;

- voor ander luchtvaartverkeer dan bedoeld in artikel 8, lid 1, onder b), van Richtlijn 92/81/EEG (bedoeld in het Verdrag van Chicago);

MINISTERE DES FINANCES

F. 98 — 1617 [C − 98/03310]

8 JUIN 1998. — Arrêté royal modifiant les dispositions légales concernant la structure et les taux des droits d'accise sur les huiles minérales

RAPPORT AU ROI

Sire,

En vertu de la procédure prévue à l'article 8, § 4, de la Directive 92/81/CEE du Conseil du 19 octobre 1992 concernant l'harmonisation des structures des droits d'accises sur les huiles minérales, le Conseil, statuant à l'unanimité sur proposition de la Commission, avait déjà autorisé la Belgique à introduire des exonérations ou des réductions supplémentaires à celles prévues par le même article 8, §§ 1er à 3, et ce pour des raisons de politiques spécifiques. Ces autorisations avaient fait l'objet des décisions suivantes :

1° Décision du 19 octobre 1992, n° 92/510/CEE :

- pour les véhicules utilisés pour les transports publics locaux de passagers;

- pour le gaz de pétrole liquéfié, le gaz naturel et le méthane;

- pour les moteurs utilisés pour le drainage des terres inondées;

- pour la navigation aérienne autre que celle couverte par l'article 8, § 1er, *b)* de la Directive 92/81/CEE (couverte par la Convention de Chicago);

- voor de particuliere pleziervaart;

2° Beschikking van 13 december 1993, nr. 93/697/EG :

- tot en met 31 december 1994, een tariefverlaging voor zware stookolie om het gebruik van meer milieuvriendelijke brandstoffen aan te moedigen, op voorwaarde dat deze stimulans speciaal gebaseerd is op het zwavelgehalte en op voorwaarde dat het gewogen gemiddelde accijnstarief voor zware stookolie niet onder het in de gemeenschapswetgeving vastgelegde minimumtarief voor zware stookolie ligt; het verlaagde tarief mag in geen geval minder bedragen dan 6,5 ecu per ton;

3° Beschikking van 22 december 1995, nr. 95/585/EG :

- tot en met 31 december 1996, de verlenging van de verlaging voorzien in Beschikking nr. 93/697/EG van 13 december 1993, voor zware stookolie met laag zwavelgehalte.

Deze beschikkingen werden met de volgende koninklijke besluiten getransponeerd in intern recht :

1° artikel 13 van het koninklijk besluit van 29 december 1992 betreffende de structuur en de accijnstarieven inzake minerale olie, gepubliceerd in het *Belgisch Staatsblad* van 31 december 1992, 3de uitgave, voor Beschikking nr. 92/510/EEG van 19 oktober 1992;

2° artikel 1 van het koninklijk besluit van 21 december 1993 betreffende het accijnsstelsel van minerale olie inzake de vrijstelling of de verlaging van de accijns voor voertuigen van het plaatselijk openbaar vervoer;

3° artikel 13 van voormeld koninklijk besluit van 29 december 1992, gewijzigd bij het koninklijk besluit van 23 december 1994 tot wijziging van het koninklijk besluit van 29 december 1992 betreffende de structuur en de accijnstarieven inzake minerale olie, gepubliceerd in het *Belgisch Staatsblad* van 31 december 1994, voor Beschikking nr. 93/697/EG van 13 december 1993;

4° artikel 13 van het koninklijk besluit van 29 december 1992 aangehaald in 1°, gewijzigd bij het koninklijk besluit van 22 december 1995 tot wijziging van het koninklijk besluit van 29 december 1992 betreffende de structuur en de accijnstarieven inzake minerale olie, gepubliceerd in het *Belgisch Staatsblad* van 30 december 1995, voor Beschikking nr. 95/585/EG van 22 december 1995.

Artikel 8, lid 6, van dezelfde richtlijn bepaalt dat de Raad, uiterlijk op 31 december 1996, de situatie met betrekking tot de vrijstellingen en verlagingen uit specifieke beleidsoverwegingen verleend aan de lidstaten, aan een onderzoek moet onderwerpen en, op basis van een verslag van de Commissie, met eenparigheid van stemmen, op voorstel van de Commissie en na raadpleging van het Europese Parlement, moet beslissen of deze geheel of gedeeltelijk zullen worden afgeschaft, gewijzigd of uitgebreid.

Daar deze onderzoeksprocedure een zekere achterstand heeft opgelopen, heeft de Raad zijn beslissingen meegedeeld met Beschikking nr. 97/425/EG van 30 juni 1997, waardoor aan België werd toegestaan, overeenkomstig artikel 8, leden 4 en 6 van Richtlijn 92/81/EEG en onverminderd de verplichtingen vastgesteld in Richtlijn 92/82/EEG van de Raad van 19 oktober 1992 betreffende de onderlinge aanpassing van de accijnstarieven voor minerale oliën, de hierna vermelde accijnsverlagingen of accijnsvrijstellingen tot en met 31 december 1999 te blijven toepassen en deze automatisch te verlengen voor telkens twee jaar, tenzij de Raad, voor het einde van die periodes, op voorstel van de Commissie, met eenparigheid van stemmen zou beslissen deze afwijkingen geheel of gedeeltelijk af te schaffen of te wijzigen :

- voor voertuigen van het plaatselijk openbaar vervoer;

- voor vloeibaar petroleumgas (LPG), aardgas en methaan;

- voor ander luchtvaartverkeer dan bedoeld in artikel 8, lid 1, onder b), van Richtlijn 92/81/EEG (Verdrag van Chicago);

- voor de particuliere pleziervaart.

Dezelfde beschikking bepaalt dat het België tot 31 december 1999 is toegestaan de hiernavolgende verlaagde accijnstarieven en accijnsvrijstellingen toe te passen of te blijven toepassen, tenzij de Raad vóór die datum, op voorstel van de Commissie met eenparigheid van stemmen beslist deze afwijkingen geheel of gedeeltelijk te wijzigen of voor een bepaalde periode te verlengen :

- voor afgewerkte olie die wordt hergebruikt als brandstof, hetzij direct na terugwinning, hetzij na recycling van de afgewerkte olie, op het hergebruik waarvan rechten kunnen worden geheven;

- voor zware stookolie met laag zwavelgehalte om het gebruik van milieuvriendelijkere brandstoffen aan te moedigen, op voorwaarde dat het verlaagde tarief in geen geval onder de 6,5 ecu per ton komt te liggen.

Tenslotte bepaalt dezelfde beschikking dat België op zijn verzoek, met ingang van 1 januari 1998, de vrijstelling toegepast voor motoren die voor het droogleggen van overstroomd land worden gebruikt, moet opheffen.

- pour la navigation de plaisance privée;

2° Décision du 13 décembre 1993, n° 93/697/CE :

- jusqu'au 31 décembre 1994, réduction du taux de l'accise sur le fuel lourd afin d'encourager l'utilisation de combustibles plus respectueux de l'environnement, à condition que cette incitation soit spécifiquement liée à la teneur en soufre et que le taux moyen pondéré de l'accise sur le fuel lourd respecte le taux minimal de l'accise sur le fuel lourd prévu par la législation communautaire, le taux réduit ne pouvant en aucun cas être inférieur à 6,5 écus par tonne;

3° Décision du 22 décembre 1995, n° 95/585/CE :

- jusqu'au 31 décembre 1996, la prolongation de la réduction prévue par la décision du 13 décembre 1993, n° 93/697/CE concernant le fuel lourd à faible teneur en soufre.

Ces décisons ont fait l'objet d'une transposition dans le droit belge sous la forme des arrêtés royaux suivants :

1° l'article 13 de l'arrêté royal du 29 décembre 1992 concernant la structure et les taux des droits d'accise sur les huiles minérales, publié au *Moniteur belge* du 31 décembre 1992, 3e édition, pour la Décision du 19 octobre 1992, n° 92/510/CEE;

2° l'article 1er de l'arrêté royal du 21 décembre 1993 concernant le régime d'accise des huiles minérales pour ce qui concerne l'exonération ou la réduction d'accise relative aux véhicules utilisés pour les transports publics locaux de passagers;

3° l'article 13 de l'arrêté royal du 29 décembre 1992 précité modifié par l'arrêté royal du 23 décembre 1994 portant modification de l'arrêté royal du 29 décembre 1992 concernant la structure et les taux des droits d'accise sur les huiles minérales, publié au *Moniteur belge* du 31 décembre 1994, pour la Décision du 13 décembre 1993 n° 93/697/CE;

4° l'article 13 de l'arrêté royal du 29 décembre 1992 cité au 1° modifié par l'arrêté royal du 22 décembre 1995 modifiant l'arrêté royal du 29 décembre 1992 concernant la structure et les taux des droits d'accise sur les huiles minérales, publié au *Moniteur belge* du 30 décembre 1995, pour la Décision du 22 décembre 1995 n° 95/585/CE.

L'article 8, § 6, de la même Directive, prévoit qu'au plus tard le 31 décembre 1996, le Conseil doit examiner la situation en ce qui concerne les exonérations ou réductions accordées aux Etats membres pour des raisons de politiques spécifiques, et, sur base d'un rapport remis par la Commission, statuant à l'unanimité, sur proposition de ladite Commission et après consultation du Parlement européen, décide s'il convient de les supprimer, de les modifier ou de les étendre en tout ou en partie.

Cette procédure de consultation ayant pris un certain retard, le Conseil a donc rendu son verdict au vu de la Décision du 30 juin 1997, n° 97/425/CE, par laquelle la Belgique est autorisée, conformément à l'article 8, §§ 4 et 6 de la Directive 92/81/CEE et nonobstant les obligations prévues par la Directive 92/82/CEE du Conseil du 19 octobre 1992 concernant le rapprochement des taux d'accises sur les huiles minérales, à continuer à appliquer jusqu'au 31 décembre 1999 les réductions de taux d'accise ou les exonérations d'accises ci-après et à les proroger automatiquement pour des périodes de deux ans, à moins que le Conseil, statuant à l'unanimité, sur proposition de la Commission, décide avant la fin de ces périodes, s'il convient de supprimer ou de modifier ces dérogations en tout ou en partie :

- pour les véhicules utilisés pour les transports publics locaux de passagers;

- pour le gaz de pétrole liquéfié (LPG), le gaz naturel et le méthane;

- pour la navigation aérienne autre que celle couverte par l'article 8, § 1er, point b), de la Directive 92/81/CEE (Convention de Chicago);

- pour la navigation de plaisance privée.

La même décision prévoit que la Belgique est autorisée jusqu'au 31 décembre 1999, à moins qu'avant cette date, le Conseil statuant à l'unanimité sur proposition de la Commission, décide qu'il convient de modifier ou de proroger ces dérogations en tout ou en partie pour une nouvelle période déterminée, à appliquer ou à continuer à appliquer les réductions de taux d'accise ou les exonérations d'accise suivantes :

- pour les huiles usagées réutilisées comme combustibles soit directement après récupération, soit après un processus de recyclage des huiles usagées et dont la réutilisation est passible de droits;

- pour le fuel lourd à faible teneur en soufre afin d'encourager l'utilisation de combustibles plus respectueux de l'environnement à condition que le taux réduit ne soit en aucun cas inférieur à 6,5 écus par tonne.

Enfin, cette même décision prévoit que la Belgique doit, selon sa demande, abroger, à partir du 1er janvier 1998, l'exonération qu'elle applique pour les moteurs utilisés pour le drainage des terres inondées.

Uiteindelijk heft dezelfde beschikking, met ingang van 1 juli 1997, alle voorgaande beschikkingen op en meer in het bijzonder wat België betreft, de Beschikkingen 92/510/EEG, 93/697/EG en 95/585/EG.

Teneinde de toelatingen verleend ingevolge Beschikking 97/425/EG, gepubliceerd in het *Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen* nr. L 182 van 10 juli 1997, te realiseren en te transponeren in Belgisch recht, werd een koninklijk besluit tot wijziging van artikel 13 van het koninklijk besluit van 29 december 1992 betreffende de structuur en de accijnstarieven inzake minerale olie, na advies van de Inspectie van Financiën en van de Minister van Begroting, ter goedkeuring overgelegd aan de Ministerraad. Dit besluit werd op de agenda van de Ministerraad van 24 oktober 1997 geplaatst.

Tijdens deze periode was het koninklijk besluit van 29 december 1992 betreffende de structuur en de accijnstarieven inzake minerale olie het voorwerp van een bekrachtiging zoals voorgeschreven in de artikelen 11 en 13 van de algemene wet inzake douane en accijnzen van 18 juli 1977 en werd het de wet van 22 oktober 1997 betreffende de structuur en de accijnstarieven inzake minerale olie, welke werd gepubliceerd in het *Belgisch Staatsblad* van 20 november 1997 en die in werking trad op 30 november 1997.

Het bovenvermelde koninklijk besluit diende bijgevolg van de agenda van 24 oktober 1997 te worden geschrapt daar genoemde bekrachtigingswet van 22 oktober 1997 het koninklijk besluit van 29 december 1992 dat men wilde wijzigen, opheft. Onderhavig ontwerp van koninklijk besluit, dat wij de eer hebben aan uwe Majesteit voor te leggen, strekt ertoe aan artikel 16 van de wet van 22 oktober 1997 betreffende de structuur en de accijnstarieven inzake minerale olie de nodige aanpassingen aan te brengen om er de vrijstelling in te lassen betreffende de afgewerkte minerale olie die wordt hergebruikt, en om bepaalde andere vrijstellingen te beperken in de tijd, zoals vastgesteld in voornoemde Beschikking 97/425/EG.

De beperking van de geldigheidsduur beantwoordt volkomen aan de voorschriften van artikel 8, § 6, van bovenvermelde Richtlijn 92/81/EEG.

Zij doet in geen geval afbreuk aan de wil van de Regering om deze vrijstellingen na deze datum te verlengen, hetzij automatisch, hetzij met gebruikmaking van de procedure vastgesteld in § 5 van hetzelfde artikel 8.

Ik heb de eer te zijn,

Sire,
van Uwe Majesteit,
de zeer eerbiedige
en zeer trouwe dienaar,

De Vice-Eerste Minister
en Minister van Financiën en van Buitenlandse Handel,
Ph. MAYSTADT

ADVIES VAN DE RAAD VAN STATE

De RAAD VAN STATE, afdeling wetgeving, tweede kamer, op 17 februari 1998 door de Minister van Financiën verzocht hem, binnen een termijn van ten hoogste drie dagen, van advies te dienen over een ontwerp van koninklijk besluit « tot wijziging van de wettelijke bepalingen betreffende de structuur en de accijnstarieven inzake minerale olie », heeft op 23 februari 1998 het volgende advies gegeven :

Volgens artikel 84, tweede lid, van de gecoördineerde wetten op de Raad van State, moeten in de adviesaanvraag de redenen worden aangegeven tot staving van het spoedeisend karakter ervan.

In het onderhavige geval luidt die motivering aldus :

« le fait que la décision du 30 juin 1997 est applicable depuis le 1er juillet 1997. »

1. Wetgevingstechniek. Overeenstemming met de wet waarbij bevoegdheden worden opgedragen.

Als een koninklijk besluit dat bij wet moet worden bekrachtigd, slechts een beperkt aantal wijzigingen in een geldende wet aanbrengt, zoals hier het geval is, is het niet gebruikelijk de oorspronkelijke tekst van de wet volledig in het besluit over te nemen. In plaats van artikel 16 volledig te vervangen, zou het ontworpen besluit er zich gewoon toe moeten bepalen de gewenste wijzigingen in dat artikel aan te brengen.

Finalement cette même décision abroge toutes les décisions accordées précédemment et plus particulièrement en ce qui concerne la Belgique, les Décisions 92/510/CEE, 93/697/CE et 95/585/CE avec effet au 1er juillet 1997.

Afin de finaliser les autorisations accordées par le biais de la Décision 97/425/CE publiée au *Journal officiel des Communautés européennes* n° L 182 du 10 juillet 1997 et de les transposer dans le droit belge, un arrêté royal modifiant l'article 13 de l'arrêté royal du 29 décembre 1992 concernant la structure et les taux des droits d'accise sur les huiles minérales a été soumis à l'approbation du Conseil des Ministres après avis de l'Inspection des Finances et du Ministre du Budget. Cet arrêté était inscrit à l'ordre du jour du Conseil des Ministres du 24 octobre 1997.

Pendant cette période, l'arrêté royal du 29 décembre 1992 concernant la structure et les taux des droits d'accise sur les huiles minérales a fait l'objet d'une confirmation conformément au prescrit des articles 11 et 13 de la loi générale sur les douanes et accises du 18 juillet 1977 et est devenu la loi du 22 octobre 1997 relative à la structure et aux taux des droits d'accise sur les huiles minérales, laquelle a été publiée au *Moniteur belge* du 20 novembre 1997 et est entrée en vigueur le 30 novembre 1997.

L'arrêté royal susvisé a donc dû être retiré de l'ordre du jour du 24 octobre 1997 compte tenu du fait que la loi de confirmation du 22 octobre 1997 précitée abroge l'arrêté royal de base du 29 décembre 1992 que l'on tendait à modifier. C'est la raison pour laquelle le présent projet d'arrêté royal que nous avons l'honneur de soumettre à Votre Majesté a pour objet d'apporter les adaptations adéquates à l'article 16 de la loi du 22 octobre 1997 relative à la structure et aux taux des droits d'accise sur les huiles minérales afin d'y inclure l'exonération relative aux huiles minérales usagées réutilisées et de limiter dans le temps certaines autres exonérations de la manière fixée par la Décision 97/425/CE précitée.

Cette limitation dans le temps correspond intégralement aux prescriptions de l'article 8, § 6, de la Directive 92/81/CEE susvisée.

Elle ne nuit en aucune façon à la volonté du Gouvernement de prolonger ces exonérations après cette date, soit automatiquement, soit avec utilisation de la procédure fixée au § 5 du même article 8.

J'ai l'honneur d'être,

Sire,
de Votre Majesté,
le très respectueux
et très fidèle serviteur,

Le Vice-Premier Ministre
et Ministre des Finances et du Commerce extérieur,
Ph. MAYSTADT

AVIS DU CONSEIL D'ETAT

Le CONSEIL D'ETAT, section de législation, deuxième chambre, saisi par le Ministre des Finances, le 17 février 1998, d'une demande d'avis, dans un délai ne dépassant pas trois jours, sur un projet d'arrêté royal « modifiant les dispositions légales concernant la structure et les taux des droits d'accise sur les huiles minérales », a donné le 23 février 1998 l'avis suivant :

Conformément à l'article 84, alinéa 2, des lois coordonnées sur le Conseil d'Etat, la demande d'avis doit indiquer les motifs qui en justifient le caractère urgent.

En l'occurrence, cette motivation est la suivante :

« ... par le fait que la décision du 30 juin 1997 est applicable depuis le 1er juillet 1997. »

1. Méthode de réglementer. Conformité à la loi d'attribution de pouvoirs.

Lorsque les modifications à apporter à une loi en vigueur, par un arrêté royal qui sera soumis à une confirmation législative, sont en nombre limité, comme c'est le cas ici, il n'est pas d'usage de reprendre in extenso, le texte originel de la loi, dans l'arrêté. Plutôt que de remplacer complètement l'article 16, l'arrêté en projet devrait simplement se borner à y introduire les modifications souhaitées.

Daarenboven staat het weliswaar niet aan de Koning de wet te wijzigen tenzij zulks wordt vereist in de strikt te interpreteren regelingen die hem ertoe machtigen wetgevend op te treden, maar komt Hem uit formeel oogpunt evenmin de bevoegdheid toe de wet te « kopiëren », behalve als de tekst leesbaarder moet worden gemaakt, wat hier niet het geval is.

Onder voorbehoud van de opmerking over het toekomstige belastingbeleid van de Regering, die naar aanleiding van de bespreking van de inhoud van het verslag aan de Koning wordt gemaakt (punt 6 van dit advies), is het beter artikel 16 van die wet aan te vullen met een paragraaf 7, waarin wordt bepaald op welke data de vrijstellingen waarin het voormelde artikel voorziet, verstrijken.

2. Rechtsgrond van het besluit. Vaststelling van de bekrachtigingsprocedure. Vormvoorschriften.

De toevoeging van de data in het ontworpen nieuwe artikel 16 (§ 1, b, in fine; c; § 2, c, in fine; g; § 5) behoort tot de bevoegdheden die bij artikel 11 van de algemene wet van 18 juli 1977 inzake douane en accijnzen aan de Koning worden opgedragen. De invoering van een nieuwe vrijstelling van accijnzen, in paragraaf 2, onder letter h, van hetzelfde artikel 16, behoort krachtens artikel 13 van de wet van 18 juli 1977 tot de bevoegdheid van de Koning. Van de tweeprocedures voor bekrachtiging bij wet, die respectievelijk in artikel 11, § 2, en artikel 13, § 1 (☜) worden vermeld, moet derhalve de procedure worden toegepast die vanuit chronologisch oogpunt het best past, namelijk die genoemd in artikel 13, § 1, aangezien het besluit, zoals zojuist is uiteengezet, inzonderheid betrekking heeft op wijziging van de accijnzen; volgens de artikelen 170 en 172 van de Grondwet behoren belastingaangelegenheden evenwel uitsluitend tot de bevoegdheid van de wetgever.

De procedurevoorschriften gegeven in artikel 13, § 1, tweede lid, van de wet, moeten in samenhang worden gelezen met de procedurevoorschriften die worden opgelegd in artikel 3*bis*, § 1, tweede en derde lid, van de wetten op de Raad van State, gecoördineerd op 12 januari 1973, om de redenen die de Raad van State reeds in advies L. 27.350/2 van 29 januari 1998 over hetzelfde ontwerpbesluit heeft aangegeven.

3. Overeenstemming met het Europese recht.

In het ontworpen koninklijk besluit wordt het gehele artikel 16 van de wet van 22 oktober 1997 betreffende de structuur en de accijnstarieven inzake minerale olie letterlijk overgenomen, behoudens de wijzigingen die in het verslag aan de Koning worden aangekondigd. De Raad van State heeft dus alleen nagegaan of de nieuwe bepalingen van het ontwerp in overeenstemming zijn met het Europese recht. Binnen de korte termijn waarin het besluit moest worden onderzocht, zijn uit dat oogpunt bij het besluit geen opmerkingen te maken.

4. Terugwerkende kracht van het besluit.

In artikel 2 van het ontworpen besluit staat dat dit besluit met ingang van 1 juli 1997 uitwerking heeft.

Die bepaling heeft geen enkele zin wat de aanvulling 31 december 1999 betreft (tot vijfmaal toe) als datum waarop de bijzondere vrijstellingen vermeld in de wet van 22 oktober 1997 verstrijken.

Dat de vrijstelling bedoeld in paragraaf 2, g, conform artikel 4 van beschikking 97/425/EG van de Raad van 30 juni 1997 met ingang van 1 januari 1998 niet langer van kracht is, is een verklaring, maar geen echte wettiging van de terugwerkende kracht. Door middel van de versnelde procedure van artikel 13 van de algemene wet inzake douane en accijnzen kan terugwerkende kracht immers normaal worden voorkomen. Hoe dan ook, artikel 7, lid 2, van het Europees Verdrag voor de bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden staat er aan in de weg dat artikel 13, § 2, van de algemene wet wordt toegepast op feiten die tot vóór de bekendmaking van het thans onderzochte besluit teruggaan.

Die fundamentele kritiek geldt niet voor de terugwerkende kracht van de nieuwe vrijstelling, ingevoerd bij paragraaf 2, h, omdat die terugwerking gunstig is voor de accijnsplichtige. Vanuit het oogpunt van de procedure was het evenwel normaal geweest de maatregel tijdig te nemen in de vorm van een koninklijk besluit dat voor de toekomst beschikt.

5. Aanhef.

Er dient te worden verwezen naar de adviezen van de Raad van State met vermelding van de data ervan, namelijk advies L. 27.248/4 (gegeven op 29 december 1997), advies L. 27.350/2 (gegeven op 29 januari 1998) en dit advies.

6. Inhoud van het verslag aan de Koning.

Voor elke, op zichzelf beschouwde gewijzigde bepaling behoort duidelijker te worden verwezen naar het desbetreffende artikel van de beschikking van de Raad van 30 juni 1997, met inachtneming van de wijze van voorstelling van de vrijstellingen gelijk die te vinden is in artikel 16. Ook en vooral moet tot uiting komen welk belastingbeleid de Regering in het vervolg wil voeren met betrekking tot de vrijstellingen genoemd in artikel 16 van de wet. Als het de bedoeling is die

(☜) De nota's betreffende deze tekst bevinden zich op blz. 21170.

Au demeurant, s'il n'appartient pas au Roi de modifier la loi en dehors des nécessités prévues par les textes l'habilitant à intervenir dans le domaine législatif, qui sont d'interprétation stricte, il ne Lui revient pas non plus, d'un point de vue formel, de la « recopier », sauf à satisfaire un impératif de lisibilité qui n'est pas en cause ici.

Sous réserve de l'observation relative à la politique fiscale future du Gouvernement, formulée à propos du contenu du rapport au Roi (au point 6 du présent avis), mieux vaut ajouter à l'article 16 de ladite loi un paragraphe 7 déterminant les dates auxquelles prennent fin les exonérations prévues dans l'article précité.

2. Fondement légal de l'arrêté. Détermination de la procédure de confirmation. Formalités prescrites.

L'ajout des dates à l'article 16, nouveau, en projet (§ 1er, b, in fine; c; § 2, c, in fine; g; § 5) relève des pouvoirs donnés au Roi par l'article 11 de la loi générale sur les douanes et accises du 18 juillet 1977. L'instauration d'une nouvelle exonération en matière d'accise, au paragraphe 2, sous la lettre h, du même article 16, est au pouvoir du Roi, en vertu de l'article 13 de la loi du 18 juillet 1977. Partant, des deux procédures de confirmation législative prévues respectivement à l'article 11, § 2, et à l'article 13, § 1er (☜), il convient d'appliquer celle qui convient le plus strictement du point de vue chronologique, à savoir celle qui est visée à l'article 13, § 1er, puisque l'arrêté a trait, notamment, ainsi que cela vient d'être exposé, à une modification des droits d'accise; or, la matière fiscale est constitutionnellement réservée au législateur par les articles 170 et 172 de la Constitution.

Les prescriptions de procédure déterminées à l'article 13, § 1er, alinéa 2, de la loi, seront à combiner avec celles qui sont imposées par l'article 3*bis*, § 1er, alinéas 2 et 3, des lois sur le Conseil d'Etat, coordonnées le 12 janvier 1973, pour les raisons déjà indiquées dans l'avis (L. 27.350/2) du Conseil d'Etat relatif au même projet d'arrêté, donné le 29 janvier 1998.

3. Conformité au droit européen.

L'arrêté royal en projet reproduit mot à mot, la totalité de l'article 16 de la loi du 22 octobre 1997 relative à la structure et aux droits d'accise sur les huiles minérales, sauf les modifications annoncées dans le rapport au Roi. Le Conseil d'Etat s'est donc limité à l'examen de la conformité au droit européen des dispositions nouvelles contenues dans le projet. Dans le bref délai imparti pour son examen, l'arrêté, considéré de ce point de vue, n'appelle pas d'observations.

4. Rétroactivité de l'arrêté.

En son article 2, le projet d'arrêté prévoit qu'il produit ses effets au 1er juillet 1997.

Cette disposition n'a aucun sens en ce qui concerne l'ajout (à cinq reprises) de la date du 31 décembre 1999 comme date d'échéance d'exonérations particulières figurant dans la loi du 22 octobre 1997.

En ce qui concerne la date du 1er janvier 1998, qui détermine le moment de l'expiration de l'exonération visée au paragraphe 2, g, conformément à l'article 4 de la Décision 97/425/CE du Conseil du 30 juin 1997, le caractère rétroactif de la mesure trouve là une explication, mais non une véritable justification; en effet, la procédure accélérée prévue à l'article 13 de la loi générale sur les douanes et accises permet normalement d'éviter toute rétroactivité. En tout cas, l'article 7, § 2, de la Convention européenne de sauvegarde des droits de l'homme et des libertés fondamentales s'oppose à ce qu'il soit fait application de l'article 13, § 2, de la loi générale, pour des faits antérieurs à la publication de l'arrêté présentement examiné.

La rétroactivité prévue pour la nouvelle exonération, instaurée au paragraphe 2, h, parce qu'elle est favorable au redevable, n'appelle pas cette critique de fond; mais, du point de vue de la procédure, il eût été normal d'adopter à temps la mesure sous la forme d'un arrêté royal disposant pour l'avenir.

5. Préambule.

Il y a lieu de viser les avis du Conseil d'Etat, avec la mention de leurs dates, à savoir les avis L. 27.248/4 (donné le 29 décembre 1997), L. 27.350/2, (donné le 29 janvier 1998) ainsi que le présent avis.

6. Contenu du rapport au Roi.

Il convient de renvoyer plus clairement, pour chacune des dispositions modifiées, considérées pour elles-mêmes, à l'article pertinent de la décision du Conseil du 30 juin 1997, en suivant l'ordre de présentation des exonérations adopté à l'article 16. Il faut aussi et surtout faire apparaître quelle sera la politique fiscale que le Gouvernement se propose de suivre dans le futur, concernant les exonérations visées à l'article 16 de la loi. Si l'intention est de les maintenir à l'avenir, pour

(☜) Les notes concernant ce texte se trouvent p. 21170.

vrijstellingen voortaan te behouden, voor zover de handelingen van de Europese autoriteiten zulks mogelijk maken, zoals de artikelen 1 en 2 van beschikking 97/425/EG van de Raad doen vermoeden, is het voorbarig nu een vervaldatum te bepalen die kort daarop zou moeten worden herzien.

De kamer was samengesteld uit

de heren :

J.-J. Stryckmans, voorzitter,

Y. Kreins, P. Quertainmont, staatsraden,

P. Gothot, J. van Compernolle, assessoren van de afdeling wetgeving,

Mevr. B. Vigneron, toegevoegd griffier.

Het verslag werd uitgebracht door de H. J. Regnier, eerste auditeur afdelingshoofd. De nota van het Coördinatiebureau werd opgesteld en toegelicht door de H. P. Brouwers, adjunct-referendaris.

De overeenstemming tussen de Franse en de Nederlandse tekst werd nagezien onder toezicht van de H. J.-J. Stryckmans.

De voorzitter — De griffier,

J.-J. Stryckmans. — B. Vigneron.

(☜) Nota

« Art. 11. § 2. De besluiten die in de loop van een jaar zijn getroffen bij toepassing van § 1, maken tezamen het voorwerp uit van een ontwerp van bekrachtigingswet dat, bij het begin van het volgend jaar, bij de Wetgevende Kamers wordt ingediend. ».

« Art. 13. § 1. Met het oog op de vervroegde toepassing van de wijzigingen welke bij hoogdringendheid in de accijnzen moeten worden aangebracht, kan de Koning, bij in Ministerraad overlegd besluit, alle maatregelen voorschrijven, met inbegrip van de voorlopige storting van de accijnzen welke door de wet zullen worden vastgesteld.

De Koning zal bij de Wetgevende Kamers dadelijk, zo zij vergaderd zijn, zo niet bij de opening van de eerstvolgende zittingstijd, een ontwerp van wet indienen strekkende tot het aanbrengen in de accijnzen van de wijzigingen, met het oog waarop bij toepassing van het eerste lid maatregelen zijn genomen. »

---

8 JUNI 1998. — Koninklijk besluit tot wijziging van de wettelijke bepalingen betreffende de structuur en de accijnstarieven inzake minerale olie

ALBERT II, Koning der Belgen,

Aan allen die nu zijn en hierna wezen zullen, Onze Groet.

Gelet op de algemene wet inzake douane en accijnzen van 18 juli 1977 (☜) (1), inzonderheid artikel 11, gewijzigd door de wet van 22 december 1989 (☜) (2), en artikel 13, § 1;

Gelet op Richtlijn 92/81/EEG van de Raad van 19 oktober 1992 betreffende de harmonisatie van de structuur van de accijns op minerale oliën (☜) (3), gewijzigd door Richtlijn 92/108/EEG van de Raad van 14 december 1992 (☜) (4) en door Richtlijn 94/74/EG van de Raad van 22 december 1994 (☜) (5), inzonderheid artikel 8, leden 2en 4;

Gelet op Richtlijn 92/82/EEG van de Raad van 19 oktober 1992 betreffende de onderlinge aanpassing van de accijnstarieven voor minerale oliën (☜) (6), gewijzigd door Richtlijn 94/74/EG van de Raad van 22 december 1994 (☜) (5);

Gelet op Beschikking 97/425/EG van de Raad van 30 juni 1997 waarbij de lidstaten toestemming wordt verleend om bestaande verlaagde accijnstarieven of vrijstellingen van accijns toe te passen of te blijven toepassen op bepaalde minerale oliën die voor bijzondere doeleinden worden gebruikt, in overeenstemming met de procedure van Richtlijn 92/81/EEG (☜) (7);

Gelet op de wet van 22 oktober 1997 betreffende de structuur en de accijnstarieven inzake minerale olie (☜) (8), inzonderheid artikel 16;

Gelet op het advies van de Raad van State nr. L.27.248/4 gegeven op 29 december 1997, nr. L.27.350/2, gegeven op 29 januari 1998 en nr. L.27.433/2, gegeven op 27 februari 1998;

Gelet op het advies van de Inspecteur van Financiën, gegeven op 23 september 1997;

Gelet op het advies van de Minister van Begroting, gegeven op 8 oktober 1997;

Gelet op het advies van de Douaneraad van de Belgisch-Luxemburgse Economische Unie gegeven op 11 februari 1997;

Gelet op de wetten op de Raad van State, gecoördineerd op 12 januari 1973 (☜) (9), inzonderheid artikel 3, § 1, gewijzigd door de wetten van 9 augustus 1980 (☜) (10), 16 juni 1989 (☜) (11), 4 juli 1989 (☜) (12) en 4 augustus 1996 (☜) (13);

(☜) De nota's betreffende deze tekst bevinden zich op blz. 21171

autant que les actes des autorités européennes le permettent, comme les articles 1er et 2, de la Décision 97/425/CE du Conseil le laissent présager, il serait prématuré de les assortir aujourd'hui d'une date d'expiration qui aurait à être revue à bref délai.

La chambre était composée de :

MM. :

J.-J. Stryckmans, président,

Y. Kreins, P. Quertainmont, conseillers d'Etat,

P. Gothot, J. van Compernolle, assesseurs de la section de législation,

Mme B. Vigneron, greffier assumé.

Le rapport a été présenté par M. J. Regnier, premier auditeur chef de section. La note du Bureau de coordination a été rédigée et exposée par M. P. Brouwers, référendaire adjoint.

La concordance entre la version française et la version néerlandaise a été vérifiée sous le contrôle de M. J.-J. Stryckmans.

Le président, — Le greffier,

J.-J. Stryckmans. — B. Vigneron.

(☜) Note

« Art. 11. § 2. L'ensemble des arrêtés pris en cours d'une année par application du § 1er, fait l'objet d'un projet de loi de confirmation dont les Chambres législatives sont saisies au début de l'année suivante. »

« Art. 13. § 1er. En vue de l'application anticipée des changements qui doivent être apportés d'urgence aux droits d'accise, le Roi peut, par arrêté délibéré en Conseil des Ministres, prescrire toutes mesures, y compris le versement provisoire des droits qui seront établis par la loi.

Le Roi saisira les chambres législatives, immédiatement si elles sont réunies, sinon dès l'ouverture de leur plus prochaine session d'un projet de loi tendant à apporter aux droits d'accise, les changements en vue desquels des mesures ont été prescrites par application de l'alinéa 1er. »

---

8 JUIN 1998. — Arrêté royal modifiant les dispositions légales concernant la structure et les taux des droits d'accise sur les huiles minérales

ALBERT II, Roi des Belges,

A tous, présents et à venir, Salut.

Vu la loi générale sur les douanes et accises du 18 juillet 1977 (☜) (1), notamment l'article 11, modifié par la loi du 22 décembre 1989 (☜) (2), et l'article 13, § 1er;

Vu la Directive 92/81/CEE du Conseil du 19 octobre 1992 concernant l'harmonisation des structures des droits d'accise sur les huiles minérales (☜) (3), modifiée par la Directive 92/108/CEE du Conseil du 14 décembre 1992 (☜) (4) et par la Directive 94/74/CE du Conseil du 22 décembre 1994 (☜) (5), notamment l'article 8, paragraphes 2 et 4;

Vu la Directive 92/82/CEE du Conseil du 19 octobre 1992 concernant le rapprochement des taux d'accise sur les huiles minérales (☜) (6), modifiée par la Directive 94/74/CE du Conseil du 22 décembre 1994 (☜) (5);

Vu la Décision 97/425/CE du Conseil du 30 juin 1997 autorisant les Etats membres à appliquer ou à continuer à appliquer à certaines huiles minérales utilisées à des fins spécifiques les réductions de taux d'accise ou les exonérations d'accises existantes, conformément à la procédure prévue à la Directive 92/81/CEE (☜) (7);

Vu la loi du 22 octobre 1997 relative à la structure et aux taux des droits d'accises sur les huiles minérales (☜) (8), notamment l'article 16;

Vu l'avis du Conseil d'Etat n° L.27.248/4 donné le 29 décembre 1997, n° L.27.350/2, donné le 29 janvier 1998 et n° L.27.433/2, donné le 27 février 1998;

Vu l'avis de l'Inspecteur des Finances, donné le 23 septembre 1997;

Vu l'avis du Ministre du Budget, donné le 8 octobre 1997;

Vu l'avis du Conseil des douanes de l'Union économique belgo-luxembourgeoise donné le 11 février 1997;

Vu les lois sur le Conseil d'Etat coordonnées le 12 janvier 1973 (☜) (9), notamment l'article 3, § 1er, modifié par les lois des 9 août 1980 (☜) (10), 16 juin 1989 (☜) (11), 4 juillet 1989 (☜) (12) 9 et 4 août 1996 (☜) (13);

(☜) Les notes concernant ce texte se trouvent p.21171

Gelet op de dringende noodzakelijkheid gemotiveerd door het feit dat dit besluit als essentieel doel heeft het transponeren in nationaal recht van de door Beschikking 97/425/EG van de Raad van 30 juni 1997 voorgeschreven bepalingen, waarbij de lidstaten toestemming wordt verleend om bestaande verlaagde accijnstarieven of vrijstellingen van accijns te blijven toepassen op bepaalde minerale oliën die voor bijzondere doeleinden worden gebruikt in overeenstemming met de procedure van artikel 8, lid 4 van Richtlijn 92/81/EEG; dat deze Beschikking met ingang van 1 juli 1997 een vrijstelling van accijns voorziet voor afgewerkte olie die wordt hergebruikt als brandstof voor verwarming, alsook het verstrijken op 31 december 1997 van de vrijstelling die thans, overeenkomstig artikel 16 van de wet van 22 oktober 1997 betreffende de structuur en de accijnstarieven inzake minerale olie wordt toegepast voor motoren die voor het droogleggen van overstroomd land worden gebruikt; dat, in die omstandigheden, dit besluit zonder uitstel moet worden genomen;

Op de voordracht van Onze Vice-Eerste Minister, Minister van Financiën en van Buitenlandse Handel en op het advies van Onze in Raad vergaderde Ministers,

Hebben Wij besloten en besluiten Wij :

Artikel 1. In artikel 16 van de wet van 22 oktober 1997 betreffende de structuur en de accijnstarieven inzake minerale olie worden de volgende wijzigingen aangebracht :

1° in paragraaf 2, wordt letter *g)* vervangen door de volgende bepaling :

« *g)* als brandstof voor verwarming, voor zover het afgewerkte olie betreft die wordt hergebruikt, hetzij direct na terugwinning, hetzij na recycling, en waarvan op het hergebruik rechten worden geheven. »;

2° in paragraaf 3, moeten de woorden « letters *c)* tot *g)* » worden vervangen door de woorden « letters *c)* tot *f)* »;

3° een paragraaf 7, opgesteld als volgt, wordt in fine toegevoegd :

« Wat betreft de vrijstelling met betrekking tot de particuliere plezierluchtvaart, bedoeld in § 1, letter *b)*, de particuliere pleziervaart, bedoeld in § 1, letter *c)*, de afgewerkte olie die wordt hergebruikt, bedoeld in § 2, letter *g)* en de gasolie gebruikt als motorbrandstof voor de behoeften van de gewestelijke maatschappijen van gemeenschappelijk vervoer, bedoeld in § 5, is hun geldigheidsduur beperkt tot 31 december 1999. »

Art. 2. Dit besluit treedt in werking de dag waarop het in het *Belgisch Staatsblad* wordt bekendgemaakt, met uitzondering van de vrijstelling bedoeld in artikel 16, § 2, *g)*, die in werking treedt op 1 juli 1997.

Art. 3. Onze Vice-Eerste Minister en Minister van Financiën en van Buitenlandse Handel is belast met de uitvoering van dit besluit.

Gegeven te Brussel, de 8 juni 1998.

ALBERT

Van Koningswege :

De Vice-Eerste Minister
en Minister van Financiën en van Buitenlandse Handel,
Ph. MAYSTADT

(☜) Nota

(1) *Belgisch Staatsblad* van 21 september 1977.

(2) *Belgisch Staatsblad* van 29 december 1989.

(3) *Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen*, nr. 316 van 31 oktober 1992.

(4) *Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen*, nr. 390 van 31 december 1992.

(5) *Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen*, nr. L 365 van 31 december 1994.

(6) *Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen*, nr. L 316 van 31 oktober 1992.

(7) *Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen* nr. L 182 van 10 juli 1997.

(8) *Belgisch Staatsblad* van 20 november 1997.

(9) *Belgisch Staatsblad* van 21 maart 1973.

(10) *Belgisch Staatsblad* van 15 augustus 1980.

(11) *Belgisch Staatsblad* van 17 juni 1989.

(12) *Belgisch Staatsblad* van 25 juli 1989.

(13) *Belgisch Staatsblad* van 20 augusuts 1996.

Vu l'urgence motivée par le fait que le présent arrêté a pour objet essentiel de transposer dans le droit interne les dispositions prévues par la Décision 97/425/CE du Conseil du 30 juin 1997 autorisant les Etats membres à continuer à appliquer à certaines huiles minérales utilisées à des fins spécifiques les réductions de taux d'accise ou les exonérations d'accises existantes, conformément à la procédure prévue à l'article 8, paragraphe 4 de la Directive 92/81/CEE; que cette Décision prévoit l'autorisation d'appliquer à partir du 1er juillet 1997 une exonération de l'accise pour les huiles usagées réutilisées comme combustibles ainsi que l'expiration au 31 décembre 1997 de l'exonération appliquée actuellement pour les moteurs utilisés pour le drainage des terres inondées en vertu de l'article 16 de la loi du 22 octobre 1997 relative à la structure et les taux des droits d'accise sur les huiles minérales; que, dans ces conditions, le présent arrêté doit être pris sans délai;

Sur la proposition de Notre Vice-Premier Ministre, Ministre des Finances et du Commerce extérieur et de l'avis de Nos Ministres qui en ont délibéré en Conseil,

Nous avons arrêté et arrêtons :

Article 1er. Dans l'article 16 de la loi du 22 octobre 1997 relative à la structure et aux taux des droits d'accises sur les huiles minérales, sont apportées les modifications suivantes :

1° dans le paragraphe 2, le littera *g)* est remplacé par la disposition suivante :

« *g)* comme combustibles en tant qu'huiles usagées réutilisées soit directement après récupération, soit après un processus de recyclage des huiles usagées dont la réutilisation est passible de droits. »;

2° dans le paragraphe 3, il y a lieu de remplacer les mots « litteras *c)* à *g)* » par les mots « litteras *c)* à *f)* »;

3° un paragraphe 7, rédigé comme suit, est ajouté in fine :

« En ce qui concerne l'exonération relative à l'aviation de tourisme privée, prévue au § 1er, littera *b)*, celle relative aux bateaux de plaisance privés, prévue au § 1er, littera *c)*, celle concernant les huiles minérales usagées réutilisées, prévue au § 2, littera *g)* et celle concernant le gasoil utilisé comme carburant pour les besoins des sociétés de transport en commun régionales, prévue au § 5, leur portée est limitée au 31 décembre 1999. »

Art. 2. Le présent arrêté entre en vigueur le jour de sa publication au *Moniteur belge*, à l'exception de l'exonération prévue à l'article 16, § 2, *g)*, qui produit ses effets au 1er juillet 1997.

Art. 3. Notre Vice-Premier Ministre et Ministre des Finances et du Commerce extérieur est chargé de l'exécution du présent arrêté.

Donné à Bruxelles, le 8 juin 1998.

ALBERT

Par le Roi :

Le Vice-Premier Ministre
et Ministre des Finances et du Commerce Extérieur,
Ph. MAYSTADT

(☜) Note

(1) *Moniteur belge* du 21 septembre 1977.

(2) *Moniteur belge* du 29 décembre 1989.

(3) *Journal officiel des Communautés européennes* n° L 316 du 31 octobre 1992.

(4) *Journal officiel des Communautés européennes* n° L 390 du 31 décembre 1992.

(5) *Journal officiel des Communautés européennes* n° L 365 du 31 décembre 1994.

(6) *Journal officiel des Communautés européennes* n° L 316 du 31 octobre 1992.

(7) *Journal officiel des Communautés européennes* n° L 182 du 10 juillet 1997.

(8) *Moniteur belge* du 20 novembre 1997.

(9) *Moniteur belge* du 21 mars 1973.

(10) *Moniteur belge* du 15 août 1980.

(11) *Moniteur belge* du 17 juin 1989.

(12) *Moniteur belge* du 25 juillet 1989.

(13) *Moniteur belge* du 20 août 1996.

MINISTERIE VAN SOCIALE ZAKEN, VOLKSGEZONDHEID EN LEEFMILIEU

N. 98 — 1618 [C − 98/22342]

28 APRIL 1998. — Koninklijk besluit tot wijziging van het koninklijk besluit van 14 september 1984 tot vaststelling van de nomenclatuur van de geneeskundige verstrekkingen inzake verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging en uitkeringen

ALBERT II, Koning der Belgen,
Aan allen die nu zijn en hierna wezen zullen, Onze Groet.

Gelet op de wet betreffende de verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging en uitkeringen, gecoördineerd op 14 juli 1994, inzonderheid op artikel 35 §§ 1 en 2, gewijzigd bij de wet van 20 december 1995;

Gelet op de bijlage bij het koninklijk besluit van 14 september 1984 tot vaststelling van de nomenclatuur van de geneeskundige verstrekkingen inzake verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging en uitkeringen, inzonderheid op artikel 5, gewijzigd bij de koninklijke besluiten van 23 december 1988, 19 december 1990, 7 juni 1991, 19 december 1991, 11 januari 1993, 30 december 1993, 6 april 1995, 7 augustus 1995 en 10 juni 1996 en op artikel 6, gewijzigd bij de koninklijke besluiten van 23 december 1988, 7 juni 1991, 19 december 1991, 11 januari 1993, 30 december 1993, 6 april 1995, 10 juni 1996 en 8 augustus 1997;

Gelet op de voorstellen van de Technische tandheelkundige raad, gedaan tijdens zijn vergaderingen van 26 september 1997 en 19 december 1997;

Gelet op het advies van de Dienst voor geneeskundige controle van het Rijksinstituut voor ziekte- en invaliditeitsverzekering, uitgebracht op 4 december 1997;

Gelet op de beslissing van de Nationale commissie tandheelkundigen-ziekenfondsen van 16 februari 1998;

Gelet op de beslissing van het Comité van de verzekering voor geneeskundige verzorging van het Rijksinstituut voor ziekte- en invaliditeitsverzekering van 6 april 1998;

Gelet op de wetten op de Raad van State, gecoördineerd op 12 januari 1973, inzonderheid op artikel 3, § 1, gewijzigd bij de wetten van 9 augustus 1980, 16 juni 1989, 4 juli 1989 en 4 augustus 1996;

Gelet op de dringende noodzakelijkheid gemotiveerd door de omstandigheid dat enerzijds de nomenclatuur van de geneeskundige verzorging inzonderheid artikel 6 § 5 littera A en B betreffende de tandprothesen, de hernieuwingstermijn die moet verstreken zijn om opnieuw verzekeringstegemoetkoming te verkrijgen vaststelt op 7 jaar en het aantal vervangingen van de basis van de prothesen beperkt tot twee keer in de vorenbedoelde periode en dat anderzijds wordt vastgesteld dat er rechthebbenden zijn die wegens ingrijpende anatomische wijzigingen nood hebben aan vervroegd vernieuwen van de tandprothesen en/of meerdere vervangingen van de basis tijdens vorenbedoelde periode van 7 jaar, is het onontbeerlijk dat aan dit hiaat in de betreffende nomenclatuur van de geneeskundige verzorging dringend wordt verholpen; zodat de bepalingen van dit besluit zo vlug mogelijk dienen genomen en bekendgemaakt te worden;

Op de voordracht van Onze Minister van Sociale Zaken,

Hebben Wij besloten en besluiten Wij :

Artikel 1. In artikel 5 van de bijlage bij het koninklijk besluit van 14 september 1984 tot vaststelling van de nomenclatuur van de geneeskundige verstrekkingen inzake verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging en uitkeringen, gewijzigd bij de koninklijke besluiten van 23 december 1988, 19 december 1990, 7 juni 1991, 19 december 1991, 11 januari 1993, 30 december 1993, 6 april 1995, 7 augustus 1995 en 10 juni 1996, wordt in de rubriek « Tandprothesen, inclusief raadplegingen » na littera B. Volledige uitneembare prothesen, een als volgt gesteld littera C. toegevoegd :

« C. Vervroegd vernieuwen van uitneembare prothesen en/of derde vervanging van de basis en eventuele volgende vervangingen, in geval van ingrijpende anatomische wijzigingen.

308335 - 308346

* Vervroegd vernieuwen in geval van ingrijpende anatomische wijzigingen van een uitneembare partiële - of uitneembare volledige prothese die reeds het voorwerp is geweest van een tegemoetkoming door de verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging : Het honorarium voor het vervroegd vernieuwen van prothesen is gelijk aan het honorarium vastgesteld voor identieke prothesen zoals voorzien in de rubrieken A en B van ditzelfde artikel

MINISTERE DES AFFAIRES SOCIALES, DE LA SANTE PUBLIQUE ET DE L'ENVIRONNEMENT

F. 98 — 1618 [C − 98/22342]

28 AVRIL 1998. — Arrêté royal modifiant l'arrêté royal du 14 septembre 1984 établissant la nomenclature des prestations de santé en matière d'assurance obligatoire soins de santé et indemnités

ALBERT II, Roi des Belges,
A tous, présents et à venir, Salut.

Vu la loi relative à l'assurance obligatoire soins de santé et indemnités, coordonnée le 14 juillet 1994, notamment l'article 35, §§ 1er et 2, modifié par la loi du 20 décembre 1995;

Vu l'annexe de l'arrêté royal du 14 septembre 1984 établissant la nomenclature des prestations de santé en matière d'assurance obligatoire soins de santé et indemnités, notamment l'article 5, modifié par les arrêtés royaux des 23 décembre 1988, 19 décembre 1990, 7 juin 1991, 19 décembre 1991, 11 janvier 1993, 30 décembre 1993, 6 avril 1995, 7 août 1995 et 10 juin 1996 et l'article 6, modifié par les arrêtés royaux des 23 décembre 1988, 7 juin 1991, 19 décembre 1991, 11 janvier 1993, 30 décembre 1993, 6 avril 1995, 10 juin 1996 et 8 août 1997;

Vu la proposition du Conseil technique dentaire formulée au cours de ses réunions des 26 septembre 1997 et 19 décembre 1997;

Vu l'avis émis par le Service du contrôle médical de l'Institut national d'assurance maladie-invalidité, en date du 4 décembre 1997;

Vu la décision de la Commission nationale dento-mutualiste en date du 16 février 1998;

Vu la décision du Comité de l'assurance soins de santé de l'Institut national d'assurance maladie-invalidité en date du 6 avril 1998;

Vu les lois sur le Conseil d'Etat, coordonnées le 12 janvier 1973, notamment l'article 3, § 1er, modifié par les lois des 9 août 1980, 16 juin 1989, 4 juillet 1989 et 4 août 1996;

Vu l'urgence motivée par la circonstance que, d'une part, la nomenclature des prestations de santé, notamment l'article 6, § 5 littera A et B concernant les prothèses dentaires, fixe à 7 ans le délai de renouvellement qui doit être expiré pour obtenir à nouveau l'intervention de l'assurance et limite le nombre de remplacements de la base des prothèses à deux fois au cours de la période précitée et que, d'autre part, il est constaté qu'il y a des bénéficiaires qui, en raison de modifications anatomiques importantes, ont besoin du renouvellement anticipé des prothèses dentaires et/ou de plusieurs remplacements de la base au cours de la période précitée de 7 ans, qu'il est indispensable que cette lacune de la nomenclature des prestations de santé concernée soit comblée d'urgence; qu'il en résulte que les dispositions du présent arrêté doivent être prises et publiées dans les plus brefs délais;

Sur la proposition de Notre Ministre des Affaires sociales,

Nous avons arrêté et arrêtons :

Article 1er. A l'article 5 de l'annexe à l'arrêté royal du 14 septembre 1984 établissant la nomenclature des prestations de santé en matière d'assurance obligatoire soins de santé et indemnités, tel que modifié par les arrêtés royaux des 23 décembre 1988, 19 décembre 1990, 7 juin 1991, 19 décembre 1991, 11 janvier 1993, 30 décembre 1993, 6 avril 1995, 7 août 1995 et 10 juin 1996, il est ajouté sous la rubrique « Prothèses dentaires, consultations comprises », après le littera B. Prothèses amovibles totales, un littera C libellé comme suit :

« C. Renouvellement anticipé de prothèses amovibles et/ou troisième remplacement de la base et remplacements suivants éventuels, en cas de modification anatomique importante.

308335 - 308346

* Renouvellement anticipé en cas de modification anatomique importante d'une prothèse amovible partielle ou amovible totale qui a déjà fait l'objet d'une intervention de l'assurance obligatoire soins de santé : Les honoraires pour le renouvellement anticipé des prothèses sont égaux aux honoraires fixés pour les prothèses identiques comme prévus aux rubriques A et B du même article

308350 - 308361

* Derde vervanging van de basis en eventuele volgende vervangingen van de basis in geval van ingrijpende anatomische wijzigingen tijdens het tijdvak van zeven jaar dat volgt op de datum waarop de uitneembare partiële - of uitneembare volledige prothese, die het voorwerp is geweest van een tegemoetkoming door de verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging, werd geplaatst : Het honorarium voor de derde en volgende vervangingen van de basis is gelijk aan het honorarium vastgesteld voor vervangingen van de basis zoals voorzien in de rubrieken A en B van ditzelfde artikel

De verzekeringstegemoetkoming voor de verstrekkingen 308335 - 308346 en 308350 - 308361 is enkel verschuldigd na voorafgaande toestemming van de Technische tandheelkundige raad. »

Art. 2. In artikel 6 van de bijlage bij hetzelfde besluit, gewijzigd bij de koninklijke besluiten van 23 december 1988, 7 juni 1991, 19 december 1991, 11 januari 1993, 30 december 1993, 6 april 1995 en 10 juni 1996, wordt in § 5. Prothesen, na littera B. Volledige prothesen, een als volgt gesteld littera C. toegevoegd :

« C. Vervroegd vernieuwen van uitneembare prothesen en / of derde vervanging van de basis en eventuele volgende vervangingen ingeval van ingrijpende anatomische wijzigingen.

Elke aanvraag betreffende de verstrekkingen 308335 - 308346 en 308350 - 308361 moet, via de adviserend geneesheer van de verzekeringsinstelling, met het door de practicus ingevulde en ondertekende formulier waarvan het model is opgenomen in bijlage 41*ter* van het koninklijk besluit van 24 december 1963 houdende verordening op de geneeskundige verstrekkingen inzake verplichte ziekte- en invaliditeitsverzekering, aan de Technische tandheelkundige raad worden gestuurd.

De aanvraag betreffende de verstrekking 308335 - 308346 moet vergezeld zijn van het behoorlijk ingevulde formulier waarvan het model als bijlage 41 bij vorengenoemd koninklijk besluit van 24 december 1963 gaat.

De Technische tandheelkundige raad kent, in geval van ingrijpende anatomische wijziging (onder andere : trauma, maxillofaciale tumor, fysiologische groei van het kind,...) de afwijking op de in § 5 A en B van dit artikel vastgestelde vernieuwingstermijn van de prothesen en het aantal vervangingen van de basis, toe.

De datum van de plaatsing van een prothese voorzien onder verstrekking 308335 - 308346 doet de vernieuwingstermijn van 7 jaar, zoals gesteld in artikel 6, § 5 - rubrieken A en B, opnieuw ingaan.

Art. 3. Dit besluit treedt in werking de eerste dag van de tweede maand volgend op die gedurende welke het is bekendgemaakt in het *Belgisch Staatsblad*.

Art. 4. Onze Minister van Sociale Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit.

Gegeven te Brussel, 28 april 1998.

ALBERT

Van Koningswege :

De Minister van Sociale Zaken,
Mevr. M. DE GALAN

308350 - 308361

* Troisième remplacement de la base et remplacements suivants éventuels de la base en cas de modification anatomique importante pendant la période de sept ans suivant la date de placement d'une prothèse amovible partielle ou - amovible totale qui a donné lieu à l'intervention de l'assurance obligatoire soins de santé : Les honoraires pour le troisième remplacement de la base et les suivants sont égaux aux honoraires fixés pour les remplacements de la base comme prévu aux rubriques A et B du même article

L'intervention de l'assurance pour les prestations 308335 - 308346 et 308350 - 308361 n'est due qu'après autorisation préalable du Conseil technique dentaire. »

Art. 2. A l'article 6 de l'annexe du même arrêté, modifié par les arrêtés royaux du 23 décembre 1988, 7 juin 1991, 19 décembre 1991, 11 janvier 1993, 30 décembre 1993, 6 avril 1995 et 10 juin 1996, il est ajouté au § 5. Prothèses, après le littera B. Prothèses totales, un littera C libellé comme suit :

« C. Renouvellement anticipé de prothèses amovibles et / ou troisième remplacement de la base et remplacements suivants éventuels, en cas de modification anatomique importante.

Toutes les demandes relatives aux prestations 308335 - 308346 et 308350 - 308361 doivent être adressées au Conseil technique dentaire, par la voie du médecin-conseil de l'organisme assureur, au moyen du formulaire complété et signé par le praticien et dont le modèle figure à l'annexe 41*ter* de l'arrêté royal du 24 décembre 1963 portant règlement des prestations de santé en matière d'assurance obligatoire contre la maladie et l'invalidité.

La demande relative à la prestation 308335 - 308346 doit être accompagnée du formulaire dûment complété dont le modèle figure à l'annexe 41 de l'arrêté royal du 24 décembre 1963 précité.

Le Conseil technique dentaire accorde la dérogation à la période de renouvellement des prothèses fixée au § 5 A et B de cet article et au nombre de remplacements de la base en cas de modification anatomique importante (notamment : traumatisme, tumeur maxillo-faciale, croissance physiologique de l'enfant,...).

La date de placement d'une prothèse prévue sous la prestation 308335 - 308346 ouvre une nouvelle période de renouvellement de 7 ans, comme prévu à l'article 6, § 5 - rubriques A et B.

Art. 3. Le présent arrêté entre en vigueur le premier jour du deuxième mois qui suit celui au cours duquel il aura été publié au *Moniteur belge*.

Art. 4. Notre Ministre des Affaires sociales est chargé de l'exécution du présent arrêté.

Donné à Bruxelles le 28 avril 1998.

ALBERT

Par le Roi :

La Ministre des Affaires sociales,
Mme M. DE GALAN

N. 98 — 1619 [S − C − 98 / 22396]

5 JUNI 1998. — Koninklijk besluit houdende oprichting van een Overlegcomité tussen de Minister van Volksgezondheid, de Minister van Sociale Zaken, de beroepsverenigingen van de artsen en de verzekeringsinstellingen

ALBERT II, Koning der Belgen,
Aan allen die nu zijn en hierna wezen zullen, Onze Groet.

Gelet op de wet van 10 december 1997 tot reorganisatie van de gezondheidszorg inzonderheid artikel 8;

Gelet op het advies van de Raad van State gegeven op 17 maart 1998;

Gelet op het advies van de Inspectie van Financiën gegeven op 28 januari 1997;

Gelet op het overleg in Ministerraad op 13 februari 1998;

F. 98 — 1619 [S − C − 98 / 22396]

5 JUIN 1998. — Arrêté royal portant création d'un comité de concertation entre le Ministre de la Santé publique, le Ministre des Affaires sociales, les organisations professionnelles des médecins et les organismes assureurs

ALBERT II, Roi des Belges,
A tous, présents et à venir, Salut.

Vu la loi du 10 décembre 1997 visant la réorganisation des soins de santé notamment article 8;

Vu l'avis du Conseil d'Etat donné le 17 mars 1998;

Vu l'avis de l'Inspection des Finances donné le 28 janvier 1997;

Vu la délibération en Conseil des Ministre le 13 février 1998;

Op de voordracht van Onze Minister van Volksgezondheid en Pensioenen en van Onze Minister van Sociale Zaken,

Hebben Wij besloten en besluiten Wij :

Artikel 1. Er wordt een Overlegcomité ingesteld tussen de Minister van Volksgezondheid, de Minister van Sociale Zaken, de representatieve beroepsverenigingen van artsen en de verzekeringsinstellingen, hierna het comité genoemd.

Art. 2. § 1. Het comité is samengesteld uit :

1° de Ministers die de Volksgezondheid en de Sociale Zaken in hun bevoegdheid hebben of hun vertegenwoordigers;

2° artsen, vertegenwoordigers van de representatieve beroepsverenigingen, dewelke tevens deel uitmaken van de Nationale Commissie artsen-ziekenfondsen;

3° vertegenwoordigers van de verzekeringsinstellingen, de welke tevens deel uitmaken van de Nationale Commissie artsen-ziekenfondsen;

§ 2. Het comité wordt gezamenlijk voorgezeten door de Ministers die de Volksgezondheid en de Sociale Zaken in hun bevoegdheid hebben of door hun vertegenwoordigers.

§ 3. Het secretariaat van het comité wordt waargenomen door een ambtenaar van het Ministerie van Sociale Zaken, Volksgezondheid en Leefmilieu, aangewezen door de Ministers die de Volksgezondheid en de Sociale Zaken in hun bevoegdheid hebben.

§ 4. Ambtenaren van het Ministerie van Sociale Zaken, Volksgezondheid en Leefmilieu, aan te duiden door de Minister van Volksgezondheid en van het RIZIV, aan te duiden door het Rijksinstituut, kunnen de vergaderingen bijwonen.

§ 5. Het ″Comité″ kan zich laten bijstaan door externe deskundigen.

§ 6. Het Comité wordt bijeengeroepen door de Ministers die de Volksgezondheid en de Sociale Zaken in hun bevoegdheid hebben, of op vraag van één van de ervan deel uitmakende beroepsverenigingen van artsen of verzekeringsinstellingen.

§ 7. Het comité kan een huishoudelijk reglement opstellen.

Art. 3. Het Comité beraadslaagt op eenvoudige vraag van één van de vertegenwoordigde groepen, bedoeld bij artikel 2, § 1, 1°, 2°, 3°, over punten op de agenda betreffende aangelegenheden zoals bepaald in de artikels 35*nonies*, 35*decies*, 35*undecies* en 35*duodecies* van het koninklijk besluit nr. 78 van 10 november 1967 en dit met het oog op het bereiken van een maximale consensus. Indien geen consensus mogelijk blijkt wordt hiervan melding gemaakt in het verslag van de vergadering.

Art. 4. Onze Minister van Volksgezondheid en Onze Minister van Sociale Zaken zijn, ieder wat hem betreft, belast met de uitvoering van dit besluit.

Gegeven te Brussel, 5 juni 1998.

ALBERT

Van Koningswege :

De Minister van Volksgezondheid en Pensioenen,
M. COLLA

De Minister van Sociale Zaken,
Mevr. M. DE GALAN

Sur la proposition de Notre Ministre de la Santé publique et des Pensions et de Notre Ministre des Affaires sociales,

Nous avons arrêté et arrêtons :

Article 1er. Il est institué un comité de concertation entre le Ministre de la Santé Publique, le Ministre des Affaires Sociales, les organisations professionnelles représentatives des médecins et les organismes assureurs, ci-après dénommé le comité.

Art. 2. § 1er. Le comité se compose :

1° des Ministres qui ont la Santé publique et les Affaires sociales dans leurs attribution, ou de leurs représentants;

2° de médecins, représentants des associations professionnelles représentatives, lesquelles font également partie de la Commission nationale Médecins-Mutualités;

3° de représentants des organismes assureurs, lesquels font également partie de la Commission nationale Médecins-Mutualités;

§ 2. Le comité est présidé conjointement par les Ministres qui ont la Santé publique et les Affaires sociales dans leurs attribution, ou par leurs représentants.

§ 3. Le secrétariat du comité est assuré par un fonctionnaire du Ministère des Affaires sociales, de la Santé publique et de l'Environnement, désigné par les Ministres qui ont la Santé publique et les Affaires sociales dans leurs attribution.

§ 4. Des fonctionnaires du Ministère des Affaires sociales, de la Santé publique et de l'Environnement, désignés par le Ministre de la Santé Publique et de l'INAMI, désignés par l'Institut National, peuvent assister à la réunion.

§ 5. Le comité peut se faire assister par des experts externes.

§ 6. Le Comité est convoqué par les Ministres qui ont la Santé publique et les Affaires sociales dans leurs attribution, ou à la demande d'une des organisations professionnelles des médecins ou des organismes assureurs qui en font partie.

§ 7. Le comité peut établir un réglement d'ordre intérieur.

Art. 3. Le Comité délibère, sur demande simple d'un des groupes y représentés, visé à l'article 2, § 1er, 1°, 2°, 3°, sur les points de l'agenda concernant des questions visées aux articles 35*nonies*, 35*decies*, 35*undecies* et 35*duodecies* de l'arrêté royal n° 78 du 10 novembre 1967, et ce en vue de l'obtention d'un consensus maximal. Si aucun consensus n'est possible, il en est fait mention dans le rapport de la réunion.

Art. 4. Notre Ministre de la Santé publique et Notre Ministre des Affaires sociales sont chargés, chacun en ce qui le concerne, de l'exécution du présent arrêté.

Donné à Bruxelles, le 5 juin 1998.

ALBERT

Par le Roi :

Le Ministre de la Santé publique et des Pensions,
M. COLLA

La Ministre des Affaires sociales,
Mme M. DE GALAN

N. 98 — 1620 [C − 98/22421]

23 JUNI 1998. — Koninklijk besluit tot wijziging van het koninklijk besluit van 31 mei 1989 houdende nadere omschrijving van de fusie van ziekenhuizen en van de bijzondere normen waaraan deze moet voldoen

ALBERT II, Koning der Belgen,

Aan allen die nu zijn en hierna wezen zullen, Onze Groet.

Gelet op de wet op de ziekenhuizen, gecoördineerd op 7 augustus 1987 en gewijzigd door de wetten van 30 december 1988 en 21 december 1994, inzonderheid op artikel 69;

Gelet op het koninklijk besluit van 23 oktober 1964 tot bepaling van de normen die door de ziekenhuizen en hun diensten moeten worden nageleefd, gewijzigd door de koninklijke besluiten van 15 april 1965, 19 november 1965, 16 september 1966, 12 januari 1970, 16 februari 1971,

F. 98 — 1620 [C − 98/22421]

23 JUIN 1998. — Arrêté royal modifiant l'arrêté royal du 31 mai 1989 précisant la description d'une fusion d'hôpitaux et des normes particulières qu'il doit respecter

ALBERT II, Roi des Belges,

A tous, présents et à venir, Salut.

Vu la loi sur les hôpitaux, coordonnée le 7 août 1987 et modifié par les lois des 30 décembre 1988 et 21 décembre 1994, notamment l'article 69;

Vu l'arrêté royal du 23 octobre 1964 définissant les normes que les hôpitaux et leurs services doivent respecter, modifier par les arrêtés royaux des 15 avril 1965, 19 novembre 1965, 16 septembre 1966, 12 janvier 1970, 16 février 1971, 15 février 1974, 13 juin 1974,

15 februari 1974, 13 juni 1974, 1 juli 1976, 29 maart 1977, 1 december 1977, 19 oktober 1978, 18 juli 1980, 12 april 1984, 25 juni 1985, 2 augustus 1985, 7 juli 1986, 7 november 1988, 17 oktober 1991, 12 oktober 1993, 20 april 1994, 12 augustus 1994, 13 november 1995, 20 augustus 1996 en 13 juli 1997;

Gelet op het koninklijk besluit van 30 januari 1989 houdende vaststelling van aanvullende normen voor de erkenning van ziekenhuizen en ziekenhuisdiensten alsmede tot nadere omschrijving van de ziekenhuisgroeperingen en van de bijzondere normen waaraan deze moeten voldoen, gewijzigd door de koninklijke besluiten van 4 maart 1991, 12 oktober 1993, 23 december 1993, 28 maart 1995, 20 augustus 1996 en 21 januari 1998;

Gelet op het advies van de Nationale Raad voor ziekenhuisvoorzieningen, Afdeling Erkenning en Afdeling programmatie van 23 februari 1996;

Gelet op de wetten van de Raad van State gecoördineerd op 12 januari 1973, inzonderheid op artikel 3, § 1 gewijzigd bij de wetten van 9 augustus 1980, 16 juni 1989 en 4 juli 1989;

Overwegende dat het dringend geboden is dat ziekenhuizen gemeenschappelijke, specifieke en functionele samenwerkingsrelaties kunnen aangaan om kwalitatieve en geografische en sociaal toegankelijke zorg aan de bevolking te kunnen aanbieden en dat een te strikte beperking van de spreiding van de samenwerkende ziekenhuizen de samenwerking niet mag verhinderen;

Op voordracht van Onze Minister van Volksgezondheid en Pensioenen en Onze Minister van Sociale Zaken,

Hebben Wij besloten en besluiten Wij :

Artikel 1. Artikel 3, 3°, van het koninklijk besluit van 31 mei 1989 houdende nadere omschrijving van de fusie van ziekenhuizen en van de bijzondere normen waaraan deze moet voldoen wordt vervangen door de volgende bepaling :

'3° de ziekenhuizen van de fusie mogen niet meer dan 35 km van elkaar verwijderd zijn. De ziekenhuizen van de fusie kunnen evenwel verder van elkaar verwijderd zijn wanneer er zich geen twee acute ziekenhuizen binnen die cirkel bevinden.

De ziekenhuizen van de fusie mogen verder dan 35 km van elkaar verwijderd zijn wanneer ze, op 1 december 1996, reeds deel uitmaken van eenzelfde groepering.'

Art. 2. Dit besluit treedt in werking de dag waarop het in het *Belgisch Staatsblad* wordt bekendgemaakt.

Art. 3. Onze Minister van Sociale Zaken en Onze Minister van Volksgezondheid en Pensioenen zijn, ieder wat hem betreft, belast met de uitvoering van dit besluit.

Gegeven te Brussel, 23 juni 1998.

ALBERT

Van Koningswege :

De Minister van Volksgezondheid en Pensioenen,
M. COLLA

De Minister van Sociale Zaken,
Mevr. M. DE GALAN

1 juillet 1976, 29 mars 1977, 1 décembre 1977, 19 octobre 1978, 18 juillet 1980, 12 avril 1984, 25 juin 1985, 2 août 1985, 7 juillet 1986, 7 novembre 1988, 17 octobre 1991, 12 octobre 1993, 20 avril 1994, 12 août 1994, 13 novembre 1995, 20 août 1996 et 13 juillet 1997;

Vu l'arrêté royal du 30 janvier 1989 fixant les normes complémentaires d'agrément des hôpitaux et des services hospitaliers et précisant la définition des groupements d'hôpitaux et les normes particulières qu'ils doivent respecter, modifié par les arrêtés royaux des 4 mars 1991, 12 octobre 1993, 23 décembre 1993, 28 mars 1995, 20 août 1996 et 21 janvier 1998;

Vu l'avis du Conseil national des établissements hospitaliers, Section Agrément et Section Programmation du 23 février 1996;

Vu les lois sur le Conseil d'Etat, coordonnées le 12 janvier 1973, notamment l'article 3, § 1er, modifié par les lois du 9 août 1980 16 juin 1989 et 4 juillet 1989;

Considérant qu'il est urgent que les hôpitaux puissent instaurer des liens de collaboration sociale, spécifique et fonctionnelle afin de pouvoir offrir à la population des soins de qualité, géographiquement et socialement accessibles, et considérant qu'une limitation trop stricte de la dispersion des hôpitaux collaborants ne peut entraver cette collaboration;

Sur la proposition de Notre Ministre de la Santé publique et des Pensions et de Notre Ministre des Affaires sociales,

Nous avons arrêté et arrêtons :

Article 1er. L'article 3, 3°, de l'arrêté du 31 mai 1989 précisant la description d'une fusion d'hôpitaux et des normes particulières qu'elle doit respecter est remplacé par la disposition suivante :

'3° les hôpitaux de la fusion ne peuvent être distants de plus de 35 km. Toutefois, ils peuvent l'être à condition qu'il n'y ait pas deux hôpitaux aigus dans ce périmètre.

Ils peuvent également l'être s'ils font déjà partie d'un même groupement au 1er décembre 1996.'

Art. 2. Le présent arrêté entre en vigueur le jour de sa publication au *Moniteur belge.*

Art. 3. Notre Ministre des Affaires sociales et Notre Ministre de la Santé publique et des Pensions sont chargés, chacun en ce qui le concerne, de l'exécution du présent arrêté.

Donné à Bruxelles, le 23 juin 1998.

ALBERT

Par le Roi :

Le Ministre de la Santé publique et de Pensions,
M. COLLA

La Ministre des Affaires sociales,
Mme M. DE GALAN

N. 98 — 1621 [C − 98/22422]

23 JUNI 1998. — Koninklijk besluit tot wijziging van het koninklijk besluit van 25 april 1997 houdende nadere omschrijving van de associatie van ziekenhuizen en van de bijzondere normen waaraan deze moet voldoen

ALBERT II, Koning der Belgen,
Aan allen die nu zijn en hierna wezen zullen, Onze Groet.

Gelet op de wet op de ziekenbuizen, gecoördineerd op 7 augustus 1987, inzonderheid op artikel 69, 3°, gewijzigd door de wetten van 30 december 1988 en 21 december 1994;

Gelet op het advies van de Nationale Raad voor Ziekenhuisvoorzieningen, Afdeling Erkenning en Afdeling Programatie, van 18 juli 1996;

F. 98 — 1621 [C − 98/22422]

23 JUIN 1998. — Arrêté royal modifiant l'arrêté royal du 25 avril 1997 précisant la description d'une association d'hôpitaux et des normes particulières qu'elle doit respecter

ALBERT II, Roi des Belges,
A tous, présents et à venir, Salut.

Vu la loi sur les hôpitaux, coordonnée le 7 août 1987, notamment l'article 69, 3° modifiée par les lois des 30 décembre 1988 et 21 décembre 1994;

Vu l'avis du Conseil national des établissements hospitaliers, Section Agrément et Section Programmation du 18 juillet 1996;

Gelet op de wetten op de Raad van State gecoördineerd op 12 januari 1973, inzonderheid op artikel 3, § 1, gewijzigd bij de wetten van 9 augustus 1980, 16 juni 1989 en 4 juli 1989;

Overwegende dat het dringend geboden is dat ziekenhuizen gemeenschappelijke, specifieke en functionele samenwerkingsrelaties aangaan om kwalitatieve, mede gelet op het determinerend karakter van het activiteitsvolume op de kwaliteit van de zorg, en geografisch en sociaal toegankelijke zorg aan de bevolking te kunnen aanbieden;

Overwegende dat het oprichten van een associatie het meest zinvolle, flexibele en eenvoudige alternatief is om aan deze behoefte tegemoet te komen en dat de vereiste dat elk onderdeel van het voorwerp van de associatie zich exclusief op één enkele vestigingsplaats moet bevinden vaak een belemmering is voor ziekenhuizen om een associatie op te richten;

Op voordracht van Onze Minister van Volksgezondheid en Pensioenen en Onze Minister van Sociale Zaken,

Hebben Wij besloten en besluiten Wij :

Artikel 1. Artikel 6 van het koninklijk besluit van 25 april 1997 houdende nadere omschrijving van de associatie van ziekenhuizen en van de bijzondere normen waaraan deze moet voldoen wordt vervangen door de volgende bepaling :

« Art. 6. § 1. Behoudens de door Ons bepaalde uitzonderingen mag elk onderdeel van het voorwerp van de associatie zich op meerdere vestigingsplaatsen bevinden.

§ 2. Behoudens de door Ons bepaalde uitzonderingen dient in het geval dat het voorwerp van de associatie zich op meerdere vestigingsplaatsen bevindt, elk samenstellend deel ervan aan de opgelegde erkenningsnormen te voldoen, behalve wat betreft het activiteitsniveau waarvoor het volstaat dat elk samenstellend onderdeel tweederde van het wettelijk opgelegde activiteitsniveau bereikt.

§ 3. In toepassing van de in § 2 bedoelde uitzondering moet de functie ziekenhuisapotheek, de functie klinische biologie en de dienst medische beeldvorming slechts gezamenlijk voldoen aan de opgelegde erkenningsnormen. »

Art. 2. Dit besluit treedt in werking de dag waarop het in het *Belgisch Staatsblad* wordt bekendgemaakt.

Art. 3. Onze Minister van Sociale Zaken en Onze Minister van Volksgezondheid en Pensioenen zijn, ieder wat hem betreft, belast met de uitvoering van dit besluit.

Gegeven te Brussel, 23 juni 1998.

ALBERT

Van Koningswege :

De Minister van Sociale Zaken,
Mevr. M. DE GALAN

De Minister van Volksgezondheid en Pensioenen,
M. COLLA

Vu les lois sur le Conseil d'Etat, coordonnées le 12 janvier 1973, notamment l'article 3, § 1er, modifiées par les lois des 9 août 1980, 16 juin 1989 et 4 juillet 1989;

Considérant qu'il est urgent que les hôpitaux entretiennent des relations de collaboration communes, spécifiques et fonctionnelles, étant donné, entre autres, l'influence déterminante du volume d'activité sur la qualité des soins, et ce afin de pouvoir offrir, à la population, des soins de qualité, géographiquement et socialement accessibles;

Considérant que l'association est l'alternative la plus adéquate, flexible et simple pour répondre à ce besoin et que la nécessité que chaque composante de l'objet de l'association se situe exclusivement à un seul endroit, constitue souvent un obstacle à la création d'une association;

Sur la proposition de Notre Ministre de la Santé publique et des Pensions et de Notre Ministre des Affaires sociales,

Nous avons arrêté et arrêtons :

Article 1er. L'article 6 de l'arrêté royal du 25 avril 1997 précisant la description d'une association d'hôpitaux et des normes particulières qu'elle doit respecter, est remplacé par la dispositions suivante :

« Art. 6. § 1er. Sauf exceptions fixées par Nous, chaque composante de l'objet de l'association peut se situer à plusieurs endroits.

§ 2. Hormis les exceptions fixées par Nous, et au cas où l'objet de l'association se situerait à plusieurs endroits, chacune de ses composantes doit répondre aux normes d'agrément imposées, sauf pour ce qui est du niveau d'activité; il suffit, en l'occurrence, que chaque composante atteigne les deux tiers du niveau d'activité imposé par la loi.

§ 3. En application de l'exception visée au § 2, la fonction d'officine hospitalière, la fonction de biologie clinique et le service d'imagerie médicale ne doivent répondre que conjointement aux normes d'agrément imposées. »

Art. 2. Le présent arrêté entre en vigueur le jour de sa publication au *Moniteur belge*.

Art. 3. Notre Ministre des Affaires sociales et Notre Ministre de la Santé publique et des Pensions sont chargés, chacun en ce qui le concerne, de l'exécution du présent arrêté.

Donné à Bruxelles, le 23 juin 1998.

ALBERT

Par le Roi :

La Ministre des Affaires sociales,
Mme M. DE GALAN

Le Ministre de la Santé publique et de Pensions,
M. COLLA

N. 98 — 1622 [C − 98/22421]

23 JUNI 1998. — Koninklijk besluit tot wijziging van het koninklijk besluit van 30 januari 1989 houdende vaststelling van aanvullende normen voor de erkenning van ziekenhuizen en ziekenhuisdiensten alsmede tot nadere omschrijving van de ziekenhuisgroeperingen en van de bijzondere normen waaraan deze moeten voldoen

ALBERT II, Koning der Belgen,
Aan allen die nu zijn en hierna wezen zullen, Onze Groet.

Gelet op de wet op de ziekenhuizen, gecoördineerd op 7 augustus 1987 en gewijzigd door de wetten van 30 december 1988 en 21 december 1994, inzonderheid op artikel 68,1°, en 2°, en artikel 69,3°, gewijzigd bij de wetten van 30 december 1988 en 21 december 1994;

Gelet op het koninklijk besluit van 30 januari 1989 houdende vaststelling van aanvullende normen voor de erkenning van ziekenhuizen en ziekenhuisdiensten alsmede tot nadere omschrijving van de ziekenhuisgroeperingen en van de bijzondere normen waaraan deze moeten voldoen, gewijzigd door de koninklijke besluiten van 4 maart 1991, 12 oktober 1993, 23 december 1993, 28 maart 1995, 20 augustus 1996 en 21 januari 1998;

F. 98 — 1622 [C − 98/22421]

23 JUIN 1998. — Arrêté royal modifiant l'arrêté royal du 30 janvier 1989 fixant les normes complémentaires d'agrément des hôpitaux et des services hospitaliers et précisant la définition des groupements d'hôpitaux et les normes particulières qu'ils doivent respecter

ALBERT II, Roi des Belges,
A tous, présents et à venir, Salut.

Vu la loi sur les hôpitaux, coordonnée le 7 août 1987 et modifiée par les lois du 30 décembre 1988 et du 21 décembre 1994, notamment l'article 68, 1°, et 2°, et l'article 69, 3°, modifié par les lois du 30 décembre 1988 et du 21 décembre 1994;

Vu l'arrêté royal du 30 janvier 1989 fixant les normes complémentaires d'agrément des hôpitaux et des services hospitaliers et précisant la définition des groupements d'hôpitaux et les normes particulières qu'ils doivent respecter, modifié par les arrêtés royaux du 4 mars 1991, 12 octobre 1993, 23 décembre 1993, 28 mars 1995, 20 août 1996 et du 21 janvier 1998;

Gelet op het advies van de Nationale Raad voor Ziekenhuisvoorzieningen, Afdeling Programmatie en Erkenning, gegeven op 23 februari 1996;

Gelet op de wetten op de Raad van State gecoördineerd op 12 januari 1973, inzonderheid op artikel 3, §1, gewijzigd bij de wetten van 9 augustus 1980, 16 juni 1989 en 4 juli 1989;

Overwegende dat het dringend geboden is dat zowel een E-dienst als een M-dienst in ziekenhuizen georganiseerd wordt om de continuïteit van de zorg te garanderen;

Overwegende dat het dringend geboden is dat ziekenhuizen, om deze doelstelling te bereiken, gemeenschappelijke, specifieke en functionele samenwerkingsrelaties aangaan om kwalitatieve, mede gelet op het determinerend karakter van het activiteitsvolume op de kwaliteit van de zorg, en geografische en sociaal toegankelijke zorg aan de bevolking te kunnen aanbieden;

Overwegende dat het dringend geboden is dat ziekenhuizen naast de fusie eveneens een associatie, wat een zinvol, flexibel en eenvoudige alternatief is, kunnen realiseren om aan deze behoefte tegemoet te komen;

Overwegende dat gelet op de dreigende sluiting op 1 juli 1998 van de E-diensten en de M-diensten die niet voldoen aan de huidige vereiste bezettingsgraad het dringend noodzakelijk is te bepalen dat het volstaat dat ziekenhuizen hiertoe vóór 1 juli 1998 een ontwerpakkoord voor associatie of fusie ter goedkeuring voorleggen aan de Minister die de erkenning onder zijn bevoegdheid heeft;

Overwegende dat de publicatie van dit besluit dringend geboden is om te beletten dat E-diensten en M-diensten die niet beantwoorden aan de huidige vereiste bezettingsgraad gesloten worden op 1 juli 1998;

Op voordracht van Onze Minister van Volksgezondheid en Pensioenen en Onze Minister van Sociale Zaken,

Hebben Wij besloten en besluiten Wij :

Artikel 1. In artikel 20 van het koninklijk besluit van 30 januari 1989 houdende vaststelling van aanvullende normen voor de erkenning van ziekenhuizen en ziekenhuisdiensten alsmede tot nadere omschrijving van de ziekenhuisgroeperingen en van de bijzondere normen waaraan deze moeten voldoen worden de volgende wijzigingen aangebracht :

1° § 2, 1°, wordt vervangen als volgt :

« § 2, 1° het ziekenhuis dat over bedoelde kraaminrichting beschikt vóór 1 juli 1998 een ontwerpakkoord voor fusie of associatie ter goedkeuring voorlegt aan de Minister die de erkenning onder zijn bevoegdheid heeft met het oog op het beantwoorden aan deze vereiste.

Een kopie van het ontwerpakkoord voor fusie of associatie wordt overgemaakt aan de Ministers die de Volksgezondheid en de Sociale Zaken onder hun bevoegdheid hebben.

In voorkomend geval zal, indien het activiteitsniveau van die kraaminrichting lager is dan 275 bevallingen, de kraaminrichting van het ziekenhuis dat tot fusie of associatie overging, ten laatste twee jaar na de ondertekening van de fusie- of associatieovereenkomst, een homogene dienst op één vestigingsplaats moeten vormen.

Deze gefusioneerde of geassocieerde kraaminrichting zal moeten beantwoorden aan alle vigerende erkenningsnormen en normen inzake activiteitsniveau.'

2° in § 3, worden de eerste, tweede en derde zin vervangen als volgt :

« Onverminderd de bepalingen van §5, worden de pediatriediensten (kenletter E), andere dan die bedoeld in §1, tweede lid, en §4, wier bedcapaciteit op 1 oktober 1997 gedaald is tot onder het niveau van 15 bedden gesloten, tenzij het ziekenhuis dat over bedoelde pediatriedienst beschikt vóór 1 juli 1998 een ontwerpakkoord voor fusie of associatie ter goedkeuring voorlegt aan de Minister die de erkenning onder zijn bevoegdheid heeft met het oog op het beantwoorden aan deze vereiste.

Een kopie van het ontwerpakkoord voor fusie of associatie wordt overgemaakt aan de Ministers die de Volksgezondheid en de Sociale Zaken onder hun bevoegdheid hebben.

In voorkomend geval zal, indien die pediatriedienst over minder dan 10 bedden beschikt, de pediatriedienst van het ziekenhuis dat tot fusie of associatie overging, ten laatste twee jaar na de ondertekening van de fusie- of associatieovereenkomst, een homogene dienst op één vestigingsplaats moeten vormen.

Deze dienst van het gefusioneerd of geassocieerd ziekenhuis zal moeten beantwoorden aan alle vigerende erkenningsnormen en normen inzake activiteitsniveau. »

Vu l'avis du Conseil national des établissements hospitaliers, Section Programmation et Agrément, donné le 23 février 1996;

Vu les lois sur le Conseil d'Etat, coordonnées le 12 janvier 1973, notamment l'article 3, §1er, modifié par les lois du 9 août 1980, 16 juin 1989 et 4 juillet 1989;

Considérant qu'il est impérieux qu'un service E et un service M soient organisés dans les hôpitaux afin de garantir la continuité des soins;

Considérant qu'à cet effet, les hôpitaux doivent nouer des liens de collaboration spécifiques et fonctionnels afin de pouvoir garantir à la population des soins socialement et géographiquement accessibles, compte tenu du caractère déterminant du volume d'activités sur la qualité des soins;

Considérant qu'il est impérieux qu'outre une fusion, les hôpitaux puissent également constituer une association, qui est une alternative adéquate, flexible et simple, afin de pouvoir répondre à ce besoin;

Considérant que, compte tenu du risque de fermeture, le 1er juillet 1998, des services E et M qui n'atteignent pas le taux d'occupation, actuellement requis, il est impérieux de prévoir qu'il suffit qu'avant le 1er juillet 1998, les hôpitaux soumettent à ce sujet un projet d'accord d'association ou de fusion à l'approbation du Ministre qui a l'agrément dans ses attributions;

Considérant que la publication du présent arrêté est impérieuse afin d'empêcher que des services E et M ne répondant pas au taux d'occupation requis ne soient fermés le 1er juillet 1998;

Sur la proposition de Notre Ministre de la Santé publique et des Pensions et de Notre Ministre des Affaires sociales,

Nous avons arrêté et arrêtons :

Article 1er. A l'article 20 de l'arrêté royal du 30 janvier 1989 fixant les normes complémentaires d'agrément et des services hospitaliers et précisant la définition des groupements d'hôpitaux et les normes particulières qu'ils doivent respecter, les modifications suivantes sont apportées :

1° Le § 2, 1°, est remplacé comme suit :

« § 2, 1°. l'hôpital qui dispose de la maternité visée avant le 1er juillet 1998 soumet un projet d'accord de fusion ou d'association à l'approbation du Ministre qui a l'agrément dans ses attributions, en vue de répondre à cette condition.

Une copie du projet d'accord de fusion ou d'association est transmise aux Ministres qui ont la Santé publique et les Affaires sociales dans leurs attributions.

Le cas échéant, si le niveau d'activité est inférieur à 275 accouchements, la maternité de l'hôpital fusionné ou associé, devra constituer un service homogène sur un site unique, au plus tard 2 ans après la signature de l'accord de fusion ou d'association.

Cette maternité fusionnée ou associée devra répondre à toutes normes en vigueur en matière d'agrément et de niveau d'activité.'

2° Au § 3, les première, deuxième et troisième phrases sont remplacées comme suit :

« Sans préjudice des dispositions du §5, les services de pédiatrie (index E), autres que ceux visés au §1er, alinéa 2, et au §4, dont la capacité en lits, au 1er octobre 1997, est inférieure à 15 unités, sont fermés, sauf si l'hôpital qui dispose du service de pédiatrie visé soumet, avant le 1er juillet 1998, un projet d'accord de fusion ou d'association au Ministre qui a l'agrément dans ses attributions, en vue de répondre à cette condition.

Une copie du projet d'accord de fusion ou d'association est transmise aux Ministres qui ont la Santé publique et les Affaires sociales dans leurs attributions.

Le cas échéant, s'il dispose de moins de 10 lits, le service de pédiatrie de l'hôpital fusionné ou associé, devra constituer un service homogène sur un site unique, au plus tard 2 ans après la signature de l'accord de fusion ou d'association.

Ce service de l'hôpital fusionné ou associé devra répondre à toutes les normes en vigueur en matière d'agrément ou de niveau d'activité. »

Art. 2. Dit besluit treedt in werking de dag waarop het in het *Belgisch Staatsblad* wordt bekendgemaakt.

Art. 3. Onze Minister van Sociale Zaken en Onze Minister van Volksgezondheid en Pensioenen zijn, ieder wat hem betreft, belast met de uitvoering van dit besluit.

Gegeven te Brussel, 23 juni 1998.

ALBERT

Van Koningswege :

De Minister van Sociale Zaken,
Mevr. M. DE GALAN

De Minister van Volksgezond heid en Pensioenen,
M. COLLA

Art. 2. Le présent arrêté entre en vigeur le jour de sa publication au *Moniteur belge*.

Art. 3. Notre ministre des Affaires sociales et Notre Ministre de la Santé publique sont chargés, chacun en ce qui le concerne, de l'exécution du présent arrêté.

Donné à Bruxelles, le 23 juin 1998.

ALBERT

Par le Roi :

La Ministre des Affaires sociales,
Mme M. DE GALAN

Le Ministre de la Santé publique et des Pensions,
M. COLLA

N. 98 — 1623 [C − 98/22331]

15 DECEMBER 1997. — Verordening tot wijziging van de verordening van 3 juni 1991 tot vaststelling van modellen van documenten conform dewelke reiskosten in verband met de revalidatie bij de verzekeringsinstellingen ter tegemoetkoming dienen te worden ingediend

Het Verzekeringscomité van de Dienst voor geneeskundige verzorging van het Rijksinstituut voor ziekte- en invaliditeitsverzekering,

Gelet op de wet betreffende de verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging en uitkeringen, gecoördineerd op 14 juli 1994, inzonderheid op artikel 22, 11°, en op artikel 34, 10°, eerste lid;

Gelet op het koninklijk besluit van 3 juli 1996 tot uitvoering van de wet betreffende de verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging en uitkeringen, gecoördineerd op 14 juli 1994, inzonderheid op artikel 145;

Gelet op het ministerieel besluit van 14 december 1995 tot vaststelling van de tegemoetkoming van de verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging en uitkeringen in de reiskosten in verband met de revalidatie;

Gelet op de verordening van 3 juni 1991 tot vaststelling van modellen van documenten conform dewelke reiskosten in verband met de revalidatie bij de verzekeringsinstellingen ter tegemoetkoming dienen te worden ingediend;

Na daarover te hebben beraadslaagd op zijn vergaderingen van 14 april 1997 en 15 december 1997,

Besluit :

Artikel 1. In de verordening van 3 juni 1991 tot vaststelling van modellen van documenten conform dewelke reiskosten in verband met de revalidatie bij de verzekeringsinstellingen ter tegemoetkoming dienen te worden ingediend, wordt een artikel 2 bis ingevoegd dat als volgt is gesteld :

« Art. 2bis. De reiskosten die zijn gemoeid met de revalidatieverstrekkingen bedoeld in artikel 34, 7° van de wet betreffende de verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging en uitkeringen, gecoördineerd op 14 juli 1994 voor de vergoeding van dewelke een gunstige beslissing door de overeenkomstig artikel 1, § 2, 1° of 2°, van het ministerieel besluit van 14 december 1995 tot vaststelling van de tegemoetkoming van de verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging en uitkeringen in de reiskosten in verband met de revalidatie en die betrekking hebben op reizen die een rechthebbende maakt in zijn wagentje en in zijn voertuig dat aan het vervoer met het wagentje is aangepast, bevoegde instantie werd getroffen, moeten bij de betrokken verzekeringsinstelling ingediend aan de hand van een document conform het model vervat in bijlage 5. »

Art. 2. Deze verordening heeft uitwerking op 1 augustus 1996.

Brussel, 15 december 1997.

De Leidend Ambtenaar, De Voorzitter,
F. Praet D. Sauer.

F. 98 — 1623 [C − 98/22331]

15 DECEMBRE 1997 — Règlement portant modification du règlement du 3 juin 1991 fixant des modèles de documents par lesquels des frais de déplacement relatifs à la rééducation fonctionnelle doivent être introduits auprès des organismes assureurs en vue d'une intervention

Le Comité de l'assurance du Service des soins de santé de l'Institut national d'assurance maladie-invalidité,

Vu la loi relative à l'assurance obligatoire soins de santé et indemnités, coordonnée le 14 juillet 1994, notamment l'article 22, 11°, et l'article 34, 10°, premier alinéa;

Vu l'arrêté royal du 3 juillet 1996 portant exécution de la loi relative à l'assurance obligatoire soins de santé et indemnités, coordonnée le 14 juillet 1994, notamment l'article 145;

Vu l'arrêté ministériel du 14 décembre 1995 fixant l'intervention de l'assurance obligatoire soins de santé et indemnités dans les frais de déplacement exposés dans le cadre de la rééducation fonctionnelle;

Vu le règlement du 3 juin 1991 fixant des modèles de documents par lesquels les frais de déplacement relatifs à la rééducation fonctionnelle doivent être introduits auprès des organismes assureurs en vue d'une intervention;

Après en avoir délibéré au cours de ses réunions du 14 avril 1997 et du 15 décembre 1997,

Arrête :

Article 1er. Dans le règlemement du 3 juin 1991 fixant des modèles de documents par lesquels les frais de déplacement relatifs à la rééducation fonctionnelle doivent être introduits auprès des organismes assureurs en vue d'une intervention, il est inséré un article 2 bis libellé comme suit :

« Art. 2bis. Les frais de déplacement afférents aux prestations de rééducation fonctionnelle visées à l'article 34, 7°, de la loi relative à l'assurance obligatoire soins de santé et indemnités, coordonnée le 14 juillet 1994, au sujet desquels une décision favorable a été prise par l'instance compétente prévue à l'article 1er, § 2, 1° ou 2°, de l'arrêté ministériel du 14 décembre 1995 fixant l'intervention de l'assurance obligatoire soins de santé et indemnités dans les frais de déplacement exposés dans le cadre de la rééducation fonctionnelle et qui se rapportent à des déplacements effectués par un bénéficiaire dans sa voiturette et dans son véhicule qui a été adapté au transport par voiturette, doivent être introduits auprès de l'organisme assureur concerné au moyen d'un document conforme au modèle figurant en annexe 5. »

Art. 2. Le présent règlement produit ses effets le 1er août 1996.

Bruxelles, le 15 décembre 1997.

Le Fonctionnaire Dirigeant, Le Président,
F. Praet D. Sauer.

Bijlage 5

REVALIDATIE

STAAT VAN REISKOSTEN PER INDIVIDUEEL VERVOERMIDDEL
AANGEPAST AAN DE HANDICAP GEDURENDE DE MAAND 199

IDENTIFICATIE VAN DE PATIENT

Naam - Voornaam :
Effectieve verblijfplaats : — Straat en nummer :
— Postcode en gemeente :
Geboortedatum :
Persoonlijk inschrijvingsnummer bij de verzekeringsinstelling :

BESTEMD VOOR HET DOOR DE VERZEKERINGSINSTELLING AFGELEVERDE KLEEFBRIEFJE

GEGEVENS BETREFFENDE DE TOEGESTANE REVALIDATIEVERSTREKKINGEN

Revalidatiecentrum :..... (identificatie van het revalidatiecentrum, inclusief adres)

Datum en referenties van het akkoord ontvangen van de verzekeringsinstelling :
Inhoud van het akkoord : — verstrekkingen :
— frequentie van de verstrekkingen : / week
/ maand

IN TE VULLEN DOOR HET REVALIDATIECENTRUM		IN TE VULLEN DOOR DE RECHTHEBBENDE OF ZIJN WETTELIJKE VERTEGENWOORDIGER	
Datum van de verrichte prestatie	pseudocodenummer van de verrichte prestatie	reëel afgelegde Km heen en / of terug [1]	VOORBEHOUDEN AAN DE V.I. : bedrag van tussenkomst
DOOR HET VERZEKERINGSCOMITE VAN DE DIENST VOOR GENEESKUNDIGE VERZORGING VASTGESTELD BEDRAG VAN TUSSENKOMST : per km : 8 F.		TOTAAL BEDRAG VAN TUSSENKOMST	

Ik bevestig op mijn eer dat de opgegeven prestaties op de gegeven data in het aangegeven revalidatiecentrum verstrekt zijn.

Identificatie, datum en handtekening van de verantwoordelijke van het revalidatiecentrum.

Ik, ondergetekende,
bevestig hierbij op mijn eer dat bovenvermelde gegevens juist en volledig zijn.

Ik bevestig op mijn eer, tijdens elke reis, **in mijn rolstoel** in mijn persoonlijk voertuig aangepast aan rolstoelverplaatsingen, vervoerd te zijn.
Datum en handtekening van de rechthebbende :

Gezien om te worden gevoegd bij de verordening van 15 december 1997.

De Leidend Ambtenaar,
F. Praet

De Voorzitter,
D. Sauer.

(1) Aanduiden voor iedere verplaatsing wat van toepassing is

Annexe 5

REEDUCATION FONCTIONNELLE

ETAT DE FRAIS DE DEPLACEMENT EN VOITURETTE,
PAR MOYEN DE TRANSPORT INDIVIDUEL ADAPTE AU HANDICAP DURANT LE MOIS DE 199

IDENTIFICATION DU PATIENT

Nom — Prénom :
Résidence effective : — Rue et numéro :
— Code postal et commune :
Date de naissance :
Numéro personnel d'inscription à l'organisme assureur :

RESERVE POUR L'APPOSITION DE LA VIGNETTE DELIVREE PAR L'ORGANISME ASSUREUR

DONNEES RELATIVES AUX PRESTATIONS DE REEDUCATION FONCTIONNELLE AUTORISEES

Centre de rééducation fonctionnelle :..... (identification du centre de rééducation fonctionnelle, adresse comprise)

Date et références de l'accord obtenu de l'organisme assureur :
Contenu de l'accord : — prestations :
— fréquence des prestations : /semaine
/mois

A REMPLIR PAR LE CENTRE DE REEDUCATION FONCTIONNELLE		A REMPLIR PAR LE BENEFICIAIRE OU SON REPRESENTANT LEGAL	
Date de la prestation effectuée	Pseudo-numéro de code de la prestation effectuée	Km réellement parcourus à l'aller et/ou au retour [1]	RESERVE A L'O.A. : montant de l'intervention
MONTANT DE L'INTERVENTION FIXE PAR LE COMITE DE L'ASSURANCE DU SERVICE DES SOINS DE SANTE : — par Km : 8 F.		MONTANT TOTAL DE L'INTERVENTION	

J'affirme sur l'honneur que les prestations mentionnées ont été dispensées aux dates communiquées, au centre de rééducation fonctionnelle indiqué.

Date, identification, et signature du responsable du centre de rééducation fonctionnelle.

Je soussigné,
affirme sur l'honneur par la présente que les données susvisées sont exactes et complètes.

Je déclare sur l'honneur, lors de chaque trajet, être transporté(e), **dans ma voiture** dans mon véhicule personnel qui a été adapté au transport par voiturette.

Date et signature du bénéficiaire :

Vu pour être annexé au règlement du 15 décembre 1997.

Le Fonctionnaire Dirigeant,
F. Praet

Le Président,
D. Sauer.

(1) indiquer chaque fois ce qui est d'application.

N. 98 — 1624 [S − C − 98/22343]

27 APRIL 1998. — Verordening tot wijziging van het koninklijk besluit van 24 december 1963 houdende verordening op de geneeskundige verstrekkingen inzake verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging en uitkeringen

Het Comité van de Verzekering voor geneeskundige verzorging van het Rijksinstituut voor ziekte- en invaliditeitsverzekering,

Gelet op de wet betreffende de verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging en uitkeringen gecoördineerd op 14 juli 1994, inzonderheid op artikel 22, 11°;

Gelet op het koninklijk besluit van 24 december 1963 houdende verordening op de geneeskundige verstrekkingen inzake verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging en uitkeringen, inzonderheid op het artikel 9nonies, gewijzigd bij de verordening van 11 december 1972, 22 april 1985, 9 december 1991, 25 januari 1993, 21 februari 1994, 6 maart 1995 en 1 april 1996;

Na daarover te hebben beraadslaagd in zijn vergadering van 27 april 1998,

Besluit :

Artikel 1. In artikel 9*nonies*, van het koninklijk besluit van 24 december 1963 houdende verordening op de geneeskundige verstrekkingen inzake verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging en uitkeringen, gewijzigd bij de verordeningen van 11 december 1972, 22 april 1985, 9 december 1991, 25 januari 1993, 21 februari 1994, 6 maart 1995 en 1 april 1996 wordt een § 2*ter* ingevoegd, luidende :

§ 2*ter*. De verzekeringstegemoetkoming voor het vervroegd vernieuwen, in geval van ingrijpende anatomische wijzigingen, van een uitneembare partiële- of uitneembare volledige prothese die reeds het voorwerp is geweest van een tegemoetkoming door de verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging en/of de derde vervanging van de basis en eventuele volgende vervangingen van de basis, in geval van ingrijpende anatomische wijzigingen, tijdens het tijdvak van zeven jaar dat volgt op de datum waarop de uitneembare partiële- of uitneembare volledige prothese, die het voorwerp is geweest van een tegemoetkoming door de verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging, werd geplaatst, is afhankelijk van de voorafgaande toestemming van de Technische tandheelkundige raad.

Elke aanvraag moet, via de adviserend geneesheer van de verzekeringsinstelling, met het door de practicus ingevulde en ondertekende formulier dat is vervat in de bijlage 41*ter* bij deze verordening, aan de Technische tandheelkundige raad worden overgemaakt.

De aanvraag betreffende de verstrekking 308335-308346 moet vergezeld zijn van het behoorlijk ingevuld formulier waarvan het model als bijlage 41 bij deze verordening gaat.

Art. 2. Deze verordening treedt in werking de eerste dag van de tweede maand volgend op die gedurende welke zij in het *Belgisch Staatsblad* is bekendgemaakt.

Brussel, 27 april 1998.

De Leidend Ambtenaar, F. Praet.

Een Ondervoorzitter, D. Broeckx.

F. 98 — 1624 [S − C − 98/22343]

27 AVRIL 1998. — Règlement modifiant l'arrêté royal du 24 décembre 1963 portant règlement des prestations de santé en matière d'assurance obligatoire soins de santé et indemnités

Le Comité de l'assurance soins de santé de l'Institut national d'assurance maladie-invalidité,

Vu la loi relative à l'assurance obligatoire soins de santé et indemnités coordonnée le 14 juillet 1994, notamment l'article 22, 11°;

Vu l'arrêté royal du 24 décembre 1963 portant règlement des prestations de santé en matière d'assurance obligatoire soins de santé et indemnités, notamment l'article 9*nonies*, modifié par les règlements des 11 décembre 1972, 22 avril 1985, 9 décembre 1991, 25 janvier 1993, 21 février 1994, 6 mars 1995 et 1er avril 1996;

Après en avoir délibéré au cours de sa réunion du 27 avril 1998,

Arrête :

Article 1er. Dans l'article 9*nonies* de l'arrêté royal du 24 décembre 1963 portant règlement des prestations de santé en matière d'assurance obligatoire soins de santé et indemnités, modifié par les règlements des 11 décembre 1972, 22 avril 1985, 9 décembre 1991, 25 janvier 1993, 21 février 1994, 6 mars 1995 et 1er avril 1996 est inséré un § 2*ter* rédigé comme suit :

§ 2*ter*. L'intervention de l'assurance pour le renouvellement anticipé, en cas de modification anatomique importante, d'une prothèse amovible partielle ou amovible totale qui a déjà fait l'objet d'une intervention de l'assurance soins de santé et/ou le troisième remplacement de la base et remplacements suivants éventuels, en cas de modification anatomique importante, pendant la période de sept ans suivant la date de placementd'une prothèse amovible partielle ou amovible totale qui a donné lieu à l'intervention de l'assurance obligatoire soins de santé, est soumise à l'accord préalable du Conseil technique dentaire.

Toutes les demandes doivent être adressées au Conseil technique dentaire, par la voie du médecin-conseil de l'organisme assureur, au moyen du formulaire complété et signé par le praticien et dont le modèle figure à l'annexe 41*ter* du présent règlement.

La demande relative à la prestation 308335-308346 doit être accompagnée du formulaire dûment complété dont le modèle figure à l'annexe 41 du présent règlement.

Art. 2. Le présent règlement entre en vigueur le premier jour du deuxième mois qui suit celui au cours duquel il aura été publié au *Moniteur belge*.

Bruxelles, le 27 avril 1998.

Le Fonctionnaire Dirigeant, F. Praet.

Un Vice Président, D. Broeckx.

Bijlage 41*ter*

Aanvraag tot tegemoetkoming van de verzekering voor geneeskundige verzorging voor :

(1) ☐ Vervroegd vernieuwen in geval van ingrijpende anatomische wijzigingen van een uitneembare partiële - of uitneembare volledige prothese die reeds het voorwerp is geweest van een tegemoetkoming door de verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging

(2) ☐ Derde vervanging van de basis en eventuele volgende vervangingen van de basis in geval van ingrijpende anatomische wijzigingen tijdens het tijdvak van zeven jaar dat volgt op de datum waarop de uitneembare partiële - of uitneembare volledige prothese, die het voorwerp is geweest van een tegemoetkoming door de verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging, werd geplaatst.

In te vullen door de rechthebbende of kleefzegel aanbrengen :

RECHTHEBBENDE : Naam, voornaam .....

Adres .....

Verzekeringsinstelling .....

Inschrijvingsnummer bij de verzekeringsinstelling .....

In te vullen door de practicus :

1. PATIENT : Naam, voornaam .....

Geboortedatum .....

2. VERVROEGD VERNIEUWDE PROTHESE VAN ..... tand(en)
3. VERVANGEN VAN DE BASIS OP EEN PROTHESE VAN ..... tand(en)
4. AARD VAN DE AANDOENING OF VAN DE LETSELS : (nauwkeurige en uitvoerige beschrijving)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5. — Datum van de plaatsing van de prothese : .....
   — Datum van de vervanging van de basis van de prothese .....

Practicus Datum : .....

Naam, voornaam, adres .....

Identificatienummer .....

(Handtekening)

Opmerking : Als niet alle betrokken rubrieken zijn ingevuld of als het formulier niet leesbaar is ingevuld zal het dossier, omdat gegevens ontbreken of omdat het onduidelijk is, naar de Verzekeringsinstelling worden teruggestuurd.

(1) Het gevraagde aankruisen.

Ommezijde van bijlage 41*ter*

Door de verzekeringsinstelling in te vullen

Datum(s) van eerder vergoede prothese(s)	Nomenclatuurnummer
1.	1. .....
2.	2. .....

Datum(s) van de eerder vergoede vervanging(en) van de basis	Nomenclatuurnummer
1.	1. .....
2.	2. .....

De afgevaardigde van de Verzekeringsinstelling :
(handtekening)

Zegel of stempel van de VI.

Beslissing van de Technische tandheelkundige raad

Motivering van de weigering

Gezien om te worden gevoegd bij de verordening van 27 april 1998.

De Leidend Ambtenaar,
F. Praet.

Een Ondervoorzitter,
D. Broeckx.

Annexe 41*ter*

Demande d'intervention de l'assurance soins de santé pour :

(1) ☐ Renouvellement anticipé en cas de motification anatomique sévère d'un prothèse amovible partielle ou — amovible totale qui a déjà fait l'objet d'une

(2) ☐ Troisième remplacement de base et remplacements suivants de la base éventuels, en cas de modification anatomique sévère pendant la période de sept ans suivant la date de placement d'une prothèse amovible partielle ou -amovible total qui a donné lieu à l'intervention de l'assurance obligatoire pour soins de santé.

A remplir par le bénéficiaire ou apposer la vignette :

BENEFICIAIRE : Nom et prénom .....

Adresse .....

Organisme assureur .....

N° d'inscription à l'organisme assureur .....

A remplir par le praticien :

1. PATIENT : Nom, prénom .....

Date de naissance .....

2. RENOUVELLEMENT ANTICIPE D'UNE PROTHESE DE ..... dent(s)
3. RENOUVELLEMENT ANTICIPE D'UNE PROTHESE DE ..... (dent(s)
4. NATURE DE L'AFFECTATION OU DES LESIONS : (description précise et détaillée)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5. — Date du placement de la prothèse : .....

— Date du rebasage de la prothèse .....

Praticien Date : .....

Nom, prénom, adresse .....

Numéro d'identification .....

(Signature)

Remarque : S'il n'est pas donné une réponse complète à toutes les rubriques concernées, ou si le formulaire n'a pas été rempli lisiblement, le dossier sera renovyé à l'organisme assureur faute de renseignements suffisants ou en raison du manque de clarté.

(1) Cocher la demande.

Verso de l'annexe 41*ter*

A remplir par l'organisme assureur

Date(s) de(s) prothèse(s) antérieurement remboursée(s)	Numéro de lanomenclaturemer
1.	1. .....
2.	2. .....

Date(s) de(s) rebasage(s) antérieurement remboursée(s)	Numéro de la nomenclature
1.	1. .....
2.	2. .....

Le délégué de l'organisme assureur : (signature)

Sceau ou cachet de l'O.A.

Décission du Conseil technique dentaire

Motivation du refus

Vu pour être annexée au règlement du 27 avril 1998.

Le Fonctionnaire dirigeant, Un Vice Président,

F. Praet. D. Broeckx.

ARBITRAGEHOF

N. 98 — 1625 [C − 98/21260]

Arrest nr. 73/98 van 17 juni 1998

Rolnummer 1153

In zake : het beroep tot gehele of gedeeltelijke vernietiging van het decreet van het Vlaamse Gewest van 4 februari 1997 houdende de kwaliteits- en veiligheidsnormen voor kamers en studentenkamers, ingesteld door I. Andries-Verstraeten en anderen.

Het Arbitragehof,

samengesteld uit de voorzitters L. De Grève en M. Melchior, en de rechters L. François, J. Delruelle, H. Coremans, R. Henneuse en M. Bossuyt, bijgestaan door de griffier L. Potoms, onder voorzitterschap van voorzitter L. De Grève,

wijst na beraad het volgende arrest :

I. *Onderwerp van het beroep*

Bij verzoekschrift dat aan het Hof is toegezonden bij op 8 september 1997 ter post aangetekende brief en ter griffie is ingekomen op 9 september 1997, is beroep tot gehele of gedeeltelijke vernietiging ingesteld van het decreet van het Vlaamse Gewest van 4 februari 1997 houdende de kwaliteits- en veiligheidsnormen voor kamers en studentenkamers (bekendgemaakt in het *Belgisch Staatsblad* van 7 maart 1997) door :

I. I. Andries-Verstraeten, wonende te 2660 Hoboken, St. Bernardsesteenweg 533, B. Baekelandt, wonende te 8791 Waregem, Kortrijkseweg 200, M. Batens, wonende te 2220 Hallaar, Schransstraat 36 A, F. Baudewyns, wonende te 1933 Sterrebeek, Past. Vandereyckenlaan 47, Belima, wonende te 3110 Rotselaar, Broekstraat 58, C. Bessemans, wonende te 3540 Herk-de-Stad, Rummenweg 125, het echtpaar J. Bilsnijs, samenwonende te 3360 Bierbeek, Sterrenlaan 42, M. Bollaerts, wonende te 3001 Heverlee, Keibergstraat 34, T. Bormans, wonende te 3800 Sint-Truiden, Tichelrijlaan 5, J. Bosmans, wonende te 3000 Leuven, Tiensevest 94, E. Bracke, wonende te 9890 Asper, Ommegangstraat 22, L. Buelens, wonende te 3000 Leuven, Tiensestraat 39, R. Buytaert, wonende te 3511 Hasselt, Holrakkerstraat 1, A. D'Haeyer, wonende te 3010 Kessel-Lo, Lange Lostraat 128, U. D'Hont, wonende te 3020 Winksele, Hof ter Neppenlaan 7, de b.v.b.a. De Berkenheem, met maatschappelijke zetel te 1652 Alsemberg, Ingendaellaan 10, het echtpaar J. De Cock-Van Holsbeek, samenwonende te 9450 Haaltert, Stationsstraat 38, M. De Raeymaeker, wonende te 3390 Tielt-Winge, Leuvensesteenweg 254 A, V. Decoster, wonende te 3010 Kessel-Lo, Groeneweg 14, M. Decupere, wonende te 3078 Meerbeek, Steenbergstraat 44 A, het echtpaar F. Degroodt-Simons, samenwonende te 3000 Leuven, Tiensestraat 274, G. Delbeke, wonende te 9030 Mariakerke, Groenestaakstraat 52, P. Delimon, wonende te 3391 Meensel-Kiezegem, Glabbeeksesteenweg 64, A. Depraetere, wonende te 8510 Marke, Rootland 1, G. Desmeth, wonende te 3052 Blanden, Kastanjelaan 15, K. Devaere, wonende te 8500 Kortrijk, Doorniksesteenweg 101, V. Devester, wonende te 3001 Heverlee, Beeklaan 4, de burgerlijke vennootschap Devos, met maatschappelijke zetel te 3000 Leuven, Minderbroederstraat 25, R. Emmers, wonende te 3000 Leuven, Bogaardenstraat 61, het echtpaar M. Gerth-Withofs, samenwonende te 3001 Heverlee, Alsembergstraat 46, het echtpaar F. Gilbert-Lamproye, samenwonende te 3360 Korbeek-Lo, Oude Baan 83, het echtpaar J. Grade-Adams, samenwonende te 3000 Leuven, Mechelsestraat 92, Haine, wonende te 3370 Boutersem, Honsemsestraat 74, de burgerlijke vennootschap Het Zeel, met maatschappelijke zetel te 3001 Leuven, Geldenaaksebaan 458, de n.v. Immo Tess, met maatschappelijke zetel te 3980 Tessenderlo, Geelsebaan 159, H. Marchand, wonende te 8970 Poperinge, Switch Road 17, W. Marchand, wonende te 2300 Turnhout, Lode Peetersplantsoen 13, het echtpaar L. Martens-Dauwe, samenwonende te 9988 Watervliet, Stee 25, J.-L. Martin, wonende te 3000 Leuven, Quinten Metsijsplein 3, R. Matthys, wonende te 3000 Leuven, O.-L.-Vrouwstraat 17, J. Mauel, wonende te 3001 Heverlee, Tervuursesteenweg 235, R. Meeus, wonende te 3390 Tielt, Dorpsstraat 3, A. Meulemans, wonende te 3000 Leuven, Wandelingstraat 10, J. Morren, wonende te 3010 Leuven, Koetsweg 13, D. Noblet, wonende te 3000 Leuven, Minckelersstraat 86, F. Pardon, wonende te 3140 Keerbergen, Konijnenweg 23, het echtpaar M. Poot-Theunis, samenwonende te 3980 Tessenderlo, Schoterweg 322, J. Putteneers-Cuveliers, wonende te 3150 Haacht-Wakkerzeel, Standonkstraat 4, het echtpaar H. Scheerlinck-Bovyn, samenwonende te 9551 Herzele, Borsbekestraat 148, Y. Smets, wonende te 3300 Tienen, Dokter Geensstraat 7, A. Standaert, wonende te 9090 Melle, Oude Brusselseweg 29, het echtpaar F. Thijs-Verwaest, samenwonende te 3000 Leuven, Oudebaan 254, L. Timmermans, wonende te 3390 Tielt, Heuvelstraat 18, L. Vaeremans, wonende te 3010 Kessel-Lo, Lobergenbos 21, het echtpaar J. Van Balen-Van Cleynenbreug, samenwonende te 3001 Heverlee, Hertogstraat 49, B. Van Calster-Boffe, wonende te 3461 Bekkevoort, Tiensebaan 40A, P. Van Cotthem, wonende te 9400 Ninove, Krepelstraat 84, J. Van Den Eynde, wonende te 3001 Heverlee, Tervuursesteenweg 36, J. Van Houtte, wonende te 8760 Meulebeke, Vennensdreef 1, J. Van Lysebeth, wonende te 2801 Heffen-Mechelen, Kleine Mierenstraat 7, A.-M. Van Royen, wonende te 3390 Tielt, Beurtstraat 36 B, F. Van Steenweghen, wonende te 3201 Langdorp, Doornbergweg 18, L. Vanacker, wonende te 3001 Heverlee, Bronlaan 18, K. Vanbrabant, wonende te 3010 Kessel-Lo, Lobergenbos 25, M. Vanden Daele, wonende te 9000 Gent, Jozef Plateaustraat 43, P. Vanlaer, wonende te 3360 Bierbeek, Oude Baan 114, H. Vanvuchelen-Huybreghs, wonende te 3001 Heverlee, A. Meulemansstraat 17, L. Velghe-De Ganck, wonende te 3018 Leuven, Privaatweg 4, het echtpaar E. Vogelaers-Toeloose, samenwonende te 3078 Meerbeek-Kortenberg, Klein Vilvoordestraat 55, F. Vrancken, wonende te 3210 Lubbeek, Jachthuislaan 32, R. Wellens, wonende te 3150 Wespelaar, Dijkstraat 6, het echtpaar A. Witvrouw-Decupere, samenwonende te 3590 Diepenbeek, Dautenstraat 42, en P. Zwaenepoel, wonende te 9070 Destelbergen, Doolaegepark 35;

II. de v.z.w. Algemeen Eigenaarssyndicaat, met maatschappelijke zetel te 1180 Brussel, Adolphe Dupuichlaan 24.

II. *De rechtspleging*

Bij beschikking van 9 september 1997 heeft de voorzitter in functie de rechters van de zetel aangewezen overeenkomstig de artikelen 58 en 59 van de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Arbitragehof.

De rechters-verslaggevers hebben geoordeeld dat er geen aanleiding was om artikel 71 of 72 van de organieke wet toe te passen.

Van het beroep is kennisgegeven overeenkomstig artikel 76 van de organieke wet bij op 7 oktober 1997 ter post aangetekende brieven.

Het bij artikel 74 van de organieke wet voorgeschreven bericht is bekendgemaakt in het *Belgisch Staatsblad* van 11 oktober 1997.

Memories zijn ingediend door :

- de Vlaamse Regering, Martelaarsplein 19, 1000 Brussel, bij op 24 november 1997 ter post aangetekende brief;

- de Waalse Regering, rue Mazy 25-27, 5100 Namen, bij op 24 november 1997 ter post aangetekende brief.

Van die memories is kennisgegeven overeenkomstig artikel 89 van de organieke wet bij op 18 december 1997 ter post aangetekende brieven.

Memories van antwoord zijn ingediend door :

- de verzoekende partijen, bij op 19 januari 1998 ter post aangetekende brief;

- de Waalse Regering, bij op 19 januari 1998 ter post aangetekende brief.

Bij beschikking van 25 februari 1998 heeft het Hof de termijn waarbinnen het arrest moet worden gewezen, verlengd tot 8 september 1998.

Bij beschikking van 29 april 1998 heeft het Hof de zaak in gereedheid verklaard en de dag van de terechtzitting bepaald op 27 mei 1998.

Van die beschikking is kennisgegeven aan de partijen en hun advocaten bij op 30 april 1998 ter post aangetekende brieven.

Bij beschikking van 27 mei 1998 heeft de voorzitter in functie rechter R. Henneuse aangewezen als lid van de zetel ter vervanging van rechter P. Martens, wettig verhinderd.

Op de openbare terechtzitting van 27 mei 1998 :

- zijn verschenen :

. Mr. J. Ghysels, advocaat bij de balie te Brussel, voor de verzoekende partijen;

. Mr. P. Van Orshoven, advocaat bij de balie te Brussel, voor de Vlaamse Regering;

. Mr. V. Thiry, advocaat bij de balie te Luik, voor de Waalse Regering;

- hebben de rechters-verslaggevers H. Coremans en L. François verslag uitgebracht;

- zijn de voornoemde advocaten gehoord;

- is de zaak in beraad genomen.

De rechtspleging is gevoerd overeenkomstig de artikelen 62 en volgende van de organieke wet, die betrekking hebben op het gebruik van de talen voor het Hof.

III. *In rechte*

- *A* -

Verzoekschrift

A.1. De verzoekende partijen die eigenaar zijn van een gebouw dat wordt verhuurd als kamerwoning, studentenhuis of studentengemeenschapshuis of waarvan een deel wordt verhuurd als kamer of studentenkamer, vallen onder de toepassing van het bestreden decreet. De v.z.w. Algemeen Eigenaarssyndicaat heeft onder meer als doel de verdediging van het onroerende eigendomsrecht en de collectieve belangen van de eigenaars. De verzoekende partijen hebben bijgevolg het rechtens vereiste belang om te dezen voor het Hof in rechte te treden.

A.2.1. Het eerste middel is afgeleid uit een schending van de artikelen 6, § 1, IV en VI, en 10 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen en een schending van de Belgische economische en monetaire unie.

A.2.2. Het bestreden decreet beperkt zich niet tot het opleggen van kwaliteits- en veiligheidsnormen, maar regelt het recht om (studenten)kamers te verhuren. Een dergelijke regeling behoort tot het burgerlijk recht en maakt geen deel uit van de gewestelijke bevoegdheid inzake huisvesting. Die bevoegdheid strekt enkel tot het opstellen van algemene huisvestingsnormen, niet tot het opstellen van normen voor het verhuren van woningen.

A.2.3. Het conformiteitsattest, bedoeld in de artikelen 10 tot 15 van het bestreden decreet, is meer dan een kwaliteitslabel van regionale of lokale aard. Het maakt het verhuurrecht afhankelijk van een voorafgaande vergunning en komt derhalve neer op een vestigingsvoorwaarde, waarvoor enkel de federale overheid bevoegd is.

Het opleggen van een vergunning voldoet niet aan de voorwaarden van artikel 10 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980. De controle die de gewesten organiseren en die tot een sanctie kan leiden, vormt het sluitstuk van de voorgeschreven normen. Het is derhalve niet noodzakelijk om een voorafgaande vergunning in te voeren. Dit wordt bevestigd door de vaststelling dat strafsancties zijn voorgeschreven voor het niet voldoen aan de normen van het decreet en niet voor het louter ontbreken van het conformiteitsattest.

A.2.4. Door in de artikelen 5 en 10 te bepalen dat de Vlaamse Regering richtprijzen opstelt voor de verhuur van kamers en dat die richtprijzen worden vermeld in het conformiteitsattest, voert het Vlaamse Gewest een prijsbeleid, waarvoor alleen de federale overheid bevoegd is. Noch op grond van een ruime interpretatie van de toegewezen bevoegdheden, noch op grond van artikel 10 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980, kunnen de gewesten zich die bevoegdheid toe-eigenen. Bovendien vormt de onbegrensde delegatie aan de Vlaamse Regering om die richtprijzen vast te stellen eveneens een schending van de bevoegdheidverdelende regels (zie arrest nr. 49 van 10 maart 1988).

A.2.5. De huurprijsreglementering, de huurmarkt en de contractvrijheid maken deel uit van de basiselementen van de Belgische geïntegreerde markt zodat het bestreden decreet de economische en monetaire unie raakt, hetgeen een aan de federale overheid voorbehouden materie is. Tot de economische en monetaire unie behoort de convergentie van de prijzen van de goederen en diensten.

A.3. Het tweede middel is afgeleid uit een schending van de bevoegdheidverdelende bepalingen, inzonderheid artikel 146 van de Grondwet. Artikel 19 van het bestreden decreet voorziet immers in een procedure ter verzegeling en ontzegeling die afwijkt van het Gerechtelijk Wetboek, terwijl de gerechtelijke organisatie en het gerechtelijk recht tot de uitsluitende bevoegdheid van de federale overheid behoren.

A.4. Het derde middel is afgeleid uit een schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, doordat het bestreden decreet in de artikelen 2, 6, 7 en 8 een onderscheid maakt tussen het verhuren van kamers en kamerwoningen, enerzijds, en het verhuren van studentenkamers, studentenhuizen en studentengemeenschapshuizen, anderzijds.

Het criterium voor dat onderscheid is gelegen in de omstandigheid dat de huurder de hoedanigheid van student heeft. Dat criterium is niet relevant ten aanzien van het doel van het decreet, dat erin bestaat gedifferentieerde kwaliteits- en veiligheidsmaatregelen in te voeren voor permanente en voor tijdelijke kamerbewoning. Niets belet immers dat een student permanent op zijn kamer woont of dat iemand tijdelijk zijn hoofdverblijf op een kamer heeft. Ook de bezetting van de kamer gedurende het jaar laat niet toe om van de hoedanigheid van student een onderscheidingscriterium te maken, aangezien studenten ook tijdens de vakantie op hun kamer kunnen wonen en niet-studenten tijdens de vakantie niet op hun kamer kunnen wonen.

Beoordeeld ten aanzien van de gevolgen van het onderscheid, legt het criterium de verhuurder een onevenredig grote last op. Een huurder die in de loop van het academiejaar de hoedanigheid van student verliest, mag niet langer een studentenkamer bewonen en moet desnoods worden uitgedreven, terwijl de verhuurder niet onmiddellijk een nieuwe student-huurder zal vinden. Een relevant en evenredig criterium zou daarentegen de hoofdverblijfplaats van de huurder zijn.

A.5. Het vierde middel is afgeleid uit een schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, doordat het bestreden decreet in artikel 3 een onderscheid maakt tussen, enerzijds, studentenkamers en studentenhuizen die op de datum van de inwerkingtreding van het decreet door onderwijsinstellingen werden gerealiseerd als sociale voorzieningen voor studenten en met behulp van sociale toelagen van de Vlaamse Gemeenschap en, anderzijds, studentenkamers en studentenhuizen die op de datum van de inwerkingtreding van het decreet door particulieren werden gerealiseerd.

Voornoemde categorieën bevinden zich in een vergelijkbare situatie. Nochtans is, wat de reeds gerealiseerde studentenkamers betreft, slechts de tweede categorie onderworpen aan het decreet. Dat verschil in behandeling is niet gerechtvaardigd. Weliswaar wordt in de parlementaire voorbereiding gesteld dat de door de overheid gerealiseerde studentenhuizen volgens een aantal kwaliteitsnormen zijn gebouwd, maar daaruit blijkt niet welke normen zijn bedoeld. Bovendien bieden ook particulieren kwalitatieve voorzieningen aan.

Indien het de bedoeling is om voorzieningen die reeds een bepaalde kwaliteit bieden, vrij te stellen, dan zou het onderscheidingscriterium niet de wijze van realisatie moeten zijn maar het voldoen aan bepaalde kwaliteitsvereisten, die weliswaar beperkter zijn dan de in het decreet gestelde vereisten. Door de overheid gerealiseerde voorzieningen zijn immers niet *a priori* van een betere kwaliteit. Niet alleen de initiële, door de overheid gestelde criteria, maar ook het onderhoud van de behuizing speelt hierin een rol.

Bijgevolg bestaat er voor het verschil in behandeling geen objectief en pertinent verantwoordingscriterium.

A.6. Het vijfde middel is afgeleid uit een schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet en het daarin vervatte verbod van willekeur, doordat artikel 3 van het bestreden decreet van het toepassingsgebied uitsluit « de gebouwen waarvoor bij wet, decreet of besluit specifieke veiligheids- en/of kwaliteitsnormen werden vastgelegd », zonder dat duidelijk wordt vastgesteld of kan worden vastgesteld welke gebouwen dit betreft.

In vele rechtsregels worden veiligheids- en kwaliteitsnormen voor gebouwen opgelegd. De decreetgever kan het niet aan de rechtsonderhorige overlaten om daarvan een inventaris te maken en daaruit te besluiten tot de al dan niet toepasbaarheid van het decreet. Een van de basisbeginselen van de rechtsstaat is dat een rechtsregel voldoende voorspelbaar moet zijn. Door de vage aanduiding van de categorie van gebouwen waarvoor een uitzonderingsregeling geldt, is het toepassingsgebied onvoldoende bepaald en kan het decreet tot een willekeurige en een onvoorspelbare toepassing aanleiding geven.

A.7. Het zesde middel is afgeleid uit een schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, doordat artikel 2, 10°, van het bestreden decreet de hoofdhuurder die kamers onderverhuurt niet beschouwt als verhuurder in de zin van het decreet. Diens situatie verschilt nochtans niet van die van de eigenaar, mede-eigenaar, vruchtgebruiker, erfpachter, opstalhouder of lasthebber die verhuurt.

Uit de parlementaire voorbereiding blijkt de bedoeling om elke vorm van verhuring onder de toepassing van het decreet te laten vallen. Precies om die reden werd de term « onderverhuurder » vervangen door « lasthebber ». Een hoofdhuurder treedt evenwel niet op voor de eigenaar maar uit eigen naam, zodat hij niet onder het begrip « lasthebber » valt.

Voor het verschil in behandeling, dat tot gevolg heeft dat enkel de eigenaar strafrechtelijk aansprakelijk kan worden gesteld in geval van niet-naleving van het decreet, bestaat geen redelijke verantwoording in het licht van het doel en de gevolgen van de maatregel.

A.8. Het zevende middel is afgeleid uit een schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, doordat artikel 2, 10°, van het bestreden decreet ook het ter beschikking stellen van een kamer aan een inwonend familielid beoogt. Een dergelijke situatie verschilt nochtans van het verhuren van kamers aan personen die geen familielid zijn van de eigenaar.

Het decreet beoogt twee specifieke woonvormen te reglementeren, het wonen op kamers en het wonen op studentenkamers. Gewild of ongewild valt echter een derde woonvorm onder de toepassing van het decreet, namelijk het samenwonen van familieleden en zelfs het samenwonen van niet gehuwde partners. Is het ter beschikking stellen van kamers aan de eigen kinderen nog enigszins gelijk te stellen met het ter beschikking stellen van studentenkamers, dan geldt dit niet voor het ter beschikking stellen van een kamer aan een al dan niet hulpbehoevende of alleenstaande ouder of ander familielid. Het gaat om zeer verschillende vormen van bewoning die een onderscheiden regelgeving vergen.

Voor die gelijke behandeling van essentieel verschillende situaties bestaat geen objectieve en redelijke verantwoording. Uit de parlementaire voorbereiding blijkt dat artikel 2, 10°, aldus werd geredigeerd om misbruiken in te dijken die in de sector van de gewone kamerverhuring zouden bestaan en niet om nog andere formules dan de studentenkamerverhuur en de gewone kamerverhuur aan het decreet te onderwerpen. Een verantwoording voor het gelijkstellen van de drie voormelde woonvormen wordt derhalve niet gegeven.

A.9. Het achtste middel is afgeleid uit een schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, doordat artikel 17 van het bestreden decreet een geldboete oplegt die disproportioneel is in vergelijking met geldboeten in soortgelijke materies.

De geldboete voor het overtreden van het bestreden decreet kan oplopen tot 2.000.000 frank, terwijl een overtreding van de Wooncode, eveneens recent goedgekeurd door het Vlaams Parlement, tot een boete van maximaal 80.000 frank aanleiding kan geven. De ongelijke bestraffing van verhuurders van kamers en verhuurders van woningen, schendt de artikelen 10 en 11 van de Grondwet.

A.10. Het negende middel is afgeleid uit een schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, doordat het bestreden decreet in artikel 4, 4°, een onderscheiden behandeling invoert van, enerzijds, verhuurders van kamers die worden verwarmd met centrale verwarming, elektrische toestellen en luchtdichte gastoestellen met schoorsteen- of gevelafvoer en, anderzijds, verhuurders van kamers die worden verwarmd met kachels, stookolieradiators en dergelijke.

Laatstgenoemde kamers kunnen niet voldoen aan de normen, hoewel de verwarmingsbronnen niet onvoldoende, noch onveilig zijn. Het is immers niet omdat een kamer wordt verwarmd met bijvoorbeeld een kolenkachel, dat er meer brandgevaar zou zijn. Aan de andere kant gebeuren ook met gastoestellen ernstige ongelukken. De parlementaire voorbereiding biedt voor het onderscheid geen verantwoording.

Memorie van de Vlaamse Regering

A.11. In zoverre de verzoekende partijen die rechtspersonen zijn niet op het eerste verzoek het bewijs voorleggen van de publicatie van hun statuten in de bijlagen tot het *Belgisch Staatsblad* en van de tijdig en volgens de regels van de kunst genomen beslissingen van hun bevoegde organen om het beroep tot vernietiging in te stellen, is hun beroep onontvankelijk.

Wat betreft het belang van de particuliere verzoekende partijen, bewijzen hun eigendomstitels niet dat hun gebouwen bestaan uit te huur gestelde of verhuurde (studenten)kamers of dergelijke kamers bevatten, noch dat die kamers niet voldoen aan de door het decreet gestelde minimumeisen.

Wat betreft het belang van de v.z.w. Algemeen Eigenaarssyndicaat, is het in het verzoekschrift tot vernietiging aangehaalde maatschappelijk doel niets anders dan de behartiging van de weliswaar gemeenschappelijke, maar hoe dan ook individuele belangen van de leden van die vereniging.

A.12.1. Wat het eerste middel betreft, is de bevoegdheidsrechtelijke grondslag van het decreet hoofdzakelijk terug te vinden in artikel 6, § 1, IV, van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, naar luid waarvan de gewesten bevoegd zijn voor de huisvesting en voor de politie van woongelegenheden die gevaar opleveren voor de openbare reinheid en gezondheid. Gezien de decretale doelstellingen inzake de sanering van achtergestelde, vaak verkrotte buurten en de kansarmoedebestrijding, kan bovendien worden gewezen op de door artikel 6, § 1, I, van dezelfde bijzondere wet toegewezen gewestelijke bevoegdheid inzake stedenbouw en ruimtelijke ordening, terwijl de gemeenschappen naar luid van artikel 5, § 1, II, 2°, van de bijzondere wet ook nog instaan voor het beleid inzake maatschappelijk welzijn.

Verwijzend naar zowel adviezen van de Raad van State als arresten van het Hof, besluit de Vlaamse Regering dat in casu geen enkele reden bestond om een beroep te doen op artikel 10 van de bijzondere wet, zodat die bepaling evenmin kan zijn geschonden.

A.12.2. In zoverre het middel ervan uitgaat dat het conformiteitsattest het uitoefenen van het verhuurrecht afhankelijk maakt van een voorafgaande vergunning en dus neerkomt op een vestigingsvoorwaarde, berust het op een verkeerde lezing van het decreet en mist het feitelijke grondslag.

Het decreet verbiedt enkel het verhuren van een woning of kamers die niet beantwoorden aan de voorgeschreven kwaliteitsnormen zonder dat een geldig conformiteitsattest kan worden voorgelegd, wat twee, cumulatief te vervullen voorwaarden zijn. Niemand kan dus worden gestraft omdat hij geen conformiteitsattest kan voorleggen; dit is slechts mogelijk wanneer de betrokken kamer niet beantwoordt aan de normen. Dit wordt bevestigd in de parlementaire voorbereiding.

A.12.3. Het middel mist eveneens feitelijke grondslag in zoverre het ervan uitgaat dat het bestreden decreet maatregelen neemt inzake prijsbeleid, dat naar luid van artikel 6, § 1, VI, vijfde lid, 3°, van de bijzondere wet een voorbehouden federale bevoegdheid uitmaakt.

Allereerst heeft een richthuurprijs geen enkele bindende waarde, zodat het decreet rechtstreeks noch onrechtstreeks een bepaalde huurprijs, laat staan een matiging daarvan - wat vereist is voor een prijsbeleid - oplegt. De richthuurprijzen moeten de huurder toestaan de kwaliteit van de kamers beter te kunnen beoordelen, waarvoor de decreetgever onmiskenbaar bevoegd is.

Voor het overige betekent het federale bevoegdheidsvoorbehoud inzake prijsbeleid enkel dat de gewestelijke overheid, bij de uitoefening van haar bevoegdheden, rekening moet houden met het algemene prijsbeleid dat door de federale overheid wordt gevoerd. *In casu* kan op dat stuk bezwaarlijk een probleem rijzen omdat de decreetgever geen tarief heeft bepaald en omdat van een federaal huurprijsbeleid vooralsnog geen sprake is.

Ten slotte zou de bestreden regeling, indien zij indirect op de huurprijs een invloed zou kunnen hebben, op het vlak van de bevoegdheidsverdeling slechts tot moeilijkheden aanleiding kunnen geven wanneer zij de federale overheid buitenmatig zou hinderen bij het voeren van het haar toevertrouwde prijsbeleid, hetgeen niet het geval is.

A.12.4. De Vlaamse Regering ziet niet in hoe het bestreden decreet inbreuk zou maken op de « Belgische economische en monetaire unie ». *In casu* kan immers bezwaarlijk enig goederenverkeer - laat staan intergewestelijk goederenverkeer - worden belemmerd, nu de betrokken goederen per definitie onroerende goederen zijn.

A.12.5. Het middel mist ook feitelijke grondslag in zoverre het de decreetgever verwijt zijn bevoegdheid te hebben gedelegeerd aan de uitvoerende macht, aangezien het decreet wel degelijk eigen regelingen bevat en geen kaderdecreet is dat slechts doelstellingen zou bevatten en elke materiële wetgeving aan de uitvoerende macht zou delegeren.

In dit verband is het middel ook ongegrond omdat geen grondwets- of wetsbepaling enig legaliteitsbeginsel bevat dat de decreetgever zou verbieden op het vlak van de huisvesting opdrachten toe te kennen aan de betrokken gemeenschaps- of gewestregering, *a fortiori* wanneer het om loutere uitvoeringsmodaliteiten gaat van een regeling die in essentie door de decreetgever zelf is getroffen. Daaruit vloeit voort dat op dit vlak de regel van artikel 78 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 onverkort geldt, zodat aan de Regering wel degelijk opdrachten kunnen worden verleend.

A.13. Het tweede middel is onontvankelijk in zoverre daarmee de schending van artikel 146 van de Grondwet wordt aangevoerd. Het middel mist feitelijke grondslag in zoverre de verzoekende partijen ervan uitgaan dat een regeling werd getroffen die in de plaats komt van of iets toevoegt aan de bepalingen van het Gerechtelijk Wetboek die betrekking hebben op de verzegeling en dat in artikel 19 van het bestreden decreet een regeling zou zijn getroffen op het stuk van de rechterlijke organisatie of bevoegdheid.

A.14. Wat het derde middel betreft, zou de aangevoerde ongelijke behandeling enkel kunnen leiden tot een vernietiging van de gunstnormen, waarbij de verzoekende partijen geen belang hebben. De specifieke normen voor de studentenkamers zijn verantwoord door de tijdelijke en deeltijdse aard van het wonen op dergelijke kamers. Weliswaar stemt de categorie van de studenten met de werkelijkheid slechts overeen op vereenvoudigende en benaderende wijze, maar zij is gebaseerd op een bekend en gemakkelijk te gebruiken criterium. Wanneer de huurder zijn hoedanigheid van student verliest, moet de voormalige studentenkamer aan de strengere vereisten van een gewone huurkamer voldoen, zodat het middel ook nog feitelijke grondslag mist. Het voorstel van de verzoekende partijen om het criterium « student » te vervangen door « hoofdverblijfplaats » behoort tot de opportuniteit, waarvoor het Hof niet bevoegd is.

A.15. Ook het vierde middel is onontvankelijk bij gebrek aan belang. Geen van de verzoekers wordt immers rechtstreeks en ongunstig geraakt door de gunstnormen die voor anderen dan henzelf zijn uitgevaardigd. In de toepassing van het adagium *cessante ratione legis, cessat dispositio* kan geen schending van het gelijkheidsbeginsel worden gezien. Het heeft geen zin opnieuw kwaliteitsnormen op te leggen voor kamers die daaraan reeds moeten beantwoorden of daaraan *de facto* beantwoorden. Aangezien de met dat middel bestreden uitzondering van tijdelijke aard is, kan zij bezwaarlijk als kennelijk onredelijk worden bestempeld.

A.16. Ook het vijfde middel is onontvankelijk bij gebrek aan belang omdat hiermee een voordeel wordt bestreden dat anderen dan de verzoekende partijen genieten krachtens de bestreden bepalingen, waarvan de vernietiging de verzoekende partijen niets zou opleveren. Het gaat opnieuw om een toepassing van het in A.15 vermelde adagium en dus van het proportionaliteitsbeginsel. Het heeft geen zin kwaliteitsnormen op te leggen voor kamers die daaraan reeds

op andere gronden moeten beantwoorden. Wat de vage omschrijving van die uitzonderingscategorie betreft, zullen de betrokken eigenaars ongetwijfeld op de hoogte zijn van eventuele bijzondere kwaliteitsnormen, zodat een opsomming overbodig is en zelfs het risico inhoudt van onvolledigheid.

A.17. Ook het zesde middel is onontvankelijk bij gebrek aan belang van de verzoekende partijen bij de vernietiging van de met dat middel bestreden bepaling : dat onderverhuurders beter af zouden zijn dan zijzelf kan hen moeilijk ongunstig raken. Het middel is ongegrond omdat het overbodig is een onderverhuurder aansprakelijk te stellen voor de naleving van de normen die per definitie reeds door de hoofdverhuurder in acht moeten worden genomen. Bovendien is de ongelijke behandeling verantwoord door de omstandigheid dat de hoofdverhuurder zich in een betere positie bevindt dan de onderverhuurder om de vastgestelde gebreken te verhelpen.

A.18. Het zevende middel is onontvankelijk aangezien de verzoekende partijen geen belang hebben bij de vernietiging van de met dat middel bestreden bepaling, tenzij zij aantonen dat zij zich in de betreffende hypothese bevinden. Het middel mist feitelijke grondslag aangezien de extensieve interpretatie van de verzoekende partijen haaks staat op de bedoeling van de decreetgever, terwijl voor een grondwettige interpretatie kan en moet worden gekozen. Bovendien moet een kamer die al dan niet gratis ter beschikking wordt gesteld aan een « inwonend familielid » evenzeer beantwoorden aan elementaire kwaliteitsnormen.

A.19. Het achtste middel is onontvankelijk aangezien de hoogte van de strafrechtelijke maximumsanctie, *a fortiori* wanneer aan de rechter een zeer ruime beoordelingsmarge wordt gelaten, een zuivere opportuniteitskwestie uitmaakt, die niet tot de beoordeling van het Hof behoort. Het middel is ongegrond omdat het maximum van de boete een verantwoording vindt in de lucratieve aard van het misdrijf.

A.20. Het negende middel is slechts ontvankelijk in zoverre de verzoekende partijen aantonen dat zij een kamer te huur stellen of verhuren met een kolen-, petroleum- of stookoliekachel. Wat de gegrondheid van het middel betreft, is het algemeen bekend dat voormelde kachels minder brandveilig zijn en dat zij verantwoordelijk zijn voor alle gevallen van koolmonoxidevergiftiging met verwarmingstoestellen. De aangeklaagde ongelijke behandeling is dus niet kennelijk onverantwoord.

Memorie van de Waalse Regering

A.21. De Waalse Regering verklaart met haar memorie tussen te komen in de zaak en zich voorlopig te gedragen naar de wijsheid van het Hof, onder voorbehoud van andere standpunten in een memorie van antwoord.

Memorie van antwoord van de verzoekende partijen

A.22. Volgens artikel 2 van het regeringsbesluit van 11 december 1985 kan de Vlaamse Regering slechts rechtsgeldig worden vertegenwoordigd door één minister na het akkoord van de andere bevoegde ministers. Aangezien geen melding wordt gemaakt van een akkoord met de minister die bevoegd is voor ruimtelijke ordening, noch van een aanwijzing overeenkomstig artikel 4 van het regeringsbesluit, beschikt de minister die bevoegd is voor huisvesting niet over de nodige procesbevoegdheid en is de memorie van de Vlaamse Regering onontvankelijk.

A.23. Wat de ontvankelijkheid betreft van het beroep van de rechtspersonen, hebben de b.v.b.a. De Berkenheem en de b.v.b.a. Devos de beslissing om beroep in te stellen aan het Hof meegedeeld.

Wat het belang betreft, leggen sommige verzoekende partijen de bestaande huurovereenkomsten voor de verhuur van kamers of studentenkamers voor, waardoor zij aantonen ongunstig te worden geraakt door de beperkende huurvoorwaarden. Het volstaat overigens dat de verzoekende partijen in hun rechtssituatie rechtstreeks en ongunstig zouden kunnen worden geraakt. Het is derhalve voldoende dat zij aantonen eigenaar te zijn van een onroerend goed, bestemd voor bewoning, om te kunnen spreken van een voldoende belang. Wat het belang van de v.z.w. Algemeen Eigenaarssyndicaat betreft, wordt verwezen naar het arrest nr. 9/96 van het Hof.

A.24.1. Wat het eerste middel betreft, heeft de Raad van State in een recent advies erkend dat het recht om te verhuren en de contractuele relatie tussen huurder en verhuurder behoren tot de restbevoegdheden van de Staat *(Gedr. St.*, Vlaams Parlement, 1996-1997, nr. 717/1, p. 24). Door met het conformiteitsattest een toelating in te voeren om te mogen verhuren, treedt de decreetgever op het bevoegdheidsterrein van de federale overheid. De Vlaamse Regering erkent dat geen beroep werd gedaan op artikel 10 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 en is derhalve van oordeel dat de ingrepen in het huurrecht niet noodzakelijk zijn voor de uitoefening van de bevoegdheden inzake huisvesting, ruimtelijke ordening en economie.

A.24.2. Het conformiteitsattest is een vergunning. Het standpunt van de Vlaamse Regering dat de verhuurder wiens kamers niet voldoen aan de opgelegde normen niet kan worden vervolgd indien hij beschikt over een conformiteitsattest, kan niet worden gevolgd. De rechter zal immers in voorkomend geval op grond van artikel 159 van de Grondwet een onwettig attest buiten toepassing moeten laten.

A.24.3. Gelet op de verplichte affichage en vermeldingen waarin het decreet voorziet, zal de richthuurprijs bepalend zijn voor de werkelijke huurprijs. Overigens erkent de Vlaamse Regering dat de woonkwaliteit wordt beïnvloed door de verhouding tussen prijs en kwaliteit.

A.24.4. De economische en monetaire unie wordt niet alleen gevormd door het vrij verkeer van goederen, maar ook door een geïntegreerde markt. Zowel de huurprijsreglementering, de huurmarkt als de contractvrijheid maken deel uit van de basiselementen van de Belgische geïntegreerde markt. Bovendien is er het vrij verkeer van diensten. Wanneer in slechts één entiteit van de unie de prijsvorming van een dienst wordt gereglementeerd, kan dit een verschuiving van de markt meebrengen.

A.24.5. De opdracht aan de Regering gaat verder dan de uitvoering van het decreet. Zij omvat de regeling van substantiële aspecten.

A.25. Het tweede middel is ontvankelijk. De omstandigheid dat de bevoegdheid van de vrederechter inzake verzegeling tot de oneigenlijke rechtspraak zou behoren, doet daaraan geen afbreuk. De gerechtelijke bevoegdheid behoort tot de taak van de federale wetgever en die omvat ook de « oneigenlijke rechtspraak ». De vrederechter maakt overigens deel uit van de rechterlijke organisatie.

De bepalingen van het Gerechtelijk Wetboek met betrekking tot de verzegeling zijn eveneens toepasselijk op de door de echtgenoten, rechtsvoorgangers of mede-eigenaars verhuurde kamers en studentenkamers.

A.26. Wat het derde middel betreft, zou de vaststelling dat het onderscheidingscriterium niet pertinent is tot gevolg hebben dat de normen voor studentenkamers voor alle kamers moeten gelden. Minstens zal de decreetgever zich in geval van vernietiging opnieuw over de toe te passen normen moeten uitspreken. De verzoekende partijen vragen het Hof niet de opportuniteit te beoordelen maar de redelijkheid.

A.27. Wat het vierde middel betreft, kan de bestreden bepaling voor de verzoekende partijen nadelig zijn doordat zij een concurrentienadeel inhoudt. Indien de kamers van onderwijsinstellingen aan de door het decreet gestelde normen zouden beantwoorden, gaat het om een overbodige bepaling. Indien zij aan andere normen zijn onderworpen, kan niet worden ingezien waarom die normen niet zouden kunnen gelden voor de privé-studentenkamers.

A.28. Wat het vijfde middel betreft, kan het toepassingsgebied van het decreet een onvoorspelbare en onduidelijke situatie scheppen met betrekking tot de na te leven normen. De Vlaamse Regering zegt dat de eigenaar op de hoogte moet zijn van de bijzondere kwaliteitsnormenregelingen, maar geeft geen duidelijkheid over die uitzonderingscategorieën.

A.29. Wat het zesde middel betreft, wijzen de verzoekende partijen erop dat een eigenaar die zijn huis verhuurt, kan worden verplicht zijn huis te verbouwen tot een « kamerhuis » indien de huurder kamers van het huis onderverhuurt.

A.30. Wat het zevende middel betreft, blijkt uit het antwoord van de Vlaamse Regering dat het onderscheid tussen wonen op kamers en inwonen in een huis zou gelegen zijn in de omstandigheid dat het genot niet is beperkt tot het genot van één kamer. Dit doet vragen rijzen over het onderwerp van het decreet. Indien niet wordt bepaald welke gedeelten van het huis worden beoogd, is de toepassing van het decreet arbitrair.

A.31. Wat het achtste middel betreft, antwoordt de Vlaamse Regering niet op de vragen in verband met de proportionaliteit van de boeten in vergelijking met de boeten waarin de Wooncode voorziet.

A.32. Wat het negende middel betreft, wordt niet verklaard waarom niet alle gastoestellen worden verboden. De door de Vlaamse Regering aangevoerde rechtvaardiging voor de ongelijke behandeling is niet pertinent.

Memorie van antwoord van de Waalse Regering

A.33. De Waalse Regering formuleert een voorbehoud bij de ontvankelijkheid van het beroep in zoverre het is ingediend door rechtspersonen en sluit zich tevens aan bij de door de Vlaamse Regering opgeworpen excepties van onontvankelijkheid wegens gebrek aan belang.

A.34.1. Met verwijzing naar rechtspraak van het Hof en adviezen van de Raad van State, stelt de Waalse Regering dat de bevoegdheid inzake huisvesting de normen inzake veiligheid, gezondheid en bewoonbaarheid omvat. De bijzondere wet beperkt de bevoegdheid van de decreetgever niet tot bepaalde soorten van woningen. Daaruit vloeit voort dat de federale overheid ter zake niet bevoegd is, ook al betekent dit een beperking van haar bevoegdheid inzake burgerlijk recht en in het bijzonder inzake huurwetgeving.

A.34.2. De bevoegdheid om normen uit te vaardigen inzake veiligheid, gezondheid en bewoonbaarheid omvat de bevoegdheid om de naleving ervan te regelen, ook al kan dit een beperking inhouden van het vrij verkeer van goederen en van andere vrijheden of rechten. Onverminderd artikel 11 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 kunnen de gewesten burgerrechtelijke sancties instellen.

A.34.3. Voor het uitvaardigen van een decretale bepaling die het verhuren aan een voorafgaande vergunning onderwerpt, is in ieder geval voldaan aan de voorwaarden van artikel 10 van voormelde bijzondere wet. De Waalse Regering ziet niet in op welke manier het bestreden decreet een vestigingsvoorwaarde zou inhouden.

A.34.4. In zoverre het eerste middel de economische en monetaire unie en het prijsbeleid betreft, sluit de Waalse Regering zich aan bij de memorie van de Vlaamse Regering.

A.35. Het tweede middel is niet ontvankelijk omdat artikel 146 van de Grondwet niet behoort tot de bepalingen waaraan het Hof vermag te toetsen. Bovendien mist het middel feitelijke grondslag omdat artikel 19 vreemd is aan de procedure van verzegeling zoals georganiseerd in het Gerechtelijk Wetboek.

A.36. De overige middelen hebben betrekking op de opportuniteit. Daarover vermag het Hof slechts uitspraak te doen indien de maatregel manifest onevenredig is met het nagestreefde doel. Een dergelijke onevenredigheid is te dezen niet bewezen.

- *B* -

Ten aanzien van de ontvankelijkheid

Wat de ontvankelijkheid van de memorie van de Vlaamse Regering betreft

B.1.1. De verzoekende partijen betwisten de ontvankelijkheid van de memorie van de Vlaamse Regering en verwijzen daarbij naar artikel 2 van het regeringsbesluit van 11 december 1985 tot aanwijzing van de leden van de Vlaamse Regering ten verzoeke waarvan de rechtsgedingen van de Vlaamse Gemeenschap of het Vlaamse Gewest worden gevoerd. Aangezien de bevoegdheidsgrondslag van het bestreden decreet - volgens de memorie van de Vlaamse Regering zelf - zowel huisvesting als ruimtelijke ordening is, maar geen melding wordt gemaakt van een akkoord met de minister die bevoegd is voor ruimtelijke ordening, noch van een aanwijzing overeenkomstig artikel 4 van het regeringsbesluit, zou de minister die bevoegd is voor huisvesting overeenkomstig de aangehaalde bepaling niet over de nodige procesbevoegdheid beschikken om op eigen initiatief namens de Vlaamse Regering een rechtsgeding te voeren.

B.1.2. Artikel 2 van het vermelde besluit luidt :

« De rechtsgedingen waarin de Vlaamse Gemeenschap en het Vlaamse Gewest als verweerder optreden met betrekking tot aangelegenheden die tot de bevoegdheid behoren van meerdere leden van de Vlaamse Regering, worden gevoerd ten verzoeke van één onder hen, na onderling overleg.

Bij ontstentenis van akkoord, wordt het rechtsgeding gevoerd ten verzoeke van het lid dat wordt aangewezen overeenkomstig artikel 4 van dit besluit. »

Artikel 4 van het besluit luidt :

« Alle andere rechtsgedingen waarin de Vlaamse Gemeenschap en het Vlaamse Gewest als eiser of als verweerder optreden, worden gevoerd ten verzoeke van het lid van de Vlaamse Regering dat, geval per geval, door deze Regering aangewezen wordt. »

B.1.3. Aangezien de aangevoerde exceptie slechts gegrond kan zijn wanneer het bestreden decreet mede een zaak van ruimtelijke ordening is, valt het onderzoek naar de ontvankelijkheid van de memorie van de Vlaamse Regering samen met het onderzoek naar de bevoegdheid van het Vlaamse Gewest ter zake van het bestreden decreet.

Wat de procesbekwaamheid van de verzoekende partijen die rechtspersonen zijn betreft

B.2.1. De Vlaamse Regering en de Waalse Regering zijn van oordeel dat het beroep niet ontvankelijk is in zoverre de verzoekende partijen die rechtspersonen zijn niet op het eerste verzoek het bewijs voorleggen van de publicatie van hun statuten in de bijlagen bij het *Belgisch Staatsblad* en van de tijdig en regelmatig genomen beslissingen van hun bevoegde organen om het beroep tot vernietiging in te stellen.

B.2.2. Artikel 7, derde lid, van de bijzondere wet van 6 januari 1989 bepaalt :

« Indien een rechtspersoon het beroep instelt of in het geding tussenkomt, legt deze partij, op het eerste verzoek, het bewijs voor, al naar het geval, van de publikatie van haar statuten in de bijlagen bij het *Belgisch Staatsblad* of van de beslissing om het beroep in te stellen dan wel voort te zetten of om in het geding tussen te komen. »

Die vereisten dienen het Hof onder meer in staat te stellen na te gaan of de beslissing om het beroep in te stellen door het bevoegde orgaan van de rechtspersoon is genomen.

B.2.3. Uit de stukken die als bijlage bij het verzoekschrift of naderhand op schriftelijke uitnodiging van de griffie zijn ingediend, blijkt dat aan de vereisten van artikel 7, derde lid, van de bijzondere wet van 6 januari 1989 is voldaan, behalve wat de burgerlijke vennootschap Het Zeel en de n.v. Immo Tess betreft.

Van de n.v. Immo Tess werden enkel de statuten overgelegd. Van de burgerlijke vennootschap Het Zeel werden noch de statuten, noch de beslissing tot het instellen van het beroep overgelegd. Het Hof kan derhalve niet beoordelen of de beslissing om een beroep in te stellen door het bevoegde orgaan is genomen.

B.2.4. Van de b.v.b.a. De Berkenheem en de b.v.b.a. Devos werd aan het Hof weliswaar een beslissing tot het instellen van het beroep overgelegd, maar zij gaat in beide gevallen uit van de algemene vergadering. Bij gebreke van een statutaire uitbreiding van de bevoegdheden van de algemene vergadering van de respectieve vennootschappen, stelt het Hof vast dat de beslissingen om in rechte te treden niet werden genomen door het bevoegde orgaan.

B.2.5. In zoverre het beroep is ingesteld door de burgerlijke vennootschap Het Zeel, de n.v. Immo Tess, de b.v.b.a. De Berkenheem en de b.v.b.a. Devos, is het niet ontvankelijk.

B.3.1. De Waalse Regering voert aan dat de v.z.w. Algemeen Eigenaarssyndicaat niet de vereiste bekwaamheid heeft om als een vereniging met rechtspersoonlijkheid in rechte te treden omdat zij niet het bewijs levert de publicatieverplichtingen bepaald in de artikelen 9, 10 en 11 van de wet van 27 juni 1921 op de verenigingen zonder winstoogmerk te hebben nageleefd.

B.3.2. De verzoekende vereniging zonder winstoogmerk heeft niet, vóór het sluiten van de debatten, het bewijs geleverd dat zij, overeenkomstig artikel 10 van de wet van 27 juni 1921, de lijst van haar leden ter griffie van de burgerlijke rechtbank heeft neergelegd.

B.3.3. In zoverre het beroep is ingesteld door de v.z.w. Algemeen Eigenaarssyndicaat is het niet ontvankelijk.

Wat het belang betreft

B.4.1. De Vlaamse Regering en de Waalse Regering voeren aan dat geen van de verzoekende partijen van het vereiste belang doet blijken om de vernietiging van het bestreden decreet te vorderen. Zij betogen dat de particuliere burgers niet rechtstreeks en ongunstig worden geraakt door het bestreden decreet. Hun eigendomstitels zouden niet bewijzen dat hun gebouwen bestaan uit te huur gestelde of verhuurde (studenten)kamers of dergelijke kamers bevatten, noch dat die kamers niet voldoen aan de door het decreet gestelde minimumeisen.

B.4.2. De Grondwet en de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Arbitragehof vereisen dat elke natuurlijke persoon of rechtspersoon die een beroep tot vernietiging instelt doet blijken van een belang. Van het vereiste belang doen slechts blijken de personen wier situatie door de bestreden norm rechtstreeks en ongunstig zou kunnen worden geraakt.

B.4.3. Eigenaars van een gebouw dat wordt of kan worden verhuurd of ter beschikking gesteld als kamerwoning, studentenhuis of gemeenschapshuis of waarvan een deel wordt of kan worden verhuurd als kamer of studentenkamer, kunnen rechtstreeks en ongunstig worden geraakt door een decreet dat de verhuur van dergelijke woningen en kamers aan kwaliteits- en veiligheidsnormen onderwerpt.

B.4.4. De exceptie kan niet worden aangenomen.

Ten gronde

Ten aanzien van het bestreden decreet

B.5. Het bestreden decreet strekt ertoe kwaliteits- en veiligheidsnormen op te leggen voor kamers en studentenkamers die worden verhuurd of te huur gesteld.

Onder studentenkamer verstaat het decreet elke individuele kamer in een studentenhuis of studentengemeenschapshuis (artikel 2, 7°). Een studentenhuis is elk gebouw of deel van een gebouw waarin een of meer kamers te huur worden gesteld of verhuurd aan een of meer studenten, met inbegrip van de gemeenschappelijke ruimtes (artikel 2, 5°). Een studentengemeenschapshuis is elk gebouw of deel van een gebouw dat door een of meer personen integraal wordt gehuurd en onderverhuurd aan een of meer studenten (artikel 2, 6°). Als student beschouwt het decreet iedere persoon die voor een opleiding is ingeschreven aan een onderwijsinstelling (artikel 2, 11°).

Een kamer in de zin van het decreet is een vertrek in een kamerwoning dat bestemd is of dienst doet als huisvesting voor een of meer huurders en dat geen studentenkamer is (artikel 2, 3°). Een kamerwoning is elk gebouw dat bestaat uit een of meer te huur gestelde of verhuurde kamers en in voorkomend geval gemeenschappelijke ruimtes en dat geen studentenhuis of studentengemeenschapshuis is (artikel 2, 4°).

Naast een aantal gemeenschappelijke bepalingen inzake minimale hoogte, verlichtings- en verluchtingsmogelijkheden, sanitaire voorzieningen, verwarming en privacy (artikel 4), bevat het decreet onderling afwijkende specifieke normen voor kamers (artikelen 6 en 7) en studentenkamers (artikel 8).

De gemeenten kunnen, onder toezicht van de Vlaamse Regering, aanvullende normen vaststellen (artikel 9).

Artikel 10, § 1, eerste lid, van het bestreden decreet bepaalt dat de conformiteit van de kamers, studentenkamers, kamerwoningen, studentenhuizen en studentengemeenschapshuizen met de betreffende normen wordt vastgesteld in een conformiteitsattest, waarvan het model wordt vastgelegd door de Vlaamse Regering. De artikelen 11 tot 15 van het bestreden decreet regelen de toekenning, het verval en de intrekking van het conformiteitsattest.

De Vlaamse Regering stelt richtprijzen op voor verhuur van kamers in kamerwoningen, studentenhuizen en studentengemeenschapshuizen, rekening houdend met kwaliteit, oppervlakte, voorzieningen en locatie (artikel 5). Het conformiteitsattest vermeldt de richthuurprijs (artikel 10, § 1, tweede lid).

De kamers en studentenkamers die niet voldoen aan de kwaliteits- en veiligheidsnormen worden onderworpen aan de heffing ter bestrijding van leegstand en verkrotting (artikel 16). De verhuurders van dergelijke kamers of studentenkamers zijn strafbaar met een geldboete van 100 tot 100.000 frank indien zij geen conformiteitsattest kunnen voorleggen (artikel 17).

De artikelen 18 tot 21 geven de burgemeester en de gewestelijke ambtenaren opdrachten en bevoegdheden inzake het toezicht op de naleving van het decreet.

Ten aanzien van de bevoegdheidverdelende bepalingen

Eerste middel

B.6. De verzoekende partijen vorderen de gehele of gedeeltelijke vernietiging van het bestreden decreet wegens schending van de artikelen 6, § 1, IV en VI, en 10 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen en wegens schending van de Belgische economische en monetaire unie. Hun kritiek in dat verband heeft evenwel enkel betrekking op de artikelen 5, 10 tot 15 en 19 van het decreet. Het Hof beperkt zijn onderzoek dan ook tot die bepalingen.

B.7.1. Krachtens artikel 6, § 1, IV, van voornoemde bijzondere wet zijn « de huisvesting en de politie van woongelegenheden die gevaar opleveren voor de openbare reinheid en gezondheid » gewestaangelegenheden.

B.7.2. De verzoekende partijen erkennen dat het Vlaamse Gewest op grond van die bepaling bevoegd is om kwaliteits- en veiligheidsnormen voor woningen vast te leggen. Zij zijn evenwel van oordeel dat het bestreden decreet geen algemene woonnormen oplegt, maar wel normen voor het verhuren van woningen. Een dergelijke regeling zou tot het burgerlijk recht behoren en derhalve geen deel uitmaken van de bevoegdheid van het Vlaamse Gewest.

B.7.3. Voor zover zij er niet anders over hebben beschikt, hebben de Grondwetgever en de bijzondere wetgever aan de gemeenschappen en de gewesten de volledige bevoegdheid toegekend tot het uitvaardigen van de regels die eigen zijn aan de hun toegewezen aangelegenheden. Door voormeld artikel 6, § 1, IV, is de aangelegenheid van de huisvesting en van de politie van woongelegenheden die gevaar opleveren voor de openbare reinheid en gezondheid in haar geheel naar de gewesten overgeheveld.

Enerzijds, staat het de decreetgever in de regel vrij om zijn bevoegdheid uit te oefenen ten aanzien van de categorieën van huisvesting die hij bepaalt, te dezen de kamers, studentenkamers, kamerwoningen, studentenhuizen en studentengemeenschapshuizen die worden verhuurd of te huur gesteld. Anderzijds, doet een dergelijke bevoegdheidsuitoefening geen afbreuk aan de bevoegdheid van de federale overheid om de contractuele betrekkingen tussen de huurder en de verhuurder bij de verhuur van een goed te regelen, vermits het regelen van de weerslag van de bekritiseerde bepalingen op de contractuele verhoudingen tot de bevoegdheid van laatstgenoemde overheid blijft behoren.

B.8.1. Het in de artikelen 10 tot 15 bedoelde conformiteitsattest maakt volgens de verzoekende partijen het verhuurrecht afhankelijk van een voorafgaande vergunning en komt derhalve neer op een vestigingsvoorwaarde, waarvoor enkel de federale overheid bevoegd is.

B.8.2. De door artikel 6, § 1, VI, vijfde lid, 6°, van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 aan de federale wetgever voorbehouden aangelegenheid inzake vestigingsvoorwaarden sluit onder meer de bevoegdheid in om regels te stellen inzake de toegang tot bepaalde beroepen, het oprichten van handelsvestigingen, het voldoen aan bekwaamheidseisen in verband met de uitoefening van een beroep of het beschermen van beroepstitels.

B.8.3. Het door de verzoekers bestreden conformiteitsattest is geen voorwaarde voor verhuring en stelt geen vestigingsvoorwaarde in; het vrijwaart, zoals blijkt uit de artikelen 17 en 19 van het decreet, de verhuurder van een kamer, studentenkamer, kamerwoning, studentenhuis of studentengemeenschapshuis waarvan wordt vastgesteld dat ze niet beantwoorden aan de veiligheids- en kwaliteitsnormen, van een strafrechtelijke sanctie of van verzegeling. De artikelen 10 tot 15 hebben dus niet de betekenis die de verzoekers eraan geven en schenden de bevoegdheid van de federale wetgever niet.

Aan die vaststelling wordt geen afbreuk gedaan door de hypothese dat een onregelmatig conformiteitsattest door de rechter op grond van artikel 159 van de Grondwet buiten toepassing zou worden gelaten. Een dergelijke hypothese zou enkel de betekenis van het conformiteitsattest, als document ter vrijwaring van een sanctie, kunnen afzwakken doch houdt niet in dat daarom van een vestigingsvoorwaarde kan worden gesproken.

B.9.1. Door in de artikelen 5 en 10 te bepalen dat de Vlaamse Regering richtprijzen opstelt voor de verhuur van kamers en dat die richtprijzen moeten worden vermeld in het conformiteitsattest, voert het Vlaamse Gewest volgens de verzoekende partijen een prijsbeleid, waarvoor alleen de federale overheid bevoegd is. Bovendien zou de onbegrensde delegatie aan de Vlaamse Regering om de richthuurprijzen vast te stellen, aan de bevoegdheid van de federale wetgever voorbijgaan.

B.9.2. Krachtens artikel 6, § 1, VI, vijfde lid, 3°, van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 is de federale overheid bevoegd voor het prijsbeleid. Dat bevoegdheidsvoorbehoud kan evenwel niet zo ver reiken dat de gewesten de bevoegdheid wordt ontnomen om waarderingstarieven vast te stellen inzake aan hen toegewezen aangelegenheden.

Te dezen machtigt het decreet de Gewestregering enkel ertoe richtprijzen vast te stellen voor verhuur van kamers in kamerwoningen, studentenhuizen en studentengemeenschapshuizen, rekening houdend met kwaliteit, oppervlakte, voorzieningen en locatie (artikel 5). Krachtens artikel 10 moet die richthuurprijs worden vermeld in het conformiteitsattest. De richtprijs bindt de partijen niet en heeft dus niet het karakter van een dwangmaatregel van prijsbeleid.

B.9.3. Door de Regering ertoe te machtigen dergelijke richthuurprijzen vast te stellen, heeft de gewestwetgever geen inbreuk gepleegd op de federale bevoegdheid en kan hij niet worden geacht de Regering ertoe te hebben gemachtigd op het federale bevoegdheidsdomein te treden.

B.10.1. Volgens de verzoekende partijen raakt het bestreden decreet de economische en monetaire unie, hetgeen een door artikel 6, § 1, VI, derde lid, van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 aan de federale overheid voorbehouden materie is.

B.10.2. Hoewel voormeld artikel 6, § 1, VI, derde lid, past in het kader van de toewijzing van bevoegdheden aan de gewesten wat de economie betreft, geldt die bepaling als de uitdrukkelijke uiting van de wil van de bijzondere wetgever om een eenvormige basisregeling van de organisatie van de economie in een geïntegreerde markt te handhaven.

B.10.3. De verzoekende partijen voeren weliswaar aan dat de huurprijsreglementering, de huurmarkt en de contractvrijheid deel uitmaken van de basiselementen van de Belgische geïntegreerde markt, dat « de convergentie van de prijzen van de goederen en diensten » tot de economische unie behoort en dat de prijsvorming van een dienst in slechts één entiteit van de unie een verschuiving van de markt kan meebrengen, maar zij geven niet aan in welk opzicht een en ander de eenvormige basisregeling van de organisatie van de economie in een geïntegreerde markt in het gedrang zou brengen. In ieder geval doen richthuurprijzen, die niet meer zijn dan de uitdrukking van een waardeschatting door de overheid en de betrokken partijen in hun contractvorming niet binden, geen afbreuk aan het algemeen normatief kader van de economische unie, zoals dat door of krachtens de wet is vastgesteld.

B.11. Het middel kan in geen van zijn onderdelen worden aangenomen.

Tweede middel

B.12.1. De verzoekende partijen voeren aan dat « de regels die de onderscheiden bevoegdheid van de Staat, de gemeenschappen en de gewesten bepalen, in het bijzonder artikel 146 van de Grondwet » zijn geschonden doordat het bestreden artikel 19 voorziet in een procedure ter verzegeling en ontzegeling die afwijkt van die van het Gerechtelijk Wetboek, terwijl de gerechtelijke organisatie en het gerechtelijk recht tot de uitsluitende bevoegdheid van de federale overheid behoren.

B.12.2. Artikel 19 van het bestreden decreet luidt :

« De burgemeester en de gewestelijke ambtenaren, bedoeld in artikel 15, verzegelen de te huur gestelde of verhuurde kamers die niet beantwoorden aan de veiligheids- en kwaliteitsnormen van artikelen 4, 6 en 7 en de te huur gestelde of verhuurde studentenkamers die niet beantwoorden aan de veiligheids- en kwaliteitsnormen van artikelen 4 en 8 wanneer de verhuurder geen geldig conformiteitsattest kan voorleggen.

Ingeval de verzegeling gepaard gaat met gedwongen uitdrijving neemt de burgemeester de nodige initiatieven met het oog op herhuisvesting van de betrokken bewoners.

Binnen tien dagen na verzegeling kan tegen deze beslissing door de verhuurder beroep worden aangetekend bij de Bestendige Deputatie. De Bestendige Deputatie doet daarover uitspraak binnen een termijn van zestig dagen na aantekening van het beroep. Dit beroep werkt niet opschortend. »

De verzegeling, vervat in die bepaling, is een veiligheidsmaatregel van administratieve aard die geen enkel verband houdt, noch met de gerechtelijke organisatie, noch met een bewarende of uitvoerende maatregel in een gerechtelijk geschil tussen partijen.

B.12.3. Het middel kan niet worden aangenomen.

Ten aanzien van de ontvankelijkheid van de memorie van de Vlaamse Regering

B.13. Nu is aangetoond dat, binnen de grenzen van de aangevoerde middelen, de met het bestreden decreet geregelde aangelegenheid een voldoende bevoegdheidsgrondslag vindt in artikel 6, § 1, IV, van de bijzondere wet van 8 augustus 1980, is de memorie van de Vlaamse Regering ontvankelijk (zie B.1.3).

Ten aanzien van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet

Derde middel

B.14.1. De verzoekende partijen voeren een schending aan van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, doordat het bestreden decreet in de artikelen 2, 6, 7 en 8 een onderscheid maakt tussen het verhuren van kamers en kamerwoningen, enerzijds, en het verhuren van studentenkamers, studentenhuizen en studentengemeenschapshuizen, anderzijds.

B.14.2. Artikel 2 bepaalt wat in het decreet wordt verstaan onder kamer, kamerwoning, studentenhuis, studentengemeenschapshuis en studentenkamer (B.5).

De artikelen 6 en 7 bevatten specifieke normen voor kamers :

« Een kamer waarin geen kookmogelijkheden, noch een bad of stortbad aanwezig zijn, heeft een oppervlakte van ten minste 12 m2 wanneer ze wordt bewoond door één persoon. Deze oppervlakte wordt verhoogd met 6 m2 per bijkomende bewoner.

De huurders van de in het eerste lid bedoelde kamers, beschikken in de gemeenschappelijke ruimtes over kookmogelijkheden en een bad of een stortbad in een door de Vlaamse regering vast te stellen verhouding tot het aantal kamers in de kamerwoning. De Vlaamse regering stelt de normen vast waaraan deze voorzieningen en de gemeenschappelijke ruimte moeten voldoen. » (artikel 6)

« Bij gebrek aan de in artikel 6 bedoelde kookmogelijkheden en een bad of stortbad in de gemeenschappelijke ruimtes, dienen deze voorzieningen aanwezig te zijn in de kamer. De in artikel 6 vermelde minimale oppervlakte wordt in dit geval telkens verhoogd met 3 m2. » (artikel 7)

Artikel 8 bevat specifieke normen voor studentenkamers :

« § 1. De studentenkamer die na de inwerkingtreding van dit decreet wordt gebouwd of wordt gerealiseerd na vernieuwbouw of door omvorming van een woning in een studentenhuis of studentengemeenschapshuis heeft een oppervlakte van ten minste 12 m2.

Onverminderd de toepassing van het derde lid, mag voor de studentenkamer die voor de inwerkingtreding van dit decreet werd gebouwd of werd gerealiseerd na vernieuwbouw of door omvorming van een woning in een studentenhuis of studentengemeenschapshuis overeenkomstig de geldende bepalingen inzake ruimtelijke ordening en stedenbouw, gedurende een periode van tien jaar na de inwerkingtreding van dit decreet de afgifte van een conformiteitsattest niet worden geweigerd op grond van de in het voorgaande lid bepaalde oppervlaktenorm, wanneer de studentenkamer een oppervlakte heeft van ten minste 9 m2.

Een studentenkamer waarvoor geen conformiteitsattest werd aangevraagd binnen een termijn van 3 jaar na de inwerkingtreding van dit decreet wordt gelijkgesteld met een studentenkamer, bedoeld in het eerste lid.

§ 2. Ieder studenten- of studentengemeenschapshuis moet beschikken over een gemeenschappelijke ruimte. Wanneer de gemeenschappelijke ruimte wordt aangewend als keuken, moet de oppervlakte ervan minstens anderhalve vierkante meter per studentenkamer bedragen, zonder minder te mogen bedragen dan 6 m2. De vrije hoogte tussen plafond en vloer moet minstens twee meter twintig centimeter bedragen.

§ 3. Ieder studenten- of studentengemeenschapshuis moet beschikken over een ruimte voor de berging van evenveel fietsen als er studentenkamers zijn.

§ 4. Ieder studenten- of studentengemeenschapshuis moet per groep of deel van een groep van zes studenten beschikken over een bad of stortbad. »

B.14.3. De invoering van specifieke veiligheids- en kwaliteitsnormen werd door de decreetgever als volgt gemotiveerd :

« Het doel van dit decreet is een aantal uniforme minimumnormen op te leggen, die gelden voor het hele Vlaamse land. Een aantal van die normen zoals die welke betrekking hebben op de verluchtingsmogelijkheden, de verwarming, de privacy en de brandveiligheid zijn gemeenschappelijk voor kamers en studentenkamers.

Omdat het wonen op kamer en het wonen op studentenkamer echter sterk verschillende vormen van bewoning zijn, worden voor beide ook specifieke normen ingevoerd. Daarbij wordt er vooral van uitgegaan dat het wonen op kamer een meer definitieve vorm van wonen is, terwijl het wonen op studentenkamer slechts van tijdelijke aard is. » (*Gedr. St.*, Vlaams Parlement, 1996-1997, nr. 437/1, pp. 2-3)

B.14.4. De decreetgever heeft aldus strengere normen inzake oppervlakte, sanitaire voorzieningen en kookmogelijkheden opgelegd aan kamers die worden verhuurd of te huur gesteld aan niet-studenten. Het onderscheid berust op een criterium dat behalve objectief ook relevant is. Gewone huurders mogen worden geacht regelmatiger in hun kamer te verblijven dan de meerderheid van de bewoners van studentenkamers. De decreetgever vermag dan ook redelijkerwijze ervan uit te gaan dat gewone kamers aan strengere kwaliteitsnormen moeten worden onderworpen dan studentenkamers.

B.14.5. Het middel kan niet worden aangenomen.

Vierde middel

B.15.1. Naar luid van het bestreden artikel 3, eerste streepje, is het decreet niet van toepassing op « studentenkamers en studentenhuizen die op de datum van inwerkingtreding van dit decreet door onderwijsinstellingen werden gerealiseerd als sociale voorzieningen voor studenten met behulp van sociale toelagen van de Vlaamse Gemeenschap ».

De verzoekende partijen voeren aan dat die bepaling de artikelen 10 en 11 van de Grondwet schendt doordat voormelde studentenkamers en studentenhuizen anders worden behandeld dan de studentenkamers en studentenhuizen die vóór de datum van de inwerkingtreding van het decreet door particulieren zijn gerealiseerd, zonder dat voor dat verschil in behandeling een redelijke verantwoording bestaat.

B.15.2. Het onderscheid tussen studentenkamers en studentenhuizen, naargelang zij door onderwijsinstellingen - zowel officiële als vrije - met overheidstoelagen dan wel door particulieren werden gerealiseerd, berust op een criterium dat behalve objectief ook relevant is. In de verantwoording van het amendement dat tot het bestreden artikel heeft geleid, is gesteld : « De ervaring leert dat deze studentenhuisvesting reeds van een kwalitatief hoog niveau is ». Uit de parlementaire voorbereiding blijkt inderdaad dat de toekenning van sociale toelagen door de Vlaamse Gemeenschap aan « de naleving van een aantal criteria en [de] toelating van het departement Onderwijs » was onderworpen *(Gedr. St.*, Vlaams Parlement, 1996-1997, nr. 437/4, p. 2, en nr. 437/6, p. 12). Aldus is een categorie van het toepassingsgebied van het bestreden decreet uitgezonderd die mocht worden geacht reeds aan minimale kwaliteits- en veiligheidsnormen te voldoen.

B.15.3. Het middel kan niet worden aangenomen.

Vijfde middel

B.16.1. Naar luid van het bestreden artikel 3, tweede streepje, is het decreet niet van toepassing op « de gebouwen waarvoor bij wet, decreet of besluit specifieke veiligheids- en/of kwaliteitsnormen werden vastgelegd ».

De verzoekende partijen voeren aan dat die bepaling de artikelen 10 en 11 van de Grondwet schendt doordat niet kan worden vastgesteld welke gebouwen het betreft zodat het decreet tot een willekeurige en onvoorspelbare toepassing aanleiding zou kunnen geven.

B.16.2. Het onderscheid tussen gebouwen waarvoor bij wet, decreet of besluit specifieke veiligheids- en/of kwaliteitsnormen werden vastgelegd en gebouwen waarvoor zulks niet het geval is, berust op een criterium dat behalve objectief ook relevant is. Die specifieke normen zijn in de regel verantwoord door de bijzondere bestemming van de gebouwen, zoals rusthuizen voor bejaarden en logiesverstrekkende bedrijven, welke bestemming fundamenteel verschilt van die van de in het decreet bedoelde kamers en studentenkamers. Aldus is een categorie van het toepassingsgebied van het bestreden decreet uitgezonderd die, op grond van haar specifieke bestemming, aan bepaalde kwaliteits- en veiligheidsnormen is onderworpen.

B.16.3. Het middel kan niet worden aangenomen.

Zesde middel

B.17.1. De verzoekende partijen voeren een schending aan van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, doordat het bestreden artikel 2, 10°, bepaalt dat onder « verhuurder » moet worden verstaan « elke natuurlijke persoon of rechtspersoon die als eigenaar, mede-eigenaar, vruchtgebruiker, erfpachter, opstalhouder of lasthebber een kamerwoning of kamer, een studenten- of studentengemeenschapshuis of een studentenkamer verhuurt of ter beschikking stelt tegen betaling of om niet », en voormeld artikel aldus de hoofdhuurder die de kamers onderverhuurt niet beschouwt als verhuurder in de zin van het decreet. Hierdoor zou, bij de niet-naleving van de verplichtingen van het decreet, enkel de eigenaar strafrechtelijk aansprakelijk kunnen worden gesteld.

B.17.2. Door een amendement werd in artikel 2, 10°, het woord « onderverhuurder » vervangen door het woord « lasthebber ». Bij afwezigheid van een afwijkende definitie is een lasthebber in de gemeenrechtelijke betekenis een persoon die optreedt voor rekening van een ander, te dezen de eigenaar of de houder van een zakelijk recht.

B.17.3. Het onderscheid tussen de hoofdhuurder die de kamers onderverhuurt en de verhuurder in de zin van het decreet berust op een criterium dat behalve objectief ook relevant is ten aanzien van de beoogde doelstelling. Uit de parlementaire voorbereiding kan worden afgeleid dat de decreetgever de onderverhuurder niet heeft willen gelijkstellen met een eigenaar-verhuurder *(Gedr. St.*, Vlaams Parlement, 1996-1997, nr. 437/6, p. 11) : aldus blijft centraal in de verplichtingen die worden opgelegd, de persoon die instaat voor de kwaliteit waarin met betrekking tot de huurwoning is voorzien en waaraan moet zijn voldaan wanneer die persoon tot verhuring overgaat.

De maatregel is niet onevenredig, aangezien hij geen afbreuk doet aan het doel van het bestreden decreet in zijn geheel beschouwd en gericht is op verplichtingen van de eigenaar of houder van een ander zakelijk recht of van hun lasthebber. Het volstaat de eigenaar, mede-eigenaar, vruchtgebruiker, erfpachter, opstalhouder of lasthebber aansprakelijk te stellen om de naleving van het decreet te verzekeren; de onderverhuurder in eenzelfde mate aansprakelijk maken zou een maatregel zijn die verder gaat dan wat noodzakelijk is om de nagestreefde doelstelling te bereiken.

B.17.4. Het middel kan niet worden aangenomen.

Zevende middel

B.18.1. De verzoekende partijen voeren een schending aan van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, doordat het bestreden artikel 2, 10°, ook het ter beschikking stellen « om niet » van een kamer aan een inwonend familielid zou beogen en daardoor, ten aanzien van de verhuurder, het ter beschikking stellen met het verhuren zou gelijkstellen.

B.18.2. Uit de doelstelling en de algemene economie van het bestreden decreet blijkt dat het inwonen van familieleden, zoals de partner, de kinderen, de kleinkinderen, de ouders of andere - al dan niet hulpbehoevende - familieleden niet in het toepassingsgebied is begrepen.

B.18.3. Het middel kan niet worden aangenomen.

Achtste middel

B.19.1. De verzoekende partijen voeren een schending aan van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet doordat het bestreden artikel 17 een geldboete bepaalt die disproportioneel is in vergelijking met de geldboeten bepaald in vergelijkbare decreten. De maximale geldboete voor de verhuurder die een woning verhuurt die niet beantwoordt aan de in de Vlaamse Wooncode gestelde vereisten bedraagt 80.000 frank (artikel 20, § 1, van het decreet van 15 juli 1997), terwijl de maximale boete te dezen 2.000.000 frank bedraagt.

B.19.2. Het Hof merkt op dat de bekritiseerde maximumboete weliswaar een hoog veelvoud is van die in de Vlaamse Wooncode, maar dat de minimumboete slechts het dubbele bedraagt. Het komt de decreetgever toe te bepalen welke marge moet worden gelaten aan de strafrechter om naar gelang van de concrete omstandigheden een straf te kunnen uitspreken die onder meer aan de ernst van de tekortkomingen en aan de meer of mindere lucratieve aard van het verhuren van kamers en studentenkamers, in de regel verscheidene per woning, beantwoordt.

B.19.3. Het middel kan niet worden aangenomen.

Negende middel

B.20.1. De verzoekende partijen voeren een schending aan van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, doordat het bestreden artikel 4, 4°, bepaalt dat als verwarmingsbronnen enkel centrale verwarming, elektrische toestellen en luchtdichte gastoestellen met schoorsteen- of gevelafvoer in aanmerking komen, zodat kamers die anders worden verwarmd niet aan de decretale normen kunnen voldoen en derhalve van het verhuren of het te huur stellen zouden worden geweerd.

B.20.2. Dat verschil in behandeling houdt verband met het doel van de decreetgever om in voldoende en vooral veilige verwarming te voorzien.

De verzoekende partijen verstrekken geen concrete gegevens die aannemelijk maken dat kamers of studentenkamers die anders worden verwarmd dan in het decreet is aangegeven, eenzelfde graad van nagestreefde verwarming en veiligheid kunnen bieden als die welke met het bepaalde in artikel 4, 4°, is beoogd. Zij tonen niet aan dat de decreetgever andere verwarmingstoestellen ten onrechte als minder efficiënt of minder veilig heeft beschouwd.

B.20.3. Het middel kan niet worden aangenomen.

Om die redenen,

het Hof

verwerpt het beroep.

Aldus uitgesproken in het Nederlands, het Frans en het Duits, overeenkomstig artikel 65 van de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Arbitragehof, op de openbare terechtzitting van 17 juni 1998.

De griffier, De voorzitter,

L. Potoms. L. De Grève.

COUR D'ARBITRAGE

F. 98 — 1625 [C − 98/21260]

Arrêt n° 73/98 du 17 juin 1998

Numéro du rôle : 1153

En cause : le recours en annulation totale ou partielle du décret de la Région flamande du 4 février 1997 portant les normes de qualité et de sécurité pour chambres et chambres d'étudiants, introduit par I. Andries-Verstraeten et autres.

La Cour d'arbitrage,

composée des présidents L. De Grève et M. Melchior, et des juges L. François, J. Delruelle, H. Coremans, R. Henneuse et M. Bossuyt, assistée du greffier L. Potoms, présidée par le président L. De Grève,

après en avoir délibéré, rend l'arrêt suivant :

I. *Objet du recours*

Par requête adressée à la Cour par lettre recommandée à la poste le 8 septembre 1997 et parvenue au greffe le 9 septembre 1997, un recours en annulation totale ou partielle du décret de la Région flamande du 4 février 1997 portant les normes de qualité et de sécurité pour chambres et chambres d'étudiants (publié au *Moniteur belge* du 7 mars 1997) a été introduit par :

I. I. Andries-Verstraeten, demeurant à 2660 Hoboken, St. Bernardsesteenweg 533, B. Baekelandt, demeurant à 8791 Waregem, Kortrijkseweg 200, M. Batens, demeurant à 2220 Hallaar, Schransstraat 36 A, F. Baudewyns, demeurant à 1933 Sterrebeek, Past. Vandereyckenlaan 47, Belima, demeurant à 3110 Rotselaar, Broekstraat 58, C. Bessemans, demeurant à 3540 Herck-la-Ville, Rummenweg 125, les époux J. Bilsnijs, demeurant ensemble à 3360 Bierbeek, Sterrenlaan 42, M. Bollaerts, demeurant à 3001 Heverlee, Keibergstraat 34, T. Bormans, demeurant à 3800 Saint-Trond, Tichelrijlaan 5, J. Bosmans, demeurant à 3000 Louvain, Tiensevest 94, E. Bracke, demeurant à 9890 Asper, Ommegangstraat 22, L. Buelens, demeurant à 3000 Louvain, Tiensestraat 39, R. Buytaert, demeurant à 3511 Hasselt, Holrakkerstraat 1, A. D'Haeyer, demeurant à 3010 Kessel-Lo, Lange Lostraat 128, U. D'Hont, demeurant à 3020 Winksele, Hof ter Neppenlaan 7, la s.p.r.l. De Berkenheem, dont le siège social est établi à 1652 Alsemberg, Ingendaellaan 10, les époux J. De Cock-Van Holsbeek, demeurant ensemble à 9450 Haaltert, Stationsstraat 38, M. De Raeymaeker, demeurant à 3390 Tielt-Winge, Leuvensesteenweg 254 A, V. Decoster, demeurant à 3010 Kessel-Lo, Groeneweg 14, M. Decupere, demeurant à 3078 Meerbeek, Steenbergstraat 44 A, les époux F. Degroodt-Simons, demeurant ensemble à 3000 Louvain, Tiensestraat 274, G. Delbeke, demeurant à 9030 Mariakerke, Groenestaakstraat 52, P. Delimon, demeurant à 3391 Meensel-Kiezegem, Glabbeeksesteenweg 64, A. Depraetere, demeurant à 8510 Marke, Rootland 1, G. Desmeth, demeurant à 3052 Blanden, Kastanjelaan 15, K. Devaere, demeurant à 8500 Courtrai, Doorniksesteenweg 101, V. Devester, demeurant à 3001 Heverlee, Beeklaan 4, la société civile Devos, dont le siège social est établi à 3000 Louvain, Minderbroederstraat 25, R. Emmers, demeurant à 3000 Louvain, Bogaardenstraat 61, les époux M. Gerth-Withofs, demeurant ensemble à 3001 Heverlee, Alsembergstraat 46, les époux F. Gilbert-Lamproye, demeurant ensemble à 3360 Korbeek-Lo, Oude Baan 83, les époux J. Grade-Adams, demeurant ensemble à 3000 Louvain, Mechelsestraat 92, Haine, demeurant à 3370 Boutersem, Honsemsestraat 74, la société civile Het Zeel, dont le siège social est établi à 3001 Louvain, Geldenaaksebaan 458, la s.a. Immo Tess, dont le siège social est établi 3980 Tessenderlo, Geelsebaan 159, H. Marchand, demeurant à 8970 Poperinge, Switch Road 17, W. Marchand, demeurant à 2300 Turnhout, Lode Peetersplantsoen 13, les époux L. Martens-Dauwe, demeurant ensemble à

9988 Watervliet, Stee 25, J.-L. Martin, demeurant à 3000 Louvain, Quinten Metsijsplein 3, R. Matthys, demeurant à 3000 Louvain, O.-L.-Vrouwstraat 17, J. Mauel, demeurant à 3001 Heverlee, Tervuursesteenweg 235, R. Meeus, demeurant à 3390 Tielt, Dorpsstraat 3, A. Meulemans, demeurant à 3000 Louvain, Wandelingstraat 10, J. Morren, demeurant à 3010 Louvain, Koetsweg 13, D. Noblet, demeurant à 3000 Louvain, Minckelersstraat 86, F. Pardon, demeurant à 3140 Keerbergen, Konijnenweg 23, les époux M. Poot-Theunis, demeurant ensemble à 3980 Tessenderlo, Schoterweg 322, J. Putteneers-Cuveliers, demeurant à 3150 Haacht-Wakkerzeel, Standonkstraat 4, les époux H. Scheerlinck-Bovyn, demeurant ensemble à 9551 Herzele, Borsbekestraat 148, Y. Smets, demeurant à 3300 Tirlemont, Dokter Geensstraat 7, A. Standaert, demeurant à 9090 Melle, Oude Brusselseweg 29, les époux F. Thijs-Verwaest, demeurant ensemble à 3000 Louvain, Oudebaan 254, L. Timmermans, demeurant à 3390 Tielt, Heuvelstraat 18, L. Vaeremans, demeurant à 3010 Kessel-Lo, Lobergenbos 21, les époux J. Van Balen-Van Cleynenbreug, demeurant ensemble à 3001 Heverlee, Hertogstraat 49, B. Van Calster-Boffe, demeurant à 3461 Bekkevoort, Tiensebaan 40A, P. Van Cotthem, demeurant à 9400 Ninove, Krepelstraat 84, J. Van Den Eynde, demeurant à 3001 Heverlee, Tervuursesteenweg 36, J. Van Houtte, demeurant à 8760 Meulebeke, Vennensdreef 1, J. Van Lysebeth, demeurant à 2801 Heffen-Malines, Kleine Mierenstraat 7, A.-M. Van Royen, demeurant à 3390 Tielt, Beurtstraat 36 B, F. Van Steenweghen, demeurant à 3201 Langdorp, Doornbergweg 18, L. Vanacker, demeurant à 3001 Heverlee, Bronlaan 18, K. Vanbrabant, demeurant à 3010 Kessel-Lo, Lobergenbos 25, M. Vanden Daele, demeurant à 9000 Gand, Jozef Plateaustraat 43, P. Vanlaer, demeurant à 3360 Bierbeek, Oude Baan 114, H. Vanvuchelen-Huybreghs, demeurant à 3001 Heverlee, A. Meulemansstraat 17, L. Velghe-De Ganck, demeurant à 3018 Louvain, Privaatweg 4, les époux E. Vogelaers-Toeloose, demeurant ensemble à 3078 Meerbeek-Kortenberg, Klein Vilvoordestraat 55, F. Vrancken, demeurant à 3210 Lubbeek, Jachthuislaan 32, R. Wellens, demeurant à 3150 Wespelaar, Dijkstraat 6, les époux A. Witvrouw-Decupere, demeurant ensemble à 3590 Diepenbeek, Dautenstraat 42, et P. Zwaenepoel, demeurant à 9070 Destelbergen, Doolaegepark 35;

II. l'a.s.b.l. Syndicat national des propriétaires, dont le siège social est établi à 1180 Bruxelles, avenue Adolphe Dupuich 24.

II. *La procédure*

Par ordonnance du 9 septembre 1997, le président en exercice a désigné les juges du siège conformément aux articles 58 et 59 de la loi spéciale du 6 janvier 1989 sur la Cour d'arbitrage.

Les juges-rapporteurs ont estimé n'y avoir lieu de faire application des articles 71 ou 72 de la loi organique.

Le recours a été notifié conformément à l'article 76 de la loi organique, par lettres recommandées à la poste le 7 octobre 1997.

L'avis prescrit par l'article 74 de la loi organique a été publié au *Moniteur belge* du 11 octobre 1997.

Des mémoires ont été introduits par :

- le Gouvernement flamand, place des Martyrs 19, 1000 Bruxelles, par lettre recommandée à la poste le 24 novembre 1997;

- le Gouvernement wallon, rue Mazy 25-27, 5100 Namur, par lettre recommandée à la poste le 24 novembre 1997.

Ces mémoires ont été notifiés conformément à l'article 89 de la loi organique, par lettres recommandées à la poste le 18 décembre 1997.

Des mémoires en réponse ont été introduits par :

- les parties requérantes, par lettre recommandée à la poste le 19 janvier 1998;

- le Gouvernement wallon, par lettre recommandée à la poste le 19 janvier 1998.

Par ordonnance du 25 février 1998, la Cour a prorogé jusqu'au 8 septembre 1998 le délai dans lequel l'arrêt doit être rendu.

Par ordonnance du 29 avril 1998, la Cour a déclaré l'affaire en état et fixé l'audience au 27 mai 1998.

Cette ordonnance a été notifiée aux parties ainsi qu'à leurs avocats, par lettres recommandées à la poste le 30 avril 1998.

Par ordonnance du 27 mai 1998, le président en exercice a désigné le juge R. Henneuse comme membre du siège en remplacement du juge P. Martens, légitimement empêché.

A l'audience publique du 27 mai 1998 :

- ont comparu :

. Me J. Ghysels, avocat au barreau de Bruxelles, pour les parties requérantes;

. Me P. Van Orshoven, avocat au barreau de Bruxelles, pour le Gouvernement flamand;

. Me V. Thiry, avocat au barreau de Liège, pour le Gouvernement wallon;

- les juges-rapporteurs H. Coremans et L. François ont fait rapport;

- les avocats précités ont été entendus;

- l'affaire a été mise en délibéré.

La procédure s'est déroulée conformément aux articles 62 et suivants de la loi organique, relatifs à l'emploi des langues devant la Cour.

III. *En droit*

- *A* -

Requête

A.1. Les parties requérantes qui sont propriétaires d'un immeuble loué en tant que maison à chambres, maison d'étudiants ou maison de communauté d'étudiants ou dont une partie est louée comme chambre ou chambre d'étudiants, entrent dans le champ d'application du décret entrepris. L'a.s.b.l. Syndicat national des propriétaires a notamment pour objet la défense du droit de propriété immobilière et la défense des intérêts collectifs des propriétaires. Les parties requérantes justifient par conséquent de l'intérêt requis en droit pour agir en l'espèce devant la Cour.

A.2.1. Le premier moyen est pris de la violation des articles 6, § 1er, IV et VI, et 10 de la loi spéciale du 8 août 1980 de réformes institutionnelles et de la violation de l'Union économique et monétaire belge.

A.2.2. Le décret entrepris ne se limite pas à imposer des normes de qualité et de sécurité mais règle le droit de mettre des chambres (d'étudiants) en location. Semblable réglementation relève du droit civil et ne s'inscrit pas dans la compétence régionale en matière de logement. Cette compétence porte uniquement sur l'établissement de normes générales en matière de logement et non de normes pour la mise en location d'habitations.

A.2.3. L'attestation de conformité, visée aux articles 10 à 15 du décret entrepris, est plus qu'un label de qualité à caractère régional ou local. Elle subordonne le droit de mise en location à un permis préalable et équivaut donc à une condition d'établissement, pour laquelle seule l'autorité fédérale est compétente.

L'imposition d'un permis ne satisfait pas aux conditions de l'article 10 de la loi spéciale du 8 août 1980. Le contrôle que les régions organisent et qui peut donner lieu à une sanction constitue la clé de voûte des normes prescrites. Il n'est donc pas nécessaire d'instaurer un permis préalable. Cela est corroboré par le constat que des sanctions pénales sont prévues pour le non-respect des normes décrétales et non pour la simple absence d'attestation de conformité.

A.2.4. En disposant aux articles 5 et 10 que le Gouvernement flamand fixe des prix indicatifs pour la location de chambres et que ces prix sont mentionnés dans l'attestation de conformité, la Région flamande mène une politique des prix, qui relève de la seule autorité fédérale. Les régions ne peuvent s'approprier cette compétence ni en vertu d'une interprétation large des pouvoirs attribués ni en vertu de l'article 10 de la loi spéciale du 8 août 1980. En outre, la délégation illimitée accordée au Gouvernement flamand pour fixer ces prix indicatifs constitue également une violation des règles répartitrices de compétences (voy. l'arrêt n° 49 du 10 mars 1988).

A.2.5. La réglementation des loyers, le marché locatif et la liberté de contracter relèvent des éléments de base du marché intégré belge, en sorte que le décret entrepris touche à l'union économique et monétaire, matière réservée à l'autorité fédérale. La convergence des prix des biens et des services relève de l'union économique et monétaire.

A.3. Le deuxième moyen est pris de la violation des règles répartitrices de compétences, notamment de l'article 146 de la Constitution. L'article 19 du décret entrepris prévoit en effet une procédure d'apposition et de levée des scellés qui déroge au Code judiciaire, alors que l'organisation judiciaire et le droit judiciaire relèvent de la compétence exclusive de l'autorité fédérale.

A.4. Le troisième moyen est pris de la violation des articles 10 et 11 de la Constitution, en ce que le décret entrepris établit une distinction, en ses articles 2, 6, 7 et 8, entre la location de chambres et de maisons à chambres, d'une part, et la location de chambres d'étudiants, de maisons d'étudiants et de maisons de communauté d'étudiants, d'autre part.

Le critère de distinction réside dans la circonstance que le locataire a la qualité d'étudiant. Ce critère n'est pas pertinent au regard du but poursuivi par le décret, qui consiste à prévoir des mesures de qualité et de sécurité différenciées pour l'occupation permanente ou temporaire d'une chambre. En effet, rien n'empêche qu'un étudiant habite en permanence dans sa chambre ou que quelqu'un ait temporairement sa résidence principale dans une chambre. Le fait que la chambre soit occupée durant l'année ne permet pas davantage d'ériger la qualité d'étudiant en critère de distinction, étant donné que les étudiants peuvent aussi habiter dans leur chambre pendant les vacances et que les non-étudiants peuvent ne pas habiter dans leur chambre pendant les vacances.

A considérer les effets de la distinction, le critère impose une charge excessive au bailleur. Le locataire qui perd la qualité d'étudiant au cours de l'année académique ne peut plus occuper de chambre d'étudiant et doit, le cas échéant, être expulsé, alors que le bailleur ne retrouvera pas tout de suite un nouvel étudiant locataire. Par contre, la résidence principale du locataire serait un critère pertinent et proportionné.

A.5. Le quatrième moyen est pris de la violation des articles 10 et 11 de la Constitution, en ce que le décret entrepris établit à l'article 3 une distinction entre, d'une part, les chambres d'étudiants et les maisons d'étudiants qui, à la date de l'entrée en vigueur du décret, ont été réalisées par des établissements d'enseignement en tant qu'équipements sociaux pour étudiants et grâce aux subventions sociales de la Communauté flamande et, d'autre part, les chambres d'étudiants et maisons d'étudiants qui, à la date de l'entrée en vigueur du décret, ont été réalisées par des particuliers.

Les catégories précitées se trouvent dans des situations comparables. Or, en ce qui concerne les chambres d'étudiants déjà réalisées, seule la seconde catégorie est soumise à l'application du décret. Cette différence de traitement n'est pas justifiée. Les travaux préparatoires précisent certes que les maisons d'étudiants réalisées par l'autorité ont été construites selon une série de normes de qualité, mais ils ne précisent pas quelles normes sont visées. En outre, les particuliers offrent eux aussi des équipements de qualité.

S'il entre dans les intentions du législateur décrétal d'exonérer les équipements qui offrent déjà une qualité déterminée, le critère de distinction ne devrait pas être le mode de réalisation, mais le fait de répondre à certaines exigences de qualité, toutefois plus restreintes que celles fixées dans le décret. En effet, les équipements réalisés par l'autorité ne sont pas *a priori* d'une qualité supérieure. Il y a lieu de tenir compte non seulement des critères initiaux, fixés par l'autorité, mais également de l'entretien des bâtiments.

Par conséquent, il n'existe aucun critère de justification objectif et pertinent pour la différence de traitement.

A.6. Le cinquième moyen est pris de la violation des articles 10 et 11 de la Constitution et de l'interdiction d'arbitraire qu'ils contiennent en ce que l'article 3 du décret entrepris exclut du champ d'application les « bâtiments pour lesquels des normes de sécurité ou de qualité spécifiques ont été fixées par une loi, un décret ou un arrêté », sans préciser de quels bâtiments il s'agit.

De nombreuses règles de droit imposent des normes de sécurité et de qualité pour les bâtiments. Le législateur décrétal ne peut pas laisser au justiciable le soin d'en faire un inventaire et de conclure à l'applicabilité ou non du décret. L'un des principes de base de l'Etat de droit est la prévisibilité des règles de droit. Le caractère vague de la définition de la catégorie des bâtiments susceptibles d'être exonérés a pour effet que le champ d'application n'est pas suffisamment déterminé et que le décret peut donner lieu à une application arbitraire et imprévisible.

A.7. Le sixième moyen est pris de la violation des articles 10 et 11 de la Constitution en ce que l'article 2, 10°, du décret entrepris ne considère pas le locataire principal qui sous-loue des chambres comme bailleur au sens du décret. La situation de celui-ci n'est pourtant pas différente de celle du propriétaire, du copropriétaire, de l'usufruitier, de l'emphytéote, du superficiaire ou du mandataire qui donne en location.

Les travaux préparatoires font apparaître la volonté de faire entrer toute forme de location dans le champ d'application du décret. C'est précisément pour cette raison que le terme « personne qui sous-loue » a été remplacé par « fondé de pouvoirs [lire : mandataire] ». Un locataire principal n'agit cependant pas pour le propriétaire, mais en son nom propre, de sorte qu'il n'entre pas dans la notion de « mandataire ».

La différence de traitement, qui a pour conséquence que seul le propriétaire peut être tenu pour responsable sur le plan pénal en cas de non-respect du décret, n'est pas raisonnablement justifiée à la lumière du but et des effets de la mesure.

A.8. Le septième moyen est pris de la violation des articles 10 et 11 de la Constitution en ce que l'article 2, 10°, du décret entrepris vise également la mise à disposition d'une chambre à un membre de la famille vivant sous le même toit. Pareille situation diffère pourtant de la location de chambres à des personnes qui ne sont pas des membres de la famille du propriétaire.

Le décret entend réglementer deux formes d'habitation spécifiques, le logement en chambre et le logement en chambre d'étudiant. Que ce soit voulu ou non, une troisième forme d'habitation entre cependant dans le champ d'application du décret, à savoir la cohabitation de membres de la famille et même la cohabitation de partenaires non mariés. Si la mise à disposition de chambres aux propres enfants peut éventuellement encore être assimilée à une mise à disposition de chambres d'étudiants, il n'en va pas de même de la mise à disposition d'une chambre à un parent éventuellement nécessiteux ou isolé ou à un autre membre de la famille. Il s'agit de formes d'habitation très différentes, qui nécessitent une réglementation distincte.

Ce traitement égal de situations essentiellement différentes n'est pas objectivement et raisonnablement justifié. Il ressort des travaux préparatoires que l'article 2, 10°, a été conçu pour lutter contre les abus qui existeraient dans le secteur de la location classique de chambres et non pour soumettre au décret d'autres formules que la location de chambres d'étudiants ou la location de chambres ordinaires. Il n'est donc donné aucune justification pour l'assimilation de ces trois formes d'habitation précitées.

A.9. Le huitième moyen est pris de la violation des articles 10 et 11 de la Constitution en ce que l'article 17 du décret entrepris impose une amende disproportionnée en comparaison des amendes prévues dans des matières comparables.

L'amende prévue en cas d'infraction au décret entrepris peut atteindre 2.000.000 de francs, alors qu'une infraction au Code du logement, également approuvé récemment par le Parlement flamand, peut entraîner une amende de maximum 80.000 francs. Le fait de sanctionner différemment les loueurs de chambres et les loueurs d'habitations viole les articles 10 et 11 de la Constitution.

A.10. Le neuvième moyen est pris de la violation des articles 10 et 11 de la Constitution en ce que le décret entrepris, en son article 4, 4°, établit une différence de traitement entre, d'une part, les loueurs de chambres qui sont chauffées par un chauffage central, par des appareils électriques ou des appareils étanches à l'air fonctionnant au gaz avec cheminée ou évacuation par la façade, et d'autre part, les loueurs de chambres qui sont chauffées au moyen de poêles, de radiateurs au mazout ou d'appareils similaires.

Les chambres de la dernière catégorie ne sauraient satisfaire aux normes, bien que les sources de chaleur ne soient ni insuffisantes ni dangereuses. En effet, ce n'est pas parce qu'une chambre est chauffée au moyen d'un poêle à charbon, par exemple, qu'il y aurait un plus grand risque d'incendie. Par ailleurs, des appareils au gaz peuvent également provoquer des accidents graves. Les travaux préparatoires ne justifient pas cette distinction.

Mémoire du Gouvernement flamand

A.11. En tant que les parties requérantes qui sont des personnes morales ne produisent pas à la première demande la preuve de la publication de leurs statuts aux annexes du *Moniteur belge* et la preuve que leurs organes compétents ont pris la décision d'introduire le recours en annulation dans les délais et selon les règles de l'art, leur recours est irrecevable.

En ce qui concerne l'intérêt des parties requérantes qui sont des personnes physiques, leurs titres de propriété ne prouvent pas que leurs bâtiments comprennent des chambres (d'étudiants) mises en location ou louées ou des chambres analogues, ni que ces chambres ne satisfont pas aux conditions minimales imposées par le décret.

S'agissant de l'intérêt de l'a.s.b.l. Syndicat national des propriétaires, l'objet social évoqué dans la requête en annulation revient à défendre des intérêts certes communs mais de toute façon individuels des membres de cette association.

A.12.1. En ce qui concerne le premier moyen, le décret puise principalement son titre de compétence dans l'article 6, § 1er, IV, de la loi spéciale du 8 août 1980 de réformes institutionnelles, aux termes duquel les régions sont compétentes pour le logement et la police des habitations qui constituent un danger pour la propreté et la salubrité publiques. Etant donné que les objectifs du décret concernent l'assainissement de quartiers défavorisés et souvent délabrés ainsi que la lutte contre l'exclusion, il peut aussi être renvoyé à la compétence régionale attribuée par l'article 6, § 1er, I, de la même loi spéciale en matière d'urbanisme et d'aménagement du territoire, cependant que les communautés, en vertu de l'article 5, § 1er, II, 2°, sont également responsables de la politique d'aide sociale.

Renvoyant tant à des avis du Conseil d'Etat qu'à des arrêts de la Cour, le Gouvernement flamand conclut qu'il n'y avait pas lieu en l'espèce de recourir à l'article 10 de la loi spéciale, en sorte que cette disposition ne saurait pas davantage être violée.

A.12.2. En tant qu'il part du principe que l'attestation de conformité subordonne l'exercice du droit de location à une autorisation préalable et s'analyse donc comme une condition d'établissement, le moyen est fondé sur une lecture erronée du décret et manque en fait.

Le décret interdit uniquement la mise en location d'une habitation ou de chambres qui ne satisfont pas aux normes de qualité prescrites sans qu'une attestation de conformité valable puisse être produite, ce qui signifie que deux conditions doivent être remplies cumulativement. Nul ne peut donc être sanctionné parce qu'il n'est pas en mesure de produire une attestation de conformité; cette sanction n'est possible que si la chambre en question ne satisfait pas aux normes. Les travaux préparatoires le confirment.

A.12.3. Le moyen manque également en fait en tant qu'il part du principe que le décret entrepris prévoit des mesures en matière de politique des prix, qui, aux termes de l'article 6, § 1er, VI, alinéa 5, 3°, de la loi spéciale, relèvent de la compétence réservée à l'autorité fédérale.

En premier lieu, un loyer indicatif n'a aucune force obligatoire, en sorte que le décret n'impose ni directement ni indirectement un loyer déterminé, ni *a fortiori* une modération de ce loyer, élément qui est nécessaire pour qu'on puisse parler de politique des prix. Les loyers indicatifs doivent permettre aux locataires de mieux apprécier la qualité des chambres, matière pour laquelle le législateur décrétal est indéniablement compétent.

Pour le surplus, la réserve de compétence fédérale en matière de politique des prix signifie seulement que l'autorité régionale, dans l'exercice de ses pouvoirs, doit prendre en compte la politique générale des prix menée par l'autorité fédérale. En l'espèce, il ne saurait y avoir de problème puisque le législateur décrétal n'a pas déterminé de tarif et qu'il n'est pas encore question d'une politique fédérale en matière de loyers.

Enfin, la règle litigieuse, à supposer qu'elle ait une incidence indirecte sur les loyers, ne pourrait poser problème pour ce qui est de la répartition des compétences que si elle entravait excessivement l'autorité fédérale dans la gestion de la politique des prix qui lui a été confiée, ce qui n'est pas le cas.

A.12.4. Le Gouvernement flamand ne voit pas en quoi le décret entrepris porterait atteinte à l'« union économique et monétaire belge ». En effet, il pourrait difficilement être fait obstacle à une circulation des biens, dès lors que les biens concernés sont par hypothèse des biens immeubles.

A.12.5. Le moyen manque également en fait en tant qu'il reproche au législateur décrétal d'avoir délégué sa compétence au pouvoir exécutif, étant donné que le décret contient bel et bien des règles propres et ne constitue pas un décret-cadre qui contiendrait uniquement des objectifs et déléguerait toute législation matérielle au pouvoir exécutif.

A cet égard aussi, le moyen est non fondé puisqu'aucune disposition constitutionnelle ou législative ne contient un principe de légalité qui interdirait au législateur décrétal de confier des missions en matière de logement au gouvernement régional ou communautaire concerné, *a fortiori* lorsqu'il s'agit de simples modalités d'exécution d'une règle qui a, dans son essence, été édictée par le législateur décrétal lui-même. Il en découle que l'article 78 de la loi spéciale du 8 août 1980 reste pleinement applicable dans ce domaine, si bien que le Gouvernement peut effectivement se voir assigner des missions.

A.13. Le deuxième moyen est irrecevable en tant qu'il dénonce la violation de l'article 146 de la Constitution. Le moyen manque en fait en tant que les parties requérantes partent du principe qu'a été édictée une règle qui complète ou se substitue à des dispositions du Code judiciaire portant sur l'apposition des scellés et que l'article 19 du décret entrepris réglerait l'organisation ou la compétence judiciaire.

A.14. En ce qui concerne le troisième moyen, le traitement inégal allégué pourrait uniquement conduire à l'annulation des normes de faveur, laquelle serait sans intérêt pour les parties requérantes. Les normes spécifiques applicables aux chambres d'étudiant sont justifiées par le caractère temporaire et à temps partiel du logement dans de telles chambres. Il est vrai que la catégorie des étudiants ne correspond à la réalité que de manière simplificatrice et approximative, mais elle se base sur un critère connu et facile à utiliser. Lorsque le locataire perd sa qualité d'étudiant, l'ex-chambre d'étudiant doit satisfaire aux conditions plus rigoureuses d'une chambre à louer ordinaire, en sorte que le moyen manque également en fait. La proposition des parties requérantes consistant à remplacer le critère d'« étudiant » par celui de « résidence principale » relève de l'opportunité, ce qui excède la compétence de la Cour.

A.15. Le quatrième moyen est lui aussi irrecevable à défaut d'intérêt. En effet, aucun des requérants n'est affecté directement et défavorablement par les normes préférentielles édictées pour des personnes autres qu'eux-mêmes. L'application de l'adage *cessante ratione legis, cessat dispositio* ne saurait violer le principe d'égalité. Il serait absurde d'imposer à nouveau des normes de qualité pour des chambres qui doivent déjà y satisfaire ou qui y répondent de facto. Etant donné que l'exception attaquée au moyen est temporaire, elle peut difficilement être considérée comme manifestement déraisonnable.

A.16. Le cinquième moyen est lui aussi irrecevable à défaut d'intérêt du fait qu'il critique un avantage dont bénéficient d'autres personnes que les parties requérantes en vertu des dispositions entreprises, dont l'annulation n'apporterait rien aux parties requérantes. Il s'agit à nouveau d'une application de l'adage dont il est question au A.15 et donc du principe de proportionnalité. Il serait absurde d'imposer des normes de qualité aux chambres qui doivent déjà y répondre pour d'autres motifs. Pour ce qui est de la définition vague de cette catégorie dérogatoire, les propriétaires concernés seront sans aucun doute au courant d'éventuelles normes de qualité particulières, en sorte qu'une énumération est superflue et risque même d'être incomplète.

A.17. Le sixième moyen est lui aussi irrecevable à défaut d'intérêt des parties requérantes à l'annulation de la disposition que critique ce moyen : la circonstance que les personnes qui sous-louent se trouveraient dans une situation plus favorable que la leur peut difficilement les affecter défavorablement. Le moyen n'est pas fondé, car il est superflu de rendre un locataire principal responsable du respect des normes qui doivent, par hypothèse, déjà être observées par le bailleur principal. En outre, le traitement inégal est justifié par la circonstance que le bailleur principal est mieux placé que la personne qui sous-loue pour remédier aux vices constatés.

A.18. Le septième moyen est irrecevable puisque les parties requérantes n'ont pas intérêt à l'annulation de la disposition attaquée au moyen, à moins de démontrer que leur situation relève de l'hypothèse visée. Le moyen manque en fait puisque l'interprétation extensive faite par les parties requérantes est contraire à l'objectif poursuivi par le législateur décrétal, tandis que l'on peut et que l'on doit opter pour une interprétation conforme à la Constitution. En outre, une chambre qui est, gratuitement ou non, mise à la disposition d'un « membre de la famille vivant sous le même toit » peut tout aussi bien répondre à des normes de qualité élémentaires.

A.19. Le huitième moyen est irrecevable étant donné que la hauteur de la sanction pénale maximale, *a fortiori* lorsque l'on laisse au juge une marge d'appréciation très large, relève de la pure opportunité, ce qui échappe à la censure de la Cour. Le moyen n'est pas fondé étant donné que le maximum de l'amende se justifie par le caractère lucratif de l'infraction.

A.20. Le neuvième moyen est uniquement recevable dans la mesure où les parties requérantes démontrent qu'elles mettent en location une chambre équipée d'un poêle à charbon, ou d'un chauffage au pétrole ou au mazout. Pour ce qui est du bien-fondé du moyen, chacun sait que les poêles précités offrent moins de garanties en matière de protection contre l'incendie et sont responsables de tous les cas d'intoxication au monoxyde de carbone dus à des appareils de chauffage. Le traitement inégal dénoncé n'est donc pas manifestement injustifié.

Mémoire du Gouvernement wallon

A.21. Par son mémoire, le Gouvernement wallon déclare intervenir dans l'affaire et s'en remettre provisoirement à la sagesse de la Cour, sous réserve d'autres prises de position dans un mémoire en réponse.

Mémoire en réponse des parties requérantes

A.22. En vertu de l'article 2 de l'arrêté du Gouvernement flamand du 11 décembre 1985, le Gouvernement flamand ne peut être valablement représenté que par un seul ministre, de l'accord des autres ministres compétents. Etant donné qu'il n'est pas fait mention d'un accord avec le ministre qui est compétent pour l'aménagement du territoire, ni d'une désignation conforme à l'article 4 de l'arrêté du Gouvernement, le ministre compétent pour le logement ne dispose pas de la capacité d'agir requise et le mémoire du Gouvernement flamand est irrecevable.

A.23. S'agissant de la recevabilité du recours introduit par des personnes morales, la s.p.r.l. De Berkenheem et la s.p.r.l. Devos ont produit à la Cour la décision d'introduire un recours.

Pour ce qui est de l'intérêt, certaines des parties requérantes produisent les baux existants pour la location de chambres ou de chambres d'étudiants, démontrant de la sorte qu'elles sont défavorablement affectées par les conditions limitatives en matière de location. Il suffit d'ailleurs que les parties requérantes soient susceptibles d'être affectées directement et défavorablement dans leur situation juridique. Elles doivent donc uniquement démontrer qu'elles sont propriétaires d'un bien immobilier affecté au logement pour qu'il puisse être question d'un intérêt suffisant. Pour ce qui est de l'intérêt de l'a.s.b.l. Syndicat national des propriétaires, il est renvoyé à l'arrêt n° 9/96 de la Cour.

A.24.1. En ce qui concerne le premier moyen, le Conseil d'Etat a reconnu dans un avis récent que le droit de mettre en location et la relation contractuelle entre preneur et bailleur relèvent des compétences résiduaires de l'Etat *(Doc.*, Parlement flamand, 1996-1997, n° 717/1, p. 24). En instaurant, par le biais de l'attestation de conformité, un permis en vue de la mise en location, le législateur décrétal empiète sur la compétence de l'autorité fédérale. Le Gouvernement flamand reconnaît ne pas avoir invoqué l'article 10 de la loi spéciale du 8 août 1980 et estime par conséquent que l'intervention dans le droit locatif n'est pas nécessaire pour exercer les compétences en matière de logement, d'aménagement du territoire et d'économie.

A.24.2. L'attestation de conformité est un permis. La thèse du Gouvernement flamand selon laquelle le bailleur dont les chambres ne satisfont pas aux normes imposées ne peut pas être poursuivi s'il est en possession d'une attestation de conformité ne peut être suivie. En effet, en vertu de l'article 159 de la Constitution, le juge devra, le cas échéant, ignorer une attestation illégale.

A.24.3. Eu égard à l'affichage et aux mentions obligatoires que prévoit le décret, le loyer indicatif sera déterminant pour le loyer effectif. Par ailleurs, le Gouvernement flamand reconnaît que la qualité du logement est influencée par le rapport entre la qualité et le prix.

A.24.4. L'union économique et monétaire n'implique pas seulement la libre circulation des biens, mais également un marché intégré. Tant la réglementation des loyers que le marché locatif et la liberté de contracter sont des éléments de base du marché intégré belge. En outre, il y a la libre circulation des services. Lorsque la formation des prix d'un service n'est réglementée que dans une seule entité de l'union, il peut en résulter un glissement du marché.

A.24.5. La mission du Gouvernement va au-delà de l'exécution du décret. Elle inclut la réglementation d'aspects substantiels.

A.25. Le deuxième moyen est recevable. La circonstance que la compétence du juge de paix en matière d'apposition de scellés relèverait de sa juridiction gracieuse n'y change rien. La compétence juridictionnelle relève des tâches du législateur fédéral et inclut également la « juridiction gracieuse ». Par ailleurs, le juge de paix fait partie de l'organisation judiciaire.

Les dispositions du Code judiciaire relatives à l'apposition des scellés sont également applicables aux chambres et chambres d'étudiant données en location par les époux, auteurs ou copropriétaires.

A.26. En ce qui concerne le troisième moyen, la constatation que le critère de distinction n'est pas pertinent aurait pour conséquence que les normes prévues pour les chambres d'étudiant doivent s'appliquer à toutes les chambres. En cas d'annulation, le législateur décrétal devra à tout le moins se prononcer à nouveau sur les normes à appliquer. Les parties requérantes ne demandent pas à la Cour d'apprécier l'opportunité mais bien le caractère raisonnable.

A.27. Pour ce qui est du quatrième moyen, la disposition entreprise est susceptible d'être défavorable aux parties requérantes du fait qu'elle crée une distorsion de concurrence. Si les chambres des établissements d'enseignement répondent aux normes décrétales, il s'agit d'une disposition superflue. Si ces chambres sont soumises à d'autres normes, on ne voit pas pourquoi ces normes ne pourraient s'appliquer aux chambres d'étudiant du secteur privé.

A.28. S'agissant du cinquième moyen, le champ d'application du décret peut créer une situation imprévisible et imprécise pour ce qui est des normes devant être respectées. Le Gouvernement flamand dit que le propriétaire doit être au courant des régimes spécifiques relatifs aux normes de qualité, mais il ne précise pas ces catégories dérogatoires.

A.29. En ce qui concerne le sixième moyen, les parties requérantes soulignent qu'un propriétaire qui loue sa maison peut être obligé de transformer sa maison en une « maison à chambres » si le locataire sous-loue des chambres de la maison.

A.30. En ce qui concerne le septième moyen, il ressort de la réponse du Gouvernement flamand que la distinction entre loger dans une chambre et habiter dans une maison résiderait dans la circonstance que le logement n'est pas limité à une seule chambre. Voilà qui soulève des questions concernant l'objet du décret. Si l'on ne précise pas quelles parties de la maison sont visées, l'application du décret est arbitraire.

A.31. Pour ce qui est du huitième moyen, le Gouvernement flamand ne répond pas aux questions relatives à la proportionnalité des amendes en comparaison des amendes prévues par le Code du logement.

A.32. En ce qui concerne le neuvième moyen, il n'est pas expliqué pourquoi tous les appareils au gaz ne sont pas interdits. La justification du traitement inégal, avancée par le Gouvernement flamand, n'est pas pertinente.

Mémoire en réponse du Gouvernement wallon

A.33. Le Gouvernement wallon formule des réserves en ce qui concerne la recevabilité du recours en tant qu'il est introduit par des personnes morales et se rallie en outre aux exceptions d'irrecevabilité pour défaut d'intérêt soulevées par le Gouvernement flamand.

A.34.1. Par référence à la jurisprudence de la Cour et aux avis du Conseil d'Etat, le Gouvernement wallon soutient que la compétence en matière de logement comprend les normes en matière de sécurité, de santé et d'habitabilité. La loi spéciale ne limite pas la compétence du législateur décrétal à certains types de logements. Il en découle que l'autorité fédérale n'est pas compétente en la matière, même si cela implique une restriction de sa compétence en matière de droit civil et en particulier en matière de législation sur les loyers.

A.34.2. Le pouvoir d'édicter des normes en matière de sécurité, de santé et d'habitabilité comprend celui d'en régler le respect, même si cela implique une restriction de la libre circulation des biens et la restriction d'autres libertés ou droits. Sans préjudice de l'article 11 de la loi spéciale du 8 août 1980, les régions peuvent prévoir des sanctions civiles.

A.34.3. En édictant une disposition qui soumet la location à un permis préalable, le législateur décrétal a en tout état de cause satisfait aux conditions prévues par l'article 10 de la loi spéciale précitée. Le Gouvernement wallon ne voit pas en quoi le décret entrepris établirait une condition d'accès à la profession.

A.34.4. En tant que le premier moyen concerne l'union économique et monétaire ainsi que la politique des prix, le Gouvernement wallon se rallie au mémoire du Gouvernement flamand.

A.35. Le deuxième moyen est irrecevable étant donné que l'article 146 de la Constitution ne relève pas des dispositions que la Cour peut faire intervenir dans son contrôle. En outre, le moyen manque en fait puisque l'article 19 est étranger à la procédure d'apposition des scellés telle qu'elle est organisée par le Code judiciaire.

A.36. Les autres moyens sont relatifs à l'opportunité. La Cour ne peut se prononcer à cet égard que si la mesure est manifestement disproportionnée au but poursuivi. Pareille disproportion n'est pas prouvée en l'espèce.

- *B* -

Quant à la recevabilité

En ce qui concerne la recevabilité du mémoire du Gouvernement flamand

B.1.1. Les parties requérantes contestent la recevabilité du mémoire du Gouvernement flamand et renvoient à cet égard à l'article 2 de l'arrêté du Gouvernement flamand du 11 décembre 1985 « portant désignation des membres du Gouvernement flamand, poursuites et diligences desquels sont exercées les actions de la Communauté flamande ou de la Région flamande ». Etant donné que le titre de compétence du décret entrepris est à la fois - selon le mémoire du Gouvernement flamand lui-même - le logement et l'aménagement du territoire, mais qu'il n'est pas fait mention d'un accord avec le ministre compétent pour l'aménagement du territoire, ni d'une désignation au sens de l'article 4 de l'arrêté susdit du Gouvernement, le ministre compétent pour le logement ne disposerait pas, conformément à la disposition citée, de la capacité nécessaire pour exercer une action de sa propre initiative au nom du Gouvernement flamand.

B.1.2. L'article 2 de l'arrêté précité énonce :

« Les actions dans lesquelles la Communauté flamande et la Région flamande agissent en tant que défendeur concernant les matières qui sont de la compétence [...] de plusieurs membres du Gouvernement flamand sont exercées, poursuites et diligences d'un d'entre eux, après concertation.

A défaut d'accord, l'action est exercée, poursuites et diligences du membre désigné conformément à l'article 4 du présent arrêté. »

L'article 4 de cet arrêté énonce :

« Toute autre action dans laquelle la Communauté flamande et la Région flamande interviennent en tant que défendeur ou demandeur est exercée, poursuites et diligences d'un membre du Gouvernement flamand qui est désigné, cas par cas, par ce Gouvernement. »

B.1.3. Etant donné que l'exception soulevée ne peut être fondée que si le décret entrepris touche notamment à l'aménagement du territoire, l'examen de la recevabilité du mémoire du Gouvernement flamand se confond avec celui de la compétence de la Région flamande en ce qui concerne le décret entrepris.

En ce qui concerne la capacité d'agir des parties requérantes qui sont des personnes morales

B.2.1. Le Gouvernement flamand et le Gouvernement wallon estiment que le recours est irrecevable dès lors que les parties requérantes qui sont des personnes morales ne produisent pas à la première demande la preuve de la publication de leurs statuts aux annexes du *Moniteur belge* et la preuve que leurs organes compétents ont décidé dans les délais et de façon régulière d'introduire le recours en annulation.

B.2.2. L'article 7, alinéa 3, de la loi spéciale du 6 janvier 1989 dispose :

« Si le recours est introduit ou l'intervention est faite par une personne morale, cette partie produit, à la première demande, la preuve, selon le cas, de la publication de ses statuts aux annexes du *Moniteur belge*, ou de la décision d'intenter ou de poursuivre le recours ou d'intervenir. »

Ces exigences doivent entre autres permettre à la Cour de vérifier si la décision d'introduire le recours a été prise par l'organe compétent de la personne morale.

B.2.3. Les pièces qui ont été déposées en annexe à la requête ou ultérieurement sur invitation écrite du greffe font apparaître que les conditions de l'article 7, alinéa 3, de la loi spéciale du 6 janvier 1989 sont remplies, sauf pour ce qui est de la société civile Het Zeel et la s.a. Immo Tess.

La s.a. Immo Tess a uniquement produit ses statuts. La société civile Het Zeel n'a produit ni ses statuts ni la décision d'introduire le recours. La Cour ne peut donc apprécier si la décision d'introduire un recours a été prise par l'organe compétent.

B.2.4. La s.p.r.l. De Berkenheem et la s.p.r.l. Devos ont, il est vrai, produit à la Cour une décision d'introduire le recours, mais celle-ci émane dans les deux cas de l'assemblée générale. A défaut d'une extension statutaire des compétences de l'assemblée générale des sociétés respectives, la Cour constate que les décisions d'ester en justice n'ont pas été prises par l'organe compétent.

B.2.5. En tant qu'il est introduit par la société civile Het Zeel, la s.a. Immo Tess, la s.p.r.l. De Berkenheem et la s.p.r.l. Devos, le recours est irrecevable.

B.3.1. Le Gouvernement wallon soutient que l'a.s.b.l. Syndicat national des propriétaires ne possède pas la capacité requise pour ester en justice en tant qu'association dotée de la personnalité juridique, étant donné qu'elle ne produit pas la preuve du respect des obligations en matière de publicité fixées par les articles 9, 10 et 11 de la loi du 27 juin 1921 relative aux associations sans but lucratif.

B.3.2. L'association sans but lucratif requérante n'a pas, avant la clôture des débats, produit la preuve qu'elle a, conformément à l'article 10 de la loi du 27 juin 1921, déposé la liste de ses membres au greffe du tribunal civil.

B.3.3. En tant qu'il est introduit par l'a.s.b.l. Syndicat national des propriétaires, le recours n'est pas recevable.

Quant à l'intérêt

B.4.1. Le Gouvernement flamand et le Gouvernement wallon soutiennent qu'aucune des parties requérantes ne justifie de l'intérêt requis pour demander l'annulation du décret entrepris. Ils font valoir que les particuliers ne sont pas directement et défavorablement affectés par le décret entrepris. Leurs titres de propriété ne prouveraient pas que leurs bâtiments consistent en des chambres (pour étudiants) mises en location ou données en location ou comprennent de telles chambres, ni que ces chambres ne satisfont pas aux conditions minimales prévues par le décret.

B.4.2. La Constitution et la loi spéciale du 6 janvier 1989 sur la Cour d'arbitrage imposent à toute personne physique ou morale qui introduit un recours en annulation de justifier d'un intérêt. Ne justifient de l'intérêt requis que les personnes dont la situation pourrait être affectée directement et défavorablement par la norme entreprise.

B.4.3. Les propriétaires d'un bâtiment qui est ou peut être mis en location ou mis à disposition comme maison à chambres, maison d'étudiants ou maison de communauté d'étudiants ou dont une partie est ou peut être mise en location comme chambre ou chambre d'étudiant peuvent être affectés directement et défavorablement par un décret qui soumet la location de telles habitations et chambres à certaines normes de qualité et de sécurité.

B.4.4. L'exception ne peut être accueillie.

Quant au fond

En ce qui concerne le décret entrepris

B.5. Le décret entrepris vise à imposer des normes de qualité et de sécurité pour les chambres d'étudiants et les autres chambres louées ou mises en location.

Par chambre d'étudiant, le décret entend toute chambre individuelle dans une maison d'étudiants ou dans une maison de communauté d'étudiants (article 2, 7°). Une maison d'étudiants est tout bâtiment ou partie de bâtiment dans lequel une ou plusieurs chambres sont mises en location ou qui sont louées à un ou plusieurs étudiants, y compris les espaces communs (article 2, 5°). Une maison de communauté d'étudiants est tout bâtiment ou partie de bâtiment qui est intégralement loué par une ou plusieurs personnes et sous-loué à un ou plusieurs étudiants (article 2, 6°). Par étudiant, le décret entend toute personne inscrite dans une institution d'enseignement en vue d'une formation (article 2, 11°).

Au sens du décret, une chambre est toute chambre dans une maison à chambres destinée au ou faisant office de logement d'un ou de plusieurs locataires et qui n'est pas une chambre d'étudiant (article 2, 3°). Une maison à chambres est tout bâtiment comprenant une ou plusieurs chambres mises en location ou louées, et, le cas échéant, les espaces communs, et qui n'est pas une maison d'étudiants ou une maison de communauté d'étudiants (article 2, 4°).

Outre une série de dispositions communes relatives à la hauteur minimale, aux possibilités d'éclairage et d'aération, à l'équipement sanitaire, au chauffage et à la vie privée (article 4), le décret contient des normes spécifiques, mutuellement dérogatoires, pour les chambres (articles 6 et 7) et les chambres d'étudiants (article 8).

Les communes peuvent prévoir des normes complémentaires sous le contrôle du Gouvernement flamand (article 9).

L'article 10, § 1er, alinéa 1er, du décret entrepris dispose que la conformité des chambres, chambres d'étudiants, maisons à chambres, maisons d'étudiants et maisons de communauté d'étudiants aux normes en question est fixée dans une attestation de conformité, dont le modèle est déterminé par le Gouvernement flamand. Les articles 11 à 15 du décret entrepris règlent l'octroi, la péremption et le retrait de cette attestation de conformité.

Le Gouvernement flamand fixe des loyers indicatifs pour la location de chambres dans des maisons à chambres, maisons d'étudiants et maisons de communauté d'étudiants, compte tenu de la qualité, de la superficie, des équipements et de la localisation (article 5). L'attestation de conformité mentionne le loyer indicatif (article 10, § 1er, alinéa 2).

Les chambres et chambres d'étudiants qui ne remplissent pas les normes de qualité et de sécurité sont soumises à la « redevance » visant à lutter contre la désaffectation et la dégradation (article 16). Les bailleurs de telles chambres ou chambres d'étudiants sont passibles d'une amende de 100 à 100.000 francs s'ils ne sont pas en mesure de produire une attestation de conformité (article 17).

Les articles 18 à 21 confèrent au bourgmestre et aux fonctionnaires régionaux des missions et compétences en matière de contrôle du respect du décret.

Quant aux dispositions répartitrices de compétences

Premier moyen

B.6. Les parties requérantes demandent l'annulation totale ou partielle du décret entrepris pour cause de violation des articles 6, § 1er, IV et VI, et 10 de la loi spéciale du 8 août 1980 de réformes institutionnelles et pour cause de violation de l'union économique et monétaire belge. Leur critique à cet égard porte toutefois uniquement sur les articles 5, 10 à 15 et 19 du décret. La Cour limite dès lors son examen à ces dispositions.

B.7.1. En vertu de l'article 6, § 1er, IV, de la loi spéciale précitée, « le logement et la police des habitations qui constituent un danger pour la propreté et la salubrité publiques » sont des matières régionales.

B.7.2. Les parties requérantes reconnaissent que la Région flamande est compétente, en vertu de cette disposition, pour fixer des normes de qualité et de sécurité pour les habitations. Elles estiment toutefois que le décret entrepris n'impose pas des normes générales en matière d'habitations, mais bien des normes pour la location d'habitations. Une telle réglementation relèverait du droit civil et ne ressortirait donc pas à la compétence de la Région flamande.

B.7.3. Le Constituant et le législateur spécial, dans la mesure où ils n'en disposent pas autrement, ont attribué aux communautés et aux régions toute la compétence d'édicter les règles propres aux matières qui leur ont été transférées. Par l'article 6, § 1er, IV, précité, la matière du logement et de la police des habitations qui constituent un danger pour la propreté et la salubrité publiques a été transférée aux régions dans son ensemble.

D'une part, le législateur décrétal est en principe libre d'exercer ses compétences à l'égard des catégories de logements qu'il détermine, en l'espèce les chambres, chambres d'étudiants, maisons à chambres, maisons d'étudiants et maisons de communauté d'étudiants louées ou mises en location. D'autre part, l'exercice de ces compétences ne porte pas atteinte au pouvoir de l'autorité fédérale de régler les rapports contractuels entre le preneur et le bailleur lors de la location d'un bien, l'incidence des dispositions en cause sur le régime contractuel demeurant de la compétence de cette autorité.

B.8.1. Selon les parties requérantes, l'attestation de conformité visée aux articles 10 à 15 subordonne le droit de mise en location à un permis préalable et équivaut donc à une condition d'établissement, pour laquelle seule l'autorité fédérale est compétente.

B.8.2. La compétence réservée au législateur fédéral, par l'article 6, § 1er, VI, alinéa 5, 6°, de la loi spéciale du 8 août 1980, de régler les conditions d'accès à la profession comprend notamment le pouvoir de fixer des règles relatives à l'accès à certaines professions, à l'implantation d'établissements commerciaux, aux exigences de capacités propres à l'exercice de certaines professions ou à la protection de titres professionnels.

B.8.3. L'attestation de conformité contestée par les requérants n'est pas une condition de mise en location et n'est pas une condition d'établissement; ainsi qu'il ressort des articles 17 et 19 du décret, cette attestation préserve de sanction pénale ou d'apposition de scellés le bailleur d'une chambre, chambre d'étudiant, maison à chambres, maison d'étudiants ou maison de communauté d'étudiants dont il est constaté qu'elles ne satisfont pas aux normes de sécurité et de qualité. Les articles 10 à 15 n'ont donc pas la portée que les requérants leur attribuent et ne violent pas la compétence du législateur fédéral.

Cette constatation n'est pas contredite par l'hypothèse selon laquelle une attestation de conformité irrégulière serait ignorée par le juge, et ce en vertu de l'article 159 de la Constitution. Semblable hypothèse pourrait uniquement affaiblir la signification de l'attestation de conformité en tant que document servant à préserver d'une sanction, mais n'implique pas qu'il pourrait de ce fait être question d'une condition d'établissement ou d'accès à la profession.

B.9.1. En disposant aux articles 5 et 10 du décret que le Gouvernement flamand établit des prix indicatifs pour la location de chambres et que ces prix indicatifs doivent être mentionnés dans l'attestation de conformité, la Région flamande mènerait, selon les parties requérantes, une politique des prix, pour laquelle seule l'autorité fédérale est compétente. De surcroît, la délégation illimitée accordée au Gouvernement flamand pour fixer les loyers indicatifs méconnaîtrait la compétence du législateur fédéral.

B.9.2. En vertu de l'article 6, § 1er, VI, alinéa 5, 3°, de la loi spéciale du 8 août 1980, l'autorité fédérale est compétente pour la politique des prix. Cette réserve de compétence ne peut cependant aller jusqu'à enlever aux régions la compétence de fixer des montants indicatifs dans des matières qui leur ont été attribuées.

En l'espèce, le décret n'habilite le Gouvernement de région qu'à fixer des prix indicatifs pour la location de chambres dans des maisons à chambres, des maisons d'étudiants et des maisons de communauté d'étudiants, compte tenu de la qualité, de la superficie, des équipements et de la localisation (article 5). En vertu de l'article 10, ce loyer indicatif doit être mentionné dans l'attestation de conformité. Le loyer indicatif ne lie pas les parties et ne présente donc pas le caractère d'une mesure contraignante de politique des prix.

B.9.3. En habilitant le Gouvernement à fixer de tels loyers indicatifs, le législateur régional n'a pas porté atteinte à la compétence fédérale et il ne peut être réputé avoir habilité le Gouvernement à intervenir dans la sphère de compétence de l'autorité fédérale.

B.10.1. Selon les parties requérantes, le décret attaqué porte atteinte à l'union économique et monétaire, matière réservée à l'autorité fédérale en vertu de l'article 6, § 1er, VI, alinéa 3, de la loi spéciale du 8 août 1980.

B.10.2. Bien que le susdit article 6, § 1er, VI, alinéa 3, s'inscrive dans l'attribution de compétences aux régions en ce qui concerne l'économie, cette disposition traduit la volonté expresse du législateur spécial de maintenir une réglementation de base uniforme de l'organisation de l'économie dans un marché intégré.

B.10.3. Les parties requérantes font certes valoir que la réglementation des loyers, le marché locatif et la liberté contractuelle font partie des éléments de base du marché intégré belge, que « la convergence des prix des biens et services » relève de l'union économique et que la formation des prix d'un service peut entraîner un glissement du marché dans une seule entité de l'union, mais elles n'indiquent pas en quoi la réglementation de base uniforme de l'organisation de l'économie dans un marché intégré pourrait être compromise. En tout état de cause, des loyers indicatifs, qui ne sont que l'expression d'une estimation par l'autorité et qui ne lient pas les parties en cause dans l'élaboration de leur contrat, ne portent pas atteinte au cadre normatif général de l'union économique, tel qu'il est fixé par la loi ou en vertu de celle-ci.

B.11. Le moyen ne peut être accueilli dans aucune de ses branches.

Deuxième moyen

B.12.1. Les parties requérantes font valoir que « les règles qui déterminent les compétences respectives de l'Etat, des communautés et des régions, en particulier l'article 146 de la Constitution » sont violées en ce que l'article 19 entrepris prévoit une procédure d'apposition et de levée des scellés qui déroge à celle du Code judiciaire, alors que l'organisation judiciaire et le droit judiciaire relèvent de la compétence exclusive de l'autorité fédérale.

B.12.2. L'article 19 du décret entrepris énonce :

« Le bourgmestre et les fonctionnaires régionaux, visés à l'article 15, apposent les scellés sur les chambres mises en location ou louées qui ne répondent pas aux normes de sécurité et de qualité des articles 4, 6 et 7 et sur les chambres d'étudiant mises en location ou louées qui ne répondent pas aux normes de sécurité et de qualité des articles 4 et 8, lorsque le bailleur est incapable de produire une attestation de conformité valable.

Lorsque l'apposition de scellés entraîne l'expulsion impérative, le bourgmestre prend les initiatives nécessaires en vue d'un relogement des habitants concernés.

Dans les dix jours après l'apposition des scellés, le bailleur peut former un recours contre cette décision auprès de la Députation permanente. La Députation permanente juge le recours dans les soixante jours suivants. Ce recours n'a aucun effet suspensif. »

L'apposition des scellés, prévue par cette disposition, est une mesure de sécurité à caractère administratif qui ne présente aucun rapport, ni avec l'organisation judiciaire ni avec une mesure conservatoire ou exécutoire dans un litige judiciaire entre des parties.

B.12.3. Le moyen ne peut être retenu.

Quant à la recevabilité du mémoire du Gouvernement flamand

B.13. Dès lors qu'il est démontré que la matière réglée par le décret entrepris, dans les limites des moyens invoqués, trouve un fondement de compétence suffisant dans l'article 6, § 1er, IV, de la loi spéciale du 8 août 1980, le mémoire du Gouvernement flamand est recevable (voy. B.1.3).

Quant aux articles 10 et 11 de la Constitution

Troisième moyen

B.14.1. Les parties requérantes invoquent la violation des articles 10 et 11 de la Constitution en ce que le décret entrepris établit, en ses articles 2, 6, 7 et 8, une distinction entre la location de chambres et de maisons à chambres, d'une part, et la location de chambres d'étudiants, de maisons d'étudiants et de maisons de communauté d'étudiants, d'autre part.

B.14.2. L'article 2 définit ce que le décret entend par chambre, maison à chambres, maison d'étudiant, maison de communauté d'étudiants et chambre d'étudiant (B.5).

Les articles 6 et 7 contiennent des normes spécifiques pour les chambres :

« Une chambre qui ne dispose pas d'équipements permettant de cuisiner, ni d'un bain ou d'une douche, a une superficie d'au moins 12 m^2 lorsqu'elle est occupée par une seule personne. Cette superficie est agrandie de 6 m^2 par personne supplémentaire.

Les locataires des chambres visées au premier alinéa disposent dans les espaces communs, dans une proportion par rapport au nombre de chambres de la maison à chambres à fixer par le Gouvernement flamand, d'équipements permettant de cuisiner, et d'un bain ou d'une douche. Le Gouvernement flamand fixe les normes auxquelles ces équipements et l'espace commun doivent satisfaire. » (article 6)

« A défaut d'équipements permettant de cuisiner, et d'un bain ou d'une douche dans les espaces communs visés à l'article 6, ces équipements doivent être présents dans la chambre. Dans ce cas, la superficie minimale mentionnée à l'article 6 est agrandie de 3 m^2. » (article 7)

L'article 8 contient des normes spécifiques pour les chambres d'étudiants :

« § 1er. La chambre d'étudiant construite ou réalisée après l'entrée en vigueur du présent décret suite à une rénovation ou à une transformation d'une habitation en maison d'étudiants ou en maison de communauté d'étudiants, a une superficie d'au moins 12 m^2.

Sans préjudice de l'application du troisième alinéa, la chambre d'étudiants construite ou réalisée avant l'entrée en vigueur du présent décret suite à une rénovation ou à une transformation d'une habitation en maison d'étudiants ou en maison de communauté d'étudiants conformément aux dispositions en vigueur en matière d'aménagement du territoire et d'urbanisme, la délivrance d'une attestation de conformité ne peut pas faire l'objet d'un refus pendant une période de dix ans après l'entrée en vigueur du présent décret sur base de la norme de superficie fixée au premier alinéa lorsque la chambre d'étudiants a une superficie d'au moins 9 m^2.

Une chambre d'étudiant pour laquelle aucune attestation de conformité n'a été demandée dans un délai de 3 ans après l'entrée en vigueur du présent décret est assimilée à une chambre d'étudiant, telle que visée au premier alinéa.

§ 2. Toute maison d'étudiants ou de communauté d'étudiants doit disposer d'un espace commun. Lorsque l'espace commun est utilisé comme cuisine, sa superficie doit au moins atteindre 1,5 m^2 par chambre d'étudiant sans pour autant être moins grand que 6 m^2. La hauteur libre entre le plafond et le sol doit au moins comprendre deux mètres et vingt centimètres.

§ 3. Toute maison d'étudiants ou de communauté d'étudiants doit disposer d'un espace destiné à remiser autant de vélos qu'il y a de chambres d'étudiants.

§ 4. Toute maison d'étudiants ou de communauté d'étudiants doit disposer d'un bain ou d'une douche par groupe ou par partie de groupe de six étudiants. »

B.14.3. Le législateur décrétal a motivé de la manière suivante l'instauration de normes spécifiques en matière de sécurité et de qualité :

« Ce décret entend imposer une série de normes minimales uniformes applicables à l'ensemble du pays flamand. Certaines de ces normes, telles celles qui concernent les possibilités d'aération, le chauffage, la vie privée et la sécurité en matière d'incendie, sont communes aux chambres et aux chambres d'étudiants.

Habiter dans une chambre et habiter dans une chambre d'étudiant étant cependant des formes d'habitation fort différentes, des normes spécifiques sont également prévues dans l'un et l'autre cas. A cet égard, l'on part essentiellement du principe qu'habiter dans une chambre constitue une forme plus définitive d'habitation, alors qu'habiter dans une chambre d'étudiant ne présente qu'un caractère temporaire. » *(Doc.,* Parlement flamand, 1996-1997, n° 437/1, pp. 2-3)

B.14.4. Le législateur décrétal a donc imposé des normes plus strictes quant à la superficie, aux équipements sanitaires et aux possibilités de cuisiner en ce qui concerne les chambres mises en location ou louées à des non-étudiants. La distinction repose sur un critère qui est non seulement objectif mais également pertinent. Les locataires ordinaires peuvent être réputés résider plus régulièrement dans leur logement que la majorité des occupants de chambres d'étudiants. Le législateur décrétal peut dès lors raisonnablement considérer que les chambres ordinaires doivent être soumises à des normes de qualité plus sévères que les chambres d'étudiants.

B.14.5. Le moyen ne peut être accueilli.

Quatrième moyen

B.15.1. Aux termes de l'article 3, premier tiret, entrepris, le décret n'est pas applicable aux « chambres d'étudiants et aux maisons d'étudiants qui en date de l'entrée en vigueur du [...] décret ont été réalisées par les institutions d'enseignement comme équipements sociaux pour étudiants à l'aide de subventions sociales de la Communauté flamande ».

Les parties requérantes soutiennent que cette disposition viole les articles 10 et 11 de la Constitution en ce que les chambres d'étudiants et maisons d'étudiants précitées sont traitées autrement que les chambres d'étudiants et maisons d'étudiants aménagées avant l'entrée en vigueur du décret par des particuliers, sans que cette différence de traitement soit raisonnablement justifiée.

B.15.2. La distinction entre chambres d'étudiants et maisons d'étudiants, selon qu'elles ont été aménagées par des établissements d'enseignement - officiels comme libres - grâce à des subventions publiques, ou par des particuliers, repose sur un critère qui est non seulement objectif mais aussi pertinent. L'amendement qui a conduit à l'article entrepris a été justifié comme suit : » L'expérience apprend que ces logements pour étudiants présentent déjà un niveau de qualité élevé. » Il ressort en effet des travaux préparatoires que l'octroi de subventions sociales par la Communauté flamande était soumis « au respect d'une série de critères et à l'autorisation du département de l'enseignement » *(Doc.,* Parlement flamand, 1996-1997, n° 437/4, p. 2, et n° 437/6, p. 12). Est ainsi exceptée du champ d'application du décret entrepris une catégorie qui pouvait être réputée déjà satisfaire à des normes de qualité et de sécurité minimales.

B.15.3. Le moyen ne peut être accueilli.

Cinquième moyen

B.16.1. Aux termes de l'article 3, deuxième tiret, entrepris, le décret n'est pas applicable aux « bâtiments pour lesquels des normes de sécurité ou de qualité spécifiques ont été fixées par une loi, un décret ou un arrêté ».

Les parties requérantes font valoir que cette disposition viole les articles 10 et 11 de la Constitution en ce qu'elle ne permet pas d'établir quels bâtiments sont concernés, si bien que le décret pourrait donner lieu à une application arbitraire et imprévisible.

B.16.2. La distinction entre les bâtiments pour lesquels des normes de sécurité et/ou de qualité spécifiques ont été fixées par une loi, un décret ou un arrêté et les bâtiments pour lesquels ce n'est pas le cas, est fondée sur un critère qui est non seulement objectif mais également pertinent. Ces normes spécifiques sont généralement justifiées par l'affectation particulière des bâtiments, comme les homes pour personnes âgées et les entreprises d'hébergement, laquelle affectation diffère fondamentalement de celle des chambres et chambres d'étudiants visées dans le décret. Est ainsi exceptée du champ d'application du décret entrepris une catégorie qui est soumise à certaines normes de qualité et de sécurité en fonction de son affectation spécifique.

B.16.3. Le moyen ne peut être accueilli.

Sixième moyen

B.17.1. Les parties requérantes dénoncent la violation des articles 10 et 11 de la Constitution en ce que l'article 2, 10°, entrepris dispose qu'il y a lieu d'entendre par « bailleur » « toute personne physique ou toute personne juridique qui, en tant que propriétaire, copropriétaire, usufruitier, emphytéote, détenteur d'un droit de superficie ou fondé de pouvoir [lire : mandataire], loue ou met à la disposition une maison à chambres ou une chambre, une maison d'étudiants ou une maison de communauté d'étudiants ou une chambre d'étudiant contre paiement ou gratuitement », et en ce que l'article précité ne considère donc pas le locataire principal qui sous-loue les chambres comme bailleur au sens du décret. Il s'ensuivrait qu'en cas de non-respect des obligations du décret, seul le propriétaire pourrait être tenu pour responsable sur le plan pénal.

B.17.2. A la suite d'un amendement, le terme « personne qui sous-loue » a été remplacé à l'article 2, 10°, par le terme « mandataire ». En l'absence d'une définition dérogatoire, un mandataire, au sens du droit commun, est une personne qui agit pour le compte d'une autre, en l'espèce le propriétaire ou le titulaire d'un droit réel.

B.17.3. La distinction entre le locataire principal qui sous-loue les chambres et le bailleur au sens du décret repose sur un critère qui est non seulement objectif mais également pertinent au regard du but poursuivi. Il se déduit des travaux préparatoires que le législateur décrétal n'a pas voulu assimiler le locataire principal à un bailleur-propriétaire (*Doc.*, Parlement flamand, 1996-1997, n° 437/6, p. 11) : par conséquent, les obligations du décret s'adressent au premier chef à la personne responsable de la qualité du logement qui doit être assurée lors de la mise en location.

La mesure n'est pas disproportionnée, puisqu'elle ne porte pas atteinte à l'objectif du décret attaqué considéré dans son ensemble et qu'elle est axée sur les obligations du propriétaire ou du titulaire d'un autre droit réel ou de leur mandataire. Il suffit que le propriétaire, copropriétaire, usufruitier, emphytéote, superficiaire ou mandataire soit rendu responsable du respect du décret; responsabiliser dans une même mesure le locataire principal irait au-delà de ce qui est nécessaire pour atteindre l'objectif poursuivi.

B.17.4. Le moyen ne peut être accueilli.

Septième moyen

B.18.1. Les parties requérantes dénoncent la violation des articles 10 et 11 de la Constitution en ce que l'article 2, 10°, entrepris viserait également la mise à disposition « gratuite » d'une chambre à un membre de la famille habitant sous le même toit et assimilerait de ce fait, dans le chef du bailleur, la mise à disposition à une location.

B.18.2. L'objectif et l'économie générale du décret entrepris font ressortir que l'habitation sous le même toit de membres de la famille, tels que la personne avec qui l'on vit, les enfants, les petits-enfants, les parents ou autres membres de la famille - qu'ils soient ou non dans le besoin -, n'entre pas dans le champ d'application du décret.

B.18.3. Le moyen ne peut être retenu.

Huitième moyen

B.19.1. Les parties requérantes dénoncent la violation des articles 10 et 11 de la Constitution en ce que l'article 17 entrepris prévoit une amende qui est disproportionnée par rapport aux amendes prévues dans des décrets comparables. L'amende maximale pouvant être infligée au bailleur qui loue une habitation ne répondant pas aux conditions prévues par le Code flamand du logement s'élève à 80.000 francs (article 20, § 1er, du décret du 15 juillet 1997), alors que l'amende maximale s'élève en l'espèce à 2 millions de francs.

B.19.2. La Cour observe que l'amende maximale critiquée est certes un multiple élevé de celle prévue par le Code flamand du logement, mais que l'amende minimale ne s'élève qu'au double. Il appartient au législateur décrétal d'apprécier quelle marge doit être laissée au juge pénal pour qu'il puisse prononcer, en fonction des circonstances concrètes, une peine proportionnée, notamment, à la gravité des manquements et au caractère plus ou moins lucratif de la location de chambres et de chambres d'étudiants, souvent nombreuses dans une même habitation.

B.19.3. Le moyen ne peut être retenu.

Neuvième moyen

B.20.1. Les parties requérantes dénoncent la violation des articles 10 et 11 de la Constitution en ce que l'article 4, 4°, entrepris dispose que seul le chauffage central, les appareils électriques et les appareils étanches à l'air fonctionnant au gaz avec cheminée ou évacuation par la façade entrent en ligne de compte comme éléments de chauffage, si bien que les chambres chauffées à l'aide d'autres moyens ne peuvent pas satisfaire aux normes décrétales et ne pourraient dès lors être louées ou mises en location.

B.20.2. Cette différence de traitement est en rapport avec l'objectif poursuivi par le législateur décrétal consistant à prévoir un chauffage suffisant et, surtout, pouvant être utilisé en toute sécurité.

Les parties requérantes ne produisent aucun élément concret démontrant que les chambres ou chambres d'étudiants chauffées par d'autres moyens que ceux indiqués dans le décret peuvent offrir un même niveau de chaleur et de sécurité que celui qui est visé par l'article 4, 4°, du décret. Elles ne démontrent pas que le législateur décrétal aurait considéré à tort d'autres appareils de chauffage comme étant moins efficaces ou moins sûrs.

B.20.3. Le moyen ne peut être accueilli.

Par ces motifs,

la Cour

rejette le recours.

Ainsi prononcé en langue néerlandaise, en langue française et en langue allemande, conformément à l'article 65 de la loi spéciale du 6 janvier 1989 sur la Cour d'arbitrage, à l'audience publique du 17 juin 1998.

Le greffier, Le président,

L. Potoms. L. De Grève.

SCHIEDSHOF

D. 98 — 1625 [C − 98/21260]

Urteil Nr. 73/98 vom 17. Juni 1998

Geschäftsverzeichnisnummer 1153

In Sachen: Klage auf völlige oder teilweise Nichtigerklärung des Dekrets der Flämischen Region vom 4. Februar 1997 zur Festlegung der Qualitäts- und Sicherheitsnormen für Zimmer und Studentenzimmer, erhoben von I. Andries-Verstraeten und anderen.

Der Schiedshof,

zusammengesetzt aus den Vorsitzenden L. De Grève und M. Melchior, und den Richtern L. François, J. Delruelle, H. Coremans, R. Henneuse und M. Bossuyt, unter Assistenz des Kanzlers L. Potoms, unter dem Vorsitz des Vorsitzenden L. De Grève,

verkündet nach Beratung folgendes Urteil:

I. *Gegenstand der Klage*

Mit einer Klageschrift, die dem Hof mit am 8. September 1997 bei der Post aufgegebenem Einschreibebrief zugesandt wurde und am 9. September 1997 in der Kanzlei eingegangen ist, erhoben Klage auf völlige oder teilweise Nichtigerklärung des Dekrets der Flämischen Region vom 4. Februar 1997 zur Festlegung der Qualitäts- und Sicherheitsnormen für Zimmer und Studentenzimmer (veröffentlicht im *Belgischen Staatsblatt* vom 7. März 1997):

I. I. Andries-Verstraeten, wohnhaft in 2660 Hoboken, St. Bernardsesteenweg 533, B. Baekelandt, wohnhaft in 8791 Waregem, Kortrijkseweg 200, M. Batens, wohnhaft in 2220 Hallaar, Schransstraat 36 A, F. Baudewyns, wohnhaft in 1933 Sterrebeek, Past. Vandereyckenlaan 47, Belima, wohnhaft in 3110 Rotselaar, Broekstraat 58, C. Bessemans, wohnhaft in 3540 Herk-de-Stad, Rummenweg 125, die Eheleute J. Bilsnijs, zusammen wohnhaft in 3360 Bierbeek, Sterrenlaan 42, M. Bollaerts, wohnhaft in 3001 Heverlee, Keibergstraat 34, T. Bormans, wohnhaft in 3800 Sint-Truiden, Tichelrijlaan 5, J. Bosmans, wohnhaft in 3000 Löwen, Tiensevest 94, E. Bracke, wohnhaft in 9890 Asper, Ommegangstraat 22, L. Buelens, wohnhaft in 3000 Löwen, Tiensestraat 39, R. Buytaert, wohnhaft in 3511 Hasselt, Holrakkerstraat 1, A. D'Haeyer, wohnhaft in 3010 Kessel-Lo, Lange Lostraat 128, U. D'Hont, wohnhaft in 3020 Winksele, Hof ter Neppenlaan 7, die De Berkenheem GmbH, mit Gesellschaftssitz in 1652 Alsemberg, Ingendaellaan 10, die Eheleute J. De Cock-Van Holsbeek, zusammen wohnhaft in 9450 Haaltert, Stationsstraat 38, M. De Raeymaeker, wohnhaft in 3390 Tielt-Winge, Leuvensesteenweg 254 A, V. Decoster, wohnhaft in 3010 Kessel-Lo, Groeneweg 14, M. Decupere, wohnhaft in 3078 Meerbeek, Steenbergstraat 44 A, die Eheleute F. Degroodt-Simons, zusammen wohnhaft in 3000 Löwen, Tiensestraat 274, G. Delbeke, wohnhaft in 9030 Mariakerke, Groenestaakstraat 52, P. Delimon, wohnhaft in 3391 Meensel-Kiezegem, Glabbeeksesteenweg 64, A. Depraetere, wohnhaft in 8510 Marke, Rootland 1, G. Desmeth, wohnhaft in 3052 Blanden, Kastanjelaan 15, K. Devaere, wohnhaft in 8500 Kortrijk, Doorniksesteenweg 101, V. Devester, wohnhaft in 3001 Heverlee, Beeklaan 4, die GbR Devos, mit Gesellschaftssitz in 3000 Löwen, Minderbroederstraat 25, R. Emmers, wohnhaft in 3000 Löwen, Bogaardenstraat 61, die Eheleute M. Gerth-Withofs, zusammen wohnhaft in 3001 Heverlee, Alsembergstraat 46, die Eheleute F. Gilbert-Lamproye, zusammen wohnhaft in 3360 Korbeek-Lo, Oude Baan 83, die Eheleute J. Grade-Adams, zusammen wohnhaft in 3000 Löwen, Mechelsestraat 92, Haine, wohnhaft in 3370 Boutersem, Honsemsestraat 74, die GbR Het Zeel, mit Gesellschaftssitz in 3001 Löwen, Geldenaaksebaan 458, die Immo Tess AG, mit Gesellschaftssitz in 3980 Tessenderlo, Geelsebaan 159, H. Marchand, wohnhaft in 8970 Poperinge, Switch Road 17, W. Marchand, wohnhaft in 2300 Turnhout, Lode Peetersplantsoen 13, die Eheleute L. Martens-Dauwe, zusammen wohnhaft in 9988 Watervliet, Stee 25, J.-L. Martin, wohnhaft in 3000 Löwen, Quinten Metsijsplein 3, R. Matthys, wohnhaft in 3000 Löwen, O.L.-Vrouwstraat 17, J. Mauel, wohnhaft in 3001 Heverlee, Tervuursesteenweg 235, R. Meeus, wohnhaft in 3390 Tielt, Dorpsstraat 3, A. Meulemans, wohnhaft in 3000 Löwen, Wandelingstraat 10, J. Morren, wohnhaft in 3010 Löwen, Koetsweg 13, D. Noblet, wohnhaft in 3000 Löwen, Minckelersstraat 86, F. Pardon, wohnhaft in 3140 Keerbergen, Konijnenweg 23, die Eheleute M. Poot-Theunis, zusammen wohnhaft in 3980 Tessenderlo, Schoterweg 322, J. Putteneers-Cuveliers, wohnhaft in 3150 Haacht-Wakkerzeel, Standonkstraat 4, die Eheleute H. Scheerlinck-Bovyn, zusammen wohnhaft in 9551 Herzele, Borsbekestraat 148, Y. Smets, wohnhaft in 3300 Tienen, Dokter Geensstraat 7, A. Standaert, wohnhaft in 9090 Melle, Oude Brusselseweg 29, die Eheleute F. Thijs-Verwaest, zusammen wohnhaft in 3000 Löwen, Oudebaan 254, L. Timmermans, wohnhaft in 3390 Tielt, Heuvelstraat 18, L. Vaeremans, wohnhaft in 3010 Kessel-Lo, Lobergenbos 21, die Eheleute J. Van Balen-Van Cleynenbreug, zusammen wohnhaft in 3001 Heverlee, Hertogstraat 49, B. Van Calster-Boffe, wohnhaft in 3461 Bekkevoort, Tiensebaan 40A, P. Van Cotthem, wohnhaft in 9400 Ninove, Krepelstraat 84, J. Van Den Eynde, wohnhaft in 3001 Heverlee, Tervuursesteenweg 36, J. Van Houtte, wohnhaft in 8760 Meulebeke, Vennensdreef 1, J. Van Lysebeth, wohnhaft in 2801 Heffen-Mecheln, Kleine Mierenstraat 7, A.-M. Van Royen, wohnhaft in 3390 Tielt, Beurtstraat 36 B, F. Van Steenweghen, wohnhaft in 3201 Langdorp, Doornbergweg 18, L. Vanacker, wohnhaft in 3001 Heverlee, Bronlaan 18, K. Vanbrabant, wohnhaft in 3010 Kessel-Lo, Lobergenbos 25, M. Vanden Daele, wohnhaft in 9000 Gent, Jozef Plateaustraat 43, P. Vanlaer, wohnhaft in 3360 Bierbeek, Oude Baan 114, H. Vanvuchelen-Huybreghs, wohnhaft in 3001 Heverlee, A. Meulemansstraat 17, L. Velghe-De Ganck, wohnhaft in 3018 Löwen, Privaatweg 4, die Eheleute E. Vogelaers-Toeloose, zusammen wohnhaft in 3078 Meerbeek-Kortenberg, Klein Vilvoordestraat 55, F. Vrancken, wohnhaft in 3210 Lubbeek, Jachthuislaan 32, R. Wellens, wohnhaft in 3150 Wespelaar, Dijkstraat 6, die Eheleute A. Witvrouw-Decupere, zusammen wohnhaft in 3590 Diepenbeek, Dautenstraat 42, und P. Zwaenepoel, wohnhaft in 9070 Destelbergen, Doolaegepark 35;

II. die VoE Algemeen Eigenaarssyndicaat, mit Vereinigungssitz in 1180 Brüssel, Adolphe Dupuichlaan 24.

II. *Verfahren*

Durch Anordnung vom 9. September 1997 hat der amtierende Vorsitzende gemäß den Artikeln 58 und 59 des Sondergesetzes vom 6. Januar 1989 über den Schiedshof die Richter der Besetzung bestimmt.

Die referierenden Richter haben Artikel 71 bzw. 72 des organisierenden Gesetzes im vorliegenden Fall nicht für anwendbar erachtet.

Die Klage wurde gemäß Artikel 76 des organisierenden Gesetzes mit am 7. Oktober 1997 bei der Post aufgegebenen Einschreibebriefen notifiziert.

Die durch Artikel 74 des organisierenden Gesetzes vorgeschriebene Bekanntmachung erfolgte im *Belgischen Staatsblatt* vom 11. Oktober 1997.

Schriftsätze wurden eingereicht von

- der Flämischen Regierung, Martelaarsplein 19, 1000 Brüssel, mit am 24. November 1997 bei der Post aufgegebenem Einschreibebrief,

- der Wallonischen Regierung, rue Mazy 25-27, 5100 Namur, mit am 24. November 1997 bei der Post aufgegebenem Einschreibebrief.

Diese Schriftsätze wurden gemäß Artikel 89 des organisierenden Gesetzes mit am 18. November 1997 bei der Post aufgegebenen Einschreibebriefen notifiziert.

Erwiderungsschriftsätze wurden eingereicht von

- den klagenden Parteien, mit am 19. Januar 1998 bei der Post aufgegebenem Einschreibebrief,

- der Wallonischen Regierung, mit am 19. Januar 1998 bei der Post aufgegebenem Einschreibebrief.

Durch Anordnung vom 25. Februar 1998 hat der Hof die für die Urteilsfällung vorgesehene Frist bis zum 8. September 1998 verlängert.

Durch Anordnung vom 29. April 1998 hat der Hof die Rechtssache für verhandlungsreif erklärt und den Sitzungstermin auf den 27. Mai 1998 anberaumt.

Diese Anordnung wurde den Parteien und deren Rechtsanwälten mit am 30. April 1998 bei der Post aufgegebenen Einschreibebriefen notifiziert.

Auf der öffentlichen Sitzung vom 27. Mai 1998

- erschienen

. RA J. Ghysels, in Brüssel zugelassen, für den klagenden Parteien,

. RA P. Van Orshoven, in Brüssel zugelassen, für die Flämische Regierung,

. RA V. Thiry, in Lüttich zugelassen, für die Wallonische Regierung,

- haben die referierenden Richter H. Coremans und L. François Bericht erstattet,

- wurden die vorgenannten Rechtsanwälte angehört,

- wurde die Rechtssache zur Beratung gestellt.

Das Verfahren wurde gemäß den Artikeln 62 ff. des organisierenden Gesetzes, die sich auf den Sprachengebrauch vor dem Hof beziehen, geführt.

III. *In rechtlicher Beziehung*

- A -

Klageschrift

A.1. Jene klagenden Parteien, die Eigentümer eines Gebäudes seien, das als Zimmerhaus, als Studentenhaus oder als Studentengemeinschaftshaus vermietet werde oder wovon ein Teil als Zimmer oder Studentenzimmer vermietet werde, fielen unter die Anwendung des angefochtenen Dekrets. Die VoE Algemeen Eigenaarssyndicaat verfolge unter anderem das Ziel, die Immobiliar-Eigentumsrechte und die kollektiven Interessen der Eigentümer zu verteidigen. Die klagenden Parteien wiesen folglich das rechtlich erforderliche Interesse auf, um in dieser Sache vor dem Hof aufzutreten.

A.2.1. Der erste Klagegrund sei abgeleitet aus einem Verstoß gegen die Artikel 6 § 1 IV und VI und 10 des Sondergesetzes vom 8. August 1980 zur Reform der Institutionen und einem Verstoß gegen die belgische Wirtschafts- und Währungsunion.

A.2.2. Das angefochtene Dekret beschränke sich nicht darauf, Qualitäts- und Sicherheitsnormen aufzuerlegen, sondern regele das Recht zur Vermietung von (Studenten-)Zimmern. Eine solche Regelung sei Bestandteil des bürgerlichen Rechts und gehöre nicht zu den regionalen Befugnissen bezüglich des Wohnungswesens. Diese Befugnis betreffe lediglich das Aufstellen von allgemeinen Normen für das Wohnungswesen, aber nicht das Aufstellen von Normen für das Vermieten von Wohnungen.

A.2.3. Die in den Artikeln 10 bis 15 des angefochtenen Dekrets vorgesehene Konformitätsbescheinigung sei mehr als ein Gütezeichen regionaler oder lokaler Art. Sie mache das Recht zum Vermieten von einer vorherigen Genehmigung abhängig und komme somit einer Niederlassungsbedingung gleich, für die nur die Föderalbehörde zuständig sei.

Das Auferlegen einer Genehmigung erfülle nicht die Bedingungen von Artikel 10 des Sondergesetzes vom 8. August 1980. Die Kontrolle, die durch die Regionen ausgeübt werde und die zu Strafen führen könne, bilde den Eckstein der vorgeschriebenen Normen. Es sei daher nicht erforderlich, eine vorherige Genehmigung einzuführen. Dies werde bestätigt durch die Feststellung, daß bei Nichteinhaltung der Normen Strafsanktionen vorgesehen seien, nicht aber bei einfachem Nichtvorliegen der Konformitätsbescheinigung.

A.2.4. Indem die Flämische Region in den Artikeln 5 und 10 vorsehe, daß die Flämische Regierung Richtpreise für die Vermietung von Zimmern festlege und daß diese Richtpreise in der Konformitätsbescheinigung vermerkt würden, führe sie eine Preispolitik, für die nur die Föderalbehörde zuständig sei. Weder aufgrund einer weiten Auslegung der zugeteilten Befugnisse noch aufgrund von Artikel 10 des Sondergesetzes vom 8. August 1980 könnten die Regionen sich diese Befugnisse aneignen. Außerdem sei die unbegrenzte Ermächtigung der Flämischen Regierung zur Festlegung dieser Richtpreise ebenfalls ein Verstoß gegen die Regeln der Befugnisverteilung (siehe Urteil Nr. 49 vom 10. März 1988).

A.2.5. Die Mietpreisbestimmungen, der Mietmarkt und die Vertragsfreiheit seien Bestandteil der Grundelemente des integrierten belgischen Marktes, so daß das angefochtene Dekret die Wirtschafts- und Währungsunion verletze, die einen der Föderalbehörde vorbehaltenen Sachbereich darstelle. Zur Wirtschafts- und Währungsunion gehöre die Konvergenz der Preise von Gütern und Dienstleistungen.

A.3. Der zweite Klagegrund sei abgeleitet aus einem Verstoß gegen die Bestimmungen der Zuständigkeitsverteilung, insbesondere Artikel 146 der Verfassung. Artikel 19 des angefochtenen Dekrets sehe nämlich ein Verfahren des Anbringens und Entfernens von Siegeln vor, das vom Gerichtsgesetzbuch abweiche, wogegen die Gerichtsorganisation und das Verfahrensrecht zur ausschließlichen Zuständigkeit der Föderalbehörde gehörten.

A.4. Der dritte Klagegrund sei abgeleitet aus einem Verstoß gegen die Artikel 10 und 11 der Verfassung, da das angefochtene Dekret in den Artikeln 2, 6, 7 und 8 zwischen einerseits dem Vermieten von Zimmern und Zimmerhäusern und andererseits dem Vermieten von Studentenzimmern, Studentenhäusern und Studentengemeinschaftshäusern unterscheide.

Das Kriterium für diesen Unterschied bestehe darin, daß der Mieter die Eigenschaft als Student besitze. Dieses Kriterium sei nicht relevant in bezug auf die Zielsetzung des Dekrets, die darin bestehe, differenzierte Qualitäts- und Sicherheitsmaßnahmen für das ständige und für das zeitweilige Bewohnen von Zimmern einzuführen. Dem Umstand, daß ein Student sein Zimmer ständig bewohne oder daß jemand zeitweilig seinen Hauptaufenthaltsort in einem Zimmer habe, stehe jedenfalls nichts im Wege. Auch die Belegung des Zimmers während des Jahres erlaube es nicht, aus der Eigenschaft als Student ein Unterscheidungskriterium zu machen, da Studenten auch während der Ferien in ihrem Zimmer wohnen könnten und Nichtstudenten während der Ferien nicht auf ihrem Zimmer wohnen könnten.

In Anbetracht der Folgen des Unterschieds beurteilt, erlege das Kriterium dem Vermieter eine unverhältnismäßig große Last auf. Ein Mieter, der im Laufe des akademischen Jahres die Eigenschaft als Student verliere, dürfe ein Studentenzimmer nicht mehr bewohnen und müsse notwendigenfalls zum Verlassen des Zimmers gezwungen werden, während der Vermieter nicht sofort einen neuen Studenten als Mieter finden werde. Ein relevantes und verhältnismäßiges Kriterium würde hingegen der Hauptaufenthaltsort des Mieters sein.

A.5. Der vierte Klagegrund sei abgeleitet aus einem Verstoß gegen die Artikel 10 und 11 der Verfassung, indem das angefochtene Dekret in Artikel 3 unterscheide zwischen einerseits Studentenzimmern und Studentenhäusern, die am Datum des Inkrafttretens des Dekrets durch Unterrichtsanstalten als Sozialeinrichtungen für Studenten mit Hilfe von Sozialzuschüssen der Flämischen Gemeinschaft erstellt worden seien, und andererseits Studentenzimmern und Studentenhäusern, die am Datum des Inkrafttreten des Dekrets durch Privatpersonen erstellt worden seien.

Die obengenannten Kategorien seien in einer vergleichbaren Lage. Dennoch sei in bezug auf die bereits erstellten Studentenzimmer nur die zweite Kategorie dem Dekret unterworfen. Dieser Behandlungsunterschied sei nicht gerechtfertigt. Zwar habe man während der Vorarbeiten erklärt, die von der öffentlichen Hand errichteten Studentenhäuser seien entsprechend bestimmten Qualitätsnormen gebaut worden, doch daraus sei nicht erkennbar, welche Normen gemeint seien. Außerdem böten auch Privatpersonen Qualitätseinrichtungen an.

Falls das Ziel darin bestehen sollte, Einrichtungen, die bereits eine gewisse Qualität aufwiesen, zu befreien, müsse das Unterscheidungskriterium nicht die Art der Erstellung, sondern die Erfüllung bestimmter Qualitätserfordernisse sein, die allerdings begrenzter seien als die im Dekret vorgesehenen Bedingungen. Die von der öffentlichen Hand erstellten Einrichtungen seien jedenfalls nicht a priori von besserer Qualität. Nicht nur die ursprünglichen, behördlicherseits festgelegten Kriterien, sondern auch der Unterhalt der Gebäude spiele dabei eine Rolle.

Folglich bestehe für den Behandlungsunterschied kein objektives und zweckdienliches Kriterium der Rechtfertigung.

A.6. Der fünfte Klagegrund sei abgeleitet aus einem Verstoß gegen die Artikel 10 und 11 der Verfassung und dem darin enthaltenen Verbot der Willkür, da Artikel 3 des angefochtenen Dekrets «die Gebäude, für die durch Gesetz, Dekret oder Erlaß spezifische Sicherheits- und/oder Qualitätsnormen festgelegt wurden» vom Anwendungsbereich ausschließe, ohne daß deutlich festgestellt werde oder festgestellt werden könne, für welche Gebäude dies gelte.

In zahlreichen Rechtsbestimmungen würden Sicherheits- und Qualitätsnormen für Gebäude auferlegt. Der Dekretgeber könne es nicht den Rechtsunterworfenen überlassen, eine Bestandsaufnahme davon zu erstellen und daraus zu schließen, ob das Dekret anwendbar sei oder nicht. Es sei eines der Grundprinzipien des Rechtsstaates, daß eine Rechtsbestimmung ausreichend vorhersehbar sein müsse. Durch die ungenaue Festlegung der Kategorie von Gebäuden, für die eine Ausnahmeregelung gelte, sei der Anwendungsbereich unzureichend beschrieben und könne das Dekret zu einer willkürlichen und unvorhersehbaren Anwendung führen.

A.7. Der sechste Klagegrund sei abgeleitet aus einem Verstoß gegen die Artikel 10 und 11 der Verfassung, da Artikel 2 10° des angefochtenen Dekrets den Hauptmieter, der Zimmer untervermiete, nicht als Vermieter im Sinne des Dekrets betrachte. Dessen Lage unterscheide sich jedoch nicht von derjenigen des Eigentümers, des Miteigentümers, des Nießbrauchers, des Erbpächters, des Erbbauberechtigten oder des Bevollmächtigten, der vermiete.

Aus den Vorarbeiten ergebe sich die Zielsetzung, das Dekret auf jegliche Form der Vermietung in Anwendung zu bringen. Aus diesem Grunde sei der Begriff «Untervermieter» ersetzt worden durch «Bevollmächtigter». Ein Hauptmieter trete jedoch nicht für den Eigentümer, sondern in eigenem Namen auf, so daß der Begriff «Bevollmächtigter» für ihn nicht zutreffe.

Für den Behandlungsunterschied, der zur Folge habe, daß nur der Eigentümer im Falle der Nichteinhaltung des Dekrets strafrechtlich haftbar gemacht werden könne, bestehe keine vernünftige Rechtfertigung im Lichte der Zielsetzung und der Folgen der Maßnahme.

A.8. Der siebte Klagegrund sei aus einem Verstoß gegen die Artikel 10 und 11 der Verfassung abgeleitet, insofern Artikel 2 10° des angefochtenen Dekrets auch die Zurverfügungstellung eines Zimmers an ein im Hause wohnendes Familienmitglied betreffe. Eine solche Situation unterscheide sich jedoch von der Vermietung von Zimmern an Personen, die kein Familienmitglied des Eigentümers seien.

Zweck des Dekrets sei es, zwei spezifische Wohnformen zu regeln, nämlich das Wohnen in Zimmern und das Wohnen in Studentenzimmern. Beabsichtigterweise oder unbeabsichtigterweise falle jedoch eine dritte Wohnform unter die Anwendung des Dekrets, nämlich das Zusammenwohnen von Familienmitgliedern und sogar das Zusammenwohnen von nicht verheirateten Partnern. Wenn die Zurverfügungstellung von Zimmern an die eigenen Kinder noch gewissermaßen mit der Zurverfügungstellung von Studentenzimmern gleichzusetzen sei, gelte dies jedoch nicht für die Zurverfügungstellung eines Zimmers an alleinstehende Elternteile oder andere Familienmitglieder, ob sie Hilfe benötigten oder nicht. Es handele sich um sehr unterschiedliche Wohnformen, die eine unterschiedliche Regelung erforderten.

Für diese gleiche Behandlung von wesentlich unterschiedlichen Situationen bestehe keine objektive und vernünftige Rechtfertigung. Aus den Vorarbeiten gehe hervor, daß Artikel 2 10° so formuliert worden sei, daß Mißbräuche eingedämmt würden, die im Sektor der einfachen Zimmervermietung bestehen würden, und nicht um andere Formen als das Vermieten von Studentenzimmern und die einfache Zimmervermietung dem Dekret zu unterwerfen. Eine Rechtfertigung für die Gleichstellung der drei obengenannten Wohnformen werde daher nicht geliefert.

A.9. Der achte Klagegrund sei aus einem Verstoß gegen die Artikel 10 und 11 der Verfassung abgeleitet, da Artikel 17 des angefochtenen Dekrets eine Geldbuße auferlege, die nicht im Verhältnis zu den Geldbußen in gleichartigen Sachbereichen stehe.

Die Geldbuße für Übertretungen des angefochtenen Dekrets könne bis zu 2.000.000 Franken betragen, wogegen eine Übertretung des Wohngesetzbuches, das ebenfalls kürzlich vom Flämischen Parlament angenommen worden sei, höchstens zu einer Geldbuße von 80.000 Franken führen könne. Die ungleiche Bestrafung von Zimmervermietern und Wohnungsvermietern verstoße gegen die Artikel 10 und 11 der Verfassung.

A.10. Der neunte Klagegrund sei abgeleitet aus einem Verstoß gegen die Artikel 10 und 11 der Verfassung, da das angefochtene Dekret in Artikel 4 4° eine unterschiedliche Behandlung einführe für einerseits Vermieter von Zimmern, die mit Zentralheizung, Elektrogeräten und luftdichten Gasgeräten mit Ableitung in den Schornstein oder in die Außenwand beheizt würden, und andererseits Vermieter von Zimmern, die mit Öfen, Ölheizkörpern und ähnlichen Geräten beheizt würden.

Die letztgenannten Zimmer könnten die Normen nicht erfüllen, obwohl die Wärmequellen weder unzureichend noch unsicher seien. Der Umstand, daß ein Zimmer beispielsweise mit einem Kohleofen beheizt werde, bedeute nämlich nicht, daß die Brandgefahr größer sei. Andererseits würden auch mit Gasgeräten schwere Unfälle geschehen. Die Vorarbeiten würden für den Unterschied keine Rechtfertigung liefern.

Schriftsatz der Flämischen Regierung

A.11. Insofern jene klagenden Parteien, die juristische Personen seien, nicht auf die erste Aufforderung hin den Beweis der Veröffentlichung ihrer Satzung in den Beilagen zum Belgischen Staatsblatt und der rechtzeitig und ordnungsgemäß durch ihre zuständigen Organe getroffenen Entscheidungen zum Einreichen der Nichtigkeitsklage erbrächten, sei ihre Klage unzulässig.

In bezug auf das Interesse der klagenden Privatparteien würden ihre Eigentumstitel nicht beweisen, daß ihre Gebäude aus zur Vermietung angebotenen oder vermieteten (Studenten-)Zimmern oder ähnlichen Zimmern bestünden oder daß diese Zimmer nicht die durch das Dekret festgelegten Mindestanforderungen erfüllten.

In bezug auf das Interesse der VoE Algemeen Eigenaarssyndicaat sei der in der Klageschrift auf Nichtigerklärung angeführte Vereinigungszweck nichts anderes als die Wahrnehmung der zwar gemeinsamen, aber in jedem Fall auch individuellen Interessen der Mitglieder dieser Vereinigung.

A.12.1. In bezug auf den ersten Klagegrund sei die befugnisrechtliche Grundlage des Dekrets hauptsächlich in Artikel 6 § 1 IV des Sondergesetzes vom 8. August 1980 zur Reform der Institutionen zu finden, wonach die Regionen für das Wohnungswesen und die Aufsicht über Wohnungen, die eine Gefahr für die öffentliche Sauberkeit und Gesundheit darstellten, zuständig seien. Da die Zielsetzungen des Dekrets in der Sanierung von benachteiligten, oft heruntergekommenen Vierteln und der Bekämpfung des Unterprivilegiertseins bestünden, könne außerdem auf die durch Artikel 6 § 1 I desselben Sondergesetzes zugeteilte regionale Zuständigkeit für Städtebau und Raumordnung verwiesen werden, während die Gemeinschaften gemäß Artikel 5 § 1 II Nr. 2 des Sondergesetzes zusätzlich für die Politik im Bereich der Sozialhilfe zuständig seien.

Unter Verweisung sowohl auf Gutachten des Staatsrates als auch auf Urteile des Hofes schlußfolgert die Flämische Regierung, daß im vorliegenden Fall keinerlei Grund bestanden habe, um sich auf Artikel 10 des Sondergesetzes zu berufen, so daß auch nicht gegen diese Bestimmung habe verstoßen werden können.

A.12.2. Insofern der Klagegrund davon ausgehe, daß die Konformitätsbescheinigung die Ausübung des Vermietungsrechtes von einer vorherigen Genehmigung abhängig mache und somit einer Niederlassungsbedingung gleichkomme, beruhe er auf einer falschen Auslegung des Dekrets und entbehre er einer faktischen Grundlage.

Das Dekret untersage lediglich das Vermieten einer Wohnung oder von Zimmern, die nicht den vorgeschriebenen Qualitätsnormen entsprächen, ohne daß eine gültige Konformitätsbescheinigung vorgelegt werden könne, und dies seien zwei gleichzeitig zu erfüllende Bedingungen. Es könne also niemand bestraft werden, weil er keine Konformitätsbescheinigung vorlegen könne; dies sei nur möglich, wenn das betreffende Zimmer nicht den Normen entspreche. Dies werde durch die Vorarbeiten bestätigt.

A.12.3. Der Klagegrund entbehre ebenfalls einer faktischen Grundlage, insofern er davon ausgehe, daß das angefochtene Dekret Maßnahmen in bezug auf die Preispolitik ergreife, die gemäß Artikel 6 § 1 VI Absatz 5 Nr. 3 des Sondergesetzes eine der Föderalbehörde vorbehaltene Zuständigkeit darstelle.

Zunächst habe ein Richtmietpreis keinerlei verbindlichen Wert, so daß das Dekret weder direkt noch indirekt einen bestimmten Mietpreis oder gar eine Mietpreismäßigung - was für eine Preispolitik erforderlich sei - auferlege. Die Richtmietpreise müßten es dem Mieter erlauben, die Qualität der Zimmer besser beurteilen zu können, wofür der Dekretgeber zweifellos zuständig sei.

Im übrigen bedeute die der Föderalbehörde vorbehaltene Preispolitik lediglich, daß die Regionalbehörde bei der Ausübung ihrer Befugnisse der allgemeinen Preispolitik Rechnung tragen müsse, die von der Föderalbehörde geführt werde. Im vorliegenden Fall könne diesbezüglich nur schwerlich ein Problem entstehen, da der Dekretgeber keinen Tarif festgesetzt habe und da von einer föderalen Mietpreispolitik vorerst nicht die Rede sei.

Schließlich würde die angefochtene Regelung, falls sie indirekt einen Einfluß auf den Mietpreis haben könnte, hinsichtlich der Zuständigkeitsverteilung nur dann zu Schwierigkeiten Anlaß geben können, wenn sie die Föderalbehörde auf übermäßige Weise bei der Ausübung der ihr anvertrauten Preispolitik behindern würde, was nicht der Fall sei.

A.12.4. Die Flämische Regierung sehe nicht ein, inwiefern das angefochtene Dekret die «belgische Wirtschafts- und Währungsunion» beeinträchtigen würde. Im vorliegenden Fall könne nämlich nur schwerlich irgendein Warenverkehr - und sei es ein interregionaler Warenverkehr - behindert werden, da die betreffenden Güter *per definitionem* unbewegliche Güter seien.

A.12.5. Der Klagegrund entbehre ebenfalls einer faktischen Grundlage, indem er den Dekretgeber beschuldige, der vollziehenden Gewalt seine Befugnis übertragen zu haben, da das Dekret sehr wohl eigene Regelungen enthalte und kein Rahmendekret sei, das lediglich Zielsetzungen enthalte und der vollziehenden Gewalt jede materielle Gesetzgebung übertrage.

In diesem Zusammenhang sei der Klagegrund auch unbegründet, da keine Verfassungs- oder Gesetzesbestimmung irgendeinen Gesetzmäßigkeitsgrundsatz enthalte, der es dem Dekretgeber verbieten würde, der betreffenden Gemeinschafts- oder Regionalregierung auf der Ebene der Wohnungspolitik Aufträge zu erteilen, *a fortiori* wenn es sich um reine Ausführungsmodalitäten für eine Regelung handele, die im wesentlichen durch den Dekretgeber selbst erlassen worden sei. Daraus ergebe sich, daß auf diesem Gebiet die Rede von Artikel 78 des Sondergesetzes vom 8. August 1980 unverkürzt gelte, so daß der Regierung sehr wohl Aufträge erteilt werden könnten.

A.13. Der zweite Klagegrund sei unzulässig, insofern damit der Verstoß gegen Artikel 146 der Verfassung angeführt werde. Der Klagegrund entbehre einer faktischen Grundlage, insofern die klagenden Parteien davon ausgingen, daß eine Regelung getroffen worden sei, die die Bestimmungen des Gerichtsgesetzbuches bezüglich der Anbringung von Siegeln ersetze oder ergänze, und daß in Artikel 19 des angefochtenen Dekrets eine Regelung bezüglich der gerichtlichen Organisation oder Zuständigkeit erlassen worden sein soll.

A.14. In bezug auf den dritten Klagegrund könne die angeführte ungleiche Behandlung nur zu einer Nichtigerklärung der Begünstigungsnormen führen, an der die klagenden Parteien kein Interesse hätten. Die spezifischen Normen für die Studentenzimmer würden gerechtfertigt durch die zeitweilige und teilzeitliche Beschaffenheit des Bewohnens solcher Zimmer. Zwar stimme die Kategorie der Studenten nur vereinfachend und annähernd mit der Wirklichkeit überein, doch sie beruhe auf einem bekannten und leicht zu handhabenden Kriterium. Wenn der Mieter seine Eigenschaft als Student verliere, müsse das ehemalige Studentenzimmer die strengeren

Auflagen für ein einfaches Mietzimmer erfüllen, so daß der Klagegrund außerdem einer faktischen Grundlage entbehre. Der Vorschlag der klagenden Parteien, das Kriterium «Student» zu ersetzen durch «Hauptaufenthaltsort» sei Bestandteil der Opportunität, für die der Hof nicht zuständig sei.

A.15. Auch der vierte Klagegrund sei wegen mangelnden Interesses unzulässig. Keiner der Kläger sei nämlich unmittelbar und in ungünstigem Sinne von den Begünstigungsnormen betroffen, die für andere als sie selbst erlassen worden seien. In Anwendung des Lehrsatzes *cessante ratione legis, cessat dispositio* sei kein Verstoß gegen den Gleichheitsgrundsatz zu erkennen. Es ergebe keinen Sinn, erneut Qualitätsnormen aufzuerlegen für Zimmer, die diese bereits erfüllen müßten oder sie faktisch erfüllten. Da die durch diesen Klagegrund angefochtene Ausnahme zeitweiliger Art sei, könne sie nur schwerlich als eindeutig unvernünftig bezeichnet werden.

A.16. Auch der fünfte Klagegrund sei wegen mangelnden Interesses unzulässig, da hiermit ein Vorteil angefochten werde, den andere als die klagenden Parteien aufgrund der angefochtenen Bestimmungen, deren Nichtigerklärung den klagenden Parteien nichts bringe, erhielten. Es handele sich erneut um eine Anwendung des in A.15 erwähnten Lehrsatzes, also des Verhältnismäßigkeitsgrundsatzes. Es sei sinnlos, Qualitätsnormen aufzuerlegen für Zimmer, die diese bereits aus anderen Gründen erfüllen müßten. Was die ungenaue Beschreibung dieser Ausnahmekategorie betreffe, würden die betroffenen Eigentümer zweifellos über etwaige besondere Qualitätsnormen auf dem laufenden sein, so daß eine Auflistung überflüssig sei und sogar die Gefahr der Unvollständigkeit beinhalte.

A.17. Auch der sechste Klagegrund sei wegen mangelnden Interesses der klagenden Parteien an der Nichtigerklärung der durch diesen Klagegrund angefochtenen Bestimmung unzulässig: daß Untervermieter sich in einer vorteilhafteren Lage befinden würden als sie selbst, könne ihnen nur schwerlich zum Nachteil gereichen. Der Klagegrund sei unbegründet, da es überflüssig sei, einen Untervermieter für die Einhaltung der Normen haftbar zu machen, die *per definitionem* bereits durch den Hauptvermieter eingehalten werden müßten. Außerdem sei die ungleiche Behandlung gerechtfertigt durch den Umstand, daß der Hauptvermieter in einer besseren Position sei als der Untervermieter, um festgestellte Mängel zu beseitigen.

A.18. Der siebte Klagegrund sei unzulässig, da die klagenden Parteien kein Interesse an der Nichtigerklärung der durch diesen Klagegrund angefochtenen Bestimmung hätten, es sei denn, sie würden beweisen, daß die betreffende Hypothese auf sie zutreffe. Der Klagegrund entbehre einer faktischen Grundlage, da die durch die klagenden Parteien vorgenommene Auslegung im weiten Sinne der Zielsetzung des Dekretgebers im Wege stehe, während man sich für eine verfassungsmäßige Auslegung entscheiden könne und müsse. Außerdem müsse ein Zimmer, das einem im Hause wohnenden Familienmitglied zur Verfügung gestellt werde, sei es unentgeltlich oder nicht, ebenfalls elementaren Qualitätsnormen entsprechen.

A.19. Der achte Klagegrund sei unzulässig, da die Höhe der maximalen strafrechtlichen Sanktion, *a fortiori* wenn dem Richter ein sehr breiter Ermessensspielraum eingeräumt werde, eine reine Opportunitätsfrage sei, die nicht der Beurteilung des Hofes unterliege. Der Klagegrund sei unbegründet, weil der Höchstbetrag der Strafe durch die gewinnbringende Beschaffenheit der Übertretung gerechtfertigt werde.

A.20. Der neunte Klagegrund sei nur zulässig, insofern die klagenden Parteien nachwiesen, daß sie ein Zimmer mit einem Kohle-, Petroleum- oder Heizölofen zur Miete anböten oder vermieteten. In bezug auf die Begründetheit des Klagegrundes sei allgemein bekannt, daß die obengenannten Öfen weniger brandsicher seien und alle Fälle von Kohlenmonoxidvergiftung durch Heizgeräte verursachten. Die angeprangerte ungleiche Behandlung sei also nicht eindeutig ungerechtfertigt.

Schriftsatz der Wallonischen Regierung

A.21. Die Wallonische Regierung erkläre, mit ihrem Schriftsatz der Rechtssache beizutreten und sich vorläufig nach dem Ermessen des Hofes zu richten, vorbehaltlich anderer Stellungnahmen in einem Erwiderungsschriftsatz.

Erwiderungsschriftsatz der klagenden Parteien

A.22. Gemäß Artikel 2 des Regierungserlasses vom 11. Dezember 1985 könne die Flämische Regierung nur nach der Zustimmung durch die anderen zuständigen Minister durch einen einzigen Minister rechtsgültig vertreten werden. Da keinerlei Vereinbarung mit dem Minister, der für Raumordnung zuständig sei, und keine Benennung gemäß Artikel 4 des Regierungserlasses angeführt werde, verfüge der für Wohnungswesen zuständige Minister nicht über die erforderliche Prozeßbefugnis und sei der Schriftsatz der Flämischen Regierung unzulässig.

A.23. In bezug auf die Zulässigkeit der Klage von juristischen Personen hätten die De Berkenheem GmbH und die Devos GmbH dem Hof die Beschlüsse über die Einleitung des Verfahrens vorgelegt.

In bezug auf das Interesse hätten einige klagende Parteien die bestehenden Mietverträge für die Vermietung von Zimmern oder Studentenzimmern vorgelegt, womit sie nachwiesen, daß sie durch die einschränkenden Mietbedingungen nachteilig betroffen werden könnten. Es genüge im übrigen, daß die klagenden Parteien in ihrer Rechtslage direkt und nachteilig betroffen werden könnten. Daher reiche es aus, daß sie nachwiesen, Eigentümer eines zur Bewohnung bestimmen Immobiliargutes seien, um von ausreichendem Interesse sprechen zu können. In bezug auf das Interesse der VoE Algemeen Eigenaarssyndicaat sei auf das Urteil Nr. 9/96 des Hofes zu verweisen.

A.24.1. In bezug auf den ersten Klagegrund habe der Staatsrat in einem jüngst verkündeten Gutachten befunden, daß das Recht zum Vermieten und das vertragliche Verhältnis zwischen Mieter und Vermieter zu den Restbefugnissen des Staates gehörten *(Dok.*, Flämisches Parlament, 1996-1997, Nr. 717/1, S. 24). Indem der Dekretgeber mit der Konformitätsbescheinigung eine Genehmigung eingeführt habe, um vermieten zu dürfen, greife er in den Zuständigkeitsbereich der Föderalbehörde über. Die Flämische Regierung erkenne an, daß man sich nicht auf Artikel 10 des Sondergesetzes vom 8. August 1980 berufen habe, und vertrete daher den Standpunkt, daß die Eingriffe ins Mietrecht nicht notwendig seien für die Ausübung der Befugnisse in bezug auf das Wohnungswesen, die Raumordnung und die Wirtschaft.

A.24.2. Die Konformitätsbescheinigung sei eine Genehmigung. Dem Standpunkt der Flämischen Regierung, daß der Vermieter, dessen Zimmer den auferlegten Normen nicht entsprächen, nicht verfolgt werden könne, wenn er über eine Konformitätsbescheinigung verfüge, könne man sich nicht anschließen. Der Richter werde nämlich gegebenenfalls aufgrund von Artikel 159 der Verfassung eine ungesetzliche Bescheinigung von der Anwendung ausschließen müssen.

A.24.3. Angesichts der im Dekret vorgesehenen Verpflichtung zum Anschlagen und der verpflichtenden Angaben werde der Richtmietpreis ausschlaggebend sein für den tatsächlichen Mietpreis. Im übrigen erkenne die Flämische Regierung an, daß die Wohnqualität durch das Verhältnis zwischen Preis und Qualität beeinflußt werde.

A.24.4. Die Wirtschafts- und Währungsunion bestehe nicht nur aus dem freien Warenverkehr, sondern auch aus einem integrierten Markt. Sowohl die Mietpreisregelung und der Mietmarkt als auch die Vertragsfreiheit gehörten zu den Grundbestandteilen des integrierten belgischen Marktes. Außerdem gebe es den freien Dienstleistungsverkehr. Wenn nur in einem Teil der Union die Preisbildung einer Dienstleistung geregelt werde, könne dies eine Marktverschiebung zur Folge haben.

A.24.5. Der Auftrag an die Regierung gehe über die Ausführung des Dekrets hinaus. Er umfasse die Regelung wesentlicher Aspekte.

A.25. Der zweite Klagegrund sei zulässig. Der Umstand, daß die Zuständigkeit des Friedensrichters für das Anbringen von Siegeln zur Quasi-Rechtsprechung gehöre, tue dem keinen Abbruch. Die Zuständigkeit der Gerichte gehöre zum Aufgabenbereich des föderalen Gesetzgebers, und die Quasi-Rechtsprechung sei auch Bestandteil davon. Der Friedensrichter gehöre im übrigen der Organisation der Gerichte an.

Die Bestimmungen des Gerichtsgesetzbuches über das Anbringen von Siegeln seien ebenfalls anwendbar auf die von Ehepartnern, Rechtsvorgängern oder Miteigentümern vermieteten Zimmer und Studentenzimmer.

A.26. In bezug auf den dritten Klagegrund würde die Feststellung, das Unterscheidungskriterium sei nicht zweckdienlich, zur Folge haben, daß die Normen für Studentenzimmer für alle Zimmer gelten müßten. Zumindest werde der Dekretgeber sich im Falle der Nichtigerklärung erneut zu den anzuwendenden Normen äußern müssen. Die klagenden Parteien würden den Hof nicht bitten, die Opportunität zu beurteilen, sondern die Vernünftigkeit.

A.27. In bezug auf den vierten Klagegrund könne die angefochtene Bestimmung für die klagenden Parteien von Nachteil sein, da sie einen Wettbewerbsnachteil beinhalte. Falls die Zimmer von Unterrichtsanstalten den durch das Dekret auferlegten Normen entsprechen müßten, handele es sich um eine überflüssige Bestimmung. Falls sie anderen Normen unterliegen würden, sei nicht einzusehen, warum diese Normen nicht für die privaten Studentenzimmer gelten könnten.

A.28. In bezug auf den fünften Klagegrund könne der Anwendungsbereich des Dekrets eine unvorhersehbare und unklare Situation in bezug auf die einzuhaltenden Normen schaffen. Die Flämische Regierung erkläre, der Eigentümer müsse über die besonderen Regelungen für Qualitätsnormen auf dem laufenden sein, gewähre jedoch keine Klarheit bezüglich dieser Ausnahmekategorien.

A.29. In bezug auf den sechsten Klagegrund verweisen die klagenden Parteien darauf, daß ein Eigentümer, der sein Haus vermiete, verpflichtet werden könne, sein Haus in ein «Zimmerhaus» umzubauen, wenn der Mieter Zimmer des Hauses untervermiete.

A.30. In bezug auf den siebten Klagegrund gehe aus der Antwort der Flämischen Regierung hervor, daß der Unterschied zwischen dem Wohnen in Zimmern und dem Mitbewohnen eines Hauses in dem Umstand bestehen solle, daß die Benutzung sich nicht auf ein einziges Zimmer beschränke. Dies werfe Fragen darüber auf, was Gegenstand des Dekrets sei. Wenn nicht bestimmt werde, welche Teile des Hauses gemeint seien, sei die Anwendung des Dekrets willkürlich.

A.31. In bezug auf den achten Klagegrund antworte die Flämische Regierung nicht auf die Fragen im Zusammenhang mit der Verhältnismäßigkeit der Strafen im Vergleich zu den im Wohngesetzbuch vorgesehenen Strafen.

A.32. In bezug auf den neunten Klagegrund werde nicht erklärt, warum nicht alle Gasgeräte verboten würden. Die von der Flämischen Regierung angeführte Rechtfertigung für die ungleiche Behandlung sei nicht zweckdienlich.

Erwiderungsschriftsatz der Wallonischen Regierung

A.33. Die Wallonische Regierung formuliert einen Vorbehalt zur Zulässigkeit der Klage, insofern diese durch juristische Personen eingereicht wurde, und schließt sich gleichzeitig den von der Flämischen Regierung angeführten Einreden der Unzulässigkeit wegen mangelnden Interesses an.

A.34.1. Unter Hinweis auf die Rechtsprechung des Hofes und Gutachten des Staatsrates erklärt die Wallonische Regierung, daß die Zuständigkeit für Wohnungswesen die Normen bezüglich der Sicherheit, Gesundheit und Bewohnbarkeit umfasse. Das Sondergesetz begrenze die Zuständigkeit des Dekretgebers nicht auf bestimmte Arten von Wohnungen. Daraus ergebe sich, daß die Föderalbehörde hierfür nicht zuständig sei, auch wenn dies eine Einschränkung ihrer Zuständigkeit auf dem Gebiet des bürgerlichen Rechts und insbesondere der Mietgesetzgebung bedeute.

A.34.2. Die Zuständigkeit zum Erlassen von Normen bezüglich der Sicherheit, Gesundheit und Bewohnbarkeit beinhalte die Zuständigkeit, deren Einhaltung zu regeln, auch wenn dies eine Einschränkung des freien Warenverkehrs und anderer Freiheiten oder Rechte beinhalten könne. Unbeschadet des Artikels 11 des Sondergesetzes vom 8. August 1980 könnten die Regionen zivilrechtliche Strafen einführen.

A.34.3. Für das Erlassen einer Dekretsbestimmung, die das Vermieten einer vorherigen Genehmigung unterwerfe, würden in jedem Fall die Bedingungen von Artikel 10 des obengenannten Sondergesetzes erfüllt. Die Wallonische Regierung erkenne nicht, auf welche Weise das angefochtene Dekret eine Niederlassungsbedingung beinhalten würde.

A.34.4. Insofern der erste Klagegrund die Wirtschafts- und Währungsunion sowie die Preispolitik betreffe, schließe die Wallonische Regierung sich dem Schriftsatz der Flämischen Regierung an.

A.35. Der zweite Klagegrund sei unzulässig, weil Artikel 146 der Verfassung nicht zu den Bestimmungen gehöre, anhand deren der Hof seine Kontrolle ausüben dürfe. Außerdem entbehre der Klagegrund einer faktischen Grundlage, da Artikel 19 nichts mit dem Verfahren des Anbringens von Siegeln, so wie es durch das Gerichtsgesetzbuch organisiert werde, zu tun habe.

A.36. Die anderen Klagegründe bezögen sich auf die Opportunität. Hierzu dürfe der Hof sich nur äußern, wenn die Maßnahme eindeutig unverhältnismäßig im Vergleich zum angestrebten Ziel sei. Eine solche Unverhältnismäßigkeit werde im vorliegenden Fall nicht bewiesen.

- B -

Hinsichtlich der Zulässigkeit

In bezug auf die Zulässigkeit des Schriftsatzes der Flämischen Regierung

B.1.1. Die klagenden Parteien fechten die Zulässigkeit des Schriftsatzes der Flämischen Regierung an und verweisen dabei auf Artikel 2 des Regierungserlasses vom 11. Dezember 1985 «zur Bestimmung der Mitglieder der Flämischen Regierung, auf deren Betreiben die Gerichtsverfahren der Flämischen Gemeinschaft oder der Flämischen Region geführt werden». Da die Zuständigkeitsgrundlage des angefochtenen Dekrets - laut dem Schriftsatz der Flämischen Regierung selbst - sowohl im Wohnungswesen als auch in der Raumordnung bestehe, jedoch keine

Vereinbarung mit dem für Raumordnung zuständigen Minister und keine Benennung gemäß Artikel 4 des Regierungserlasses angeführt werde, verfüge der Minister, der gemäß der obengenannten Bestimmung für das Wohnungswesen zuständig sei, nicht über die erforderliche Prozeßbefugnis, um auf eigene Initiative im Namen der Flämischen Regierung ein Gerichtsverfahren zu führen.

B.1.2. Artikel 2 des obengenannten Erlasses besagt:

«Die Gerichtsverfahren, in denen die Flämische Gemeinschaft und die Flämische Region als Beklagte auftreten in bezug auf Angelegenheiten, die zur Zuständigkeit mehrerer Mitglieder der Flämischen Regierung gehören, werden auf Betreiben eines von ihnen in Absprache geführt.

In Ermangelung einer Einigung wird das Gerichtsverfahren auf Betreiben des Mitglieds geführt, das gemäß Artikel 4 dieses Erlasses benannt wird.»

Artikel 4 des Erlasses besagt:

«Alle Gerichtsverfahren, in denen die Flämische Gemeinschaft und die Flämische Region als Klägerin oder als Beklagte auftreten, werden auf Betreiben des Mitglieds der Flämischen Regierung geführt, das von Fall zu Fall durch diese Regierung benannt wird.»

B.1.3. Da die angeführte Einrede nur begründet sein kann, wenn das angefochtene Dekret auch eine Sache der Raumordnung ist, fällt die Prüfung der Zulässigkeit des Schriftsatzes der Flämischen Regierung mit der Prüfung der Zuständigkeit der Flämischen Region für das angefochtene Dekret zusammen.

In bezug auf die Prozeßfähigkeit jener klagenden Parteien, die juristische Personen sind

B.2.1. Die Flämische Regierung und die Wallonische Regierung vertreten den Standpunkt, daß die Klage unzulässig sei, insofern jene klagenden Parteien, die juristische Personen seien, nicht auf die erste Aufforderung hin den Beweis für die Veröffentlichung ihrer Satzung in den Beilagen zum *Belgischen Staatsblatt* und für die rechtzeitig und ordnungsgemäß getroffenen Beschlüsse ihrer zuständigen Organe zur Einreichung der Nichtigkeitsklage erbrächten.

B.2.2. Artikel 7 Absatz 3 des Sondergesetzes vom 6. Januar 1989 besagt:

«Wenn eine juristische Person die Klage einreicht oder dem Verfahren beitritt, legt diese Partei auf die erste Aufforderung hin den Beweis dafür vor, daß je nach Fall ihre Satzung in den Beilagen zum *Belgischen Staatsblatt* veröffentlicht wurde oder daß der Beschluß gefaßt wurde, die Klage einzureichen beziehungsweise weiterzuführen oder dem Verfahren beizutreten.»

Die Bedingungen müssen es dem Hof unter anderem ermöglichen zu prüfen, ob der Klageerhebungsbeschluß durch das zuständige Organ der juristischen Person gefaßt wurde.

B.2.3. Aus den Dokumenten, die als Anlage zur Klageschrift oder nachträglich auf schriftliche Bitte der Kanzlei hin eingereicht wurden, geht hervor, daß die Bedingungen von Artikel 7 Absatz 3 des Sondergesetzes vom 6. Januar 1989 erfüllt sind, mit Ausnahme der GbR Het Zeel und der Immo Tess AG.

Von der Immo Tess AG wurde nur die Satzung vorgelegt. Von der GbR Het Zeel wurde weder die Satzung noch der Klageerhebungsbeschluß vorgelegt. Der Hof kann daher nicht beurteilen, ob der Klageerhebungsbeschluß durch das zuständige Organ gefaßt wurde.

B.2.4. Von der De Berkenheem GmbH und der Devos GmbH wurde dem Hof zwar ein Klageerhebungsbeschluß vorgelegt, doch er geht in beiden Fällen von der Generalversammlung aus. In Ermangelung einer satzungsgemäßen Ausdehnung der Befugnisse der Generalversammlung der jeweiligen Gesellschaften stellt der Hof fest, daß die Beschlüsse, vor Gericht aufzutreten, nicht durch das zuständige Organ gefaßt wurden.

B.2.5. Insofern die Klage durch die GbR Het Zeel, die Immo Tess AG, die De Berkenheem GmbH und die Devos GmbH eingereicht wurde, ist sie unzulässig.

B.3.1. Die Wallonische Regierung führt an, daß die VoE Algemeen Eigenaarssyndicaat nicht die erforderliche Eigenschaft besitze, um als Vereinigung mit Rechtspersönlichkeit vor Gericht aufzutreten, da sie nicht den Beweis erbringe, daß sie die in den Artikeln 9, 10 und 11 des Gesetzes vom 27. Juni 1921 über die Vereinigungen ohne Erwerbszweck vorgesehenen Verpflichtungen der Veröffentlichung eingehalten habe.

B.3.2. Die klagende Vereinigung ohne Erwerbszweck hat vor dem Abschluß der Verhandlung nicht den Beweis erbracht, daß sie gemäß Artikel 10 des Gesetzes vom 27. Juni 1921 die Liste ihrer Mitglieder bei der Kanzlei des Zivilgerichts hinterlegt hat.

B.3.3. Insofern die Klage durch die VoE Algemeen Eigenaarssyndicaat eingereicht wurde, ist sie unzulässig.

In bezug auf das Interesse

B.4.1. Die Flämische Regierung und die Wallonische Regierung führen an, keine der klagenden Parteien weise das erforderliche Interesse nach, um die Nichtigerklärung des angefochtenen Dekrets zu fordern. Sie machen geltend, daß die Privatbürger nicht unmittelbar und nachteilig durch das angefochtene Dekret betroffen würden. Ihre Eigentumstitel würden nicht beweisen, daß ihre Gebäude aus zur Miete angebotenen oder vermieteten (Studenten-)Zimmern oder gleichartigen Zimmern bestünden oder daß diese Zimmer nicht die durch das Dekret vorgeschriebenen Mindestbedingungen erfüllten.

B.4.2. Die Verfassung und das Sondergesetz vom 6. Januar 1989 über den Schiedshof erfordern, daß jede natürliche oder juristische Person, die eine Nichtigkeitsklage erhebt, ein Interesse nachweist. Das erforderliche Interesse liegt nur bei jenen Personen vor, deren Situation durch die angefochtene Rechtsnorm unmittelbar und ungünstig beeinflußt werden könnte.

B.4.3. Eigentümer eines Gebäudes, das als Zimmerhaus, Studentenhaus oder Gemeinschaftshaus vermietet oder zur Verfügung gestellt werden kann oder von dem ein Teil als Zimmer oder Studentenzimmer vermietet wird oder vermietet werden kann, können unmittelbar und nachteilig durch ein Dekret betroffen sein, das für die Vermietung solcher Wohnungen und Zimmer Qualitäts- und Sicherheitsnormen auferlegt.

B.4.4. Die Einrede kann nicht angenommen werden.

Zur Hauptsache

In bezug auf das angefochtene Dekret

B.5. Das angefochtene Dekret dient dazu, Qualitäts- und Sicherheitsnormen für Zimmer und Studentenzimmer, die vermietet oder zur Vermietung angeboten werden, aufzuerlegen.

Unter Studentenzimmer ist entsprechend dem Dekret jedes Einzelzimmer in einem Studentenhaus oder einem Studentengemeinschaftshaus zu verstehen (Artikel 2 7°). Ein Studentenhaus ist jedes Gebäude oder jeder Teil eines Gebäudes, in dem ein oder mehrere Zimmer einem oder mehreren Studenten zur Vermietung angeboten oder vermietet werden, einschließlich der Gemeinschaftsräume (Artikel 2 5°). Ein Studentengemeinschaftshaus ist jedes Gebäude oder jeder Teil eines Gebäudes, das beziehungsweise der durch eine oder mehrere Personen vollständig gemietet und einem oder mehreren Studenten untervermietet wird (Artikel 2 6°). Als Student betrachtet das Dekret jede Person, die zur Ausbildung an einer Unterrichtsanstalt eingeschrieben ist (Artikel 2 11°).

Ein Zimmer im Sinne des Dekrets ist ein Raum in einem Zimmerhaus, der als Wohnung für einen oder mehrere Mieter bestimmt ist oder dient und der kein Studentenzimmer ist (Artikel 2 3°). Ein Zimmerhaus ist jedes Gebäude, das aus einem oder mehreren zur Vermietung angebotenen oder vermieteten Zimmern und gegebenenfalls Gemeinschaftsräumen besteht und das kein Studentenhaus oder Studentengemeinschaftshaus ist (Artikel 2 4°).

Neben einer Reihe gemeinsamer Bestimmungen über die Mindesthöhe, Beleuchtungs- und Belüftungsmöglichkeiten,Sanitäreinrichtungen, Heizung und Privatbereich (Artikel 4) enthält das Dekret voneinander abweichende spezifische Normen für Zimmer (Artikel 6 und 7) und für Studentenzimmer (Artikel 8).

Die Gemeinden können unter Aufsicht der Flämischen Regierung ergänzende Normen festlegen (Artikel 9).

Artikel 10 § 1 Absatz 1 des angefochtenen Dekrets besagt, daß die Übereinstimmung der Zimmer, Studentenzimmer, Zimmerhäuser, Studentenhäuser und Studentengemeinschaftshäuser mit den betreffenden Normen in einer Konformitätsbescheinigung festgestellt wird, deren Muster durch die Flämische Regierung festgelegt wird. Die Artikel 11 bis 15 des angefochtenen Dekrets regeln die Vergabe, das Verfallen und das Einziehen der Konformitätsbescheinigung.

Die Flämische Regierung legt Richtpreise für die Vermietung von Zimmern in Zimmerhäusern, Studentenhäusern und Studentengemeinschaftshäusern unter Berücksichtigung der Qualität, der Fläche, der Ausstattung und des Standortes fest (Artikel 5). In der Konformitätsbescheinigung ist der Richtmietpreis angegeben (Artikel 10 § 1 Absatz 2).

Die Zimmer und Studentenzimmer, die nicht den Qualitäts- und Sicherheitsnormen entsprechen, werden der Abgabe zur Bekämpfung des Leerstehens und des Verfalls unterworfen (Artikel 16). Die Vermieter solcher Zimmer oder Studentenzimmer können mit einer Geldbuße von 100 bis 100.000 Franken bestraft werden, wenn sie keine Konformitätsbescheinigung vorlegen können (Artikel 17).

Die Artikel 18 bis 21 erteilen dem Bürgermeister und den Regionalbeamten Aufträge und Befugnisse bezüglich der Kontrolle über die Einhaltung des Dekrets.

In bezug auf die Bestimmungen zur Verteilung der Zuständigkeiten

Erster Klagegrund

B.6. Die klagenden Parteien fordern die vollständige oder teilweise Nichtigerklärung des angefochtenen Dekrets wegen Verstoßes gegen die Artikel 6 § 1 IV und VI und 10 des Sondergesetzes vom 8. August 1980 zur Reform der Institutionen und wegen Verstoßes gegen die belgische Wirtschafts- und Währungsunion. Ihre Kritik in diesem Zusammenhang bezieht sich jedoch nur auf die Artikel 5, 10 bis 15 und 19 des Dekrets. Daher beschränkt der Hof seine Prüfung auf diese Bestimmungen.

B.7.1. Aufgrund von Artikel 6 § 1 IV des obengenannten Sondergesetzes sind «das Wohnungswesen und die Aufsicht über Wohnungen, die eine Gefahr für die öffentliche Sauberkeit und Gesundheit darstellen» regionale Sachbereiche.

B.7.2. Die klagenden Parteien erkennen an, daß die Flämische Region aufgrund dieser Bestimmung befugt ist, Qualitäts- und Sicherheitsnormen für Wohnungen festzulegen. Sie sind jedoch der Auffassung, daß das angefochtene Dekret keine allgemeinen Wohnungsnormen auferlege, sondern vielmehr Normen für das Vermieten von Wohnungen. Eine solche Regelung sei Bestandteil des bürgerlichen Rechts und gehöre daher nicht zum Zuständigkeitsbereich der Flämischen Region.

B.7.3. Insofern der Verfassungsgeber und der Sondergesetzgeber diesbezüglich nichts anderes verfügt haben, haben sie den Gemeinschaften und Regionen die vollständige Befugnis zum Erlassen der Regeln verliehen, die den ihnen zugeteilten Sachbereichen eigen sind. Durch den obenerwähnten Artikel 6 § 1 IV ist der Sachbereich des Wohnungswesens und der Aufsicht über Wohnungen, die eine Gefahr für die öffentliche Sauberkeit und Gesundheit darstellen, insgesamt den Regionen übertragen worden.

Einerseits steht es dem Gesetzgeber grundsätzlich frei, seine Befugnis für die von ihm bestimmten Wohnungskategorien auszuüben, im vorliegenden Fall die Zimmer, Studentenzimmer, Zimmerhäuser, Studentenhäuser und Studentengemeinschaftshäuser, die vermietet oder zur Vermietung angeboten werden. Andererseits tut eine solche Befugnisausübung der Befugnis der Föderalbehörde, die vertraglichen Beziehungen zwischen dem Mieter und dem Vermieter bei der Vermietung eines Gutes zu regeln, keinen Abbruch, da das Regeln der Auswirkungen der bemängelten Bestimmungen auf das vertragliche Verhältnis weiterhin zum Zuständigkeitsbereich der letztgenannten Behörde gehört.

B.8.1. Die in den Artikeln 10 bis 15 vorgesehene Konformitätsbescheinigung macht nach Darstellung der klagenden Parteien das Vermietungsrecht von einer vorherigen Genehmigung abhängig und käme daher einer Niederlassungsbedingung gleich, für die nur die Föderalbehörde zuständig ist.

B.8.2. Der durch Artikel 6 § 1 VI Absatz 5 Nr. 6 des Sondergesetzes vom 8. August 1980 dem föderalen Gesetzgeber vorbehaltene Sachbereich der Niederlassungsbedingungen beinhaltet unter anderem die Befugnis zur Festlegung von Regeln bezüglich des Zugangs zu bestimmten Berufen, der Ansiedlung von Handelsniederlassungen, der Erfüllung von Befähigungsanforderungen im Zusammenhang mit der Ausübung eines Berufes oder des Schutzes von Berufstiteln.

B.8.3. Die durch die Kläger beanstandete Konformitätsbescheinigung ist keine Bedingung für das Vermieten und legt keine Niederlassungsbedingung fest; sie schützt, so wie aus den Artikeln 17 und 19 des Dekrets hervorgeht, den Vermieter eines Zimmers, eines Studentenzimmers, eines Zimmerhauses, eines Studentenhauses oder eines Studentengemeinschaftshauses, bei denen festgestellt wird, daß sie nicht den Sicherheits- und Qualitätsnormen entsprechen, vor einer strafrechtlichen Sanktion oder dem Anbringen von Siegeln. Die Artikel 10 bis 15 haben also nicht die Bedeutung, die die Kläger ihnen geben, und verstoßen nicht gegen die Zuständigkeit des föderalen Gesetzgebers.

Dieser Feststellung tut die Hypothese, daß eine ordnungswidrige Konformitätsbescheinigung durch den Richter aufgrund von Artikel 159 der Verfassung von der Anwendung ausgeschlossen würde, keinen Abbruch. Eine solche Hypothese könnte lediglich die Bedeutung der Konformitätsbescheinigung als Dokument zum Schutz vor einer Sanktion abschwächen, doch sie bedeutet deshalb nicht, daß von einer Niederlassungsbedingung die Rede sein könne.

B.9.1. Indem die Flämische Region in den Artikeln 5 und 10 festlegt, daß die Flämische Regierung Richtpreise für die Vermietung von Zimmern festlegt und daß diese Richtpreise in der Konformitätsbescheinigung angegeben werden müssen, führt die Region nach Darstellung der klagenden Parteien eine Preispolitik, für die nur die Föderalbehörde zuständig ist. Außerdem gehe die unbegrenzte Ermächtigung der Flämischen Regierung zur Festlegung der Mietpreise an der Zuständigkeit des föderalen Gesetzgebers vorbei.

B.9.2. Aufgrund von Artikel 6 § 1 VI Absatz 5 Nr. 3 des Sondergesetzes vom 8. August 1980 ist die Föderalbehörde für die Preispolitik zuständig. Dieser Zuständigkeitsvorbehalt kann jedoch nicht so weit reichen, daß den Regionen die Befugnis entzogen wird, Bewertungstarife für die ihnen zugeteilten Sachbereiche festzulegen.

Im vorliegenden Fall ermächtigt das Dekret die Regionalregierung lediglich dazu, Richtpreise zur Vermietung von Zimmern in Zimmerhäusern, Studentenhäusern und Studentengemeinschaftshäusern festzulegen unter Berücksichtigung der Qualität, der Fläche, der Ausstattung und des Standortes (Artikel 5). Aufgrund von Artikel 10 muß dieser Richtmietpreis in der Konformitätsbescheinigung angegeben werden. Der Richtmietpreis bindet die Parteien nicht und besitzt daher nicht die Eigenschaft einer zwingenden Maßnahme der Preispolitik.

B.9.3. Indem der Regionalgesetzgeber die Regierung dazu ermächtigt, solche Richtmietpreise festzulegen, hat er nicht gegen die föderale Zuständigkeit verstoßen und kann nicht davon ausgegangen werden, daß er die Regierung dazu ermächtigt hat, auf den föderalen Zuständigkeitsbereich überzugreifen.

B.10.1. Gemäß den klagenden Parteien beeinträchtigt das angefochtene Dekret die Wirtschafts- und Währungsunion, die ein durch Artikel 6 § 1 VI Absatz 3 des Sondergesetzes vom 8. August 1980 der Föderalbehörde vorbehaltener Sachbereich ist.

B.10.2. Obwohl der obengenannte Artikel 6 § 1 VI Absatz 3 im Rahmen der Zuteilung von Zuständigkeiten bezüglich der Wirtschaft an die Regionen zu sehen ist, gilt diese Bestimmung als ausdrückliche Äußerung des Willens des Sondergesetzgebers, eine einheitliche Grundregelung der Organisation der Wirtschaft in einem integrierten Markt aufrechtzuerhalten.

B.10.3. Die klagenden Parteien führen zwar an, daß die Mietpreisregelung, der Mietmarkt und die Vertragsfreiheit Bestandteil der Grundelemente des integrierten belgischen Marktes sind, daß «die Konvergenz der Preise für Waren und Dienstleistungen» zur Wirtschaftsunion gehört und daß die Preisbildung einer Dienstleistung in nur einem Bestandteil der Union eine Marktverschiebung zur Folge haben kann, doch sie geben nicht an, inwiefern all dies die einheitliche Grundregelung der Organisation der Wirtschaft in einem integrierten Markt gefährden könnte. Jedenfalls tun die Richtmietpreise, die nicht mehr sind als der Ausdruck einer Bewertung durch die Behörde und die beteiligten Parteien in ihrer Vertragsgestaltung nicht binden, dem allgemeinen normgebenden Rahmen der Wirtschaftsunion, so wie dieser durch oder aufgrund des Gesetzes festgelegt ist, keinen Abbruch.

B.11. Der Klagegrund ist in keinem seiner Teile annehmbar.

Zweiter Klagegrund

B.12.1. Die klagenden Parteien führen an, daß gegen «die Regeln zur Festlegung der unterschiedlichen Zuständigkeiten des Staates, der Gemeinschaften und der Regionen, insbesondere Artikel 146 der Verfassung» verstoßen wird, indem der angefochtene Artikel 19 ein Verfahren zum Anbringen und Entfernen von Siegeln vorsieht, das von demjenigen des Gerichtsgesetzbuches abweicht, während die Gerichtsorganisation und das Verfahrensrecht zur ausschließlichen Zuständigkeit der Föderalbehörde gehören.

B.12.2. Artikel 19 des angefochtenen Dekrets besagt:

«Der Bürgermeister und die Regionalbeamten, auf die sich Artikel 15 bezieht, versiegeln die zur Vermietung angebotenen oder vermieteten Zimmer, die nicht den Sicherheits- und Qualitätsnormen der Artikel 4, 6 und 7 entsprechen, sowie die zur Vermietung angebotenen oder vermieteten Studentenzimmer, die nicht den Sicherheits- und Qualitätsnormen der Artikel 4 und 8 entsprechen, wenn der Vermieter keine gültige Konformitätsbescheinigung vorlegen kann.

Falls das Anbringen von Siegeln mit der Zwangsausweisung einhergeht, ergreift der Bürgermeister die erforderlichen Initiativen im Hinblick auf die erneute Unterbringung der betroffenen Bewohner.

Innerhalb von zehn Tagen nach dem Anbringen der Siegel kann der Vermieter beim Ständigen Ausschuß Beschwerde gegen diesen Beschluß einlegen. Der Ständige Ausschuß befindet darüber innerhalb einer Frist von sechzig Tagen nach dem Einreichen der Beschwerde. Diese Beschwerde hat keinen Suspensiveffekt.»

Das in dieser Bestimmung vorgesehene Anbringen von Siegeln ist eine Sicherheitsmaßnahme administrativer Art, die in keiner Weise mit der Gerichtsorganisation oder einer Sicherungs- oder Vollstreckungsmaßnahme in einem Gerichtsverfahren zwischen Parteien im Zusammenhang steht.

B.12.3. Der Klagegrund ist nicht annehmbar.

In bezug auf die Zulässigkeit des Schriftsatzes der Flämischen Regierung

B.13. Da nachgewiesen wird, daß im Rahmen der angeführten Klagegründe der durch das angefochtene Dekret geregelte Sachbereich eine ausreichende Zuständigkeitsgrundlage in Artikel 6 § 1 IV des Sondergesetzes vom 8. August 1980 findet, ist der Schriftsatz der Flämischen Regierung zulässig (siehe B.1.3).

In bezug auf die Artikel 10 und 11 der Verfassung

Dritter Klagegrund

B.14.1. Die klagenden Parteien führen einen Verstoß gegen die Artikel 10 und 11 der Verfassung an, da das angefochtene Dekret in den Artikeln 2, 6, 7 und 8 unterscheidet zwischen einerseits dem Vermieten von Zimmern und Zimmerhäusern und andererseits dem Vermieten von Studentenzimmern, Studentenhäusern und Studentengemeinschaftshäusern.

B.14.2. Artikel 2 beschreibt, was im Dekret unter Zimmer, Zimmerhaus, Studentenhaus, Studentengemeinschaftshaus und Studentenzimmer zu verstehen ist (B.5).

Die Artikel 6 und 7 enthalten spezifische Normen für Zimmer:

«Ein Zimmer, in dem weder eine Kochgelegenheit noch ein Bad oder eine Dusche vorhanden sind, weist eine Fläche von wenigstens 12 m^2 auf, wenn es durch eine einzige Person bewohnt wird. Diese Fläche wird für jeden zusätzlichen Bewohner um 6 m^2 erhöht.

Die Mieter der im ersten Absatz vorgesehenen Zimmer verfügen in den Gemeinschaftsräumen über Kochgelegenheiten und ein Bad oder eine Dusche in einem durch die Flämische Regierung festzulegenden Verhältnis zur Anzahl der Zimmer in dem Zimmerhaus. Die Flämische Regierung legt die Normen fest, denen diese Ausstattungen und der Gemeinschaftsraum entsprechen müssen.» (Artikel 6)

«In Ermangelung der Kochgelegenheit, des Bades oder der Dusche in den Gemeinschaftsräumen, die in Artikel 6 vorgesehen sind, müssen diese Ausstattungen im Zimmer vorhanden sein. Die in Artikel 6 erwähnte Mindestfläche wird in diesem Fall um jeweils 3 m^2 erhöht.» (Artikel 7)

Artikel 8 enthält spezifische Normen für Studentenzimmer:

«§ 1. Studentenzimmer, die nach dem Inkrafttreten dieses Dekrets gebaut oder im Anschluß an eine Renovierung oder durch Umbau einer Wohnung in ein Studentenhaus oder ein Studentengemeinschaftshaus erstellt werden, haben eine Fläche von mindestens 12 m^2.

Unbeschadet der Anwendung von Absatz 3 darf für Studentenzimmer, die vor dem Inkrafttreten dieses Dekrets gebaut oder im Anschluß an eine Renovierung oder durch Umbau einer Wohnung in ein Studentenhaus oder ein Studentengemeinschaftshaus gemäß den geltenden Bestimmungen über Raumordnung und Städtebau erstellt wurden, während einer Zeitspanne von zehn Jahren nach dem Inkrafttreten dieses Dekrets die Ausstellung einer Konformitätsbescheinigung nicht aufgrund der im vorstehenden Absatz festgelegten Flächennorm verweigert werden, wenn das Studentenzimmer eine Fläche von wenigstens 9 m^2 hat.

Ein Studentenzimmer, für das innerhalb einer Frist von drei Jahren nach dem Inkrafttreten dieses Dekrets keine Konformitätsbescheinigung beantragt wurde, wird einem in Absatz 1 vorgesehenen Studentenzimmer gleichgestellt.

§ 2. Jedes Studentenhaus oder Studentengemeinschaftshaus muß über einen Gemeinschaftsraum verfügen. Wenn der Gemeinschaftsraum als Küche benutzt wird, muß seine Fläche mindestens 1,5 m^2 pro Studentenzimmer betragen, ohne weniger als 6 m^2 betragen zu dürfen. Die lichte Höhe zwischen Decke und Fußboden muß wenigstens zwei Meter und zwanzig Zentimeter betragen.

§ 3. Jedes Studentenhaus oder Studentengemeinschaftshaus muß über einen Raum zur Aufbewahrung der gleichen Anzahl Fahrräder verfügen, wie es Studentenzimmer gibt.

§ 4. Jedes Studentenhaus oder Studentengemeinschaftshaus muß pro Gruppe oder Teilgruppe von sechs Studenten über ein Bad oder eine Dusche verfügen.»

B.14.3. Die Einführung von spezifischen Sicherheits- und Qualitätsnormen wurde durch den Dekretgeber wie folgt begründet:

«Ziel dieses Dekrets ist es, eine Reihe einheitlicher Mindestnormen aufzuerlegen, die für das gesamte flämische Land gelten. Ein Teil dieser Normen, wie diejenigen, die sich auf die Belüftungsmöglichkeiten, die Heizung, den Privatbereich und die Brandsicherheit beziehen, gelten sowohl für Zimmer als auch für Studentenzimmer.

Da das Wohnen in einem Zimmer und das Wohnen in einem Studentenzimmer jedoch sehr unterschiedliche Wohnformen sind, werden für beide auch spezifische Normen eingeführt. Dabei wird insbesondere davon ausgegangen, daß das Wohnen in einem Zimmer eine endgültigere Wohnform ist, während das Wohnen in einem Studentenzimmer nur vorübergehend geschieht.» *(Dok.*, Flämisches Parlament, 1996-1997, Nr. 437/1, SS. 2-3)

B.14.4. Der Dekretgeber habe somit strengere Normen bezüglich der Fläche, der Sanitäreinrichtung und der Kochgelegenheit auferlegt für Zimmer, die anderen Personen als Studenten vermietet oder zur Vermietung angeboten werden. Der Unterschied beruht auf einem Kriterium, das nicht nur objektiv, sondern auch relevant ist. Von einfachen Mietern ist anzunehmen, daß sie sich regelmäßiger in ihrem Zimmer aufhalten als die Mehrheit der Bewohner von Studentenzimmern. Der Dekretgeber kann daher vernünftigerweise davon ausgehen, daß einfache Zimmer strengeren Qualitätsnormen unterworfen werden müssen als Studentenzimmer.

B.14.5. Der Klagegrund ist nicht annehmbar.

Vierter Klagegrund

B.15.1. Gemäß dem angefochtenen Artikel 3 Strich 1 ist das Dekret nicht anwendbar auf «Studentenzimmer und Studentenhäuser, die am Datum des Inkrafttretens dieses Dekrets durch Unterrichtsanstalten als Sozialeinrichtungen für Studenten mit Hilfe von Sozialzuschüssen der Flämischen Gemeinschaft erstellt worden sind».

Die klagenden Parteien führen an, daß diese Bestimmung gegen die Artikel 10 und 11 der Verfassung verstoße, weil die obengenannten Studentenzimmer und Studentenhäuser anders behandelt würden als die Studentenzimmer und Studentenhäuser, die vor dem Datum des Inkrafttretens des Dekrets durch Privatpersonen erstellt worden sind, ohne daß für diesen Behandlungsunterschied eine vernünftige Rechtfertigung bestehe.

B.15.2. Der Unterschied zwischen Studentenzimmern und Studentenhäusern je nachdem, ob sie durch Unterrichtsanstalten - sowohl offizielle als auch freie - mit Zuschüssen der öffentlichen Hand oder durch Privatpersonen erstellt worden sind, beruht auf einem Kriterium, das nicht nur objektiv, sondern auch relevant ist. In der Begründung des Änderungsantrags, der zu dem angefochtenen Artikel geführt hat, heißt es:» Die Erfahrung lehrt, daß diese Wohnungen für Studenten bereits ein hohes qualitatives Niveau haben». Aus den Vorarbeiten geht in der Tat hervor, daß die Gewährung von Sozialzuschüssen durch die Flämische Gemeinschaft von «der Einhaltung einer Reihe von Kriterien und der Genehmigung durch das Unterrichtsministerium» abhing *(Dok.*, Flämisches Parlament, 1996-1997, Nr. 437/4, S. 2, und Nr. 437/6, S. 12). Somit ist eine Kategorie von der Anwendung des angefochtenen Dekrets ausgeschlossen, bei der man davon ausgehen kann, daß sie bereits Mindestnormen hinsichtlich der Qualität und der Sicherheit erfüllt.

B.15.3. Der Klagegrund kann nicht angenommen werden.

Fünfter Klagegrund

B.16.1. Gemäß dem angefochtenen Artikel 3 Strich 2 ist das Dekret nicht anwendbar auf «die Gebäude, für die durch Gesetz, Dekret oder Erlaß spezifische Sicherheits- und/oder Qualitätsnormen festgelegt wurden».

Die klagenden Parteien führen an, daß diese Bestimmung gegen die Artikel 10 und 11 der Verfassung verstoße, da nicht festzustellen sei, auf welche Gebäude sie sich beziehe, so daß das Dekret zu einer willkürlichen und unvorhersehbaren Anwendung führen könne.

B.16.2. Der Unterschied zwischen Gebäuden, für die durch Gesetz, Dekret oder Erlaß spezifische Sicherheits- und/oder Qualitätsnormen festgelegt wurden, und Gebäuden, für die dies nicht der Fall ist, beruht auf einem Kriterium, das nicht nur objektiv, sondern auch relevant ist. Diese spezifischen Normen sind in der Regel gerechtfertigt

durch die besondere Zweckbestimmung der Gebäude, wie Seniorenheime und Beherbergungsbetriebe, deren Zweckbestimmung sich grundlegend von derjenigen der im Dekret vorgesehenen Zimmer und Studentenzimmer unterscheidet. Somit wird vom Anwendungsbereich des angefochtenen Dekrets eine Kategorie ausgeschlossen, die entsprechend ihrer spezifischen Zweckbestimmung bestimmten Qualitäts- und Sicherheitsnormen unterliegt.

B.16.3. Der Klagegrund kann nicht angenommen werden.

Sechster Klagegrund

B.17.1. Die klagenden Parteien führen einen Verstoß gegen die Artikel 10 und 11 der Verfassung an, da der angefochtene Artikel 2 10° besagt, daß unter «Vermieter» «jede natürliche oder juristische Person, die als Eigentümer, Miteigentümer, Nießbraucher, Erbpächter, Erbbauberechtigter oder Bevollmächtigter ein Zimmerhaus oder ein Zimmer, ein Studentenhaus oder ein Studentengemeinschaftshaus oder ein Studentenzimmer vermietet oder gegen Entgelt oder unentgeltlich zur Verfügung stellt» zu verstehen ist und da der obengenannte Artikel somit den Hauptmieter, der die Zimmer untervermietet, nicht als Vermieter im Sinne des Dekrets betrachtet. Hierdurch würde bei Nichteinhaltung der im Dekret vorgesehenen Verpflichtungen nur der Eigentümer strafrechtlich haftbar gemacht werden können.

B.17.2. Infolge eines Änderungsantrags wurde in Artikel 2 10° das Wort «Untervermieter» durch das Wort «Bevollmächtigter» ersetzt. In Ermangelung einer anderslautenden Definition ist ein Bevollmächtigter in der gemeinrechtlichen Bedeutung eine Person, die für Rechnung eines anderen auftritt, im vorliegenden Fall den Eigentümer oder den Inhaber eines dinglichen Rechtes.

B.17.3. Der Unterschied zwischen dem Hauptmieter, der die Zimmer untervermietet, und dem Vermieter im Sinne des Dekrets beruht auf einem Kriterium, das nicht nur objektiv, sondern auch relevant ist in bezug auf die Zielsetzung. Aus den Vorarbeiten kann abgeleitet werden, daß der Dekretgeber den Untervermieter nicht einem Eigentümer als Vermieter gleichstellen wollte *(Dok.,* Flämisches Parlament, 1996-1997, Nr. 437/6, S. 11); folglich nimmt in den auferlegten Verpflichtungen die Person eine zentrale Stellung ein, die für die Qualität verantwortlich ist, welche in bezug auf die Mietwohnung vorgesehen ist und gewährleistet sein muß, wenn diese Person zur Vermietung übergeht.

Die Maßnahme ist nicht unverhältnismäßig, da sie der Zielsetzung des angefochtenen Dekrets insgesamt gesehen keinen Abbruch tut und auf Verpflichtungen des Eigentümers oder Inhabers eines anderen dinglichen Rechtes oder seines Bevollmächtigten ausgerichtet ist. Es genügt, daß der Eigentümer, Miteigentümer, Nießbraucher, Erbpächter, Erbbauberechtigte oder Bevollmächtigte haftbar gemacht wird für die Einhaltung des Dekrets; den Untervermieter im gleichen Maße haftbar zu machen, wäre eine Maßnahme, die über das hinausginge, was zum Erreichen der Zielsetzung notwendig ist.

B.17.4. Der Klagegrund kann nicht angenommen werden.

Siebter Klagegrund

B.18.1. Die klagenden Parteien führen einen Verstoß gegen die Artikel 10 und 11 der Verfassung an, da der angefochtene Artikel 2 10° auch die «unentgeltliche» Bereitstellung eines Zimmers an ein im Hause wohnendes Familienmitglied betreffe und somit gegenüber dem Vermieter die Bereitstellung dem Vermieten gleichsetze.

B.18.2. Aus der Zielsetzung und dem allgemeinen Geist des angefochtenen Dekrets geht hervor, daß das Wohnen von Familienmitgliedern im gleichen Hause, wie Partner, Kinder, Enkel, Eltern oder andere - hilfsbedürftige oder nicht - Familienmitglieder nicht in den Anwendungsbereich fällt.

B.18.3. Der Klagegrund kann nicht angenommen werden.

Achter Klagegrund

B.19.1. Die klagenden Parteien führen einen Verstoß gegen die Artikel 10 und 11 der Verfassung an, indem der angefochtene Artikel 17 eine Geldstrafe vorsehe, die unverhältnismäßig sei im Vergleich zu den in vergleichbaren Dekreten vorgesehenen Geldstrafen. Die maximale Geldstrafe für einen Vermieter, der eine nicht dem flämischen Wohngesetzbuch entsprechende Wohnung vermietet, beträgt 80.000 Franken (Artikel 20 § 1 des Dekrets vom 15. Juli 1997), während die maximale Geldstrafe im vorliegenden Fall 2 Millionen Franken beträgt.

B.19.2. Der Hof bemerkt, daß die bemängelte Höchststrafe zwar ein hohes Vielfaches der im flämischen Wohngesetzbuch vorgesehenen Strafe ist, daß die Mindeststrafe jedoch nur das Doppelte beträgt. Es obliegt dem Dekretgeber zu bestimmen, welcher Spielraum dem Strafrichter eingeräumt werden muß, um entsprechend den konkreten Umständen eine Strafe verhängen zu können, die unter anderem der Schwere der Verfehlungen und der mehr oder weniger gewinnbringenden Beschaffenheit des Vermietens von Zimmern und Studentenzimmern, das heißt in der Regel mehrere pro Wohnung, entspricht.

B.19.3. Der Klagegrund kann nicht angenommen werden.

Neunter Klagegrund

B.20.1. Die klagenden Parteien führen einen Verstoß gegen die Artikel 10 und 11 der Verfassung an, indem der angefochtene Artikel 4 4° besage, daß als Heizquellen nur Zentralheizung, Elektrogeräte und luftdichte Gasgeräte mit Schornsteinanschluß oder Ableitung durch die Außenwand in Frage kämen, so daß Zimmer, die anders beheizt würden, nicht die Normen des Dekrets erfüllen könnten und folglich vom Vermieten oder vom Anbieten zur Vermietung ausgeschlossen würden.

B.20.2. Dieser Behandlungsunterschied hängt zusammen mit dem Ziel des Dekretgebers, eine ausreichende und insbesondere sichere Heizung vorzusehen.

Die klagenden Parteien erteilen keine konkreten Angaben, die nachweisen, daß Zimmer oder Studentenzimmer, die anders beheizt werden als auf die im Dekret vorgesehene Weise, das gleiche Maß an angestrebtem Beheizen und an Sicherheit bieten können wie diejenigen, auf die sich die Bestimmung von Artikel 4 4° bezieht. Sie weisen nicht nach, daß der Dekretgeber andere Heizgeräte zu Unrecht als weniger effizient oder weniger sicher betrachtet hat.

B.20.3. Der Klagegrund kann nicht angenommen werden.

Aus diesen Gründen:

Der Hof

weist die Klage zurück.

Verkündet in niederländischer, französischer und deutscher Sprache, gemäß Artikel 65 des Sondergesetzes vom 6. Januar 1989 über den Schiedshof, in der öffentlichen Sitzung vom 17. Juni 1998.

Der Kanzler, Der Vorsitzende,

L. Potoms. L. De Grève.

GEMEENSCHAPS- EN GEWESTREGERINGEN
GOUVERNEMENTS DE COMMUNAUTE ET DE REGION
GEMEINSCHAFTS- UND REGIONALREGIERUNGEN

VLAAMSE GEMEENSCHAP — COMMUNAUTE FLAMANDE

MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP

N. 98 — 1626 [S − C − 98/35533]

17 DECEMBER 1997. — Besluit van de Vlaamse regering tot gelijkwaardigheid van de aanvraag tot afwijking voor de ontwikkelingsdoelen en eindtermen in het gewoon basisonderwijs (☜)

De Vlaamse regering,

Gelet op artikel 44*bis* van het decreet basisonderwijs van 25 februari 1997, ingevoegd bij het decreet van 15 juli 1997 betreffende een afwijkingsprocedure voor de ontwikkelingsdoelen en eindtermen;

Gelet op de wetten van de Raad van State, gecoördineerd op 12 januari 1973, inzonderheid op artikel 3, § 1, gewijzigd bij de wetten van 4 juli 1989 en 4 augustus 1996;

Gelet op de dringende noodzakelijkheid;

Overwegende dat in de afwijkingsprocedure een aantal termijnen worden vastgelegd; dat met het oog op de rechtszekerheid van de aanvrager, de termijnen van advies- en besluitvorming moeten gerespecteerd worden; dat de regering zo vlug mogelijk moet beslissen over de gelijkwaardigheid zodat de aanvrager zijn voorstel met vervangende eindtermen en ontwikkelingsdoelen tijdig kan toepassen en verwerken in de leerplannen;

Gelet op de aanvraag tot afwijking ingediend door de schoolbesturen van :

de Rudolf Steinerschool De Zonnewijzer, Weldadigheidsstraat 74, 3000 Leuven,

de Guido Gezelleschool, Astridlaan 86, 8310 Brugge,

de Rudolf Steinerschool Lohrangrin, Boomsesteenweg 94, 2610 Wilrijk,

de Rudolf Steinerschool, Volkstraat 40, 2000 Antwerpen,

de Steinerschool, St.-Janskruidlaan 14, 1070 Brussel,

de Rudolf Steinerschool Aalst en Vestigingen, Affligemdreef 71, 9300 Aalst,

de Rudolf Steinerschool Kempen, Mallekotstraat 43, 2500 Lier,

de Vrije Rudolf Steinerschool Vlaanderen, Kasteellaan 54, 9000 Gent,

Yggdrasil, Zwemdoklei 3, 2930 Brasschaat;

Gelet op het gemotiveerd positief advies met betrekking tot de gelijkwaardigheid door de onderwijsinspectie gegeven op 22 oktober 1997 en het gemotiveerd negatief advies door de commissie ad hoc gegeven op 15 november 1997;

Overwegende dat de gelijkwaardigheidstoetsing enkel gebeurt op basis van de in artikel 44*bis* van het decreet basisonderwijs van 25 februari 1997 vastgelegde criteria en dat uit de hierboven vermelde adviezen kan afgeleid worden dat de ingediende aanvraag voldoet aan de criteria opgesomd in ten 2° tot en met ten 4° van artikel 44*bis*;

Overwegende dat om de toetsing aan de fundamentele rechten en vrijheden te kunnen doorstaan, door de aanvragers een aantal bijkomende vervangende eindtermen geformuleerd werden en dat hierdoor tegemoet wordt gekomen aan de opmerkingen uit het advies van de commissie ad hoc;

Op voorstel van de Vlaamse minister van Onderwijs en Ambtenarenzaken;

Na beraadslaging,

Besluit :

Artikel 1. De Vlaamse regering beslist de als bijlage toegevoegde aanvraag tot afwijking van de eindtermen en ontwikkelingsdoelen voor het gewoon basisonderwijs ingediend door de schoolbesturen van de Rudolf Steinerschool De Zonnewijzer, Weldadigheidsstraat 74, 3000 Leuven, de Guido Gezelleschool, Astridlaan 86, 8310 Brugge, de Rudolf Steinerschool Lohrangrin, Boomsesteenweg 94, 2610 Wilrijk, de Rudolf Steinerschool, Volkstraat 40, 2000 Antwerpen, de Steinerschool, St.- Janskruidlaan 14, 1070 Brussel, Rudolf Steinerschool Aalst en Vestigingen, Affligemdreef 71, 9300 Aalst, Rudolf Steinerschool Kempen, Mallekotstraat 43, 2500 Lier, Vrije Rudolf Steinerschool Vlaanderen, Kasteellaan 54, 9000 Gent, Yggdrasil, Zwemdoklei 3, 2930 Brasschaat, gelijkwaardig te verklaren.

Art. 2. Dit besluit treedt in werking op 31 december 1997.

Art. 3. De Vlaamse minister, bevoegd voor het onderwijs, is belast met de uitvoering van dit besluit.

Brussel, 17 december 1998.

De minister-president van de Vlaamse regering,
L. VAN DEN BRANDE

De Vlaamse minister van Onderwijs en Ambtenarenzaken,
L. VAN DEN BOSSCHE

(☜) De nota's betreffende deze tekst bevinden zich op blz. 21271.

Bijlage bij het besluit van de Vlaamse regering van 17 december 1997 tot gelijkwaardigheid van een aanvraag tot afwijking op de ontwikkelingsdoelen en eindtermen voor het gewoon basisonderwijs

Aanvraag tot afwijking voor de ontwikkelingsdoelen en eindtermen vastgelegd conform artikel 44 van het decreet basisonderwijs van 25 februari 1997

Ingediend door de schoolbesturen van :

Rudolf Steinerschool De Zonnewijzer, Weldadigheidsstraat 74, Leuven 3000;

Guido Gezelleschool, Astridlaan 86, Brugge 8310;

Rudolf Steinerschool Lohrangrin, Boomsesteenweg 94, Wilrijk 2610;

Rudolf Steinerschool, Volkstraat 40, Antwerpen 2000;

Steinerschool, Sint-Janskruidlaan 14, Brussel 1070;

Rudolf Steinerschool Aalst en Vestigingen, Affligemdreef 71, Aalst 9300;

Rudolf Steinerschool Kempen, Mallekotstraat 43, Lier 2500;

Vrije Rudolf Steinerschool Vlaanderen, Kasteellaan 54, Gent 9000;

Yggdrasil, Zwemdoklei 3, Brasschaat 2930,

allen aangesloten blij de Federatie van Rudolf Steinerscholen in Vlaanderen, K. Mercierlei 15, 2600 Berchem.

Deel I : Motivering en toelichting vanuit de R. Steinerpedagogie

Deel II : Vervangende ontwikkelingsdoelen en eindtermen met de eigen menskundige, pedagogische en onderwijskundige opvattingen

DEEL I. — Motivering en toelichting vanuit de R. Steinerpedagogie

Inhoud deel I

1. Beknopte historiek en juridische context
1.1. Histories en bespreking
1.2. Minimumdoelstellingen
1.2.1. Ontwikkelingsdoelen
1.2.2. Eindtermen
1.3. Afwijkingsprocedure
2. Gronden voor mogelijke onverzoenbaarheid met en onvoldoende ruimte voor de eigen opvattingen, gelegen in de ontwikkelingsdoelen en eindtermen vastgelegd conform artikel 44 van het decreet basisonderwijs zelf
2.1. Algemene doelstellingen van de ontwikkelingsdoelen en eindtermen
2.1.1. Kwaliteit en gelijkwaardigheid
2.1.2. Het kunnen functioneren in de maatschappij en de persoonlijkheidsontwikkeling
2.2. Het concept van de bekrachtigde eindtermen zelf
3. De Rudolf Steinerpedagogie
3.1. Doelstellingen van de Rudolf Steinerpedagogie
3.2. Rudolf Steinerpedagogie en mensbeeld
3.3. De ontwikkeling van het kind
3.3.1. Eerste ontwikkelingsstadium : van de geboorte tot aan de leeftijd van 6-7 jaar
3.3.2. Tweede ontwikkelingsstadium : van de leeftijd van 6-7 jaar tot de leeftijd van 13-14 jaar
4. De R. Steinerpedagogie versus de ontwikkelingsdoelen en eindtermen volgens artikel 44 van het decreet basisonderwijs : gebrek aan ruimte en onverzoenbaarheid
4.1. Onvoldoende ruimte
4.2. Onverzoenbaarheid
4.2.1. Ontwikkelingsdoelen
4.2.2 Eindtermen
4.3. Arrest van het Arbitragehof van 18 december 1996
5. Slotbeschouwing

1. Beknopte historiek en juridische context

1.1. Historiek en bespreking

Het eindtermenconcept werd in de schoolpactwet van 29 mei 1959 ingeleid onder artikel 6 - 6*quater*, door het decreet van 17 juli 1991 betreffende inspectie en pedagogische begeleidingsdiensten (1).

Dit concept kadert in een nieuwe benadering van de kwaliteitsbewaking van het onderwijs.

Na de grondwetsherziening van 1988 ontstond in de Vlaamse Gemeenschap een politiek akkoord en daaruit volgend een decreet, waarbij het rijksonderwijs werd omgevormd tot Gemeenschapsonderwijs met een eigen inrichtende macht, namelijk de Autonome Raad van het Gemeenschapsonderwijs (ARGO). « Aangezien de Minister nu niet meer het hoofd van dit onderwijs was, kon hij ook niet meer de lessenroosters en leerplannen van de nieuwe inrichtende macht als criterium voor goedkeuring nemen tegenover de andere koepelorganisaties (...). De Minister diende voortaan eigen criteria voor goedkeuring te ontwerpen. (2)

De overheid zou voortaan eindtermen bepalen, in feite minimumdoelstellingen, die gelden voor alle scholen en inrichtende machten. Het gaat om kwaliteiten inzake kennis, inzicht, onderwijsattitudes en eventueel vaardigheden, die wenselijk geacht worden voor de meerderheid van de leerlingen (3).

Het concept van de eindtermen werd reeds een eerste maal gewijzigd door decreet van 22 februari 1995 (4). Voor het kleuteronderwijs - en het buitengewoon onderwijs - zullen geen eindtermen maar ontwikkelingsdoelen worden geformuleerd. Eindtermen houden een resultaatsverbintenis in, ontwikkelingsdoelen een middelenverbintenis : de inspectieopdracht bestaat uit het nagaan of de onderwijsinstelling de nodige inspanning heeft gedaan om ontwikkelingsdoelen na te streven en de eindtermen na te streven en te bereiken.

Het concept wordt een tweede maal gewijzigd door het decreet van 24 juli 1996 (5) voor het secundair onderwijs en door het decreet basisonderwijs van 25 februari 1997 (6) voor het kleuter- en lager onderwijs. Eindtermen die een attitude beschrijven evenals de vakoverschrijdende eindtermen (Leren leren en Sociale vaardigheden in het lager onderwijs) dienen voortaan enkel nagestreefd te worden. Vanaf dan is er dus enkel een middelverbintenis zoals bij de ontwikkelingsdoelen voor het kleuteronderwijs. Bovendien werden de bepalingen van artikel 6 van de Schoolpactwet, voor wat het basisonderwijs betreft, opgenomen in het decreet basisonderwijs, meer bepaald in artikel 44.

De ontwikkelingsdoelen en eindtermen zelf werden opgesteld door de Dienst voor Onderwijsontwikkeling (DVO). Deze dienst werd onder meer met die opdracht door het Inspectiedecreet in het leven geroepen.

De DVO werd verondersteld wetenschappelijk verantwoorde voorstellen voor eindtermen en ontwikkelingsdoelen te ontwikkelen. Over de door de DVO geconstrueerde eindtermen werd door de overheid een maatschappelijk debat op gang gebracht « Een dergelijk debat komt neer op het vertalen van de ideeën achter de eindtermen voor een breed publiek. » (7)

De Federatie van Rudolf Steinerscholen in Vlaanderen maakte van deze gelegenheid gebruik om haar fundamentele bezwaren bij de geconstrueerde ontwikkelingsdoelen en eindtermen kenbaar te maken aan DVO en aan de Minister van Onderwijs.

Uit de bundeling door de DVO van de reacties uit het maatschappelijk debat (8) blijkt dat er niet veel gewicht werd gegeven aan deze bezwaren. Immers, in de eindversie van de door DVO (9) geconstrueerde ontwikkelingsdoelen en eindtermen werd aan de fundamentele bezwaren van de Steinerscholen in geen enkel opzicht tegemoet gekomen.

Ook aan de Raad Basisonderwijs van de Vlaamse Onderwijsraad (VLOR), die een advies over het voorstel van de DVO diende uit te brengen, bezorgde de Federatie van Rudolf Steinerscholen in Vlaanderen haar bezwaren. Maar ook de VLOR, waarin de Steinerscholen slechts indirect vertegenwoordigd zijn, bleek niet aan hun dringende vragen tegemoet te kunnen komen.

Het besluit van de Vlaamse Regering tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het Gewoon Kleuter- en Lager Onderwijs van 22 juni 1994 (10) nam de tekst van de Raad Basisonderwijs van de VLOR over, zonder echte inhoudelijke aanpassingen.

In een hoorzitting van de Commissie voor Onderwijs, Vorming en Wetenschapsbeleid kreeg een vertegenwoordiger van de Federatie van R. Steinerscholen in Vlaanderen de gelegenheid om de bezwaren en bemerkingen nogmaals uiteen te zetten (11). Bij de bekrachtiging van het Besluit van de Vlaamse Regering van 22 juni 1994 door het Vlaams Parlement (decreet van 22 februari 1995 tot bekrachtiging van de ontwikkelingsdoelen en eindtermen van het gewoon kleuter- en lager onderwijs (12)) werd hieraan op geen enkele wijze tegemoet gekomen, ondanks enkele voorstellen binnen de onderwijscommissie in die zin (13).

Uiteindelijk dienden de Rudolf Steinerscholen een klacht in bij het Arbitragehof. In zijn arrest van 18 december 1996 vernietigde het Hof dit bekrachtigingsdecreet (14).

Hoewel het principe van ontwikkelingsdoelen en eindtermen aanvaard werd (als « een adequaat middel, enerzijds, om de gelijkwaardigheid van de studiebewijzen en diploma's veilig te stellen en, anderzijds, om de onderlinge gelijkwaardigheid te vrijwaren van het onderwijs verstrekt in de instellingen die ouders en leerlingen vrij kunnen kiezen. » (15)) werd dit decreet toch in zijn geheel vernietigd. Het Arbitragehof bouwde daartoe volgende argumentatie op.

« Het blijkt evenwel dat de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen, ook die welke betrekking hebben op attitudes, zo omvangrijk en gedetailleerd zijn dat in redelijkheid niet kan worden aangehouden dat het om minimale doelstellingen gaat, derwijze dat zij onvoldoende ruimte laten om de doelstellingen van het eigen pedagogisch project te kunnen verwezenlijken. Aldus wordt aan de vrijheid van onderwijs geraakt. » (16)

Bij deze overweging ontstond de discussie of het hier om een op zichzelf staande vernietigingsgrond gaat, dan wel of ze slechts in samenhang gelezen moet worden met de eindoverweging van het Arbitragehof « Zoals zij werden bekrachtigd door het decreet van 22 februari 1995 verplichten de ontwikkelingsdoelen en eindtermen alle inrichtende machten zich eraan te conformeren.

Door de ontwikkelingsdoelen en eindtermen bepaald bij besluit van de Vlaamse regering van 22 juni 1994 en nader omschreven in de bijlage bij dat besluit onder voorbehoud van enkele wijzigingen te bekrachtigen, zonder zelf een procedure in te richten volgens welke beperkte afwijkingen kunnen worden toegestaan aan instellingen die, met eerbiediging van de fundamentele rechten en vrijheden en zonder afbreuk te doen noch aan de kwaliteit van het onderwijs noch aan de vereiste inhoud ervan, een onderwijs verstrekken of wensen te verstrekken dat geïnspireerd is door bijzondere pedagogische opvattingen, schendt de decreetgever de vrijheid van onderwijs gewaarborgd bij artikel 24, § 1, van de Grondwet. » (17)

Op 12 februari vroeg de Vlaamse minister van onderwijs de Vlaamse Onderwijsraad advies uit te brengen over de eventuele aanpassing van de in bijlage van het besluit van de Vlaamse regering van 22 juni 1994 geformuleerde ontwikkelingsdoelen en eindtermen, in het licht van het arrest van het Arbitragehof van 18 december 1996. De Vlaamse Onderwijsraad tekende voor zichzelf volgende opdracht uit :

1° de lijst met eindtermen structureel bijsturen voor wat betreft de aanduiding van de attitudinale eindtermen;

2° de lijst opgenomen eindtermen te heroverwegen op grond van volgende criteria : verticale samenhang (aansluiting met secundair), horizontale samenhang (overlappingen tussen leergebieden) en haalbaarheid (bereikbaar voor 75 % van de leerlingen in Vlaanderen);

3° de lijst met ontwikkelingsdoelen voor het kleuteronderwijs bekijken vanuit de aansluiting met het lager onderwijs. (18)

Het blijkt dat de Vlaamse Onderwijsraad zich in wezen niet heeft gebogen over de vraag of de door het Arbitragehof vernietigde ontwikkelingsdoelen en eindtermen inderdaad te omvangrijk en te gedetailleerd zijn, zodat niet kan worden aangehouden dat het om minimale doelstellingen gaat.

Bij de uitvoering van deze opdracht stelde de VLOR voor één ontwikkelingsdoel voor het kleuteronderwijs aan te passen. Tevens stelde hij voor het aantal eindtermen voor het lager onderwijs terug te brengen van 429 tot 354.

Het Besluit van de Vlaamse regering van 27 mei 1997 (19) bepaalde de ontwikkelingsdoelen en eindtermen zoals opgenomen in het advies van de Raad Basisonderwijs (VLOR) van 14 maart 1997, doch met als bijlage 94 door het Parlement te bekrachtigen amendementen op de eindtermen bepaald door hetzelfde Besluit.

Het Vlaamse Parlement bekrachtigde dit besluit (bij decreet van 15 juli 1997 (20)), na goedkeuring van de amendementen van de Vlaamse Regering en enkele andere amendementen.

1.2. Minimumdoelstellingen

De afdeling wetgeving van de Raad van State is van oordeel dat aan beide eindoverwegingen van het Arbitragehof in zijn arrest van 18 december 1996 (B9 en B10) een op zichzelf staande betekenis moet worden toegekend. In zijn advies bij het besluit van de Vlaamse regering tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs van 27 mei 1997, heeft de Raad van State opgemerkt dat het hem niet mogelijk was te onderzoeken of die vast te stellen eindtermen ditmaal wel konden worden beschouwd als « minimale doelstellingen » en of zij in overeenstemming waren met de grondwettelijke beginselen van gelijkheid en vrijheid van onderwijs. (21)

Ook de Vlaamse regering heeft uiteindelijk aan overweging B9 van dit arrest een meer zelfstandige betekenis toegekend. Meerdere amendementen van de Vlaamse regering worden verantwoord met de bewering dat ze de eindtermen algemener, minder gedetailleerd en minder omvangrijk maken om daarmee tegemoet te komen aan het arrest van het Arbitragehof van 18 december 1996.

We mogen hieruit toch wel besluiten dat de ontwikkelingsdoelen en eindtermen vastgelegd conform artikel 44, § 1, van het decreet basisonderwijs aan verzoenbaarheid met de onderwijsvrijheid winnen in de mate dat ze algemener, minder omvangrijk en minder gedetailleerd zijn, ongeacht de voorziene mogelijkheid tot afwijkingen op deze ontwikkelingsdoelen en eindtermen.

Omdat dit niet onbelangrijk is bij de beoordeling van een aanvraag tot afwijking, moet toch even worden stilgestaan bij de vraag of de ontwikkelingsdoelen en eindtermen zoals bekrachtigd bij decreet inderdaad « minimale doelstellingen » zijn.

Vooraf moet gezegd worden dat de Uitgangspunten, zowel de algemene als die per leergebied, niet werden gewijzigd. Het pedagogisch en onderwijskundig concept van de ontwikkelingsdoelen en eindtermen vastgelegd conform art. 44 § 1 van het decreet basisonderwijs blijft onveranderd. De wijzigingen aan de ontwikkelingsdoelen en eindtermen worden niet gemotiveerd vanuit een aanpassing van dit concept.

1.2.1. Ontwikkelingsdoelen

Op één enkele aanpassing na (22) ondergingen de ontwikkelingsdoelen voor het kleuteronderwijs geen wijzigingen sinds hun bekrachtiging door het Vlaams Parlement in 1994. Hun aantal blijft onverminderd 196, waarvan 195 identiek geformuleerd als in 1994.

Nochtans oordeelt het Arbitragehof dat ook de ontwikkelingsdoelen zo omvangrijk en gedetailleerd zijn dat in redelijkheid niet kan worden aangehouden dat het om minimale doelstellingen gaat (23).

Het Arbitragehof maakt terecht geen onderscheid tussen ontwikkelingsdoelen (enkel inspanningsverplichting) enerzijds en eindtermen (resultaatsverplichting) anderzijds, wanneer het om de grondwettelijke vrijheid gaat een eigen pedagogisch project te realiseren. Immers, het honoreren van de inspanningsverbintenis, zo men die ernstig neemt, drukt evenzeer een zware stempel op het pedagogische gebeuren in een klas. Een onderscheid tussen beide is inderdaad ten aanzien van het vrijwaren van de onderwijsvrijheid niet echt relevant.

De ontwikkelingsdoelen die werden vastgelegd conform artikel 44, § 1, van het decreet basisonderwijs, kunnen dus op geen enkele wijze beschouwd worden als minimumdoelstellingen.

1.2.2. De eindtermen

De eindtermen voor het lager onderwijs ondergingen op het eerste zicht een ruimere « afslanking » : van 429 tot 290. Het aantal eindtermen verminderde met 139 eenheden of 32 %.

Hoewel er inderdaad eindtermen zonder meer werden geschrapt of minder gedetailleerd werden geherformuleerd (meest opvallend bij de leergebieden Frans, Sociale vaardigheden en Leren leren) mag hieruit niet afgeleid worden dat de impact van de eindtermen ook met 32 % is afgenomen.

Zo verdwenen meerdere eindtermen omdat hun inhoud reeds op een of andere wijze in andere eindtermen was geformuleerd. « In het geval van overlapping tussen twee leergebiedgebonden eindtermen werden niet alle eindtermen geschrapt, maar werden sommige eindtermen geherformuleerd en werd ook een aantal eindtermen geclusterd (24). » (25)

Door het clusteren van eindtermen verminderde uiteraard hun aantal, echter niet hun omvang. De vermindering van het aantal eindtermen verliest hierdoor aan relevantie.

De cluster-techniek werd ook door de regering veelvuldig toegepast bij haar amendementen, al dan niet met kleine aanpassingen.

Enkel ter illustratie volgen hier enkele voorbeelden :

Leergebied Nederlands

tekst 1994 :

De leerlingen kunnen de informatie ordenen die voorkomt in :

3.4. voor hen bestemde school- en studieteksten.

3.5. voor hen bestemde instructies bij schoolopdrachten.

tekst 1997 :

De leerlingen kunnen de informatie ordenen die voorkomt in :

3.4 voor hen bestemde school- en studieteksten en instructies bij schoolopdrachten.

Nochtans beweert de regering dat (o.a.) dit amendement de eindtermen algemener, minder gedetailleerd en minder omvangrijk maakt en dat hiermee wordt tegemoet gekomen aan het arrest van het Arbitragehof van 18 december 1996 (26).

Leergebied Wereldoriëntatie

tekst 1994 :

De leerlingen :

2.5. herkennen in hun directe omgeving toepassingen van hefbomen en katrollen.

2.6. herkennen in hun directe omgeving toepassingen van bewegingsoverbrenging via tandwielen.

tekst 1997 :

De leerlingen :

2.1. herkennen in hun directe omgeving toepassingen van hefbomen, katrollen en bewegingsoverbrenging via tandwielen.

Ook van deze operatie wordt beweerd dat ze de eindtermen algemener, minder gedetailleerd en minder omvangrijk maakt en dat hiermee wordt tegemoet gekomen aan het arrest van het Arbitragehof van 18 december 1996 (27).

Leergebied Wiskunde

tekst 1994 :

De leerlingen :

1.8. kunnen natuurlijke getallen van maximaal 10 cijfers, lezen, noteren, ordenen en op een getallenlijn plaatsen.

1.9. kunnen kommagetallen (met 3 decimalen), eenvoudige breuken, eenvoudige procenten lezen, noteren en op een getallenlijn plaatsen.

1.10. kunnen de getalwaarde van elk cijfer bepalen bij kommagetallen met maximum 3 decimalen.

tekst 1997 :

De leerlingen :

1.5. kunnen natuurlijke getallen van maximaal 10 cijfers en kommagetallen (met 3 decimalen), eenvoudige breuken, eenvoudige procenten lezen, noteren, ordenen en op een getallenlijn plaatsen.

Voor deze clustering vinden we de zelfde argumentatie als hierboven.

Ondanks de vermindering van het aantal eindtermen, behoudt de door hen beschreven inhoud (al dan niet geclusterd) het grootste deel van zijn oorspronkelijke omvang en blijft het grootste deel even gedetailleerd beschreven.

Het blijkt derhalve erg problematisch te beweren dat de eindtermen die werden vastgelegd conform artikel 44, § 1, van het decreet basisonderwijs, echte minimumdoelstellingen zijn en dat zij dus verzoenbaar zijn met de grondwettelijk gewaarborgde onderwijsvrijheid en -gelijkheid. Dit is een gegeven waaraan de Vlaamse regering niet voorbij kan gaan bij het beoordelen van aanvragen tot afwijkingen op deze « algemene » ontwikkelingsdoelen en eindtermen.

1.3. Afwijkingsprocedure

Uitgaande van het arrest van het Arbitragehof werd tevens voorzien in een decretaal vastgelegde afwijkingsprocedure (28). Schoolbesturen kunnen oordelen dat de conform artikel 44 van het decreet basisonderwijs vastgelegde ontwikkelingsdoelen en / of eindtermen onvoldoende ruimte laten voor de eigen pedagogische en onderwijskundige opvattingen en / of dat zij er onverzoenbaar mee zijn. Het schoolbestuur dient voor het geheel van deze eindtermen en / of ontwikkelingsdoelen vervangende ontwikkelingsdoelen en / of eindtermen voor te stellen.

Belangrijk hierbij is de opmerking van de Raad van State, afdeling wetgeving, in zijn advies bij het ontwerp van decreet betreffende een afwijkingsprocedure voor de ontwikkelingsdoelen en eindtermen, namelijk dat de mogelijkheid van afwijking van de eindtermen en ontwikkelingsdoelen moet beoordeeld worden in functie van de eindtermen zelf. « Het ligt voor de hand dat hoe algemener en minder gedetailleerd de eindtermen zelf zijn, hoe geringer de noodzaak om ervan te kunnen afwijken en hoe stringenter de voorwaarden kunnen worden gemaakt waaronder die afwijking mogelijk is. Zijn de eindtermen daarentegen meer gedetailleerd, dan moeten de mogelijkheden om ervan te kunnen afwijken ruimer worden geconcipieerd. » (29)

De Raad van State is in zijn advies immers van mening dat « de door de regering vastgestelde eindtermen en ontwikkelingsdoelen (...) op zich een eigen pedagogisch project mogelijk (moeten) maken. Die mogelijkheid mag evenwel niet enkel verwezenlijkbaar zijn door het aanvragen en verkrijgen van een afwijking op de door de regering vastgestelde eindtermen en ontwikkelingsdoelen welke logischerwijze dan ook, zoals het Arbitragehof het zegt, « beperkt » zullen zijn ». (30) Volgens de Raad van State in hetzelfde advies lijkt het ontwerp er integendeel van uit te gaan dat dit eigen project alleen gerealiseerd kan worden via de procedure van afwijking op de eindtermen In die zin kan men bezwaarlijk « enkel de nadruk leggen op dat beperkt karakter van de mogelijke afwijkingen, zonder zulks te zien in relatie met de aard van de eindtermen en ontwikkelingsdoelen zelf. » (31)

Ook dit is niet zonder belang bij het beoordelen door de Vlaamse regering van de aanvraag tot afwijking.

De Rudolf Steinerscholen in Vlaanderen hebben vanaf de bekendmaking van de ontwikkelingsdoelen en eindtermen vastgelegd conform artikel 6bis schoolpactwet (teksten van augustus 1993) alle middelen aangewend om er steeds weer de aandacht op te vestigen dat deze een belemmering vormen voor de realisatie van het eigen pedagogisch concept, met name de R. Steinerpedagogie.

Dit alles wijst er op zich reeds op dat de bezwaren die de Steinerscholen steeds opnieuw hebben geopperd, als zeer ernstig en zwaarwichtig moeten worden opgevat, zelfs zonder kennis te nemen van de inhoud van deze bezwaren.

2. Gronden voor mogelijke onverzoenbaarheid met en onvoldoende ruimte voor de eigen opvattingen, gelegen in de ontwikkelingsdoelen en eindtermen vastgelegd conform artikel 44 van het decreet basisonderwijs zelf

Alvorens in concreto aan te tonen waarom de ontwikkelingsdoelen en eindtermen vastgelegd conform artikel 44 decreet basisonderwijs onvoldoende ruimte laten voor en onverzoenbaar zijn met de R. Steinerpedagogie, lijkt het onontbeerlijk om dit probleem toch even in zijn algemeenheid te bekijken.

In het licht van elke aanvraag tot afwijking op de ontwikkelingsdoelen en eindtermen kunnen we niet voorbij gaan aan de volgende vraag : Hoe komt het dat de « algemene » ontwikkelingsdoelen en eindtermen in bepaalde gevallen onvoldoende ruimte kunnen laten voor en onverzoenbaar kunnen zijn met bijzondere pedagogische en onderwijskundige opvattingen en wel zo, dat de verplichting zich desondanks te conformeren een schending inhoudt van de grondwettelijk gewaarborgde onderwijsvrijheid ?

Het is hierbij geenszins de bedoeling om inhoudelijke kritiek te leveren op de ontwikkelingsdoelen en eindtermen vastgelegd conform artikel 44, § 1, van het decreet basisonderwijs. Wel lijkt het ons essentieel bij de motivering van deze aanvraag tot afwijking stil te staan bij dit belangrijke gegeven. Het lijkt ons immers onjuist om de oorzaak voor de eventuele onverzoenbaarheid en onvoldoende ruimte in hoofdorde aan het « afwijkende » onderwijsconcept te wijten van diegenen die zich inspireren op bijzondere pedagogische en onderwijskundige opvattingen. In een democratisch bestel is het immers onaanvaardbaar om minderheden te problematiseren omdat ze, als minderheid met andere opvattingen, een (grotere) consensus in de weg staan.

De eis om onderwijs te kunnen verstrekken op basis van eigen (of bijzondere) pedagogische opvattingen naast de vooronderstelde algemene of normale pedagogische opvattingen die in de ontwikkelingsdoelen en eindtermen conform artikel 44, § 1, zijn verwoord, bezit een constitutionele legitimiteit.

Een eerste grond wordt in feite reeds door de Raad van State aangereikt in zijn reeds aangehaalde advies.

Naast de stelling dat de door de overheid vastgelegde ontwikkelingsdoelen en eindtermen op zich een eigen pedagogisch project mogelijk moeten maken, d.w.z. zonder de noodzaak hiervoor een beroep te moeten doen op een afwijking (zie hoger), stelt de Raad van State zich ook vragen bij het gemaakte onderscheid tussen « bijzondere » en « normale » pedagogische en onderwijskundige opvattingen : « Het gebruik van het woord « bijzonder » laat verstaan dat bedoelde onderwijsvormen afwijken van de « normale » pedagogische en onderwijskundige opvattingen, welke evenwel nergens terug te vinden zijn. Overigens volgt, zoals reeds gezegd, uit het beginsel van de vrijheid van onderwijs het recht op een eigen opvoedkundig project, zodat het maken van een onderscheid tussen « normale », en « bijzondere » pedagogische opvattingen hoe dan ook in vraag moet worden gesteld. » (32)

Het verder concretiseren van dit gegeven vormt daardoor een onontbeerlijk onderdeel van de motivering waarom deze ontwikkelingsdoelen en eindtermen onverzoenbaar zijn met en te weinig ruimte laten voor de eigen (bijzondere ?) pedagogische opvattingen.

2.1. Algemene doelstellingen van de ontwikkelingsdoelen en eindtermen

Het concept van de ontwikkelingsdoelen en eindtermen wordt enerzijds in verband gebracht met de kwaliteit en de gelijkwaardigheid van het onderwijs, anderzijds is dit (mede) gericht op het kunnen functioneren in de maatschappij en op de ontwikkeling van de mens als persoon.

Ontwikkelingsdoelen en eindtermen die deze doelstellingen nastreven, dienen dus geformuleerd te worden, uitgaande van een welbepaalde invulling van deze elementen.

Zonder deze invulling op zich te willen aanvechten of ze als niet legitiem te willen brandmerken, willen wij er enkel op wijzen dat er andere invullingen mogelijk zijn die even legitiem zijn.

2.1.1. Kwaliteit en gelijkwaardigheid

Met de ontwikkelingsdoelen en eindtermen beoogt men in eerste instantie een kwaliteitsverhoging : « De eindtermen en ontwikkelingsdoelen zullen ontegensprekelijk leiden tot een kwaliteitsverhoging van het Vlaamse Onderwijs » (33), aldus de Minister van Onderwijs in de onderwijscommissie van de Vlaamse Raad.

Het invoeren van de eindtermen « impliceert dat de overheid, doorheen het bepalen van eindtermen, meteen een uitspraak zal doen over wat volgens haar in het onderwijs essentieel is, wat als minimum voorwaarde voor kwaliteit moet worden beschouwd. » (34)

Men gaat dan onvermijdelijk uit van een bepaalde opvatting over en invulling van de onderwijskwaliteit. Bovendien neemt men ook aan dat hier een eenduidige opvatting en invulling mogelijk is. « De functie bij uitstek die de eindtermen vervullen is zeker de duidelijkheid. » (35) De eindtermen maken duidelijk en transparant wat leerlingen op school minimaal moeten leren.

Noch een definitie van, noch criteria voor de onderwijskwaliteit worden gegeven. Dat ze een adequaat middel zijn om de gelijkwaardigheid van studiebewijzen, diploma's en het in scholen verstrekte onderwijs zelf veilig te stellen, zegt nog niets over de waarde en de kwaliteit van deze eindtermen zelf.

Ook het Arbitragehof neemt aan dat de met de ontwikkelingsdoelen en eindtermen beoogde doelstellingen neerkomen op het garanderen van de kwaliteit en de onderlinge gelijkwaardigheid van het onderwijs in het betrokken niveau. Maar een definitie van onderwijskwaliteit vinden we hier evenmin terug.

Hier ligt het eerste belangrijke wrijvingsvlak tussen de ontwikkelingsdoelen en eindtermen conform artikel 44, § 1, en onderwijs dat geïnspireerd is op eigen pedagogische en onderwijskundige opvattingen. Deze opvattingen over onderwijs steunen per definitie op een welbepaald kwaliteitsconcept. Prof. Verstegen merkt over de door het Arbitragehof gehanteerde begrippen « vereiste inhoud » en de « kwaliteit van het onderwijs » op : « Dit zijn wel bijzonder open begrippen die tot veel discussie aanleiding kunnen geven. » (36) Ook de Vlaamse regering erkent dat over « de kwaliteit van het onderwijs » geen echte eenduidigheid mogelijk is. « Voor een ingewikkeld fenomeen als het onderwijs zijn ontelbare gezichtshoeken en waarderingscriteria mogelijk, die bovendien evolueren in de tijd. Kwaliteit hangt samen met een aantal waarden die verband houden met onder meer tradities, maatschappelijke eisen, visies op de ontwikkeling van de maatschappij, levensbeschouwing enzovoort. » (37)

Wil men, conform de Grondwet, ruimte verschaffen aan meerdere en verschillende pedagogische concepten, elk met eigen achterliggende opvattingen, dan zal men tevens meerdere opvattingen over onderwijskwaliteit moeten aanvaarden. Wat hier over de kwaliteit - en dus over de waarde - van het onderwijs is gezegd, blijft uiteraard niet zonder belang voor het beoordelen van de gelijkwaardigheid van verschillende onderwijsconcepten.

Zelfs als een minimaal en algemeen kwaliteitsconcept zou kunnen gevonden worden, dat tevens ruimte laat voor de verschillende (dus ook de zgn. « bijzondere ») pedagogische en onderwijskundige opvattingen, dan heeft men dergelijk « neutraal » concept nog niet gevonden in de ontwikkelingsdoelen en eindtermen vastgelegd conform artikel 44, § 1, van het decreet basisonderwijs.

De mogelijkheid die werd voorzien om een geheel van alternatieve ontwikkelingsdoelen en eindtermen voor te stellen, is daar een bevestiging van.

2.1.2. Het kunnen functioneren in de maatschappij en de persoonlijkheidsontwikkeling

« De ontwikkelingsdoelen en eindtermen verwijzen naar die basiscompetenties bij jonge kinderen waarvan de overheid verwacht dat ze zeker tot ontwikkeling zouden worden gebracht. Er is van uitgegaan dat daardoor een basis wordt gelegd voor hun totale persoonlijkheidsontwikkeling, hun maatschappelijk functioneren en hun verdere leren. (...) De aangrijpingspunten voor het onderwijs dat deze brede ontwikkeling bevordert, worden gevonden in de wereld waarin het kind functioneert of zal functioneren. Deze band met de realiteit is van wezenlijk belang en verantwoordt de keuze van de competenties die beoogd worden in de ontwikkelingsdoelen en eindtermen (...) De ontwikkelingsdoelen en eindtermen zijn dan ook zoveel mogelijk geformuleerd in termen van competenties. Een competentie verwijst naar de bekwaamheid waarmee een kind een bepaalde realistische situatie aankan. » (38)

Met de eindtermen wil men dus zowel een basis leggen voor de ontwikkeling van de menselijke persoonlijkheid als voor het functioneren in de maatschappij.

Ook het Verdrag van de Rechten van het Kind bepaalt dat het onderwijs dient gericht te zijn op de algemene ontplooiing van de menselijke persoonlijkheid (39).

Een eerste vraag die zich stelt is natuurlijk wat moet verstaan worden onder « de menselijke persoonlijkheid ». Zo verzamelde Allport (40) negenenveertig verschillende definities van het begrip « persoonlijkheid ». Indien nu het onderwijs daadwerkelijk gericht wil zijn op de volle ontplooiing van de « menselijke persoon », dan moet minstens een opvatting over de menselijke aard, zijn persoon-zijn en dergelijke, vooronderstelt zijn. Er moet met andere woorden uitgegaan worden van een welbepaald mensbeeld. Dit mensbeeld is moeilijk los te koppelen van een bredere levensbeschouwelijke visie.

Hieruit volgt dat elke vorm van onderwijs die in overeenstemming wil zijn met dit fundamentele recht op onderwijs, dient te steunen - impliciet of expliciet - op een levensbeschouwelijk te situeren mensbeeld. Bij alle onderwijs dat zich in meer of mindere mate wil richten op de ontwikkeling van de menselijke persoon, mag men de aanwezigheid van een welbepaald mensbeeld aannemen. Wordt dat mensbeeld niet geëxpliciteerd, dan mag men terecht gewagen van een « verborgen mensbeeld ».

In de DVO-brochure lezen we : « In feite gaat het hier (bij het opmaken van de eindtermen) om een doorgedreven theorievorming over het begrip kwaliteit, rekening houdend met de historisch- ruimtelijke situering van het Vlaamse onderwijs en met het in evenwicht houden van de belangen van de leerlingen en jongeren enerzijds en die van de maatschappij anderzijds. Anders gezegd, de ontwikkeling van de persoonlijkheid van de leerlingen moet worden bevorderd, evenwel rekening houdend met de rechtmatige belangen van de samenleving. » (41)

Wanneer het onderwijs zich nu ook richt op het « kunnen functioneren in de maatschappij », dan veronderstelt dit niet enkel een opvatting over de mens (een mensbeeld), maar ook over de (ideale ?) maatschappij. Want de vraag hoe de mens dient te (kunnen) functioneren in de maatschappij, kan niet beantwoord worden zonder ook in te gaan op de vraag hoe de maatschappij best functioneert. Er moet naast een mensbeeld ook een maatschappijbeeld worden verondersteld.

In die zin werden ontegensprekelijk bepaalde keuzes gemaakt. Het feit op zich dat « persoonlijkheidsontwikkeling » en het « kunnen functioneren in de maatschappij » (meer bepaald om rekening te houden met de belangen van de maatschappij) in zekere mate als tegenstellingen worden beschouwd, illustreert deze keuzes wat het mens- en maatschappijbeeld betreft.

Immers, komt « het kunnen functioneren in de maatschappij » geheel of ten dele tegemoet aan de noden van het opgroeiende kind of jongere of aan de noden van de maatschappij zelf ? En zo het aan de noden van het opgroeiende kind of de jongere tegemoet komt, is het dan een onderdeel van de persoonlijkheidsontwikkeling of een noodzakelijke aanvulling daarbij ? Met andere woorden, in welke mate vallen persoonlijkheidsontwikkeling en « het kunnen functioneren in de maatschappij » samen ? Of in welke mate zijn het juist tegenstellingen waartussen een « evenwicht » moet gevonden worden ?

En diepgaander : ontvouwt de menselijke persoonlijkheid of individualiteit zich doorheen en dankzij de opvoeding in een concrete samenleving, of constitueert de opvoeding binnen een concrete samenleving de persoonlijkheid ? De visie dat onderwijs gericht moet zijn op de algehele ontplooiing van de menselijke persoon kan immers ook utilitair en instrumenteel opgevat worden.

Het standpunt dat men hier kiest (en moet kiezen indien men een basis wil verschaffen voor het onderwijs) zal afhangen van enerzijds de visie op de menselijke persoon en diens ontwikkeling (het mensbeeld) en anderzijds van de visie op de samenleving in het bijzonder de samenhang tussen persoon en samenleving (het maatschappijbeeld). Dit alles bepaalt op beslissende wijze de keuze voor wat men in deze context « de essentiële doelstellingen van het onderwijs » acht.

2.2.. Het concept van de bekrachtigde eindtermen zelf

De ontwikkelingsdoelen en eindtermen vastgelegd conform artikel 44, § 1, van het decreet basisonderwijs zijn geen willekeurig samenraapsel van losse, op zich staande doelstellingen. Ze werden geformuleerd met een welbepaalde opvatting over onderwijskwaliteit, over de menselijke persoon en zijn ontwikkeling, en daarop aansluitend, over de « goede » samenleving en de verwachte verhouding tussen de maatschappij en haar leden. De geformuleerde ontwikkelingsdoelen en eindtermen in hun geheel, kunnen slechts gericht zijn op de realisatie van de vooropgestelde doelstellingen, in de mate dat men aan de begrippen « onderwijskwaliteit », « ontwikkeling van de menselijke persoon », « het (gewenste ?) functioneren in de maatschappij » een concrete invulling heeft gegeven.

Zoals de « Algemene uitgangspunten » en de « Uitgangspunten per leergebied » reeds ten dele aangeven (42), zijn de ontwikkelingsdoelen en eindtermen vastgelegd conform artikel 44, § 1, van het decreet basisonderwijs geïnspireerd op bepaalde pedagogische en onderwijskundige opvattingen (die uiteraard met het voorgaande samenhangen).

De doelstellingen die per leergebied worden nagestreefd of bereikt moeten worden, gaan uit van een bepaalde visie op het leergebied, niet in de laatste plaats in functie van de algemene doelstellingen en opvattingen.

Ook hier moet benadrukt worden dat de ontwikkelingsdoelen en eindtermen een coherent geheel vormen. In de Vlaamse Raad erkende de Minister « dat bij amendering de bedreiging van verlies aan coherentie van het geheel niet denkbeeldig is. » (43)

De concrete ontwikkelingsdoelen en eindtermen vormen een coherent geheel dat zijn betekenis ontleent aan deze achterliggende doelstellingen en, in die functie, aan hun samenhang met de andere ontwikkelingsdoelen en eindtermen.

Om te begrijpen waarom onverzoenbaarheid met en onvoldoende ruimte voor schoolbesturen met bepaalde eigen opvattingen mogelijk is, moet men recht doen aan het concept van de eindtermen en ze als een coherent geheel benaderen. Een afweging van of argumentatie voor eindterm per eindterm, zou aan het wezenlijke van zowel de ontwikkelingsdoelen en eindtermen als van het onderwijs dat uitgaat van bijzondere (en dus afwijkende) pedagogische en onderwijskundige opvattingen voorbij gaan.

De onverzoenbaarheid met en het gebrek aan ruimte voor het eigen pedagogisch concept steunt in wezen op het verschil in opvattingen over de doelstellingen van onderwijs en de wijze waarop deze best gerealiseerd worden. Volgens prof. Verstegen is het niet mogelijk om beide criteria, onverzoenbaarheid en onvoldoende ruimte, uit elkaar te halen.

« Ons lijken het detaillistische en omvangrijke karakter en de mogelijke inhoudelijke onverenigbaarheid met een eigen opvoedingsproject zo verweven, dat het totaal kunstmatig zou zijn twee onderscheiden opdrachten in het arrest te lezen (...). » (44)

Wanneer in wat volgt naar concrete eindtermen verwezen wordt, dient dat dus steeds bij wijze van voorbeeld begrepen te worden.

3. De Rudolf Steinerpedagogie

Voor een goed begrip van de bezwaren van de Rudolf Steinerscholen, is een beknopte schets van de R. Steinerpedagogie onontbeerlijk.

3.1. Doelstellingen van de Rudolf Steinerpedagogie

« Nicht gefragt soll werden : Was braucht der Mensch zu wissen und zu können für die soziale Ordnung, die besteht; sondern : Was ist im Menschen veranlagt und was kann in ihm entwickelt werden ? Dann wird es möglich sein, der sozialen Ordnung immer neue Kräfte aus der heranwachsenden Generation zuzuführen. Dann wird in dieser Ordnung immer das Leben, was die in sie eintretenden Vollmenschen aus ihr machen; nicht aber wird aus der heranwachsenden Generation das gemacht werden, was die bestehende soziale Organisation aus ihr machen will. (45)

« De vraag is niet, wat de mens moet kunnen en weten teneinde zich in de bestaande sociale orde te kunnen voegen; maar wel, wat er in aanleg in de mens aanwezig is en in hem ontwikkeld kan worden. Dan wordt het mogelijk dat de opgroeiende generatie de maatschappij steeds nieuwe krachten toevoegt. Dan zal in deze maatschappij datgene leven, wat de in haar tredende volwaardige mensen scheppen; maar uit de opgroeiende generatie mag niet datgene gemaakt worden, wat de bestaande maatschappij van deze generatie maken wil. » (46)

In dit citaat wordt beknopt maar helder de doelstelling van de R. Steinerpedagogie weergegeven in haar verhouding tot de maatschappij. De opvoeding zal nooit uitgaan van abstracte, buiten de mens zelf gelegen doelstellingen, maar van de levende werkelijkheid van de opgroeiende mens.

Werkelijke doelstelling van alle opvoeding is de jonge mens zo ontwikkelen dat hij een innerlijk vrij en zelfstandig wezen wordt, dat in staat is de verantwoordelijkheid voor het eigen handelen op te nemen, ook in moreel opzicht. Jonge kinderen moeten niet opgevoed worden voor een maatschappij zoals die er nu uitziet, maar zoals die er binnen twintig of dertig jaar zal uitzien.

Maar niemand kan voorspellen hoe dat zal zijn. Het opvoeden om in de maatschappij te kunnen functioneren kan dus op niets anders neerkomen dan op het zo optimaal mogelijk ontplooien wat aan mogelijkheden in elk kind besloten ligt. De mens zelf en de samenleving zijn het best gebaat bij mensen die in staat zijn om als verantwoordelijk individu in die samenleving keuzes te maken, te oordelen en die hun talenten kunnen inzetten en verder ontwikkelen of er nieuwe ontwikkelen, hoe de samenleving zich ook ontwikkelt, wat ook dan de echte maatschappelijke noden en vragen zullen zijn.

« In een dergelijke toestand van onzekerheid blijft er eigenlijk maar één mogelijkheid open, namelijk jonge mensen niet af te richten op een bepaald doel of op zogenaamde eisen van de toekomst, maar om ze binnen de grenzen van hun eigen wezen en kunnen een dermate hoog niveau te laten bereiken, dat ze in zichzelf en vanuit zichzelf de middelen en wegen kunnen vinden om zich in het leven staande te houden. Het kan niet de taak van de nu levende generatie zijn de marsroute voor de volgende generatie uit te stippelen. Het doel moet veeleer zijn voor elke jonge mens de mogelijkheid te scheppen voor innerlijke vrijheid (...) om hem zelfkritiek en zelfvertrouwen te geven en als laatste die krachten in hem te ontplooien, waardoor hij in de toekomst zelfbewust zal kunnen handelen. » (47)

Hieruit kan geenszins de opvatting afgeleid worden als zou het onderwijs niet moeten voorbereiden op het maatschappelijke leven. Integendeel, de vermogens van de jonge mensen worden zo ontwikkeld dat ze een authentieke, persoonlijke bijdrage aan de samenleving kunnen geven en dat de wil behouden blijft zich permanent te ontwikkelen. Het ontwikkelen van datgene wat aan vermogens in elke jonge mens besloten ligt, is tevens het beste wat opvoeding en onderwijs aan de gemeenschap kunnen bijdragen. Hieruit blijkt reeds dat de R. Steinerpedagogie uitgaat van een open maatschappijbeeld, waarbij het maatschappelijke leven niet de afspiegeling is van een vooropgezet toekomstplan, maar het plastische en immer bewegende resultaat van datgene wat de individuele mensen aan sociale en morele impulsen in vrijheid aan de gemeenschap bijdragen.

De R. Steinerpedagogie is er uitdrukkelijk niet op gericht door middel van opvoeding en onderwijs een vooropgesteld mens- en maatschappijbeeld te realiseren. Kenschetsend zou de doelstelling van de R. Steinerpedagogie kunnen omschreven worden als het ontwikkelen van potentialiteit. Het gaat niet in de eerste plaats om de aangeleerde kennis, inzichten en vaardigheden op zich. Hierover mogen echter geen misverstanden ontstaan. Uiteraard kan deze potentialiteit maar ontwikkeld worden door middel van het verwerven van concrete kennis, inzichten, vaardigheden en attitudes. Het betekent onder meer dat er gestreefd wordt naar een zo groot mogelijke veelzijdigheid en een brede ontwikkeling. Men kan inderdaad niet als een vrij en verantwoordelijk individu functioneren in een concrete samenleving wanneer bepaalde inzichten en kennis ontbreekt en bepaalde vaardigheden niet worden beheerst.

Maar het realiseren van de basisdoelstelling (een zelfstandig, vrij en verantwoordelijk individu worden) kan ten vroegste bij het aantreden van de volwassenheid gesitueerd worden. Het gaat niet op dit « eindbeeld » naar de kinderwereld te extrapoleren of te transponeren en dit zo in directe zin na te streven. In de R. Steinerpedagogie wordt de ontwikkelingsweg niet « retrograde » vanaf het eindresultaat uitgestippeld, maar wordt van het concrete kind afgelezen wat aan de orde is.

Zoals verder zal uiteengezet worden, steunt de R. Steinerpedagogie op de visie dat de ontwikkeling van een kind kwalitatief verschilt naargelang de leeftijd. Dat betekent in deze context dat de vermogens die bijvoorbeeld tijdens de kleutertijd of lagere schooltijd best ontwikkeld worden niet in rechtstreekse zin op het bereiken van dit einddoel zijn gericht, maar bijvoorbeeld in latere fasen omgevormd moeten worden.

Dit brengt mee dat de essentie van de R. Steinerpedagogie slechts ten dele in eigen ontwikkelingsdoelen en eindtermen kan gevat worden. In die zin zijn de meeste ontwikkelingsdoelen en eindtermen te bezien als de uiterlijke oppervlakte verschijnselen van onderliggende ontwikkelingsprocessen.

De R. Steinerpedagogie steunt noodzakelijkerwijze op een welbepaald mensbeeld. Zoals reeds aangegeven is het mogelijk te werken aan de ontplooiing van de menselijke persoon (cf. recht op onderwijs) zonder daarbij uit te gaan van een welbepaalde visie over de aard van de menselijke persoon en zijn ontwikkeling. Deze mensvisie hangt samen met een bredere wereld en maatschappijvisie (i.c. de antroposofie).

Het kan echter niet genoeg beklemtoond worden dat deze visie als dusdanig niet wordt onderwezen. Het onderwijs is er geenszins op gericht dat de leerlingen zich deze levensbeschouwing eigen zouden maken, laat staan zouden aanhangen (48). Het is immers de bedoeling de jongere zover te brengen dat hij in staat is als volwassene de eigen verdere ontwikkeling zelf in handen te nemen en in vrijheid en zelfverantwoording keuzes te maken inzake opvattingen, sociaal en moreel engagement enz.

3.2. Rudolf Steinerpedagogie en mensbeeld

De opdracht van het onderwijs is inderdaad om te werken aan de ontwikkeling van de hele persoonlijkheid van het kind.

Dit is in feite de enige doelstelling van de R. Steinerpedagogie. Maar de vraag hoe het onderwijs daar best kan in slagen, hangt af van de concrete opvatting over de mens en zijn verbinding met de wereld.

De R. Steinerpedagogie steunt uitdrukkelijk op een mensbeeld : ze gaat uit van een specifieke antropologie.

Het is dan ook geen toeval dat Rudolf Steiner in 1919, bij de oprichting van de eerste « Waldorfschool » te Stuttgart de hoofdbrok van de voorafgaande lerarencursus wijdde aan « menskunde » (49). De methodisch-didactische aanwijzingen en voorbeelden handelen in eerste instantie over uitdieping en de concrete toepassing van deze menskundige inzichten (50).

In wat volgt wordt getracht dit mensbeeld dat aan de R. Steinerpedagogie ten grondslag ligt te beschrijven. Bij deze schets wordt uitgebreid gebruik gemaakt van het degelijke overzichtswerk van Stefan Leber, « Die Menschenkunde der Waldorfpädagogik. » (51) Er zal daarom in wat volgt niet telkens naar dit werk gerefereerd worden.

De antroposofie gaat als kennisvorm in op de hele mens, zoals ze deze naar lichaam, ziel en geest gedifferentieerd, wil begrijpen (52). In die zin is het antroposofische begrijpen van de mens een poging om tot een samenhangend inzicht in het wezen van de hele mens te komen.

Het lichaam is het organisme waardoor het innerlijke wezen van de mens « weet » krijgt van de wereld, doordat de zintuigen de verschillende kwaliteiten van de wereld ontsluiten. Deze zintuiglijke indrukken worden door een innerlijke ziel ontvangen, bewerkt en in betrekking tot het innerlijke beleven geplaatst, doordat ze b.v. het aangename van het onaangename onderscheidt. Kenmerkend voor deze beleving is het op zichzelf betrokken zijn van een subject. Dit beleven onderscheidt zich kwalitatief van al het lichamelijke, doordat het zich steeds manifesteert in het betrokken zijn op zichzelf of op iets anders (voorstellingen, herinneringen, wensen, angsten...).

De mens is echter in staat om, boven datgene uit wat hem behaagt, aantrekt, afstoot of nuttig lijkt, de wetmatigheden in de verschijnselen te (h)erkennen en zo door te dringen in het hem vreemde. Hierin toont zich de werkzaamheid van de menselijke geest. De geestelijke werkzaamheid verheft de mens boven het louter persoonlijke in zijn betrekkingen met de wereld, tot in het algemeen objectieve, waardoor de mens de begrenzing van het op zichzelf gericht zijn, overstijgt. Deze geestelijke dimensie van de mens wordt als « ik » aangeduid.

Het menselijk lichamelijke vertoont drie kwalitatieve kenmerken : het zintuiglijke waarneembare en het ruimtelijk tastbare (het materiële), het leven en de daarmee verbonden levensprocessen (groei, gezondheid / ziekte...) en de aan de zintuiglijke waarneming gebonden gewaarwordingen.

Het grondgegeven van de ziel is het lust- en het leedgevoel. De grondkrachten van de werkzaamheid van de menselijke ziel zijn de sympathie en de antipathie. Deze werkzaamheid toont zich als gevoel.

Hierdoor wordt begrijpelijk dat de mens een gemeenschapswezen is (zoön politikon), ook zonder uitwendige noodzaak. Elk psychisch fenomeen kenmerkt zich immers door zijn « intentionele betrokkenheid ». In het antroposofische mensbeeld leeft de menselijke ziel als midden tussen lichaam en geest en is zij met beide verbonden. Door haar verbondenheid met het lichaam heeft de ziel deel aan de vergankelijkheid van de wisselende indrukken en gewaarwordingen enerzijds. Ook de eigen lichamelijkheid kan beleefd worden als welbehagen of pijn. Door het denken kan de ziel anderzijds deelhebben aan de blijvende wetmatigheden, aan de waarheid. Ook daarbij kan de ziel vreugde of verdriet beleven.

Wat de verbinding tussen het psychische en het lichamelijke betreft, wordt er in de R. Steinerpedagogie veel belang gehecht aan de specifieke samenhang die bestaat tussen de denkactiviteit en het zenuw-zintuigstelsel; het gevoelsleven en het ritmisch functionerend ademhalings- en de bloedsomloopstelsel en tussen de wilsactiviteit en het stofwisselings- en bewegingsapparaat (53).

De kern van de menselijke geest tenslotte is zijn individualiteit, zijn « ik ».

Het « ik » van de mens heeft twee te onderscheiden eigenschappen, die samen het wezen van de mens uitmaken. Enerzijds is er het vermogen om zich met de eigen (scheppende) werkzaamheid te identificeren en anderzijds het vermogen om zich van het door hemzelf voortgebrachte (na verloop van tijd) weer (deels) te distantiëren. Het « ik » van de mens steunt op de continuïteit van het bewustzijn, over het zich identificeren en distantiëren heen. Beide polariteiten worden verbonden door het on-deel-bare, de in-divi-dualiteit. Het « ik » verschaft enerzijds continuïteit aan het bewustzijn als de kracht die de gebeurtenissen verbindt tot « biografie ». Anderzijds stuwt het « ik », als innerlijk geestelijk wezen van de mens, zich boven het heden uit waardoor het « ik » zich kan ontwikkelen en rijpen. Dit menselijke streven, dat te maken heeft met de menselijke vervolmaakbaarheid, kan niet tot uiterlijke of lichamelijke voorvallen herleid worden : het is van geestelijke aard. De menselijke individualiteit ligt minder in de inhouden waarmee hij zich bezig houdt, in de wijze waarop en kracht waarmee dit gebeurt als ook in de wijze waarop hij zich er weer van losmaakt om, verder ontwikkeld of gerijpt, zich opnieuw met een werkzaamheid te identificeren.

In de gewaarwording van het eigen wezen ligt steeds een eerste bewustzijn een eigen wezen te zijn : dit bewustzijn verschijnt als zelfbewustzijn. Door het zelfbewustzijn ervaart de mens zichzelf als een zelfstandig wezen, als « ik ». De opgave van de opvoeding bestaat erin datgene in de mens te ontwikkelen wat als individualiteit in de mens besloten ligt.

De R. Steinerpedagogie steunt op een mensbeeld dat de mens als totaliteit wil begrijpen. Dit impliceert dat de geestelijke, psychische en biologische dimensies van de mens niet herleid kunnen worden tot de wetmatigheden van zijn fysieke dimensie.

Deze dimensies geven ruwweg vier kwalitatief onderscheiden en niet-reduceerbare zijnscategorieën aan :

— het anorganische zijn (de dode materie);

— het organische zijn (het levend zijn);

— het psychische zijn (het bezield of bewust zijn);

— het geestelijke zijn (het zelfbewust zijn).

Een hoger niveau vooronderstelt steeds de aanwezigheid van de onderliggende niveaus, maar kan er nooit toe herleid worden. Deze categorieën bestaan niet afzonderlijk doch doordringen elkaar onderling, zowel in de globale werkelijkheid als bij de afzonderlijke fenomenen.

Het onderscheiden van deze zijnskwaliteiten is zowel van belang voor het begrijpen van de mens als voor het begrijpen van de wereld. Beide aspecten hebben vanzelfsprekend hun belang voor de R. Steinerpedagogie (cf. de menskundige, pedagogische en onderwijskundige opvattingen bij de verschillende leergebieden).

3.3. De ontwikkeling van het kind

De R. Steinerpedagogie kan men gerust karakteriseren als een ontwikkelingsgerichte pedagogie. Het volstaat immers niet te vertrekken van een bepaald mensbeeld. Om op te voeden en te onderwijzen is er ook inzicht nodig in de wetmatigheden die een rol spelen bij de ontwikkeling van het kind tot volwassene. Uiteraard is de visie op de ontwikkeling van het kind in dit mensbeeld ingebed.

De R. Steinerpedagogie steunt op de opvatting dat het kind zich ontwikkelt door een samenspel van rijping en leren. Maar bij de rijping gaat het niet enkel om biologische of op biologische elementen steunende psychische groei- en differentiatieprocessen, maar om de ontwikkelingswetmatigheden van lichaam, ziel en geest in hun onderlinge samenhang.

Wetmatigheden van het rijpingsproces, geformuleerd op basis van observaties en experimenten (o.a. Gesell (54) en McGraw (55)), ondersteunen meerdere uitgangspunten die aan de R. Steinerpedagogie ten grondslag liggen :

1. Bepaalde vaardigheden en vermogens kunnen slechts in een bepaald ontwikkelingsstadium bereikt worden. Ze kunnen niet vroeger verworven worden.

2. Er zijn ook vaardigheden en vermogens die weliswaar door specifiek onderricht reeds vroeger kunnen bijgebracht worden, maar er blijkt nergens uit dat deze vroegere, na langere oefentijd verworven vaardigheden uiteindelijk beter worden verricht dan bij die kinderen die de vaardigheid op het « normale » tijdstip hebben verworven.

3. Sommige te vroeg aangeleerde vaardigheden worden verworven op basis van eerdere, voor de vaardigheid minder gunstige functies.

4. Bepaalde vaardigheden of vermogens die te vroeg worden ontwikkeld, worden slechts ontwikkeld ten koste van andere dingen.

5. Ook het te laat ontwikkelen van bepaalde vaardigheden en vermogens is nadelig. Veel vaardigheden kunnen, eens de « gevoelige » periode voorbij is, niet of nauwelijks nog geleerd worden. Daarom is het van het grootste belang aan de ontwikkeling van deze vermogens voldoende tijd te besteden en het kind voldoende ruimte te geven voor de ontwikkeling van deze vermogens.

In de antropologie waarop de R. Steinerpedagogie steunt, kan de ontwikkeling van het kind beschreven worden als verlopend in kwalificatief te onderscheiden stadia. Hoewel de ontwikkeling een permanent proces is en een kind in het begin van een stadium volstrekt anders is als een kind halverwege of naar het einde toe, zijn er toch voldoende gronden om aan deze indeling de nodige relevantie te verschaffen voor het pedagogisch handelen.

Er treden immers veranderingen op in het gedrag, in de waarneming, in de begripsvorming, in de lichamelijke ontwikkeling, in de beweging enz., die van doorslaggevende aard zijn voor de kwantitatieve en kwalitatieve vormgeving van de pedagogische werkzaamheid.

Opvattingen die de ontwikkeling in fasen willen begrijpen, worden in het hedendaagse wetenschappelijke veld enigszins gemarginaliseerd. Toch blijkt onmiskenbaar dat in uiteenlopende ontwikkelingspsychologische benaderingen (56) doorgaans dezelfde leeftijden (b.v. de leeftijden van 7 - 10 - 12 - 14 jaar) op de voorgrond treden als scharnier- of culminatiepunt.

Maar of dergelijke scharnierpunten al dan niet beschouwd worden als de markering tussen twee ontwikkelingsfasen, hangt af van het belang dat men hecht aan de veranderingen die zich omstreeks die leeftijd voordoen of aan de nieuwe verhoudingen die binnen het kind zijn ontstaan na geleidelijk voltrokken veranderingen. Het belang dat men hecht aan concrete fenomenen en de duiding die men eraan wil geven, worden onvermijdelijk sterk bepaald door het al dan niet geprononceerde mensbeeld van waaruit men de fenomenen wil begrijpen en / of verklaren.

In de jaren vijftig en zestig (althans in de V.S.) domineerde de leertheorie in meerdere opzichten psychologie en gaf zij vorm aan de ontwikkelingspsychologie (57). De leertheorie heeft onmiskenbaar behavioristische wortels (58). Het behaviorisme won aan invloed binnen de ontwikkelingspsychologie (59) maar kende ook vele tegenstanders. De verklaringsmodellen waren overwegend van mechanistische aard, gericht op normering en controle. Op enkele uitzonderingen na was « de bestudering van de cognitieve ontwikkeling sterk bepaald door en vastgeroest in de traditionele stimulus-respons leeroriëntatie van die periode » (60). Eveneens onder invloed van de leertheorie deed het experiment zijn intrede en vrij snel verkreeg het laboratorium-experiment een centrale plaats (61).

In het hedendaagse onderzoek winnen de « organische » (62) verklaringsmodellen weer veld op de mechanistische modellen. Verklaring en beschrijving worden weer de hoofddoelstellingen van de theorievorming. « Maar er is een versnippering ontstaan van minitheorieën, in plaats van één enkele dominante positie of theoretisch kader, en elk van deze kleinschalige theorieën verklaart slechts een beperkt aantal aspecten. Dit terrein- specifieke karakter van de theorieën is een van hoofdkenmerken van de hedendaagse periode. » (63) De nood aan nieuwe overkoepelende paradigma's wordt door de hierboven geciteerde auteurs sterk aangevoeld.

Hoe dan ook, in het wetenschappelijke denkveld is er toch nog ruimte voor een fasetheorie. Het is « Tot op heden een omstreden vraag of ontwikkeling een continu proces is of in fasen verloopt, die door relatief constante en een bepaald tijd durende gedrags- en belevingswijzen gekenmerkt zijn. (...) In de jaren zestig en zeventig had de Duitse ontwikkelingspsychologie als gevolg van een sterkere oriëntering op het Angelsaksische onderzoek, fasetheoriën als verouderd en achterhaald verklaard. (...) Ondanks deze kritische stromingen heeft het concept der fasetheorie ook in de hedendaagse ontwikkelingspsychologie verder betekenis. Vooral met de overgang van een behavioristisch georiënteerde leer- en socialisatietheorie naar een structuralistische cognitietheorie in de jaren zestig, heeft ze een heropleving ondergaan. (...) Vandaag benadert men faseconcepten weer met grotere tolerantie. (...) De beschouwingswijze van het faseconcept is macroscopisch en statisch en vergemakkelijkt het overzicht op de ontwikkeling als geheel. » (64)

Zoals reeds aangegeven baseert de R. Steinerpedagogie zich op een poging de mens te begrijpen als geheel.

Immers, elke theorie over de menselijke ontwikkeling - groot of klein - interfereert onvermijdelijk met een filosofisch denkkader, met name het mensbeeld.

3.3.1. Eerste ontwikkelingsstadium : van de geboorte tot de leeftijd van 6 - 7 jaar

Dat het zevende levensjaar een belangrijk scharnierpunt is in de menselijke ontwikkeling werd ook door Piaget vastgesteld : « De gemiddelde leeftijd van zeven jaar, die samenvalt met het begin van de eigenlijke schoolleeftijd, geeft een beslissende wending aan in de geestelijke ontwikkeling. Op alle zo complexe terreinen van het psychisch leven - of het nu gaat om de intelligentie of om het affectieve leven, om de sociale betrekkingen of om de echt individuele activiteit - op al die gebieden is men getuige van het verschijnen van nieuwe organisatievormen, die de constructies welke in de loop van de vorige periode geschetst werden, voltooien en een stabieler evenwicht ervan verzekeren. Een ononderbroken aaneenrijging van nieuwe constructies treedt daarbij aan het licht. » (65)

In deze eerste periode treedt de vorming van het menselijke lichaam het sterkst op de voorgrond. Niet alleen het wonderlijke oprichtingsproces en onder invloed hiervan de vorming van de rechtopstaande menselijke gestalte (o.a. vormgeving van wervelkolom met de dubbele S-vorm, de positionering van been- en voetgewrichten) vindt in deze eerste periode plaats, maar ook de organisatie van het ganse zenuwstelsel en orgaanconstitutie.

In de eerste levensjaren verloopt de ontwikkeling van de hersenen en het zenuwstelsel vrij spectaculair. « In een relatief korte periode (vanaf één tot anderhalf jaar) treedt een fenomenale groei en ontwikkeling op (de hersenen van een kind van anderhalf jaar zijn driemaal zo zwaar als bij de geboorte), het aantal onderlinge verbindingen tussen zenuwcellen neemt met vele tienduizenden miljarden toe, in belangrijke mate onder invloed van prikkels vanuit de buitenwereld. De zenuwcellen groeien en veranderen en dit wordt voornamelijk bepaald door de stroom van informatie die door de zintuigcellen wordt aangevoerd. » (66)

De verknoping van de hersencellen verloopt door « ervaringsafhankelijke » rijping. Immers, de mens wordt met alle zenuwcellen (ongeveer 40 miljard) geboren, doch de verbindingen tussen deze zenuwcellen zijn nog zeer primitief.

Hierdoor wordt begrijpelijk waar Steiner op doelde met de uitspraak dat in het eerste derde deel van deze levensfase vooral het met het hoofd verbonden zenuw-zintuigstelsel tot ontwikkeling komt en dat hierbij de omgeving alsook de houding van de « opvoeder » van immens belang is (67).

« In de eerste levensfase, tot aan de tandenwisseling is het kind (...) in meer dan overdrachtelijke zin helemaal zintuig. Het is tot op zekere hoogte helemaal hoofd, en heel zijn ontwikkeling gaat uit van het zenuw-zintuigstelsel. Daar ligt de herkomst van de vormende krachten van het gehele organisme. Het zenuw-zintuigstelsel vervult als hoofrolspeler het gehele organisme, en alle indrukken van de buitenwereld gaan tot in het gehele organisme, terwijl zij in het latere leven fysiek slechts in de periferie van het zintuigstelsel, en verder in het lichaam alleen maar zielsmatig aanwezig zullen zijn. » (68)

Tijdens de eerste drie levensjaren leert het kind doorgaans eerst rechtoplopen. Vanuit een innerlijke kracht overwint het kind de zwaarte. De armen worden vrij en zijn niet langer nodig voor de voorbeweging. Vervolgens ontstaat het taalvermogen uit en in samenhang met de beweging. Het taalvermogen geeft het kind niet enkel de mogelijkheid tot communicatie, maar maakt ook een eerste vorm van kinderlijk denken mogelijk. Dit denken is voor alles nog een beelddenken, met een zeer lage abstractiegraad. Het gaat nog geenszins om een theoretisch-abstract denkvermogen. Daarna, rond het derde levensjaar toont zich een eerste vorm van pril zelfbewustzijn, wanneer het kind zichzelf met het woord « ik » aanduidt. (69)

Het jonge kind neemt alles op uit zijn omgeving en wat het uit deze omgeving opneemt, werkt vormend op zijn ganse constitutie in : « Tot aan het wisselen der tanden, omtrent het zevende jaar, heeft het menselijk lichaam een taak aan zichzelf te verrichten, die wezenlijk verschilt van alle taken, welke in andere levensfasen volbracht moeten worden. De fysieke organen moeten in deze rijd bepaalde vormen aannemen, hun structuur moet gericht worden volgens de tendensen die hun speciale functie meebrengt. Later groeien de organen uit, maar zolang als dit groeien doorgaat, geschiedt het volgens het vormmodel, dat zich voor elk orgaan tot aan dat moment van de tandenwisseling heeft ontwikkeld. » (70)

Datgene wat « bemiddelt » tussen de uiterlijke, waargenomen omgeving en de innerlijke, vormende werkzaamheid, is de kracht van de nabootsing.

« Het kind, dat in de omgeving van de volwassene opgroeit is echter een imitator van ook maar de lichtste fysieke toestand van de opvoeder. Het vormt zich helemaal naar de gelaatsuitdrukking, naar dat wat het waarneemt, naar de manier waarop de volwassene bezorgd, bekommerd spreekt, naar de bezorgde wijze waarop hij waarneemt, omdat het kind immers helemaal zintuig is. » (71)

« Wat er in zijn stoffelijke omgeving voorvalt, bootst het kind na en door de activiteit van het nabootsen worden zijn fysieke organen in de vormen gesmeed, die dan als model behouden blijven. » (72)

Het is belangrijk voor de vormende kracht van de nabootsing dat de omgeving (in ruimte en tijd) van het kind voor het kind begrijpbaar en overzichtelijk is en niet beleefd moet worden als een volstrekt structuurloos en onvoorspelbaar gegeven (zoals onze huidige leefwereld in veel opzichten is). De gewoonten in het dagelijks leven en de vaste patronen in de omgeving worden opgemerkt door het jonge kind. Vanaf het derde levensjaar krijgt het kind met zijn denken geestelijk vat op zijn omgeving en raakt het vertrouwd met de wetmatigheden van ruimte en tijd. Ze geven het kind houvast en zelfzekerheid.

Het is dan ook van het grootste belang zorg te dragen voor de vaste gewoonten en ritmes in het leven (dag-, week-, jaarritmes, vaste gewoonten, herhaling).

Steiner kenmerkt dit tweede deel (van het derde tot het vijfde levensjaar) van deze fase als de tijd waarin, na het zenuw-zintuigstelsel, vooral het borstgebied (ademhalingsstelsel) tot ontwikkeling komt. Lievegoed, kinderarts en sociaalpsycholoog, spreekt hier van « de eerste vulling », waarbij in de kinderlijke gestalte de romp meer gaat domineren (73).

Voor de structurering van het kinderlijke denken is het van wezenlijk belang het kind « juiste » indrukken aan te reiken. Het spelmateriaal van het kind bepaalt deze ontwikkeling in sterke mate. Samen met het kinderlijke geheugen ontwaakt rond dat derde levensjaar de kinderlijke fantasie (74). Het kinderlijke geheugen werkt nog heel sterk associatief. Het kind kan nog niet vrij en doelgericht herinneringen oproepen. Herinneringsbeelden ontstaan in hoofdzaak naar aanleiding van uiterlijke gebeurtenissen of waarnemingen. Het kinderlijke denken legt verbanden tussen de verschillende waarnemingen, ziet samenhangen, overeenkomsten en verschillen. Maar de ordening die het kind in zijn wereld aanbrengt, is volledig op de eigen beleving gesteund.

Ook de fantasie blijft in zekere zin nog « uiterlijk ». Het kind ziet in een stok een paard of een vislijn. Deze zich ontplooiende fantasie is echter geen « fantasterij ». De uiterlijke werkelijkheid wordt beleefd en geordend met de fantasie. « Realiteit en fantasie zijn bij de kleuter in de meeste gevallen verwisselbaar. (...) Voor de jonge kleuter (3 jaar) is spelen geen acteren en het is ook niet net-doen-alsof. (...) Natuurlijk, het kind heeft voldoende contact met onze « objectieve wereld »; hij herkent mensen en plaatsen; herinnert zich objectieve feiten en weet waarvoor bepaalde werktuigen dienen. Maar tegelijkertijd vloeien zijn gevoelens en gedachten uit in zijn wereld en beïnvloeden die; zij geven er kleur en vorm aan » (75)

In de mate dat speelgoed kant-en-klaar is, laat het minder ruimte voor deze fantasie van het kind. Het kind neemt in dergelijk speelgoed een afgelijnd beeld waar en kan er niets meer door de fantasie aan toegevoegen. De innerlijke werkzaamheid om in het waargenome een haast onbeperkte reeks mogelijkheden te zien, wordt niet aangesproken.

Nochtans, door deze actieve fantasie (die nog volledig gebonden is aan de concrete waarneming) omwikkelt het kind het vermogen tot creatief denken, namelijk om bij het waarnemen van wat is, ook te zien wat mogelijk is (maar nog niet is). Dit schept het vermogen tot vrijheid. De mens die enkel in staat is waar te nemen wat is en niet wat kan zijn, kan nooit een vrije mens zijn. In deze zin kunnen we Schiller begrijpen waar hij zegt dat de mens alleen geheel mens is, wanneer hij speelt (76).

Veel kinderen maken rond het vijfde levensjaar een zekere « crisis » door. Voor de eerste maal ervaren ze « verveling ». Hun fantasie laat hen plots in de steek. Vijf- en zesjarigen hokken graag samen en maken plannen voor hun spel. Waar voorheen de fantasie ontsproot aan het aangereikte materiaal, bedenken ze nu eerst een spel en verzamelen dan de spelbenodigdheden (77).

Maar toch blijft het ervaren van de wereld voor deze oudere kleuters nog volledig door onmiddellijke indrukken bepaald (78). Dit derde deel van dit ontwikkelingsstadium wordt gekenmerkt door de sterke groei van de ledematen (eerste strekking) (79). Op basis van de antroposofische antropologie kan hierin een grond gevonden worden voor een eerste kinderlijke vorm van gerichte wilsactiviteit.

De vormgeving van de organen, in het bijzonder van het centrale zenuwstelsel, bereikt rond het zevende levensjaar een afsluiting. De afsluiting van deze lichamelijke ontwikkeling wordt gekenmerkt door de tandenwisseling. Hiermee wordt niet alleen bedoeld dat rond deze leeftijd de eerste melktanden zichtbaar door tanden van het vaste gebit worden vervangen, maar ook dat de tandkronen van alle 28 vaste tanden doorgaans ten laatste in de loop van het zevende jaar zijn opgebouwd.

De nabootsingskracht is het doorslaggevende ontwikkelingselement geweest in deze hele eerste levensfase en kan zelfs nog (in afgezwakte en niet-dominante vorm) tot aan het negende levensjaar werkzaam blijven. Daardoor is alle gerichte, van buitenaf gestuurde « leren » niet werkzaam maar ook niet wenselijk voor het zevende levensjaar. In deze fase « leert » het kind door de wisselwerking die ontstaat tussen de waargenomen omgeving en innerlijke, in wezen geestelijke processen.

Met de tandenwisseling alsook met de wijzigingen in de gestalte, zijn belangrijke en bekende ontwikkelingspsychologische veranderingen en rijpingen verbonden. Deze worden aangeduid als « schoolrijpheid ». Het kind is nu rijp om echt te leren, namelijk om zich in belangrijke mate verder te ontwikkelen op basis van doelgerichte, van buitenaf gestructureerde processen.

Piaget beschreef deze overgang als de verandering van het aanschouwelijk-symbolische denken in het logisch-concrete denken (80).

De wijze waarop het kind in deze eerste fase van zijn omgeving en de volwassenen kan leren, namelijk door de nabootsing, bepaalt in belangrijke mate wat het kind in deze periode kan leren. In de R. Steinerpedagogie wordt er dan ook vooral voor gezorgd dat het kind kan opgroeien in een voor de nabootsing gezonde omgeving. Deze nabootsing mag niet begrepen worden als een uiterlijk « na-apen » van wat anderen hem voordoen. Zoals aangegeven vormt het jonge kind datgene wat het waarneemt, nabootsend om tot een innerlijk gebaar. Dit innerlijke gebaar werkt in eerste instantie vormgevend in op de constitutie.

In de R. Steinerpedagogie worden dan ook geen doelstellingen nagestreefd die het kind niet op grond van zijn nabootsingkracht kan realiseren. Slechts dat wordt nagestreefd wat, in overeenstemming met de basisinzichten in de mens en zijn ontwikkelingswetmatigheden, zinvol en gezond is voor het kind op die leeftijd.

De basisdoelstelling van de R. Steinerpedagogie wordt in deze leeftijdsfase nagestreefd door het kind een omgeving (in tijd en ruimte) aan te reiken die op gezonde wijze kan nagebootst worden, waarin vaste ritmes en gewoonten aanwezig zijn, en waarin spel mogelijk is dat leidt tot een gezonde ontwikkeling van de fantasie.

3.3.2. Tweede ontwikkelingsstadium : van de leeftijd van 6 - 7 jaar tot de leeftijd van 13 - 14 jaar

Deze fase treedt in wanneer het kind « schoolrijp » is geworden. In tegenstelling tot de eerste fase (waarin het kind vrij spontaan kan ontwikkelen en leren op voorwaarde dat zijn « fysieke » omgeving daartoe voldoende mogelijkheden aanreikt), kan in de tweede fase het gerichte leren aanvangen. Het kind is nu immers in staat vrij over zijn herinneringsvermogen te beschikken en dit bewust en doelgericht te hanteren.

Niet alleen het geheugen maar ook het karakter, neigingen, gewoontes en temperament verkrijgen een zekere zelfstandigheid : ze ontwikkelen zich niet langer « als vanzelf ». De ontwikkeling van deze kwaliteiten vergt nu de zorg van de medemensen (voor het kind vooral van de opvoeder).

Hoewel de menselijke ontwikkeling steeds door drie factoren wordt beïnvloed (de erfelijkheidsstructuur, de werking van de omgeving en de persoonlijke inspanningen), is de intermediaire en waardebepalende werking van de maatschappelijke en socio- culcurele omgeving op het kind in geen enkel periode zo intensief als in de eerste schooljaren.

De opvoedende benadering van het kind gebeurt niet meer direct door middel van de zintuiglijke indrukken en het waargenomene, maar vraagt nu een onderduiken in het stemmings- of gevoelsmatige.

« Zoals men aan het kind tot het zevende jaar het uiterlijk voorbeeld leveren moet, dat het kan nabootsen, zo moet tussen tandenwisseling en de geslachtsrijpheid het opgroeiende mensenkind omgeven worden door al datgene, naar welks innerlijke zin en waarde het zich richten kan. Thans is de zinrijke inhoud, die door middel van het beeld en gelijkenis werkt, op zijn plaats. » (81)

In deze levensfase wil het kind, boven de zintuiglijke ervaring uit, verwantschap voelen met een zinvolle wereld en zich in deze met de mens verbonden wereld inleven. Er is een innerlijke drang de zin der dingen te ontdekken. Het gaat in deze fase echter niet om een wetenschappelijke, intellectuele verklaring der dingen. Het kind wil deze zin met zijn gevoel beleven, erdoor beroerd worden, er zich mee vereenzelvigen. Het schoolkind is er nog niet aan toe boven zijn gevoelsmatige verbondenheid met de wereld uit te stijgen en deze in een afstandelijke, logisch-intellectuele samenhang te begrijpen.

« Wat wij bij het kind opwekken aan voorstellingen, ervaringen, wils-impulsen, dat mag niet in droge begrippen vervat zijn die het kind zich slechts behoeft in te prenten, slechts hoeft te leren; die voorstellingen, die ervaringsprikkels welke wij op het kind overdragen moeten leven, net zo leven als onze ledematen. (...) De kinderlijke voorstellingen en de ontwikkeling van de kinderlijke ziel zijn teer. Wij mogen die niet binnen scherpe contouren vatten en min of meer veronderstellen dat het kind na dertig jaar als volwassene nog dezelfde voorstellingen heeft. Wij moeten de voorstellingen die we het kind bijbrengen zo vorm geven, dat ze kunnen groeien. » (82)

Met abstracte begrippen komen we niet aan deze ontwikkelingsvraag tegemoet, wel met aanschouwelijke beelden. Dit zijn geen zintuiglijk-aanschouwelijke beelden (waar men met de term « aanschouwelijk onderwijs » doorgaans naar verwijst), maar innerlijk aanschouwelijke beelden.

« Het innerlijke aanschouwen van beelden, of, zoals men ook zou kunnen zeggen het zinnebeeldige voorstellen, komt ook nog op andere wijze in aanmerking voor de leeftijdsfase tussen tandenwisseling en puberteit. Het is noodzakelijk, dat het kind de geheimen van de natuur, de levenswetmatigheden zo min mogelijk in de vorm van intellectuele, nuchtere begrippen opneemt, maar in symbolen. De geestelijke samenhang der dingen moet in de vorm van gelijkenissen voor de ziel treden op zodanige manier, dat de wetmatigheden van het leven onder het beeldgewaad meer vermoed en aangevoeld dan verstandelijk begrepen worden. (...) Door zulk een gelijkenis spreekt men namelijk niet alleen tot het verstand, maar ook tot het gevoel, tot de innerlijke gewaarwording, tot de gehele ziel. De jonge mens, die dat alles in zich heeft opgenomen zal later, wanneer hem de dingen in verstandelijke begrippen geleerd worden, daar met een geheel andere stemming tegenover staan. » (83)

Zoals voor de eerste ontwikkelingsfase nabootsing en uiterlijk voorbeeld de opvoedkundige sleutelwoorden zijn, zo zijn het in de fase tussen schoolrijpheid en geslachtsrijpheid navolging en autoriteit. Het gaat hier niet om de autoriteit als machtsinstantie die navolging afdwingt, maar om vanzelfsprekend aanvaarde, niet opgedrongen autoriteit die voor het innerlijk beleven van het kind staat als een navolgenswaardig beeld. Aan de voor deze autoriteit opgebrachte eerbied en ontzag kan het kind in deze fase zijn geweten, zijn gewoonten, neigingen, karakter ontwikkelen. Dit neemt niet weg dat de zelfwerkzaamheid van de leerling en het zelfstandig leren van de leerling van het eerste leerjaar af geoefend wordt.

« Wie niet de mogelijkheid heeft gehad in de genoemde ontwikkelingsperiode naar iemand op te zien met een grenzeloos ontzag, zal daarvoor zijn hele verdere leven moeten boeten. » (84)

Dit autoriteitsprincipe beperkt zich niet tot de figuur van de leraar. Naast deze levende drager van gezag, moeten autoriteiten gesteld worden die het kind geestelijk in zich opneemt. De grote figuren uit de geschiedenis, de verhalen over mannen en vrouwen, wier voorbeeld navolgenswaard is, vormen het geweten en geven richting aan de geest, niet zozeer abstracte morele principes.

Net zoals in de eerste levensfase verloopt ook hier de ontwikkeling niet gelijkmatig. De lichamelijke groei van het schoolkind wordt vergezeld door een psychisch-geestelijke ontwikkeling. Er vinden psychische omwentelingen plaats.

Een eerste « stroomversnelling » of « crisis » treedt op rond het tiende levensjaar (leeftijd van 9 - 10 jaar). De werking van de nabootsing, die tijdens de eerste jaren van de lagere schooltijd nog een rol speelt, is rond het negende jaar eigenlijk voorbij. In de lichamelijke ontwikkeling vangt de periode aan die Lievegoed kenmerkt als de tweede vulling (versterkte lengte- en breedtegroei van de romp) (85).

Deze psychisch-geestelijke verandering voltrekt zich bij elk individueel kind anders. Maar kenmerkend voor alle kinderen rond deze leeftijd is dat de vragen die ze stellen - meer of minder uitgesproken - een existentiële diepte hebben. « ... er is bijvoorbeeld voor elk kind in de leerplichtige leeftijd, zo tussen het negende en het elfde jaar, een kritiek punt, dat door de opvoeder niet over het hoofd gezien mag worden. Op deze leeftijd komt voor elk kind dat zich normaal ontwikkelt het punt waarop voor zijn ziel de vraag verschijnt : Hoe vind ik mijn plaats in de wereld ? (...) Deze vraag uit zich in onbestemde gevoelens, in onbevredigde gevoelens; in een grotere behoefte van het kind om te kunnen steunen op een volwassene. Deze vraag uit zich misschien in een sterke liefdevolle hang tot een bepaalde volwassene. (...) Het zoekt plotseling aansluiting bij anderen. Tot dan toe heeft het de autoriteit als vanzelfsprekend geaccepteerd. Nu begint het te vragen : Hoe zit dat met die autoriteit ? » (86)

Vanaf dat negende levensjaar verliest de autoriteit (van leraar, ouders enz.) zijn vanzelfsprekendheid, maar de nood aan zo'n autoriteit - hoezeer het kind dit ook tracht te verbergen - blijft bestaan : « Het vertrouwen zonder voorbehoud dat bij het begin van de schooltijd regel is en de stemming : « Dat is de autoriteit, die reikt mij de wereld aan », duurt hoogstens tot aan het 10de levensjaar. Dan doemt bij het kind de bange vraag op : Is deze autoriteit de juiste ? Vanaf nu zijn de juiste woorden en daden nodig om de autoriteit een bewuste grond te geven. » (87) Het kind komt « ...op een fijne, tere wijze tof een soort verbazing (...) over alles wat er in de wereld gebeurt, omdat het zichzelf in de wereld begint te zien. Pas in dit stadium van het leven komt men tot Ik-bewustzijn. Als je dingen overal om je heen ziet tegemoet stralen, als je overal voor de dingen in de planten- en dierenwereld een gevoel begint te krijgen, dan weet je iets vanuit jezelf. » (88)

Het kind stelt vragen naar zijn eigen wezen, zijn ontstaan, zijn biologische en geestelijke herkomst. Er ontstaat een zeer grote interesse voor alles wat met het geslachtelijke en seksualiteit, als ook met de dood heeft te maken. De grondervaring een eenheid met de wereld te vormen, brokkelt af. Voor het eerst wordt echte afstand en eenzaamheid beleefd. Zelfs de hechte binding met de ouders wordt losser, omdat het kind zich sterker in zijn eigenheid en zelfstandigheid ervaart. Het anders zijn dan de andere kinderen wordt bewust ervaren.

« In die eenzaamheid ontstaan heel tere gevoelens in een kind en daarin mag hij door niets worden gestoord, noch door nieuwsgierigheid noch door opwinding. Eenzaam vindt hij zichzelf. Eenzaam groeit het besef dat er een Ik in hem aanwezig is en dat hij, daarvan uitgaande, zijn eigen levensweg zal gaan » (89)

Rond het twaalfde levensjaar (in de loop van het zesde leerjaar) treedt een nieuwe verandering in. De pre-puberteit begint : de vlegeljaren.

Op vlak van de lichamelijke ontwikkeling valt deze periode vooral op door een versterkte lengtegroei van de ledematen (wat resulteert in de slungelige, « onhandige » puber). Lievegoed spreekt van de tweede strekking (90).

De geestelijke en psychische krachten nemen toe, maar zonder dat het kind in staat is deze vanuit zijn « ik » te sturen of te beheersen. Zijn reacties worden door hartstochtelijke voor of tegens bepaald. Lang toegepaste « ordeprincipes » verliezen plots hun werkzaamheid.

« De leerling zoekt bij de volwassene oriëntering en klaarheid voor zijn ongeordend, zwakke gevoels- en wilsleven en is innerlijk diep teleurgesteld, wanneer de volwassene zich op gelijke hoogte met hem stelt en eveneens emotioneel reageert. Wanneer de volwassene dit doet, dan brokkelt stuk voor stuk de autoriteit af, die het opgroeiende kind in deze fase nog bij de opvoeder zoekt. » (91)

Op intellectueel vlak begint het kind het vermogen te ontwikkelen de wereld in zijn causale samenhang te begrijpen, d.w.z. de werking en betrekkingen van de wereld denkmatig te vatten. Nu pas is het op zijn plaats het causale denken te oefenen en de opgroeiende mens te helpen de wereld met het eigen oordeel te doorgronden. De opdracht van de leraar bestaat erin, met behulp van de nog werkzame autoriteit stap voor stap de zich ontwikkelende denkvermogens te oefenen en het kind tot een zelfstandig oordeelsvermogen te brengen. In gelijke mate begint het autoriteitsprincipe terug te treden. Tegen het einde van deze fase, bij de aanvang van de puberteit, zet het opgroeiende kind zich terecht af tegen deze autoriteit. De leraar wordt uitgedaagd om met argumenten te komen voor de door hem gestelde regels. Maar vaak is het standpunt van de aankomende puber nog zo intens emotioneel bepaald, dat elk argument, hoe degelijk ook, zonder effect blijft. Het kritische oordeelsvermogen wordt door dit over en weer argumenteren wel geoefend, maar het heeft nog geen echte zelfstandigheid. Het « ik » kan het nog onvoldoende beheersen en sturen, waardoor er bij de benadering van de werkelijkheid nog niet echt op gesteund kan worden. Dit vermogen ontwikkelt zich pas in de derde ontwikkelingsfase, vanaf de geslachtsrijpheid.

Belangrijk is hierbij op te merken dat deze ontwikkeling in de lagere school slechts een begin maakt (in de zesde klas) en vooral plaatsvindt tijdens de eerste graad van het secundair onderwijs. De vermogens die zich dan ontwikkelen kunnen in feite nog niet worden aangesproken in de lagere school. Wel komt het kind in de zesde klas tot een bewustere verhouding met de zintuiglijke realiteit. « In de zesde klas kan de leraar beginnen de dingen zo te schilderen, dat bepaalde structuren naar voor treden. » (92) Het exacte waarnemen kan geoefend worden. Toch is het vermogen om afstand te nemen nog niet ontwikkeld, zodat de beleving ook hier een essentiële rol blijft spelen.

« Pas dan, als de mens de autoriteit heeft overwonnen, als de mens geslachtsrijp is geworden en op die manier fysiologisch een heel andere verhouding krijgt tot de wereld om hem heen dan tevoren, dan krijgt hij ook in het leven van ziel en lichaam, in zijn lichamelijke leven in de meest omvattende zin, een geheel andere verhouding tot de wereld om hem heen dan van te voren. Nu pas ontwaakt de geest in de mens. Nu pas zoekt de mens in alle taal het oordelende, hen logische. Nu pas kunnen wij hopen, dat wij de mens zo kunnen opvoeden en onderrichten dat wij aan zijn intellect appelleren. Het is ongelooflijk belangrijk dat wij niet, zoals men tegenwoordig zo graag doet, bewust of onbewust op het intellect een beroep doen. » (93)

Dit betekent dat elk beroep op een vermeend kritisch oordeelsvermogen en elke poging om de werkelijkheid te doen vatten in abstracte begrippen in de lagere Rudolf Steinerschool niet op zijn plaats is.

« Het eigenlijke denken als innerlijk leven in abstracte begrippen moet in de hier besproken leeftijdsfase nog op de achtergrond blijven. Het moet zich onbeïnvloed, als het ware vanzelf ontwikkelen, terwijl de ziel de beelden en gelijkenissen gegeven worden, die duiden op de geheimen van natuur en leven. Zo moet het denken tussen het zevende jaar en de puberteit groeien in de ziel als het ware ingebed in de andere innerlijke ervaringen. Het oordeelsvermogen moet op deze wijze rijpen, zodat de mens, na het intreden van de geslachtsrijpheid, in staat is zijn meningen over de leerstof en over de dingen van het leven te vormen. Hoe minder men van te voren rechtstreeks op de ontwikkeling van het oordeelsvermogen inwerkt en hoe meer men dit indirect doet door de ontwikkeling van de andere zielekrachten, des te beter voor het gehele latere leven van de desbetreffende mens. » (94)

Omdat dit element in deze context zo belangrijk is, citeren we nog uitvoeriger :

« Met de puberteit is de fase aangebroken, waarin de mens, behalve de geslachtelijke rijpheid, ook de rijpheid verwerft zich een eigen oordeel te vormen over de dingen, die hij te voren geleerd heeft. Men kan geen groter schade aan een mens berokkenen, dan wanneer men te vroeg zijn eigen oordeel wakker roept. Een mens kan pas oordelen, als hij in zich eerst stof tot oordelen, tot vergelijken vergaard heeft. Vormt men voor die tijd zelfstandige oordelen, dan moet daaraan alle grond ontbreken. (...) Om rijp te zijn tot zelfstandig denken, moet men eerst leren achten wat andere mensen hebben gedacht. Er bestaat geen gezond denken, of het is voorbereid door een gezond waarheidsgevoel, dat gefundeerd is in de natuurlijke autoriteitsverhouding van opvoeder tot kind. Als dit grondbeginsel van de opvoeding in praktijk werd gebracht, zou het niet voorkomen, dat mensen op te jeugdige leeftijd zich reeds rijp achten te oordelen en zich daardoor de mogelijkheid afsnijden onbevangen op alle aspecten van het leven in te gaan. Want elk oordeel, dat niet wortelt in de passende bodem van rijke zieleervaringen, vormt een belemmering op het levenspad van degene die het oordeel velt. Heeft men immers eenmaal een oordeel over iets gevormd, dan wordt men hierdoor blijvend beïnvloed. Een ondervinding wordt dan niet meer zo opgenomen als men gedaan zou hebben, wanneer men er zich van tevoren geen oordeel over had gevormd. In de jonge mens moet de neiging leven om eerst te leren en dan te oordelen.

Wat het verstand over iets te zeggen heeft, behoort pas gezegd te worden, nadat alle andere zielekrachten gesproken hebben. Voor die tijd mag het verstand alleen een bemiddelende rol spelen. Het moet slechts dienen om te bevatten, wat er gebeurt, wat er gevoeld wordt, om de dingen zo op te nemen, zoals ze zich voordoen, zonder dat het onrijpe oordeel zich meteen er van meester maakt. Om deze reden moet de jeugd voor de puberteit verschoond blijven van elke theorie over de dingen. De hoofdzaak is, dat het kind in ziel opneemt, wat hem over de wereld en het leven medegedeeld wordt. Natuurlijk kan men hem ook vertellen, wat er over een of ander onderwerp door mensen is gedacht, maar men moet vermijden, dat de jonge mens door een vervroegd oordeel zich aan een bepaalde mening bindt. Ook meningen moet hij met zijn gevoel opnemen. Hij moet kunnen aanhoren, zonder meteen partij te kiezen : de één heeft dit gezegd de andere dat. Er wordt stellig veel tact geëist van leraren en opvoeders om een dergelijke innerlijke verhouding bij het kind aan te kweken en te ontwikkelen, maar juist de geesteswetenschap schenkt de gezindheid, waaruit deze tact geboren wordt. » (95)

Hieruit blijkt duidelijk dat de R. Steinerpedagogie in eerste instantie gericht is op de begeleiding van deze ontwikkelingsprocessen. Deze ontwikkelingsprocessen berusten uiteraard op het vormen van een verhouding tot zichzelf en de wereld, wat inzichten, kennis en vaardigheden veronderstelt. Maar het verwerven van deze inzichten en vaardigheden staat niet als doelstelling op zich.

4. De R. Steinerpedagogie versus de ontwikkelingsdoelen en eindtermen volgens artikel 44 van het decreet basisonderwijs : gebrek aan ruimte en onverzoenbaarheid

Voor wie het voorgaande aandachtig heeft gelezen, zal al heel veel duidelijk geworden zijn over de redenen waarom de ontwikkelingsdoelen en eindtermen volgens artikel 44 van het decreet basisonderwijs onvoldoende ruimte laten aan de R. Steinerpedagogie en er onverzoenbaar mee zijn.

Artikel 44bis van het decreet basisonderwijs (96) laat een schoolbestuur toe te oordelen dat de (97) conform artikel 44 vastgelegde ontwikkelingsdoelen en / of eindtermen onvoldoende ruimte laten voor zijn eigen pedagogische en onderwijskundige opvattingen en / of ermee onverzoenbaar zijn.

Dit moet precies aangeven waarom de ontwikkelingsdoelen en / of eindtermen onvoldoende ruimte laten en / of waarom ze ermee onverzoenbaar zijn.

Het komt er dus niet op aan aan te tonen waarom bepaalde ontwikkelingsdoelen en / of eindtermen onvoldoende ruimte laten of onverzoenbaar zijn, maar het gaat om het geheel van de ontwikkelingsdoelen en eindtermen.

Hiermee doet de afwijkingsprocedure recht aan het feit dar deze ontwikkelingsdoelen en eindtermen een coherent geheel vormen. Dat de vervangende ontwikkelingsdoelen en eindtermen in hun geheel zullen beoordeeld worden, respecteert dan weer het feit dan ook deze een coherent geheel zullen vormen, doch deze coherentie ontlenen aan andere pedagogische en onderwijskundige opvattingen.

Toch kan een verwijzing naar concrete ontwikkelingsdoelen en eindtermen de onverzoenbaarheid illustreren. Maar hieruit mag geenszins afgeleid worden dat de onverzoenbaarheid herleid kan worden tot een tastbaar aantal concrete ontwikkelingsdoelen en eindtermen. Uiteraard zijn de aangehaalde ontwikkelingsdoelen en eindtermen slechts als voorbeeld te begrijpen, niet als een opsomming.

Hoewel de onverzoenbaarheid en de onvoldoende ruimte nauw met elkaar zijn verbonden (98), trachten we ze hier toch afzonderlijk te behandelen.

4.1. Onvoldoende ruimte

Dit probleem ontstaat vooral door het feit dat de ontwikkelingsdoelen en eindtermen een coherent geheel vormen, waarmee, uitgaande van bepaalde opvattingen, een welbepaald doel gerealiseerd moet worden. Nog scherper wordt dit per vakgebied, waar uitgegaan wordt van een relatief duidelijke opvatting over doel, inhoud, benadering en belang van dat vakgebied. Op basis hiervan zijn dan de concrete ontwikkelingsdoelen en eindtermen geformuleerd.

Voor de verschillen in opvattingen per leergebied verwijzen we naar de formulering van de eigen pedagogische en menskundige opvattingen die de concrete eigen ontwikkelingsdoelen en eindtermen inleiden.

4.2. Onverzoenbaarheid

Onverzoenbaarheid betekent dat er inhoudelijke tegenstellingen bestaan die te maken hebben met een verschil in opvattingen. In wat voorafgaat, is reeds uitvoerig aangegeven waarom de « algemene » ontwikkelingsdoelen en eindtermen onverzoenbaar kunnen zijn met bepaalde andere, legitieme, pedagogische en onderwijskundige opvattingen.

Het kan hier dus niet uitsluitend gaan over de omvang en de gedetailleerdheid van de « algemene » ontwikkelingsdoelen en eindtermen.

Wel is het zo dat, in de mate waarin men deze algemene ontwikkelingsdoelen en eindtermen gedetailleerder en omvangrijker wil formuleren, een bepaalde pedagogische en/of onderwijskundige opvatting op de voorgrond zal treden als referentiekader voor de te maken keuzes. Deze opvattingen refereren op hun beurt en even onvermijdelijk naar een mens-, maatschappij- en wereldbeeld.

Het gaat er derhalve ook niet om of de inhoud van bepaalde ontwikkelingsdoelen of eindtermen op zich onverzoenbaar zouden zijn met de eigen opvattingen. Het punt is enerzijds of het feit zelf dat bepaalde eindtermen of ontwikkelingsdoelen worden nagestreefd - los van het feit of ze ook nog bereikt moeten worden of niet - verzoenbaar is met de eigen pedagogische opvattingen.

Anderzijds bestaat er een vorm van onverzoenbaarheid, los van de individuele ontwikkelingsdoelen of eindtermen zelf. Het gaat dan om de richting die de ontwikkelingsdoelen en eindtermen of de vakgebieden als geheel uitgaan en de klemtonen die daarin gelegd worden.

Deze tweede probleemvorm valt uiteraard voor een deel samen met het gebrek aan voldoende ruimte voor het eigen concept (cf. het gedetailleerde en omvangrijke karakter), maar kan daartoe niet herleid worden. Immers, met betrekking tot de concrete ontwikkelingsdoelen en eindtermen ontstaat hier het probleem van niet-relevantie. Op basis van het eigen pedagogisch concept niet relevant geachte ontwikkelingsdoelen en eindtermen beperken niet alleen de ruimte voor het nastreven van de eigen doelstellingen. Er moet bovendien een belang en status aan toegekend worden (essentiële doelstelling) die hen krachtens het eigen concept niet toekomt omdat deze status ontleent wordt aan een andere pedagogische en onderwijskundige opvatting.

4.2.1. Ontwikkelingsdoelen

Ten aanzien van de ontwikkelingsdoelen wordt verwacht dat de school (i.c. de kleuteronderwijzer) de nodige inspanningen levert opdat het kind deze vaardigheid of kennis, of attitude zou kunnen verwerven (er wordt niet nagegaan of ze effectief worden gerealiseerd door de meerderheid van de kleuters).

In de kleuterfase is het geheugen nog associatief. De kleuter beschikt nog niet vrij over een herinneringsvermogen waarmee het bewust en doelgericht een inzicht of kennisinhoud kan oproepen.

Hoewel het mogelijk is reeds tijdens de kleutertijd dit gerichte geheugen aan te spreken en te oefenen, gebeurt dit in de Steinerpedagogie niet, omdat dit vervroegde beroep doen op het geheugen nadelig inwerkt op die ontwikkelingsprocessen die wel in de kleutertijd voltrokken moeten worden.

Zo kunnen de meeste ontwikkelingsdoelen waar de kleuter geacht wordt inzichten, ervaringen en dergelijke te verwoorden, te beantwoorden, in de R. Steinerpedagogie niet worden nagestreefd. Uiteraard zijn kleuters volop in staat dingen te verwoorden en dat is ook op zijn plaats. Alleen het gericht kunnen verwoorden van vooropgestelde dingen is dat niet : de reproductie van feitelijke kennis wordt niet nagestreefd.

Enkele voorbeelden :

Lichamelijke opvoeding

De kleuters :

1.33. tonen in het handelend omgaan met betekenisinhouden een toenemend begrijpen, toepassen en verwoorden van :

spelideeën van kinderspelen;

— lichaams-, bewegings-, ruimte- en tijdsbegrippen, facetten van fysische kennis;

— voorstellingen (fantasie);

— symbolen en hun interpretatie, begrippen.

Muzische vorming

De kleuters kunnen :

1.3. kleur, lijn, vlak, ritme, vorm en versiering onderscheiden en de ontdekking van beeldelementen verwoorden.

4.5. de eigen dansexpressie verwoorden.

Nederlands

De kleuters :

2.6. kunnen antwoorden op gerichte vragen in verband met betekenis, inhoud, bedoeling, mening in concrete situaties.

Wiskundige initiatie

De kleuters kunnen :

1.4. in concrete situaties rekenhandelingen uitvoeren met betrekking tot aantal en hoeveelheid. Zij kunnen deze handelingen verwoorden door de gepaste begrippen te hanteren (...).

Wereldorientatie

De kleuters :

4.6. kunnen met concrete voorbeelden illustreren dat mensen die samenleven, zich organiseren via regels waaraan iedereen zich moet houden.

6.9. kunnen verschillen in landschappen en omgevingen, door mensen ingericht, verwoorden.

Ontwikkelingsdoelen die appelleren aan een zekere mate van hanteerbaar zelfbewustzijn (« op een persoonlijke wijze »), verstandelijk relativeringsvermogen of expressief vermogen bij kleuters (wat iets anders is dan fantasie), kunnen evenmin in de R. Steinerpedagogie worden nagestreefd. De identificatie van het kind met de omgeving wil men immers bewaren, zeker nog tijdens de hele kleuterfase. Handelingen die een zekere afstand ten aanzien van de omgeving veronderstellen, worden niet nagestreefd. De kleuter leeft nog voluit vanuit de nabootsing. Het gericht ontwikkelen van bijvoorbeeld « een persoonlijke stijl » is hiermee niet verzoenbaar.

Enkele voorbeelden :

Lichamelijke opvoeding

De kleuters :

1.40. tonen in hun vrije spel en in geleide opdrachten een spontaan aanwenden van beweging als expressie- en communicatiemiddel.

3.6. tonen een persoonlijke stijl in spontane expressie.

Muzische vorming

De kleuters kunnen :

1.5. impressies uiten in een persoonlijke, authentieke creatie en plezier scheppen in het zoeken en vinden.

4.5. de eigen dansexpressie verwoorden.

5.1. alert omgaan met voor hen bestemde audiovisuele boodschappen.

6.4. genieten van de fantasie, de originaliteit, de creativiteit en de zelfexpressie in « kunstwerken ».

Nederlands

De kleuters :

2.12. zijn bereid om eigen gevoelens en verlangens op een persoonlijke manier uit te drukken.

Wereldoriëntatie

De kleuters :

3.6. weten dat mensen eenzelfde situatie op een verschillende wijze kunnen ervaren en er verschillend kunnen op reageren.

Een andere categorie van ontwikkelingsdoelen vraagt het in de klas brengen van elementen die er op basis van de opvattingen van de R. Steinerpedagogie niet thuishoren. Het pictogram dat de evacuatieweg aangeeft schept geen probleem, desgevraagd kan de betekenis meegedeeld worden. Maar het kunnen begrijpen van pictogrammen op zich wordt niet nagestreefd. Het leren omgaan met audiovisuele middelen (technische toestellen waarvan de eigenlijke werking niet waarneembaar is) vormt evenmin een doelstelling.

4.2.2. Eindtermen

De problemen die bij de eindtermen opduiken zijn vergelijkbaar.

Zo zijn er vooreerst diverse eindtermen die een beroep doen op het kritisch oordeelsvermogen van het lagereschoolkind. Op grond van het in de R. Steinerpedagogie gehanteerde ontwikkelingsbeeld is deze doelstelling niet zinvol en vaak contraproductief (zie punt 3.3.2.).

De twaalfjarige is nog geen zelfstandig en mondig individu en hoeft dat ook nog niet te zijn. In de R. Steinerpedagogie wordt datgene nagestreefd wat voor de leeftijd, op basis van de ontwikkelingsfase, zinvol is.

Enkele voorbeelden :

Muzische vorming

De leerlingen kunnen :

1.1. door middel van kunst- en beeldbeschouwing een persoonlijk waardeoordeel ontwikkelen over beelden en beeldende kunst van vroeger, van nu en van verschillende culturen.

1.3. beeldinformatie herkennen, begrijpen, interpreteren en er kritisch tegenover staan.

Nederlands

De leerlingen kunnen (verwerkingsnivea = beoordelen) op basis van, hetzij de eigen mening, hetzij informatie uit andere bronnen, informatie beoordelen die voorkomt in :

3.10. reclameteksten die rechtstreeks verband houden met hun leefwereld.

Sociale vaardigheden

1.6. De leerlingen kunnen kritisch zijn en een eigen mening formuleren.

Een ander aantal eindtermen veronderstelt dat in de klas de aandacht gevestigd wordt op zaken als reclame en media. « Media » is zelfs een onderdeel van de muzische vorming. Voor de doelstellingen die de R. Steinerpedagogie nastreeft met kunstzinnige vorming is dit niet dienstig. In de R. Steinerpedagogie wordt het expressief vermogen niet ontwikkeld door dit reeds bij kinderen rechtstreeks te oefenen, maar wel door onder meer het gevoelsleven te verrijken door de kunstzinnige activiteit. Het accent ligt dan eerder bij wat het kind opneemt, dan bij wat het kwijt kan.

Enkele voorbeelden :

Muzische vorming

De leerlingen kunnen :

5.1. beeldsignalen waarnemen zodat men opvallend goede en minder geslaagde dingen kan doorzoeken en herkennen.

5.2. ervaren dat een visueel beeld al dan niet vergezeld van een nieuw geleid steeds een nieuwe werkelijkheid kan oproepen.

5.3. soorten van eenvoudige hedendaagse audiovisuele opnamen en weergavetoestellen (informatiedragers) aanwijzen, benoemen en ze creatief bedienen.

4.3. Arrest van het Arbitragehof van 18 december 1997

De uitspraak van het Arbitragehof zelf geeft uiteraard ook aan dat er sprake is van onverzoenbaarheid en onvoldoende ruimte ten aanzien van de R. Steinerpedagogie. Immers, de Federatie van Steinerscholen in Vlaanderen was één van de twee partijen die een verzoekschrift hebben ingediend.

Zoals onder punt 1.2 werd uiteengezet, kunnen de ontwikkelingsdoelen en eindtermen zoals bepaald door het Besluit van de Vlaamse regering van 27 mei 1997 nog steeds niet beschouwd worden als minimumdoelstellingen.

De uitspraak van het Arbitragehof moet derhalve als een bevestiging worden beschouwd van de onverzoenbaarheid met en de onvoldoende ruimte voor de Steinerpedagogie.

5. Slotbeschouwing

Tor slot willen wij benadrukken dat deze aanvraag tot afwijking geenszins afbreuk wil doen aan de waarde van de conform artikel 44 van het decreet basisonderwijs bepaalde ontwikkelingsdoelen en eindtermen. Wij willen dan ook respect opbrengen voor de opvattingen en inzichten die aan deze doelstellingen ten grondslag liggen.

Alleen zijn we erom bekommerd, dat ook andere legitieme opvattingen en inzichten bestaansrecht kunnen genieten. Een democratische samenleving kan daar alleen baat bij hebben.

Dat de Rudolf Steinerscholen het recht willen vrijwaren om onderwijs te verstrekken op basis van de eigen opvattingen, betekent echter niet dat ze zich willen terugtrekken binnen een eigen denkwereld.

Misschien wil men deze motivering en toelichting begrijpen als een poging om in dialoog te treden. Hopelijk draagt deze toelichting evenals de eigen ontwikkelingsdoelen en eindtermen ten minste bij tot een beter begrip van en voor de R. Steinerpedagogie. Er bestaan immers heel wat misvattingen over het wezen van de R. Steinerpedagogie. Zij lijkt niet steeds toegankelijk voor een academische benaderingswijze. De kritiek krijgt dan vaak een polemisch karakter. (99) Toch is er reeds een gunstige ontwikkeling te bemerken in Duitsland, het « moederland » van de R. Steinerpedagogie, waar pogingen worden ondernomen om het wederzijdse onbegrip te overbruggende. (100)

Maar elke dialoog dient er rekening mee te houden dat pedagogische opvattingen interfereren met het gebied van het levensbeschouwelijke : deze opvattingen steunen noodzakelijkerwijze op een mens- en maatschappijbeeld. Elk pedagogisch concept heeft verregaande filosofische implicaties Het aan de oppervlakte brengen van deze filosofische implicaties is een grondvoorwaarde voor een zinvolle dialoog. Net zomin als ooit de wetenschappelijk verantwoorde filosofie kan worden ontworpen, kan ooit de wetenschappelijke pedagogie tot norm worden verheven.

Een pedagogische en onderwijskundige dialoog zal daarom in eerste instantie moeten leiden tot een beter begrip van de andere, waarbij alle pretenties tot unificatie achterwege blijven omdat verscheidenheid op zich een rijkdom is. Bovendien is verscheidenheid een conditio sine qua norm voor de dialoog zelf.

Wanneer verscheidenheid als waarde wordt aanvaard, is de kans klein dat van de dialoog wordt verwacht dat ze tot een eenheidsopvatting zal leiden die als algemene norm moet gelden kwaliteit heeft immers vele gedaantes.

Wel kan een dergelijke dialoog verhelderen binnen welke grenzen het toch mogelijk is het recht op degelijk onderwijs, dat iedereen in gelijke mate toekomt, afdoende te beschermen.

DEEL II. — Vervangende ontwikkelingsdoelen en eindtermen met de eigen menskundige, pedagogische en onderwijskundige opvattingen

Inhoud deel II

Leergebied Lichamelijke opvoeding

A. Menskundige, pedagogische en onderwijskundige opvattingen
   1. Situering
   2. Visie op de verhouding tussen lichaam, ziel en geest
   3. De fysisch-psychische ontwikkeling van het kind
   4. Pedagogische consequenties
   5. Verantwoording van de eigen ontwikkelingsdoelen en eindtermen
B. Ontwikkelingsdoelen
   1. Lichaams- en bewegingsbeheersing
   2. Gewoontevorming en veilig bewegen
   3. Beweging als persoonlijkheidsontwikkeling en sociaal gebeuren
C. Eindtermen
   1. Lichaams- en bewegingsbeheersing
   2. Verantwoord en veilig bewegen
   3. Beweging als persoonlijkheidsontwikkeling en sociaal gebeuren

Leergebied Muzische vorming

A. Menskundige, pedagogische en onderwijskundige opvattingen
   1. Situering
   2 Visie op kunst en mens
   3. De betekenis van kunst voor de ontwikkeling van het kind
   4. Muzische vorming
   5. Verantwoording van de eigen ontwikkelingsdoelen en eindtermen
B. Ontwikkelingsdoelen
   1 Beeld
   2. Muziek
   3. Drama
   4. Beweging
   5. Attitudes
C Eindtermen
   1. Beeld
   2. Muziek
   3. Drama
   4. Beweging
   5. Attitudes

Leergebied Taal

Nederlands

A. Menskundige, pedagogische en onderwijskundige opvattingen
   1. Situering
   2. Visie op taal en mens
   3. Taalontwikkeling
   4. Taalonderwijs
   5. Verantwoording van de eigen ontwikkelingsdoelen en eindtermen

B. Ontwikkelingsdoelen
1. Luisteren
2. Spreken
3. Taalbeschouwing
4. Lees- en schrijfvoorwaarden

C. Eindtermen
1. Luisteren en lezen
2. Spreken en schrijven
3. Taal in een communicatieve situatie
4. Taalbeschouwing

Frans

A. Menskundige, pedagogische en onderwijskundige opvattingen
1. Situering
2. Visie op taal en mens
3. Taalontwikkeling
4. Onderwijs in vreemde talen
5. Verantwoording van de eigen eindtermen

B. Eindtermen
1. Luisteren en lezen
2. Spreken en schrijven
3. Taal in een communicatieve situatie
4. Taalbeschouwing

Leergebied Wereldoriëntatie

A. Menskundige, pedagogische en onderwijskundige opvattingen
1. Situering
2. Visie op mens en wereld
3. Ontwikkeling van het kind inzake de realiteitsbeleving
4 Pedagogische consequenties
5. Verantwoording van de eigen ontwikkelingsdoelen en eindtermen

B. Ontwikkelingsdoelen
1. Mens en natuur
2. Materialen en voorwerpen
3. Gewoontevorming, hygiëne en verkeer
4. Sociaal-culturele verschijnselen
5. Oriëntatie in de tijd
6. Oriëntatie in de ruimte

C. Eindtermen
1. Mens en natuur
2. Technische vorming
3. Gezondheid, levensstijl en verkeer
4. Geschiedenis
5. Aardrijkskunde
6. Attitudes

Leergebied Wiskunde

A. Menskundige, pedagogische en onderwijskundige opvattingen
1. Situering
2. Visie op Wiskunde
3. De ontwikkeling van het kind en Wiskunde
4. Pedagogische consequenties
5. Verantwoording van de eigen ontwikkelingsdoelen en eindtermen

B. Ontwikkelingsdoelen
1. Lichaamsbesef- lichaamsbeheersing
2. Oriëntatie in tijd en ruimte
3. Begripsvorming

C. Eindtermen
1. Getallen
2. Meten
3. Meetkunde
4. Strategieën en probleemoplossende vaardigheden
5. Attitudes

Leergebied Leren leren

A. Menskundige, pedagogische en onderwijskundige opvattingen
1. Situering
2. Visie op de lerende mens
3. Het lerende kind
4. Pedagogische consequenties
5. Verantwoording van de eigen eindtermen

B. Eindtermen

Leergebied Sociale vaardigheden

A. Menskundige, pedagogische en onderwijskundige opvattingen

1. Situering
2. Visie op het sociale handelen en ontwikkelingstendensen op sociaal vlak
3. Ontwikkeling van sociale vermogens
4. Ontwikkeling van sociale vermogens als pedagogische opgave
5. Verantwoording van de eigen eindtermen

B. Eindtermen

1. Het kind als persoon
2. De verhouding persoon - groep
3. Interpersoonlijke verhoudingen

Leergebied Lichamelijke opvoeding

A. Menskundige, pedagogische en onderwijskundige opvattingen

1. Situering

De « Uitgangspunten Lichamelijke opvoeding » geven enkele actuele tendensen aan in de bewegingscultuur waarop men vanuit pedagogisch standpunt een antwoord wil bieden. De R. Steinerpedagogie gaat evenmin voorbij aan deze maatschappelijke invloeden. Vanuit de eigen visie op de evolutie en de onderlinge verhouding van lichaam, ziel en geest wordt het effect van bepaalde aspecten van de huidige bewegingscultuur op de mens geëvalueerd.

Niet alleen is er een algemene evolutie van sterke afname van lichaamsbeweging in het dagelijkse leven, bovendien dreigt voor het kind de kind-eigen bewegingscultuur verloren te gaan. Reeds voor het zeer jonge kind ontbreken voldoende mogelijkheden om stappend, op eigen benen, de wereld te verkennen. In veel gevallen is het de levensstijl van de volwassene die de bewegingscultuur van het kind bepaalt : denk aan het alombekende kuipzeteltje, het kinderzitje en de auto. Traditionele bewegingsspelen zoals bijvoorbeeld blindemannetje, verstoppertje of bikkelen die in de vorige generatie nog gemeengoed waren en die elk kind een veelzijdige sociale en bewegingsontwikkeling waarborgden, zijn grotendeels verdwenen.

Steeds vaker vindt men kinderen die, als ze niet voortdurend beziggehouden, geanimeerd, worden, niets met zichzelf kunnen beginnen. Het valt dergelijke kinderen moeilijk ergens met hart en ziel bij betrokken te zijn. De vindingrijke, actieve wilsmens heeft plaats gemaakt voor de toeschouwer.

Vandaag de dag gaat er steeds meer aandacht naar beweging, naar sport. Maar de bewegingscultuur die daaruit groeit, heeft ook zijn keerzijde. Sport wordt immers vaak passief geconsumeerd en de bewegingsbeoefening zelf is dan weer sterk op perfectie en competitie gericht. De mate waarin en de manier waarop sport in de media aan bod komt, betekent wellicht dat eenzijdig lichamelijke topprestaties wat overgewaardeerd worden. Beweging, ook voor kinderen, wordt vaak beoefend vanuit de eisen van de discipline en niet vanuit de vraag wat de persoon, in casu het kind, voor zijn hele ontwikkeling nodig heeft. In vele sporten, spelen, dansdisciplines en fitnessoefeningen staat de technisch-mechanische beweging en het optimaal laten functioneren van het lichaam op de voorgrond. Het fantasie-element dat voor het kind tot 12 jaar zo inspirerend werkt, ontbreekt totaal.

In de R. Steinerpedagogie primeert, ook voor het leergebied Lichamelijke opvoeding, de algemene vorming. Het hoofddoel is hier niet de loutere lichaamstraining, maar de ontwikkeling van de bewegingsmogelijkheden in functie van de ontwikkeling van de gehele persoon. Het ingroeien in de lichamelijkheid wordt in deze ontwikkeling gezien als een rijpingsproces dat door opvoeding en onderwijs ondersteund en verder gevoerd wordt.

Een ander aspect, inherent aan bewegingsvaardigheden is het sociale. Beweging vergt oriëntatie in ruimte en tijd. De ontmoeting met de medemens, op persoonlijk- of groepsniveau, is daarvan een deel.

Samengevat betekent dit dat de R. Steinerpedagogie direct tracht aan te sluiten bij de persoonlijkheids- en sociale ontwikkeling van het kind en wel door de bewegingsvaardigheden eigen aan elke leeftijdsfase geleidelijk tot ontplooiing te laten komen. De deelname aan de hedendaagse bewegingscultuur is daarvan een afgeleide.

2. Visie op de verhouding tussen lichaam, ziel en geest (101)

Lichaamsverzorging en lichaamsbeweging worden niet op zich beschouwd maar steeds in hun verbinding met de psychische en geestelijke ontwikkeling. Vanuit dit gezichtspunt is het lichaam geen louter mechanisch-erfelijk gegeven maar heeft het ook een geestelijk aspect. Anderzijds uit het psychische zich ook lichamelijk; in het al dan niet welbevinden. Het ene wordt beschouwd als uitdrukking van het andere. Omgekeerd kan men via voeding, levensstijl en beweging, de conditie en functie van het lichaam zodanig beïnvloeden dat ook de ontwikkeling van de persoonlijkheid wordt gestimuleerd. Net zoals een bepaalde geestesinstelling de conditie en de functie van het lichaam kan beïnvloeden. Een evenwichtige wisselwerking tussen lichaam en geest vormt dus de basis voor een actief, productief leven waarin de mens blijft evolueren. Dit gezichtspunt riep nieuwe vormen van beweging in het leven zoals bijvoorbeeld de Bothmergymnastiek en euritmie.

Bij de Bothmergymnastiek staan de krachten die de mens ontwikkelt om zijn houding tegen de zwaartekracht in te handhaven centraal. In het krachtenspel van de beweging beleeft men zichzelf als een « grotere, vrijere mens » in de onbegrensde ruimte. Ruimte en tijd blijven geen abstracte begrippen maar komen tot leven door middel van het bewegende Lichaam. Door deze ervaring richt het begrensde menselijke lichaam zich steeds meer naar dit ideaalbeeld en vormt het zich ernaar.

Euritmie is een bewegingskunst die door middel van een zeer specifieke bewegings-taal de mens in staat stelt om met zijn gehele lichaam zowel het gesproken woord als muziek in gebaar en beweging om te zetten. Het lichaam wordt als het ware een instrument waarmee de mens op kunstzinnige wijze zichtbaar maakt wat in zijn innerlijke leeft. Hiermee kan de mens zijn gedachten, gevoelens en wilskracht in gebaar en beweging uitdrukken. Men spreekt dan ook van « bezield bewegen ». In elke beweging, in ieder gebaar zijn zowel persoonlijke als individu-overstijgende elementen aanwezig.

Ook meer traditionele bewegingsvormen en sporten kunnen een bijdrage leveren, vooral wanneer men zich niet alleen rekenschap geeft van de specifieke werking die zij uitoefenen op de psychische en geestelijke mens, maar ook wanneer men deze invloed doelgericht aanwendt.

3. De fysisch-psychische ontwikkeling van het kind

Het groeiproces van het kind kent geen continu verloop. De verschillende lichaamsdelen ontwikkelen niet volgens hetzelfde tempo. Ook op psychologisch vlak doen zich dergelijke discontinuïteiten voor (102).

Wanneer het kind omstreeks het zevende jaar naar de eerste klas gaat, ontstaat de schoolkindgestalte (103). Het hele lichaamsbeeld wordt beheerst door de ledematen en door een hoekige, doelbewuste beweeglijkheid. Tot en met het negende levensjaar worden de ruimte en de dingen beleefd binnen de eigen fantasiewereld. Het kind behoudt een sterk gevoel van één-zijn met zijn omgeving. Het geeft zich nog zonder terughouding aan de wereld en beleeft nog geen bewuste scheiding tussen zichzelf en de buitenwereld. De sfeerbeleving in de beweging en het meebewegen primeren. Daarom ligt het accent op ritmisch bewegen in kringspelen, reidansjes en bewegingsspelen (104). Op deze wijze vormt men tevens de nabootsingkracht om tot wilskracht op het niveau van de beweging.

Omstreeks het negende levensjaar komt deze ontwikkelingsfase geleidelijk tot een afsluiting. Bij kinderen van deze leeftijd leeft een sterke drang om de andere te evenaren. Men speelt hier op in en ontwikkelt deze tendens verder tot psychische kwaliteiten zoals moed, durf,...

Tijdens het tiende levensjaar groeit de romp sneller dan de overige lichaamsdelen De gehele gestalte wordt erdoor gedomineerd. Ademhalingsritme en hartritme stemmen zich nu pas in een harmonische verhouding op elkaar af.

Door de ik-beleving ontwikkelt het kind een andere relatie met de wereld. Het kind begint nu ook gevoelsmatig afstand te nemen van zijn omgeving en van zichzelf. Daardoor beleeft het zichzelf als anders dan de anderen. Daarmee wordt het voor de opdracht geplaatst om zichzelf te leren kennen. Het eigen lichaam wordt meer en meer als een eigen instrument ervaren. Stoeien is hiervan een typische uiting. Lichamelijke opvoeding sluit aan bij het motief van afbakening en beleving van grenzen. Men biedt het kind de gelegenheid om eigen mogelijkheden en beperkingen te verkennen en daaraan een waarheidsgetrouw zelfbeeld te ontwikkelen.

Na deze korte, voor sommige kinderen heftige periode van instabiliteit breekt een periode van hernieuwd evenwicht aan. Het kind is nu in staat om zijn ervaringswereld, ook op bewegingsniveau, te verruimen Het komt tot een relatie met natuurgegevens, figuren en gebeurtenissen die, zowel in tijd als in ruimte, verder van hem afstaan. Ook lichamelijk kan men spreken van een toestand van evenwicht; een goede beheersing en soepelheid van de ledematen geeft aanleiding tot harmonische bewegingen. Wat reeds aangelegd werd in de derde en vierde klas wordt uitgebreid en verdiept.

Omstreeks twaalf jaar komt het kind in de prepuberteit, waarbij opnieuw een lengtegroei optreedt. Aanvankelijk heeft dit een verhoogd lichamelijk prestatievermogen tot gevolg.

Een veel directere verhouding met de omgeving kenmerkt de begeleidende psychische verandering. Hierdoor hecht het kind veel belang aan behendigheid, vaardigheid en kracht. Het ontwakende causale denken wordt aangesproken en het oplossen van bewegingsproblemen of het verwerven van inzicht in bepaalde wetmatigheden van de beweging. Deze interesses kan men verder uitbouwen tot liefde voor de beheerste beweging.

Spoedig echter zijn de ledematen zo sterk uitgegroeid dat de bewegingen onhandig worden. De benen hebben de grootste relatieve lengte, de romp de kleinste. Het lopen, in zijn rijke verschijningsvormen tot schaatsen en rolschaatsen toe, is de bewegingsvorm die zowel bij psychische als de lichamelijke ontwikkeling aansluit.

Doordat de prepuberteit bij de meisjes zich soms al tegen het einde van het 10de levensjaar aankondigt, komen zij omstreeks het 12de-13de jaar al in de puberteit. Bij de jongens begint dit meestal omstreeks het 14de levensjaar. Met dit verschil wordt in het onderricht rekening gehouden (105).

4. Pedagogische consequenties

Lichamelijke opvoeding is gericht op het ondersteunen en verder ontwikkelen van de kindeigen bewegingsmogelijkheden. Deze hangen op hun beurt af van de verschillende groeifases van het kinderlichaam en de psychische ontwikkeling die eveneens gefaseerd verloopt.

Men gaat uit van het feit dat het lichaam van een kind volgens eigen fysiologische wetmatigheden functioneert en groeit. Deze wetmatigheden verschillen zozeer van die van de volwassene dat men, zeker in de basisschool, lichamelijke opvoeding niet direct kan richten op de huidige bewegingscultuur of op de eisen van de maatschappij inzake bewegingscompetenties. Men streeft eerst de volledige ontplooiing van de kind-eigen bewegingsmogelijkheden binnen elke ontwikkelingsfase na. Ook wat de lichamelijke ontwikkeling betreft, richt men zich op een geleidelijk en volledig doorlopen van alle ontwikkelingsfases.

Dit betekent niet dat er geen gangbare sporten aan bod komen. Zij worden echter geselecteerd in functie van de ondersteuning die zij kunnen bieden voor de fysieke, gevoels-, wils- en denkontwikkeling in hun onderlinge samenhang. Zo kunnen sporten als zwemmen, kunstduiken, schaatsen, hockey om welbepaalde redenen aangewend worden. Het moment waarop activiteiten aangeboden worden is evenmin willekeurig, (zeker niet zo vroeg mogelijk) maar stemt overeen met de behoeften eigen aan bepaalde ontwikkelingsfases.

De school heeft hierin ook een adviserende taak. Vooral waar het buitenschoolse activiteiten betreft, waar de persoonlijke keuze van kinderen en ouders overwegen. Op vraag van de ouders worden er suggesties gedaan, rekening houdend met de invloed van de sport op de gehele ontwikkeling van het kind.

Het leergebied als discipline neemt de specifieke verhouding van het menselijk lichaam tot de wereld als uitgangspunt. De krachten die de mens ontwikkelt om zijn houding tegen de zwaartekracht in te handhaven staan centraal. De veelzijdige bewegingsmogelijkheden die daaruit voortvloeien komen aan bod.

Het belang van de bewegingsopvoeding ligt echter niet uitsluitend in de lichaamsbeweging maar het gaat vooral om het psychisch « meebewegen ». Het kind moet er met zijn hele wezen bij kunnen zijn (106). Tevens is beweging een onuitputtelijk pedagogisch middel in het leerproces, ook in andere leergebieden. Het ondersteunt de geheugenontwikkeling, harmoniseert denkinspanningen, helpt het kind in zijn ruimtelijke oriëntering en ontwikkelt het sociaal gevoel. De bewegingssituaties worden in uiteenlopende contexten gecreëerd, zowel met objecten, taal of muziek.

Door deze aanpak ervaart het kind doorheen zijn ontwikkeling telkens opnieuw een andere benadering, een andere inhoud en een andere wijze van bewegen. Het kind kan door die ervaring tot het besef komen, dat naargelang de mens fysisch, psychisch en geestelijk evolueert, ook zijn bewegingsmogelijkheden, - competenties en -doelstellingen mee evolueren. Dit proces kan zich voltrekken zonder dat er een uitdrukkelijk beroep gedaan wordt op het bewuste kritische oordeelsvermogen. Zo kan hij tenslotte als volwassene vrij, in overeenstemming met zijn eigen evolutie, beweging in zijn levensstijl inbouwen.

5. Verantwoording van de eigen ontwikkelingsdoelen en eindtermen

De ontwikkelingsdoelen en eindtermen voor Lichamelijke opvoeding worden in drie groepen onderverdeeld :

1. Lichaamsbesef en bewegingsbeheersing

Hierin worden de motorische vaardigheden beschreven die beantwoorden aan de kind-eigen bewegingsmogelijkheden voor de leeftijdsfase van respectievelijk het schoolrijpe kind en de twaalfjarige. Deze omvatten zowel meer bewustzijnsmatige als op vaardigheid gerichte doelen op het gebied van lichaamsbesef, complexe lichaams- en bewegingsorganisatie, groot-motorische vaardigheden, klein-motorische vaardigheden, vorm en ritme en houdingen inzake kind-eigen bewegingssituaties.

Wat de ontwikkelingsdoelen betreft, worden specifieke doelen eigen aan de ontwikkeling van kleuter naar schoolkind ondergebracht in : handelend omgaan met betekenisinhouden, opeenvolgende handelingen en complexe tijd- en ruimtefactoren. Deze moeten steeds in hun samenhang en geïntegreerd in de andere leergebieden gezien worden.

De eindtermen bevatten tevens verfijningen naar spel en sportspelen en naar bewegen.

2. Gewoontevorming en veilig bewegen

Het betreft een praktisch-sociaal omgaan met de anderen en zichzelf en het laten ervaren van beweging als essentieel bestanddeel van het menselijk leven.

Voor het jonge kind zijn de doelen gebaseerd op het gewoonteleven, in de lagere school komen meer op zelfstandigheid gerichte doelen aan bod. Zoals reeds werd vermeld, speelt men niet rechtstreeks in op een inzicht in het verband conditie - prestatie, maar tracht men de kinderen de geestelijke dimensie van beweging te laten ervaren. Zo legt men de grondslag voor vaardigheden in een latere leeftijdsfase.

3. Beweging als persoonlijkheidsontwikkeling en sociaal gebeuren

Zoals reeds aangegeven, is bewegingsopvoeding steeds gericht op persoonlijkheidsontwikkeling en sociale opvoeding. In dit derde punt worden deze ontwikkelingsdoelen en eindtermen opgesomd. Zij komen uiteraard ook in de andere leergebieden tot uiting, vooral in het leergebied Sociale vaardigheden.

B. Ontwikkelingsdoelen

1. Lichaams- en bewegingsbeheersing
Lichaamsbesef
De kleuters

LO 1 tonen een duidelijke linker of rechter voorkeur voor éénhandige taken.
LO 2 kunnen hun voorkeurhand tonen, wanneer er op een kind-aangepaste wijze naar gevraagd wordt.
LO 3 tonen in taken waar tweehandigheid vereist is een taakverdeling in gebruik van linker- en rechterhand (-voet).
LO 4 tonen in het bewegen dat ze de opbouw van het lichaam aanvoelen en kennen en dat ze intuïtief rekening houden met de lichaamsopbouw en met lichaamsgrenzen en -verhoudingen.
LO 5 kunnen zelf actief omgaan met wijzigingen in de lichaamshouding, rekening houdend met de omgeving.

Complexe lichaams- en bewegingsorganisatie
De kleuters

LO 6 kunnen voor verschillende basisbewegingen de ledematen functioneel en gecoördineerd inschakelen.
LO 7 voeren de belangrijkste basisbewegingen uit zonder teveel overtollige meebewegingen.
LO 8 kunnen de zijkanten van het lichaam gebruiken en zijwaarts bewegen.
LO 9 kunnen de armen en benen afwisselend bewegen (ook in asymmetrische beweging), met overkruising.
LO 10 kunnen gerichte aandacht opbrengen voor verschillende sensorische prikkels en deze rustig laten inwerken.
LO 11 kunnen onder begeleiding kleuteraangepast materiaal veilig optillen, dragen en verplaatsen

Groot-motorische vaardigheden in gevarieerde kind-eigen bewegingssituaties
De kleuters
LO 12 tonen een toenemende bedrevenheid in basisbewegingen met betrekking tot de kind-eigen bewegingscultuur doordat zij :
— diverse ruimtelijke hindernissen kunnen nemen door te klimmen en te klauteren, te stappen, lopen en springen;
— het evenwicht kunnen behouden in verplaatsingen en bij houdingen op diverse steunvlakken;
— het eigen lichaamsgewicht veilig kunnen opvangen.
LO 13 tonen actieve bewegingspogingen om de eigen behendigheidsgrens volgens eigen aanvoelen te verleggen.

Klein-motorische vaardigheden in gevarieerde kind-eigen bewegingssituaties
De kleuters

LO 14 tonen een toenemende bedrevenheid in het functioneel aanwenden van klein-motorische vaardigheden doordat zij :
— klein-motorische vaardigheden in verschillende situaties voldoende nauwkeurig gedoseerd en ontspannen kunnen uitvoeren;
— de functionele grepen gebruiken voor het hanteren van voorwerpen (zie WO 12 en W0 13; TN22; MV3, MV4).
LO 15 tonen actieve bewegingspogingen om de eigen behendigheidsgrens volgens eigen aanvoelen te verleggen.

Vorm en ritme
De kleuters

LO 16 kunnen het eigen bewegingsritme aanpassen aan een eenvoudig opgelegd ritme.
LO 17 kunnen in groep en onder begeleiding eenvoudige bewegingsvormen uitvoeren die uitdrukking verlenen aan thema's en inhouden uit o.a.
— muziek;
— gesproken taal;
— vormen en figuren.
LO 18 zijn daarbij in staat zich in te leven in diverse situaties en personages.

Handelend omgaan met betekenisinhouden
De kleuters
LO 19 tonen in het handelend omgaan met betekenisinhouden een toenemend begrijpen en toepassen van :
— spelideeën van kinderspelen;
— lichaams-, bewegings-, ruimte- en tijdsbegrippen;
— voorstellingen (in tijd en ruimte), fantasie en beelddenken.

Opeenvolgende handelingen
De kleuters
LO 20 kunnen een eenvoudige reeks van opeenvolgende handelingen uitvoeren binnen bewegingsactiviteiten.

Complexe ruimte- en tijdsfactoren
De kleuters

LO 21 kunnen in de ruimte een afgesproken plaats terugvinden en er rekening mee houden.
LO 22 kunnen tijdens het bewegen rekening houden met plaatsaanduidingen.
LO 23 kunnen handelend rekening houden met een te overbruggen afstand.
LO 24 kunnen in eenvoudige bewegings- en spelsituaties de meest efficiënte bewegingsrichting kiezen.
LO 25 passen de eigen beweging aan aan de snelheid en het tempo en de tijdsduur van auditieve signalen.
LO 26 kunnen doelgericht een beweging onderbreken en laten opvolgen door een andere beweging.
LO 27 kunnen de eigen bewegingsbaan stoppen, richten en wijzigen afhankelijk van statische en dynamische objecten : andere bewegers, obstakels, bewegende voorwerpen.
LO 28 kunnen met een eenvoudig bewegingsantwoord reageren op auditieve, visuele en tactiele signalen.

Houding inzake kind-eigen bewegingssituaties
De kleuters

LO 29 beleven vreugde en voldoening aan de reeds vertrouwde bewegingssituaties en tonen belangstelling om nieuwe bewegingssituaties vanuit de nabootsing te integreren in het eigen bewegingsvermogen, zowel functioneel als omgevormd door middel van de eigen scheppende fantasie.
LO 30 kunnen van verschillende materialen en voorwerpen gebruik maken in functie van een zelfgekozen bewegingssituatie. (aansluitend bij WO 47 en WO 50)
LO 31 nemen zelf initiatief om te bewegen.
LO 32 beleven vreugde en voldoening aan beweging.

2. Gewoontevorming en veilig bewegen (zie ook WO 16, WO 20, WO 27 en WO 31)
De kleuters

LO 33 behouden de natuurlijke vitaliteit en bereidheid om fysieke inspanningen te leveren.
LO 34 zijn bereid om afhankelijk van de situatie een sfeer van rust te creëren of handelend op te treden.
LO 35 ontwikkelen een correcte lichaamshouding.
LO 36 kunnen kleuter-aangepast materiaal aanhalen, op de geëigende manier gebruiken en weer opbergen op de afgesproken plaats.
LO 37 ontwikkelen goede hygiënische gewoontes en weten dat schoeisel en kledij aan de omstandigheden aangepast worden.
LO 38 tonen in hen vertrouwde, kind-aangepaste situaties dat ze de eigen mogelijkheden en begrenzingen aanvoelen.
LO 39 kunnen in bewegingssituaties respectvol rekening houden met de veiligheid en de vermogens van andere kleuters en passen hun handelingen aan.

3. Beweging als persoonlijkheidsontwikkeling en sociaal gebeuren
De kleuters

LO 40 tonen hun wilskracht en doorzettingsvermogen door
— hun bewegingen met de nodige beheersing en concentratie uit te voeren;
— een aanvaarde taak vol te houden.
LO 41 tonen in diverse handelingssituaties een doelgericht bewegingspatroon.
LO 42 tonen een rustige aanwezigheid in het eigen lichaam, en een vertrouwdheid met de eigenheid ervan.
LO 43 tonen in diverse bewegingssituaties een variatie aan innerlijk beleven.
LO 44 durven de eigen bewegingsvormen en behendigheden tonen.
LO 45 kunnen zich binnen aanvaardbare grenzen emotioneel uiten.
LO 46 kunnen binnen een hen vertrouwd spel de spelregels respecteren. (zie ook WO 27 en WO 32)
LO 47 kunnen in concrete situaties in een bewegings- of spelcontext met de hulp van een hen bekende en vertrouwde volwassene eenvoudige afspraken maken voor het functioneren in subgroepjes. (zie ook WO 28)

C. Eindtermen
1. Lichaams- en bewegingsbeheersing
Lichaamsbesef
De kinderen

LO 1 kennen hun voorkeurhand en -voet en kunnen deze ook efficiënt gebruiken.
LO 2 kennen hun voorkeurzijde om te wenden en te draaien rond de lengteas en kunnen die ook gebruiken.
LO 3* zijn bereid beide lichaamszijden te gebruiken om te wenden en te draaien rond de lengteas.
LO 4* tonen in het bewegen een intuïtief, maar ook een bewust kennen, aanvoelen, omgaan en rekening houden met de eigen lichaamskenmerken, -mogelijkheden en beperkingen.

Complexe lichaams- en bewegingsorganisatie
De kinderen

LO 5 kunnen de motorische basisbewegingen op een voldoende flexibele en verfijnde wijze aanwenden in gevarieerde en complexe bewegingssituaties.
LO 6 kunnen verschillende basisbewegingen aaneenschakelen.
LO 7 kunnen verschillende basisbewegingen tegelijk combineren.
LO 8 kunnen onder verschillende sensorische prikkels die gelijktijdig worden waargenomen de relevante prikkel selecteren.

Variante vormen van groot-motorische basisbewegingen al dan niet gebruik makend van toestellen
De kinderen

LO 9 kunnen balanceren op de grond en op diverse soorten toestellen.
LO 10 kunnen in omgekeerde houding hangen en steunen.
LO 11 kunnen vrije sprongen en steunsprongen uitvoeren.
LO 12 kunnen verschillende vormen van rollen uitvoeren.
LO 13 kunnen aan een toestel draaibewegingen rond de breedte-as uitvoeren.
LO 14 kunnen diverse klimtoestellen opklimmen en veilig ervan afdalen.
LO 15 kunnen hun loopstijl en -tempo aanpassen aan de afstand.
LO 16 kunnen hoog- en verspringen.
LO 17 kunnen op verschillende manieren en met diverse tuigen werpen.

Klein -motorische vaardigheden
De kinderen
LO 18 kunnen klein-motorische vaardigheden in verschillende situaties voldoende nauwkeurig gedoseerd en ontspannen uitvoeren.
LO 19 kunnen de functionele grepen gedifferentieerd gebruiken voor het hanteren van voorwerpen.

Spel en sportspelen
De kinderen

LO 20 beheersen fundamentele bewegingsvaardigheden die nodig zijn om een eenvoudig bewegingsspel zinvol te kunnen spelen in eenvoudige sport- en spelsituaties.
LO 21 kunnen eenvoudige spelideeën uitvoeren in eenvoudige bewegingsspelen.
LO 22 kunnen zich in een spel inleven en hierbij verschillende rollen waarnemen.
LO 23 kennen elementaire tactische principes, kunnen ze toepassen in verwante spelen en kunnen een eenvoudig tactisch plannetje afspreken en uitvoeren.
LO 24 passen de afgesproken spelregels toe en aanvaarden de sancties bij overtredingen.

Vorm en ritme
De kinderen

LO 25 kunnen bewegingsvormen uitvoeren op een opgelegd ritme.
LO 26 kunnen een danscombinatie (een aantal bewegingspatronen achter elkaar) onthouden en zonder aanwijzingen uitvoeren.
LO 27 kunnen diverse bewegingsvormen uitvoeren die uitdrukking verlenen aan thema's en inhouden uit o.a.
— muziek;
— gesproken taal;
— vormen en figuren.
LO 28 zijn daarbij in staat om zich in diverse situaties en personages in te leven.

Bewegen in verschillende milieus
De kinderen
LO 29 bewegen op een aangepaste manier in de vrije natuur.
LO 30 voelen zich veilig in het water :
— zij kunnen zwemmen;
— zij kunnen zich spelend bewegen in het water.

Houding inzake kind-eigen bewegingssituaties
LO 31 zoeken zelfstandig naar een oplossing voor een bewegings- of spelprobleem.
LO 32 kunnen zelfstandig materiaal kiezen en opstellen.
LO 33 zijn in staat gekende oefen- en spelvormen zelfstandig op te starten en in gang te houden.

2. Verantwoord en veilig bewegen
De kinderen

LO 34 kunnen veiligheidsafspraken naleven.
LO 35 kennen de gevaren en risico's van bewegingssituaties en kunnen deze inschatten en signaleren.
LO 36 kunnen in een voor hen overzichtelijke noodsituatie hulp inroepen of zelf helpen en zijn bereid zich te laten helpen ingeval van pijn.
(zie WO Gezondheid, levensstijl en verkeer : WO 40 t.e.m. WO 47)
LO 37* hebben noties over de eigen constitutie en ontwikkelen een correcte lichaamshouding.
LO 38* ontwikkelen uithouding, kracht, lenigheid, snelheid en spierspanning in functie van het bereiken van de motorische competenties.
LO 39* beleven voldoening aan fysieke inspanningen en behouden hun enthousiasme en een streven naar verdere ontwikkeling en beoefening van motorische vaardigheden.
LO 40* beseffen de betekenis van oefenen en zijn bereid te oefenen.
LO 41* zijn bereid om afhankelijk van de situatie een sfeer van rust te creëren of handelend op te treden en kunnen het non-verbale gebruiken en terughouden.
(zie ook Muzische vorming : Drama)
LO 42 kennen de gedragsregels en gewoonten van de school voor gezonde voeding, levensstijl en hygiëne.
LO 43* zijn bereid een positieve waarde toe te kennen aan dit gedrag.
(zie ook WO 40 en WO 41*)
LO 44 kennen mogelijke vormen van rollend en/of glijdend materiaal en weten er veilig mee om te gaan.

3. Beweging als persoonlijkheidsontwikkeling en sociaal gebeuren

De kinderen

LO 45* kunnen hun wilskracht doelgericht gebruiken en tonen dit doordat :
— zij bereid zijn een opdracht vol te houden en af te werken;
— zij een aanvaarde taak volledig kunnen uitvoeren;
— zij bereid zijn te oefenen en de functie en zin van het oefenen kunnen ervaren.

LO 46* tonen hun concentratievermogen en fantasie door middel van beheerste bewegingen.

LO 47 ontwikkelen een sociaal gevoel en tonen dit :
— doordat zij tijdens de bewegingssituaties de anderen kunnen waarnemen en ook bereid te zijn de ander waar te nemen;
— doordat zij met iedereen kunnen en willen samenwerken om een gezamenlijk doel te bereiken, waarbij zij hun eigen inspanning en die van de anderen leren inschatten en waarderen in functie van het gezamenlijk doel;
— doordat zij kunnen helpen en bereid zijn zich waar nodig te laten helpen;
— doordat zij zich kunnen aanpassen aan regels;
— doordat zij anderen ruimte geven zodat iedereen zinvol kan deelnemen.

LO 48* kunnen deelnemen aan bewegingsactiviteiten in een geest van fair-play.

LO 49* kunnen zich spontaan en echt gedragen op een sociaal aanvaardbare wijze.

LO 50* zijn bereid ongecontroleerde en ongewenste uitingen bij zichzelf te zien en recht te zetten;

LO 51 kunnen bewegingsmateriaal op de geëigende manier gebruiken.

Leergebied Muzische vorming

A. Menskundige, pedagogische en onderwijskundige opvattingen

1. Situering

In de R. Steinerpedagogie beklemtoont men het leren kennen, leren beleven en leren omgaan met de eigenwaarde en wetmatigheden van klank en ritme, kleur, lijn en vorm die in elk kunstzinnig proces aanwezig zijn. De R. Steinerpedagogie gaat in Muzische vorming niet uit van het functioneel aspect van kunst : kunst als uitdrukkingsmiddel. Communicatie of zelfexpressie in de zin van zich uitdrukken door middel van eigen bedachte tekens (in kleur, vorm, beweging, klank en ritme) zijn geen hoofddoelstellingen in de R. Steinerpedagogie. Hiermee wordt niet ontkend dat kunst met bepaalde doelen geconcipieerd en gebruikt kan worden en dat deze vorm van muzisch handelen in onze maatschappij steeds meer beoefend wordt. Deze benaderingswijze sluit echter niet aan bij de visie van de R. Steinerpedagogie.

De R. Steinerpedagogie kiest ervoor om het kind via zijn handelen en zijn gevoelsleven kennis te laten maken en zich te laten verbinden met één of meer basiselementen van een muzische activiteit : klank en ritme, kleur, lijn en vorm.

Deze bezitten een eigen inhoud, eigen wetmatigheden, een eigen waarde en intrinsieke kwaliteit en worden niet gehanteerd als verwijzing naar of vertaling van ideeën of indrukken. Het gaat dus niet om het leren interpreteren of het leren uitdrukken van persoonlijke ervaringen of ideeën in een artistieke taal.

In het tweede punt « Visie op kunst en mens » wordt deze opvatting verder verduidelijkt.

Omdat men het daadwerkelijk doorleven van het proces zelf als vormend element sterk beklemtoont, komen de kennis, het leren interpreteren en kritisch evalueren van, specifieke eindproducten uit de leefwereld als uitgangspunt niet in aanmerking (bepaalde kunstwerken of beeld- en klankinformatie uit de audiovisuele media).

In de basisschool leert het kind zich eerst verbinden met de verschillende muzische processen, In beeld, muziek, taal en beweging. Hierbij streeft men binnen elke discipline een evenwichtige betrokkenheid na tussen de motoriek, het gevoelsleven en het denken. Ook dit streven beïnvloedt de keuze van de leerinhouden. Technieken of disciplines die een eenzijdige passiviteit van de motoriek, het gevoel of het denken veroorzaken worden in deze leeftijdsfase vermeden. Dit ervarings- en verbindingsproces wordt gedurende de eerste twee jaren van het middelbaar onderwijs vervolledigd. Op basis van dit ervaringsgeheel wordt in de laatste jaren van het middelbaar onderwijs, naast de praktische beoefening van de verschillende disciplines, overgegaan naar de oordeelsvorming. Men bespreekt daar achtereenvolgens de evolutie en de esthetische kwaliteiten van de beeldende kunsten, de taal, de muziek en de architectuur.

De ontwikkeling van het esthetisch gevoel heeft niet enkel betrekking op « Kunst ». Het esthetisch gevoel moet immers ook de kiem in zich dragen voor schoonheidsbeleving op andere terreinen. Of men hierin slaagt, wordt mee bepaald door de kwaliteit van het kunstzinnig proces : de manier waarop er wordt omgegaan met de basiselementen van elk scheppend proces.

In het muzisch handelen streeft men steeds een evenwichtige wisselwerking tussen impressie en expressie na. Kwaliteiten en wetmatigheden eigen aan klank en ritme, kleur, lijn en vorm treden in interactie met de persoonlijkheid die ermee geconfronteerd wordt. Er ontstaat als het ware een pendelbeweging tussen meer beschouwende waarnemingsmomenten en actieve inbreng zodat iets nieuws kan ontstaan. Hetzij als « kunst »werk, hetzij als ontwikkelingsmoment in de mens zelf.

In zekere zin beschouwt men elk ontwikkelingsproces, dus ook dat van kind tot volwassene als een muzisch (creatief-scheppend) proces. Elke mens werkt met de eigenschappen die hij bezit, wat hij nog aan mogelijkheden in zich draagt en vormt deze om tot iets nieuws. Om dit vooral innerlijk geleide ontwikkelingsproces te stimuleren, geeft men het kind de gelegenheid om deze processen ook daadwerkelijk handelend te beoefenen. Door muzische vorming wil men op die manier inspelen op het muzische (creatief scheppende) element dat in elk werkelijkheidsaspect en in elk menselijk handelen aanwezig is en dat zich uitdrukt door middel van bovengenoemde elementen.

Muzische vorming speelt dus niet enkel een rol op het gebied van kennis, vaardigheden en attitudes met betrekking tot « het kunstzinnige in de wereld ». Zij wil bijdragen tot de vorming van het vermogen om zich creatief-scheppend verder te ontwikkelen.

2. Visie op kunst en mens

Evenals vele moderne kunstenaars (107) betreurde Steiner (108) dat de esthetici van zijn tijd het zelfstandig belang van de kunst niet erkenden.

In de visie van R. Steiner houdt de behoefte van de mens aan kunst zowel verband met zijn houding tegenover de zintuigelijke wereld als met zijn bewustzijnsevolutie. Het ene is de veruiterlijking van het andere.

Een eerste element hierin is de wijze waarop de mens de wereld ervaart. Tussen de waarnemingswereld en de ideeënwereld - zoals die bijvoorbeeld in de wetenschap verschijnt - schept de mens als het ware een middengebied, waarin hij niet onderworpen is aan de logische noodzaak van de natuurwetten, maar waar hij zijn vrijheid kan beleven.

Het tweede aspect situeert zich niet op het gebied van de zintuigelijke waarneming maar in de recente psychische ontwikkeling van de mens (109). Deze heeft bepaalde lagen uit het onderbewustzijn, die een sterke tendens naar het visionaire in zich dragen, meer naar de oppervlakte van het bewustzijn gebracht. Vanuit die « beelddrang » en als tegenwicht, komen kunstuitingen die als expressionistisch (110) gekarakteriseerd worden, voort.

Kunst is dus noch nabootsing van de realiteit, noch illustratie van een idee, maar sneeft ernaar om een objectieve werkelijkheid op een nieuwe wijze te laten ontstaan. Niet wat is, maar wat kan zijn is de basis van de kunst; niet het werkelijke, maar het mogelijke wordt opgeroepen. Kunst draagt naast het beeld van wat reeds geworden is steeds een toekomstperspectief in zich.

Om een verdere ontwikkeling mogelijk te maken dient men zowel de waarneming van de werkelijkheid te oefenen als de innerlijke waarneming van wat in het onderbewuste leeft.

De ontwikkeling van de mens en die van de kunst vormen echter niet enkel in historisch perspectief een eenheid. Elke discipline en techniek oefent zijn specifieke werking uit op de ontwikkeling van het individu. Dit verband vormt ook het uitgangspunt voor de muzische vorming van het kind.

Ter illustratie willen we hier wijzen op het onderscheid tussen het gebruik van lijn en kleur. In de kunstwetenschap worden zij beschouwd als polaire gegevens met elk hun specifieke werking. Ook op de ontwikkeling van het kind oefenen zij elk hun eigen invloed uit. Daarom worden zij als het ware apart behandeld; het schilderen wordt opgebouwd vanuit de kleurbeleving, het vormtekenen « neemt een lijn mee uit wandelen ». Het spreekt vanzelf dat de wederzijdse beïnvloeding, zoals uit de kleur een vorm laten ontstaan ook aan bod komt. Vooral in het tekenen kan elk kind zelfstandig, vorm en kleur samen gebruiken. Bij boetseren en handvaardigheid komen lijn, vorm en kleur in hun ruimtelijke werking aan bod.

De plaats van de media in deze benadering (111)

Voor de Muzische vorming kiest men in de R. Steinerpedagogie voor een directe omgang met klank en ritme, kleur, lijn en vorm, met voor het kind inzichtelijke werktuigen en materialen. De vraag rijst dan ook, welke plaats de media in deze benadering hebben. In dit beknopte bestek kan men slechts wijzen op enkele karakteristieke kenmerken van audiovisuele technieken eigen aan de media en welke invloed ze hebben op de mens en op het kind in het bijzonder. Aan de hand daarvan wordt duidelijk waarom hier geen concrete eindtermen voor het hanteren van audiovisuele apparatuur geformuleerd worden.

Eerst en vooral zijn er invloeden die eigen zijn aan de techniek zelf en waar de menselijke fysiologie en psyche op een bepaalde wijze op reageert. Als opmerkelijkste fenomeen kan men wijzen op de beeldsynthese bij video en televisiegebruik. Een van de eigenschappen van het beeldscherm is het oplichten van verschillende punten, aan een uitzonderlijk hoge snelheid en met verschillende intensiteit. Op geen enkel moment is er een volledig beeld op het scherm aanwezig. Omdat het netvlies van de mens veel te traag is om een lichtpunt te volgen dat in 1/30 seconde een half miljoen beeldpunten doorraast en dan weer opnieuw begint, ontstaat het beeld pas in het oog van de kijker. Hierdoor heeft men niet enkel de indruk dat men deze beelden innerlijk beleeft, maar men kent ze in zekere zin een werkelijkheidswaarde toe. Ook al weet men dat wat men ziet slechts een beeld is, in het gevoelsleven blijft de indruk achter dat wat men gezien heeft realiteit is. Ofwel vervalt men in de tegenovergestelde mening, namelijk dat alles wat men op het beeldscherm ziet illusie is.

De wilsactiviteit, gevoelsbasis en bewustzijnsgraad die nodig zijn om op het juiste moment voldoende afstand te kunnen nemen van beeld- en klankindrukken die met deze technieken tot stand komen, verwerft een kind slechts geleidelijk na zijn 14de levensjaar.

Daarnaast is er in de mens zelf de hoger beschreven « beelddrang » waarop ook de mediawereld inspeelt. Ondanks een overweldigend aanbod aan beelden en informatie veroorzaken de gebruikte technieken een verregaande psycho-motorische passiviteit. Het volstrekt monotoon heen en weer flitsen van het lichtpunt op het beeldscherm veroorzaakt bij de mens een toestand van ontspanning. Hoewel men wakker blijft, vervalt men in een bewustzijnstoestand die een sterke verwantschap vertoont met de slaap. Er treedt een op E.E.G. (112) duidelijk waarneembare, met de slaaptoestand verwante bewustzijnsvermindering op.

Binnen de R. Steinerpedagogie kiest men ervoor om de opname en verwerking van informatie, ook beeldinformatie, in een actieve en evenwichtige psycho-motorische situatie te laten verlopen.

Ook in de klankoverdracht-technieken, in digitaaltechniek en dergelijke, vindt men vervreemdende tendensen terug. Binnen het opzet van deze uiteenzetting kan slechts gewezen worden op enkele karakteristieken eigen aan mediatechnieken, die de door de R. Steinerpedagogie nagestreefde ontwikkeling van het kind niet ondersteunen.

Het blijft evenwel een feit dat het onderwijs een antwoord moet bieden zowel op de behoeften die ontstaan vanuit de innerlijke evolutie van de mens, waaronder de behoefte aan beelden, en de invloeden die zich op dit gebied vanuit de maatschappij en de techniek doen gelden. Binnen de R. Steinerpedagogie gebeurt dit niet door media tot leerinhoud te maken en het kind aan de hand daarvan een kritische houding bij te brengen tegenover de media. Eerder wil men een alternatief bieden door het kind de gelegenheid te bieden om met behulp van zijn scheppende fantasie eigen innerlijke beelden op te bouwen. Tegenover de passieve beeldconsumptie tracht men de innerlijke voorstellingsactiviteit te ontwikkelen.

Op het vlak van het denken biedt de vertelstof hiervoor kansen. Overeenkomstig de leeftijdsfase krijgt het kind inhouden aangeboden die aansluiten bij zijn gevoelswereld. Op deze basis worden telkens nieuwe identificatiemomenten gecreëerd. Elk individueel kind bouwt doorheen zijn gehele evolutie door middel van zijn fantasie eigen innerlijke beelden op, aangepast aan zijn persoonlijke behoeften (113).

Het kind krijgt ook op het vlak van de wilsactiviteit en de motoriek ondersteuning. De technieken worden gekozen omwille van de overeenstemming van handelingsverloop en harmoniserende invloed op de overige psychische en fysiologische processen. Men tracht het doelgericht, door eigen innerlijke activiteit geleid bewegingsverloop op te wekken. Daarom kiest men binnen de R. Steinerpedagogie voor een directe omgang met klank en ritme, kleur, lijn en vorm, door middel van voor het kind inzichtelijke werktuigen en materialen. Ook hier is het duidelijk dat het hanteren van audiovisuele apparatuur binnen dit kader geen leerinhoud, ontwikkelingsdoel of eindterm kan zijn.

3. De betekenis van kunst voor de ontwikkeling van het kind

De grote drijvende kracht, die een eigen innerlijk gevoelsleven doet ontstaan en verder ontwikkelt, is de scheppende fantasie, die in het kinderleven (114) na het derde jaar doorbreekt. Hierdoor sluit het kind de voelende ziel min of meer af van de buitenwereld en vormt het een eigen binnenwereld. Een levendige gevoelsbeweging ontstaat die zich onafhankelijk maakt van de directe aanleiding uit de buitenwereld.

Dit streven naar een zelfstandig gevoelsleven wordt ondersteund door de kunstzinnige vorming van het kind. Het gevoelsleven wordt gericht op een gebied waar geestelijke normen gelden zodat het zich kan losmaken van de nog sterke binding aan de lichaamsfuncties - ook wel begeerteleven genoemd.

Ook hier krijgt het proces de centrale plaats. Het jonge kind geeft tekenend, schilderend, musicerend zijn individuele ontwikkeling weer. In dit perspectief wordt het resultaat geïnterpreteerd als beeld van de ontwikkeling van het kind en niet als « kunstwerk ».

Ook voor de zeven- tot veertienjarige staat het beoefenen en beleven van het kunstzinnige centraal. Door het schilderen, tekenen, musiceren en bewegen, ervaart het kind de verschillende aspecten van het muzische en de verschillende vormen waarin schoonheid zich in de wereld manifesteert.

Overeenkomstig het algemeen ontwikkelingbeeld van deze leeftijdsfase worden klank en ritme, kleur, lijn en vorm meer gedifferentieerd behandeld.

De processen die zich afspelen tijdens het kunstzinnige handelen zijn het belangrijkste, het resultaat is slechts van belang doordat het een beeld geeft van de doorlopen ontwikkeling.

Omstreeks het veertiende levensjaar wordt de ervaring en beleving van het kunstzinnige verder ontwikkeld tot een esthetisch oordeel. De aanzet hiertoe werd reeds gegeven in de basisschool : in de wijze waarop men het kind het eigen werk en dat van de anderen leert waarnemen.

4. Muzische vorming

In Muzische vorming staat de ontwikkeling van het kleur-, klank- en vormgevoel centraal. Het waarnemen hiervan heeft zowel te maken met elementen van de werkelijkheid (visueel, auditief, tactiel en motorisch) als met wat hieraan wordt beleefd : de esthetische ervaring. Het uitgangspunt is dat die esthetische ervaring niet slechts een subjectief verschijnsel is. Er is meer : het beleven van de esthetische aspecten van de objectieve werkelijkheid betekent een wezenlijke verdieping van het inzicht in de realiteit. Enerzijds biedt men het kind de mogelijkheid om vorm en kleur los van concrete voorwerpen te beleven, door Muzische vorming ook in aparte disciplines aan te bieden : schilderen, vormtekenen, boetseren enzovoort. Anderzijds wordt het kunstzinnige handelen in de andere leergebieden geïntegreerd (zowel methodisch als thematisch). Het gaat hierbij niet in de eerste plaats om illustratieve waarde of kritische beschouwingen, maar om de versterking van het waarnemingsvermogen en het belevingsvermogen. Door bijvoorbeeld te schilderen laat men vanuit de kleurbeleving een plant ontstaan die in plantkunde werd besproken; vanuit het vormgevoel wordt een dier geboetseerd dat in dierkunde werd besproken. Men wil het kind de specifieke schoonheid en zijnswijze van elk aspect van de realiteit laten beleven, laten zien dat een dier op een andere wijze mooi is dan een gebouw of een meetkundige figuur.

5. Verantwoording van de eigen ontwikkelingsdoelen en eindtermen

In zijn fasering richt het leerplan, en dus ook de ontwikkelingsdoelen en eindtermen, zich naar de ontwikkelingsfasen van het kind en naar de chronologie van de mensheidsontwikkeling. Hierbij wordt telkens rekening gehouden met de klassikaal bereikte rijpheid. Tevens wil het onderricht een tegenwicht bieden voor cultuurfenomenen die op passieve beleving gericht zijn. Daarom kent men in de Rudolf Steinerscholen aan het cognitieve aspect van Muzische vorming (het op kennis gebaseerde kritisch oordelen) een andere plaats toe. De opbouw van de cognitieve elementen verloopt namelijk in samenhang met het gehele ontwikkeling over de gehele schoolloopbaan.

Hoewel de verschillende aspecten van de esthetische ervaring in de praktijk nauw met elkaar verweven zijn, worden zij omwille van de duidelijkheid over de verschillende uitgangspunten, doelstellingen en inhouden In verschillende domeinen en deelgebieden ondergebracht. Het leergebied Muzische vorming bestaat uit vier domeinen : beeldende vorming, muziek, drama en beweging.

Beeldende vorming wordt voor de eindtermen opgedeeld in schilderen, vormtekenen, tekenen, boetseren en handvaardigheid. De attitudes voor ontwikkelingsdoelen en eindtermen worden in een apart punt beschreven maar worden uiteraard geïntegreerd in de andere domeinen.

De kunstzinnige activiteiten die met taal verbonden zijn zoals toneel, recitatie en dergelijke, dienen in samenhang met het leergebied taal gezien te worden, de kunstzinnige activiteiten die met lichaamsbeweging samenhangen met het leergebied Lichamelijke opvoeding.

B. Ontwikkelingsdoelen

1. Beeld

De kleuters

MV 1 kunnen actief omgaan met kleur en vorm, waardoor zij
— hun waarnemingsvermogen en geheugen versterken;
— tot kleur- en vormbeleving komen;
— de meest courante kleuren kunnen benoemen.

MV 2 kleurgebruik en vormgeving op fantasierijke, zinvolle wijze integreren in hun belevings- en voorstellingswereld.

MV 3 materiaalgevoeligheid en fijne vinger-motoriek ontwikkelen door actief om te gaan en vertrouwd te raken met de kwaliteiten van een beperkt aantal materialen en technieken, o.a.
— papier, lijm, kleurkrijt, bijenwas, aquarelverf, penselen;
— scheuren, lijmen, tekenen, boetseren, schilderen.

MV 4 kunnen hen vertrouwde technieken en materialen op aangepaste wijze gebruiken.

MV 5 brengen eerbied op voor de materialen.

MV 6 kunnen vreugde, verwondering en voldoening beleven aan het muzische proces.

MV 7 geven (onbewust) uiting aan hun individuele ontwikkeling, door middel van kleur, lijn en vormgeving.

2. Muziek

De kleuters kunnen

MV 8 klanken, stilte en stemmingen ervaren, herkennen en op een fantasierijke, zinvolle wijze integreren in hun belevings- en voorstellingswereld.
(zie ook WO 26 : kunnen selectief, gericht luisteren, door zich af te sluiten voor geluiden die niet van belang zijn voor het beluisterde)

MV 9 eenvoudige liedjes zingen.

MV 10 een toenemende ademhalingsbeheersing ontwikkelen.

MV 11 vreugde en voldoening beleven aan het zingen en het bespelen van muziekinstrumenten.

3. Drama

De kleuters

MV 12 tonen handelend in een bewegings- of spelcontext dat zij hen bekende en vertrouwde mensen, dieren en planten op een fantasierijke, zinvolle wijze kunnen integreren in hun belevings- en voorstellingswereld. (zie ook WO 2)

MV 13 tonen handelend in een bewegings- of spelcontext dat ze voorwerpen of op bepaalde voorwerpen gebaseerde handelingswijzen op een fantasierijke, zinvolle wijze kunnen integreren in hun belevings- en voorstellingswereld.
(zie ook WO 13)

MV 14 kunnen spontaan kleine stukjes uit een verhaal, vers of sprookje dramatiseren.
(zie ook TN 16)

MV 15 kunnen zich inleven in herkenbare rollen en situaties en vanuit de eigen verbeelding en beleving hierop inspelen. (zie ook TN 17)

MV 16 ervaren dat er een verband bestaat tussen woord en gebaar of beweging. (zie ook TN 23 en TN 24)

MV 17 genieten van voor hen bestemde verhalen, toneel, poppenspel.

4. Beweging

(zie ook LO 16 t.e.m. 20 en LO 29)
De kleuters kunnen

MV 18 samen met de andere kleuters en de kleuteronderwijzer bewegingen uitvoeren op muziek.
MV 19 belangstelling tonen om het bewegingsinspirerend gegeven nauwkeurig te observeren en vanuit de nabootsing weer te geven.
MV 20 meedoen met bewegingen die tijdens het vertellen van een verhaal of het voordragen aan bod komen.
MV 21 tijdens het bewegen met de anderen rekening houden.
MV 22 waargenomen klanken omzetten in beweging.

5. Attitudes
De kleuters

MV 23 genieten van vertrouwde activiteiten en handelingen en tonen belangstelling voor nieuwe dingen.
MV 24 beleven vreugde en voldoening aan muzische activiteiten.
MV 25 vertrouwen op hun expressiemogelijkheden en durven deze tonen.
MV 26 kunnen respect betonen voor uitingen van leeftijdgenoten.

C. Eindtermen
1. Beeld
Schilderen
De kinderen

MV 1 kunnen objectieve wetmatigheden uit de kleurenwereld toepassen en tonen dit doordat zij in aquareltechniek (schilderen met waterverf op nat papier, het zgn. nat-in-nat schilderen) :
— kleuren zuiver naast elkaar kunnen schilderen;
— de kleurvlakken evenwichtig kunnen verdelen;
— kleurovergangen kunnen schilderen;
— kleuren over elkaar kunnen schilderen, zodat secundaire kleuren ontstaan;
— met drie kleuren binnen elke kleur een nuancering van intensiteit kunnen geven.
MV 2 kunnen de kwaliteit van de kleuren beleven en herkennen en bezitten een gevoel voor de eigen taal van elke kleur :
— zij kunnen verschil in spanning, harmonie of disharmonie tussen kleuren ervaren en hanteren;
— zij kunnen het kwalitatief onderscheid ervaren en hanteren tussen polaire, complementaire of naast elkaar liggende kleuren.
MV 3 kunnen loskomen van stereotiepe vormen en patronen en leggen hierdoor de basis voor een dynamisch denken dat zich beweegt tussen waarneming en fantasie; tussen het gewordene en wat nog zal ontstaan.
MV 4 kunnen op basis van de beleving van het verband tussen kleur en vorm, door middel van kleur vormen weergeven : zij kunnen in aquarel-techniek (schilderen met waterverf op nat papier, het zgn. nat-in-nat schilderen) :
— uit de kleur menselijke gestalten laten ontstaan;
— uit de kleur dierlijke gestalten laten ontstaan;
— uit de kleur plantengestalten laten ontstaan;
— vormen uit het mineralenrijk en landschappen laten ontstaan.
(zie ook TN 8*, WO)
MV 5 tonen dat zij een thema door middel van kleur en vorm kunnen verbeelden.
MV 6* hebben een besef van de werking en het innerlijk gebaar van kleuren en vormen.
MV 7 kunnen zelfstandig het nodige materiaal gebruiken :
— voorbereiding en opruimen;
— technische problemen verhelpen : een te nat / te droog blad, te veel / te weinig verf.
MV 8* zijn bereid om zorgzaam om te gaan met het materiaal.
MV 9* zijn bereid door te zetten tot het werk voltooid is en leren ook waarnemen wanneer het voltooid is.
MV 10* zijn bereid hun werk en dat van de anderen op eenzelfde wijze waar te nemen, er afstand van te nemen, een onderscheid te maken en het te respecteren,

Vormtekenen
De kinderen

MV 11 kunnen de structuur en opbouw van een vorm waarnemen en herkennen en tonen dit doordat zij :
— met de vrije hand door middel van rechte en de gebogen lijnen vormen kunnen tekenen;
— in staat zijn tot een nauwkeurige, zekere lijnvoering.
MV 12 tonen hun inzicht in de structuur en opbouw van een vorm doordat zij vormen en meetkundige figuren kunnen tekenen, rekening houdend met ruimtelijke richting en temporele ordening.
MV 13 kunnen de vormen niet enkel in het voorstellingsvermogen beleven, maar ook door middel van lichaamsbeweging, waarbij zij verschillende zintuigfuncties op elkaar kunnen afstemmen.
(zie ook LO 27)
MV 14 kunnen het kunstzinnige met het exacte verbinden.
MV 15* ontwikkelen een dynamische wisselwerking tussen denken en waarnemen.
MV 16* ontwikkelen een gevoel voor de schoonheid van de niet- figuratieve vorm.
MV 17* ontwikkelen, door middel van waarneming en het (vrije-hand-)tekenen, waardering voor meetkundige of cultureel bepaalde vormen, figuren en patronen.
MV 18* zijn bereid door te zetten tot het werk voltooid is en leren ook waarnemen wanneer het voltooid is.

Tekenen
De kinderen

MV 19 kunnen door middel van kleur en lijn wat zij waargenomen hebben (vanuit de herinnering) of wat zij zich voorstellen weergeven.
MV 20 kunnen diverse leerinhouden verwerken, ook illustratief en besteden daarbij aandacht aan lijnvoering, kleurgebruik en verhoudingen.

Boetseren
De kinderen

MV 21 kennen klei en kunnen er op aangepaste wijze mee omgaan.
MV 22 kunnen omgaan met het ruimtelijk aspect van het materiaal klei;
— zij kennen het onderscheid tussen holle en bolle vormen en kunnen deze uit klei vormen;
— zij kunnen in hun werk de wisselwerking van holle en bolle vormen hanteren.
MV 23 kunnen zelfstandig het nodige materiaal gebruiken (voorbereiding en opruimen).
MV 24* zijn bereid zorgzaam om te gaan met het materiaal.
MV 25* zijn bereid door te zetten tot het werk voltooid is en leren ook waarnemen wanneer het voltooid is.
MV 26* zijn bereid hun werk, en dat van de anderen op eenzelfde wijze waar te nemen, er afstand van nemen, een onderscheid maken en te respecteren.

Handvaardigheid
(zie ook WO 2. Technische vorming)
De kinderen

MV 27 kennen diverse materialen en technieken en kunnen ermee omgaan : papier, lijm, knippen, scheuren, wol, bijenwas, hout.
MV 28 kunnen doelgericht voorwerpen maken.

2. Muziek
De kinderen
MV 29 kunnen muziek beluisteren en actief beoefenen, met aandacht voor :
— melodie;
— ritme;
— klankeigenschappen, stemming en specifieke schoonheid.
MV 30 kunnen praktisch musicerend :
— een eigen stem voeren;
— in tweestemmige harmonie samengingen;
— een instrument bespelen, waarbij zij reeds een zeker individualisme tonen;
— hun individuele inbreng in de groep hanteren en plaatsen.
MV 31 beheersen notenschrift en muziekterminologie in functie van het praktisch musiceren :
— zij kunnen wat visueel wordt waargenomen verbinden met wat gehoord, gezongen of gespeeld wordt;
— zij kunnen zich klanken en intervallen voorstellen;
— herkennen en begrijpen een beperkt aantal technische termen : noten (hele, halve, kwart, achtste), rust, maat, ritme, interval.
MV 32* hebben een gehoor en een luisterhouding ontwikkeld die een onbevooroordeeld luisteren naar muziek en een verdere verkenning van de muziekwereld mogelijk maken.
MV 33* ervaren de sociale kwaliteiten van samen zingen en musiceren en beleven vreugde en voldoening aan het zingen en musiceren.
MV 34* beseffen de betekenis van regelmatig oefenen en zijn bereid daaraan een positieve waarde toe te kennen.
MV 35 kunnen op aangepaste wijze en zorgzaam omgaan met muziekinstrumenten en ander muziekmateriaal.
MV 36* zijn bereid een positieve waarde aan dit gedrag toe te kennen.

3. Drama
De kinderen

MV 37* kunnen genieten van voor hen bestemde activiteiten op schoolniveau.
MV 38 kunnen aandacht en respect opbrengen voor toneel- en voordrachtkunst en tonen dit door een aangepaste kijk- en luisterhouding.
MV 39 kunnen geconcentreerd luisteren naar een gesproken tekst (verteld of voorgelezen) en die mondeling dramatisch weergeven.
MV 40 kunnen spelvormen in functie van thema's uit de leerstof of in een sociale context hanteren.
MV 41 kunnen thema's uit de leerstof, gebeurtenissen of gevoelens, dramatisch of door middel van voordracht weergeven.
MV 42 kunnen gebruik maken van stem (articulatie, adembeheersing, tempo, toonhoogte), houding, beweging, gebaar en mimiek in functie van de speelsituatie.
MV 43 kunnen zich in een rol inleven en daarin in wisselwerking treden met medespelers.
MV 44* ervaren de sociale kwaliteiten van samen spelen, toneelspelen en voordragen en beleven vreugde en voldoening aan het zingen en musiceren.
MV 45* beseffen de betekenis van regelmatig oefenen en zijn bereid een positieve waarde aan dit gedrag toe te kennen.
MV 46 kunnen op aangepaste wijze en zorgzaam omgaan met toneelmateriaal als decor, kleding en requisieten.
MV 47* zijn bereid een positieve waarde aan dit gedrag toe te kennen.

4. Beweging
De kinderen kunnen :

MV 48 vreugde en voldoening beleven aan lichaamstaal en beweging.
MV 49 bewegingen uitvoeren begeleid door het gesproken woord of muziek, waarbij elementaire taal-, muziek-, psychische, louter vormelijke elementen of stemmingen vorm krijgen.
MV 50 de sociale dimensie van beweging ervaren :
— zij kunnen een eenvoudig bewegingsverloop samen met anderen uitvoeren;
— zij kunnen daarbij elkaars beweging waarnemen, er rekening mee houden en erop inspelen.
MV 51 bewegingen uitvoeren waarbij zij rekening houden met één of meerdere basiselementen van het bewegingsverloop van zichzelf en de anderen :
— tijd;
— ruimte (plaats en richting);
— kwaliteit.
MV 52* beseffen de betekenis van regelmatig oefenen en zijn bereid een positieve waarde aan dit gedrag toe te kennen.
MV 53 kunnen op aangepaste wijze en zorgzaam omgaan met materiaal en kleding.
MV 54* zijn bereid een positieve waarde aan dit gedrag toe te kennen.

5. Attitudes
Het onderwijs is erop gericht dat de kinderen

MV 55 de processen kunnen ervaren die het muzische handelen bepalen, doordat zij :
— hun waarnemingsvermogen gericht en onbevooroordeeld kunnen gebruiken;
— hun fantasie, voorstellingsvermogen en geheugen, vooral m.b.t. ruimtelijke oriëntatie en temporele ordening, gericht kunnen gebruiken;
— een denken ontwikkelen waarbij het innerlijk voorstellen en waarnemen geobjectiveerd worden zonder naar het louter intellectuele af te glijden;
— hun voorstellingsvermogen, bewegings-, evenwichts- en tastzin kunnen aanspreken en coördineren;
— hun gevoelswereld verfijnen en differentiëren, zowel op het kunstzinnige als op het sociale vlak.
MV 56 kleur- en vormgevoel ontwikkelen, ook inzake klankkleur en vormen op het gebied van de muziek.
MV 57 schoonheid in haar verschillende verschijningsvormen kunnen beleven.
MV 58 zichzelf ervaren en zelfvertrouwen ontwikkelen.

Leergebied Taal
Nederlands
A. Menskundige, pedagogische en onderwijskundige opvattingen
1 Situering

In de « Uitgangspunten Nederlands » (115) wordt aangegeven dat de ontwikkelingsdoelen en eindtermen het verwerven en het ontwikkelen van de vier taalvaardigheden (luisteren, spreken, lezen en schrijven), zoals die nodig zijn voor het gewone leven, centraal stellen. Het accent komt te liggen op het communicatieonderwijs. « Het functioneren in taal staat centraal ». Als referentiepunt dienen hierbij de gewone, natuurlijke en herkenbare situaties. Er werd hierbij rekening gehouden met de « geëvolueerde visie op taal » zoals deze is ontstaan uit de bestudering van het fenomeen taal « door verschillende wetenschappen ». De taalbeschouwing en de zelfexpressie staan in functie van de ontwikkeling van de nuttige taalvaardigheden. Deze « zelfexpressie » ondersteunt onder de vorm van attitudes de respectievelijke taalvaardigheden.

Hoewel de ontwikkeling van de vier taalvaardigheden in de R. Steinerpedagogie uiteraard als belangrijk en noodzakelijk wordt beschouwd en dus zeker aan bod komt, nemen ze niet die centrale, allesoverheersende plaats in binnen het taalonderwijs. Bij het formuleren van de eigen pedagogische en onderwijskundige opvattingen werd voor een welbepaalde opbouw gekozen.

Eerst wordt beknopt de visie op het fenomeen taal en de samenhang met de mens uiteengezet. Dan volgt een overzicht van de taalontwikkeling bij kinderen (van 0 tot ongeveer 13 tot 14 jaar). Hierin wordt aangegeven in welke mate taal- en leervermogens voorhanden zijn en welke mogelijkheden dat meebrengt voor taalonderwijs. De schets van het taalonderwijs geeft aan op welke wijze in de R. Steinerpedagogie met deze ontwikkeling wordt omgegaan. De verantwoording geeft aan hoe de concrete ontwikkelingsdoelen en eindtermen zich tot deze opvattingen verhouden.

2. Visie op taal en mens

De R. Steinerpedagogie gaat ervan uit dat taal een wezenlijk kenmerk is van de scheppende, menselijke geest. De taalontwikkeling weerspiegelt dan ook vooral de geestelijke ontwikkeling van het kind, doch in nauwe samenhang met de fysiek-motorische en de psychische ontwikkeling. Dit is het fundamentele uitgangspunt voor het hele taalonderwijs in de R. Steinerscholen. De dagelijkse omgangstaal is inderdaad in essentie een op conventie berustend communicatiemiddel. Woorden hebben een relatief vaststaande betekenis binnen een concrete context. Deze communicatie berust echter op een « noodzakelijk verarmingsproces » van de taal.

Twee andere aspecten van het fenomeen taal zijn immers voor de ontwikkeling van het kind van groter en directer belang.

Ten eerste is de taal bemiddelaar van voorstellingen en begrippen. Dit betekenisgevend vermogen van de taal maakt haar tot geschikt medium voor het (logische) denken. De ontwikkeling van het taalvermogen is nauw verbonden met de ontwikkeling van het denken en van de persoon.

Ten tweede is er de kunstzinnige (esthetische, muzische) dimensie van de taal. Hiermee wordt vooreerst verwezen naar het poëtische vermogen van de taal, het vermogen om middels klankvormen, spraakmelodie, ritme, rijm en stijlfiguren een idee beleefbaar te maken voor het gevoel. Dit gevoelsmatig begrijpen van het taalbeeld gaat de verbale, begrippelijke analyse vooraf. De aandacht voor deze kunstzinnige dimensie van de taal is van groot belang voor de innerlijke ontwikkeling van het kind (ontwikkeling en verdieping van de verbeeldingskracht). Maar ook de taal zelf kan als schepping benaderd worden. Zo heeft niet alleen het scheppend vermogen van taal, maar ook de taal zelf deel aan deze kunstzinnige dimensie.

Deze beide kwaliteiten bevruchten en stimuleren elkaar. Het communicatieve vermogen van de taal, de taalvaardigheid, ligt in deze beide kwaliteiten ingebed en staat nooit volledig op zichzelf. Taal is tevens het belangrijkste medium waarlangs het kind de wereld leert kennen en beleven. Door de wereld te benoemen en middels het denken dat zich uit dit spreken ontwikkelt, kunnen we de wereld begrijpen en ons met deze wereld verbinden.

3. Taalontwikkeling

Zoals reeds uiteengezet is de R. Steinerpedagogie in eerste instantie gericht op de ontwikkeling van het kind. Het verwerven van kennis, inzichten, vaardigheden en attitudes is daardoor nooit een doel op zich, maar een middel voor die ontwikkeling. Het kunnen functioneren in de maatschappij wordt ook niet als dusdanig nagestreefd, maar is het gevolg van een goede individuele ontwikkeling.

3.1. De ontwikkeling van 0-7 jaar (van vroegste ontwikkeling tot en met kleuterschool)

Het is belangrijk om voor ogen te houden dat het meest fundamentele taalvermogen ontwikkeld wordt nog voor het kind de school bezoekt. In het verwerven van de moedertaal, het beheersen van woorden en woordensamenhang, zet het kind een van de belangrijkste stappen in zijn menswording.

Uit de « aanwijzende » handeling ontstaat het woord. De dingen krijgen een naam. Deze eerste taaluitingen zijn aanvankelijk nog wilsmatig en emotioneel en op concrete handelingen betrokken. Het is opmerkelijk om vast te stellen welke vreugde het jonge kind beleeft aan het spreken als dusdanig (het nazeggen), ook als het dat woord niet begrijpt. Dit begrijpen komt immers nà het spreken.

Tussen het eerste en het derde levensjaar komt het kind tot minder emotionele uitingen en kan het anticiperen op dingen die moeten gebeuren. Het heeft ook enige herinnering, zij het nog associatief en met een beeldend karakter. Ook van het derde tot het zesde levensjaar is het bewustzijn nog diffuus. Werkelijkheid en verbeelding lopen door elkaar. Het woord- symbool is niet gedifferentieerd van de zaak die het voorstelt.

In heel deze eerste fase leert en ontwikkelt het kind zijn taal door nabootsing. Het verwerft niet alleen een ruime woordenschat maar ook een juist gebruik van de taalstructuur (zinsbouw).

Door het hanteren van de taal gaat het kind denken : aanvankelijk associatief, later beeldend. De denkkwaliteit van de taal is nog niet gedifferentieerd tegenover het kunstzinnige, de gevoelsmatige kwaliteit. Het hele taalgebeuren vertoont nog één grote eenheid. Met de taal ontwikkelt de verbeeldingskracht zich samen met het denken. Deze verbondenheid toont zich scherp in het vermogen van het jonge kind om middels eigen metaforen dingen waarvan het de naam niet kent, te benoemen.

3.2. De ontwikkeling van 7 tot 9 jaar (eerste tot derde klas)

Een schoolkind beseft dat woorden « in plaats van » de werkelijkheid staan. Daardoor begint het op een andere wijze met taal om te gaan en kan het echte taalonderwijs aanvatten. Het kind kan afstand nemen van zijn taal : woorden in zinnen onderscheiden, klanken in woorden; een vermogen dat nodig is om te leren lezen. Hoewel het mogelijk is deze vermogens reeds vervroegd te induceren, kiest de R. Steinerpedagogie er bewust voor dit niet te doen.

Bij het leren lezen komt er na de werkelijkheid zelf en het woord nog een derde niveau bij : het letterteken. Deze mogelijkheid tot het nemen van afstand schept « leer-ruimte ». Waarnemingen en indrukken leiden niet meer onmiddellijk tot handelen, de waarneming wordt gestructureerd en er is aandacht voor het detail waardoor analyse mogelijk wordt.

Toch blijft bij het kind de grondhouding tegenover de werkelijkheid nog erg gevoelsmatig en op de eigen beleving betrokken. Het voorstellingsvermogen is nog sterk gebonden aan het concreet-aanschouwelijke. Wel kan het kind nu gericht voorstellingen ontwikkelen en herinneringen oproepen; dat gebeurt niet meer uitsluitend associatief..

3.3. De ontwikkeling van 9-12 jaar (derde tot vijfde klas)

Na het negende levensjaar krijgt de taalontwikkeling nieuwe mogelijkheden. De veranderde houding tegenover de werkelijkheid gaat gepaard met de ontwikkeling van het concreetaanschouwelijk denken naar een meer abstract-begripsmatig denken.

De interesse kan ook zakelijker worden en er is abstractie mogelijk van de strikt zintuiglijke momenten. Hier neemt de differentiëring tussen de denk- en de gevoelskwaliteit van de taal een aanvang.

3.4. De ontwikkeling van 12 tot 13 jaar (zesde klas)

Vanaf het 12de jaar ontwikkelt zich steeds meer het causale denken. Geleidelijk aan is het kind in staat tot het exact verwoorden van waarnemingen en tot exact denken. De waarneming en gedachte kunnen onderscheiden worden van de beleving.

Het is van belang hier op te merken dat de taalontwikkeling eigen aan deze leeftijdsfase, slechts met de leeftijd van ongeveer 14 jaar een zekere afronding bereikt en dan overgaat in een kwalitatief andere ontwikkelingsfase.

4. Taalonderwijs

De keuze van de teksten - bij luisteren, spreken, lezen en schrijven - gebeurt in eerste instantie omwille van hun inhoud, kwaliteit en taalrijkdom. Hierdoor zijn het overwegend teksten die niet noodzakelijk aansluiten bij de « gewone, natuurlijke en voor het kind herkenbare situaties ».

Centrale doelstelling bij het taalonderwijs is dat kinderen door middel van de taalontwikkeling hun gevoels- en gedachtenwereld ontwikkelen, ordenen, verfijnen en differentiëren.

4.1. Kleuteronderwijs

Het taalonderwijs in de kleuterschool komt er in wezen op neer dat het kind wordt ondergedompeld in rijk en beeldend taalgebruik. Dit in de vorm van rijmpjes en versjes, sprookjes enz. Deze taalverwerving is sterk verbonden met de beweging. Aangezien in deze fase de taalverwerving geen bewust proces is, maar berust op nabootsing, wordt het taalonderwijs in de kleuterschool niet gestuurd naar vooropgezette doelstellingen. Er wordt gewerkt aan een optimaal taalklimaat waarbinnen elk kind in staat is datgene op te nemen wat tot een gezonde, spontane taalontwikkeling leidt. Alle geformuleerde ontwikkelingsdoelen dienen dan ook in die zin opgevat te worden. Hoewel er zich elementen zullen manifesteren bij kleuters die als lezen, schrijven en taalbeschouwing kunnen gekenmerkt worden, worden deze niet nagestreefd en zijn het bijgevolg geen ontwikkelingsdoelen.

4.2. Lager onderwijs

Het kind van 7 tot 9 jaar doet kennis op van de wereld door middel van de « vervangende werkelijkheid » : de beeldende vertelling. Alles (bv. de natuurverschijnselen) wordt nog gepersonifieerd : de instelling van het kind is nog niet zakelijk-objectief, maar het identificeert zich gevoelsmatig met de onderwerpen. De vertelstof staat centraal en wordt gekozen omwille van de inhouden. Het kind luistert naar levende taal, de leraar vertelt. Hierdoor wordt het taalgevoel ontwikkeld en vergroten de woordenschat en de uitdrukkingsmogelijkheden.

Het aanleren van het lezen en schrijven vindt vooral hier plaats.

In de periode van 9 tot 12 jaar kan de taalbeschouwing echt aanvatten. Hierbij komt het nog niet aan op het definiëren, maar op het karakteriseren. De begrippen worden ontwikkeld vanuit het beeld. Door de oriëntatie in tijd en ruimte, via de beeldende taal, wordt het kind zich bewust van zijn omgeving. Wat het kind reeds onbewust hanteerde (o.a. grammatica) wordt nu bewust gemaakt. Het verschil tussen eigen gevoelens en meningen en die van anderen wordt bewust gemaakt. De vertelstof biedt de mogelijkheid tot het ontwikkelen van stijlgevoel. Via spreekwoorden wordt aandacht geschonken aan de metafoor als uiting van de verbeeldingskracht. Pas vanaf de zesde klas wordt de exacte waarneming en verwoording ervan evenals het exacte denken geoefend. Het correct leren weergeven van de gedachten van iemand anders ontwikkelt het objectiverend vermogen (luisteren en lezen). Ook het begrijpelijk formuleren van de eigen gedachten (spreken en schrijven), zo dat iemand anders ze correct zou kunnen vatten, draagt bij tot de verzelfstandiging van het denken. Deze vaardigheden hebben ook een sociale en morele dimensie.

5. Verantwoording van de eigen ontwikkelingsdoelen en eindtermen

De geformuleerde ontwikkelingsdoelen en eindtermen zijn te beschouwen als de « oppervlakteverschijnselen » die het innerlijke ontwikkelingsproces begeleiden.

Er werd getracht een structuur te geven aan de eigen ontwikkelingsdoelen en eindtermen, die voldoende aansluiting vindt bij de eigen pedagogische en onderwijskundige opvattingen.

5.1. Ontwikkelingsdoelen

In het kleuteronderwijs ligt het accent vooral op het spreken en luisteren. Taalbeschouwing, voor zover dit aan bod komt in het kleuteronderwijs, gaat uit van de directe beleving van de taal. Elke vorm van abstractie die los staat van de eigen beleving is uitgesloten. Voorbereidend lezen en schrijven krijgen geen bewuste aandacht.

5.2. Eindtermen

Luisteren-lezen

Deze eerste groep doelstellingen beschrijft de vaardigheden, inzichten en attitudes* die nodig zijn om een talig gegeven te kunnen verinnerlijken. Dat betekent dat het gesproken of geschreven woord zo kan worden opgenomen dat innerlijk een voorstelling, begrip of beeld ontstaat waarmee het kind zich gevoelsmatig kan verbinden (identificeren). Kortom, het kind kan iets wat als taal tot hem komt, omvormen tot iets van zichzelf.

Naast het vermogen om datgene waar te nemen wat middels taal heeft vorm gekregen, zijn ook de voorwaarden van belang om het met taal uitgedrukte, ook innerlijk te verwerken.

Spreken-schrijven

Een tweede groep doelstellingen beschrijft vaardigheden, inzichten en attitudes* die nodig zijn om een innerlijke voorstelling, beeld, gedachte, gevoel vorm te geven in gesproken en geschreven taal. Naast de noodzakelijke beheersing van de spreek- en schrijftechnieken, zijn ook de vermogens van belang die specifiek te maken hebben met de omvorming van een innerlijk gegeven in taal.

Uiteraard worden hiermee geen twee van elkaar onafhankelijke bewegingen beschreven. In het globale taalgebeuren interfereren deze bewegingen voortdurend. Wel is het belangrijk om ze hoewel ze niet te scheiden zijn, toch te onderscheiden.

Taal in een communicatieve situatie

Er is ook specifieke aandacht voor de communicatieve aspecten. Dit omvat echter veel meer dan de overdracht van informatie en is niet los te zien van de sociaal-morele ontwikkeling. Het gesprek is immers het sociale basisfenomeen, dat de ontmoeting van mens tot mens mogelijk maakt.

Taalbeschouwing

Een vierde groep doelstellingen beschrijft vaardigheden, inzichten en attitudes* die het fenomeen taal op zich tot onderwerp hebben.

B. Ontwikkelingsdoelen

1. LUISTEREN

De kleuters kunnen

TN 1 selectief en gericht luisteren (zie WO 26, MV 8 en LO)
— zij kunnen zich afsluiten voor geluiden die niet van belang zijn voor het beluisterde;
— zij kunnen verschillen tussen klanken waarnemen en beleven.

TN 2 een mondelinge boodschap (gesproken door een fysiek aanwezig persoon), bestemd voor hun leeftijdsgroep, eventueel ondersteund door gebaar, mimiek, beeld of geluid begrijpen, onder meer :
— vragen over concrete situaties;
— opdrachten voor activiteiten in de klas of op school;
— verhalen;
— verzen, rijmen.

TN 3 de bereidheid vertonen om naar de kleuteronderwijzer en naar elkaar te luisteren en om zich in te leven in een boodschap.

TN 4 genieten van vorm, klankrijkdom en inhoud van de gesproken taal.

2. Spreken

De kleuters

TN 5 kunnen taal op verschillende niveaus en in diverse situaties hanteren.

TN 6 kunnen de woorden en klanken gevormd en verstaanbaar uitspreken.

TN 7 kunnen genieten van vorm, klankrijkdom en inhoud van samen met de kleuteronderwijzer en de andere kleuters gesproken verzen en rijmen.

TN 8 kunnen een voor hen bestemd verhaal zo weergeven, dat de inhoud ervan herkenbaar overkomt.

TN 9 kunnen ervaringen, gebeurtenissen uit de eigen omgeving of over wat ze van anderen vernamen zo weergeven dat de inhoud herkenbaar overkomt.

TN 10 kunnen een woordenschat hanteren die gevoelens uitdrukt.

TN 11 kunnen over een vertrouwde activiteit vertellen hoe zij van plan zijn te werk te gaan of hoe ze te werk zijn gegaan.

TN 12 kunnen wat ze waarnemen of beleefd hebben weergeven door middel van een passende woordkeuze inzake kleur, uitzicht of een andere op zintuigelijke ervaring berustende eigenschap, zodat wat ze willen weergeven herkenbaar overkomt.

TN 13 kunnen antwoorden op aan hun leeftijdsfase aangepaste vragen in verband met betekenis, inhoud van een verhaal of handelingsverloop (wat, waar en hoe) in concrete hen vertrouwde situaties.

TN 14 kunnen zelf vragen stellen aan anderen die de door hen gewenste informatie leveren.

TN 15 kunnen de hulp of medewerking van anderen inroepen.

TN 16 kunnen spontaan kleine stukjes uit een verhaal, vers of sprookje dramatiseren.

TN 17 kunnen zich inleven in herkenbare rollen en situaties en vanuit eigen verbeelding en beleving hierop inspelen.

TN 18 hanteren bij het realiseren van de hierboven genoemde ontwikkelingsdoelen zoveel mogelijk standaard-Nederlands ondersteund door volwassenen.

TN 19 beleven plezier in het gebruiken van taal en het spelen met taal in concrete situaties.

3. Taalbeschouwing
De kleuters

TN 20* beseffen dat men door middel van het schrift boodschappen kan uitwisselen.
TN 21 tonen dat zij taal als fenomeen op zich kunnen beschouwen door in concrete situaties speels-creatief om te gaan met woorden, rijmwoorden en klanken, vaak met humoristische ondertoon eigen aan hun leeftijdsfase op basis van :
— discriminatie van klanken en woorden;
— ritmische aspecten van taal, rijmen;
— de relatie tussen het logische waarheidsgehalte en de inhoud of vorm van de boodschap.

4. Lees- en schrijfvoorwaaden
De kleuters

TN 22 tonen in hun handelingen in een huishoudelijke, bewegings- of spelcontext een voldoende mate van beheersing en differentiatie aan zintuigelijke en motorische vaardigheden :
— evenwichtsgevoel, zie ook LO;
— bewegingszin, zie ook LO;
— een onderling gecoördineerde zintuigwerking, zie ook LO;
— een soepele vinger- en polsbeweging zie ook M 3, M 4 vanuit de pols gevoerde beweging;
— een goede oog-hand coördinatie;
— ruimtelijke oriëntatie zie ook WO 46, WO 47, WO 48.
TN 23 tonen in een huishoudelijke, bewegings- of spelcontext dat zij gericht en selectief kunnen waarnemen :
— zij kunnen in voldoende mate kleine vorm- en richtingverschillen waarnemen;
— zij tonen dat zij in hun handelingen een onderscheid maken tussen links en rechts;
— zij zijn in staat tot analyse-synthese en tot discriminatie- identificatie, zie ook WO en Muzische vorming in de beleving van groot en klein, licht en donker, begin en einde enz.
TN 24 tonen een goede geheugenopslag :
— zij bezitten een voldoende uitgebouwd auditief geheugen voor de opeenvolging van klanken, woorden, zinnen;
— zij bezitten een voldoende uitgebouwd visueel geheugen; (zie ook Muzische vorming en Wereld-oriëntatie).
TN 25* zijn bereid voor hen bestemde boeken in te kijken.

C. Eindtermen
1. Luisteren en lezen
Basisvaardigheden

TN 1 De kinderen kunnen actief luisteren naar voor hen bestemde verhalen en uiteenzettingen.
TN 2 De kinderen kunnen voor hen bestemde teksten (b.v. brieven, verhalen, beschrijvingen, in boeken, eigen teksten) vlot lezen en begrijpen.

Ondersteunende attitudes

TN 3* De kinderen staan open voor het gesproken en geschreven woord.
TN 4* De kinderen beleven vreugde aan het opnemen van de aangereikte beelden.

Verwerken van taal

TN 5 De kinderen kunnen voor hen bestemde verhalen, uiteenzettingen, en beschrijvingen die ze beluisterd of gelezen hebben, geheel of gedeeltelijk navertellen.
TN 6 De kinderen kunnen zich inleven in een personage van een toneel, een verhaal of een boek en de gebeurtenissen vanuit dit standpunt benaderen.
TN 7 De kinderen kunnen :
— gericht informatie verzamelen rond een thema, door het raadplegen van volwassenen en door opzoeken in voor hen toegankelijke literatuur (o.a. woordenboeken en naslagwerken)
— deze informatie hanteren.
TN 8* De kinderen zijn bereid zich in te leven in de verhalen, zo dat ze deze beeldend in tekeningen en schilderingen kunnen weergeven.

2. Spreken en schrijven
Basisvaardigheden

TN 9 De kinderen kunnen zich verstaanbaar en vlot uitdrukken, ze kunnen duidelijk articuleren en een correcte zinsintonatie gebruiken.
TN 10 De kinderen kunnen hun geschreven teksten en hun schriften verzorgen, door aandacht te besteden aan spelling, interpunctie, handschrift, zinsbouw en passende illustraties.
TN 11 De kinderen kennen en hanteren de belangrijkste spellingsafspraken : schrijven van woorden met een vast woordbeeld, frequente niet klankzuivere woorden (ei / ij, ou / au), werkwoordsvormen, open en gesloten lettergrepen, meervoudsvormen, hoofdletters, interpunctietekens (., ? ! :).

Ondersteunende attitudes
TN 12* De kinderen zijn bereid om eventuele slordigheden in het spreken en het articuleren te verbeteren.
TN 13* De kinderen zijn bereid om vorm, stijl en inhoud van hun eigen tekst te herbekijken en te evalueren en, waar nodig, deze te verbeteren.

Zich uiten in taal

TN 14 De kinderen kunnen hun waarnemingen, hun ervaringen, hun gedachten, meningen en hun gevoelens begrijpbaar uitdrukken in gesproken taal.

TN 15 De kinderen kunnen ingeoefende teksten en gedichten in koor en solo reciteren, met aandacht voor ritme, metrum, rijm, klankkleur, alliteratie en andere stijlfiguren.

TN 16 De kinderen kunnen voor de klas spreken over een thema dat in verband staat met de behandelde leerstof, over een boek of over een eigen ervaring.

TN 17 De kinderen kunnen een rol in een toneelstuk spelen.

TN 18 De kinderen kunnen in woord en gebaar voldoende expressie leggen om een publiek te kunnen boeien (bij b.v. toneelspel).

TN 19 De kinderen kunnen een verhaal, een gebeurtenis, een eigen ervaring of een les (samenvattend) weergeven.

TN 20 De kinderen kunnen eenvoudige brieven schrijven van persoonlijke aard (aan vrienden, familie...), en beschrijvingen (b.v. wegbeschrijving, verslag van een gebeurtenis enz....) of brieven van meer zakelijke aard (b.v. vragen om informatie...).

TN 21 De kinderen kunnen nieuwe woorden die ze leerden kennen, correct in het eigen taalgebruik integreren.

TN 22* De kinderen zijn bereid om er bij elke taaluiting rekening mee te houden dat anderen hen ook goed moeten kunnen begrijpen.

3. Taal in een communicatieve situatie

TN 23* De kinderen zijn bereid naar anderen te luisteren en zelf te spreken.

TN 24* De kinderen tonen de wil en interesse om het gezichtspunt van de ander te begrijpen.

TN 25 De kinderen kunnen opbouwend deelnemen aan een klasgesprek en aan een gesprek met bekende volwassenen.

TN 26 De kinderen kunnen op aan hen gestelde vragen antwoorden.

TN 27 De kinderen kunnen na een les, een verhaal of een uiteenzetting, zowel aan de leraar als aan klasgenoten relevante vragen stellen en luisteren naar de antwoorden.

TN 28 De kinderen kunnen na een voor hen toegankelijke uiteenzetting van een andere, het gezichtspunt van deze andere weergeven.

4. Taalbeschouwing

Grammatica

TN 29 De kinderen kennen de stamtijden van de belangrijkste werkwoorden en herkennen de zes belangrijkste tijden : O.T.T., O.V.T., O.Tk.T., V.T.T., V.V.T., V.Tk.T.

TN 30 De kinderen kunnen de belangrijkste woordsoorten herkennen en benoemen (zelfstandig naamwoord, lidwoord, bijvoeglijk naamwoord of adjectief, voorzetsel, werkwoord, telwoord, voornaamwoord, voegwoord, bijwoord bij een naamwoord en een werkwoord).

TN 31 De kinderen hunnen in een eenvoudige zin de belangrijke zinsdelen onderscheiden en daarbij de terminologie « onderwerp », « persoonsvorm », « ander zinsdeel », hanteren.

Taalrijkdom

TN 32 De kinderen weten dat je door het beheersen van een taal in een bepaalde gemeenschap kunt communiceren.

TN 33 De kinderen kunnen zich voorstellen wat het is om een taal niet te kunnen verstaan of spreken (in deze context : moedertaal, tweede taal, standaardtaal, dialect).

TN 34* De kinderen kunnen vreugde beleven aan het omgaan met verschillende taal« genres » zoals poëzie, proza, verhaal, sprookje, fabel, toneelstuk, verslag, brief...) en aan het creatieve gebruik van taal in spreekwoorden, gezegdes, rijm en ritme, beeldspraak.

Frans

A. Menskundige, pedagogische en onderwijskundige opvattingen

1. Situering

In de « Uitgangspunten Frans » (116) stelt men terecht dat in de huidige maatschappij kinderen reeds op jeugdige leeftijd geconfronteerd worden met moderne vreemde talen, via de media en andere communicatiemiddelen. Dit blijft - zeker in de media - vooral beperkt tot het Engels. Het Frans is dan ook uit de dagelijkse leefwereld van bijna alle Vlaamse kinderen verdwenen, persoonlijke contacten met Franstaligen zijn bijna onbestaande. Zelf een taal beheersen, zeker dan het Frans, wordt niet als noodzaak ervaren.

Bij oudere kinderen leeft er zelfs een zekere aversie tegenover deze taal. In deze zin zien wij in het volgende punt, « De leerling », waarin men de spontane leergierigheid en intrinsieke motivatie van het jonge kind aanhaalt, een bevestiging van het pedagogische principe om het kind reeds vroeg op aangepaste wijze met vreemde talen vertrouwd te maken (117). Zo vermijdt men de later (118) optredende aversie.

Deze zienswijze wordt echter onder de vorm van : « Frans als aangenaam laten ervaren en de kinderen succes laten ervaren » ook voor oudere kinderen van toepassing geacht. Deze leeftijdsgroep leert echter vanuit heel andere pedagogische motieven dan het jonge kind.

Bovendien is het Frans een moeilijke taal : het behoort niet tot de Germaanse taalgroep waardoor er qua woordenschat geen gelijkenis is met het Nederlands en het heeft een zeer complexe grammatica. Ten opzichte van talen als Engels en Duits duurt het langer en vraagt het meer moeite en leerinspanning om op een enigszins bevredigende wijze in het Frans te kunnen communiceren.

Toch wordt ook in het leergebied Frans de taal als communicatiemiddel vooropgesteld. Met betrekking tot de leerling wordt dit vertaald naar het beheersen van Frans in voor hen alledaagse situaties, ook al is het Frans uit de dagelijkse leefwereld van het kind verdwenen.

In de R. Steinerpedagogie is het leren van een vreemde taal in de basisschool niet in de eerste plaats gericht op communicatie maar veeleer het leren kennen en beleven van taal als cultuurfenomeen.

2. Visie op taal en mens

Daar taal verbonden is met de wijze waarop men de wereld leert kennen, benoemen en beleven, komt men door het leren van een andere taal in contact met een andere kijk op de wereld. Op andere plaatsen in de wereld worden de dingen anders beleefd, bekeken, beluisterd en dus ook anders verwoord.

Maar een vreemde taal is ook een zelfstandig gegeven, met eigen klank- en stijlkwaliteiten, die gestalte geeft aan andere gedachten en gevoelens. De vreemde taal laan dan als aanvulling en bewustwordingsinstrument werken voor de uitdrukkingsmogelijkheden en denkwijzen die samenhangen met de eigen taal.

Door een vreemde taal op te nemen, verwerft men een soepelheid en openheid in zijn gevoelsleven en in zijn denken die in het hele leven en speciaal in de sociale vaardigheden doorwerken. Een van de eerste voorwaarden tot communicatie is toch dat men het vermogen en de bereidheid bezit om zich in te leven in de gedachten en gevoelens van de ander, zodat men zich een juist beeld kan vormen van raakpunten en verschillen met het eigen denken en voelen.

In een ruimere, boven individuele contacten uitstijgende context leert men zich openstellen voor de eigenheid van andere volkeren. Hier vervult taal een verbindende rol; ze brengt de mensen van verschillende volkeren dichter bij elkaar.

Het onderwijs in vreemde talen is bij uitstek geschikt om openheid en interesse voor het vreemde, het andere dan ik-zelf, te wekken en te ontwikkelen; een pedagogische opdracht van het grootste belang in deze tijd van grote en kleine sociale conflicten.

3. Taalontwikkeling

Rond het zevende levensjaar heeft zich meestal de intieme verbinding met de moedertaal voltrokken. Daarmee is het tijdstip aangebroken dat het kind kan ervaren dat er mensen zijn die anders spreken en dat het zelf een andere taal kan leren. In deze leeftijdsfase laat de zowel psychisch als fysisch nog beweeglijke taalorganisatie het kind toe, een flexibiliteit en openheid in spreken, denken en voelen te behouden waarvan voor het verdere leven en vooral sociaal een positieve invloed kan uitgaan. Met dezelfde krachten waarmee het kind zijn moedertaal geleerd heeft, kan het nu vertrouwd raken met de vreemde klanken. Door het nabootsen leeft het kind in de taalstroom. Het beleeft en neemt de specifieke klankrijkdom en taalstructuur op, via de assimilatie. Zo komt het tot een globaal, intuïtief begrijpen, dat de grondslag vormt voor de hele verder verhouding tot de vreemde taal.

Tussen het negende en het tiende levensjaar is de nabootsingskracht zo sterk afgenomen dat een nieuwe aanzet in de benadering van de vreemde talen nodig is. Tot nu toe heeft het kind de taal met al zijn zintuigen opgenomen. De kinderen voelen nu de behoefte om zich te bevrijden uit de vloeiende taalstroom, waarin zij zich daarvoor geborgen voelden en waardoor zij zich gedragen wisten.

De verhouding tot de taal - tot nu toe gevoels- en wilsmatig - wijzigt zich. Het intuïtieve taalvermogen (nabootsingsprincipe) verdwijnt en de wens tot begrijpen komt in de plaats. Het kind interesseert zich voor het begrip dat een woord uitdrukt. Er ontstaat een meer bewuste houding (119) tegenover de wereld. De dingen moeten duidelijk omlijnd worden. Het opschrijven en lezen van gekende teksten komt aan deze nieuwe levenshouding tegemoet.

Tot het twaalfde jaar is het belangrijk dat het kind het beeldende element van de vreemde taal opneemt. Men vertelt, langzaam, met het hele lichaam en speelt in op het inlevingsvermogen en het gevoel voor schoonheid. De fantasie van de kinderen blijft de toegangspoort tot het begrijpen en spreken van de vreemde taal. Het is belangrijk dat de beelden die gebruikt worden niet tot louter aanschouwelijke gegevens verkommeren, maar dat zij de fantasie - in de zin van scheppend voorstellingsvermogen - stimuleren.

B. Eindtermen

1. Luisteren en lezen

Basisvaardigheden

TF 1 De kinderen kunnen actief luisteren naar eenvoudige verhalen en uiteenzettingen.

TF 2 De kinderen kunnen eenvoudige teksten op hun niveau begrijpen en lezen.

TF 3* De kinderen staan open voor het gesproken en het geschreven woord en beleven vreugde en verwondering aan de hen vreemde klankrijkdom.

Verwerken van taal

TF 4 De kinderen kunnen eenvoudige verhalen en uiteenzettingen begrijpend vertalen door de inhoud in eigen woorden, in hun moedertaal weer te geven.

TF 5 De kinderen kunnen zich inleven in een personage van een toneel of verhaal.

TF 6 De kinderen kunnen in een eenvoudige tweetalige woordenlijst de betekenis van een woord opzoeken.

2. Spreken en schrijven

Basisvaardigheden

TF 7 De kinderen kunnen zich, volgens de verworven woordenschat en taalstructuur verstaanbaar uitdrukken, zij kunnen duidelijk articuleren en een gepaste intonatie gebruiken.

TF 8* De kinderen zijn bereid om eventuele slordigheden in het spreken en het articuleren te verbeteren.

TF 9 De kinderen kunnen hun geschreven teksten verzorgen door aandacht te besteden aan spelling (kopiërend), interpunctie (kopiërend) handschrift en passende illustratie.

TF 10* De kinderen tonen aandacht voor een beperkt aantal eenvoudige spellingsafspraken : het schrijven van woorden met een vast woordbeeld, courante werkwoordsvormen, meervoudsvormen, geslacht.

TF 11* De kinderen zijn bereid om hun eigen tekst opnieuw te bekijken en waar nodig te verbeteren.

Zich uiten in taal

TF 12 De kinderen kunnen ingeoefende teksten en gedichten in koor of solo reciteren met aandacht voor de juiste uitspraak en intonatie.

TF 13 Zij kunnen eenvoudige toneeltjes of spelvormen opvoeren.

TF 14* Zij zijn bereid om er in hun taaluiting rekening mee te houden dat anderen hen ook goed moeten kunnen begrijpen.

3. Taal in een communicatieve situatie

TF 15 De kinderen kunnen een eenvoudig gesprek voeren, waarbij zij een eenvoudige woordenschat kunnen hanteren over
— personen, dieren, planten;
— oriëntatie in de tijd en de ruimte;
— ruimten en gebruiksvoorwerpen.

TF 16* Zij zijn bereid naar anderen te luisteren en zelf te spreken.

TF 17* Zij tonen de wil en de interesse om de andere te begrijpen.

4. Taalbeschouwing

Grammatica

TF 18 De kinderen kennen, van een beperkt aantal courante werkwoorden, de O.T.T. en de V.V.T. : être, avoir, regelmatige werkwoorden eindigend op -er.

TF 19 De kinderen kunnen een beperkt aantal woordsoorten onderscheiden en herkennen : werkwoorden, zelfstandige naamwoorden, lidwoorden, persoonlijke voornaamwoorden, bezittelijke voornaamwoorden.

TF 20 De kinderen kennen, herkennen aan de hand van eenvoudige regels en kunnen deze gebruiken in eenvoudige toepassingssituaties :
— meervoudsvormen van zelfstandige naamwoorden;
— vrouwelijk en mannelijk adjectief;
— de affirmatieve zin;
— de negatie;
— de vragende zin.

Taalrijkdom

TF 21 De kinderen weten dat je door het beheersen van een taal in een bepaalde gemeenschap kunt communiceren.

TF 22 De kinderen kunnen ervaren wat het is om een taal niet te kunnen verstaan.

TF 23 De kinderen kunnen de veelvuldigheid en anders-duidigheid van woorden en uitdrukkingswijzen ervaren.

TF 24 De kinderen kunnen vreugde beleven aan het omgaan met verschillende taal« genres » (zoals poëzie, proza, verhaal, toneel) uitdrukkingswijzen, rijm en ritme.

Leergebied Wereldoriëntatie

A. Menskundige, pedagogische en onderwijskundige opvattingen

1. Situering

Zoals de naam zelf aangeeft, is het vormingsdomein van dit leergebied zeer omvangrijk en kent het de meest uiteenlopende invullingen en benaderingswijzen. Om de visie van de R. Steinerpedagogie op Wereldoriëntatie te verduidelijken, wordt deze eerst gesitueerd binnen de benaderingswijzen in de Uitgangspunten (120).

Wereldoriëntatie kan gezien worden als het brede referentiekader voor het hele onderwijsgebeuren, of als specifiek vak. In de R. Steinerpedagogie krijgen beide benaderingen een plaats. Cruciaal is echter dat men niet uitgaat van de leefwereld maar van de belevingswereld van het kind. De criteria die daaruit volgen hebben verstrekkende gevolgen; niet alleen voor de keuze van inhoud en benaderingswijze van het leergebied Wereldoriëntatie, maar ook voor de ontwikkelingsdoelen en eindtermen.

De R. Steinerpedagogie vat de term belevingswereld niet enkel op als de eigen wijze waarop het kind ervaringen uit zijn leefwereld verwerkt. Men gaat ervan uit dat die onlosmakelijk verbonden is met bepaalde leeftijdsgebonden vermogens. In iedere leeftijdsfase treden namelijk specifieke vermogens op die vanuit de leefwereld, de omgeving, gevoed dienen te worden om tot volle ontwikkeling te komen.

In het opvoedingsproces ligt het accent dus niet op wat vanuit omgeving en leefwereld willekeurig op het kind af komt (b.v. het kind als doelgroep voor reclame) maar gaat men vooral in op de eisen die de ontwikkeling van het kind aan zijn omgeving stelt.

Als de leefwereld de elementen die het kind dan nodig heeft niet aanbiedt, - en dat gebeurt volgens ons steeds vaker - dan is het de taak van de opvoeder om die verrijking aan te bieden. Dat is de reden waarom de « leefwereld » van het kind zoals de huidige maatschappij die maakt, in de R. Steinerpedagogie niet die rol krijgt die hem in andere onderwijsvormen wordt toebedeeld. De elementen die uit deze leefwereld worden afgeleid en die geen wezenlijke bijdrage betekenen voor de evenwichtige algemene ontwikkeling van het kind, worden dan ook niet opgenomen in het leergebied Wereldoriëntatie.

Binnen de R. Steinerpedagogie streeft men er immers naar om binnen elke ontwikkelingsfase die vermogens tot volle ontwikkeling te laten komen die op dat ogenblik aan de orde zijn. Men kiest voor een manier van begeleiding die het kind helpt om telkens opnieuw een evenwichtige basis te leggen voor de volgende stap naar volwassenheid.

Dit betekent niet dat de R. Steinerpedagogie kinderen opvoedt tot wereldvreemde volwassenen. In de Uitgangspunten wordt gewezen op de verschillende wijze waarop scholen ingaan op maatschappelijke verwachtingen zoals consumentenopvoeding, milieuzorg en dergelijke. Ook de R. Steinerpedagogie vult dit op een andere wijze in. De eigenheid ligt niet in de hoeveelheid maatschappelijke eisen waarop expliciet ingespeeld wordt, maar in de wijze waarop een antwoord op de veelheid van deze eisen impliciet aanwezig is in de verschillende leergebieden. Zo gaat men in de basisschool niet in op bepaalde, meestal snel evoluerende houdingen tegenover een specifieke maatschappelijke problematiek zoals etnische en culturele diversiteit, milieuzorg en dergelijke. Toch komt dit aan bod. Niet door specifieke uitingen van bepaalde ontwikkelingen, waarmee men als volwassene in de huidige maatschappij wordt geconfronteerd, te bespreken en te verklaren. Men laat het kind veeleer kennismaken met de ontwikkelingstendensen en basisvormen die hieraan ten grondslag liggen en die wèl aansluiten bij zijn belevingswereld. Zowel op cognitief vlak maar vooral op het vlak van daadwerkelijke levenservaring en oordeelsvermogen vraagt de studie van dergelijke fenomenen immers om een behoorlijke achtergrond. Deze wordt pas met de jaren verworven en overeenkomstig het ontwikkelingsniveau in het middelbaar onderwijs worden deze fenomenen daar wel besproken.

Hiermee zijn de belangrijkste verschillen met de benaderingswijze en uitgangspunten van andere onderwijssystemen genoemd. Voor een meer gedetailleerd kennismaking verwijzen wij graag naar de bibliografie van het leerplan.

Kort samengevat betekent dit dat :

— de algemene ontwikkeling van het kind en de belevingswereld van het kind aangeven welke leerinhouden en onderwijsvormen het nodig heeft om zich evenwichtig verder te kunnen ontwikkelen.

— de leerinhouden en onderwijsvormen gekozen worden in functie van hun bijdrage aan de evenwichtige ontwikkeling van het denken, voelen en willen van het kind.

— impliciet is in de ontwikkelingsstof aanwezig : kennis en inzicht in zichzelf, in hun omgeving en in hun relatie tot die omgeving; vaardigheden om in interactie te treden met die omgeving en een positieve houding ten opzichte van bepaalde aspecten van hun omgeving en zichzelf. Men gaat niet uit van concrete uitingen in de leefomgeving van het kind, maar van de algemene vormen en tendensen die daaraan ten grondslag liggen en die inspelen op wat het kind aan ontwikkelingsstof nodig heeft.

— kennis, inzicht en vaardigheden in functie staan van het wekken en verder ontwikkelen van een houding van verwondering over, eerbied voor en interesse in de wereld.

2 Visie op mens en wereld

Om onze visie op het leergebied Wereldoriëntatie verder te verduidelijken, worden hier enkele belangrijke begrippen omschreven. Deze termen zijn algemeen gangbaar, maar krijgen met het oog op het eigen opvoedingsproject een eigen accent.

De algemene ontwikkeling van het kind

Met de term « algemene ontwikkeling » wordt hier de fysische, psychische en geestelijke ontwikkeling bedoeld, die elke mens doormaakt en die voor elk mens volgens dezelfde wetmatigheden verloopt. Hierin worden de wezenlijke veranderingen in de constitutie, het gevoelsleven, het wilsleven en de wijze van denken gedurende de verschillende fases in het menselijk leven beschreven.

Individuele verschillen die zich uiten in versnelde of vertraagde ontwikkeling worden, als men spreekt over algemene ontwikkeling, bewust even buiten beschouwing gelaten. In een ander kader zoals in concrete situaties op school-, klas- of lesniveau krijgen deze individuele aspecten de plaats die hen toekomt.

De opbouw van het leerplan houdt ook rekening met het verband tussen de ontwikkeling van kind, mensheid en wereld als geheel. Men neemt aan dat er een samenhang bestaat tussen de bewustzijnsevolutie van de mensheid en de bewustzijnsontwikkeling van het kind. Het grootste gedeelte van de ontwikkelingsstof bestaat dan ook uit aspecten die samenhangen met essentiële dimensies en tendensen in de evolutie van de mens en de ontwikkeling van de aarde in zijn totaliteit. Dit aspect wordt in punt 3 : « De ontwikkeling van het kind inzake de realiteitsbeleving » verder uitgediept.

De belevingswereld

Omdat men voor Wereldoriëntatie in de eerste plaats rekening houdt met de belevingswereld van het kind, is een toelichting van dit begrip hier op zijn plaats.

Algemeen gezien spelen in de belevingswereld van het kind zowel subjectieve als objectieve factoren een rol. Subjectieve factoren zijn dan individuele vermogens, voorkeuren, interesses of door de omgeving veroorzaakte ervaringen. Occasioneel spelen zij een rol in het onderwijs. Maar het belangrijkste uitgangspunt voor het leergebied Wereldoriëntatie is de objectieve factor in de wijze waarop een kind de wereld beleeft. Die wordt namelijk bepaald door de manier van denken, voelen en handelen eigen aan een bepaalde leeftijdsfase.

Ook het begrip fantasie of creativiteit wordt steeds in samenhang gezien met de algemene ontwikkeling van het kind. De elementen vrijheid, individualiteit en originaliteit zijn enkel typerend voor de fantasie of creativiteit van de volwassene. Het kind daarentegen schept vanuit een totaal andere instelling en met een totaal ander doel. Zijn fantasie en creativiteit worden vooral bepaald door zijn algemene ontwikkeling.

Doordat men inspeelt op de onbewuste interesses en vragen eigen aan bepaalde leeftijdsfases leert het individuele kind de wereld op zo'n wijze en onder zo'n vorm kennen dat beleving mogelijk wordt : verwondering, momenten van innerlijke aanschouwing, kennis, zintuigelijke waarnemingsmomenten, herkenning, verbondenheid en interesse treden met elkaar in wisselwerking.

De verhouding leefwereld - belevingswereld

In de huidige leefwereld is steeds meer aanwezig wat niet past in de kinderlijke belevingswereld. De R. Steinerpedagogie plaatst het jonge kind in een wereld die zowel geborgenheid als een voor het jonge kind doorzichtig, samenhangend, veelzijdig handelingsaanbod biedt.

Zo is er bijvoorbeeld voor het jonge kind nog maar weinig gelegenheid om aan den lijve de processen van natuur en arbeid te ervaren (121) (de meebewegende zintuigelijke beleving). Vele kinderen komen enkel in aanraking met de natuur als ze meegenomen worden naar park of kinderboerderij. Huishoudelijke en andere arbeid is verregaand gemechaniseerd en geëlektrificeerd waardoor de logische samenhang en de zin van handelingen zich grotendeels aan de waarneming onttrekken. Het vullen van deze leemte is dan ook een van de doelstellingen voor het kleuteronderwijs in onze pedagogie.

Men creëert voor de peuter en kleuter bewust een onderwijssituatie die qua sfeer dicht aanleunt bij de verzorgende gezinssfeer. Zonder rolpatronen te bevestigen - alle activiteiten worden door meisjes en jongens beoefend en geleid door man of vrouw - kan men stellen dat met overleg gehanteerde huishoudelijke bezigheden (122) in deze leeftijdsfase doeltreffende pedagogisch middelen zijn. Oudere kinderen worden dan weer geconfronteerd met de opgedrongen rol van consument, de vroegtijdige eis tot zelfstandigheid, zelfkennis en weerbaarheid.

Deze beknopte karakterisering velt geen waardeoordeel over de maatschappelijke evolutie zelf. Maar zoals ook in de uitgangspunten van de decretale eindtermen wordt gesteld : kinderen leven niet op een eiland. Het is dus noodzakelijk om vast te stellen welke invloeden vanuit de omgeving de ontwikkeling van het kind ondersteunen en welke een hindernis betekenen.

Het begrip wereld

De term wereld kan betrekking hebben op wat er zich in de dagelijkse omgeving afspeelt - « de leefwereld » en de subjectieve beleving ervan - « de eigen belevingswereld ». Hierin primeren de directe zintuigelijke waarneming en de onmiddellijke ervaring van het individu.

Een geheel andere benaderingswijze ontstaat wanneer de term duidt op de aarde, als een zich ontwikkelend organisme, met zijn kosmische omgeving, zijn biosfeer, zijn cultureel-maatschappelijk leven. Dit gegeven beantwoordt uiteraard niet meer aan de directe zintuigelijke waarnemings- en ervaringsmogelijkheid van het individu. Een geoefend innerlijk voorstellingsvermogen en gedifferentieerd gevoelsmatig « medeleven » vormen dan een noodzakelijke aanvulling.

Voor beide benaderingswijze geldt echter dat de beperktheid van het eigen subjectieve wereldbeeld in eerste instantie afhankelijk is van de mate waarin men zowel zijn belevingswereld als zijn geestelijke horizon verwijdt.

Het leergebied Wereldoriëntatie biedt het land de mogelijkheid om de eigen subjectieve belevingswereld om te vormen tot belevingsvermogen en objectieve wereldbeleving. In de R. Steinerpedagogie geven de kleuter- en de lagere school hiertoe een eerste aanzet. Zij nemen het begrip wereld in zijn ruime individu-overstijgende betekenis als uitgangspunt. Wereldoriëntatie in de R. Steinerpedagogie put dus niet enkel uit « de fysieke, sociale en culturele omgeving van de kinderen », maar kiest die elementen uit het gehele ruimtelijk, tijds-, en socio-culturele bereik van de aarde die het kind voor zijn algemene ontwikkeling nodig heeft.

De verhouding mens en wereld in het kader van Wereldoriëntatie

De opbouw van het leerplan beantwoordt tevens aan een specifieke visie op de samenhang van mens en wereld. De mens maakt niet alleen deel uit van de wereld maar is tevens het algemeen uitgangspunt en daardoor voortdurend als referentiepunt aanwezig.

Enerzijds wordt de verbinding met de wereld doorheen de eigen gestalte, de eigen psyche, de eigen ontwikkeling beleefd. Kennis, inzicht en beleving van de wereld houden ook zelfkennis, inzicht in zichzelf en zelfbeleving in.

Anderzijds beperkt men zich niet tot het in tijd en ruimte begrensde individu : men dringt door tot het algemeen menselijke niveau. Men ontdekt doorheen de rijke verscheidenheid van verschijningsvormen wat alle mensen verbindt en wat de mens met de aarde verbindt : de eenheid in verscheidenheid.

Zo kan men bijvoorbeeld de dierkunde in verband brengen met de menselijke gestalte, de plantkunde met de psychologische ontwikkeling, de geschiedenis met de bewustzijnsontwikkeling...

3. De ontwikkeling van het kind inzake de realiteitsbeleving (123)

In bepaalde ontwikkelingsfases is het kind ontvankelijk om bepaalde aspecten van de wereld onder een specifieke vorm te leren kennen. Niet alleen het cognitief kunnen opnemen van de informatie is hier bepalend. Veel belangrijker is dat die informatie ook in het gevoelsleven kan worden verwerkt. Betrokkenheid, interesse, eerbied en begrip worden pas realiteit wanneer kennis en vaardigheid ook in het gevoelsleven een basis krijgen.

Vorm en inhoud van feiten en fenomenen worden zodanig gekozen dat het kind zich gevoelsmatig betrokken voelt en zelf voorstellingen, innerlijke beelden, kan opbouwen, zonder vroegtijdig afstand te moeten nemen door oordeelsvorming of verklaringsmodellen.

De belevingswijze van het jonge kind wordt bepaald door een zeer gevoelig waarnemingsvermogen, een nog pril zelfbewustzijn begeleid door een hoog identificatievermogen en een sterke wilsactiviteit die zich uit in uiterlijke beweging. Het jonge kind voelt zich totaal opgenomen door de omgeving. Wat het rondom zich waarneemt, werkt direct op hem in en vormt de aanleiding voor zijn handelen. Het leeft vanuit een sensomotorische aanschouwing, met andere woorden vanuit een meebewegende zintuigelijke beleving. Het kind staat nabootsend in de wereld.

Vanaf de schoolrijpheidsfase tot ongeveer het negende jaar vindt de overgang van sensomotorische aanschouwing naar innerlijke aanschouwing plaats. Processen, gebeurtenissen, verschijnselen worden tot voorstellingen verinnerlijkt en kunnen door gerichte geheugenactiviteit weer opgeroepen worden. Door middel van de fantasie bouwt het kind zelf beelden op en ontwikkelt het geleidelijk een eigen innerlijke voorstellingswereld. Men kan deze activiteit beschouwen als een naar binnen gericht waarnemingsvermogen, ook « beelddenken » genoemd. Dit beelddenken is karakteristiek voor de gehele tweede zevenjaarsperiode (7-14 jaar). Om het denken en handelen verder te ontwikkelen, kan nu het beeldende verhaal als pedagogisch middel aangegeven worden.

Waarnemen en beelddenken worden in de eerste plaats door het gevoelsleven beïnvloed en geleid. De termen « gevoel » en « gevoelsleven » worden hier niet gebruikt In de betekenis van sentiment en emotionaliteit. Zij duiden op het vermogen om een rijk scala van gevoelens te kunnen beleven. Daardoor krijgt het kind de mogelijkheid om zich op tal van wijzen met de verschillende verschijnselen in de wereld te verbinden. Naarmate dit proces vordert, zal zijn beleving van de wereld zich differentiëren en afstandelijker worden, echter zonder dat het kind het gevoel van verbondenheid verliest.

Omstreeks het tiende levensjaar is het kind in staat om zijn beeld van de wereld door middel van het voorstellen verder te verruimen. Geleidelijk aan komt het in een vrijere en meer zakelijk-afstandelijke verhouding tot de wereld te staan.

Tussen het twaalfde en het veertiende levensjaar verwerft de mens opnieuw een andere verhouding ten opzichte van de wereld (124). In het wilsleven treedt een specifieke tendens naar zelfstandigheid op : de innerlijke drang om zich door middel van het oordelen een eigen wereldbeeld op te bouwen. Dit leidt in eerste instantie tot het waarnemingsoordeel, waardoor men een concreet object in zijn essentie kan vatten en verbinden met het overeenstemmende begrip. Deze wijze van oordelen gebruikt men bijvoorbeeld in het vak taal bij het ontdekken van grammaticaregels, de structuur van de zin, enz. Daarnaast voert een verdere intensivering van het wilsleven tot het vermogen om in de feiten en verschijnselen de innerlijke noodzaak te ontdekken, bijvoorbeeld het inzicht in causale samenhangen in natuurkundige fenomenen of geschiedkundige feiten.

Het gevoelsleven levert in deze processen een positieve bijdrage wanneer het optreedt als bezonnenheid. Dit vooronderstelt een zekere mate van sturing en beheersing van het inlevingsvermogen, zoals nagestreefd wordt in de voorgaande levensfase.

Beide vormen van oordelen stellen zowel een geoefend wilsleven als een geoefend gevoelsleven voorop waarbij men zich door middel van de gestuurde fantasie inleeft in de fenomenen, feiten of gebeurtenissen.

De gevoelige periode voor de wilsopvoeding ligt in de eerste zevenjaarsperiode en wel doordat de uiterlijke beweging wordt aangesproken door middel van de nabootsing.

Een rijk gevoelsleven wordt opgebouwd in de tweede zevenjaarsperiode, waarbij wilsactiviteit en fantasie verinnerlijkt worden en mee het beweeglijke beelddenken opbouwen.

In de overgang naar de derde zevenjaarsperiode wordt de aanzet gegeven tot de progressieve opbouw van het oordeelsvermogen. Geconcentreerde, op waarneming gerichte wilsactiviteit en soepel inlevingsvermogen stellen het kind in staat om door te dringen tot de wetmatigheden die in de fenomenen zelf besloten liggen. Zonder deze vaardigheden blijft het oordelen en daarmee ook de gehele verhouding tot de realiteit oppervlakkig en subjectief (125).

4. Pedagogische consequenties

Het leergebied Wereldoriëntatie heeft ook in de R. Steinerpedagogie als belangrijkste doelstelling bij het kind een streven te wekken naar kennis en verdere verbinding met de werkelijkheid. Vermits men echter de belevingswereld benadrukt, vooral in zijn samenhang met de algemene ontwikkeling (126), evolueren functie, inhoud en benaderingswijze van het leergebied Wereldoriëntatie noodzakelijkerwijs mee met deze algemene ontwikkeling.

In de basisschool gaat het vooral om het levend houden van een attitude van verwondering, eerbied en interesse en de ontwikkeling van een flexibel, adequaat voorstellings- en inlevingsvermogen. In het middelbaar onderwijs zet men dit verder op het vlak van de begrippen oordeelsvorming.

Voor het jonge kind biedt Wereldoriëntatie een referentiekader voor het hele onderwijsgebeuren; vanaf zeven jaar begint een geleidelijk uitsplitsings- en overgangsproces naar vakken gebaseerd op de verschillende wetenschappelijke disciplines zoals fysica, geschiedenis en geologie. Parallel met de evolutie van het kind vindt er dus een geleidelijke overgang plaats van de ene naar de andere vorm van wereldoriënterend onderwijs. Een verandering van benaderingswijze betekent ook een verandering van deelproces. Het kind evolueert van het beelddenken naar het denken in begrippen en eerste vormen van abstractie.

De overgang naar de diverse « vakken » en denkprocessen gebeurt niet voor alle vakken in dezelfde mate en op hetzelfde moment. Men neemt aan dat elk vak, naast zijn louter cognitieve aspect, vanuit zijn eigenheid een specifieke invloed heeft op de algemene ontwikkeling van het kind. Het kind vergroot niet enkel zijn kennis en vaardigheid op bepaalde gebieden maar ontwikkelt gelijktijdig zijn gevoels- en wilsleven in een bepaalde richting door middel van de leerstof. Dus biedt men op het tijdstip van bepaalde ontwikkelingen - in zowel denken, voelen als willen - leerinhouden en leervormen aan die deze processen op een uitgebalanceerde wijze ondersteunen.

Taal en rekenen bijvoorbeeld zullen vroeger als apart vak en met een hoger abstractieniveau optreden dan andere vakken, en wel op basis van hun intrinsieke kwalitatieve kenmerken. Aardrijkskunde en geschiedenis ontwikkelen zich pas later uit de heemkunde; fysica komt pas in de zesde klas aan bod - al leerde het kind in de vorige jaren vanuit totaal andere gezichtspunten en in totaal andere contexten fenomenen kennen als warmte, koude, licht en kleur.

Deze keuze wordt gemaakt vanuit een wetenschapsbeoefening met fenomenologische grondslag. De fenomenologische benaderingswijze staat niet naast of buiten de klassieke wetenschapsbeoefening. In eerste instantie baseert zij zich op de resultaten van de klassieke wetenschap, maar zij wil deze verder voeren, vooral waar het denkwijzen en verklaringsmodellen betreft (127). Vanaf twaalf jaar oefent men exact en onbevangen waarnemen van de verschijnselen; zonder er vroegtijdig theoretisch-abstracte denkmodellen mee te verbinden.

Ter illustratie hier een korte toelichting bij de evolutie in de vertelstof qua inhoud en uitgangspunt : van verhaal tot geschiedenis.

Het sprookje reikt de oudere kleuter en het net-schoolrijpe kind een oriëntatie in de wereld aan waarin alles met alles verbonden is. In fabels en legenden worden de relaties tussen mens, dier en plant en mensen onderling op karakterieel vlak gedifferentieerd. Daarna maakt het land door middel van verhalen uit onder meer het Oude Testament, Germaanse of Noorse mythologieën kennis met opvattingen die een doelgerichte mensheidsontwikkeling in de tijd beschrijven. In de volgende schooljaren bereikt men via oosterse, Griekse en Romeinse mythologische en historische verhalen een eerste vorm van geschiedenis.

Zo komt men aan het einde van de zesde klas tot het vak geschiedenis waarin een zo nauwkeurig mogelijke beeldrijke beschrijving van de feiten wordt nagestreefd en waarin oorzaak en gevolg in gebeurtenissen kunnen waargenomen worden. Men bestudeert achtereenvolgens de middeleeuwen, de nieuwe tijd en onze tijd (gespreid over de 6de, 7de en 8ste klas) (128).

Ook met de latere vakken biologie, geologie,... zijn er verbanden. De vertelstof reikt ook hier impliciet een rijke waaier aan van opvattingen over mens, natuur, techniek en samenleving.

Naargelang de ontwikkelingsfase onderscheidt men drie benaderingswijzen. De essentie van elk van deze drie benaderingswijzen kan men als volgt karakteriseren :

Peuters en kleuters

— de kinderen verbinden zich met de wereld via het handelen en de beleving dat de wereld goed is;

— het pedagogische principe is de bereidheid tot nabootsing;

— vooral wat de leraar doet en in mindere mate wat hij zegt, beïnvloeden het kind.

Tweede zevenjaarsperiode :

— de toegangspoort voor het zeven tot veertienjarige kind is de beleving van de schoonheid van de wereld door middel van het beeldende denken en (overwegend) kunstzinnige handelen;

— het pedagogische principe is de bereidheid tot navolging vanuit het eerbiedsgevoel;

— de leraar begeleidt het kind door middel van het beeldende verhaal en spreekt het aan in zijn gevoelsleven.

Derde zevenjaarsperiode

— bij de jongere vanaf veertien jaar staat de vraag naar waarheid en wetmatigheid in de wereld centraal, de jongere vormt zich oordelend een wereldbeeld;

— het pedagogische principe is interesse;

— de leerling wordt aangesproken door het persoonlijke engagement voor en de betrokkenheid van de leraar op zijn vakgebied.

Deze benaderingswijzen mag men niet interpreteren als een reeks statische gezichtspunten met een abrupt begin- en eindpunt. Zij evolueren geleidelijk mee met de algemene ontwikkeling van de kinderen.

Bij kinderen die bijna schoolrijp zijn, zal bijvoorbeeld een rijkere innerlijke voorstellingswereld ontstaan. De noodzaak om door het handelen te komen tot beleving en begripsvorming neemt af. Het belang van het verhalende als pedagogisch principe neemt dan toe.

Binnen de fasen is ook differentiatie wenselijk. Zo zet het kind rond zijn tiende levensjaar een nieuwe stap in zijn verhouding tot de wereld : als het door een andere ik-beleving een zelfstandiger houding tegenover de wereld kan aannemen. Dan wordt een meer nuchtere gestructureerde benadering mogelijk. In het leerplan vertaalt dit zich in de differentiatie van Wereldoriëntatie (129) in aardrijkskunde, geschiedenis, mens-, dier-, plantkunde en fysica.

5. Verantwoording van de eigen ontwikkelingsdoelen en eindtermen

Samenvattend kan men de hierboven beschreven visie op de ontwikkeling van de realiteitsbeleving van het kind karakteriseren met de begrippen discontinuïteit en metamorfose.

Voor Wereldoriëntatie in het bijzonder staan feitenkennis en vaardigheden in functie van een houding van belangstelling in en verwondering over de wereld. Daartoe sluiten kennis, vaardigheden en attitudes die van het kind verwacht worden, steeds aan bij het algemeen ontwikkelingsbeeld van een bepaalde leeftijdsfase. Zij anticiperen niet direct op de specifieke kennis en de bekwaamheden die het kind als volwassene zal nodig hebben.

Het bewustwordingsproces van het jonge kind speelt zich volledig af binnen het gevoel van verbondenheid met de wereld rondom hem en via de beleving dat de wereld een samenhangend geheel is, waarin alles zijn plaats heeft. De ontwikkelingsdoelen voor de kleuters zijn daarom gericht op het geleidelijk leren ordenen van wat het jonge kind waarneemt en ervaart via de meebewegende zintuigelijke beleving.

De indeling van de ontwikkelingsdoelen geeft enkel aan welke aspecten van de wereld aan bod komen.

In elk domein gaat niet alleen aandacht naar het benoemen, herkennen en respectvol omgaan met mensen en dingen, maar evenzeer naar spel- en fantasie-elementen waartoe de omgang met deze werkelijkheid telkens aanleiding geeft.

De structuur van de eindtermen vertoont een meer uitgesproken differentiatie binnen de verschillende domeinen. Deze benadering mondt in de zesde klas (130) uit in een aanzet tot de exacte, onbevangen waarneming van fenomenen en causale samenhangen (het duidelijkst in fysica). Het middelbaar onderwijs bouwt hier ook voor de andere vakken op verder.

Binnen het hele curriculum van kleuter- en lagere school tot middelbaar onderwijs evolueren vakken en vakonderdelen geleidelijk in de richting van de verschillende wetenschappelijke en technische disciplines. Zo wordt ook de overgang naar het maatschappelijke leven van de volwassenen - beroepsmatig of door verdere studies - begeleid.

Daarnaast is het proces van het leren zelf in zijn geheel belangrijk : indrukken opnemen via waarnemen, voorstellen en inleven (131), memoriseren, oefenen, verwerken (ook op kunstzinnige wijze) en weer laten verzinken in het langetermijngeheugen. Dan pas kan het geleerde in een latere ontwikkelingsfase, gewijzigd en ook in totaal andere toepassingsgebieden, als vaardigheid vrijkomen (132).

In leerling-gericht geformuleerde eindtermen kunnen slechts die kennis en vaardigheden voor Wereldoriëntatie beschreven worden, die toetsbaar aanwezig zijn na de basisschool. Het grootste deel van de leerstof die daarvoor werd verworven, is reeds in de innerlijke ontwikkeling opgenomen en niet meer in zijn oorspronkelijke, toetsbare vorm aanwezig.

De hieronder beschreven structuur van de eigen ontwikkelingsdoelen en eindtermen tracht een beeld te geven dat aansluit bij de eigen pedagogische en onderwijskundige opvattingen.

Uiteraard zullen in het leerplan en de praktijk nog andere onderverdelingen gemaakt worden, met overlappingen en dwarsverbanden. Geen enkele indeling kan daaraan recht doen.

In « mens en natuur » geven de eindtermen aan, welke algemene vaardigheden het kind verwerft. Dit speelt in op de verhouding tussen Wereldoriëntatie en de invloed op de pedagogie vanuit de fenomenologische wetenschaps-beoefening.

In de verschillende onderdelen worden verschillende niveaus van begripsvorming bereikt. In elk onderdeel wordt op impliciete wijze aandacht besteed aan milieu-educatie, door de basishouding van respect en waardering voor elk verschijnsel in de natuur.

Achtereenvolgens komen aan bod : mens, dier, plant, gesteenten en landschappen, weer en klimaat en fysische verschijnselen.

De term « technische vorming » werd gekozen omdat men in de basisschool het accent legt op de vormende wereldoriënterende waarde die uitgaat van de beoefening van bepaalde technieken : leren door te doen. Het maken van een werkstuk creëert toegangen naar theoretische kennis. Deze technieken worden dus evenmin beschouwd als louter ambacht maar precies omwille van de ontwikkelingskansen die zij in zich dragen. Het gaat dus vooral om technieken en werktuigen waarmee een kind concreet en rechtstreeks zelf kan werken. Zij sluiten immers het nauwst aan bij de belevingswereld van het kind. Ook in de materialen kan het kind de band met hun natuurlijke oorsprong herkennen. Op die manier krijgt het kind greep op en inzicht in het volledige proces.

B. Ontwikkelingsdoelen

1. Mens en natuur

De kleuters

WO 1 kunnen hen bekende en vertrouwde mensen, dieren en planten benoemen en er op een doelgerichte, aangepaste wijze mee omgaan (133).

WO 2 tonen handelend dat zij hen bekende en vertrouwde mensen, dieren en planten op een fantasierijke, zinvolle wijze kunnen integreren in hun belevings- en voorstellingswereld.

WO 3 kunnen in verband met de ontwikkeling van mensen, dieren en planten, getuigen van het inzicht dat de fase van jong zijn, klein zijn en verzorging behoeven vooraf gaat aan de fase van volwassen zijn, groot zijn en zorg dragen.

WO 4 kunnen bepaalde aspecten van weersomstandigheden gericht waarnemen, en benoemen :
— zij tonen handelend in een bewegings- of spelcontext dat zij deze aspecten van de natuur in hun belevings- en voorstellingswereld kunnen integreren;
— zij kunnen, wanneer de situatie zich voordoet, de gevolgen voor zichzelf aangeven.

WO 5 kunnen hen vertrouwde stoffen benoemen en er doelgericht en op aangepaste wijze mee omgaan.

WO 6 tonen handelend in een bewegings- of spelcontext dat zij hen vertrouwde stoffen op een fantasierijke, zinvolle wijze kunnen integreren in hun belevings- en voorstellingswereld.

WO 7 kunnen bij zichzelf aangeven welk lichaamsdeel instaat voor het horen, zien, ruiken, proeven en tasten en kunnen deze vermogens op aangepaste wijze aanwenden.

WO 8 tonen in hun houding tegenover de natuur, processen in de natuur en kosmische verschijnselen : vertrouwen, verwondering, nieuwsgierigheid en eerbied.

WO 9 tonen in hun omgang met mens en natuur een houding van zorg en respect.

2. Materialen en voorwerpen

De kleuters

WO 10 kunnen van eenvoudige voorwerpen aangeven dat ze gemaakt zijn van « ijzer », steen, hout, glas, papier, stof of plastic;

WO 11 kunnen deze voorwerpen ook benoemen.

WO 12 tonen handelend in een huishoudelijke context dat ze de functie begrijpen van eenvoudige voorwerpen uit hun omgeving.

WO 13 tonen handelend in een bewegings- of spelcontext dat ze voorwerpen en materialen of op bepaalde voorwerpen en materialen gebaseerde handelingswijzen op een fantasierijke, zinvolle wijze kunnen integreren in hun belevings- en voorstellingswereld.

WO 14 kunnen met hen bekende en vertrouwde materialen een eenvoudige constructie maken, waarbij ze blijk geven van inzicht in het materiaal, gereedschap en handelingsverloop.

WO 15 tonen zich bereid om veilig en met respect om te gaan met voorwerpen, materialen en gereedschap van de klas.

3. Gewoontevorming, hygiëne en verkeer

De kleuters :

WO 16 kennen de in de klas heersende gedragsregels voor veiligheid en kunnen ze toepassen.

WO 17 tonen goede gewoonten voor dagelijkse hygiëne.

WO 18 tonen goede gewoonten inzake eet- en drinkgedrag en weten onder meer in een voor hen vertrouwde, concrete situatie dat ze door inname van sommige producten en planten ziek kunnen worden.

WO 19 kunnen hen vertrouwde voedingsmiddelen en kledingstukken benoemen en er respectvol en op aangepaste wijze mee omgaan.

WO 20 kunnen in concrete situaties bij zichzelf en bij anderen het verschil tussen ziek, gezond en gewond zijn herkennen.

WO 21 kunnen in hen vertrouwde, concrete situaties gedragingen herkennen die bevorderlijk of schadelijk zijn voor hun gezondheid.

WO 22 weten waar ze mogen spelen en waar niet volgens de heersende regels van de school.

WO 23 beseffen dat verkeer gevaarlijk is.

WO 24 kunnen onder begeleiding de in de concrete schoolomgeving noodzakelijke verkeersregels toepassen.

4. Sociaal-culturele verschijnselen

De kleuters

WO 25 tonen in concrete, hen vertrouwde situaties voldoende zelfvertrouwen in eigen mogelijkheden.

WO 26 kunnen geconcentreerd en doelgericht met iets bezig zijn, ook temidden van de anderen;
— zij kunnen gericht kijken en waarnemen : kleur-, vorm- en richtingsverschillen;
— zij kunnen selectief, gericht luisteren, door zich af te sluiten voor geluiden die niet van belang zijn.
(zie ook TN 1, MV 8, WI 17 t.e.m. WI 24)

WO 27 kennen en begrijpen de voor hen van toepassing zijnde omgangsvormen, leefregels en afspraken.

WO 28 kunnen in concrete situaties binnen een verzorgende, bewegings- of spelcontext met de hulp van een hen bekende en vertrouwde volwassene afspraken maken.

WO 29 kunnen zich bij een activiteit of spel aan de regels en afspraken houden.

WO 30 kunnen in concrete situaties meeleven met de gevoelens van anderen.

WO 31 kunnen helpen en zijn bereid zich indien nodig te laten helpen.

WO 32 kunnen in een sociale, bewegings- of spelcontext respectvol angstvrij en in wederzijds vertrouwen met elkaar omgaan.
WO 33 ontwikkelen vertrouwen in de wereld op basis van de aanwezigheid van vertrouwde volwassenen en de in de school en klas toegepaste omgangsvormen, leefregels en afspraken.
WO 34 geven handelend blijk van een inzicht in voor hen herkenbare en vertrouwde beroepsmatige handelswijzen.
WO 35 geven handelend blijk van inzicht in het handelingsverloop of kenmerkend bewegingsverloop van de betreffende handelswijze.
WO 36 tonen een houding van eerbied en dankbaarheid voor menselijke arbeid.
WO 37 tonen handelend in een sociale, bewegings- of spelcontext, dat zij in een concrete situatie een onderscheid kunnen maken tussen : geven, nemen, krijgen, kopen en verkopen, ruilen, lenen.
(zie ook WI 29)

5. Oriëntatie in de tijd
De kleuters :

WO 38 begrijpen dat « gisteren » voorbij is en dat « morgen » nog moet komen.
WO 39 tonen, doordat zij hen bekende en vertrouwde vaste gebeurtenissen juist kunnen situeren dat zij de begrippen vandaag, dag en nacht, ochtend en avond, voormiddag en namiddag (of synoniemen daarvan) juist begrijpen.
WO 40 tonen tijdsbesef :
— aan de hand van het doelgericht handelen in functie van de eerstvolgende activiteit;
— doordat zij een beperkt aantal vertrouwde vaste gebeurtenissen of activiteiten in het verloop van hun dag in een juiste volgorde kunnen aangeven;
— door aan de hand van de opeenvolging van een beperkt aantal vertrouwde vaste gebeurtenissen of activiteiten getuigenis te geven van hun inzicht in het begrip week;
— door een voor hen belangrijke gebeurtenis te situeren in de seizoenen, hetzij aan de hand van de begrippen lente, zomer, herfst, winter, van jaarfeesten of kenmerkende gebeurtenissen of activiteiten uit het desbetreffende seizoen.
WO 41 kunnen terugblikken op minstens twee voorbije activiteiten door deze in de juiste volgorde te rangschikken en te verwoorden.
WO 42 kunnen in de tijd vooruitzien door :
— zich een handeling voor te nemen en de voorgenomen handeling uit te voeren op het daarvoor bestemde tijdstip;
— een planning van minstens twee activiteiten aan te geven.
WO 43 kunnen hun gedrag aanpassen aan tijdsignalen.
WO 44 kunnen hun beurt afwachten.

6. Oriëntatie in de ruimte
De kleuters

WO 45 kunnen handelend in een sociale, bewegings- of spelcontext de belangrijkste lichaamsdelen benoemen : hoofd, buik, armen, handen, vingers, benen, voeten, tenen, oren, ogen, neus, mond.
(zie ook WI 1)
WO 46 kunnen uiting geven aan hun waarneming van diepte door in hun handelingen te tonen dat zij kunnen inschatten hoeveel ruimte hun eigen lichaam inneemt.
(zie ook WI 46)
WO 47 kunnen uiting geven aan hun waarneming van diepte door handelend in een huishoudelijke, bewegings- of spelcontext te tonen dat zij kunnen inschatten hoeveel ruimte een voorwerp inneemt.
(zie ook WI 8, Muzische vorming tekenen, LO)
WO 48 tonen handelend in een huishoudelijke, bewegings- of spelcontext dat zij de juiste betekenis begrijpen van ruimtelijke richtingen en kwaliteiten zoals boven-onder, naast, achter-voor, tussen, ver-dichtbij / verder-dichter, groot-klein / groter- kleiner, dik-dun / dikker-dunner, zwaar-licht / zwaarder- lichter, vol-leeg, veel-weinig / meer-minder.
(zie ook WI 27 en WI 28)
WO 49 vinden zelfstandig hun weg in een vertrouwde omgeving.
(zie WI 14)
WO 50 kunnen een ruimte inrichten in functie van hun spel.
(zie WI 15)
WO 51 kunnen, mits aanwijzingen, orde brengen in een beperkte ruimte.
(zie WI 16)

C. Eindtermen
1. Mens en natuur
Mens
De kinderen

WO 1 kunnen de gestalte van de mens beschrijven
WO 2 kunnen de functie beschrijven
— van het hoofd m.b.t. het zenuw-zintuigsysteem, in het bijzonder de functie van de zintuigen;
— van de romp m.b.t. het ritmische systeem en de stofwisseling, waaronder bloedsomloop en ademhaling;
— van de ledematen m.b.t. het bewegingssysteem.

Dier
De kinderen
WO 3 kunnen van een aantal dieren uiterlijk, gedrag, leefwijze beschrijven.
WO 4 kunnen een beperkt aantal dieren in hun leefmilieu (land, water, lucht) situeren.
WO 5* beseffen dat er een verband bestaat tussen het uiterlijke van een dier en zijn levenswijze en omgeving.
WO 6* beseffen dat het dier afhankelijk is van zijn omgeving.

Plant
De kinderen
WO 7 kunnen van een beperkt aantal planten het uiterlijk beschrijven : zij kunnen wortel, stengel, blad, bloem, vrucht lokaliseren en benoemen.
WO 8 kunnen de functie beschrijven van wortel, stengel, blad, bloem, vrucht.
WO 9 kunnen een beperkt aantal « planten » benoemen volgens de ontwikkelingsgraad : wieren, paddestoelen, mossen, varens; de hogere planten exemplarisch (b.v. naaldbomen - loofbomen, b.v. lelieachtigen - roosachtigen).
WO 10* beseffen dat de plant afhankelijk is van bodem, lucht, licht, warmte, water en klimaat.
WO 11* beseffen dat mensen, dieren, planten en gesteenten elkaar voor hun voortbestaan nodig hebben.

Gesteenten en landschappen
De kinderen
WO 12 kunnen uitgaande van het landschap de vorm van een granietgebergte, een kalkgebergte en de kenmerken die wijzen op een vulkanische oorsprong, beschrijven en herkennen.
WO 13 kennen het onderscheid tussen graniet en kalk en vulkanisch gesteente.
WO 14 kunnen aan de hand van eenvoudige voorbeelden illustreren dat de vorm van een landschap beïnvloed wordt door het aanwezige gesteente en de inwerking van water, wind, warmte en van de mens.
WO 15 kunnen aan de hand van eenvoudige voorbeelden illustreren dat de vorm van landschap en de kwaliteit van het gesteente de levenswijze van de mens beïnvloedt.
WO 16 kunnen een beperkt aantal fenomenen in verband met het landschap met al hun zintuigen gericht en onbevangen waarnemen en hun waarnemingen op systematische wijze weergeven.
WO 17* tonen belangstelling voor de verscheidenheid in landschappen die op aarde voorkomen en kunnen deze waarderen in hun specifieke schoonheid.

Weer en klimaat
De kinderen
WO 18 kunnen de volgende weersverschijnselen verwoorden en onderscheiden : neerslag, enkele eenvoudige wolkentypes, windsoorten in functie van de windstreken.
WO 19 kunnen drie klimaatzones onderscheiden en situeren op de wereldkaart : warme, koude en gematigde zone.
WO 20 kennen het verschil tussen weer en klimaat.
WO 21 kunnen op eenvoudige wijze de kringloop van het water beschrijven.
WO 22 kunnen een beperkt aantal weerkundige fenomenen op weerkundig gebied gericht en onbevangen waarnemen en hun waarnemingen weergeven.
(zie ook Leren leren en Muzische vorming)

Fysische verschijnselen
De kinderen
WO 23 kunnen aan de hand van eenvoudige voorbeelden beknopt enkele kenmerken beschrijven van de fenomenen geluid, licht, warmte, elektriciteit, magnetisme.
WO 24 kunnen (exemplarisch) gericht en onbevangen natuurkundige fenomenen aan de hand van proeven waarnemen.
(zie ook Leren leren)
WO 25 kunnen hun waarnemingen op systematische wijze verwoorden en opschrijven.
(zie ook Leren leren)
WO 26 kunnen de fenomenen in hun causale samenhang beschrijven.

2. Technische vorming
De kinderen
WO 27 kunnen eenvoudige basismaterialen van elkaar onderscheiden en ermee omgaan : onder meer papier; wol, katoen, zijde, jute; hout.
WO 28 gaan zorgvuldig en met respect om met de materialen.
WO 29 kennen en beheersen op deze materiëlen gebaseerde eenvoudige basistechnieken en de daarvoor benodigde werktuigen.
WO 30 kunnen de gekende werktuigen juist en veilig hanteren, onderhouden en wegbergen.
WO 31 hebben inzicht in het proces doordat zij
— weten aan welke eisen het werkstuk moet voldoen;
— weten welke stappen er achtereenvolgens uitgevoerd moeten worden;
— bereid zijn hun werk te controleren door hun werk en dat van anderen op eenzelfde wijze waar te nemen, er afstand van te nemen, een onderscheid te maken en het te respecteren.
WO 32 kunnen hun materialenkennis en kennis van technieken en werktuigen functioneel integreren.
WO 33 kunnen een ontwerp uitvoeren, mits begeleiding ook een eigen ontwerp in de vorm van een schets of patroon.
WO 34* erkennen en waarderen de specifieke schoonheid van de werkstukken die met behulp van de hierboven vernoemde materialen en technieken tot stand komen.
WO 35* brengen waardering op voor de hierboven vernoemde basistechnieken.

3. Gezondheid, levensstijl en verkeer
De kinderen

WO 36	kennen (exemplarisch) het productieproces van voedingsmiddelen, gebruiksvoorwerpen of woningbouw.
WO 37*	beseffen dat voedsel, kleding, huisvesting en gebruiksvoorwerpen die de mens nodig heeft, afhangen van natuurlijke processen en menselijke arbeid.
WO 38	brengen eerbied en dankbaarheid op voor deze natuurlijke processen en voor arbeid en tonen dit door zorgvuldig om te gaan met het bovenvermelde.
WO 39	kunnen eerbied en respect opbrengen voor de mens in zijn mens- zijn en als individu in onderlinge verscheidenheid ook wat betreft constitutie en gezondheidstoestand. (zie ook Sociale vaardigheden)
WO 40	kennen de gedragsregels en gewoonten van de school voor gezonde voeding, levensstijl en hygiëne.
WO 41*	zijn bereid een positieve waarde toe te kennen aan dit gedrag.
WO 42	kunnen in een voor hen overzichtelijke noodsituatie hulp inroepen, of zelf helpen en zijn bereid zich te laten helpen bij pijn of ziekte. (zie ook Sociale vaardigheden)
WO 43	kennen de gedragsregels van de school inzake veiligheid en kunnen deze toepassen.
WO 44*	zijn bereid een positieve waarde toe te kennen aan dit gedrag.
WO 45	weten wat er van hen verwacht wordt bij alarm op school en kunnen dit ook uitvoeren.
WO 46	kennen de verkeerssituatie in hun schoolomgeving en kunnen er zich veilig in verplaatsen.
WO 47	beschikken over voldoende reactiesnelheid, evenwichtsgevoel en coördinatie en kennen de verkeersregels voor fietsers en voetgangers, om zich zelfstandig en veilig te kunnen verplaatsen langs een voor hen vertrouwde route. (zie ook Lichamelijke opvoeding)
WO 48*	tonen zich in hun gedrag bereid rekening te houden met de andere weggebruikers.

4. Geschiedenis
De kinderen

WO 49	kunnen zich een concrete voorstelling maken van historische gebeurtenissen en deze weergeven in woord en beeld.
WO 50	kunnen de behandelde historische feiten op systematische wijze verwoorden. (in samenhang met de methode zoals die aangegeven wordt in Leren leren)
WO 51	kunnen zich inleven in het dramatisch-episch karakter van de geschiedenis. (zie ook Leren leren, Muzische vorming : toneel, recitatie, tekenen, schilderen)
WO 52	kunnen tijd ruimtelijk voorstellen.
WO 53	kunnen enkele kenmerkende aardrijkskundige en geschiedkundige aspecten van hun school- of woonomgeving beschrijven.
WO 54	kennen de chronologische volgorde en kunnen beknopt kenmerkende elementen beschrijven uit verschillende cultuurperiodes : — Oosterse cultuur : Indië, Perzië, Tweestromenland, Egypte; — Griekse cultuur; — Romeinse cultuur, — Middeleeuwse geschiedenis.
WO 55	hebben oog voor het element evolutie doordat zij inzien dat de mensen in het verleden en op andere plaatsen op een andere wijze leefden, voelden en dachten dan de mensen hier en nu.
WO 56	zien in dat bepaalde voorwaarden het menselijk handelen mee bepalen, zoals tijd, aardrijkskundige gegevens, ideeën.
WO 57	kunnen zich inleven in situaties die in tijd en plaats verder van hen af staan.
WO 58*	zijn bereid dit te doen.
WO 59*	tonen interesse in en een gevoel van persoonlijke verbondenheid met het verleden.
WO 60*	beseffen dat elke cultuur typische kenmerken bezit, zichtbaar in de leefwijze van de mensen

5. Aardrijkskunde
Ruimtelijke aspecten
De kinderen

WO 61	kunnen uitgaande van de bewegingen en de stand van de zon bij benadering de windrichtingen bepalen en op basis daarvan een windroos tekenen waarop ze de hoofd- en tussenrichtingen kunnen aangeven.
WO 62	kunnen bij een oriëntatie in de werkelijkheid, op een hen bekende plaats de windstreken (hoofd- en tussenrichtingen) aangeven.
WO 63	kennen het begrip schaal en kunnen het gebruiken als eenvoudige verhouding tussen kilometer en centimeter. (zie ook W 31)
WO 64	kennen het begrip plattegrond en kunnen die tekenen van de directe omgeving, klas, school of eigen huis.
WO 65	kunnen aan elkaar een bekende weg beschrijven tussen twee plaatsen in de eigen gemeente of stad of die waar de school gelegen is. Ze kunnen deze reisweg ook aanduiden op een plattegrond.
W066	kunnen hun eigen stad, gemeente of dorp of die waar hun school gelegen is situeren op een kaart en enkele kenmerkende aardrijkskundige en geschiedkundige aspecten ervan beschrijven.
WO 67	kennen de hoofdrivieren van België en kunnen die op de kaart aanduiden.
WO 68	kunnen de verschillende werelddelen, polen, evenaar, keerkringen en zeeën rond Europa op een wereldkaart aanduiden.
WO 69	hebben een voorstelling van een wereldkaart zodat ze in een concrete toepassingssituatie een werelddeel kunnen aanduiden.

Politieke aspecten
De kinderen
WO 70 kunnen begrippen zoals, dorp, stad, streek, provincie, land en werelddeel in een juiste context gebruiken.
WO 71 hebben een voorstelling van de kaart van Vlaanderen en van België zodat ze in een praktische toepassingssituatie de provincies en de provinciehoofdplaatsen op een kaart kunnen aanduiden.
WO 72 kennen de belangrijkste steden van Europa en kunnen deze aanduiden op een kaart.
WO 73 hebben een voorstelling van de kaart van Europa zodat ze in een concrete toepassingssituatie de betrokken landen op een kaart kunnen aanduiden.

Sociaal-economische aspecten
De kinderen
WO 74 kunnen (exemplarisch) de weg van grondstof naar consumptieproduct beschrijven van producten die zij zelf gebruiken.
WO 75 hebben daarbij aandacht voor :
— het aspect arbeid;
— het gegeven dat de grondstoffen onttrokken worden aan de aarde of de natuur;
— de ecologische aspecten van de wijze van productie, distributie en consumptie;
— de functie van de handel, het geld- of bankwezen.
WO 76 kunnen aan de hand van eenvoudige voorbeelden illustreren dat de mensen over de hele wereld voor de voorziening in hun behoeften van elkaar afhankelijk zijn.
WO 77 kunnen aan de hand van eenvoudige voorbeelden illustreren
— dat er een verband bestaat tussen de mens en zijn woonplaats op aarde;
— dat de mens de mogelijkheden van klimaatsomstandigheden en landschap voor zichzelf kan benutten.
WO 78 brengen respect en begrip op voor de leefomstandigheden en leefwijze van andere mensen en andere volkeren.

Algemene vaardigheden
De kinderen
WO 79 kunnen plaatsen waar ze in de les kennis mee maken, opzoeken op een in de context passende kaart.
WO 80 kunnen een atlas raadplegen en kunnen daartoe :
— het alfabetisch register hanteren (zie TN 7)
— eenvoudige kaarten hanteren gebruik makend van windrichting, legende en schaal;
WO 81 kunnen eenvoudige, aan hun niveau aangepaste bronnen raadplegen om meer te weten te komen over de natuur en het dagelijkse leven van de mensen in eigen streek, eigen land en elders in de wereld

6. Attitudes
De kinderen
WO 82* tonen verwondering, innerlijke betrokkenheid, interesse en respect voor de hen omringende natuur en voor natuurfenomenen die in tijd en ruimte verder van hen afstaan.
WO 83* tonen verwondering, innerlijke betrokkenheid, interesse en respect t.a.v. culturele, maatschappelijke en economische verschijnselen in hun omgeving en op plaatsen die in tijd en ruimte verder van hen afstaan.

Leergebied Wiskunde

A. Menskundige, pedagogische en onderwijskundige opvattingen

1. Situering

Het wiskundeonderwijs wordt in de R. Steinerpedagogie ook bepaald door de uitgangspunten uit de « Inleiding » (134) van het leergebied Wiskunde : de psychische ontwikkeling en noden van basisschoolkinderen, de eisen van de maatschappij en de eigenheid van de wiskundige discipline. De visie van de R. Steinerpedagogie op het onderling verband tussen deze elementen, verschilt evenwel van de visie van de ontwerpers van de eindtermen. Leerinhouden, ontwikkelingsdoelen en eindtermen zullen dan ook verschilpunten vertonen.

Afhankelijk van de (impliciete of expliciete) visie op de mens, bestaan er verschillende opvattingen over de ontwikkeling van kind tot volwassene. Het accent in de R. Steinerpedagogie ligt op geleidelijke ontwikkeling (135). Hierin primeert het volledig tot rijping laten komen van de vermogens eigen aan elke leeftijdsfase. Dit betekent dat men bepaalde leerinhouden en benaderings- of denkwijzen op een bepaald moment in de ontwikkeling van het kind aanbiedt. In dit opzicht sluit de R. Steinerpedagogie aan bij de huidige tendens om niet te vroeg en te veel de nadruk op het abstracte te leggen (136).

Daarbij vertrekt men vanuit een algemeen ontwikkelingsbeeld (137) eigen aan de leeftijdsfase van de kinderen. Dit uitgangspunt houdt in dat niet de leefwereld, maar de belevingswereld (138) van het kind het aanknopingspunt is om de kinderen actief en inzichtelijk te laten werken.

De belevingswereld wordt in de eerste plaats bepaald door de manier van denken, voelen en handelen eigen aan een bepaalde leeftijdsfase. Uiteraard kleurt elk kind dit grondpatroon door zijn individuele geaardheid. Waar het individu in de concrete klas- en lessituatie een belangrijke rol speelt, komt dit op het vlak van leerinhouden, ontwikkelingsdoelen en eindtermen op de tweede plaats.

Veel meer dan de belevingswereld is de leefwereld onderhevig aars de maatschappelijke evolutie. Binnen de R. Steinerpedagogie selecteert men daarom slechts die elementen uit de realiteit - dus ook uit de leefwereld of de wetenschappelijke discipline - die een ondersteuning betekenen voor de algemene ontwikkeling van het kind.

Dit is dan ook de reden waarom bijvoorbeeld het hanteren van de zakrekenmachine (139) pas in het middelbaar onderwijs wordt aangeleerd. Hoofdrekenen en cijferen als « ambachtelijke » techniek draagt voor een 12-jarige een breder scala van ontwikkelingsmomenten in zich dan het gebruik van technische middelen. Men kan hier bijvoorbeeld wijzen op de wilsontwikkeling. Juist bij het verrichten van geconcentreerd en omvangrijk rekenwerk voelen kinderen de macht die ze over de materie verwerven. Zeker voor het verwerven van zelfvertrouwen en onafhankelijkheid (ook onafhankelijkheid van de techniek), is dit een belangrijke ervaring.

Voor de ontwikkeling van kind tot zelfstandige volwassene (140) primeren, vanuit dit gezichtspunt, basisvaardigheden zoals hoofdrekenen, cijferen, schatten, metend rekenen, ruimtelijke oriëntatie, praktische en kunstzinnige toepassingen van wiskundige vaardigheden en een houding van verwondering, nieuwsgierigheid en blijvende interesse in wiskunde als fenomeen. Specifieke, meestal snel-evoluerende, technologische toepassingen komen pas later aan bod. Pas dan is er voldoende cognitieve bagage, inzicht, oordeels- en wilsmatige zelfstandigheid aanwezig om zich verantwoord van deze technieken te bedienen.

2. Visie op Wiskunde

Wiskunde wordt niet beschouwd als een geheel van abstracte principes maar als een denkkader dat bijzondere aspecten van de werkelijkheid tot leven brengt : ritme, regelmaat en ordening. Wiskunde ontwikkelt zich vanuit het op de realiteit betrokken menselijk handelen. Het ontstaat waar de mens zich bewust wordt van wetmatigheden zoals dag en nacht, de seizoenen, de groei van planten, schelpdieren en mineralen en de fysische krachten zoals elektriciteit, magnetisme. Het is dit soort wetmatigheden dat handelingen zoals tellen bepaalt. Het wiskundige vermogen wordt vrijgemaakt wanneer de mens een bewustzijn voor die aspecten ontwikkelt.

Een ander aspect van wiskunde is dat zij zich steeds beweegt tussen algemeen geldende afspraken en individuele vermogens; tussen conventies en kunst. Het kunnen onthouden en reproduceren van conventionele kennis wordt sterk bepaald door het lichamelijke. Het kunstzinnige daarentegen berust op kwaliteiten van de individuele mens als volledige persoonlijkheid.

De wijze waarop men wiskunde beoefent is erg belangrijk. Hoewel men zich er niet steeds van bewust is, bevatten ook wiskundige denkpatronen sociaal-morele aspecten. Zo kan men optellen en delen verbinden met respectievelijk het nemende en het gevende gebaar. Ook dit impliciete aspect krijgt aandacht.

Bij de opbouw van het leerplan Wiskunde en dus ook voor de omschrijving van de ontwikkelingsdoelen en eindtermen, wordt ook rekening gehouden met de wordingsgeschiedenis van de wiskunde. Het kind beleeft de evolutie van wiskundig handelen naar wiskundig denken parallel met de kind-eigen algemene ontwikkeling.

3. De ontwikkeling van het kind en Wiskunde

Vanaf het zevende jaar is het kind in staat om indrukken vast te houden en innerlijk na te vormen. Aanvankelijk functioneert dit reproductievermogen vooral in samenhang met beweging en het gestructureerde, aansprekende beeld. Het leren heeft nog een actief-emotioneel karakter. Wiskunde is bij uitstek een vak dat « al doende » wordt beoefend. Door het motorische te verbinden met het visuele wordt het onbewuste (de bewegingszin) verbonden met de meer bewuste gezichtszin. De ritmen en patronen die de getallenwereld rijk is, zoals bijvoorbeeld in de tafels van vermenigvuldiging en andere bewerkingen, dragen niet enkel bij tot kennis en vaardigheid, maar vormen een belangrijke ondersteuning voor de bewustzijnsontwikkeling (141) van het kind.

Omstreeks het negende levensjaar begint de « middenfase » van de lagere school. Het kind gaat zich sterker als persoonlijkheid beleven en handhaven. Het is nu in staat om in de eenheid de veelheid te beleven en omgekeerd.

In de wiskunde vertaalt dit vermogen zich in het leren kennen en hanteren van bijvoorbeeld breuken en kommagetallen. Ook vraagt deze levensfase om een hernieuwde coördinatie in de wereld, zodat het meten van tijd en ruimte meer zakelijk kan worden beoefend.

De verruimde belangstelling in de wereld en de geleidelijk opgebouwde vaardigheid en inzicht in het gebruik van de getallen stelt het kind in staat om allerlei praktische vraagstukken op te lossen, ook bijvoorbeeld betreffende maten, gewicht en schaalverdeling

In de loop van het twaalfde levensjaar ontwikkelt het oorzakelijk denken, als eerste fase van de ontwikkeling van het oordeelsvermogen. Zo vormt de handel een werkelijkheidsaspect waar oorzaak en gevolg ook op wiskundig gebied duidelijk waarneembaar zijn voor een twaalfjarige. In samenhang met procentrekenen begint het handelsrekenen. Hiermee kan het kinderlijke denken zich losmaken van de direct beleefbare voorstelling zodat de overgang naar de wereld van de algebra, het rekenen met letters en negatieve getallen, met zijn veel hoger abstractieniveau is voorbereid.

Eenzelfde omvormingsproces verandert vormtekenen in meetkunde. Tot dan toe met de vrije hand getekende meetkundige figuren worden nu in het begripsvermogen opgenomen en met uiterste precisie geconstrueerd.

Volgens de fasering van de ontwikkeling van het kind, worden de twee volgende jaarklassen als een verderzetting en afronding beschouwd van het proces dat omstreeks het zevende levensjaar is ingezet. Daarom vindt men in de R. Steinerpedagogie leerinhouden die in andere onderwijssystemen tot de basisschool behoren, in de 7de en de 8ste klas. Bijvoorbeeld het werken met positieve en negatieve getallen, machtsverheffing en worteltrekken aanhalen.

4. Pedagogische consequenties

In het hele leergebied beweegt wiskunde zich tussen twee uitersten : het leren van het conventionele en het beoefenen van het kunstzinnige. Beide toenaderingswijzen vindt men terug in zowel het rekenen - met de eigenschappen en wetmatigheden van de getallen - als in de meetkunde - in het gebied van vormen en figuren.

Deze tweezijdige karakteristiek van de wiskunde sluit uitermate goed aan bij het psychische ontwikkelingsgebied dat omschreven wordt als temperament (142). Het temperament plaatst het kind tussen algemene, door de erfelijkheid bepaalde eigenschappen en de wijze waarop het kind deze eigenschappen zal individualiseren. Deze benadering van de wiskunde biedt het kind de mogelijkheid eenzijdigheden te overwinnen en nieuwe aspecten van zijn persoonlijkheid te ontdekken.

Bij het leren rekenen wordt niet alleen het kwantitatieve aspect betrokken, maar ook het kwalitatieve. Daardoor heeft het rekenen ook te maken met voelen en beleven, ook als het kwantitatieve aspect op meer schematisch niveau de overhand krijgt. De totale (handelende, belevende en denkende) mens wordt in het rekenen aangesproken. Het rekenen kan, ook het zich als mentale beweging afspeelt, als menselijke activiteit herkend worden door degene die rekent. Ook als de gehanteerde begrippen inhoudsloos worden, kunnen zij nog staan voor een ideële wereld, die beleefd kan worden in patronen, in visuele en niet- visuele relaties, in wetmatigheden.

In de meetkunde wordt de evolutie van muzische naar meetkundige vorm nog sterker uitgebouwd. Door de meetkundige vormen te hanteren in hun onbegrensde variatiemogelijkheden en tegelijkertijd in hun heldere wetmatigheid, wordt de basis gelegd voor een veelzijdig beleven van schoonheid en exactheid. De vreugde over de schoonheid van de vorm ontwikkelt een gevoel voor verhoudingen en evenwicht. Het is de voorloper van het vreugdegevoel dat kinderen later ervaren bij het plotseling doorzien van geometrische wetmatigheden.

Er zijn ook duidelijke banden met andere leergebieden zodat de samenhang met de realiteit niet verloren gaat. Ritmes en wetmatigheden uit het rekenonderricht worden in hun kunstzinnige vorm in muziek, taal en euritmie behandeld; in een praktisch toepasselijke vorm in Wereldoriëntatie en Lichamelijke opvoeding.

Vormen en figuren komen in een kunstzinnige vorm aan bod in vormtekenen (zie ook taal : schrijven) en beweging; in een meer wetenschappelijke vorm in Wereldoriëntatie, zoals in de mineralogie.

5. Verantwoording van de eigen ontwikkelingsdoelen en eindtermen

Samengevat kan men stellen dat eindtermen en Ontwikkelingsdoelen van de R. Steinerscholen voortkomen uit een specifieke visie op de mens en op de kwaliteiten van de verschillende vakken, die uiteraard mee bepaald worden door de eisen van de tijd.

Tijd en wijze waarop bepaalde leerinhouden aan bod komen, hangen samen met het ontwikkelingsstadium van de kinderen. Men tracht in de wiskunde de voor het kind specifieke ontwikkelingsmogelijkheden op te sporen, om het al lerende in zijn lichamelijke en psychische ontplooiing te ondersteunen. Inzicht in de ontwikkelingsfasen van het kind is even noodzakelijk als inzicht in de wiskunde.

Men stelt het kind in staat om zich te verbinden met de wetmatigheid en schoonheid van de vormen- en getallenwereld. Daarbij biedt het wiskundeonderwijs bij uitstek de mogelijkheid om geordend en systematisch te leren werken; individueel, maar ook in groepswerking.

Deze eindtermen en ontwikkelingsdoelen vormen een voor het kind levensechte toegang naar verdere ontplooiing en verlenen een ontwikkelingskarakter aan de weg ernaartoe.

5.1. Ontwikkelingsdoelen

Voor het jonge kind betekent Wiskunde zich al doende verbinden met ritme, regelmaat en ordening. Wiskunde is in de eerste plaats een lichaams- en gevoelsgebonden activiteit en heeft zowel een materiële als een sociaal-morele dimensie. In de handelingen en bewegingen ervaart het jonge kind hoeveelheid, tijd, opeenvolging, maat, gewicht en de concreet-praktische verbanden daartussen.

Wiskunde op zich komt in het peuter- en kleuteronderwijs niet aan bod. Het wiskundig handelen wordt er opgenomen in het leven als totaliteit en verbonden met de peuter/kleuter als totale persoonlijkheid. Derhalve is het wiskundige aspect volledig geïntegreerd in de activiteiten van de andere leergebieden.

Daarom werd gekozen voor een indeling van het leergebied wiskundige initiatie in :

— lichaamsbesef en lichaamsbeheersing : als basis voor de verinnerlijkte beweging;

— oriëntatie in tijd en ruimte : vorm geven aan tijd en ruimte door te handelen; als basis voor de geïnterioriseerde handeling;

— begripsvorming : tijd, afmetingen, gewicht, afstand, hoeveelheid, geven en nemen.

5.2. Eindtermen

Hier winnen de eigenschappen en karakteristieke kenmerken van de Wiskunde als discipline aan belang. Daarom werd een indeling gekozen die hieraan beantwoordt.

De domeinen getallen, meten en meetkunde worden telkens onderverdeeld in

— begripsvorming, feitenkennis en wiskundetaal als noodzakelijke basis voor het kunnen omgaan met getallen;

— procedures waarin het omgaan met getallen op verschillende wijzen en vanuit verschillende gezichtspunten wordt beoefend.

De eindtermen voor getallen hebben betrekking op kennis en inzicht in de getallenwereld :

— kwantitatieve betekenis en kwaliteiten van de verschillende getallen en soorten groepen getallen komen aan bod;

— de basisbewerkingen, optellen, aftrekken, vermenigvuldigen en delen, zowel voor hoofdrekenen als cijferen worden aangeleerd;

— verhoudingen en procenten.

Het meten heeft een actief, concreet karakter : afstand, tijd, temperatuur, gewicht worden gemeten. Het vat krijgen op ruimte en tijd vanuit wiskundig perspectief staat centraal.

De meetkunde wordt vanaf de eerste klas stelselmatig opgebouwd. Eerst als vormtekenen (zie Muzische vorming) waarin aanvankelijk eenvoudige, geleidelijk aan gecompliceerde figuren met de vrije hand getekend worden. In de zesde klas gaat het vormtekenen over in meetkunde.

De eindtermen voor strategieën en probleemoplossende vaardigheden staan niet op zich, maar worden toegepast in de bovengenoemde domeinen : getallen, meten en meetkunde.

En tenslotte zijn de attitudes van toepassing voor dit hele leergebied.

B. Ontwikkelingsdoelen

1. Lichaamsbesef - lichaamsbeheersing

De kleuters kunnen handelend

WI 1 de belangrijkste lichaamsdelen aangeven (zie ook WO 45) :
— hoofd;
— ogen, oren, neus, mond;
— armen, handen, vingers;
— benen, voeten, tenen.

WI 2 inschatten hoeveel ruimte hun lichaam inneemt (zie ook WO 46).

WI 3 armen en benen afwisselend bewegen,
— in asymmetrische bewegingen, met overkruising; (zie ook LO 9);
— in samengestelde bewegingsopdrachten.

WI 4 klein-motorische vaardigheden met de vingers in verschillende situaties voldoende nauwkeurig gedoseerd en ontspannen uitvoeren.
(zie ook LO 14; MV 3, MV 4, TN 22; WO 12, WO 13)

2. Oriëntatie in tijd en ruimte

Tijdsbesef - besef van opeenvolging van handelingen in de tijd

De kleuters

WI 5 tonen tijdsbesef :
— doordat zij een beperkt aantal vertrouwde, vaste gebeurtenissen of activiteiten in het verloop van hun dag in een juiste volgorde kunnen aangeven;
— door aan de hand van de opeenvolging van een beperkt aantal vertrouwde vaste gebeurtenissen of activiteiten getuigenis te geven van hun inzicht in het begrip week;
— door een voor hen belangrijke gebeurtenis te situeren in de seizoenen, hetzij aan de hand van de begrippen lente, zomer, herfst, winter, van jaarfeesten of kenmerkende gebeurtenissen of activiteiten uit het desbetreffende seizoen.
(zie ook LO 19 - 28, WO 40)

WI 6 kunnen de opeenvolgende stappen in een vertrouwd handelingsgeheel aangeven.
(zie ook LO 20; MV 4, MV 13, MV 18, MV 22; TN 24; WO 5, WO 12, WO 34, WO 35)

WI 7 kunnen begrippen i.v.m. tijdsduur en oriëntatie in de tijd hanteren of begrijpen :
— lang-kort;
— snel-traag;
— vroeger-later;
— ervoor-erna;
— eerst-daarna;
— morgen/ochtend-middag-avond;
— gisteren-vandaag-morgen.

Ruimtebesef- ordenen van de ruimte
De kleuters kunnen handelend :

WI 8 inschatten hoeveel ruimte een voorwerp inneemt.
(zie ook LO 11, LO 12, LO 27, LO 30, LO 36, Muzische vorming; WO 47)

WI 9 handelend in een huishoudelijke, bewegings- of spelcontext de opstelling aangeven van vertouwd materiaal in functie van een gekende activiteit.

WI 10 passende begrippen hanteren of begrijpen :
— in, op, naast, tussen;
— op elkaar;
— boven, onder;
— voor, achter;
— ver (weg), dicht (bij);
— lang-kort;
— binnen, buiten;
— omhoog en omlaag;
— hoog-laag; hoger-lager.

WI 11 oplossingen vinden voor een ruimtelijk probleem, zij ervaren daarbij :
— lengte, breedte, diepte;
— evenwichtsaspecten;
— richting : links-rechts.

WI 12 afstanden inschatten in functie van hun beweging of de beweging van het voorwerp dat zij hanteren :
— springtouw oprollen en afrollen;
— doeken vouwen;
— zwaardere voorwerpen zoals planken, stokken, bakken, stoeltjes.
(zie ook LO 11)

WI 13 tonen dat zij beseffen dat de dingen dezelfde blijven, hoe ze ook geplaatst of geordend zijn in de ruimte.

WI 14 zelfstandig hun weg vinden in een vertrouwde omgeving.
(zie WO 49)

WI 15 een ruimte inrichten in functie van hun spel.
(zie WO 59)

WI 16 mits aanwijzingen, orde brengen in een beperkte ruimte. (zie DO 51)

3. Begripsvorming

De kleuters kunnen in een huishoudelijke, sociale, bewegings- of spelcontext
Waarnemen en structureren

WI 17 veranderingen, overeenkomsten en verschillen bij voorwerpen, verschijnselen of bij andere mensen waarnemen.

WI 18 twee dingen op hun kwalitatieve eigenschap vergelijken.

WI 19 materiaal, voorwerpen ordenen in functie van een kwalitatief kenmerk.

WI 20 materiaal, voorwerpen samenbrengen op basis van één of twee gemeenschappelijke kenmerken.

WI 21 materiaal, voorwerpen structureren volgens het correspondentieprincipe (de 1-1 relatie), waardoor zij tonen dat zij aan de hand van materiaal rekenkundige handelingen kunnen uitvoeren met betrekking tot aantal en hoeveelheid; zoals optellen, aftrekken en delen - zonder deze als zodanig te kunnen benoemen.

WI 22 vanuit een gekend beperkt patroon, structuur of handelingsverloop een reeks verderzetten.

WI 23 door hun handelen tonen dat zij beseffen dat een bepaalde hoeveelheid dingen dezelfde blijft, hoe de dingen ook geplaatst of geordend zijn in de ruimte.

WI 24 door hun handelen tonen dat zij beseffen dat de kenmerken (afmetingen, gewicht) van een ding dezelfde blijven, hoe dit ook geplaatst of geordend is in de ruimte.

Rekentaal

WI 25 een deel van de getallenrij opzeggen.

WI 26 de termen eerste en laatste begrijpen of hanteren.

WI 27 op basis van hun ervaring en waarneming passende hoeveelheidsbegrippen gebruiken :
— veel / weinig;
— evenveel / te veel / te weinig;
— meer / minder.

WI 28 op basis van hun ervaring en waarneming, omgaan met begrippen die de relatieve maat van een voorwerp aangeven :
— zwaar-licht;
— groot-klein;
— lang-kort;
— dik-dun;
— breed-smal;
— vol-leeg;
— gelijk, groter dan, kleiner dan;
— half.

WI 29 bij rekenhandelingen passende begrippen hanteren :
— geven-nemen;
— bijdoen / wegdoen;
— verdelen;
— erbij-eraf.

C. Eindtermen
1. Getallen
Begripsvorming - wiskundetaal - feitenkennis
De kinderen

W 1 kunnen tellen en terugtellen met eenheden, tweetallen, vijftallen en machten van tien.
W 2 kunnen omgaan met de verschillende functies van natuurlijke getallen :
— een getal kan een hoeveelheid aanduiden;
— een getal kan fungeren in een bewerking;
— een getal kan een rangorde aanduiden;
— een getal kan een meetresultaat aangeven.
W 3 de betekenis van de volgende operaties kennen : optellen, aftrekken, vermenigvuldigen, delen en daarbij de terminologie met betrekking tot de resultaten van deze operaties : som, verschil, product, quotiënt en rest.
W 4 kennen het begrip veelvoud, deler, grootste gemeenschappelijke deler, kleinste gemeenschappelijk veelvoud.
W 5 kennen het begrip procent.
W 6 kunnen omgaan met breuken :
— als een stuk (deel) van;
— als een verdeling;
— als een deling;
— als een getal (met een plaats op een getallenlijn);
en kunnen daarbij de volgende terminologie hanteren : stembreuk, teller, noemer, breukstreep, gelijknamig, gelijkwaardig, vereenvoudigen.
W 7 kennen de geleerde symbolen, notatiewijzen, conventies met betrekking tot getallen en bewerkingen met getallen en kunnen de volgende symbolen benoemen, noteren en hanteren : = < > + - x :. %
W 8 kunnen natuurlijke getallen van maximaal 10 cijfers lezen, noteren, ordenen en op een getallenlijn plaatsen.
W 9 kunnen kommagetallen (met 3 decimalen), eenvoudige breuken, eenvoudige procenten lezen noteren en op een getallenlijn plaatsen.
W 10 kunnen de getalwaarde van elk cijfer bepalen bij kommagetallen met maximum drie decimalen.
W 11 zijn in staat tot een onmiddellijke reproductie van correcte resultaten bij
— optellen en aftrekken tot 10;
— tafels van vermenigvuldiging tot en met de tafel van 10.
W 12 hebben inzicht in de relaties tussen de bewerkingen.

Procedures
De kinderen

W 13 kunnen eenvoudige verbanden, patronen en structuren tussen getallen en bewerkingen opsporen en toepassen;
W 14 voeren opgaven uit het hoofd uit waarbij ze de verschillende bewerkingen toepassen op basis van hun inzicht in de eigenschappen van bewerkingen en in de structuur van de getallen :
— optellen, aftrekken, delen en vermenigvuldigen van natuurlijke getallen in het honderdveld;
— optellen en aftrekken met grote getallen met eindnullen;
— vermenigvuldigen met en delen door 10, 100, 1000;
— vermenigvuldigen en delen naar analogie met de tafels;
— getallen splitsen, aanvullen of groeperen om de bewerking makkelijk te kunnen uitvoeren.
W 15 zijn in staat getallen af te ronden. De graad van nauwkeurigheid wordt bepaald door het doel van het afronden en door de context.
W 16 kunnen de uitkomst van een berekening bij benadering bepalen.
W 17 kunnen schattend rekenen met gehele getallen door de uitkomst globaal te bepalen
W 18 kunnen in eenvoudige gevallen de gelijkwaardigheid tussen kommagetallen, breuken en procenten verduidelijken door omzettingen.
W 19 kunnen de delers van een natuurlijk getal (≤ 100) vinden; zij kunnen van twee dergelijke getallen de (grootste) gemeenschappelijke deler(s) vinden.
W 20 kunnen de veelvouden van twee natuurlijke getallen ≤ 20) vinden, zij kunnen van twee dergelijke getallen het (kleinste) gemeenschappelijk veelvoud vinden.
W 21 kunnen eenvoudige breuken gelijknamig maken in functie van het optellen en aftrekken van breuken of in functie van het ordenen en het vergelijken van breuken.
W 22 kunnen in een zinvolle context eenvoudige breuken en kommagetallen optellen en aftrekken en een eenvoudige breuk vermenigvuldigen met een natuurlijk getal.
W 23 kennen cijferalgoritmen (schriftelijke, gestandaardiseerde en verkorte oplossingswijzen). Zij kunnen cijferend de vier hoofdbewerkingen uitvoeren met natuurlijke en met kommagetallen :
— optellen met maximaal 5 getallen : de som < 10 000 000;
— aftrekken : aftrektal < 10 000 000 en maximaal 8 cijfers;
— vermenigvuldigen : vermenigvuldiger bestaat uit maximaal 3 cijfers; het product = maximaal 8 cijfers (2 cijfers na de komma);
— delen : deler bestaat uit maximaal 3 cijfers; quotiënt maximaal 2 cijfers na de komma.
W 24 kunnen eenvoudige procentberekeningen maken met betrekking tot praktische situaties.
W 25 kunnen verhoudingen vergelijken.
W 26 kunnen eenvoudige verhoudingsproblemen oplossen.
W 27 kunnen een eenvoudige, niet in wiskundige taal aangeboden probleemstelling, zelf in wiskundige termen omzetten.

2. Meten
Begripsvorming - wiskundetaal - feitenkennis
De kinderen :

W 28 kennen de objectief meetbare grootheden voor :
— lengte (omtrekt afstand) : millimeter, centimeter, decimeter, meter, decameter, hectometer, kilometer;
— oppervlakte : vierkante centimeter, decimeter en meter;
— inhoud : centiliter, deciliter, liter;
— gewicht : gram, kilogram;
— tijd : seconde, minuut, uur, etmaal;
— temperatuur : graad Celsius;
— hoekgrootte : graden.
Zij kennen het opbouwprincipe van de rij maateenheden voor lengte, gewicht en tijd en kunnen daarbij de relatie leggen tussen de grootheid en de maateenheid.

W 29 kennen de symbolen, notatiewijzen en conventies bij de geleerde maateenheden.

W 30 kunnen veel voorkomende maten in verband brengen met betekenisvolle situaties.

W 31 kennen en kunnen het begrip « schaal » gebruiken als eenvoudige verhouding tussen kilometer en centimeter.
(zie WO 64)

W 32 kennen het begrip gemiddelde en kunnen het toepassen.

W 33 weten, in samenhang met WO 22, dat bij temperatuurmeting 0 ˚C het vriespunt is en weten op welke wijze de temperatuur beneden het vriespunt worden aangeduid.

Procedures
De kinderen kunnen :

W 34 eenvoudige verbanden, patronen en structuren tussen en met grootheden en maatgetallen opsporen en onderzoeken.

W 35 het verband tussen maateenheden en maatgetallen inzien.

W 36 met de geleerde maateenheden herleidingen uitvoeren.

W 37 voor elk van de hoger genoemde grootheden, het juiste en het meest functionele meetinstrument kiezen en correct hanteren; de geschikte maateenheid en de graad van nauwkeurigheid van het meetresultaat worden daarbij bepaald door de situatie.

W 38 schatten met behulp van referentiepunten.

W 39 op een concrete wijze aangeven hoe ze de omtrek van een veelhoek bepalen.

W 40 kloklezen (analoge en digitale klokken); tijdsintervallen berekenen en zij kennen de samenhang tussen seconden, minuten en uren.

3. Meetkunde
Begripsvorming - wiskundetaal - feitenkennis
De kinderen

W 41 kennen eenvoudige begrippen en notaties waarmee de ruimte meetkundig wordt bepaald (richting, plaats, patroon, vorm, plattegrond, vooraanzicht, zijaanzicht, bovenaanzicht) en kunnen deze toepassen.

W 42 kunnen op basis van ervaring en door hun omgang ermee, de volgende meetkundige figuren herkennen en benoemen : punten; lijnen (lijn, lijfstuk, zijde, middellijn, diagonaal, straal, loodlijn, evenwijdige lijnen, snijdende lijnen); hoeken (rechte, stompe, scherpe); vlakke figuren (driehoek, vierhoek, vijfhoek, zeshoek, cirkel).
(zie ook Muzische vorming Vormtekenen : MV 11, MV 12 en MV 13; Boetseren : MV 22)

Procedures
De kinderen :

W 43 kunnen de verschillende soorten hoeken en de verschillende soorten vierhoeken classificeren op grond van eigenschappen van zijden en hoeken en kunnen deze ook concreet vormgeven.
(zie ook LO 27; MV 11, MV 12.)

W 44 kunnen omgaan met passer en liniaal.

W 45 kunnen de begrippen symmetrie, gelijkvormigheid en gelijkheid herkennen in de realiteit.

W 46 kunnen geometrische figuren maken.
(zie ook LO 27; MV 11, MV 12, MV 27, MV 28)

W 47 zijn in staat zich in de ruimte te oriënteren en kunnen bijgevolg aan de hand van beschrijvingen en tweedimensionale afbeeldingen, driedimensionale situaties interpreteren.
Dit betekent concreet dat de leerlingen :
— zich ruimtelijk kunnen oriënteren op basis van plattegronden, kaarten, en gegevens over afstand en richting;
— zich in de ruimte mentaal kunnen verplaatsen en kunnen verwoorden wat ze dan zien.

4. Strategieën en probleemoplossende vaardigheden
De kinderen

W 48* zijn bereid om na te denken over de eigen wiskundige activiteiten en controleren de resultaten daarvan op juistheid.

W 49 kunnen in eigen woorden beschrijven hoe ze een wiskundige probleem aanpakten, welke oplossingsstrategie ze volgden.

W 50* beseffen dat er voor hetzelfde wiskundig probleem soms meerdere oplossingswegen zijn en soms zelfs meerdere oplossingen afhankelijk van de wijze waarop het probleem wordt opgevat.

W 51 begrijpen eenvoudige wiskundetaal en kunnen die toepassen in praktische situaties.

5. Attitudes

De kinderen :

W 52* zijn bereid een verbinding te leggen tussen het wiskundeonderricht en het dagelijkse leven.
(zie ook MV 49)

W 53* hebben aandacht voor de specifieke schoonheid en exactheid in de wiskunde : vormen, figuren, patronen en ritmes.
(zie ook MV 14, MV 49)

W 54* ontwikkelen een houding van eerbied en belangstelling voor de wiskunde als verschijnsel in de natuur en in zijn verbondenheid met het menselijke handelen.
(zie ook MV 16*, MV 49; WO 7, WO 34*, WO 55, WO 76)

W 55* ontwikkelen een gevoel voor exactheid en relativiteit van getallen : voor getalwaarde, getalverhoudingen, bewerkingen en exemplarisch voor de wijze waarop deze deel uitmaken van het menselijk handelen.

W 56* kunnen aan de wiskundige activiteit vreugde en verwondering beleven zoals deze verbonden zijn met elk creatief-productief proces.

W 57* ontwikkelen vertrouwen in hun denk- en leeractiviteiten en behouden een houding van nieuwsgierigheid en interesse voor wiskundige fenomenen.

Leergebied Leren leren

A. Menskundige, pedagogische en onderwijskundige opvattingen

1. Situering

In de R. Steinerpedagogie wenst men het kind zo op te voeden dat het zich ontwikkelt tot een volwassene die in staat is om zich zelfstandig verder te ontwikkelen. Een volwassene die « blijft leren », die zich kan aanpassen aan veranderende omstandigheden, die op een opbouwende wijze problemen kan oplossen. De visie van de R. Steinerpedagogie over de factoren die een kind tot leren aanzetten en de wijze waarop het zich met de leerinhouden verbindt, wijken echter aanzienlijk af van het model in de « Uitgangspunten » (143). Leren wordt in deze pedagogie beschouwd als een actief proces. De wil tot leren, tot verwerking van de ontwikkelingsstof komt vanuit het kind zelf. Voor het lagere-school-kind is de drijvende kracht voor elke activiteit voornamelijk het gevoelsleven.

Door ook voor het schoolse leren het gevoelsleven als aangrijpingspunt te nemen, sluit men aan bij het algemeen ontwikkelingsbeeld. Hier legt men de verbinding tussen de kleuterfase waarin de motoriek primeert en de puberteitsfase waarin het cognitief oordelen de ontwikkeling van de jongere stuurt. Men beklemtoont dus in de intrinsieke motivatie niet het individuele, willekeurige maar de samenhang met de fasering van het algemeen ontwikkelingsbeeld.

Ook in de R. Steinerschool gaat men er van uit dat de lerende de leerstof bewerkt, verwerkt en omvormt. Wil dit « leren » ook « ontwikkeling » betekenen, dan is het noodzakelijk dat dit proces inspeelt op de algemene ontwikkeling van het kind. Daarom staan in de lagere school die verwerkingsmethodes centraal die zich baseren op kunstzinnige processen. In overeenstemming met de eigen aard van de leerinhoud en de leeftijdsfase van het kind, worden in het leerproces telkens andere aspecten beklemtoond. Cognitief bewustzijnsmatige, gevoels- en wilsmatige verwerkingsmethodes krijgen in wisselende verhoudingen hun plaats. Aldus komt het kind in aanraking met een veelheid aan leerprocessen.

De R. Steinerpedagogie streeft ernaar dat het denken, de betrokkenheid, de beleving en het handelen steeds op elkaar afgestemd blijven. Methodes en attitudes die volwassenen succesvol toepassen, zijn daarom niet zonder meer te transfereren naar het leerproces van het lagereschoolkind Het eenzijdig versterken van een cognitief leerproces gaat ten koste van de ontwikkeling van de andere componenten. Precies deze meer onbewuste krachten bepalen in hoge mate de kwaliteit van het gehele leer- en ontwikkelingsproces en zijn gebonden aan de leeftijdsfase.

De uiteenzetting over de lerende mens gaat kort in op de aspecten in het leerproces die vanuit het mensbeeld achter de R. Steinerpedagogie beklemtoond worden. Dan volgt een overzicht van de karakteristieke kenmerken van het leerproces in de verschillende leeftijdsfases. Tot slot volgt een verantwoording hoe de concrete eindtermen zich tot deze opvattingen verhouden.

2. Visie op de lerende mens

Elk leren is in wezen gericht op zich ontwikkelen. Vooraleer de mens bewust en zelfstandig zijn ontwikkeling stuurt, maakt hij een leerproces door waarin hij als het ware de kans krijgt om eerst zichzelf te worden. Door individualisatie en omvorming van erfelijke eigenschappen en vermogens, bevrijdt de mens zich in zekere zin en schept hij voor zichzelf nieuwe ontwikkelingswegen.

Dit stadium omvat naast het allereerste leren in de gezinssfeer, het leren tot en met de middelbare school. Zichzelf worden en zichzelf ontdekken is een geleidelijk proces dat een specifieke begeleiding van de volwassenen vergt. In wisselwerking met de bewustwording en de evolutie van het denken, voelen en handelen verandert het leerproces mee en mondt het tenslotte uit in het zelfstandige leren van de volwassene.

Heuristische methodes zijn inderdaad waardevol in leersituaties die een eenzijdig cognitief karakter dragen en waar een grote hoeveelheid informatie uit een relatief beperkt leerdomein zelfstandig verwerkt moet worden, zoals aan hogescholen en universiteiten.

In de visie van de R. Steinerpedagogie betekent het generaliseren van deze methodes een te sterke versnelling in de ontwikkeling van het kind. Deze methodes stellen namelijk een mate van zelfbewustzijn, oordeelsvermogen en een dynamisch- affectieve zelfcontrole voorop, die een twaalfjarige nog niet bezit. Hij ontwikkelt die pas in de loop van het middelbaar onderwijs, in het bijzonder vanaf het veertiende levensjaar kan hij er verantwoord mee leren omgaan.

3. Het lerende kind

3.1. Leren van 0 tot 7 jaar

Aanvankelijk manifesteert het leervermogen zich intuïtief- onbewust. Het leerproces van het jonge kind wordt gedomineerd door directe zintuigelijke waarneming en nabootsing, op basis van identificatie. Het leren is sterk gebonden aan motoriek en herhaling. Naargelang het zelfbewustzijn toeneemt, evolueert het nabootsen naar navolgen.

3.2. Leren van 7 tot 12 jaar

Algemeen

Het zeven- tot twaalfjarige kind verbindt zich eerst via zijn gevoel met het onderwerp; pas dan kan het er zich denkend mee verbinden. Pas omstreeks het twaalfde levensjaar is het vermogen om afstand te nemen zover geschoold dat het de basis kan vormen voor het exacte waarnemen. Nu worden feitelijke, oorzakelijke verbanden begrepen.

Leren van 7 tot 9 jaar

In deze fase heeft het kind zelf een toenemende eigen innerlijke inbreng. De onmiddellijke zintuigelijke waarneming wordt gericht en gekoppeld aan innerlijke voorstellingen en gevoelens. Ook eenzijdig cognitieve gegevens neemt het kind vooral op via gevoel en geheugen. Het leren wordt niet langer gedomineerd door wilsimpulsen op het motorische vlak zoals bij kleuters, maar wordt nu in de eerste plaats gericht en geleid door het voelen. Denken betekent hier : denken in beelden, in zelfstandig opgebouwde innerlijke voorstellingen.

Leren van 9 tot 12 jaar

Omstreeks het negende levensjaar ontwikkelt het kind naast beelddenken ook een vermogen om structuren en samenhangen te ontdekken door uit een concrete situatie het wezenlijke te generaliseren of te abstraheren.

3.4. Leren van 12 tot 14 jaar

Pas rond het twaalfde levensjaar knoopt men opnieuw aan bij de directe zintuigelijke waarneming, maar nu op een totaal ander niveau. Parallel met het oefenen van de nauwkeurige objectieve waarneming komt het gevoelsleven los uit de subjectieve sfeer. Beide samen vormen een solide basis voor het inzicht in causale samenhangen.

De ontwikkeling van het oordeelsvermogen

Tussen het twaalfde en het veertiende levensjaar treedt de innerlijke drang op om via het oordelen eigen opvattingen te vormen en zich van de autoriteit te bevrijden. Deze nieuwe ontwikkelingsstap hangt samen met de hele verandering die het kind doormaakt in de prepuberteit (144).

Voor het twaalfde levensjaar oordeelt het kind onder impuls van het gevoel. Daarna maakt het wilsleven zich geleidelijk los van het gevoelsleven. Het komt als het ware ter beschikking van het ik (individu). Deze evolutie biedt de twaalfjarige de mogelijkheid om tot een eerste vorm van oordelen te komen.

Wilsmatig wordt de aandacht gericht. Waarnemingsvermogen en voorstellingsvermogen reiken de feiten en de begrippen aan of roepen ze op. Via het gevoel legt men de verbinding met het begrip. Zo komt een bewuste ordening van de uiterlijke wereld tot stand, met betrekking tot de causale (145) samenhang van de uiterlijk waarneembare feiten en gebeurtenissen.

Ook de verdere ontwikkeling tot het uiteindelijk zelfstandig oordeelsvermogen van de volwassene verloopt gefaseerd en wordt in het middelbaar onderwijs met de nodige zorg en aandacht begeleid.

4. Pedagogische consequenties

De belangrijkste doelstelling is de leerbereidheid te wekken en levend te houden vanuit verwondering en innerlijke betrokkenheid.

Het leerproces als dusdanig is afgestemd op de ontwikkeling van het kind als totale persoon. De leerstof wordt opgevat als ontwikkelingsstof. Voor de leeromgeving betekent dit dat leerinhouden en leerervaringen niet enkel geselecteerd worden maar ook omgevormd en in samenhangen gebracht zodat zij door het kind kunnen opgenomen worden via zijn specifieke leervermogen.

4.1. De rol van zintuigelijke waarneming en innerlijke voorstelling in het leren

Het leren in de lagere school is erop gericht de kinderen op een zodanige wijze met de wereld te laten kennis maken dat hun interesse hiervoor gewekt wordt. Dit gebeurt niet in eerste instantie door onmiddellijke zintuigelijke waarneming maar via het woord. Vooraleer het kind in de realiteit of via beeld- of geluidsmateriaal geconfronteerd wordt met bepaalde fenomenen, stelt men het in staat om zich eerst door eigen activiteit innerlijke voorstellingen op te bouwen. Het latere herkennen als zintuigelijke activiteit en als gevoelsbeleving stimuleert de interesse, in de zin van meer gerichte en geconcentreerde zintuigelijke activiteit maar ook als uitgangspunt voor het verdere leren.

Vanaf het twaalfde levensjaar leert men het kind gericht, geconcentreerd, en onbevangen - nog zonder te oordelen - waarnemen. Daarna gaat men over tot een zo nauwkeurig mogelijke beschrijving waarbij men blijft bij de fenomenen en feiten zonder theoretische verklaringen of generaliserende conclusies te trekken Alleen het causaal verband wordt aangeduid.

Fysica leent zich er het best toe om hiermee te beginnen, omdat het aansluit bij de ontwikkeling van de twaalfjarige.

Vanaf het veertiende levensjaar wordt de persoonlijke waarneming van de leerling meer en meer het uitgangspunt en leert hij omgaan met hypotheses.

4.2. De leeromgeving en de ontwikkeling van het leerproces in de tijd :

Dag- en nachtritme

Gedurende enkele weken wordt eenzelfde leergebied, leerinhoud in een periode behandeld : De leerkracht schetst een beeld van een werkelijkheidsaspect zodat het kind het via zijn gevoelsleven kan opnemen en verinnerlijken : het kind komt tot innerlijke aanschouwing en beleving. Ieder kind kan het naar zijn eigen aard innerlijk opnemen (individueel leren). Er wordt bewust rekening gehouden met verwerkingsprocessen die tijdens de slaap plaatsgrijpen. Het herinneren, het weer oproepen van de beelden komt aan bod in het navertellen, het verwoorden in eigen woorden. Dit gaat onmiddellijk over in denken, in nieuwe vragen en herkenning in andere verschijnselen of aspecten.

Het dagverloop

In het dagverloop wordt rekening gehouden met :

— de onderlinge invloed die leergebieden, leerinhouden op elkaar uitoefenen. Bij een oordeelkundige keuze kan de benaderingswijze of leerinhoud van het ene de verwerking van het andere stimuleren.

— de invloed op de fysische en psychische conditie van het kind. Zo neemt bijvoorbeeld het cognitieve concentratievermogen van het kind af naarmate de dag vordert.

Opeenvolging van de periodes

Eenzelfde leergebied, leerinhoud wordt pas na een langere periode opnieuw opgenomen en verder ontwikkeld.

Omvorming van de leerinhoud :

Leerinhouden uit het lager onderwijs worden later getransponeerd. Zij komen opnieuw aan bod in het middelbaar onderwijs vanuit een ander gezichtspunt en benaderingswijze

5. Verantwoording van de eigen eindtermen

Uit de voorgaande gedachtengang wordt duidelijk dat de leerling gericht geformuleerde eindtermen voor het « Leren leren » enkel betrekking hebben op

— het cognitief moment van bepaalde leerinhouden die zich situeren in de totale, door de leerkracht gevormde leeromgeving.

— houdingen die de gevoels- en wilsbasis vormen voor het leren en het zich ontwikkelen.

B. Eindtermen

De kinderen kunnen

LL 1	gegevens leren door ze te memoriseren.
LL 2	in eenvoudige naslagwerken zelfstandig informatie opzoeken via de alfabetische inhoudsopgave.
LL 3	voor een opdracht bij de juiste personen informatie vragen.
LL 4	samenhangende informatie leren door deze in eigen woorden na te vertellen of verkort weer te geven.
LL 5	eenvoudige problemen op systematische en inzichtelijke wijze oplossen.
LL 6	onder begeleiding hun lessen, taken en opdrachten plannen en organiseren.

De kinderen zijn bereid

LL 7* hun gedrag aan te passen aan de leersituatie.

LL 8* nauwkeurig, ordelijk en volgens afspraak te werken.

LL 9* zelfstandig te werken.

LL 12* op zichzelf te vertrouwen.

LL 13* zich voldoende weerbaar op te stellen.

LL 14* tot een houding van verwondering, eerbied en interesse.

Leergebied Sociale vaardigheden

A. Menskundige, pedagogische en onderwijskundige opvattingen

1. Situering

In de « Uitgangspunten Sociale vaardigheden » (146) beschrijft men sociale vaardigheden als : « ...gedragingen die men in onze cultuur ter beschikking moet hebben om op een efficiënte en opbouwende wijze deel te nemen aan het sociale leven, zowel op maatschappelijk als op interpersoonlijk en familiaal vlak. » Ook in dit leergebied legt dit het accent op vaardigheden die op dit moment in onze huidige cultuur en maatschappij voor de volwassenen - die inderdaad opbouwend en efficiënt zouden moeten deelnemen aan het sociale leven - van belang zijn.

Waar men aanknoopt bij toekomstgerichte en voor de ontwikkeling van het kind belangrijke ontwikkelingstendensen lopen de doelen gelijk. Ook hier wil de R. Steinerpedagogie het kindeigene in het sociale handelen benadrukken. Men wil het kind de gelegenheid bieden om de sociale mogelijkheden van elke ontwikkelingsfase ten volle te doorleven.

Een van de vertrekpunten van de R. Steinerpedagogie is dat er in kinderen onontwikkelde, onbekende sociale vermogens aanwezig zijn. Deze zijn niet zozeer gericht op het in stand houden van bestaande sociale gedragingen, maar op het verder ontwikkelen van dit maatschappelijk aspect.

De specifieke sociale vaardigheden die het kind als volwassene zal nodig hebben om efficiënt en opbouwend te functioneren in de toekomstige maatschappij, zal hij als volwassene zelf vormen. Daardoor zal hij de sociale situatie in de toekomst mee bepalen. De belangrijkste doelstelling is dus : het kind zodanig op te voeden dat hij als volwassene het vermogen heeft om deze nieuwe sociale vaardigheden zelfstandig en creatief te ontwerpen, te ontwikkelen en toe te passen.

De basis hiervoor is niet zozeer bewustzijnsmatige kennis en inzicht in het sociale gedrag, maar een flexibel sociaal aanvoelings- en inlevingsvermogen. Een merkwaardige vaststelling kan deze tegenstelling enigszins illustreren : soms ontstaan er, ondanks een veelheid van goeddoordachte afspraken, uiterst gespannen samenlevingssituaties waar in vergelijkbare gevallen met een minimum aan vage overeenkomsten een voor alle betrokkenen bevredigende toestand heerst.

Ook het direct waarneembare sociale gedrag van het kind wordt vanuit een ander standpunt bekeken. Het handelen van het kind, ook het sociale handelen, wordt nog gedomineerd door zijn fysisch-psychische ontwikkeling. De waarnemings-, gedrags-, gevoels- en denkwijze die eigen is aan een bepaalde leeftijdsfase is medebepalend voor zijn sociale handelen. Het kind kan hiervan niet zelfstandig en voortijdig loskomen, ook niet via kennis of oefening. Daarom is voor de leeftijdsfase tot 14 jaar vooral het voorbeeld van de volwassene en het begrip dat de volwassene kan opbrengen voor het wezen van het kind als ontwikkelingsfactor van belang.

Alhoewel het kind via de leerinhoud van verschillende leergebieden kennis maakt met diverse sociale toestanden, situaties en gedragingen, is de leerinhoud zelf geen direct oefen- of toepassingsgebied voor het sociale handelen. Het leergebied Sociale vaardigheden is volledig ingebed in het reële dagelijkse leven : in de school, de klas, de verhoudingen tussen de kinderen. De sociale structuur van de school, de omgang van de leerkrachten met elkaar, met kinderen en ouders plaatst de kinderen in een sociale situatie die hen de noodzakelijke steun en vrijheid biedt om hun vermogens te ontplooien.

2. Visie op het sociale handelen en ontwikkelingstendensen op sociaal vlak

De situering van de schoolbeweging op macroniveau vindt zijn oorsprong in de verdere uitwerking die R. Steiner gaf aan de ideeën van de Franse Revolutie (147). R. Steiner ging uit van een driegeleding van het sociaal organisme. In elk gebied gelden andere wetmatigheden, andere specifieke rechten en plichten. In het geestelijk leven, waartoe ook de pedagogie behoort, zou vrijheid (148) moeten heersen, in het rechtsgebied zou de gelijkheid moeten gelden en in het economische leven zou de broederlijkheid moeten primeren.

Als men vanuit dit perspectief de huidige maatschappij nader bekijkt - vooral met betrekking tot de verdere evolutie van het sociale leven - vraagt men zich af wat de remmende factoren zijn en welke vermogens bijdragen tot de verwezenlijking van deze drie idealen. Voor de pedagogie in het bijzonder stelt zich dan de vraag hoe men sociale vermogens ontwikkelt.

Onze samenleving wordt gekenmerkt door een sterke drang naar individuele vrijheid en mondigheid. Het sociale handelen is niet meer bepaald door instinctieve identificatie met heersende normen en tradities. Het individu komt centraler te staan, er zijn sterke tendensen naar individualisering. Maar anderzijds neemt ook de onderlinge afhankelijkheid toe.

Zo wordt een heel nieuwe problematiek inzake samenwerkingsverbanden, rechtsverhoudingen en verantwoordelijkheid in het leven geroepen.

Deze tendensen in het sociale leven kunnen pas positief benut worden wanneer zij ondersteund worden door de initiatiefkracht en het verantwoordelijkheidsgevoel van het individu. Het is duidelijk dat deze situatie hoge eisen stelt aan zijn sociale vermogen.

Een van de allereerste voorwaarden voor een nieuwe sociale verbondenheid, is dat het sociale handelen voortkomt uit de individuele vrije initiatiefkracht. Wil dit handelen ook zinvol verlopen, dan moet het gebaseerd zijn op een aan de realiteit beantwoordend oordeel. De basis daarvoor is een gezond samengaan van objectief waarnemen, zich kunnen inleven en flexibel kunnen denken.

Het komt er dus in de eerste plaats op aan, bij het kind een waarnemingsvermogen voor het sociale gebeuren, inlevingsvermogen en een gevoel van verbondenheid, initiatiefkracht en verantwoordelijkheidsgevoel te wekken en te ontwikkelen. Samen scheppen zij de ruimte om zich op sociaal vlak te ontwikkelen.

3. Ontwikkeling van sociale vermogens

Het uitgangspunt is dat de ontwikkeling van sociale vermogens discontinu verloopt. De ontwikkeling van sociale vermogens tot sociale vaardigheden speelt zich niet af binnen het beperkte tijdsbestek van de schoolloopbaan, maar wordt slechts zichtbaar in de totale levensloop.

Bepaalde aspecten van de fases die het kind doormaakt, komen later in een gewijzigde vorm aan de oppervlakte. Dit proces wordt aangeduid met de term metamorfose; het verloopt niet willekeurig maar volgens bepaalde wetmatigheden.

Als men in de opvoeding rekening houdt met de in elke levensfase dominerende sociale houding, en als men die telkens met zorg tot rijping laat komen, dan vormen deze sociale houdingen zich om tot specifieke sociale vaardigheden voor het latere leven.

De fase waarin de nabootsing primeert, vormt de voorwaarde om als volwassene als een vrij, creatief individu op te treden (vrijheid).

De fase waarin de navolging van vrijwillig aanvaarde autoriteit de drijvende kracht is, vormt de voorwaarde om als volwassene in een sfeer van wettelijk-politieke gelijkheid met zijn medemensen te kunnen omgaan (gelijkheid).

De fase die gedomineerd wordt door interesse in wat er in de wereld gebeurt, leidt tot een houding van samenhorigheid op het gebied van de bestaanszekerheid (broederlijkheid).

4. Ontwikkeling van sociale vermogens als pedagogische opgave

De R. Steinerscholen zien de begeleiding en ondersteuning van het ontwikkelingsproces op sociaal gebied als een zeer belangrijke opgave. Men wil hieraan de nodige zorg en aandacht besteden. Het sociale wordt niet als sociaal-theoretische leerinhoud aangeboden. Het uit zich in het dagelijkse schoolleven en is volledig opgenomen in de organisatie van de school, het schoolleven, het pedagogische handelen (methodisch-didactisch). Impliciet is het aanwezig in de leerinhouden (zie bijvoorbeeld leergebied Wiskunde : 2. Visie op Wiskunde).

De organisatie van de school is geënt op individuele verantwoordelijkheid. Men tracht de school zo te structureren dat zelfbestuur mogelijk wordt. De verantwoordelijkheid voor verschillende gebieden wordt gedragen door diverse samenwerkingsverbanden tussen ouders en leerkrachten, tussen leerkrachten onderling.

Op pedagogisch vlak wordt ernaar gestreefd om een basis te leggen waarop het latere sociale handelen zich kan ontwikkelen : de ontwikkeling van initiatiefkracht, verantwoordelijkheidszin en aanvoelingsvermogen. Dit streven weerspiegelt zich in de methodisch-didactische vormen.

Enkele voorbeelden kunnen dit illustreren.

Door het periodeonderwijs leert men zich te concentreren, zich te verbinden en opgaven af te werken : eigenschappen die onontbeerlijk zijn voor een bevredigend sociaal leven.

Daarnaast speelt de kunstzinnige benadering die het gehele onderwijs doordringt een grote rol. Een kunstzinnig proces is steeds een open ontmoeting met het materiaal en nooit een loutere omzetting van vooraf uitgedachte doelen. Ook constructief sociaal handelen ontstaat daar waar men in een open, vrije verhouding tot mens en wereld staat; als men het sociale vanuit een aan de werkelijkheid beantwoordende scheppende fantasie verder uitbouwt.

Sociaal-theoretisch gedachtegoed wordt dus nergens in het leerplan van de basisschool als expliciete leerinhoud aangeboden. De leerinhouden dragen elk op hun specifieke wijze aspecten, basisvormen en houdingen in zich die in het sociale leven tot uiting komen.

Exemplarisch kan men wijzen op het vormtekenen waar het kind leert om de dingen scherp te omlijnen, af te grenzen; in het schilderen leert het kwaliteiten waarnemen en aanvoelen, in het musiceren moet men de vaardigheid ontwikkelen de eigen inbreng af te stemmen op die van de andere. Ook in de vakken die een groter beroep doen op het cognitieve vinden we het sociale als intrinsiek motief. Het belangeloos-objectief luisteren naar en navertellen van verhalen zijn grondvormen van communicatie die evolueren naar het beluisteren en weergeven van de mening van een ander. Wanneer in aardrijkskunde verschillende productieprocessen en producten worden besproken, omvat dit steeds aspecten van bewondering en eerbied voor wat de natuur de mens schenkt en welke arbeid de ene mens voor de andere verricht.

Ook de evaluatie van de leerling is gericht op het individu. Men kiest niet voor een eenvormig cijfersysteem maar voor een veelvormige beschrijving van de ontwikkeling die het kind doormaakte. Zowel de geleverde prestaties als ontwikkelingstendensen naar de volgende jaren toe, op het gebied van het denken, voelen en willen, worden hierbij nagegaan.

Op deze wijze tracht de R. Steinerpedagogie het kind in de basisschool een sociale omgeving te bieden die de moeite waard is. Het kind wordt uitgenodigd om in de schoolomgeving op ongekunstelde wijze, vanuit de daadwerkelijke praktische omgang met de anderen en de dingen, het sociale handelen te ervaren, er zelf aan deel te nemen en zo de eigen vermogens verder te ontwikkelen.

Ook hier is ontwikkeling te interpreteren als een complex proces, waarin ook de bewustzijnsontwikkeling betrokken is. Zo komt men rond het twaalfde levensjaar, naast het actieve sociale handelen en inleving, tot een meer cognitief- bewustzijnsmatige beschouwing van het sociale. Causale samenhangen worden ontdekt en herkend.

Pas na het veertiende levensjaar wordt ten volle begripsmatig op sociale problemen ingegaan en wordt ook het oordeelsvenmogen op dit gebied geoefend.

5. Verantwoording van de eigen eindtermen

Het verwerven van sociale vaardigheden hangt dus niet in de eerste plaats af van toetsbare kennis en gedrag. Deze zijn eerder uiting van de evolutie in de ontwikkelingsfase van het kind en slechts gedeeltelijk met de vrije individualiteit verbonden. Het nastreven van deze eindtermen is dan ook te beschouwen als het zetten van stappen in de sociale levensloop van een kind.

Er werd getracht om een structuur uit te werken die de wijze van sociale verbondenheid van een twaalfjarige kan weergeven.

De doelstellingen in « het kind als persoon » geven uiting aan de mate van zelfbewustzijn die noodzakelijk is om een verbinding op sociaal vlak aan te gaan. In de « verhouding persoongroep » komen de doelstellingen aan bod die de wisselwerking tussen individu en groep beschrijven. « Interpersoonlijke verhoudingen » gaat in op situaties die zich afspelen tussen individuen.

B. Eindtermen

1. Het kind als persoon

De kinderen

SV 1 kunnen zich als persoon kenbaar maken en tonen dit doordat zij onder meer
— zich voorstellen;
— waarnemingen en innerlijke voorstellingen, ook vanuit de herinnering, verwoorden.
(zie ook LL 4 en LL*; TN 14, TN 19, TN 20)

SV 2* kunnen een onderscheid maken tussen wat wenselijk is en wat mogelijk is, ook wat hun eigen wensen en kwaliteiten betreft.

SV 3* tonen een aan hun leeftijd beantwoordende verantwoordelijkheidszin

2. De verhouding persoon - groep

De kinderen

SV 4 tonen in hun omgangsvormen dat zij respect kunnen opbrengen voor :
— de mens in zijn mens-zijn, hoe verscheiden de verschijningsvormen en uitingen ook zijn
(zie ook WO 83* en WO 84*);
— voor het werk van de mens
(zie ook WO 84*);
— en voor de natuur
(zie WO 83*).

SV 5 kunnen zich als persoon in een groep handhaven en tonen dit onder meer door
— de bereidheid mekaars kwaliteiten te erkennen;
— de plaats die hen toekomt in te nemen.
SV 6 kunnen geduld opbrengen.
SV 7 kunnen initiatief nemen.
SV 8 kunnen zich binnen een groep profileren dan wel terughouden, bijvoorbeeld :
— in een gesprek;
— door een rol in een toneelstuk;
— door solospel of groepsspel in muziek.
SV 9 kunnen regels en afspraken aanvaarden.
SV 10 kunnen een bijdrage leveren aan het tot stand komen van regels en afspraken.
SV 11 kunnen binnen de groep een eigen verantwoordelijkheid opnemen.
SV 12 kunnen op basis van de vorige eindtermen tot samenwerking komen.

3. Interpersoonlijke verhoudingen
De kinderen
SV 13* kunnen in hun omgangsvormen eerbied en respect opbrengen
— voor de mens als individu met zijn kwaliteiten en beperkingen;
— voor het individuele werk.
(zie ook WO 83* voor hun omgeving)
SV 14 kunnen helpen en zijn bereid zich te laten helpen.
SV 15 kunnen op hun niveau met eigen gevoelens en meningen en die van anderen omgaan.
SV 16 kunnen in hun spreken en luisteren rekening houden met de gesprekspartner
(zie TN 1, TN 9, TN 10, TN 14, TN 19, TN 23 t.e.m. TN 27, TN 32)

Toegevoegde eindtermen
Leergebied lichamelijke opvoeding
Aan het leergebied Lichamelijke opvoeding worden volgende eindtermen toegevoegd :
LO 52 : De kinderen kunnen kenbaar maken dat bepaalde oefeningen of bewegingen hen moeilijk vallen of als onaangenaam ervaren worden.
LO 53 : De kinderen kunnen in een spelsituatie voor zichzelf opkomen en aangeven zelf bij het spel betrokken te willen worden.

Leergebied muzische vorming
Bij het leergebied Muzische vorming worden de eindtermen MV 10, 26, 36, 44, 47 door volgende inhouden vervangen :
MV 10* De kinderen zijn bereid hun werk en dat van anderen kritisch waar te nemen, vanuit verschillende standpunten te beoordelen en de individuele geaardheid van deze werken te respecteren.
MV 26* De kinderen zijn bereid hun werk en dat van anderen kritisch waar te nemen, vanuit verschillende standpunten te beoordelen en de individuele geaardheid van deze werken te respecteren.
MV 36* De kinderen ontwikkelen een gevoel voor kwaliteit (ritme, melodie, klankkleur en -evenwicht,...) als basis voor het kritisch beoordelen van diverse muziekvormen.
MV 44* De kinderen beleven vreugde en voldoening aan het samen toneelspelen en voordragen, doordat ze vanuit een kritische bezorgheid actief bijdragen aan de kwaliteit van het eindresultaat.
MV 47* De kinderen zijn bereid positief gevolg te geven aan constructieve aanwijzigen van en evaluatie door de leraar en medeleerlingen.

Aan het leergebied Muzische vorming worden volgende eindtermen toegevoegd :
MV 10bis De kinderen ontwikkelen een gevoel voor kwaliteit (vormen en kleuren) als basis voor het kritisch beoordelen van beeldmateriaal.
MV 36bis De kinderen kunnen het eigen musiceren en dat van anderen kritisch beluisteren en vanuit verschillende muzikale aspecten beoordelen.

Leergebied taal Nederlands
Bij het leergebied Taal Nederlands worden de eindterm TN 2, TN 7, TN 23 door volgende inhouden vervangen :
TN 2 De kinderen kunnen voor hen bestemde teksten (b.v. brieven, verhalen, beschrijvingen in boeken, eigen teksten, informatie uit kranten en tijdschriften) vlot en kritisch lezen en begrijpen.
TN 7 De kinderen kunnen : - gericht informatie verzamelen rond een thema, door het raadplegen van volwassenen en voor hen toegankelijke literatuur en media - deze informatie verwerken.
TN 23* De kinderen zijn bereid naar anderen kritisch te luisteren en durven zelf te spreken.

Aan het leergebied Taal Nederlands worden volgende eindterm toegevoegd :
TN 23bis* De kinderen ontwikkelen het vermogen om vanuit de beoordeling van een communicatieve situatie met gepaste mondigheid te reageren.

Leergebied wereldoriëntatie
Bij het leergebied Wereldoriëntatie worden de eindtermen WO 54, 70 en 75 door volgende inhouden vervangen :
WO 54 De kinderen kennen de chronologische volgorde van en kunnen beknopt kenmerkende elementen beschrijven uit verschillende cultuurperiodes :
— Oosterse cultuur : Indië, Perzië, Tweestromenland, Egypte
— Griekse cultuur (o.a. de opkomst en werking van de democratie)
— Romeinse cultuur (o.a. opkomst van het recht : publiek en privaat)
— Middeleeuwse geschiedenis.
WO 70 De kinderen kunnen begrippen zoals dorp, stad, streek provincie, gemeenschap, land en werelddeel in een juiste context hanteren.

WO 75 De kinderen hebben daarbij aandacht voor :
— het aspect arbeid, loon en de ongelijke verdeling van welvaart
— het gegeven dat de grondstoffen onttrokken worden aan de aarde of de natuur
— de ecologische aspecten van de wijze van productie, distributie en consumptie
— het functioneren van de handel (verkoop, winst en verlies, reclame,...), het geld- en bankwezen.

Aan het leergebied Wereldoriëntatie wordt volgende eindterm toegevoegd :
WO 71bis De kinderen weten dar de Vlaamse gemeenschap een van de gemeenschappen is van Belgie en dat België deel uitmaakt van de Europese Unie.

Aan de leden van de onderwijsinspectie bezorgen wij een nieuwe eindterm WO 72. Deze eindterm willen wij hier hernemen als eindterm WO 70bis, zodat een hernummering vermeden wordt :
WO 70 bis De kinderen kennen de vier taalgebieden en kunnen de taalgebieden bij benadering aanduiden op een kaart van België
— weten dat dit gegeven de grondslag vormt voor de wijze waarop België bestuurd wordt.

Leergebied wiskunde
Bij het leergebied Wiskunde worden de eindtermen W 27 en 48 door volgende inhouden vervangen :
W 27 De kinderen kunnen een eenvoudige, niet in wiskundige taal aangeboden probleemstelling, zelf in wiskundige termen omzetten en oplossen. De juistheid van de oplossing kunnen ze bij benadering toetsen aan de werkelijkheid.
W 48* De kinderen zijn bereid om na te denken over de eigen wiskundige activiteiten en controleren de resultaten daarvan op hun juistheid en realiteitsgehalte.

Leergebied leren leren
Bij het leergebied Leren leren wordt de eindterm LL 2 door volgende inhouden vervangen :
LL 2 De kinderen kunnen in eenvoudige naslagwerken en andere eenvoudig toegankelijke media zelfstandig informatie opzoeken.

Leergebied sociale vaardigheid
Bij het leergebied Sociale vaardigheden wordt de eindterm SV 3 door volgende inhouden vervangen :
SV 3* De kinderen tonen een aan hun leeftijd beantwoordende kritische houding en verantwoordelijkheidszin.

Leergebied lichamelijke opvoeding

Aan het leergebied Lichamelijke opvoeding worden volgende eindtermen toegevoegd :
LO 52 : De kinderen kunnen kenbaar maken dat bepaalde oefeningen of bewegingen hen moeilijk vallen of als onaangenaam Naren worden.
LO 53 : De kinderen kunnen in een spelsituatie voor zichzelf opkomen en aangeven zelf bij het spel betrokken te willen worden.

Leergebied muzische vorming

Bij het leergebied Muzische vorming worden de eindtermen MV 10, 26, 36, 44, 47 door volgende inhouden vervangen :
MV 10* De kinderen zijn bereid hun werk en dat van anderen kritisch waar te nemen, vanuit verschillende standpunten te beoordelen en de individuele geaardheid van deze werken te respecteren.
MV 26* De kinderen zijn bereid hun werk en dat van anderen kritisch waar te nemen, vanuit verschillende standpunten te beoordelen en de individuele geaardheid van deze werken te respecteren.
MV 36* De kinderen ontwikkt-en een gevoel voor kwaliteit (ritme, melodie, klankkleur en - evenwicht,...) als basis voor het kritisch beoordelen van diverse muziekvormen.
MV 44* De kinderen beleven vreugde en voldoening aan het samen toneelspelen en voordragen, doordat ze vanuit een kritische bezorgheid actief bijdragen aan de kwaliteit van het eindresultaat.
MV 47* De kinderen zijn bereid positief gevolg te geven aan constructieve aanwijzigen van en evaluatie door de leraar en medeleerlingen.

Aan het leergebied Muzische vorming worden volgende eindtermen toegevoegd :
MV 10bis De kinderen ontwikkelen een gevoel voor kwaliteit (vormen en kleuren) als basis voor het kritisch beoordelen van beeldmateriaal.
MV 36bis De kinderen kunnen het eigen musiceren en dat van anderen kritisch beluisteren en vanuit verschillende muzikale aspecten beoordelen.

Leergebied taal Nederlands

Bij het leergebied Taal Nederlands worden de eindterm TN 2, TN 7, TN 23 door volgende inhouden vervangen :
TN 2 De kinderen kunnen voor hen bestemde teksten (b.v. brieven, verhalen, beschrijvingen in boeken, eigen teksten, informatie uit kranten en tijdschriften) vlot en kritisch lezen en begrijpen.
TN 7 De kinderen kunnen :
— gericht informatie verzamelen rond een thema, door het raadplegen van volwassenen en voor hen toegankelijke literatuur en media;
— deze informatie verwerken.
TN 23* De kinderen zijn bereid naar anderen kritisch te luisteren en durven zelf te spreken.

Aan het leergebied Taal Nederlands wordt volgende eindterm toegevoegd :
TN 23 bis* De kinderen ontwikkelen het vermogen om vanuit de beoordeling van een communicatieve situatie met gepaste mondigheid te reageren.

Leergebied wereldorientatie

Bij het leergebied Wereldoriëntatie worden de eindtermen WO 54, 70 en 75 door volgende inhouden vervangen :

WO 54 De kinderen kennen de chronologische volgorde van en kunnen beknopt kenmerkende elementen beschrijven uit verschillende cultuurperiodes :
— Oosterse cultuur : Indië, Perzië, Tweestromenland, Egypte
— Griekse cultuur (o.a. de opkomst en werking van de democratie)
— Romeinse cultuur (o.a. opkomst van het recht : publiek en privaat)
— Middeleeuwse geschiedenis.

WO 70 De kinderen kunnen begrippen zoals dorp, stad, streek provincie, gemeenschap, land en wereldeel in een juiste context hanteren.

WO 75 De kinderen hebben daarbij aandacht voor :
— het aspect arbeid, loon en de ongelijke verdeling van welvaart
— het gegeven dat de grondstoffen onttrokken worden aan de aarde of de natuur
— de ecologische aspecten van de wijze van productie, distributie en consumptie
— het functioneren van de handel (verkoop, winst en verlies, reclame,...), het geld- en bankwezen.

Aan het leergebied Wereldoriëntatie wordt volgende eindterm toegevoegd :

WO 71bis De kinderen weten dat de Vlaamse gemeenschap een van de gemeenschappen is van Belgie en dat België deel uitmaakt van de Europese Unie.

Aan de leden van de onderwijsinspectie bezorgen wij een nieuwe eindterm WO 72. Deze eindterm willen wij hier hernemen als eindterm WO 70bis, zodat een hernummering vermeden wordt :

WO 70bis De kinderen kennen de vier taalgebieden en kunnen de taalgebieden bij benadering aanduiden op een kaart van België
— weten dat dit gegeven de grondslag vormt voor de wijze waarop België bestuurd wordt.

Leergebied wiskunde

Bij het leergebied Wiskunde worden de eindtermen W 27 en 48 door volgende inhouden vervangen :

W 27 De kinderen kunnen een eenvoudige, niet in wiskundige taal aangeboden probleemstelling, zelf in wiskundige termen omzetten en oplossen. De juistheid van de oplossing kunnen ze bij benadering toetsen aan de werkelijkheid.

W 48* De kinderen zijn bereid om na te denken over de eigen wiskundige activiteiten en controleren de resultaten daarvan op hun juistheid en realiteitsgehalte.

Leergebied leren leren

Bij het leergebied Leren leren wordt de eindterm LL 2 door volgende inhouden vervangen :

LL 2 De kinderen kunnen in eenvoudige naslagwerken en andere eenvoudig toegankelijke media zelfstandig informatie opzoeken.

Leergebied sociale vaardigheid

Bij het leergebied Sociale vaardigheden wordt de eindterm SV 3 door volgende inhouden vervangen :

SV 3* De kinderen tonen een aan hun leeftijd beantwoordende kritische houding en verantwoordelij kheidszin.

Gezien om gevoegd te worden bij het besluit van de Vlaamse regering van 17 december 1997 tot gelijkwaardigheid van een aanvraag tot afwijking op de ontwikkelingsdoelen en eindtermen voor het gewoon basisonderwijs.

Brussel, 17 december 1997.

De minister-president van de Vlaamse regering,
L. VAN DEN BRANDE

De Vlaamse minister van Onderwijs en Ambtenarenzaken,
L. VAN DEN BOSSCHE

(☜) Noten :

(1) *Belgisch Staatsblad* van 31 augustus 1991.

(2) DVO, De Eindtermen « Wat heb je vandaag op school geleerd ? », algemene toelichting bij de eindtermen, augustus 1993.

(3) Gedr. St. Vlaamse Raad, 519 (1990-1991) - Nr. 1, p. 3.

(4) *Belgisch Staatsblad* van 8 april 1995.

(5) *Belgisch Staatsblad* van 26 september 1996.

(6) *Belgisch Staatsblad* van 17 april 1996.

(7) DVO, De Eindtermen,... p. 16.

(8) DVO, Krachtlijnen uit de reacties bij het « Voorstel eindtermen Basisonderwijs augustus 1993 ».

(9) DVO, Voorstel ontwikkelingsdoelen en eindtermen basisonderwijs (versie maart 1994).

(10) *Belgisch Staatsblad* van 1 september 1994.

(11) Gedr. st. 583 (1993-1994) - Nr. 5, p. 63-67.

(12) *Belgisch Staatsblad* van 19 mei 1995.

(13) Gedr. st. 583 (1993-1994) - Nr. 5, p. 73.

(14) Arb. Hof, arrest nr. 76/96, 18 december 1996.

(15) Arb. Hof, arrest nr. 76/96, punt B. 8.3.

(16) Arb Hof., arrest nr. 76/96, punt B. 9.

(17) Arb Hof, arrest nr. 76/96, punt B. 10.

(18) Vlaams Parlement, Gedr. St. 685 (1996-1997) - Nr. 1, p. 5-65.

(19) *Belgisch Staatsblad* van 28 augustus 1997.

(20) *Belgisch Staatsblad* van 28 augustus 1997.

(21) R.v.St., afdeling Wetgeving, advies L 26.391/1 van 14 mei 1997.

(22) Van ontwikkelingsdoel 3.3 Wiskundige initiatie « De kleuters kunnen in een concrete situatie oplossingen vinden voor een ruimtelijk probleem. Zij kunnen hun oplossingswijze en oplossingen verwoorden » werd de tweede zin geschrapt.

(23) Arb. Hof, arrest nr. 76/96, punt B. 9.

(24) Zo bijvoorbeeld in het leergebied Wiskunde waar een aantal eindtermen onder de noemer « strategieën en probleemoplossende vaardigheden » wordt herhaald in de domeinen getallen, meten en meetkunde, werden deze geclusterd aan het einde van het ganse leergebied.

(25) Vlaams Parlement, Gedr. St. 685 (1996-1997) - Nr. 1, p. 9.

(26) Vlaams Parlement, Gedr. St. 685 (1996-1997) - Nr. 2, p. 8.

(27) Vlaams Parlement, Gedr. St. 685 (1996-1997) - Nr. 2, p. 8.

(28) Decreet van 15 juli 1997 betreffende een afwijkingsprocedure voor de ontwikkelingsdoelen en eindtermen.

(29) R.v.St. afdeling wetgeving, advies L 26.514/1 van 5 juni 1997, p. 5.

(30) R.v.St. afdeling wetgeving, advies L 26.514/1, p. 6.

(31) R.v.St. afdeling wetgeving, advies L 26.514/1, voetnoot 2.

(32) R.v.St. afdeling wetgeving, advies L 26.514/1, p. 7 (voetnoot 1).

(33) Gedr. St. Vlaamse Raad, 583 (1993-1994) - Nr. 5, p 9.

(34) DVO, De Eindtermen, p. 12.

(35) Gedr. St., Vlaamse Raad, 583 (1993-1994) - Nr. 5, p. 9.

(36) Verstegen, R., Eindtermen getoetst aan de grondwet, T.O.R.B., 1996-1997, nr. 4, p. 232.

(37) Van den Brande, L., (et al.), Vlaarderen-Europa 2002 - een project van de Vlaamse regering, Lannoo, 1993.

(38) Gedr. St., Vlaamse Raad, 583 (1993-1994) - Nr. 5, p. 10.

(39) Art. 29. Zie ook - art. 26 UVRM en art. 13 IVESCR : « het onderwijs zal gericht zijn op de volle ontwikke!ing van de menselijke persoonlijkheid... » .

(40) Allport, George W., Persönlichkeit. Struktur, Entwicklung und Erfassung der menschlichen Eigenart, geciteerd in Leber, S., Die Menschenkunde der Waldorfpädagogik, Anthropolische Grundlagen der Erziehung des Kindes und Jugendlichen, Stuttgart, 1993.

(41) DVO, De Eindtermen, p. 14.

(42) « Toelichting aan de Vlaamse Regering bij de ontwikkelingsdoelen en eindtermen van het Gewoon Kleuter- en lager Onderwijs », Gedr. St. Vlaamse Raad, 583 (1993-1994) - Nr. 1, p. 261-314.

(43) Gedr. St. Vlaamse Raad, 583 (1993-1994) - Nr. 5, p 5.

(44) Verstegen, R., Eindtermen getoetst aan de grondwet, T.O. R.B, 1996-1997, nr. 4, p 234-235.

(45) Steiner, R., Freie Schule und Driegliederung, in « In Ausfuhrung der Driegliederung des sozialen Organismus », 1920, Der kommende Tag A.-G./Verlag, Stuttgart, p. 19. Ook opgenomen in « Steiner, R., Aufsätze über die Driegliederung des socialen Organismus und zur Zeitlage 1915-1921 », 1982, R. Steiner Verlag, Dornach/Schweiz, p. 37.

(46) eigen vertaling.

(47) Lindenberg, C., Vrije scholen, leren zonder angst - zelfbewust handelen », 1977, Vrij Geestesleven, Zeist.

(48) Leber, S., Weltanschauung, Ideologie und Schulwesen - Ist die Waldorfschule eine Weltanschauungsschule ?, Stuttgart, 1989.

(49) Steiner, R., Antroposofische menskunde als basis voor de pedagogie, Vrij Geestesleven, Zeist, 1984.

(50) Steiner, R., Opvoedkunst, methodisch-didactische aanwijzingen, Vrij Geestesleven, Zeist, 1987.

Steiner, R., Praktijk van het lesgeven, werkbesprekingen met leraren, Vrij Geestesleven, Zeist, 1989.

(51) Leber, S., Die Menschenkunde der Waldorfpädagogik, Anthropologische Grundlagen der Erziehung des Kindes und Jugendlichen, Verlag Freies Geistesleben, Stuttgart, 1993.

(52) De belangrijkste Werken waarin R. Steiner deze antropologie heeft uitwerkt zijn Theosofie (1904), Zeist, 1985 en Wetenschap van de geheimen der ziel (1910), Zeist, 1989.

(53) Steiner, R., Von Seelenrätseln (1917), Dornach, 1983.

(54) o.a. - Gesell, A., Maturation and the patterning of behavior. In Murchison, C. (red.) A handbook of child psychology, Worcester, 1933.

- Gesell, A. en Thompson, H., The psychology of early growth including norms of infant behavior and the method of genetic analysis, New Haven, 1938.

(55) o.a. - McGraw, M.B., Growth : A study of Johnny en Jimmy, New York, 1935.

- McGraw, M.B., Challenges for students of infancy, in Lipsitt, L.P. (red); Advances in Infancy Research, Norwood, 1983.

(56) b.v. die van Jean Piaget, Otto Tumlirz, Charlotte Bühler, Adolf Busemann, Oswald Kroh, Rudolf Steiner e.d.

(57) Parke, R.D., Ornstein, P., Rieser, J. en Zahn-Waxler, C. The past as prologue : an overview of a century of developmental psychology, in Parke, R.D,... (et al.), A century of Developmental Psychology, Washington, 1994, p. 5.

(58) Stone, L.J. en Church, J., Beknopte ontwikkelingspsychologie, Amsterdam, 1918, p. 104.

(59) Parke, R.D.,... (et al.), The past as prologue : an overview of a centra of developmental psychology, p. 16, (zie ook Koops, W., en van der Werff (red.), Overzicht van de empirische ontwikkelingspsychologie, deel 1, Grondkenmerken van het vak, Groningen, 1988).

(60) Parke, R.D.,... (et al.), The past as prologue : an overview of a century of developmental psychology, p. 7 (e.v.).

(61) Parke, R.D.,... (et al.), The past as prologue : an overview of a century of developmental psychology, p. 38.

(62) de Engelse tekst spreekt van « organismic ».

(63) Parke, R.D.,... (et al.), The past as prologue : an overview of a century of developmental psychology, p. 49 (e.v.).

(64) Wieckzerkowski, W., en zur Oeveste, H., Lehrbuch der Entwicklungspsychologie, deel 1, Düsseldorf, 1982, p. 63-69 (e.v.).

(65) Piaget, J., Zes psychologische studies, Deventer, 1969.

(66) Schadé, J.P. Onze hersenen, Het spectrum, 1984.

(67) zie o.a. ook Steiner, R., Die gesunde Enwickelung des Menschenwesens - Eine Einführung in die anthroposofische Pädagik und Didaktik, Dornach, 1989, en Steiner, R., Menskunde, pedagogie en kultuur, Amsterdam, 1997, p. 70.

(68) Steiner, R., Geestelijke grondslagen voor de opvoedkunst (tien voordrachten gehouden te Oxford in 1922), Vrij Geestesleven, 1930, p. 59.

(69) König, K., Die ersten drei Jahre des Kindes, Stuttgart, 1989.

(70) Steiner, R., Opvoeding van het kind in het licht van de antroposofie, Vrij Geestesleven, 1986, p. 31-32.

(71) Steiner, R., Geestelijke grondslagen voor de opvoedkunst, p. 60.

(72) Steiner, R., Opvoeding van het kind in het licht van de antroposofie, p. 32.

(73) Lievegoed, B., Ontwikkelingsfasen van het kind, Zeist, 1983, p 30.

(74) Jafke, F., Spielen und arbeiten im Waldorfkirdergarten, Stuttgart, 1991, p. 13.

(75) Stone, L.J. en Church, J., Beknopte ontwikkelingspsychologie, Amsterdam, 1978, p. 166-167.

(76) Schiller, F., Brieven over de esthetische opvoeding van de mens, Kampen, 1994.

(77) Jafke, F., Spielen und arbeiten im Waldorfkindergarten, p. 16.

(78) Kranich, E.M., Vorschulerziehung aus den Anforderungen des Kindes, in Plan und Praxis des Waldorf-kindergarters, Stuttgart, 1973.

(79) Lievegoed, B., Ontwikkelingsfasen van het kind, p. 33-34.

(80) Piaget, J., en Inhelder, B., Le Développement des quantités chez l'enfant, Neuchâtel-Paris, 1941.

(81) R. Steiner, Opvoeding van het kind in het licht van de antroposofie, p. 41.

(82) R. Steiner, Geestelijke grondslagen der opvoedkunst, p. 20.

(83) R. Steiner, Opvoeding van het kind..., p. 44-45.

(84) R. Steiner, Opvoeding van het kind..., p. 44-42.

(85) Lievegoed, B., Ontwikkelingsfasen van het kind, p. 38.

(86) R. Steiner, Geestelijke gronslagen der opvoedkunst, p. 19- 20.

(87) Dessecker Julius, Zur Frage der Autorität, in Aus der Unterrichtspraxis an Waldorf-/Rudolf Steiner Schulen, Dornach, 1996, p. 201, (eigen vertaling).

(88) Steiner, R., Menskunde en opvoeding (voordrachten gehouden in 1921), Amsterdam, 1990, p. 131.

(89) Koepke, H., Kind van negen, Rotterdam, 1990, p. 2.13.

(90) Lievegoed, B., Ontwikkelingsfasen van het kind, p. 39.

(91) Stegmann, C., Die menschenkundliche Entwicklung in Zur Unterrichtsgestaltung im 1. bis 8. Schuljahr an Waldorf-/Rudolf Steiner Schulen, Dornach, p. 161 (e.v.).

(92) Böttcher, G., Kindliche Entwcklung as Herabstieg in die Erdenwelt, in Zum Unterricht des Klassenlehrers an der Waldorfschule, Stuttgart, 1997, p. 36 (eigen vertaling).

(93) Steiner, R., Geestelijke grondslagen der opvoedkunst, p. 22.

(94) Steiner, R., Opvoeding van het kind..., p. 58-59.

(95) Steiner, R., Opvoeding van het kind..., p. 60-62.

(96) ingevoegd door het decreet van 15 juli 1997 betreffende een afwijkingsprocedure voor de ontwikkelingsdoelen en eindtermen.

(97) eigen cursivering.

(98) zie voetnoot nr. 44.

(99) zie o.a. Kranich, E.M. en Ravagli, L., Waldorfpädagogik in der Diskussion : Eine Analyse erziehungswissen-schaftlicher Kritik, Stuttgart, 1990.

(100) Schulze, M., Von der Erziehungswissenschaft zur Erziegungskunst : ein wissenschaftlicher Zugang zur Waldorfpädagogik über die pädagogische Dimension des Denkens, Würzburg, 1991.

Zie ook Bohnsack, F., Kranich, E.M., e.a., Erziehungswissenschaft und Waldorfpädagogik, Weinheim und Basel, 1990.

(101) Steiner, R., Algemene menskunde als basis voor de pedagogie, Vrij Geestesleven, Zeist, 1991.

Steiner, R., Metamorfosen van het zieleleven. Grondslagen voor een anthroposofische psychologie, Vrij Geestesleven, Zeist, 1985.

(102) Lievegoed, B.C.J., Ontwikkelingsfasen van het kind, Vrij Geestesleven, Zeist, 1977.

(103) zie De overgang van de kleuter naar de lagere school zie ook Avison, K., A Handbook for Waldorf Class Teachers, Steiner Schools Fellowship, Kidbrooke Park, Forest Row, GB Sussex RH 185 JB, 1995.

Lievegoed, B.C.J., Ontwikkelingsfasen van het kind, Vrij Geestesleven, Zeist, 1977.

(104) De hier genoemde voorbeelden zijn illustraties en bieden geen exhaustief overzicht van de inhoud van het leerplan.

(105) zie ook Leerplan Middelbaar Onderwijs Rudolf Steinerpedagogie

(106) Het land is zowel met zijn wilskracht als met zijn gevoel en zijn denken bij de activiteit betrokken.

(107) Kandinsky, K., Über das Geistige in der Kunst, Benteli Verlag, Bern, 1952, p. 21-26.

(108) Schiller, F., Über die Ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen in Friedrich Schiller. Werke in Drie Bänden, dl.2, Carl Hanser Verlag, München, 1981, p. 454-520.

Steiner, R., Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung mit besondere Rücksicht auf Schiller, Rudolf Steiner Verlag, Dornach, 1960.

(109) vanaf 1900 zie Lindenberg, C., Vom Geistigen Ursprung der Gegenwart. Studien zur Bewustseinsgeschichte Mitteleuropas, Freies Geistesleben Stuttgart, 1984, p. 60-61.

(110) In deze zin leefden beide tendensen, expressionistische en impressionistische, ook in vroegere kunststromin-gen en kan men ze beschouwen als oriënterende basisbegrippen.

(111) Patzlaff, R., Medienmagie oder die Herrschaft über die Sinne, in Praxis Anthroposophie.18, Verlag Freies Geistesleben, Stuttgart, 1992.

(112) Buddemeier, H., Illusion und Manipulation. Die Wirkung von Film und Fernsehen auf Individu und Gesellschaft, Stuttgart, 1987, p. 137 e.v.

(113) STREIT, J., Stripverhalen in Sociale Hygiëne. Brochurenreeks ter bevordering van de gezondheid in het persoonlijke en sociale leven, dl. 23, Nederlandse Vereniging van Anthroposofische Artsen, 's Gravenhage.

(114) Lievegoed, B.C.J., Ontwikkelingsfasen van het kind, Vrij Geestesleven, 1976, p. 186-187.

(115) Vlaamse Raad, stuk 583 (1993-1994) - nr. 1, p. 280-285.

(116) zie Uitgangspunten Frans.

(117) Het oorspronkelijke leerplan van de R. Steinerscholen, en zoals het toegepast wordt in andere lidstaten van de E.E.G., voorziet een progressieve opbouw van het onderwijs in vreemde talen van in het eerste leerjaar van het basisonderwijs.

(118) Vaak vanaf het 10de levensjaar.

(119) Hier ontmoeten we als begeleidingsverschijnsel van het afstand kunnen nemen, het optreden van aversie.

(120) zie Uitgangspunten Wereldorientatie

(121) Lems, J., Kleuteropvoeding 't geding, Hilversum, 1996.

Meulen, S. van der, Als kleine kinderen gestimuleerd moeten worden is er meer mis met hun omgeving dan met henzelf, in Vrije Opvoedkunst, december 1996, p. 14-17.

(122) Jong, C. de, Werken met kleuters. Therapeutische mogelijkheden van huishoudelijk werk in de kleuterklas. Een eerste verkenning. Stichting onderzoek je eigen werk. dl. 8, Arnhem, 1993.

(123) Aeppli, E., Sinnesorganismus, Sinnesverlust, Sinnespflege. Die Sinneslehre Rudolf Steiners in ihre Bedeutung für die Erziehung, in Menschenkunde und Erziehung. 8, Freies Geistesleben, Stuttgart, 1979.

Rittelmeyer, C., Synästhesien. Entwurf einer empirische Phänomenologie der Sinneswahrnemung, Aisthesis, Weinheim, 1995.

Gessler, L., Bildungserfolg im Spiegel von Bildungsbiographien. Begegnungen mit Schülerinnen und Schülern der Hiberniaschule Wanne-Eickel, in Studien zur Bildungsreform. 15, Lang, Frankfurt a. M., 1988.

Bohnsack, F., Kranich, E.M., e.a., Erziehungswissenschaft und Waldorfpädagogik Beltz, Weinheim und Basel, 1990.

Shulze, M., Von der Erziehungswissenschaft zur Erziehungskunst. Ein Wissenschaftlicher Zugang zur Waldorf-pädagogik über die pädagogische Dimension des denkens Königshausen und Neumann, Würzburg, 1991.

(124) Kranich, E.M., Die Bildung der Urteilsfähigkeit in ihrem Zusammenhang mit dem ganzen Menschen, in Erziehungskunst. 9 Stuttgart, september 1983, p. 493-501.

(125) Voor het twaalfde jaar kan het kind uiteraard een bepaalde mening hebben over iets. Dit is echter geen oordeel in de werkelijke zin van het woord, omdat die mening voornamelijk gebaseerd is op emotioneel getinte waarnemingen en conclusies.

(126) Zie 2. Visie op mens en wereld.

(127) Binnen het opzet en doel van deze uiteenzetting is het niet mogelijk een uitgebreide en recente bibliografie omtrent de fenomenologische wetenschapsbeoefening uit te werken. Hier wordt enkel het basiswerk van R. Steiner zelf en een voorbeeld van de uitwerking van deze basisideeën op het gebied van geschiedenis en mens en dierkunde vermeld. Voor een uitgebreidere bibliografie verwijzen wij naar het leerplan.

Steiner, R., Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung. Mit besonderer Rücksicht auf Schiller, Rudolf Steiner Verlag, Dornach, 1980.

Lindenberg, C., Geschichtserkenntnis. Zur Symptomatologie der Geschichte. Verlag Freies Geistesleben, Stuttgart,1982.

Schad, W., Anthropologie, in Goetheanistische Naturwissenschaft, dl. 4, Verlag Freies Geistesleben, Stuttgart, 1985.

Julius, F.H., Dier tussen mens en kosmos Vrij Geestesleven, Zeist, 1977.

Poppelbaum, H., Mensch und Tier, Fünf Einblicke in ihren Wesensunterschied, Naturwissenschaftlichen Sektion Philosophisch-Anthroposophischer Verlag Goetheanum, Dornach, 1975.

(128)1n de hogere graad : van de 9de t.e.m. 12de klas doorloopt men opnieuw de geschiedenis tot onze tijd. Nu echter vanuit een totaal ander gezichtspunt, aanluitend bij de huidige wetenschappelijke methodes en onderzoek, en met aandacht voor de achterliggende ideeën, geestelijke stromingen en oordeelsontwikkeling.

(129) In klas 1 t.e.m. 3 heemkunde genoemd.

(130) Het onderwijsconcept van de R. Steinerpedagogie is eigenlijk gebaseerd op zevenjaarsperiodes. Pas op 14 jaar komen bepaalde processen, waaraan men vanaf het zevende jaar werkt tot een afronding.

(131) Voor de kleuters situeert dit leerproces zich in de meebewegende zintuigelijke beleving.

(132) Gessler, L., Bildungserfolg im Spiegel von Bildungsbiographien. Begegnungen mit Schülerinnen und Schülern der Hiberniaschüle Wanne-Eickel in Studies zur Bildungsreform. 15, Lang, Frankfurt a. M., 1988.

(133) Een experimenterende, explorerende, onderzoekende aanpak wordt in de basisschool niet nagestreefd, vanwege het aspect van afstandnemen dat inherent is aan deze begrippen. Met de omschrijving « doelgericht en op aangepaste wijze omgaan », wil men het gevoel van verbondenheid van het jonge kind met de wereld, ook wanneer het hier gaat om een kennis- en vaardigheidsaspect, ten volle tot uiting laten komen.

(134) zie Uitgangspunten Wiskunde.

(135) Dit fenomeen kan wanneer men fragmentarisch kennis maakt met het opvoedingsproject, de indruk wekken van retardatie. Enkel een meeromvattend overzicht, maakt duidelijk dat men precies door aan te knopen bij reeds aanwezige tendensen en vermogens en deze onderling op elkaar af te stemmen een ongedwongen op permanente evolutie gerichte ontwikkeling bevordert.

(136) zie Uitgangspunten Leergebied Wiskunde : Wiskunde en de ontwikkeling van kinderen.

(137) Schoorel, E., Leren. Op weg naar een antroposofische leertheorie, Vrij Pedagogisch Centrum, Driebergen, 1995, p. 42 e.v.

(138) zie Wereldoriëntatie 2. Visie op mens en wereld en 3. De ontwikkeling van het kind en de realiteitsbeleving.

(139) Rekenen in beweging. Achtergronden, opbouw, bakens, doorkijkjes, voorbeelden en bronnen ter verrijking van het reken-wiskundeonderwijs op de Vrije School, Vrij Pedagogisch Centrum, Driebergen, 1994, p. 360-362.

(140) De R. Steinerpedagogie streeft ook een opvoeding na die resulteert in een zelfstandige, (zelfredzame) volwassene. De zelfstandigheid (zelfredzaamheid) van het kind beantwoordt, volgens onze visie, aan andere normen dan die van een volwassene. In dit kader komt de zelfstandigheid van een twaalfjarige ons inziens niet in het gedrang door het uitstellen van technologische middelen in het wiskundeonderwijs.

(141) Rekenen in beweging. Achtergronden, opbouw, bakens, doorkijkjes, voorbeelden en bronnen ter verrijking van het reken-wiskundeonderwijs op de Vrije School, Vrij Pedagogisch Centrum, Driebergen, 1994, p. 364-365.

(142) zie Algemene inleiding.

(143) zie Uitgangspunten Leren leren.

(144) De R. Steinerpedagooie legt de nadruk op de geleidelijke ontplooiing van de vermogens eigen aan de verschillende leeftijdsfases. Dit houdt geen ontkenning in van het feit dat men door middel van bepaalde pedagogische methodes deze ontwikkeling kan beinvloeden. Het versneld tot ontwikkeling laten komen van vermogens zoals bijvoorbeeld het kritisch oordeelsvermogen naar het voorbeeld van de volwassenen, is echter geen doelstelling van de R. Steinerpedagogie.

(145) Hiermee wordt het systeem van de innerlijke noodzaak bedoeld : als dit... dan dat.... Men laat in deze leeftijdsfase de feiten voor zich spreken zonder er verklarende theoretische denkmodellen mee te verbinden.

(146) zie Uitgangspunten Sociale Vaardigheden.

(147) Steiner, R., Die Erziehugsfrage als sociale Frage, R. Steiner Verlag, Dornach, 1991.

(148) Een verdere omschrijving van het begrip vrijheid vindt men in Steiner, R., Filosofie van de vrijheid, Vrij Geestesleven, Zeist, 1977.

TRADUCTION

MINISTERE DE LA COMMUNAUTE FLAMANDE

F. 98 — 1626 [S − C − 98/35533]

17 DECEMBRE 1997. — Arrêté du Gouvernement flamand fixant l'équivalence de la demande de dérogation aux objectifs de développement et aux objectifs finaux dans l'enseignement fondamental ordinaire (☜)

Le Gouvernement flamand,

Vu l'article 44*bis* du décret relatif à l'enseignement fondamental du 25 février 1997, inséré par le décret du 15 juillet 1997 relatif à une procédure de dérogation pour les objectifs de développement et les objectifs finaux;

Vu les lois sur le Conseil d'Etat, coordonnées le 12 janvier 1973, notamment l'article 3, § 1er, modifié par les lois des 4 juillet 1989 et 4 août 1996;

Vu l'urgence;

Considérant qu'un nombre de délais sont définis dans la procédure de dérogation; qu'en vue de la sécurité juridique du demandeur, les délais d'avis et de délibération doivent être respectés; que le Gouvernement doit statuer au plus vite sur l'équivalence de la demande de dérogation mentionnée ci-après de manière à ce que le demandeur puisse appliquer et incorporer à temps dans les programmes d'études sa proposition d'objectifs de développement et finaux de remplacement;

Vu la demande de dérogation introduite par les autorités scolaires des écoles suivantes :

Rudolf Steinerschool De Zonnewijzer, Weldadigheidsstraat 74, 3000 Leuven;

Guido Gezelleschool, Astridlaan 86, 8310 Brugge;

Rudolf Steinerschool Lohrangrin, Boomsesteenweg 94, 2610 Wilrijk;

Rudolf Steinerschool, Volkstraat 40, 2000 Antwerpen;

Steinerschool, Sint-Janskruidlaan 14, 1070 Brussel;

Rudolf Steinerschool Aalst en Vestigingen, Affligemdreef 71, 9300 Aalst;

Rudolf Steinerschool Kempen, Mallekotstraat 43, 2500 Lier;

Vrije Rudolf Steinerschool Vlaanderen, Kasteellaan 54, 9000 Gent;

Yggdrasil, Zwemdoklei, 2930 Brasschaat;

Vu l'avis positif motivé sur l'équivalence émis par l'inspection scolaire au 22 octobre 1997 et l'avis négatif motivé rendu par la commission ad hoc au 15 novembre 1997;

Considérant que le contrôle de l'équivalence s'opère uniquement sur la base des critères définis à l'article 44*bis* du décret du 25 février 1997 relatif à l'enseignement fondamental et qu'on peut déduire des avis précités que la demande introduite satisfait aux critères énumérés aux points 2° à 4° inclus de l'article 44*bis*;

Considérant qu'en vue de la confrontation aux droits et libertés fondamentaux à laquelle la demande de dérogation doit être soumise, les demandeurs ont formulé plusieurs objectifs finaux de remplacement supplémentaires et qu'il est ainsi tenu compte des observations de l'avis de la commission ad hoc;

Sur la proposition du Ministre flamand de l'Enseignement et de la Fonction publique;

Après en avoir délibéré,

Arrête :

Article 1er. Le Gouvernement flamand décide d'accorder l'équivalence à la demande de dérogation aux objectifs de développement et finaux de l'enseignement fondamental ordinaire introduite par les autorités scolaires des écoles Rudolf Steinerschool De Zonnewijzer, Weldadigheidsstraat 74, 3000 Leuven, Guido Gezelleschool, Astridlaan 86, 8310 Brugge, Rudolf Steinerschool Lohrangrin, Boomsesteenweg 94, 2610 Wilrijk, Rudolf Steinerschool, Volkstraat 40, 2000 Antwerpen, Steinerschool, Sint-Janskruidlaan 14, 1070 Brussel, Rudolf Steinerschool Aalst en Vestigingen, Affligemdreef 71, 9300 Aalst, Rudolf Steinerschool Kempen, Mallekotstraat 43, 2500 Lier, Vrije Rudolf Steinerschool Vlaanderen, Kasteellaan 54, 9000 Gent, et Yggdrasil, Zwemdoklei 3, 2930 Brasschaat.

Art. 2. Le présent arrêté entre en vigueur le 31 décembre 1997.

Art. 3. Le Ministre flamand compétent pour l'enseignement est chargé de l'exécution du présent arrêté.

Bruxelles, le 17 décembre 1997.

Le Ministre-Président du Gouvernement flamand,
L. VAN DEN BRANDE

Le Ministre flamand de l'Enseignement et de la Fonction publique,
L. VAN DEN BOSSCHE

Annexe à l'arrêté du Gouvernement flamand du 17 décembre 1997 fixant l'équivalence de la demande de dérogation aux objectifs de développement et aux objectifs finaux dans l'enseignement fondamental ordinaire

Demande de dérogation aux objectifs de développement et finaux fixés conformément à l'article 44 du décret relatif à l'enseignement fondamental du 25 février 1997

Introduite par les autorités scolaires des écoles suivantes :

Rudolf Steinerschool De Zonnewijzer, Weldadigheidsstraat 74, 3000 Leuven;

Guido Gezelleschool, Astridlaan 86, 8310 Brugge;

Rudolf Steinerschool Lohrangrin, Boomsesteenweg 94, 2610 Wilrijk;

Rudolf Steinerschool, Volkstraat 40, 2000 Antwerpen;

Steinerschool, Sint-Janskruidlaan 14, 1070 Brussel;

Rudolf Steinerschool Aalst en Vestigingen, Affligemdreef 71, 9300 Aalst;

Rudolf Steinerschool Kempen, Mallekotstraat 43, 2500 Lier;

Vrije Rudolf Steinerschool Vlaanderen, Kasteellaan 54, 9000 Gent;

Yggdrasil, Zwemdoklei, 2930 Brasschaat;

affiliées toutes à la Federatie van Rudolf Steinerscholen in Vlaanderen, K. Mercierlei 15, 2600 Berchem

---

(☜) Les notes concernant ce texte se trouvent p. 21330.

Partie I : Motivation et précisions en fonction de la pédagogie Rudolf Steiner

Partie II : Objectifs de développement et objectifs finaux de remplacement en tenant compte des propres conceptions psychologiques, pédagogiques et éducatives

PARTIE I. — Motivation et précisions en fonction de la pédagogie R. Steiner

Table des matières partie I

1. Rappel historique et contexte juridique
1.1. Historique et commentaire
1.2. Objectifs minima ?
1.2.1. Objectifs de développement
1.2.2. Objectifs finaux
1.3. Procédure dérogatoire
2. Motifs d'incompatibilité potentielle avec et marge insuffisante pour nos propres concepts, dans le cadre des objectifs de développement et objectifs finaux définis conformément à l'article 44 du décret sur l'enseigement fondamental
2.1. But général des objectifs de développement et objectifs finaux
2.1.1. Qualité et équivalence
2.1.2. La capacité de « fonctionner » dans la société et le développement de la personnalité
2.2. Le concept des objectifs finaux tels que promulgués
3. La pédagogie Rudolf Steiner
3.1. Objectifs poursuivis par la pédagogie Rudolf Steiner
3.2. La pédagogie Rudolf Steiner et la vision de l'homme
3.3. Le développement de l'enfant
3.3.1. Première étape du développement : de la naissance jusqu'à l'âge de 6-7 ans
3.3.2. Deuxième étape du développement : de l'âge de 6-7 ans jusqu'à l'âge de 13-14 ans
4. La pédagogie Rudolf Steiner vs. les objectifs de développement et les objectifs finaux définis conformément à l'article 44 du décret sur l'enseignement fondamental : absence de marge et incompatibilité
4.1. Manque de marge
4.2. Incompatibilité
4.2.1. Objectifs de développement
4.2.2. Objectifs finaux
4.3. Arrêt de la Cour d'arbitrage du 18 décembre 1996
5. Conclusion finale

1. Rappel historique et contexte juridique

1.1. Historique et commentaire

Le concept des objectifs finaux fut introduit à l'article 6-6quater de la loi sur le pacte scolaire du 29 mai 1959, par le décret du 17 juillet 1991 relatif à l'inspection et aux services d'encadrement pédagogique. (1)

Ce concept s'inscrit dans l'approche nouvelle en matière de contrôle de la qualité dans l'enseignement.

Après la révision de la Constitution de 1988, un accord politique est intervenu au sein de la Communauté flamande, accord qui a été coulé en décret. Ce décret a transformé l'enseignement de l'Etat en Enseignement communautaire doté d'un pouvoir organisateur propre, à savoir : le Conseil autonome de l'Enseignement communautaire (ARGO). « Comme le Ministre n'était plus à la tête de ce type d'enseignement, il ne pouvait plus invoquer les grilles des horaires et les programmes du nouveau pouvoir organisateur comme critère d'approbation par rapport aux autres organismes de coordination. (...). Dorénavant, le Ministre devait élaborer ses propres critères d'approbation. » (2).

L'autorité définirait désormais des objectifs finaux, qui se voulaient au fait des objectifs minima et qui s'appliqueraient à l'ensemble des écoles et pouvoirs organisateurs. Il s'agit de qualités (critères) en matière de connaissances, de perceptions, d'attitudes à l'égard de l'enseignement et le cas échéant aussi d'aptitudes, qui sont jugées souhaitables pour la majorité des élèves. (3)

Le concept des objectifs finaux avait déjà été modifié une première fois par le décret du 22 février 1995. (4) Pour l'enseignement maternel – et l'enseignement spécial – l'autorité n'a pas formulé des objectifs finaux mais bien des objectifs de développement. Les objectifs finaux comportent une obligation de résultat tandis que les objectifs de développement prévoient une obligation de moyens : la mission d'inspection consiste à vérifier si l'établissement d'enseignement a consenti les efforts nécessaires dans le but d'atteindre les objectifs de développement et de réaliser les objectifs finaux.

Le concept fut modifié une seconde fois par le décret du 24 juillet 1996 (5) sur l'enseignement secondaire ainsi que par le décret sur l'enseignement fondamental du 25 février 1997 (6) pour ce qui concerne l'enseignement maternel et l'enseignement primaire. Désormais, les écoles peuvent se limiter à poursuivre les objectifs finaux qui définissent une attitude ainsi que les objectifs finaux interdisciplinaires (Apprendre à étudier et Aptitudes sociales dans l'enseignement primaire). Depuis lors, il n'existe donc qu'une obligation de moyens, à l'instar des objectifs de développement pour l'enseignement maternel. De plus, les dispositions de l'article 6 de la Loi sur le Pacte scolaire, concernant l'enseignement fondamental, ont été reprises dans le décret sur l'enseignement fondamental, notamment à l'article 44.

Les objectifs de développement et les objectifs finaux proprement dits ont été rédigés par le Service pour le Développement de l'Enseignement (DVO). Ce service a été créé par le Décret sur l'Inspection, notamment pour accomplir cette mission.

Le DVO était censé élaborer des propositions scientifiquement fondées pour les objectifs finaux et les objectifs de développement. L'autorité a amorcé le débat social sur les objectifs finaux développés par le DVO. « Un tel débat vise à concrétiser les idées dont s'inspirent les objectifs finaux, dans l'intérêt du large public. » (7)

La Fédération des écoles Rudolf Steiner en Flandre a profité de l'occasion pour émettre ses objections fondamentales aux objectifs de développement et objectifs finaux, auprès du DVO et du Ministre de l'Enseignement.

Le DVO a ensuite regroupé les réactions émises dans le cadre du débat social. Cet inventaire (8) démontre qu'il n'a guère été tenu compte de ces objections. En effet, la version finale des objectifs de développement et des objectifs finaux telle qu'élaborée par le DVO (9) ne répond en aucune manière aux objections fondamentales soulevées par les écoles Steiner.

La Fédération des écoles Rudolf Steiner en Flandre a en outre transmis ses objections au Conseil de l'enseignement fondamental du Vlaamse Onderwijsraad (VLOR) qui devait émettre un avis sur la proposition du DVO. Mais le VLOR, au sein duquel les écoles Steiner ne sont représentées que de manière indirecte, ne semblait pas en mesure de répondre à leurs questions urgentes.

L'arrêté du Gouvernement flamand du 22 juin 1994 (10) définissant les objectifs de développement et les objectifs finaux pour l'Enseignement maternel et primaire ordinaire a repris le texte du Conseil de l'enseignement fondamental du VLOR sans véritables modifications de fond.

Lors d'une audition devant la Commission pour l'Enseignement, la Formation et la Politique scientifique, un représentant de la Fédération des écoles R. Steiner en Flandre a eu l'occasion d'exposer les objections et remarques une deuxième fois. (11) Lors de l'approbation par le Parlement flamand de l'Arrêté du Gouvernement flamand du 22 juin 1994 (décret du 22 février 1995 confirmant les objectifs de développement et objectifs finaux de l'enseignement maternel et primaire ordinaire (12)) il n'a été nullement tenu compte de ces objections, en dépit de plusieurs propositions en ce sens qui avaient été émises au sein de la commission de l'enseignement. (13)

Finalement, les écoles Rudolf Steiner ont déposé plainte auprès de la Cour d'arbitrage. Dans son arrêt du 18 décembre 1996, la Cour a annulé ce décret de confirmation. (14)

Quoique le principe des objectifs de développement et des objectifs finaux fût accepté (comme un « moyen adéquat d'une part pour assurer l'équivalence des certificats d'étude et des diplômes et d'autre part, pour sauvegarder l'équivalence interne de l'enseignement dispensé au sein d'établissements que les élèves et parents peuvent choisir librement ») (15), ce décret fut néanmoins annulé dans son ensemble. Cette annulation était fondée sur les arguments suivants.

« Il s'avère toutefois que les objectifs de développement et les objectifs finaux, en ce compris ceux qui portent sur des attitudes, sont tellement exhaustifs et détaillés qu'on ne peut raisonnablement affirmer qu'il s'agit d'objectifs minimaux, ce qui implique qu'ils laissent une marge insuffisante pour pouvoir réaliser les objectifs du projet pédagogique propre. Ainsi, il est porté atteinte à la liberté de l'enseignement. » (16)

Cette considération a donné lieu à une discussion sur la question de savoir s'il s'agit d'un motif d'annulation isolé, soit si cette considération doit être lue conjointement avec la considération finale de la Cour d'arbitrage : « Tels qu'ils ont été confirmés par le décret du 22 février 1995, les objectifs de développement et les objectifs finaux obligent tous les pouvoirs organisateurs à s'y conformer. »

En confirmant les objectifs de développement et les objectifs finaux définis par l'arrêté du Gouvernement flamand du 22 juin 1994 et explicités dans l'annexe audit arrêté sous réserve de quelques modifications, sans organiser lui-même une procédure permettant d'accorder des dérogations restreintes aux établissements qui, dans le respect des droits et libertés fondamentaux et sans porter préjudice à la qualité de l'enseignement ni à son contenu requis, fournissent ou désirent dispenser un enseignement qui s'inspire de concepts pédagogiques spécifiques, le législateur décrétal porte atteinte au principe de liberté d'enseignement, énoncé à l'article 24, § 1er, de la Constitution. » (17)

Le 12 février, le Ministre flamand de l'Enseignement a sollicité l'avis du VLOR sur l'adaptation éventuelle des objectifs de développement et objectifs finaux définis dans l'annexe à l'arrêté du Gouvernement flamand du 22 juin 1994, compte tenu de l'arrêt de la Cour d'arbitrage du 18 décembre 1996. Le Vlaamse Onderwijsraad a défini sa propre mission comme suit :

1. corriger au plan structurel la liste des objectifs finaux pour ce qui concerne la description des objectifs finaux visant des attitudes;

2. réévaluer la liste des objectifs finaux retenus en fonction des critères suivants : cohérence verticale (lien avec le secondaire), cohérence horizontale (chevauchement entre les branches) et faisabilité (réalisable pour 75 % des élèves en Flandre).

3. Examiner la liste des objectifs de développement pour l'enseignement maternel dans l'optique du lien avec l'enseignement primaire. (18)

Il s'avère que le VLOR ne s'est pas penché sur la question de savoir si les objectifs de développement et les objectifs finaux annulés par la Cour d'arbitrage sont effectivement trop exhaustifs et trop détaillés, à tel point qu'on ne peut affirmer qu'il s'agit d'objectifs minimaux.

Lors de l'exécution de cette mission, le VLOR a proposé d'adapter un seul objectif de développement pour l'enseignement maternel. De plus, il a suggéré de ramener le nombre d'objectifs finaux pour l'enseignement primaire de 429 à 354.

L'arrêté du Gouvernement flamand du 27 mai 1997 (19) a défini les objectifs de développement et les objectifs finaux tels que repris dans l'avis du Conseil de l'enseignement fondamental (VLOR) du 14 mars 1997, en y ajoutant à l'annexe 94, les amendements aux objectifs finaux définis par le même arrêté, à confirmer par le Parlement.

Le Parlement flamand a confirmé cet arrêté (par décret du 15 juillet 1997) (20) après approbation des amendements du Gouvernement flamand ainsi que de plusieurs autres amendements.

1.2. Objectifs minima ?

La section législation du Conseil d'Etat est d'avis qu'il convient de conférer une signification autonome aux deux considérations finales de la Cour d'arbitrage dans son arrêt du 18 décembre 1996 (B9 et B10). Dans son avis relatif à l'arrêté du Gouvernement flamand définissant les objectifs de développement et les objectifs finaux de l'enseignement primaire ordinaire du 27 mai 1997, le Conseil d'Etat fait observer qu'il lui était impossible d'examiner si ces objectifs finaux à définir pouvaient effectivement être considérés comme des « objectifs minima », voire s'ils étaient conformes aux principes constitutionnels d'égalité et de liberté d'enseignement. (21)

Finalement, le Gouvernement flamand a lui aussi conféré une signification plus autonome à la considération B9 de cet arrêt. La justification de plusieurs amendements du Gouvernement flamand souligne que les amendements rendent les objectifs finaux plus généraux, moins détaillés et moins exhaustifs afin de rencontrer ainsi l'arrêt de la Cour d'arbitrage du 18 décembre 1996.

Nous pouvons en déduire que les objectifs de développement et objectifs finaux définis conformément à l'article 44, § 1er, du décret enseignement primaire deviennent mieux conciliables avec la liberté d'enseignement dans la mesure où ils sont plus généraux, moins exhaustifs et moins détaillés, sans préjudice de la possibilité qui est prévue de déroger à ces objectifs de développement et objectifs finaux.

Etant donné qu'il s'agit d'un élément qui n'est pas sans importance lors de l'évaluation d'une demande de dérogation, il faut aussi s'attarder un instant sur la question de savoir si les objectifs de développement et objectifs finaux tels que confirmés par décret sont effectivement des « objectifs minima ».

Il convient de souligner au préalable que les Principes, tant les principes généraux que ceux par discipline, n'ont pas été modifiés. Le concept pédagogique et éducatif des objectifs de développement et objectifs finaux définis conformément à l'article 44, § 1er, du décret enseignement primaire reste inchangé. Les modifications apportées aux objectifs de développement et objectifs finaux ne s'inspirent donc pas d'une adaptation de ce concept.

1.2.1. Objectifs de développement

A une adaptation près (22), les objectifs de développement pour l'enseignement maternel n'ont plus subi de modifications depuis leur confirmation par le Parlement flamand en 1994. Leur nombre reste inchangé et fixé à 196, dont 195 sont pourvus de la même formulation qu'en 1994.

Cependant, la Cour d'arbitrage est d'avis que les objectifs de développement sont eux aussi tellement exhaustifs et détaillés qu'on ne peut raisonnablement arguer qu'il s'agit d'objectifs minima. (23)

A juste titre, la Cour d'arbitrage n'opère aucune distinction entre les objectifs de développement (uniquement obligation en termes d'effort) d'une part, et les objectifs finaux (obligation de résultat) d'autre part, dans la mesure où il s'agit de la liberté constitutionnelle de réaliser un projet pédagogique. En effet, la valorisation d'une obligation en termes d'effort, si elle est prise au sérieux, marque également de son empreinte l'événement pédagogique au sein d'une classe. Une distinction entre les deux n'est pas vraiment pertinente dans l'optique de la sauvegarde de la liberté d'enseignement.

Les objectifs de développement qui ont été définis conformément à l'article 44, § 1er, du décret enseignement fondamental, ne peuvent donc aucunement être considérés comme des objectifs minimaux.

1.2.2. Les objectifs finaux

A première vue, les objectifs finaux pour l'enseignement primaire ont subi un « rétrécissement » : de 429 jusqu'à 290. Le nombre d'objectifs finaux a été réduit de 139 unités, soit 32 %. Quoique certains objectifs finaux aient simplement été supprimés ou reformulés de manière moins détaillée (ce qui est le plus frappant pour les disciplines français, aptitudes sociales et Apprendre à étudier), on ne saurait en déduire que l'impact des objectifs finaux soit également réduit de 32 %.

Ainsi, plusieurs objectifs finaux ont disparu parce que leur contenu était déjà formulé d'une façon ou d'une autre dans d'autres objectifs finaux. « En cas de double emploi entre deux objectifs finaux liés aux disciplines, tous les objectifs finaux n'ont pas été supprimés mais certains objectifs finaux ont été reformulés tandis que d'autres ont été regroupés. (24)(25)

Grâce au regroupement des objectifs finaux, leur nombre a évidemment diminué mais pas leur ampleur. De ce fait, la réduction du nombre d'objectifs finaux perd de sa valeur.

La technique du regroupement a également été appliquée à plusieurs reprises par le Gouvernement pour l'introduction de ses amendements, parfois avec de légères adaptations.

Voici quelques exemples à titre d'illustration :

Discipline « Néerlandais »

Texte 1994 :

Les élèves peuvent classer les informations qui apparaissent dans :

3.4. des textes scolaires et d'étude qui leur sont destinés

3.5. des instructions qui leur sont destinées pour l'accomplissement des tâches.

Texte 1997 :

Les élèves peuvent classer les informations qui apparaissent dans :

3.4. des textes scolaires et d'étude et des instructions qui leur sont destinés lors de tâches scolaires.

Cependant, le Gouvernement affirme que cet amendement (parmi d'autres) rend les objectifs finaux plus généraux, moins détaillés et moins exhaustifs et qu'il répond ainsi à l'arrêt de la Cour d'arbitrage du 18 décembre 1996. (26)

Discipline « Ouverture sur le Monde »

Texte 1994 :

Les élèves

2.5. reconnaissent dans leur environnement immédiat des applications de leviers et poulies

2.6. reconnaissent dans leur environnement immédiat des applications de transmission motrice via des roues dentées

texte 1997 :

Les élèves :

2.1. reconnaissent dans leur environnement immédiat des applications de leviers, de poulies, de transmission motrice via des roues dentées.

Pour cet amendement également, le Gouvernement prétend qu'il rend les objectifs finaux plus généraux, moins détaillés et moins exhaustifs et qu'il répond ainsi à l'arrêt de la Cour d'arbitrage du 18 décembre 1996. (27)

Discipline « Mathématiques »

Texte 1994 :

Les élèves peuvent :

1.8. lire, noter, ordonner et aligner par ordre de grandeur les nombres naturels de 10 chiffres maximum

1.9. peuvent lire, noter et aligner par ordre de grandeur les nombres avec virgule (à 3 décimales), fractions simples, pourcentages simples.

1.10. peuvent déterminer la valeur numérique de chaque chiffre pour les nombres avec virgule, à trois décimales maximum.

Texte 1997 :

Les élèves

1.5. peuvent lire, noter, ordonner et aligner par ordre de grandeur les nombres naturels de 10 chiffres maximum et les nombres avec virgule (à 3 décimales), fractions simples, pourcentages simples.

Pour cette opération de regroupement, nous trouvons la même argumentation que ci-avant.

Malgré la réduction du nombre d'objectifs finaux, leur contenu (regroupé ou non) maintient largement l'ampleur initiale et la majeure partie sont toujours définis de manière aussi détaillée.

Il semble dès lors très difficile d'affirmer que les objectifs finaux qui ont été définis conformément à l'article 44, § 1er, du décret sur l'enseignement fondamental, sont de véritables objectifs minimaux et qu'ils sont donc compatibles avec les principes constitutionnels de liberté et d'égalité de l'enseignement. Il s'agit d'un constat que le Gouvernement flamand ne saurait perdre de vue lors de l'évaluation des demandes de dérogation par rapport à ces objectifs de développement et objectifs finaux « généraux ».

1.3. Procédure dérogatoire

Sur la base de l'arrêt de la Cour d'arbitrage, une procédure dérogatoire a été fixée par décret. (28) Les directions d'écoles peuvent estimer que les objectifs de développement et/ou objectifs finaux définis conformément à l'article 44 du décret sur l'enseignement fondamental laissent trop peu de marge pour leurs concepts pédagogiques et éducatifs spécifiques et/ou qu'ils sont inconciliables avec ceux-ci. Dans ce cas, la direction de l'école doit proposer des objectifs de développement et/ou objectifs finaux alternatifs pour l'ensemble de ces objectifs finaux et/ou objectifs de développement.

Notons à cet égard que dans son avis relatif au projet de décret concernant une procédure dérogatoire pour les objectifs de développement et objectifs finaux, le Conseil d'Etat, section Législation, souligne que la possibilité de dérogation aux objectifs finaux et objectifs de développement doit être évaluée en fonction des objectifs finaux eux-mêmes. « Il va de soi que plus les objectifs finaux sont généraux et moins ils sont détaillés, moins il faudra y déroger et plus les conditions de dérogation pourront être rigoureuses. Si par contre, les objectifs finaux sont plus détaillés, les possibilités de dérogation doivent être conçues en termes plus généraux. » (29)

Dans son avis, le Conseil d'Etat estime que « les objectifs finaux et objectifs de développement définis par le Gouvernement (...) (doivent permettre) permettent en soi un projet pédagogique propre. Cette possibilité ne peut toutefois pas uniquement se réaliser par la demande et l'obtention d'une dérogation aux objectifs finaux et objectifs de développement définis par le Gouvernement, qui seront dès lors logiquement, comme le souligne la Cour d'arbitrage, « limités ». (30) Selon le Conseil d'Etat, le projet semble en revanche partir du principe qu'il ne peut se réaliser que par le biais de la procédure de dérogation aux objectifs finaux. A cet égard, on peut difficilement « mettre l'accent sur ce caractère restreint des dérogations possibles, sans faire le lien avec la nature des objectifs finaux et des objectifs de développement proprement dits. » (31)

Il s'agit d'un autre critère important pour l'évaluation de la demande de dérogation par le Gouvernement flamand.

Les écoles Rudolf Steiner établies en Flandre ont, depuis la publication des objectifs de développement et objectifs finaux définis conformément à l'article6*bis* de la loi sur le pacte scolaire (textes d'août 1993), fait usage de tous moyens pour souligner que ceux-ci constituent une entrave à la réalisation de leur propre concept pédagogique, à savoir : la pédagogie Rudolf Steiner.

Il ressort de tout ce qui précède que les objections que les écoles Steiner n'ont cessé de soulever, doivent être considérées comme très sérieuses et importantes, même sans prendre connaissance du contenu de ces objections.

2. Motifs d'incompatibilité potentielle avec et marge insuffisante pour les concepts propres, compte tenu des objectifs de développement et objectifs finaux définis conformément à l'article 44 du décret sur l'enseignement fondamental

Avant de démontrer concrètement pourquoi les objectifs de développement et objectifs finaux définis conformément à l'article 44 du décret sur l'enseignement fondamental laissent une marge insuffisante pour et sont incompatibles avec la pédagogie R. Steiner, il semble indispensable de situer cette problématique dans son contexte global.

L'examen de toute demande de dérogation aux objectifs de développement et aux objectifs finaux ne saurait ignorer la question suivante : Comment expliquer que des objectifs de développement et objectifs finaux « généraux » laissent dans certains cas une marge insuffisante pour, voire sont incompatibles avec des concepts pédagogiques et éducatifs spécifiques, à tel point que l'obligation de s'y conformer engendre une violation de la liberté d'enseignement consacrée par la Constitution ?

Dans le présent cadre, le but n'est nullement d'émettre une critique de fond sur les objectifs de développement et objectifs finaux définis conformément à l'article 44, § 1er, du décret sur l'enseignement fondamental. Il nous semble toutefois essentiel de s'attarder un instant sur cette donnée qui n'est pas sans importance pour la motivation de la présente demande de dérogation. Il ne nous semble en effet pas correct d'attribuer la cause de l'incompatibilité éventuelle et de la marge insuffisante en premier lieu au système éducatif « dérogatoire » de ceux qui s'inspirent de concepts pédagogiques et éducatifs spécifiques. Dans un régime démocratique, il est en effet inadmissible de causer des ennuis aux minorités du fait que, en leur qualité de minorité prônant des concepts différents, elles entravent le consensus (plus large).

L'exigence de pouvoir organiser l'enseignement sur la base de concepts pédagogiques propres (ou spécifiques), outre les concepts pédagogiques généraux ou normaux présumés, tels que formulés dans les objectifs de développement et objectifs finaux conformément à l'article 44, § 1er, a une légitimité constitutionnelle.

Un premier motif de légitimation est déjà suggéré par le Conseil d'Etat dans son avis précité.

Outre la thèse selon laquelle les objectifs de développement et objectifs finaux définis par l'autorité doivent en soi permettre un projet pédagogique propre, à savoir : sans l'obligation d'invoquer une dérogation à cette fin (voir ci-avant), le Conseil d'Etat se pose aussi des questions quant à la distinction entre des concepts pédagogiques et éducatifs « spécifiques » et des concepts « normaux » : « L'utilisation du mot « spécifique » laisse entendre que les formes d'enseignement visées dérogent aux concepts pédagogiques et éducatifs « normaux », lesquels ne sont toutefois définis nulle particle Par ailleurs, comme nous l'avons souligné ci-avant, le droit à un projet pédagogique propre découle du principe de liberté de l'enseignement, de sorte que la distinction entre des concepts pédagogiques « normaux » et « spécifiques » devrait de toute manière être remise en question. » (32)

La concrétisation de cette donnée constitue dès lors une partie indispensable de la motivation permettant d'expliquer pourquoi ces objectifs de développement et objectifs finaux sont inconciliables avec et laissent une marge insuffisante pour les concepts pédagogiques propres (spécifiques) ?

2.1. But général des objectifs de développement et objectifs finaux

Le concept des objectifs de développement et objectifs finaux est d'une part mis en rapport avec la qualité et l'équivalence de l'enseignement; d'autre part, il vise (notamment) la capacité de fonctionner au sein de la société et le développement de l'être humain en tant que personne.

Les objectifs de développement et objectifs finaux qui poursuivent ce but doivent dès lors être formulés sur la base d'une définition (concrétisation) spécifique de ces éléments.

Sans vouloir remettre en question cette concrétisation ou sans vouloir la qualifier de non légitime, nous tenons simplement à souligner qu'il existe d'autres définitions qui sont tout aussi légitimes.

2.1.1. Qualité et équivalence

Les objectifs de développement et objectifs finaux visent en premier lieu à améliorer la qualité : « Les objectifs finaux et objectifs de développement aboutiront incontestablement à une amélioration de la qualité de l'enseignement flamand » (33), dit le Ministre de l'Enseignement au sein de la Commission de l'Enseignement du Vlaamse Raad.

L'instauration des objectifs finaux « implique que l'autorité, en définissant ces objectifs finaux, se prononcera dans un même temps sur ce qui lui semble essentiel dans l'enseignement, ce qu'il faut considérer comme une condition minimale de qualité. ». (34)

On se base inéluctablement sur une vision déterminée et sur une définition précise de la notion de qualité de l'enseignement. De plus, on présume qu'un concept et une définition univoques soient possibles. « La fonction par excellence que remplissent les objectifs finaux est certainement la clarté. » (35) Les objectifs finaux explicitent et précisent la matière minimale que les élèves doivent apprendre à l'école.

On ne donne toutefois ni une définition de, ni des critères pour la qualité de l'enseignement. Le fait que les objectifs finaux sont un moyen efficace pour assurer l'équivalence des certificats d'étude, diplômes et de l'enseignement dispensé dans les écoles, ne dit rien sur la valeur et la qualité des objectifs finaux proprement dits.

Même la Cour d'arbitrage est d'avis que les objectifs poursuivis par les objectifs de développement et objectifs finaux reviennent à garantir la qualité et l'équivalence de l'enseignement au sein du niveau concerné. Mais nous ne retrouvons là non plus aucune définition de la notion de qualité de l'enseignement.

Il y a là un premier point de friction essentiel entre les objectifs de développement et objectifs finaux définis conformément à l'article 44, § 1er, et l'enseignement qui s'inspire de concepts pédagogiques et éducatifs propres. Ces concepts de l'enseignement s'appuient par définition sur un certain concept de qualité. Par rapport aux notions de « contenu requis » et « qualité de l'enseignement » qui sont utilisées par la Cour d'arbitrage, le Prof.Verstegen fait observer que : « Il s'agit de notions ouvertes spécifiques qui peuvent donner lieu à beaucoup de controverses. » (36) Le Gouvernement reconnaît lui aussi que la « qualité de l'enseignement » ne peut pas faire l'objet d'une définition uniforme : « pour un phénomène aussi complexe que l'enseignement, on peut se baser sur d'innombrables approches et critères d'évaluation, qui évoluent par ailleurs dans le temps. La qualité est liée à certaines valeurs qui présentent un lien avec notamment des traditions, des exigences sociales, des visions de l'évolution de la société, la conviction philosophique, etc. » (37)

Dans la mesure où on veut, conformément à la Constitution, laisser une marge à plusieurs concepts pédagogiques, divergents, qui s'inspirent tous de principes spécifiques, il faudra aussi accepter des visions divergentes sur la qualité de l'enseignement. Ce qui est dit ici à propos de la qualité – et partant, la valeur de l'enseignement – n'est pas sans importance pour l'évaluation de l'équivalence entre les différents concepts d'enseignement.

Même si la possibilité existait de dégager un concept de qualité minimal et général, qui laisse en outre une marge aux différents concepts pédagogiques et éducatifs (donc en ce compris les concepts « spécifiques »), on n'a certainement pas trouvé un tel concept neutre dans les objectifs de développement et objectifs finaux définis conformément à l'article 44, § 1er, du décret sur l'enseignement fondamental.

La possibilité qui a été prévue de proposer un éventail d'objectifs de développement et objectifs finaux alternatifs, en est la preuve.

2.1.2. La capacité de fonctionner au sein de la société et le développement de la personnalité

« Les objectifs de développement et objectifs finaux réfèrent aux compétences de base des jeunes enfants, qui devraient certainement être développées selon l'autorité. On part du principe que cela permet de jeter les fondements du développement de leur personnalité, de leur fonctionnement au sein de la société et de leur processus d'apprentissage. (...) L'enseignement qui encourage ce développement au sens large doit chercher ses repères dans le monde dans lequel l'enfant fonctionne(ra). Ce lien avec la réalité est d'importance cruciale et justifie le choix des compétences visées dans les objectifs de développement et objectifs finaux. (...) Les objectifs de développement et objectifs finaux sont formulés dans la mesure du possible en termes de compétences. Une compétence fait référence à la capacité de l'enfant à approcher une certaine situation réaliste. » (38)

Les objectifs finaux visent ainsi à jeter les fondements du développement de la personnalité humaine et de son fonctionnement au sein de la société.

Le Traité sur les Droits de l'Enfant stipule lui aussi que l'enseignement doit viser l'épanouissement général de la personnalité humaine. (39)

Se pose alors la question de savoir ce qu'il faut entendre par « la personnalité humaine ». Ainsi, Allport a rassemblé (40) quarante-neuf définitions différentes de la notion de « personnalité ». Si l'enseignement veut effectivement viser le plein épanouissement de la « personne humaine », il doit au moins être fondé sur un concept de la nature humaine, de sa personne etc. Il doit en d'autres termes se baser sur une certaine vision de l'homme. Cette image de l'homme peut difficilement être dissociée d'une vision philosophique plus large.

Il s'ensuit que toute forme d'enseignement qui se veut conforme à ce droit fondamental à l'enseignement doit s'appuyer – implicitement ou explicitement – sur une image de l'homme à situer dans un contexte philosophique. Dans toute forme d'enseignement qui veut contribuer au développement de la personne humaine, on peut présumer l'existence d'une certaine image de l'homme. Si celle-ci n'est pas explicitée, on peut à juste titre faire état d'une « image de l'homme dissimulée ou larvée ».

Dans la brochure DVO, nous lisons qu'il « s'agit au fait (lors de la définition des objectifs finaux) d'une théorie plus poussée sur la notion de qualité, compte tenu de la situation historico-spatiale de l'enseignement flamand et de l'équilibre entre les intérêts des élèves et jeunes d'une part, et ceux de la société d'autre particle Autrement dit, le développement de la personnalité des élèves doit être encouragé, compte tenu toutefois des intérêts légitimes de la société. » (41)

Lorsque l'enseignement vise aussi la capacité de « fonctionner au sein de la société », cela suppose non seulement un concept de l'homme (image de l'homme) mais aussi une vision de la société (idéale ?). Car on ne peut répondre à la question de savoir comment l'homme doit (pouvoir) fonctionner au sein de la société, sans envisager la question quant au fonctionnement optimal de la société. Outre une vision de l'homme, il faut aussi supposer une vision de la société.

A cette fin, certains choix sont opérés. Le fait que le « développement de la personnalité et la « capacité de fonctionner au sein de la société » (plus particulièrement pour tenir compte des intérêts de celle-ci) sont dans une certaine mesure considérés comme deux tendances opposées, est la meilleure illustration des choix concernant la vision de l'homme et de la société.

En effet, la capacité de « fonctionner au sein de la société » répond-elle partiellement ou totalement aux besoins de l'enfant ou du jeune ou aux besoins de la société elle-même ?

Et si elle répond aux besoins de l'enfant ou du jeune, fait-elle partie du développement de la personnalité ou s'agit-il plutôt d'un complément indispensable ?

En d'autres termes, dans quelle mesure le développement de la personnalité et la « capacité de fonctionner au sein de la société » coïncident-ils ? Dans quelle mesure s'agit-il de tendances opposées entre lesquelles il faut trouver un « équilibre » ?

Et de manière plus approfondie : la personnalité humaine ou l'individualité se développent-elles à travers et grâce à l'éducation au sein d'une société concrète ou l'éducation forme-t-elle la personnalité au sein d'une société concrète ? La vision selon laquelle l'enseignement doit viser le plein épanouissement de la personne humaine peut en effet aussi se concevoir sous un angle utilitaire et instrumental.

La position que l'on choisit (et doit choisir dans la mesure où on veut donner un fondement à l'enseignement) dépendra de la vision de l'être humain et de son développement d'une part (image de l'homme) et d'autre part de la vision de la société, plus particulièrement la cohésion entre la personne et la société (l'image de la société). Tout cela détermine de manière décisive le choix de ce qu'on qualifie dans ce contexte d'« objectifs essentiels de l'enseignement ».

2.2. Le concept des objectifs finaux eux-mêmes

Les objectifs de développement et objectifs finaux définis conformément à l'article 44, § 1er du décret sur l'enseignement fondamental ne sont pas un mélange arbitraire d'objectifs isolés, non liés. Ils ont été formulés à partir d'un certain concept de la qualité de l'enseignement, de l'être humain et de son développement, et dans la lignée de ces concepts, de la « bonne » société et de la relation attendue entre la société et ses membres. Les objectifs de développement et objectifs finaux dans leur ensemble ne peuvent viser la réalisation des objectifs précités que dans la mesure où une définition concrète est conférée aux notions « qualité de l'enseignement », « développement de l'être humain », « le fonctionnement (souhaité ?) au sein de la société ».

Comme l'indiquent en partie les « Principes généraux » et les « Principes par discipline » (42), les objectifs de développement et objectifs finaux définis conformément à l'article 44, § 1er, du décret sur l'enseignement fondamental s'inspirent de certains principes pédagogiques et éducatifs (qui présentent évidemment un lien avec ce qui précède).

Les objectifs finaux qui sont poursuivis ou doivent être atteints par discipline partent d'une vision générale de la discipline, certainement en fonction des objectifs et concepts généraux.

Là encore, il convient de souligner que les objectifs de développement et objectifs finaux constituent un ensemble cohérent. Au sein du Vlaamse Raad, le Ministre a admis que « des amendements comportent le risque d'une perte de cohérence ». (43)

Les objectifs de développement et objectifs finaux concrets constituent un ensemble cohérent qui emprunte sa signification à ces objectifs sous-jacents et, en cette fonction, à leur cohésion avec les autres objectifs de développement et objectifs finaux.

Afin de pouvoir cerner le pourquoi de l'incompatibilité avec certains concepts propres et la marge insuffisante pour les directions d'école, il faut faire droit au concept des objectifs finaux et les approcher comme un ensemble cohérent. Une pondération de ou des arguments en faveur de chaque objectif final ignorerait l'essence même, tant des objectifs de développement et des objectifs finaux que de l'enseignement qui s'inspire de concepts pédagogiques et éducatifs spécifiques (et donc dérogatoires).

L'incompatibilité avec et le manque de marge pour le concept pédagogique propre s'appuie essentiellement sur la différence de concept quant aux objectifs de l'enseignement et des modalités permettant de les atteindre. Selon le Prof. Verstegen, il n'est pas possible de dissocier les deux critères : incompatibilité et marge insuffisante.

« Le caractère détailliste et compréhensif et l'incompatibilité potentielle quant au fond avec un projet d'éducation propre nous semblent tellement imbriqués qu'il serait totalement artificiel de lire deux missions distinctes dans l'arrêt (..). » (44)

Dans le texte ci-après, chaque fois qu'il est fait référence à des objectifs finaux concrets, il faut donc toujours l'entendre comme un exemple.

3. La pédagogie Rudolf Steiner

Pour une bonne compréhension des objections émises par les écoles Rudolf Steiner, nous tenons d'abord à vous présenter en quelques mots la pédagogie R. Steiner.

3.1. Objectifs de la pédagogie Rudolf Steiner

« Nicht gefragt soll werden : Was braucht der Mensch zu wissen und zu wissen und zu können für die soziale Ordnung, die besteht; sondern : Was ist im Menschen veranlagt und was kann in ihm entwickelt werden ? Dann wird es möglich sein, der sozialen Ordnung immer neue Kräfte aus der heranwachsenden Generation zuzuführen. Dann wird in dieser Ordnung immer das Leben, was die in sie eintretenden Vollmenschen aus ihr machen; nicht aber wird aus der heranwachsenden Generation das gemacht werden, was die bestehende soziale Organisation aus ihr machen will. » (45)

« La question n'est pas de savoir ce que l'homme doit être en mesure de faire et savoir afin de pouvoir s'insérer dans l'ordre social existant mais bien quels sont les talents innés à l'homme susceptibles d'être développés. Dans ces conditions, la génération montante peut toujours apporter des forces nouvelles à la société. Dans ce cas, ce qui vivra au sein de cette société, est créé par des êtres humains à part entière qui y adhèrent; mais on ne saurait transformer la génération montante en ce que la société existante veut en faire. »... (46)

Cette citation reflète de manière succincte mais claire l'objectif poursuivi par la pédagogie Rudolf Steiner par rapport à la société. L'éducation ne sera jamais basée sur des objectifs abstraits, situés en dehors de l'être humain, mais bien sur la réalité vivante de l'homme/la femme en gestation.

L'objectif réel de toute forme d'éducation consiste à muer le jeune homme/la jeune femme en un être indépendant et libre intérieurement, qui est en mesure d'assumer des responsabilités pour son action, également du point de vue moral. Les jeunes enfants ne doivent pas être élevés en fonction de la société telle qu'elle se présente actuellement mais bien telle qu'elle sera d'ici vingt ou trente ans. Personne ne peut prédire cela. L'éducation qui prépare les enfants à fonctionner au sein de la société reviendra donc simplement à l'épanouissement optimal des possibilités renfermées dans chaque enfant. L'être humain lui-même et la société profitent le mieux de personnes qui sont en mesure de faire des choix en tant qu'individu responsable au sein de cette société, de juger et d'engager leurs talents, voire de les développer ou d'en développer de nouveaux, quelle que soit l'évolution de la société, quels que soient les véritables besoins et demandes sociaux à ce moment-là.

« Dans une telle situation d'incertitude, il ne reste qu'une possibilité, à savoir : ne pas « dresser » les jeunes en fonction d'un but déterminé ou de soi-disantes exigences pour l'avenir mais pour les amener dans les limites de leur propre être et pouvoir-être à un niveau tel qu'ils peuvent trouver en eux-mêmes et à partir de là, les voies et moyens pour assurer leur survie. Il n'appartient pas à la génération actuelle d'esquisser l'itinéraire pour la future génération. L'objectif doit être de créer pour chaque jeune la possibilité de trouver la liberté intérieure (...) afin de lui conférer auto-critique et confiance en soi et en dernier lieu, de développer les forces qui lui permettront à l'avenir d'agir de manière consciente. » (47)

On ne peut nullement en déduire que l'enseignement ne devrait pas préparer les jeunes à la vie en communauté. Bien au contraire, il faut développer les capacités des jeunes afin qu'ils puissent apporter une contribution authentique, personnelle à la société et qu'ils sauvegardent la volonté de se développer en permanence. Le développement des capacités renfermées dans chaque jeune est d'ailleurs la meilleure contribution possible de l'enseignement et de l'éducation à la société. On peut en déduire que la pédagogie R. Steiner part d'une vision ouverte de la société, où la vie sociale n'est pas le reflet d'un plan d'avenir prédéterminé mais le résultat plastique et toujours fluctuant des impulsions sociales et morales que les hommes individuels apportent en toute liberté à la communauté.

La pédagogie R. Steiner ne vise explicitement pas à réaliser une image de l'homme et de la société définie au préalable, à l'aide de l'éducation et de l'enseignement. En résumé, l'objectif poursuivi par la pédagogie R. Steiner pourrait être défini comme le développement de potentialités. Il ne saurait toutefois y avoir des malentendus là-dessus. Il va de soi que cette potentialité ne peut être développée que par l'acquisition de connaissances concrètes, de perceptions, d'aptitudes et d'attitudes. Cela signifie notamment qu'on peut aspirer à la diversité la plus grande possible et au développement au sens large. Nul ne peut en effet fonctionner comme un individu libre et responsable au sein d'une société concrète lorsque certaines perceptions et connaissances font défaut et qu'il ne maîtrise pas certaines aptitudes.

Mais la réalisation de l'objectif de base (devenir un individu indépendant, libre et responsable) peut intervenir au plus tôt au moment où on passe à l'âge adulte. Il ne s'agit pas d'extrapoler ou de transposer cette « image finale » vers le monde des enfants et d'y aspirer directement. Dans la pédagogie R. Steiner, le parcours de développement n'est pas élaboré de manière « rétrograde » à partir du résultat final mais on déduit ce qu'il faut faire en fonction de l'enfant concret.

Comme nous l'expliquerons ci-après, la pédagogie R. Steiner s'appuie sur l'idée que le développement de l'enfant présente des différences qualitatives en fonction de l'âge. Cela signifie dans ce contexte, que les capacités qui sont le mieux développées à l'école maternelle ou à l'école primaire ne doivent pas s'inscrire directement dans l'objectif final mais doivent par exemple être convertis lors des phases ultérieures.

Cela implique que l'essence de la pédagogie R. Steiner ne peut se traduire que partiellement dans des objectifs de développement et objectifs finaux. En ce sens, la plupart des objectifs de développement et objectifs finaux doivent être considérés comme des phénomènes externes et superficiels de processus de développement sous-jacents.

La pédagogie R. Steiner s'appuie nécessairement sur une certaine vision de l'homme. Comme nous l'avons souligné, l'épanouissement de l'être humain (cf. droit à l'enseignement) doit nécessairement s'inscrire dans une vision déterminée de la nature de l'être humain et de son développement. Cette image de l'homme est liée à une vision plus large du monde et de la société (i.c. l'anthroposophie).

On ne saurait suffisamment souligner que cette vision n'est pas enseignée en tant que telle. L'enseignement ne vise nullement à inculquer cette conviction philosophique aux élèves, voire à veiller à ce que qu'ils y adhèrent. (48) Le but est en effet d'amener le jeune au point où il est en mesure de prendre lui-même son développement en charge en tant qu'adulte et de faire des choix en toute liberté et avec assurance en matière d'opinions, d'engagement social et moral etc.

3.2. La pédagogie R. Steiner et l'image de l'homme

La mission de l'enseignement consiste en effet à veiller au développement de toute la personnalité de l'enfant.

Il s'agit en quelque sorte de l'unique objectif poursuivi par la pédagogie R. Steiner. Or, la question de savoir comment l'enseignement peut le mieux atteindre cet objectif, dépend de la vision concrète de l'homme et de sa relation avec le monde.

La pédagogie R. Steiner est explicitement basée sur une image de l'homme : elle part d'une anthropologie spécifique.

Ce n'est donc pas un hasard que Rudolf Steiner consacra en 1919, lors de la création de la première école Waldorf à Stuttgart, la majeure partie du cours préliminaire pour les enseignants à la connaissance de l'homme. (49) Les indications et exemples méthodiques et didactiques portent en premier lieu sur l'approfondissement et l'application concrète de ces perceptions anthropologiques. (50)

Dans ce qui suit, on essaiera de décrire cette image de l'homme qui est à l'origine de la pédagogie R. Steiner. Dans cette description, on fera beaucoup usage de l'ouvrage de référence de Stefan Leber « Die Menschenkunde der Waldorfpädagogik. (51) C'est pourquoi on n'y fera pas toujours explicitement référence.

L'anthroposophie en tant que forme de connaissance porte sur l'être humain dans son ensemble, dans la mesure où elle veut comprendre cet être en termes de corps, d'âme et d'esprit. (52) En ce sens, la compréhension anthroposophique de l'homme constitue une tentative d'aboutir à une vision cohérente de l'être humain.

Le corps est l'organisme par lequel l'être intérieur à l'homme prend « connaissance » du monde, les sens lui ouvrant les différentes qualités du monde.

Ces sensations transmises par les sens sont reçues, traitées et mises en rapport avec la vie intérieure par une âme interne, distinguant notamment l'agréable du désagréable. Cette perception se caractérise par le fait qu'elle se limite à soi-même. Cette perception se distingue en termes qualitatifs de tout l'aspect physique, en ce sens qu'elle se manifeste toujours dans sa relation avec la personne même ou avec autre chose (présentations, souvenirs, désirs, craintes,...).

L'homme est toutefois en mesure, au-delà de ce qui lui plaît, attire, révulse ou semble utile, d'identifier les lois inhérentes aux phénomènes et ainsi de pénétrer dans ce qui lui est étranger. C'est là qu'intervient le fonctionnement de l'esprit humain. L'activité spirituelle de l'homme dépasse l'aspect purement personnel dans ses relations avec le monde, allant jusqu'à l'aspect objectif général permettant à l'homme d'outrepasser les restrictions du repli sur soi. Cette dimension spirituelle de l'être humain est désignée comme « je ».

L'aspect physique humain présente trois caractéristiques qualitatives : ce qui est perceptible par les sens et tangible dans l'espace (le matériel), la vie et les processus connexes (croissance, santé / maladie,...) et les sensations liées à la perception par les sens.

L'âme trouve son fondement dans le sentiment de passion et de souffrance. Les forces de base de l'activité de l'âme humaine sont la sympathie et l'antipathie. Cette activité s'exprime sous forme de sentiments.

Il devient ainsi compréhensible que l'homme est un être social (zoön politikon), même sans nécessité externe. Chaque phénomène physique se caractérise en effet par son « implication intentionnelle ». Dans la vision anthroposophique de l'homme, l'âme humaine sert d'intermédiaire entre esprit et corps et est liée aux deux. De par sa liaison au corps, l'âme participe à la fugacité des impressions variables et des sensations d'une part. Le propre corps peut être vécu sous forme de bien-être ou de douleur. Par la pensée, l'âme peut participer d'autre part aux lois permanentes, voire à la vérité. Là encore, l'âme peut ressentir la joie ou la douleur.

Pour ce qui concerne le lien entre le physique et le psychique, la pédagogie R. Steiner attache la plus grande importance à la cohésion spécifique entre l'activité de réflexion et le système nerveux / sensoriel; la vie sentimentale et le système respiratoire et sanguin à fonctionnement rythmique ainsi qu'entre la volonté et le métabolisme / la motricité. (53)

L'individualité est le noyau même de l'esprit humain, son « ego ».

Ce « moi » ou « je » présente deux caractéristiques distinctes, qui constituent ensemble l'être humain. D'une part, il y a la capacité de s'identifier avec l'activité (créative) propre et d'autre part, la capacité de prendre ses distances par rapport aux choses créées (après quelque temps). Le « moi » de l'homme est basé sur la continuité de la conscience, au-delà de l'auto-identification et de ladite prise de distance. Les deux polarités sont liées par l'indivisible, l'individualité. Le « moi » procure d'une part la continuité à la conscience comme la force reliant les événements en « biographie ». D'autre part, le « moi », en tant qu'être spirituel interne à l'homme, dépasse le présent, permettant au « moi » de se développer et de mûrir. Cette aspiration humaine, qui est liée au degré de perfectionnement de l'homme, ne peut pas être réduite à des phénomènes externes ou physiques : c'est d'ordre spirituel. L'individualité humaine se trouve moins dans les contenus dont il s'occupe, que dans la manière dont et la force avec laquelle cela se réalise, ainsi que dans la manière dont il s'en dissocie pour, après développement ou mûrissement, s'identifier avec une nouvelle activité.

Dans la perception de sa propre personne, il y a toujours une première prise de conscience d'être quelqu'un : cette prise de conscience se manifeste sous forme d'une conscience de soi-même. L'homme se perçoit ainsi comme un être indépendant, un « je ». La mission de l'éducation consiste à développer l'individualité qui se cache dans chaque être humain.

La pédagogie R. Steiner est fondée sur une image de l'homme qui vise à comprendre l'être humain en sa totalité. Cela implique que les dimensions spirituelles, psychiques et biologiques de l'homme ne peuvent être ramenées à des phénomènes typiques de sa dimension physique.

Ces dimensions indiquent approximativement quatre catégories d'être qualitatives, ne pouvant être réduites :

l'être anorganique (la matière morte)

l'être organique (l'être vivant)

l'être psychique (l'être animé ou conscient)

l'être spirituel (l'être conscient de soi)

Un niveau plus élevé suppose toujours la présence de niveaux sous-jacents, mais ne peut jamais être ramené à ces derniers. Ces catégories n'existent pas séparément mais s'entrecroisent, tant dans la réalité globale que par des phénomènes isolés.

La perception de ces qualités d'être est importante tant pour la compréhension de l'homme que pour sa compréhension du monde. Les deux aspects sont évidemment importants pour la pédagogie R. Steiner (cf. les conceptions anthropologiques, pédagogiques et éducatifs pour les différentes branches).

3.3. Le développement de l'enfant

La pédagogie R. Steiner peut facilement être définie comme une pédagogie axée sur le développement. Il ne suffit pas de se baser sur une certaine vision de l'homme. L'éducation et l'enseignement supposent aussi une compréhension des critères qui jouent un rôle dans la transformation de l'enfant en être adulte. Il va de soi que la vision du développement de l'enfant est greffée sur cette image de l'homme.

La pédagogie R. Steiner est basée sur la conviction que l'enfant se développe par une interaction de processus de mûrissement et d'apprentissage. Mais le processus de mûrissement ne comprend pas uniquement des processus de croissance et de différenciation psychique biologique ou basée sur des éléments biologiques mais aussi des règles en matière de développement du corps, de l'âme et de l'esprit dans un contexte cohérent.

Les règles du processus de mûrissement, formulées sur la base d'observations et d'expériences (notamment Gesell (54) et McGraw (55) soutiennent plusieurs principes de base qui sont à l'origine de la pédagogie R. Steiner :

Certains aptitudes et talents ne peuvent être acquis que dans un stade déterminé du développement, pas avant.

Il existe des aptitudes et talents qui peuvent s'apprendre à un stade antérieur par un enseignement spécifique mais rien ne prouve que ces aptitudes acquises plus tôt, et après une période d'exercice plus longue, soient mieux accomplies que par des enfants qui les ont acquises au moment « normal ».

Certaines aptitudes acquises trop tôt sont acquises sur la base de fonctions antérieures moins favorables pour l'aptitude en question

Certaines aptitudes ou capacités qui sont développées à un stade précoce ne se développent qu'au détriment d'autres aptitudes.

Le développement tardif de certaines aptitudes et capacités est tout aussi néfaste. Dès que la période « sensible » est passée, nombre d'aptitudes ne peuvent guère ou plus s'apprendre. C'est pourquoi il est d'importance capitale de consacrer le temps nécessaire au développement de ces capacités et de donner l'espace nécessaire à l'enfant pour le développement de ces capacités.

Dans l'anthropologie sur laquelle s'appuie la pédagogie R. Steiner, le développement de l'enfant peut être subdivisé en plusieurs stades qui se distinguent qualitativement. Bien que le développement soit un processus permanent et qu'un enfant au début d'un stade soit totalement différent d'un enfant qui est à moitié du stade ou qui approche de la fin du stade, il existe suffisamment d'arguments qui plaident en faveur de cette subdivision, dans le cadre de l'action pédagogique.

En effet, nous constatons des changements de comportement, de perception, de compréhension, de développement physique, de motricité etc. qui sont déterminants pour la formulation quantitative et qualitative de l'activité pédagogique.

Des thèses qui entendent comprendre le développement par phases sont quelque peu marginalisées dans le monde scientifique contemporain. Cependant, il est indéniable que dans les différentes approches de la psychologie du développement (56), ce sont généralement les mêmes âges (ex. De 7 – 10 – 12 – 14 ans) qui sont retenus comme point charnière ou point culminant.

Mais la question de savoir si de tels éléments charnières sont considérés ou non comme point d'arrêt entre deux phases de développement, dépend de l'importance qui est accordée aux changements qui se présentent vers cet âge-là ou aux nouvelles relations qui se créent auprès de l'enfant après les changements. L'importance qu'on attache à des phénomènes concrets et la signification qu'on entend y donner, est évidemment fortement déterminée par l'image de l'homme, prononcée ou non, sur base de laquelle on souhaite comprendre et / ou expliquer les phénomènes.

Au cours des années cinquante et soixante (du moins aux Etats-Unis), la théorie d'apprentissage dominait sous plusieurs angles la psychologie et elle a donné forme à la psychologie du développement. (57) La théorie d'apprentissage a des racines behavioristes indéniables. (58) Le béhaviorisme gagnait du terrain au sein de la psychologie du développement (59) mais avait aussi des détracteurs. Les modèles explicatifs étaient essentiellement de nature méchanistique, axée sur les normes et le contrôle. A quelques exceptions près, « l'étude du développement cognitif était fortement déterminée par et bétonnée dans l'orientation d'apprentissage traditionnelle de « stimulus-response de cette période. » (60) Toujours sous l'influence de la théorie d'apprentissage, l'expérience fit son entrée et assez rapidement, l'expérience en laboratoire se vit attribuer une place centrale. (61)

Dans la recherche contemporaine, les modèles explicatifs organiques (62) l'emportent de nouveau sur les modèles méchanistiques. L'explication et la description sont à nouveau les objectifs essentiels de la théorie. « Mais un éparpillement de mini-théories a vu le jour, au lieu d'une seule position dominante ou d'un seul cadre théorique et chacune de ces théories à petite échelle n'explique qu'un nombre restreint d'aspects. Ce caractère spécifique des théories, limitée à un terrain déterminé est l'une des caractéristiques essentielles de cette période. » (63) Le besoin de nouveaux paradigmes englobant l'ensemble est fortement ressenti par les auteurs cités ci-avant.

Quoi qu'il en soit, le champ de réflexion scientifique laisse toujours une marge à la théorie basée sur plusieurs phases. Jusqu'à présent, « la question de savoir si le développement est un processus continu ou se déroule par phases, caractérisées par des modes de comportement et de perception relativement constants et qui présentent une certaine durée, fait l'objet de controverses (..) Au cours des années soixante et septante, la psychologie du développement allemande a engendré une orientation plus forte vers la recherche anglo-saxonne, ayant déclaré les théories par phases comme obsolètes.(..) Malgré ces critiques, le concept de la théorie des phases continue d'exister dans la psychologie contemporaine du développement. Elle a surtout connu un réveil lors du passage d'une théorie d'apprentissage et de socialisation axée sur le behaviorisme à une théorie cognitive structuraliste au cours des années soixante. (..) Aujourd'hui, les concepts des phases se conçoivent de nouveau avec une plus grande tolérance. (..) Le concept des phases se conçoit de manière macroscopique et statique et facilite la vision du développement comme un ensemble. » (64)

Comme nous l'avons déjà souligné, la pédagogie R. Steiner est basée sur une tentative de comprendre l'homme dans un ensemble.

En effet, toute théorie sur le développement des êtres humains – grands ou petits – interfère inéluctablement avec un cadre de réflexion philosophique, à savoir : la vision de l'homme.

3.3.1. Premier stade du développement : de la naissance jusqu'à l'âge de 6 – 7 ans

Piaget avait lui aussi constaté que la septième année de la vie d'un enfant marque une étape importante dans le développement humain : « L'âge moyen de sept ans qui coïncide avec le début de l'âge scolaire au sens propre, marque un tournant décisif dans le développement mental. Dans tous les domaines si complexes de la vie psychique – qu'il s'agisse de l'intelligence ou de la vie affective, des relations sociales ou de l'activité vraiment individuelle – dans tous ces domaines, on est témoin de l'apparition de nouvelles formes d'organisation, qui parachèvent les constructions qui ont vu le jour au cours de la période antérieure, et leur assurent un équilibre plus stable. Une suite ininterrompue de nouvelles constructions voit le jour. » (65)

Au cours de cette première période, le développement du corps humain est le plus marquant. Non seulement le processus remarquable du redressement du corps et partant, la formation de la silhouette debout (notamment formation de la colonne vertébrale à double forme S, la position des articulations des jambes et des pieds) ont lieu au cours de cette première période, mais aussi l'organisation de tout le système nerveux et la constitution des organes.

Au cours des premières années de la vie, le développement du cerveau et du système nerveux est relativement spectaculaire. « Durant une période relativement courte (à partir d'un an jusqu'à un an et demi), se produisent une croissance et un développement phénoménaux (le cerveau d'un enfant d'un an et demi est trois fois plus lourd qu'à la naissance), le nombre d'interconnexions entre les neurones s'accroît par dizaines de milliards, dans une mesure importante sous l'influence des stimuli venant du monde extérieur. Les neurones croissent et changent et ce processus est essentiellement déterminé par le flux d'informations conduites par les cellules sensorielles » (66)

La formation de noeuds entre les neurones passe par un processus de mûrissement « déterminé par l'expérience ». En effet, l'être humain est né avec tous les neurones (quelque 40 milliards) mais les connexions entre ces neurones sont toujours très primitives.

Cela permet de mieux comprendre les propos de Steiner quand il dit que durant le premier tiers de cette phase de vie, c'est surtout le système nerveux et le système sensoriel liés à la tête qui se développent et qu'à cet égard, l'environnement et l'attitude de l'« éducateur » sont d'importance capitale. (67)

« Au cours de la première phase de la vie, jusqu'au changement des dents, l'enfant (..) au sens plus que métaphorique se résume aux sens. Dans une certaine mesure, il n'est que la tête, et tout son développement émane du système nerveux et sensoriel. C'est là qu'il faut chercher les forces constitutives de tout l'organisme. Le système nerveux et les sens remplissent tout l'organisme comme acteur-clef et toutes les sensations du monde extérieur pénètrent dans tout l'organisme, alors que dans la vie ultérieure, elles ne seront physiquement présentes que dans la périphérie du système sensoriel et au sein du corps, uniquement dans l'âme. » (68)

Durant les trois premières années de sa vie, l'enfant apprend généralement à marcher debout. L'enfant surmonte les lois de la pesanteur à partir d'une force interne. Les bras sont libres et il n'en a plus besoin pour se déplacer. Ensuite, la capacité linguistique naît sur la base de et en corrélation avec la motricité.

La capacité linguistique donne à l'enfant non seulement la capacité de communication mais permet aussi une première forme de pensée enfantine. Cette pensée se limite avant tout aux images, compte tenu d'un faible degré d'abstraction. Il ne s'agit aucunement d'une pensée théorique ou abstraite. Ensuite, vers la troisième année, se manifeste une première forme de conscience de soi, lorsque l'enfant commence à se désigner par le mot « je ». (69)

Le jeune enfant assimile tout ce qui se passe dans son environnement et ce qu'il perçoit dans cet environnement, a un impact sur toute sa constitution : « Jusqu'au changement des dents, vers la septième année, le corps humain a une mission à accomplir pour lui-même, qui se différencie fondamentalement de toutes les autres missions à accomplir au cours des autres phases de la vie. Les organes physiques doivent prendre certaines formes vers cette époque-là, leur structure doit s'aligner sur les tendances engendrées par leur fonction spéciale. Plus tard, les organes se développent mais aussi longtemps que cette croissance se poursuit, cela se fait selon le modèle qui s'est développé pour chaque organe jusqu'au moment du changement des dents. » (70)

La force de l'imitation joue un rôle de médiateur entre l'environnement extérieur, observé et l'activité intérieure constitutive.

« L'enfant, qui croît dans l'environnement de l'adulte est toutefois un imitateur de toute situation physique de l'éducateur, aussi faible soit-elle. Il imite l'expression du visage, ce qu'il observe, la manière dont l'adulte parle avec préoccupation, son air soucieux, son regard, parce que l'enfant se résume aux sens. » (71)

Ce qui arrive dans son environnement physique, l'enfant l'imite et par l'activité de l'imitation, ses organes physiques prennent forme, et resteront maintenus comme modèle. » (72)

Il est important pour la force génératrice de l'imitation que l'environnement (dans le temps et l'espace) de l'enfant soit compréhensible et synoptique et ne soit pas vécu comme une donne dénuée de toute structure et imprévisible (ce que notre monde actuel est à plusieurs égards). Les habitudes de la vie quotidienne et les structures fixes de l'environnement sont repérées par le jeune enfant. A partir de la troisième année, l'enfant peut saisir son environnement mentalement par la pensée et il se familiarise avec les critères du temps et de l'espace. Ils donnent à l'enfant un maintien et une assurance.

Il est dès lors d'importance capitale de veiller à des habitudes et rythmes fixes dans la vie (rythmes quotidiens, hebdomadaires, annuels, habitudes, répétition).

Steiner définit la deuxième partie (de la troisième à la cinquième année) de cette phase comme l'époque au cours de laquelle, après le système nerveux et sensoriel, c'est surtout la région de la poitrine (le système respiratoire) qui se développe. Lievegoed, pédiatre et psychologue social, parle de « eerste vulling » (« premier remplissage »), le torse commençant à dominer la silhouette. (73)

Pour la structuration de la pensée enfantine, il est d'importance essentielle de tendre des impressions « correctes » à l'enfant.Les jouets de l'enfant déterminent ce développement dans une large mesure. Conjointement avec la mémoire enfantine, la fantaisie s'éveille vers cette troisième année. (74) La mémoire de l'enfant fonctionne sur une base fortement associative. L'enfant ne peut pas encore évoquer librement des souvenirs, en fonction d'un objectif déterminé. Les souvenirs se créent principalement suite à des événements ou observations extérieurs. La pensée enfantine établit des liens entre les différentes observations, voit des cohésions, des analogies et des différences. Mais la structure que l'enfant crée dans son monde est basée entièrement sur sa propre perception.

La fantaisie reste elle aussi dans une large mesure « externe ». L'enfant voit un cheval ou une ligne de pêche dans un simple bâton. Cette fantaisie en gestation n'est toutefois pas de la « fabulation ». La réalité externe est vécue et structurée à l'aide de la fantaisie. « La réalité et la fantaisie sont dans la plupart des cas interchangeables (...) Pour le jeune enfant (3 ans), jouer n'est pas acter et ce n'est pas non plus « faire comme si » (...) Il va de soi que l'enfant a suffisamment de contacts avec notre « monde objectif »; il reconnaît des hommes et des lieux; il se souvient de faits objectifs et sait à quoi servent certains outils. Mais dans un même temps, ses sentiments et ses pensées se traduisent dans son monde et influencent celui-ci; ils y donnent couleur et forme... » (75)

Dans la mesure où les jouets sont tout faits, ils laissent moins de marge à la fantaisie de l'enfant. Dans de tels jouets, l'enfant perçoit une image bien délimitée et il ne peut rien y ajouter par la fantaisie. On ne fait pas appel à l'activité intérieure qui consiste à voir une série quasi illimitée de possibilités dans ce qui est observé.

Cependant, par cette fantaisie active (qui est intégralement liée à l'observation concrète), l'enfant développe la capacité d'une réflexion créative, à savoir : de voir ce qui est possible (mais n'existe pas encore) avec qu'il observe. Cela crée la capacité de liberté. L'homme qui est uniquement en mesure d'observer ce qui existe et pas ce qui peut exister, ne peut jamais être un homme libre. En ce sens, nous pouvons comprendre Schiller lorsqu'il dit que l'homme n'est véritablement homme que quand il joue. (76)

Vers la cinquième année, nombre d'enfants traversent une sorte de « crise ». Pour la première fois, ils font connaissance avec l'ennui. Leur fantaisie les abandonne. Les enfants de cinq et six ans aiment se mettre ensemble et faire des projets de jeu. Là où la fantaisie trouvait auparavant son origine dans le matériel tendu, ils inventent maintenant un jeu et rassemblent ensuite les éléments nécessaires. (77)

Mais l'observation et l'expérience du monde restent entièrement déterminées par les sensations / impressions immédiates. (78) Cette troisième partie de ce stade de développement est caractérisée par la forte croissance des membres (première tension). (79) L'anthropologie anthrosophique y voit un motif pour une première forme enfantine d'activité volontariste ciblée.

La croissance des organes, plus particulièrement du système nerveux central, s'achève vers la septième année. La fin de ce développement physique est caractérisée par le changement des dents. On entend par là non seulement que les premières dents de lait sont remplacées par la dentition définitive, mais aussi que les couronnes des 28 dents permanentes se forment généralement au plus tard au cours de la septième année.

La capacité d'imitation a été l'élément déterminant du développement au cours de toute cette première phase de la vie et peut même rester active (dans une forme affaiblie et non dominante) jusqu'à la neuvième année. De ce fait, tout « apprentissage » ciblé, guidé de l'extérieur ne peut être fonctionnel, voire souhaitable avant la septième année. Au cours de cette phase, l'enfant « apprend » grâce à l'interaction entre l'environnement observé et les processus intérieurs, essentiellement mentaux.

La perte des dents et les changements de la silhouette vont de pair avec d'importants changements et mûrissements liés à la psychologie du développement. Ces changements sont désignés comme « la maturité pour l'école ». L'enfant est prêt à apprendre, à savoir : à se développer dans une mesure importante sur la base de processus ciblés, structurés de l'extérieur.

Piaget a décrit cette transition comme le passage de la pensée contemplative-symbolique à la pensée logique et concrète. (80)

La façon dont l'enfant peut apprendre, au cours de cette première phase, de son environnement et des adultes, à savoir par l'imitation, détermine dans une large mesure ce que l'enfant peut apprendre au cours de cette période. La pédagogie R. Steiner veille surtout à ce que l'enfant puisse croître dans un environnement propice à l'imitation. Cette imitation ne peut pas être comprise comme l'acte de « singer » extérieurement ce que d'autres font. Comme nous l'avons souligné, le jeune enfant transforme ce qu'il observe en geste intérieur, par l'imitation. Ce geste intérieur contribue en premier lieu à former la constitution.

La pédagogie R. Steiner ne poursuit pas d'objectifs que l'enfant ne peut réaliser sur la base de sa capacité d'imitation. Elle n'aspire qu'à ce qui est pertinent et sain pour l'enfant de cet âge, conformément aux lois fondamentales de l'homme et son développement.

Au cours de cette phase, l'objectif de base de la pédagogie R. Steiner est poursuivi en offrant à l'enfant un environnement (dans le temps et l'espace) qui peut être sainement imité, qui se caractérise par des rythmes et habitudes fixes, qui crée une marge pour des jeux aboutissant à un développement aisé de la fantaisie.

3.3.2. Deuxième stade du développement : de l'âge de 6-7 ans jusqu'à l'âge de 13-14 ans

Cette phase débute lorsque l'enfant est mûr pour l'école. Contrairement à la première phase (où l'enfant peut développer et apprendre assez spontanément pour autant que son environnement physique lui tende des possibilités suffisantes) la deuxième phase permet de passer à l'apprentissage ciblé. L'enfant est en effet en mesure de disposer librement de son pouvoir de mémorisation et d'en faire un usage conscient et ciblé.

Non seulement la mémoire mais aussi le caractère, les tendances, les habitudes et le tempérament acquièrent une certaine indépendance : ils ne se développent plus « automatiquement ». Le développement de ces qualités requiert l'attention des autres (pour l'enfant surtout de l'éducateur).

Bien que le développement humain soit toujours influencé par trois facteurs (la structure congénitale, le fonctionnement de l'environnement, les efforts personnels), le fonctionnement intermédiaire de l'environnement social et socio-culturel, qui détermine les valeurs, n'est jamais aussi intensif qu'aux cours des premières années scolaires.

L'approche éducative de l'enfant ne se réalise plus directement par les impressions sensorielles et les choses observées mais demande une pénétration dans le monde émotionnel ou sentimental.

« Comme on doit fournir à l'enfant jusqu'à l'âge de sept ans, l'exemple externe, qu'il peut imiter, l'enfant doit être entouré entre le changement des dents et la puberté par des choses qui ont un sens intérieur et une valeur sur lesquels il peut s'orienter. Le contenu plein de sens, qui opère par l'image et la ressemblance est tout à fait à sa place. » (81)

Dans cette phase de la vie, l'enfant veut, au-delà de l'expérience sensorielle, ressentir une affinité avec un monde plein de sens et s'identifier avec ce monde lié à l'homme. Il existe une pulsion intérieure à découvrir le sens des choses. Dans cette phase, il ne s'agit pas d'une explication scientifique, intellectuelle des choses. L'enfant veut vivre ce sens avec ses sentiments, se sentir touché, s'identifier. L'enfant qui arrive à l'âge scolaire n'est pas encore en mesure d'outrepasser ses liens émotionnels avec le monde ni de concevoir celui-ci dans un contexte logique et intellectuel, impliquant une certaine distance.

« Les présentations, expériences, impulsions volontaristes que nous éveillons auprès de l'enfant, ne peuvent pas se traduire en notions abstraites que l'enfant n'a qu'à mémoriser, qu'il n'a qu'à apprendre, ces présentations, ces stimuli d'expériences que nous transmettons à l'enfant doivent vivre, comme vivent nos membres (...) Les présentations que fait l'enfant et le développement de son âme sont fragiles. Nous ne pouvons les confiner à des contours précis et présumer plus ou moins que l'enfant après trente ans, lorsqu'il sera adulte, se fera toujours les mêmes présentations. Nous devons donner aux présentations que nous apprenons aux enfants une forme telle qu'elles puissent évoluer. » (82)

Des notions abstraites ne permettent pas de répondre à cette question d'évolution, et ce contrairement aux images concrètes. Il ne s'agit pas d'images perceptibles par les sens, mais bien d'images perceptibles intérieurement.

« La perception intérieure d'images ou en d'autres termes, la présentation allégorique, entre aussi d'une autre façon en ligne de compte pour la phase entre le changement des dents et la puberté. Il est essentiel que l'enfant perçoive les secrets de la nature, les concepts de la vie le moins possible sous forme de notions intellectuelles, neutres mais bien de symboles. La cohésion mentale ou spirituelle des choses doit se percevoir sous forme de ressemblances pour l'âme de sorte que les choses de la vie soient davantage présumées et ressenties par les images que comprises par la raison. (...) Une telle ressemblance s'adresse non seulement à la raison mais aux sentiments, à la vie intérieure, à l'âme dans son ensemble. Le jeune qui a acquis tout cela adoptera plus tard, lorsque les choses lui sont enseignées par des notions rationnelles, une attitude tout à fait différente. » (83)

Tout comme l'imitation et l'exemple extérieur sont les mots-clefs pédagogiques pour la première phase du développement, la tendance à suivre un exemple et l'autorité sont essentielles dans la phase entre l'âge de maturité scolaire et la puberté. Il ne s'agit pas de l'autorité qui oblige à suivre comme instance de pouvoir mais d'une autorité perçue comme évidente, non imposée qui constitue une image à adopter pour la vie intérieure de l'enfant. A partir du respect dont témoigne l'enfant à l'égard de cette autorité, il peut développer sa conscience, ses habitudes, ses tendances, son caractère. Cela n'empêche que l'activité individuelle de l'élève et l'apprentissage autonome sont exercés à partir de la première année scolaire.

« Celui qui n'a pas eu la possibilité d'éprouver un respect illimité pour une autre personne au cours de la période de développement citée, en fera les frais tout au long de sa vie. » (84)

Ce principe d'autorité ne se limite pas à la figure du professeur / enseignant. Outre cette incarnation d'autorité, il faut trouver des autorités que l'enfant absorbe mentalement. De grands personnages de l'histoire, des histoires d'hommes et de femmes dont l'exemple mérite d'être suivi, constituent la conscience et donnent une orientation à l'esprit, plutôt que des principes moraux abstraits.

Tout comme dans la première phase, le développement ne se réalise pas de manière égale. La croissance physique de l'enfant va de pair avec un développement psychique-mental. On assiste à des revirements psychiques.

Une première « accélération » ou « crise » se produit vers l'âge de 10 ans (9-10 ans). L'effet de l'imitation qui joue toujours un rôle au cours des premières années de l'école primaire prend fin vers la neuvième année. Au plan du développement physique, cette période est qualifiée par Lievegoed de « tweede vulling » (croissance renforcée en longueur et en largeur du torse). (85)

Ces changements psychiques et mentaux sont modulés en fonction de chaque enfant individuel. Mais ce qui est typique pour tous les enfants vers cet âge-là, c'est que les questions qu'ils posent ont une portée existentielle – plus ou moins prononcée. « ... chaque enfant connaît entre la neuvième et la onzième année un point critique que l'éducateur ne saurait perdre de vue. A cet âge-là, chaque enfant qui se développe normalement arrive au point auquel son âme est confrontée à la question suivante : Comment trouver ma place dans le monde ? (...) Cette question se traduit par des sentiments indéfinissables, des sentiments non satisfaits; par un besoin accru de pouvoir s'appuyer sur un adulte. Cette question se traduit peut-être dans un attachement sentimental à un certain adulte. (...) L'enfant cherche le contact avec les autres. Jusqu'à ce moment-là, il a accepté l'autorité comme une évidence. Il commence à se demander : Quid de cette autorité ? » (86)

A partir de la neuvième année, l'autorité (de l'enseignant, des parents, etc.) perd de son évidence, ce qui n'empêche que le besoin d'une telle autorité – même si l'enfant essaie de le dissimuler par tous les moyens – continue d'exister : « La confiance sans réserve qui est la règle au début de l'époque scolaire et la conviction que « c'est l'autorité, qui m'est tendue par le monde » dure au maximum jusqu'à la 10ème année. A ce moment-là, surgit la question suivante : Est-ce la bonne autorité ? A partir de ce moment-là, il faut des mots et actes précis pour donner une justification consciente à l'autorité. » (87) L'enfant arrive « ...de manière tendre et fragile à une sorte d'étonnement (...) sur tout ce qui se passe dans le monde, parce qu'il commence à se voir lui-même dans le monde. Ce n'est qu'à ce stade-là qu'on arrive à la conscience du « je ». Quand on voit rayonner toutes les choses autour de soi, quand on commence à développer un sentiment pour les éléments du monde animal et végétal, on l'apprend par soi-même. » (88)

L'enfant pose des questions sur son propre être, sa naissance, son origines biologique et spirituelle. Il témoigne d'un vif intérêt pour tout ce qui est lié à la sexualité, ainsi qu'à la mort. L'expérience fondamentale de former un tout avec le monde, s'érode. Pour la première fois, l'enfant perçoit une réelle distance et la solitude. Même le lien étroit avec les parents devient moins étroit parce que l'enfant vit de manière plus forte son identité et son indépendance. Il devient conscient de sa différence par rapport aux autres enfants.

« Dans cette solitude naissent des sentiments très fragiles au sein de l'enfant; rien ne saurait perturber cela, ni par curiosité, ni par excitation. Il se trouve lui-même en solitude. Dans sa solitude, il prend conscience de la présence d'un « Je » en lui-même et du fait qu'à partir de là, il fera sa propre vie. » (89)

Vers la douzième année de sa vie (au cours de la sixième année) un nouveau changement intervient. La pré-puberté commence : l'âge ingrat.

Au plan du développement physique, cette période est surtout marquée par une croissance renforcée en longueur des membres (ce qui résulte dans le jeune dégingandé, maladroit). Lievegoed parle de la deuxième tension. (90)

Les forces mentales et psychiques s'accroissent sans que l'enfant soit en mesure de les diriger ou maîtriser à partir de sa propre personne. Ses réactions sont déterminées par des pour ou des contre passionnés. Des principes d'ordre qu'il a longtemps appliqués perdent soudainement de leur effet.

« L'élève cherche auprès de l'adulte des orientations, la clarté pour sa vie sentimentale peu ordonnée, peu développée et en son for intérieur, il est profondément déçu lorsque l'adulte se met à sa hauteur et réagit lui aussi par ses émotions. Quand l'adulte fait cela, l'autorité disparaît petit à petit, l'autorité que l'enfant continue de chercher auprès de l'éducateur au cours de cette phase. » (91)

Au plan intellectuel, l'enfant commence à développer sa capacité de comprendre le monde dans son contexte causal, à savoir : saisir par sa pensée le fonctionnement et les relations du monde. C'est à ce moment-là qu'on peut exercer la pensée causale et aider l'homme à cerner le monde par son propre jugement. La mission de l'enseignant consiste, l'autorité toujours active à l'appui, à exercer progressivement les capacités de réflexion en gestation et à amener l'enfant à un pouvoir de discernement indépendant. Dans un même temps, le principe d'autorité perd de sa force. Vers la fin de cette phase, au début de la puberté, l'enfant s'oppose à juste titre à cette autorité. L'enseignant est incité à avancer des arguments pour les thèses qu'il défend. Mais souvent la position du jeune reste déterminée par des émotions à tel point que tout argument, aussi valable soit-il, reste sans effet. Le pouvoir de jugement critique s'exerce grâce à ces discussions, sans qu'il soit réellement autonome. Le « je » ne parvient pas à le maîtriser ou diriger; il ne peut pas vraiment se baser là-dessus pour son approche de la réalité. Cette capacité ne se développe qu'au cours de la troisième phase du développement, à partir de la puberté.

Notons à cet égard que ce développement ne débute qu'à l'école primaire (sixième classe) et se manifeste surtout durant le premier degré de l'enseignement secondaire. Les capacités qui se développent à ce moment-là ne peuvent être éveillées à l'école primaire. En sixième année, l'enfant arrive toutefois à une relation plus consciente avec la réalité sensorielle. « En sixième année, l'enseignant peut commencer à dépeindre les choses de sorte à suggérer certaines structures. » (92) La perception exacte peut s'exercer. Cependant, la capacité de prendre ses distances n'est pas encore suffisamment développée de sorte que l'expérience continue de jouer un rôle essentiel.

« Ce n'est qu'après avoir conquis l'autorité, à l'âge de la puberté, lorsque l'être humain adopte une attitude physiologique différente par rapport au monde qui l'entoure, il adopte dans la vie de l'âme et du corps, dans sa vie physique au sein le plus large, une toute autre relation avec le monde. L'esprit s'éveille dans l'homme. Dans tout langage il commence à chercher l'aspect jugement, l'aspect logique. Ce n'est qu'à ce moment-là que nous pouvons espérer être en mesure de l'éduquer et de l'enseigner de manière à en appeler à son intelligence. Il est extrêmement important que l'on ne fasse pas, comme on aime bien à notre époque, appel de manière consciente ou inconsciente à l'intelligence. » (93)

Cela signifie que tout recours à un pouvoir de jugement critique présumé et toute tentative de faire saisir la réalité dans des notions abstraites n'est pas à sa place dans l'école primaire R. Steiner.

« La pensée au sens de la vie intérieure à l'aide de notions abstraites doit toujours rester à l'arrière-plan en cette phase du développement. Elle doit se développer sans la moindre influence, presque spontanément, alors que l'âme se voit conférer les images et ressemblances qui désignent les secrets de la nature et de la vie. Ainsi, entre la septième année et la puberté la pensée doit se développer dans l'âme, en quelque sorte imbriquée dans les autres expériences intérieures. La capacité de jugement doit ainsi mûrir, de sorte que l'homme soit en mesure, dès la puberté, à se faire un avis sur la matière et sur les choses de la vie. Moins on agit au préalable directement sur le développement du pouvoir de jugement, plus on le fait indirectement par le développement des autres forces de l'âme, mieux c'est pour la vie ultérieure de l'homme ou la femme en question. (94)

Etant donné l'importance de cet élément dans le présent cadre, nous tenons à nous référer à une citation plus circonstanciée :

« Avec la puberté débute la phase dans laquelle l'homme acquiert, outre la maturité sexuelle, la maturité pour se former une opinion sur les choses qu'il a apprises au préalable. On ne peut faire plus de préjudice à un homme qu'en éveillant de manière prématurée son propre jugement. Un homme ne peut juger qu'après avoir rassemblé en son intérieur, la matière de jugement, de comparaison. Si on développe le jugement autonome avant cette époque, ces

fondements font défaut. (...) Pour être mûr pour une réflexion autonome, il faut d'abord avoir du respect pour la réflexion d'autres grands. Il n'existe pas de pensée saine, qui n'est pas préparée par un sentiment de vérité, qui trouve son fondement dans la relation naturelle d'autorité entre l'éducateur et l'enfant. Si ce principe de base de l'éducation était mis dans la pratique, il permettrait d'éviter que les hommes s'estiment mûrs à un âge trop jeune et se privent ainsi de la possibilité d'aborder sans parti pris tous les aspects de la vie. Car tout jugement, qui ne trouve pas ses racines dans le terrain fertile des riches expériences de l'âme, constitue un obstacle sur le parcours de la vie de celui qui porte le jugement. Dès qu'on s'est fait une option sur quelque chose, on reste influencé de manière permanente. Une expérience n'est plus assimilée comme elle l'aurait été si on ne s'était pas fait de jugement au préalable. Le jeune homme doit ressentir l'impulsion à apprendre d'abord et juger ensuite.

Ce que la raison souhaite dire à un certain sujet, ne doit être dit qu'après que toutes les autres forces de l'âme sont intervenues. Avant ce moment-là, la raison ne peut jouer qu'un rôle de médiation. Elle ne doit donc servir qu'à saisir ce qui se passe, ce qu'on ressent, afin d'ainsi assimiler les choses telles qu'elles se présentent, sans que le jugement non mûr s'en fasse immédiatement maître. Pour ces raisons, la jeunesse avant la puberté doit rester privée de toute théorie sur les choses. L'essentiel est que l'enfant absorbe dans l'âme ce qui lui est communiqué à propos du monde et de la vie. On peut évidemment aussi lui raconter ce que des gens ont pensé sur l'un ou l'autre thème mais il faut éviter que le jeune ne se rallie à un autre avis par un jugement précoce. Il doit assimiler les opinions par ses émotions. Il doit pouvoir écouter, sans tirer parti : l'un a dit ceci, l'autre a dit cela. Les enseignants et éducateurs doivent faire preuve de tact pour cultiver et développer une telle attitude intérieure auprès de l'enfant mais c'est précisément la science morale qui lui confère la mentalité nécessaire pour trouver ce tact. » (95)

Il s'en sort que la pédagogie R. Steiner est axée en premier lieu sur l'accompagnement de ces processus de développement. Ceux-ci s'appuient évidemment sur la formation d'une relation entre soi-même et le monde, ce qui suppose des perceptions, des connaissances et aptitudes. Mais l'acquisition de ces perceptions et aptitudes n'est pas un but en soi.

4. La pédagogie R. Steiner, les objectifs de développement et les objectifs finaux par rapport à l'article 44 du décret de l'enseignement fondamental : manque de marge et incompatibilité

Le lecteur attentif aura sans doute déjà compris pourquoi les objectifs de développement et les objectifs finaux au sens de l'article 44 du décret de l'enseignement fondamental laissent peu de marge à la pédagogie R. Steiner et sont incompatibles avec celles-ci.

L'article 44*bis* du décret sur l'enseignement fondamental (96) permet à un pouvoir scolaire de juger que les (97) objectifs de développement et/ou les objectifs finaux tels que fixés conformément à l'article 44 ne laissent pas suffisamment de marge à ses propres concepts pédagogiques et éducatifs et/ou sont incompatibles avec ces derniers.

Il ne s'agit donc pas de démontrer pourquoi certains objectifs de développement et/ou objectifs finaux laissent peu de marge ou sont incompatibles; il s'agit de l'ensemble des objectifs de développement et des objectifs finaux.

La procédure de dérogation rend donc justice au fait que ces objectifs de développement et ces objectifs finaux forment un ensemble cohérent. Que les objectifs de développement et les objectifs finaux en remplacement de ceux-ci seront appréciés dans leur globalité respecte donc le fait qu'ils forment eux aussi un ensemble cohérent même si cette cohérence s'inspire d'a utres concepts pédagogiques et éducatifs.

La référence à des objectifs de développement et des objectifs finaux concrets est cependant de nature à illustrer cette incompatibilité sans pour autant en déduire que cette dernière se résume à quelques objectifs fondamentaux et objectifs finaux concrets. Il est évident que les objectifs de développement et les objectifs finaux cités ne le sont qu'à titre d'exemple et non à titre exhaustif.

Même si l'incompatibilité et le manque de marge sont étroitement liés (98), nous les examinerons séparément.

4.1. Manque de marge.

Ce problème est principalement dû au fait que les objectifs de développement et les objectifs finaux représentent un ensemble cohérent qui doit, en se basant sur certains concepts, permettre la réalisation d'un objectif fixé. Les objectifs sont plus précis encore par branche où l'on se fonde sur un concept relativement clair de l'objectif, du contenu, de l'approche et de l'importance de la branche en question. Les objectifs de développement et les objectifs finaux concrets sont ensuite formulés sur la base de ces constats.

Pour ce qui concerne les différences de concept par branche, nous nous référons à la formulation des concepts pédagogiques et humains propres qui servent d'introduction aux objectifs de développement et aux objectifs finaux propres.

4.2. Incompatibilité

Par incompatibilité, il faut entendre des contradictions de contenu dues à une différence de conceptions. L'exposé ci-avant a déjà démontré à suffisance pourquoi les objectifs de développement et les objectifs finaux « généraux » peuvent être incompatibles avec certains concepts autres, légitimes, pédagogiques et éducatifs.

Il ne s'agit donc pas exclusivement de l'ampleur ni du degré de précisions des objectifs de développement et des objectifs finaux « généraux ».

Mais dans la mesure où l'on entend formuler ces objectifs de développement et objectifs finaux de manière plus détaillée et précise, un certain concept pédagogique et/ou éducatif se dégagera comme cadre de référence pour les choix à faire. Ces concepts renvoient à leur tour et inévitablement à une image de l'homme, de la société et du monde.

Il ne s'agit donc pas non plus de l'incompatibilité, avec les concepts propres, de certains objectifs de développement ou d'objectifs finaux en tant que tels. Toute la question est de savoir, d'une part, si le fait-même de vouloir réaliser certains objectifs de développement ou objectifs finaux – indépendamment du fait qu'ils soient réalisés ou non – est incompatible avec les propres concepts pédagogiques.

Il existe, d'autre part, une forme d'incompatibilité, indépendamment des objectifs de développement ou des objectifs finaux individuels. Il s'agit de l'orientation qui se dégage des objectifs de développement et des objectifs finaux ou des branches dans leur ensemble et des accents qui sont placés.

Ce deuxième type de problème correspond partiellement au manque de marge pour le concept propre (cfr. le caractère détaillé et vaste) mais ne peut s'y réduire. En effet, en ce qui concerne les objectifs de développement et les objectifs finaux concrets, un problème de non pertinence se pose. Des objectifs de développement et des objectifs finaux jugés non pertinents sur la base du concept pédagogique propre ne limitent pas uniquement la marge disponible pour la concrétisation des objectifs propres; il faut en outre les doter d'une importance et d'un statut (objectif essentiel) qui ne leur revient pas en vertu du concept propre étant donné que ce statut se fonde sur un autre concept pédagogique et éducatif.

4.2.1. Objectifs de développement

Par rapport aux objectifs de développement, l'école (en l'occurrence, l'instituteur maternel) est supposée faire les efforts nécessaires pour que l'enfant puisse acquérir cette aptitude, cette connaissance ou cette attitude (sans vérifier si la majorité des enfants les réalise véritablement).

Dans la phase école maternelle, la mémoire est encore associative. L'enfant n'a pas encore acquis une faculté de remémoration qui lui permet de rappeler consciemment et de manière ciblée une conception ou un contenu.

Même s'il est possible de faire appel et d'exercer cette mémoire ciblée à l'école maternelle, la pédagogie R. Steiner ne retient pas cette possibilité car elle estime que cet appel anticipé à la mémoire a un effet négatif sur les processus de développement qui doivent se parfaire pendant l'apprentissage de l'école maternelle.

La pédagogie R. Steiner ne peut dès lors viser la réalisation de la majorité des objectifs de développement voulant que l'enfant acquière la faculté de transposer des conceptions et des expériences en mots et y réponde. Les enfants sont évidemment parfaitement en mesure de traduire les choses, ce qui se justifie pleinement. Seul le fait de pouvoir traduire en mots des choses imposées ne l'est pas : la reproduction de la connaissance de fait n'est donc pas un objectif.

Prenons quelques exemples :

Education physique

Les jeunes enfants :

1.33. démontrent tout en agissant qu'ils peuvent avoir une compréhension croissante des contenus significatifs et qu'ils peuvent appliquer et exprimer :

— des idées quant aux jeux pour enfants;

— des concepts corporels, moteurs; des concepts d'espace et de temps, des facettes de connaissance physique;

— des représentations (imagination);

— des symboles et leur interprétation, des concepts.

Formation artistique

Les jeunes enfants peuvent :

1.3. distinguer la couleur, la ligne, le plan, le rythme, la forme et la décoration et exprimer par des paroles la découverte d'éléments plastiques.

4.5. exprimer par des paroles leur propre expression de la danse.

Néerlandais

Les jeunes enfants :

2.6. peuvent répondre à des questions orientées se rapportant à la signification, au contenu, à l'intention, à l'opinion... dans des situations concrètes.

Initiation mathématique

Les jeunes enfants peuvent :

1.4. exécuter dans des situations concrètes des opérations de calcul par rapport au nombre et à la quantité. Ils peuvent exprimer ces actions en maniant les concepts appropriés

Ouverture sur le monde

Les jeunes enfants :

4.6. peuvent illustrer à l'aide d'exemples concrets que des gens qui vivent ensemble, s'organisent via des règles auxquelles chacun doit se tenir.

6.9. peuvent expliquer des différences dans les paysages et les environnements aménagés par les hommes.

Les objectifs de développement qui font appel à un certain degré de prise de conscience (« de manière personnelle), à une faculté de relativisation ou à une faculté expressive chez les jeunes enfants (à ne pas confondre avec l'imagination) ne sont pas des objectifs retenus dans la pédagogie R. Steiner qui entend en effet préserver, du moins pendant la période de l'école maternelle, l'identification de l'enfant avec l'environnement. L'enfant vit encore par le mimétisme, ce qui est incompatible avec le développement voulu d'un « style personnel » par exemple.

Quelques exemples :

Education physique

Les jeunes enfants

1.40. démontrent dans leurs jeux libres et lors des tâches dirigées une utilisation spontanée d'un mouvement en tant que moyen d'expression et de communication.

3.6. montrent un style personnel dans l'expression spontanée.

Formation artistique

Les jeunes enfants peuvent :

1.5. exprimer des impressions dans une création personnelle authentique et créer le plaisir de chercher et trouver.

4.5. exprimer par des paroles leur propre expression de la danse.

5.1. avoir une expérience vécue de messages audiovisuels qui leur sont destinés.

6.4. jouir de l'imagination, de l'originalité, de la créativité et de l'expression de soi dans des »oeuvres d'art ».

Néerlandais

Les jeunes enfants

2.12. sont disposés à exprimer d'une manière personnelle leurs propres sentiments et désirs.

Ouverture sur le Monde

Les jeunes enfants

3.6. savent que les gens peuvent éprouver une seule situation d'une manière différente et y réagir différemment.

Une autre catégorie d'objectifs de développement nécessite l'introduction dans la classe d'éléments qui n'y ont pas leur place sur la base des concepts de la pédagogie R. Steiner. Le pictogramme qui indique la sortie de secours ne pose pas de problème. Le cas échéant, on peut en donner la signification. Mais la faculté en soi de pouvoir comprendre des pictogrammes n'est pas un objectif voulu. L'apprentissage de moyens audiovisuels (appareils techniques dont le fonctionnement propre est imperceptible) n'est pas non plus un objectif.

4.2.2. Objectifs finaux

Les problèmes qui se posent pour les objectifs finaux sont similaires.

Citons d'abord plusieurs objectifs finaux qui font appel à la faculté de jugement critique de l'enfant de l'école primaire. Sur la base de l'image de développement retenue dans la pédagogie R. Steiner, cet objectif est dénué de sens et a souvent un effet contreproductif (voir point 3.3.2.).

L'enfant de douze ans n'est pas encore un individu indépendant et responsable et ne doit d'ailleurs pas l'être. La pédagogie R. Steiner a pour objectif des acquis réalistes pour cet âge, en fonction de la phase de développement.

Quelques exemples :

Formation artistique

Les élèves peuvent

1.1. développer au travers de l'observation d'œuvres d'art un jugement personnel de valeur concernant les arts plastiques du passé, du présent et de diverses cultures.

1.3. reconnaître l'information plastique, la comprendre, l'interpréter et avoir une attitude critique à son égard.

Néerlandais

Les élèves peuvent juger, soit sur base de leur propre opinion, soit sur base d'informations provenant d'autres sources (niveau de traitement = juger), des informations qui apparaissent dans :

3.10. des textes de publicité qui sont directement en rapport avec leur environnement.

Aptitudes sociales

1.6. Les élèves peuvent être critiques et formuler leur propre opinion.

Plusieurs autres objectifs finaux supposent que l'on attire l'attention en classe sur des matières telles que la publicité et les médias. Les Médias sont même un élément de la formation artistique. Ce qui ne présente aucun intérêt pour les objectifs que la pédagogie R. Steiner poursuit en matière de formation artistique. En effet, dans la pédagogie R. Steiner, la faculté expressive n'est pas développée en l'exerçant directement chez les enfants mais bien en enrichissant la vie intérieure par cette activité artistique. L'accent se porte davantage sur ce que l'enfant assimile que sur ce qu'il produit.

Quelques exemples :

Formation artistique

Les élèves peuvent :

5.1. percevoir des signaux visuels de telle sorte que l'on puisse rechercher et reconnaître des choses étonnamment bien réussies et d'autres moins bien réussies.

5.2. faire l'expérience qu'une image visuelle accompagnée ou non d'un son neuf peut toujours évoquer une nouvelle réalité.

5.3. désigner et nommer divers types d'appareils audiovisuels actuels simples d'enregistrement et de reproduction (porteurs d'informations) et s'en servir de manière créative.

4.3. Arrêt de la Cour d'Arbitrage du 18 décembre 1997

L'arrêt de la Cour d'Arbitrage dit également qu'il est question d'incompatibilité et de manque de marge à l'égard de la pédagogie R. Steiner. La Fédération des écoles Steiner en Flandre était en effet l'une des deux parties qui avaient déposé une requête.

Comme l'expose le point 1, les objectifs de développement et les objectifs finaux tels que fixés par l'arrêté du Gouvernement de la Flandre du 27 mai 1997 ne peuvent toujours pas être considérés comme des objectifs minima.

L'arrêt de la Cour d'Arbitrage doit dès lors être considéré comme une confirmation de l'incompatibilité et du manque de marge pour la pédagogie Steiner.

5. Conclusion finale

Enfin, nous tenons à souligner que la présente demande de dérogation n'entend aucunement porter préjudice à la valeur des objectifs de développement et objectifs finaux définis conformément à l'article 44 du décret sur l'enseignement fondamental. C'est la raison pour laquelle nous voulons témoigner de notre respect pour les concepts et convictions qui sont à l'origine de ces objectifs.

Notre seule préoccupation est que d'autres convictions et concepts légitimes puissent également être pris en compte. Une société démocratique ne peut qu'en tirer profit.

Le fait que les écoles Rudolf Steiner souhaitent sauvegarder le droit de dispenser un enseignement sur la base des concepts propres ne signifie nullement qu'elles souhaitent s'enfermer dans leur propre sphère de réflexion.

Peut-être veut-on comprendre cette motivation et ces précisions comme une tentative d'amorcer le dialogue. Nous espérons que ces précisions ainsi que nos propres objectifs de développement et objectifs finaux contribueront au moins à une meilleure compréhension de et pour la pédagogie R. Steiner. Il existe en effet nombre de malentendus sur les fondements de celle-ci. Elle ne semble pas toujours ouverte à une approche académique. De ce fait, la critique tourne souvent à la polémique. (99) Cependant, nous constatons déjà une évolution favorable en Allemagne, la patrie de la pédagogie R. Steiner, où des tentatives sont entreprises pour surmonter le manque de compréhension réciproque. (100)

Mais tout dialogue doit tenir compte du fait que des concepts pédagogiques interfèrent avec le domaine de la philosophie : ces concepts sont inévitablement basés sur une vision de l'homme et de la société. Tout concept pédagogique a des larges implications philosophiques. La mise à jour de ces implications philosophiques est une condition fondamentale pour un dialogue à part entière. Tout comme on ne pourra jamais inventer la philosophie idéale, scientifiquement étayée, on ne peut jamais ériger en norme une pédagogie scientifique déterminée.

Un dialogue pédagogique et éducatif devra dès lors aboutir en premier lieu à une meilleure compréhension de l'autre, allant au-delà de toutes prétentions d'uniformisation, la diversité constituant une richesse en soi. La diversité est d'ailleurs une condition sine qua non pour le dialogue même.

Dans la mesure où la diversité est admise comme valeur, il y a peu de chances pour que le dialogue aboutisse à une position uniforme qui doit tenir lieu de norme générale. La qualité présente en effet de multiples facettes.

Un tel dialogue pourrait toutefois expliciter les limites dans lesquelles le droit à un enseignement de qualité, auquel tous ont droit sur pied d'égalité, peut être dûment protégé.

PARTIE II. — Objectifs de développement et objectifs finaux de remplacement en tenant compte des propres conceptions psychologiques, pédagogiques et éducatives

Table des Matières

Discipline Education physique
A. Concepts humains, pédagogiques et éducatifs
1. Contexte
2. Conception du lien entre corps, âme et esprit
3. Le développement physique et psychique de l'enfant
4. Conséquences pédagogiques
5. Justification des objectifs de développement et des objectifs finaux propres
B. Objectifs de développement
1. Maîtrise du corps et des mouvements
2. Acquisition d'habitudes et se mouvoir en toute sécurité
3. Le mouvement dans le développement de la personnalité et dans le contexte de la vie en société
C. Objectifs finaux
1. Maîtrise du corps et des mouvements
2. Se mouvoir de façon justifiée et en sécurité
3. Développement de la personnalité et fonctionnement social
Discipline Formation artistique
A. Concepts humains, pédagogiques et éducatifs
1. Contexte
2. Conception de l'art et de l'homme
3. La signification de l'art dans le développement de l'enfant
4. Formation artistique
5. Justification des objectifs de développement et objectifs finaux propres
B. Objectifs de développement
1. Plastique
2. Musique
3. Dramatisation
4. Geste
5. Attitudes
C. Objectifs finaux
1. Plastique
2. Musique
3. Dramatisation
4. Geste
5. Attitudes
Discipline Langue
Le Néerlandais
A. Concepts humains, pédagogiques et éducatifs
1. Contexte
2. La conception de la langue et de l'homme
3. Développement de la langue
4. Enseignement de la langue
5. Justification des objectifs de développement et des objectifs finaux propres
B. Objectifs de développement
1. Ecouter
2. Parler
3. Réflexion sur le langage
4. Conditions de lecture et d'écriture
C. Objectifs finaux
1. Ecouter et lire
2. Parler et écrire
3. La langue dans une situation communicative
4. Réflexion sur le langage
Le Français
A. Concepts humains, pédagogiques et éducatifs
1. Contexte
2. La conception de la langue et de l'homme
3. Développement de la langue
B. Objectifs finaux
1. Ecouter et lire
2. Parler et écrire
3. La langue dans une situation communicative
4. Réflexion sur le langage

Discipline Ouverture sur le Monde
A. Concepts humains, pédagogiques et éducatifs
1. Contexte
2. La conception de l'homme et du monde
3. Le développement de l'enfant en matière de perception de la réalité
4. Conséquences pédagogiques
5. Justification des objectifs de développement et objectifs finaux propres
B. Objectifs de développement
1. L'homme et la nature
2. Matériaux et objets
3. Acquisition d'habitudes, hygiène et circulation
4. Phénomènes socioculturels
5. Orientation dans le temps
6. Orientation dans l'espace
C. Objectifs finaux
1. L'homme et la nature
2. Formation technique
3. Santé, style de vie et circulation
4. Histoire
5. Géographie
6. Attitude
Discipline Mathématiques
A. Concepts humains, pédagogiques et éducatifs
1. Contexte
2. La conception des mathématiques
3. Le développement de l'enfant et des mathématiques
4. Conséquences pédagogiques
5. Justification des objectifs de développement et objectifs finaux propres
B. Objectifs de développement
1. Notion du corps - maîtrise du corps
2. Orientation dans le temps et l'espace
3. Concepts
C. Objectifs finaux
1. Nombres
2. Mesurer
3. Géométrie
4. Stratégies et aptitudes à résoudre les problèmes
5. Attitudes
Discipline Apprendre à étudier
A. Concepts humains, pédagogiques et éducatifs
1. Contexte
2. La conception de l'être qui étudie
3. L'enfant qui apprend
4. Conséquences pédagogiques
5. Justification des objectifs finaux propres
B. Objectifs finaux
Discipline Aptitudes sociales
A. Concepts humains, pédagogiques et éducatifs
1. Contexte
2. Vision de l'action sociale et tendances de développement en matière sociale
3. Le développement des compétences sociales
4. Le développement des compétences sociales comme mission pédagogique
5. Justification des objectifs finaux propres
B. Objectifs finaux
1. L'enfant en tant que personne
2. La relation personne - groupe
3. Relations entre personnes

Discipline : Education physique
A. Concepts humains, pédagogiques et éducatif
1. Contexte
Les « Principes Education physique » indiquent quelques tendances actuelles en matière de culture du mouvement, voulant être rencontrés sous un angle pédagogique. La pédagogie du Docteur Steiner ne néglige pas ces incidences sociales. Sous l'angle du concept propre à l'évolution et aux interrelations entre corps, esprit et âme, l'incidence, sur l'homme, de certains aspects de la culture actuelle du mouvement est évaluée.

Outre une tendance générale à une forte diminution du mouvement dans la vie de tous les jours, la culture du mouvement propre à l'enfant semble elle aussi vouée à disparaître. Le très jeune enfant ne dispose pas de possibilités suffisantes pour découvrir le monde, sur ses propres petites jambes. Dans beaucoup de cas, le style de vie de l'adulte détermine la culture de mouvement de l'enfant : pensons au maxi-cosy, au siège-auto et à la voiture. Des jeux de mouvement traditionnels tels que colin-maillard, cache-cache ou le jeu des osselets, qui étaient monnaie courante pour la génération précédente et qui garantissaient à chaque enfant une évolution sociale et de mouvement ont généralement disparu. On rencontre de plus en plus d'enfants qui ne savent que faire si l'on ne s'occupe pas tout le temps d'eux. Il est difficile de susciter l'intérêt de ce genre d'enfants. L'être inventif et actif est supplanté par le spectateur.

Si aujourd'hui le mouvement et le sport retiennent une attention particulière, la culture de mouvement qui en découle a également son revers. Le sport est en effet souvent consommé de manière passive et l'exercice du mouvement même est fortement orienté sur la perfection et la compétition. La part belle que les médias réservent aux sports est sans doute le signe d'une surévaluation des prestations physiques. Le mouvement, et également pour les enfants, est souvent exercé en fonction des exigences de la discipline et non tant en fonction des besoins de la personne, de l'enfant en l'occurrence, nécessaires pour un développement harmonieux. Dans de nombreux sports, jeux, disciplines de danses et exercices de fitness, le mouvement technico-mécanique et le fonctionnement optimal du corps occupent une place centrale. L'élément d'imagination, source d'inspiration de l'enfant de 0 à 12 ans, a disparu.

Dans la pédagogie du Docteur Steiner, la formation générale prime, également en Education physique. Loin de se limiter aux seuls exercices physiques, l'objectif principal est de développer les possibilités de mouvement en fonction du développement de la personne dans son ensemble. Dans ce concept, l'importance de l'exercice est conçue comme un concept de maturation qui doit être soutenu et alimenté par l'éducation et l'enseignement.

L'aspect social est un autre aspect inhérent aux aptitudes de mouvement. Qui dit mouvement dit orientation dans l'espace et le temps. La rencontre avec l'autre, au niveau personnel ou du groupe, en est un élément.

En résumé, cela signifie que la pédagogie du Docteur Steiner essaie de suivre le plus fidèlement possible le développement personnel et social de l'enfant en développant les attitudes de mouvement propres à chaque âge. La participation à la culture actuelle du mouvement en est un dérivé.

2. Conception du lien entre corps, âme et esprit (101)

Les soins corporels et le mouvement du corps ne sont pas considérés en tant que tels mais toujours dans leur lien avec le développement psychique et spirituel. Considéré sous cet angle, le corps n'est pas uniquement une donnée héréditaire purement mécanique : il présente également un aspect spirituel. D'autre part, le psychique se ressent également physiquement : l'un est considéré comme l'expression de l'autre. Inversement, l'alimentation, le mode de vie et le mouvement peuvent influencer la condition et la fonction du corps de manière telle qu'ils encouragent également le développement de la personnalité. Tout comme un certain état d'esprit peut influencer la condition et la fonction du corps. Une interaction équilibrée entre le corps et l'esprit représente donc la base d'une vie active et productive dans laquelle l'homme évolue. Cette optique a donné naissance à de nouvelles formes de mouvement telles que la gymnastique Bothmer et l'eurythmie.

Dans la gymnastique Bothmer, les forces que l'être développe pour se maintenir en position envers le centre de gravité occupent une place centrale. Dans le jeu de forces du mouvement, on se sent un homme « plus grand, plus libre » dans un espace illimité. L'espace et le temps ne restent pas des notions abstraites; ils prennent vie grâce au corps en mouvement. Cette expérience permet au corps humain, qui a ses limites, de s'orienter vers cette image idéale et de s'y conformer.

L'eurythmie est un art du mouvement qui permet à l'homme, par un langage très spécifique du mouvement, de mettre en signe et en mouvement la parole et la musique, à l'aide de tout son corps. Le corps devient un véritable instrument permettant à l'homme d'exprimer son moi de manière artistique. Il peut ainsi exprimer ses pensées, ses sentiments et sa volonté par les gestes et les mouvements. On parle alors d 'un mouvement « animé ». Dans tout mouvement, dans tout geste, on retrouve des éléments personnels mais aussi des éléments dépassant l'individu.

Des formes de mouvement et des sports plus traditionnels peuvent également jouer un rôle, surtout lorsque l'on ne se rend pas uniquement compte de l'action spécifique qu'ils exercent sur l'être psychique et spirituel mais que l'on utilise cette influence à bon escient.

3. Le développement physique et psychique de l'enfant

Le processus de développement de l'enfant ne suit pas un cours continu. Les différentes parties du corps ne se développent pas au même rythme. Au plan psychologique aussi, de telles discontinuités existent. (102)

Lorsque l'enfant entre en première primaire, vers sept ans, on voit apparaître la stature de l'enfant qui va à l'école (103). Les membres et une motricité anguleuse, réfléchie dominent. Jusqu'à neuf ans, l'espace et les choses sont vécues dans le propre monde de l'imagination. L'enfant garde le sentiment fort d'une unicité avec son environnement. Il se donne encore sans réserve au monde extérieur et ne perçoit pas encore de distinction nette entre lui-même et le monde extérieur. L'ambiance dans le mouvement et le calque des mouvements priment. Les mouvements rythmiques occupent donc une place centrale (104). La force d'imitation devient ainsi une volonté au niveau du mouvement.

Vers neuf ans, cette phase de développement se termine peu à peu. Les enfants de cet âge ressentent le besoin d'égaler les autres. En rencontrant ce besoin, on développe des qualités psychiques telles que le courage, l'audace,...

Vers dix ans, le tronc grandit plus vite que les autres membres et domine toute la stature. Le rythme respiratoire et le rythme cardiaque s'harmonisent enfin.

Conscient de son moi, l'enfant développe une autre relation avec le monde : il commence à se distancier instinctivement de son environnement et de lui-même et se perçoit comme différent des autres. Il doit ainsi apprendre à se connaître. Il perçoit de plus en plus son corps comme un instrument qui lui est propre. L'éducation physique complète cette optique de délimitation et de prise de connaissance en offrant à l'enfant la possibilité d'explorer ses propres possibilités et limites et de développer ainsi une image de soi fidèle à la réalité.

Après cette brève – et pour certains enfants forte – période d'instabilité, une période d'équilibre retrouvé commence. L'enfant est à présent en mesure d'élargir son champ d'expériences, également au niveau des mouvements. Il développe une relation avec les éléments naturels, les formes et les événements qui sont plus éloignés de lui, tant dans le temps que dans l'espace. D'un point de vue physique, on peut également parler d'une situation d'équilibre. Une bonne maîtrise et souplesse des membres donnent lieu à des mouvements harmonieux. Les acquis de la troisième et de la quatrième année se développent et s'approfondissent.

Vers 12 ans, l'enfant entre dans la prépuberté, synonyme d'une nouvelle pointe de croissance qui dans un premier temps se marque par une augmentation des capacités physiques. Le changement psychique se caractérise par une relation plus directe avec l'environnement. L'enfant attache une grande importance à l'agilité, aux aptitudes et à la force. Il est fait appel à la pensée causale en devenir pour résoudre des problèmes de mouvements ou pour comprendre certaines caractéristiques du mouvement. La course, dans ses formes les plus riches en ce compris le patinage et le patin à roulettes, est la forme de mouvement qui se rapproche le plus de l'évolution psychique et physique.

Etant donné que chez les filles, la prépuberté s'annonce parfois déjà à la fin de la dixième année, elles se trouvent déjà en pleine puberté à 12-13 ans. Chez les garçons, la puberté commence généralement vers 14 ans. L'enseignement tient compte de cette différence (105).

4. Conséquences pédagogiques

L'éducation physique a pour objectif de soutenir et de développer les possibilités de mouvement propres à l'enfant. Celles-ci dépendent à leur tour des différentes phases de croissance du corps de l'enfant et du développement psychique qui lui aussi se fait par étapes.

On part du constat que le corps de l'enfant fonctionne et croît en fonction de caractéristiques physiologiques propres. Ces caractéristiques sont tellement différentes de celles de l'adulte que l'éducation physique ne peut pas, certainement pas dans l'enseignement primaire, s'orienter directement sur la culture actuelle du mouvement ou sur les exigences d'une société en matière d'aptitudes du mouvement. L'objectif premier est d'optimiser les possibilités de mouvement propres à l'enfant dans chaque phase de développement. Pour l'éducation physique aussi, l'objectif est de parcourir progressivement mais totalement toutes les phases du développement. Ceci ne signifie pas pour autant que les sports habituels soient délaissés mais ils sont sélectionnés en fonction du rôle qu'ils peuvent jouer dans le développement du physique, du psychique, de la volonté et de la pensée. Ainsi des sports tels que la natation, la plongée, le patinage, le hockey peuvent être pratiqués pour des raisons précises. Le moment où des activités sont présentées n'est pas le fruit du hasard : il correspond aux besoins propres à une certaine phase de développement. L'école joue également un rôle de conseil à cet égard. Surtout pour ce qui concerne les activités extra-scolaires, où le choix personnel des enfants et des parents domine. Des suggestions sont formulées à la demande des parents, en tenant compte de l'influence du sport sur le développement total de l'enfant.

En tant que discipline, la branche se fonde sur la relation spécifique du corps humain avec le monde. Les forces que l'homme développe pour se maintenir en position envers le centre de gravité occupent une place centrale. Les multiples possibilités de mouvement qui en résultent sont exploitées. L'intérêt de l'éducation au mouvement ne se concentre pas uniquement sur le mouvement du corps; il s'agit surtout d'accompagner le mouvement avec son psychisme. L'enfant doit s'y concentrer de tout son être (106). Le mouvement est également un outil pédagogique précieux dans le processus de l'apprentissage, également dans d'autres branches. Il développe la mémoire, harmonise les efforts de réflexion, aide l'enfant à s'orienter dans l'espace et développe le sentiment social. Les situations de mouvement se créent dans des contextes fort différents associant tant les objets que le langage ou la musique.

Cette approche permet à l'enfant de faire des expériences nouvelles dans chaque phase de son développement, d'apprendre un autre contenu et un autre mode de se mouvoir. Grâce à ces expériences, l'enfant peut se rendre compte qu'en fonction de l'évolution physique, psychique et morale de l'être, ses possibilités, ses compétences et ses objectifs en matière de mouvement évoluent également. Ce processus peut naître sans faire explicitement appel à la faculté de jugement critique consciente. Enfin, une fois adulte, l'enfant sera en mesure d'intégrer le mouvement dans son style de vie, en fonction de son évolution.

5. Justification des objectifs de développement et des objectifs finaux propres

Les objectifs de développement et les objectifs finaux pour l'éducation physique se répartissent en trois groupes :

1. Prise de conscience du corps et maîtrise du mouvement

Description des aptitudes motrices répondant aux possibilités de mouvement propres à l'enfant dans les catégories d'âge allant de l'enfant en âge d'école à douze ans. Elles comportent les objectifs de prise de conscience et les objectifs visant l'aptitude dans les domaines de la prise de conscience du corps, de l'organisation complexe du corps et du mouvement, les aptitudes de grande motricité, les aptitudes de petite motricité, la forme et le rythme ainsi que les attitudes face à des situations de mouvement propres à l'enfant.

Pour ce qui concerne les objectifs de développement, des objectifs spécifiques propres au développement du petit enfant à l'enfant scolarisé se répartissent comme suit : pouvoir jouer activement avec des contenus, des actes successifs et des facteurs complexes de temps et d'espace. Il faut toujours considérer ceux-ci dans leur corrélation et leur intégration dans les autres matières.

Les objectifs finaux comportent également des précisions en jeux et jeux sportifs ainsi qu'en mouvements.

2. Former des habitudes et se mouvoir en toute sécurité

Il s'agit des relations pratiques et sociales avec les autres et soi-même et de l'expérience du mouvement comme composante essentielle de la vie humaine.

Pour le jeune enfant, les objectifs sont basés sur les habitudes de vie; à l'école primaire, les objectifs sont davantage axés sur l'indépendance. Comme mentionné ci-avant, l'enjeu direct n'est pas le lien condition physique – prestations mais bien la perception, par les enfants, de la dimension spirituelle du mouvement. Ce qui permet de jeter les bases des aptitudes dans une phase ultérieure.

3. Le mouvement comme développement de la personnalité et comme activité sociale

Comme mentionné précédemment, l'éducation au mouvement vise essentiellement le développement de la personnalité et l'éducation sociale. Dans ce troisième point, les objectifs de développement et les objectifs finaux sont énumérés; ils se retrouvent évidemment dans d'autres matières, surtout dans les aptitudes sociales.

B. Objectifs de développement
1. Maitrise du corps et des mouvements
Notion du corps
Les jeunes enfants

EP 1 montrent une nette préférence pour la gauche ou la droite lors de tâches que l'on effectue d'une seule main.
EP 2 peuvent montrer leur main préférée lorsqu'on le demande d'une façon adaptée à l'enfant.
EP 3 démontrent dans des tâches où la maîtrise des deux mains est requise, une répartition des tâches dans l'utilisation de la main (du pied) gauche et de la main (du pied) droite (droit).
EP 4 démontrent en se mouvant qu'ils ressentent et connaissent les parties de leur corps et qu'ils tiennent intuitivement compte de leur corps et de ses limites et proportions.
EP 5 peuvent eux-mêmes s'habituer aux modifications dans les attitudes corporelles en tenant compte de l'environnement.

Organisation corporelle et motrice complexe
Les jeunes enfants

EP 6 peuvent faire agir les membres de manière fonctionnelle et coordonnée pour différents mouvements de base.
EP 7 exécutent les principaux mouvements de base sans trop de mouvements superflus.
EP 8 peuvent utiliser les côtés latéraux du corps et se mouvoir latéralement.
EP 9 peuvent mouvoir alternativement les bras et les jambes (dans un mouvement asymétrique également) en les croisant.
EP 10 peuvent développer une attention orientée vers différents stimuli sensoriels et laisser ces derniers suivre tranquillement leurs cours.
EP 11 peuvent soulever, porter et déplacer en toute sécurité et avec accompagnement le matériel adapté à eux.

Aptitudes de grande motricité dans des situations motrices variées propres à l'enfant
Les jeunes enfants

EP 12 démontrent un savoir-faire croissant dans des mouvements de base se rapportant à la culture motrice propre à l'enfant parce qu'ils :
— peuvent aborder divers obstacles dans l'espace en montant, escaladant, marchant, courant et sautant;
— peuvent garder l'équilibre dans des déplacements et lors de positions sur divers plans d'appui;
— peuvent réceptionner en toute sécurité le poids de leur propre corps.
EP 13 démontrent des tentatives actives de motricité en vue de dépasser leur propre limite de dextérité suivant leur propre intuition.

Aptitudes de petite motricité dans des situations motrices variées propres à l'enfant
Les jeunes enfants

EP 14 démontrent un savoir-faire croissant lors de l'utilisation fonctionnelle d'aptitudes de petite motricité parce qu'ils :
— peuvent exécuter des performances de petite motricité avec suffisamment de précision de manière dosée et détendue;
— peuvent utiliser les prises fonctionnelles pour manier des objets
(voir OM 12 et OM 13; LN 22; EM 3, EM 4).
EP 15 démontrent des tentatives actives de motricité en vue de dépasser leur propre limite de dextérité suivant leur propre intuition.

Forme et rythme
Les jeunes enfants

EP 16 peuvent adapter leur propre rythme de mouvement à un rythme simple imposé.
EP 17 peuvent en groupe et avec accompagnement exécuter des mouvements qui expriment des thèmes et contenus par rapport à :
— la musique;
— la langue parlée;
— les formes et les figures.
EP 18 peuvent vivre diverses situations et divers personnages.

Manier les contenus significatifs tout en agissant
Les jeunes enfants

EP 19 démontrent tout en agissant qu'ils peuvent avoir une compréhension croissante des contenus significatifs et qu'ils peuvent appliquer :
— des idées quant aux jeux pour enfants;
— des concepts corporels, moteurs; des concepts d'espace et de temps;
— des représentations (dans le temps et dans l'espace), imagination et réflexion en images.

Actions successives
Les jeunes enfants
EP 20 peuvent effectuer une simple série d'actions successives dans le cadre d'activités motrices.

Facteurs complexes dans l'espace et le temps
Les jeunes enfants

EP 21 peuvent rapidement retrouver une place convenue dans l'espace et en tenir compte.
EP 22 peuvent tenir compte des places qu'on leur désigne pendant qu'ils sont en mouvement.
EP 23 peuvent tout en agissant tenir compte d'une distance à franchir.
EP 24 peuvent choisir l'orientation motrice la plus efficace dans des situations motrices et ludiques.
EP 25 adaptent leur propre mouvement à la vitesse et au rythme et à la durée dans le temps de signaux auditifs.
EP 26 peuvent interrompre un mouvement en fonction du but poursuivi et le faire suivre par un autre mouvement.
EP 27 peuvent arrêter, orienter et modifier leur propre piste motrice dépendant d'objets statiques et dynamiques : autres personnes en mouvement, obstacles, objets en mouvement.
EP 28 peuvent réagir rapidement par simple réponse motrice à des signaux auditifs, visuels et tactiles.

Attitude à l'égard de situations motrices propres à l'enfant
Les jeunes enfants

EP 29 éprouvent du plaisir et de la satisfaction aux situations motrices déjà familières et montrent un intérêt à imiter de nouvelles situations motrices et à les intégrer dans leurs capacités motrices, tant fonctionnellement que sous une forme créée par leur propre fantaisie.
EP 30 peuvent utiliser un matériel et des objets divers en fonction de la situation motrice choisie par eux-mêmes. (s'aligne sur OM 47 et OM 50)
EP 31 prennent eux-mêmes l'initiative de se mouvoir.
EP 32 éprouvent du plaisir et de la satisfaction à se mouvoir.

2. Acquisition d'habitudes et se mouvoir en toute securité
(voir également OM 16, OM 20, OM 27 et OM 31)
Les jeunes enfants

EP 33 conservent leur vitalité naturelle et leur disposition à fournir des efforts physiques.
EP 34 sont disposés à créer une atmosphère tranquille ou à agir suivant la situation.
EP 35 développent une attitude corporelle correcte.
EP 36 peuvent aller chercher le matériel adapté à eux, l'utiliser de la manière qui convient et le ranger à l'endroit convenu.
EP 37 développent de bonnes habitudes hygiéniques et savent qu'ils doivent adapter aux circonstances vêtements et chaussures.
EP 38 montrent dans des situations familières et adaptées à eux qu'ils ressentent leurs propres possibilités et limites.
EP 39 peuvent dans des situations motrices respectueusement tenir compte de la sécurité et des capacités d'autres enfants et adaptent leurs actes.

3. Le mouvement dans le développement de la personnalité et dans le contexte de la vie en société
Les jeunes enfants

EP 40 font preuve de volonté et de ténacité en :
— exécutant leurs mouvements avec le contrôle et la concentration nécessaires;
— peuvant soutenir une tâche acceptée.
EP 41 montrent dans diverses situations d'action des formes de mouvement adéquates.
EP 42 montrent une présence tranquille dans leur propre corps et montrent qu'ils connaissent bien le caractère propre de leur corps.
EP 43 montrent dans diverses situations motrices une variation de vie intérieure.
EP 44 osent montrer leurs propres formes de mouvement et dextérité.
EP 45 peuvent exprimer leurs émotions dans des limites acceptables.
EP 46 peuvent respecter dans un jeu familier les règles du jeu.
(voir également OM 27 et OM 32)
EP 47 procèdent dans des situations concrètes dans un contexte de mouvement ou de jeu avec l'aide d'un adulte connu et en qui ils ont confiance, à des accords simples pour leur fonctionnement en sous-groupes.
(voir également MO 28)

C. Objectifs finaux
1. Maîtrise du corps et des mouvements
Notion du corps
Les enfants

EP 1 connaissent leur main et leur pied préférés et peuvent aussi les utiliser de manière efficace.
EP 2 connaissent et peuvent utiliser leur côté préféré pour tourner autour de l'axe longitudinal.
EP 3* sont disposés à utiliser les deux côtés du corps pour tourner autour de l'axe longitudinal.
EP 4* présentent dans leur mouvement une connaissance et un sentiment intuitifs, mais sont également conscients de leurs propres caractéristiques, possibilités et limites corporelles, dont ils tiennent compte.

Organisation corporelle et motrice complexe
Les enfants

EP 5 peuvent utiliser les mouvements de base de manière suffisamment flexible et affinée dans des situations motrices variées et complexes.
EP 6 peuvent enchaîner différents mouvements de base.
EP 7 peuvent exécuter simultanément plusieurs mouvements de base.
EP 8 peuvent sélectionner, parmi différents stimuli sensoriels simultanément perçus, le stimulus pertinent.

Variantes de mouvements de base de grande motricité, faisant ou non usage d'agrès.
Les enfants
EP 9 peuvent se balancer au sol et sur de diverses sortes d'agrès.
EP 10 maîtrisent la suspension et l'appui en position renversée.
EP 11 maîtrisent les sauts libres et d'appui.
EP 12 peuvent exécuter divers exercices en se faisant rouler.
EP 13 peuvent exécuter à un agrès des rotations autour de l'axe transversal.
EP 14 peuvent grimper sur divers agrès verticaux et en descendre en toute sécurité.
EP 15 peuvent adapter leur style et leur rythme de course à la distance.
EP 16 peuvent sauter en hauteur et en longueur.
EP 17 peuvent lancer de diverses manières et avec différents instruments.

Aptitudes de petite motricité
Les enfants
EP 18 peuvent mettre à profit leurs aptitudes de petite motricité de manière suffisamment précise, dosée et détendue en différentes situations.
EP 19 peuvent utiliser de manière différenciée les poignées fonctionnelles pour le maniement d'objets.

Jeux et sports.
Les enfants
EP 20 maîtrisent les aptitudes motrices fondamentales nécessaires pour pouvoir jouer de manière sensée un jeu moteur simple dans des situations sportives et ludiques simples.
EP 21 peuvent exécuter des consignes simples dans des jeux moteurs simples.
EP 22 peuvent s'intégrer dans un jeu et assumer à cette occasion divers rôles.
EP 23 connaissent les principes tactiques élémentaires, peuvent les appliquer dans des jeux connexes et peuvent convenir d'un petit plan tactique simple et l'exécuter.
EP 24 appliquent les règles de jeux convenues et acceptent les sanctions en cas d'infractions.

Forme et rythme.
Les enfants
EP 25 peuvent exécuter des formes de mouvement à un rythme imposé.
EP 26 peuvent retenir une combinaison de danses (un certain nombre de modèles de mouvements les uns après les autres) et l'exécuter sans indications.
EP 27 peuvent exécuter diverses formes de mouvement qui traduisent les thèmes et les contenus e.a. :
— de la musique;
— de la langue parlée;
— des formes et figures.
EP 28 ce faisant, peuvent vivre diverses situations et divers personnages.

Se mouvoir dans différents milieux
Les enfants
EP 29 se meuvent d'une manière valable en pleine nature.
EP 30 se sentent en sécurité dans l'eau :
— savent nager;
— peuvent se mouvoir librement dans l'eau tout en jouant.

Attitude relative à des situations motrices propres à l'enfant
EP 31 cherchent en toute autonomie une solution à un problème de motricité ou de jeu.
EP 32 peuvent choisir et mettre en place du matériel, et ce en toute autonomie
EP 33 sont à même d'entamer et de poursuivre en toute autonomie des formes d'exercices et de jeux.

2. Se mouvoir de façon justifiée et en sécurité.
Les enfants

EP 34 peuvent respecter les conventions de sécurité.
EP 35 connaissent les dangers et les risques de situations motrices et peuvent évaluer et signaler ceux-ci.
EP 36 peuvent appeler à l'aide dans un état d'alerte qui leur est clair, ou venir en aide eux-mêmes ou accepter des soins en cas de douleur.
(voir OM Santé, style de vie et circulation : OM 40 à OM 47 inclus)
EP 37* ont des notions de leur propre constitution et développent une attitude corporelle correcte.
EP 38* disposent d'endurance, de force, de souplesse, de rapidité et de tension musculaire pour atteindre les compétences motrices.
EP 39* éprouvent la satisfaction de l'effort physique, gardent leur enthousiasme et s'efforcent de développer et d'appliquer leurs aptitudes motrices.
EP 40* sont conscients de l'importance de l'exercice et sont prêts à s'exercer.
EP 41* sont prêts à créer suivant la situation une atmosphère de repos ou à agir et peuvent utiliser et retenir les autres moyens d'expression.
(voir également Formation artistique : Dramatisation)
EP 42 connaissent les règles de conduite et les habitudes de l'école par rapport à une alimentation, un style de vie et une hygiène saines.
EP 43* sont prêts à accorder une valeur positive à ce comportement.
(voir également OM 40 et OM 41*)
EP 44 connaissent les formes possibles de matériel qui roule et/ou qui glisse et savent comment le manier en sécurité.

3. Développement de la personnalité et fonctionnement social

Les enfants

EP 45* peuvent appliquer leur énergie efficacement et en font preuve parce qu'ils :
— sont prêts à soutenir et à achever une tâche;
— peuvent achever une tâche acceptée;
— sont prêts à s'exercer et sont conscients de la fonction et de l'importance de l'exercice.

EP 46* montrent leur faculté de concentration et leur imagination par moyen de mouvements contrôlés.

EP 47 développent un sentiment social et en font preuve :
— parce qu'ils peuvent observer les autres pendant des situations motrices et sont prêts à observer l'autre;
— parce qu'ils peuvent et veulent coopérer avec les autres afin d'atteindre un but commun, ce qui leur permet d'évaluer leur propre effort et celui des autres et de l'apprécier en fonction du but commun;
— parce qu'ils sont prêts à aider et à accepter, si nécessaire, l'aide des autres;
— parce qu'ils peuvent respecter des règles;
— parce qu'ils acceptent l'apport des autres de façon à ce que chacun puisse participer de manière sensée.

EP 48* participent aux activités motrices dans un esprit de fair-play.

EP 49* montrent de la spontanéité et de la loyauté de manière socialement acceptée.

EP 50* sont prêts à reconnaître chez eux-mêmes des manifestations incontrôlées et fâcheuses et à les corriger.

EP 51 peuvent utiliser du matériel moteur de manière appropriée.

Discipline : formation artistique

A. Concepts humains, pédagogiques et éducatifs

1. Contexte

La pédagogie de R. Steiner souligne l'apprentissage de la connaissance, de l'expérience et de du processus de la valeur intrinsèque et des lois du son et du rythme, de la couleur, des lignes et des formes présentes dans tout phénomène artistique. Dans son concept de la formation musicale, la pédagogie R. Steiner ne se base pas sur l'aspect fonctionnel de l'art : l'art comme mode d'expression. La communication ou l'autoexpression dans le sens d'une expression par des signes propres (en couleur, forme, mouvement, son et rythme) ne sont pas les objectifs principaux de la pédagogie R. Steiner. Sans nier pour autant que l'art peut être conçu et utilisé dans des buts définis et que cette forme d'acte musicale est de plus en plus souvent exercée dans notre société, cette approche n'est pas celle de la pédagogie R. Steiner.

Dans la pédagogie R. Steiner, l'enfant fait connaissance, par ses actes et sa perception sensorielle, avec l'un ou plusieurs éléments de base d'une activité musicale : son et rythme, couleur, lignes et formes.

Ceux-ci ont leur propre contenu, leurs propres lois, une valeur propre et une qualité intrinsèque et ne sont pas utilisés comme référence ou traduction d'idées ou d'impressions. Il ne s'agit donc pas d'apprendre à interpréter ou à exprimer des expériences ou idées personnelles dans un langage artistique.

Ce concept est précisé dans le deuxième point «conception de l'art et de l'homme ».

Etant donné que le vécu même du processus est fortement accentué en tant qu'élément de formation, la connaissance, l'apprentissage de l'interprétation et l'évaluation critique de produits spécifiques de la vie environnante ne sont pas retenus comme point de départ (certaines uvres d'art ou informations par l'image ou le son dans les médias audiovisuels).

A l'école primaire, l'enfant apprend d'abord à établir un lien avec les différents processus musicaux en image, musique, langage et mouvement. Chaque discipline veille à établir un lien équilibré entre la motricité, les sentiments et la pensée. Cet objectif influence d'évidence le choix du contenu des cours. Les techniques ou disciplines qui donnent lieu à une passivité unilatérale de la motricité, de l'univers émotionnel ou de la pensée sont évitées dans cette catégorie d'âge. Ce processus d'expérience et de lien est approfondi pendant les deux premières années de l'enseignement secondaire. Sur la base de cet ensemble d'expériences, les dernières années de l'enseignement secondaire sont consacrées à la formation de l'esprit critique, outre l'exercice pratique des différentes disciplines. On discute successivement de l'évolution et des qualités esthétiques des arts figuratifs, du langage, de la musique et de l'architecture.

Le développement du sentiment esthétique n'est pas uniquement lié à l'article Il doit en effet également porter les germes de la perception du beau dans d'autres domaines. La qualité du processus artistique est déterminante pour le succès de cet objectif, ainsi que la façon d'appréhender les éléments de base de tout processus créatif. Le mouvement musical recherche l'interaction entre impression et expression. Les qualités et les lois propres au son et au rythme, à la couleur, aux lignes et aux formes sont en interaction avec la personnalité à laquelle ils sont confrontés. Il est véritablement question d'un mouvement de balancier entre des moments de perception plus passifs et un apport actif afin de donner naissance à quelque chose de nouveau, soit comme « œuvre d'art » soit comme moment de développement de l'homme-même.

Dans un certain sens, tout processus de développement, donc aussi celui qui fait de l'enfant un homme, est considéré comme un processus artistique (créatif). Tout être exploite les qualités qu'il possède, les potentialités qu'il porte en lui et les traduit en un élément neuf. Pour encourager ce processus de développement essentiellement intérieur, l'enfant a l'occasion d'exercer réellement ces processus par ses actes. La formation musicale entend ainsi répondre à l'élément artistique (créatif) présent dans tout aspect réel et dans tout agissement humain et qui s'exprime par les éléments nommés précédemment. La formation musicale ne se limite donc pas à jouer un rôle au niveau de la connaissance, des compétences et des attitudes liées à l'élément artistique du monde. Elle entend contribuer à la capacité de se développer de manière créative.

2. Conception de l'art et de l'homme

A l'instar de nombreux artistes modernes (107), Steiner (108) a déploré le fait que les esthètes de son époque n'aient pas reconnu l'importance autonome de l'article Dans la philosophie de R. Steiner, le besoin d'art qu'éprouve l'homme est lié à son attitude par rapport au monde sensoriel mais aussi à l'évolution de son moi, l'un exprimant l'autre.

La perception qu'a l'homme du monde qui l'entoure est un premier élément. L'homme crée en quelque sorte un monde intermédiaire - entre le monde de la perception et le monde des idées, dans lequel il n'est pas soumis à la nécessité logique des lois de la nature et dans lequel il peut vivre sa liberté.

Le deuxième élément ne se situe pas au plan de la perception sensorielle mais bien dans l'évolution psychique récente de l'homme (109). Celle-ci a mis en évidence et ramené davantage dans le conscient certaines sphères du subconscient proches du visionnaire. Les expressions d'art qualifiées d'expressionnistes (110) proviennent de ce besoin d'image et en constituent le contrepoids.

L'art n'est donc ni copie de la réalité ni illustration d'une idée; il veut faire naître une réalité objective d'une manière nouvelle. Le fondement-même de l'art n'est pas ce qui est mais ce qui peut être, non pas le réel mais le possible. L'art comporte toujours une perspective d'avenir, outre ce qui est déjà. Pour permettre le développement, il faut exercer tant la perception de la réalité que la perception intérieure de ce qui vit dans le subconscient. L'évolution de l'homme et de l'art représente une unité mais pas uniquement dans une perspective historique. Toute discipline et toute technique exercent une action spécifique sur le développement de l'individu. Ce lien est également le principe de base de la formation artistique de l'enfant.

Soulignons à titre d'illustration de nos propos la différence entre l'utilisation des lignes et des couleurs, considérées dans l'art comme données polaires dotées d'un fonctionnement propre. Elles exercent également chacune une influence propre sur le développement de l'enfant. C'est pourquoi elles sont traitées séparément : la peinture se base sur l'expérience des couleurs, le dessin prend »les lignes par la main ». Il est évident que cette influence réciproque, telle que la naissance d'une forme au départ de la couleur, est également exploitée. Le dessin surtout permet à l'enfant d'utiliser conjointement et à son choix formes et couleurs. Dans la plasticine et les travaux manuels, les lignes, les formes et les couleurs s'expriment pleinement dans leur action spatiale.

La place des médias dans cette approche. (111)

Pour la formation artistique, la pédagogie R. Steiner opte pour une relation directe avec les sons et le rythme, les couleurs, les formes et les lignes à l'aide de matériaux et d'outils concrets pour l'enfant. Se pose alors la question de la place des médias dans cette approche. Dans ce bref exposé, contentons-nous de souligner quelques caractéristiques des techniques audiovisuelles propres aux médias et leur incidence sur l'homme et sur l'enfant en particulier. On comprendra dès lors l'absence de formulation d'objectifs finaux concrets en termes d'apprentissage des appareils audiovisuels.

Citons d'abord les incidences propres à la technique-même, auxquelles la physiologie et le psychisme humains réagissent d'une certaine manière. Comme phénomène le plus marquant, citons la synthèse image de la vidéo et la télévision. L'une des caractéristiques de l'image télévisée est d'illuminer différents points à une vitesse très élevée et avec une intensité variable. A aucun moment, l'écran ne présente une image complète. Etant donné que la rétine de l'homme est bien trop lente pour suivre un point-lumière qui parcourt en 1/30 de seconde une demi-million de points-image pour recommencer ensuite, l'image ne naît que dans l'il du spectateur. On a ainsi non seulement l'impression de vivre ces images intérieurement mais aussi de leur attribuer une certaine valeur de réel. Même si l'on sait que ce que l'on voit ne sont que des images, notre vécu sentimental a l'impression que ce que l'on a vu est la réalité. Ou alors on tombe dans le raisonnement inverse, à savoir que tout ce que l'on voit à l'écran n'est qu'illusion.

L'enfant ne va acquérir que progressivement, vers 14 ans, la volonté et la prise de conscience nécessaires pour se distancier au bon moment des impressions image et son nées de ces techniques.

De plus, il existe en tout être ce besoin d'image décrit plus haut, auquel répondent les médias. Malgré une offre surabondante d'images et d'informations, les techniques utilisées donnent lieu à une passivité psychomotrice élevée. Le mouvement parfaitement monotone d'un point-lumière à l'écran détend l'homme. Bien qu'éveillé, le conscient est dans une situation très proche du sommeil. Un E.E.C. (112) indique une diminution marquée du conscient, apparentée à la situation de sommeil.

La pédagogie R. Steiner opte pour une assimilation et un traitement des informations, en ce compris les informations-image, dans une situation psychomotrice active et équilibrée. Des tendances curieuses sont également enregistrées dans les techniques de transmission des sons, dans la technique digitale et autres. Mais dans le cadre de cet exposé, nous nous contentons de souligner quelques caractéristiques propres aux techniques des médias, qui n'appuient pas le développement de l'enfant au sens de la pédagogie de R. Steiner.

Il est cependant évident que l'enseignement doit donner une réponse aux besoins nés de l'évolution intérieure de l'homme, dont le besoin d'images, et les incidences nées à cet égard de la société et de la technique. La pédagogie R. Steiner ne le fait pas en faisant des médias une branche et en développant chez l'enfant un esprit critique à l'égard des médias. Elle opte davantage pour une alternative permettant à l'enfant de créer ses propres images intérieures grâce à son imagination créatrice. Face à la consommation passive d'images, on essaie de développer la représentation intérieure.

L'art de conter offre suffisamment de possibilités au plan de la pensée. En fonction de son âge, l'enfant se verra offrir des contenus proches de son monde émotionnel. Ainsi des moments nouveaux d'identification sont créés. Dans toute son évolution, chaque enfant individuel construit ses propres images intérieures au gré de son imagination et en fonction de ses besoins personnels (113). La volonté et la motricité de l'enfant sont également favorisées. Les techniques sont choisies en fonction de leur concordance avec le déroulement des actes et de leur harmonisation avec les autres processus psychiques et physiologiques. Le but est d'éveiller le mouvement ciblé, guidé par l'activité intérieure propre. C'est la raison pour laquelle la pédagogie R. Steiner opte pour une relation directe avec les sons et le rythme, les couleurs, les formes et les lignes, grâce à des outils et des matériaux accessibles pour l'enfant. Ici aussi, il est clair que le recours aux appareils audiovisuels ne peut être dans ce contexte une matière, un objectif de développement ou encore un objectif final.

3. La signification de l'art dans le développement de l'enfant

Le moteur essentiel, qui fait naître et développe ensuite un monde émotionnel propre, est l'imagination créatrice qui voit le jour vers trois ans (114). Ce faisant, l'enfant exclut plus ou moins son moi intérieur du monde extérieur et se constitue son propre monde. Un mouvement émotionnel vivant se développe qui rend indépendant des événements directs du monde extérieur. La formation artistique de l'enfant sous-tend ce mouvement vers une vie émotionnelle indépendante. La vie émotionnelle est orientée vers un domaine où s'appliquent des normes spirituelles de sorte qu'il puisse se détacher des liens encore forts avec les fonctions du corps - également appelée vie de désir.

Le processus de développement occupe à nouveau une place centrale. En dessinant, en peignant, en faisant de la musique, l'enfant reflète son propre développement. Dans cette perspective, le résultat est interprété comme l'image du développement de l'enfant et non comme « œuvre d'art ».

De sept à quatorze ans, l'apprentissage et la perception du processus artistique occupent une place centrale. Par la peinture, le dessin, la musique et le mouvement, l'enfant appréhende les différents aspects de l'art et les différentes formes selon lesquelles la beauté se manifeste dans le monde. Conformément à l'image générale de développement de chaque catégorie d'âge, les sons et le rythme, les couleurs, les lignes et les formes sont utilisés de manière plus différenciée. Les processus qui se déroulent pendant les actes artistiques priment : le résultat n'a d'importance que parce qu'il reflète l'évolution.

Vers quatorze ans, l'expérience et l'apprentissage du processus artistique se développent pour devenir un jugement esthétique. Les bases ont déjà été jetées à l'école primaire, par la façon dont l'enfant a appris à percevoir son propre travail et celui des autres.

4. Formation artistique

Le développement de la sensibilité à la couleur, au son et à la forme occupe une place centrale dans la formation artistique. Cette perception est liée à des éléments réels (visuels, auditifs, tactiles et moteurs) mais aussi à l'émotion que ceux-ci suscitent : le sentiment esthétique. Mais le principe ne se limite pas à ce sentiment esthétique comme phénomène purement subjectif car la perception des aspects esthétiques de la réalité objective représente un approfondissement substantiel de la perception de la réalité-même. L'enfant a la possibilité de vivre les formes et les couleurs indépendamment d'objets concrets, d » une part, en offrant la formation artistique sous formes de disciplines séparées : peinture, dessin, plasticine, etc. D'autre part, le mouvement artistique est intégré dans d'autres matières (tant de manière méthodique que thématique). Il ne s'agit pas essentiellement de la valeur illustrative ou de considérations critiques mais bien du renforcement de la capacité de ressentir et de vivre. Ainsi par exemple, la peinture donnera, par la couleur, forme à une plante qui a été étudiée au cours de botanique; en faisant appel aux formes, on fera un animal en plasticine, discuté lors du cours de zoologie. L'enfant doit pouvoir vivre la beauté spécifique et la perception de chaque facette de la réalité; il faut lui montrer qu'un animal a une autre beauté qu'un bâtiment ou une figure géométrique.

5. Justification des objectifs de développement et objectifs finaux propres

Dans ses différentes phases, le plan d'apprentissage - et donc aussi les objectifs de développement et les objectifs finaux - respecte les étapes du développement de l'enfant et partant, la chronologie du développement de l'homme. Il est évidemment tenu compte de la maturité. L'enseignement entend également donner un contrepoids à des phénomènes culturels basés sur la passivité. C'est pourquoi les écoles Rudolf Steiner donnent une autre place à l'aspect cognitif de la formation artistique (le jugement critique basé sur la connaissance). Car l'élaboration des éléments cognitifs se fait en cohésion avec le développement global pendant toute la scolarité.

Même si dans la pratique, les différents aspects de l'expérience esthétique sont étroitement liés, ils sont répartis, pour des raisons de clarté, entre les différents objectifs, entre différents domaines et matières. la discipline formation artistique se compose de quatre domaines : la formation figurative, la musique, le théâtre et le mouvement.

Dans les objectifs finaux, la formation figurative est répartie en peinture, dessin, plasticine et travaux manuels. Les aspects des objectifs de développement et des objectifs finaux sont décrits dans un chapitre distinct mais sont évidemment intégrés dans les autres domaines.

Les activités artistiques liées au langage, telles que le théâtre, la déclamation, et autres,

doivent être considérées en même temps que la discipline Langue; les activités artistiques liées au mouvement sont liées à la discipline Education physique.

B. Objectifs de développement

1. Plastique

Les jeunes enfants

FA 1	peuvent manier activement les couleurs et les formes, ce qui leur permet de : — renforcer leurs facultés perceptives et leur mémoire; — faire l'expérience de la couleur et de la forme; — pouvoir dénommer les couleurs les plus courantes.
FA 2	peuvent intégrer l'application des couleurs et l'esthétique d'une manière imaginative et sensée dans leur monde d'exploration et d'imagination.
FA 3	développent une sensibilité aux matériaux et une fine motricité digitale en utilisant activement et en se familiarisant avec les qualités d'un nombre restreint de matériaux et de techniques, e.a. : — papier, colle, craies de couleur, aquarelle, pinceaux; — déchirer, coller, dessiner, modeler, peindre.
FA 4	peuvent utiliser les techniques et les matériaux qui leur sont familiers d'une façon appropriée.
FA 5	ont du respect pour les matériaux.
FA 6	peuvent faire part du plaisir, de l'étonnement et de la satisfaction en vivant le processus plastique.
FA 7	font preuve (inconsciemment) de leur développement individuel, par voie des couleurs, des lignes et formes.

2. Musique

Les jeunes enfants peuvent

FA 8	faire l'expérience des sons, silences et accords et les intégrer d'une manière imaginative et sensée dans leur monde d'exploration et d'imagination. (voir également OM 26 : peuvent écouter sélectivement, attentivement, en éliminant les sons sans importance..)
FA 9	chanter des chansons simples.
FA 10	développer un contrôle accru de la respiration.
FA 11	éprouver du plaisir et de la satisfaction en chantant et en jouant sur des instruments de musique.

3. Dramatisation
Les jeunes enfants

FA 12 montrent en agissant dans un contexte de mouvement ou de jeu qu'ils peuvent intégrer d'une façon imaginative et sensée dans leur monde d'exploration et d'imagination des personnes, des animaux et des plantes connus et familiers.
(voir également OM 2)

FA 13 montrent en agissant dans un contexte de mouvement ou de jeu qu'ils peuvent intégrer d'une façon imaginative et sensée dans leur monde d'exploration et d'imagination des objets ou des comportements basés sur certains objets.
(voir également OM 13)

FA 14 peuvent dramatiser spontanément des morceaux d'une histoire, d'un poème et d'un conte.
(voir LN 16)

FA 15 peuvent vivre des rôles et des situations reconnaissables et y réagir à partir de leur propre imagination et leur propre vécu.
(voir également LN 17)

FA 16 font l'expérience qu'il existe une relation entre la parole et le geste ou le mouvement.
(voir également LN 23 et LN 24)

FA 17 jouissent des contes, du théâtre et du jeu de marionnettes destinés à eux.

4. Geste
Les jeunes enfants peuvent :

FA 18 se mouvoir avec les autres enfants et l'instituteur maternel sur la musique.

FA 19 montrer de l'intérêt pour observer avec précision la donnée qui inspire le geste et pour l'imiter.

FA 20 participer aux gestes dont la déclamation d'un récit ou d'un poème peut être accompagnée.

FA 21 tenir compte des autres lors du mouvement.

FA 22 transposer en mouvement des sons perçus.

5. Attitudes
Les jeunes enfants

FA 23 jouissent des activités et des actes familiers et s'ouvrent aux choses nouvelles.

FA 24 éprouvent du plaisir et de la satisfaction lors d'activités plastiques

FA 25 font confiance à leurs possibilités d'expression et osent les montrer.

FA 26 font preuve de respect face aux expressions de leurs compagnons d'âge.

C. Objectifs finaux

1. Plastique
Peinture
Les enfants

FA 1 peuvent appliquer les phénomènes récursifs du monde des couleurs et le montrent grâce à la technique de l'aquarelle (peinture à l'eau sur du papier humide, c.-à-d. avec des couleurs délayées dans de l'eau) :
— ils peuvent peindre les couleurs très pures l'une à côté de l'autre;
— ils peuvent répartir d'une façon équilibrée les surfaces de couleur;
— ils peuvent peindre des changements de couleurs;
— ils peuvent peindre les couleurs les unes sur les autres de manière à ce que des couleurs secondaires apparaissent;
— ils peuvent donner une nuance d'intensité avec trois couleurs au sein de chaque couleur.

FA 2 peuvent vivre et reconnaître la qualité des couleurs et ont le sens du langage propre de chaque couleur;
— ils peuvent ressentir et appliquer la différence dans la tension, l'harmonie ou la dysharmonie entre les couleurs;
— ils peuvent ressentir et appliquer la différence qualitative entre les couleurs polaires, complémentaires et adjacentes.

FA 3 peuvent se libérer des formes et modèles stéréotypes et ce faisant, ils jettent les bases d'une réflexion dynamique qui oscille entre l'observation et l'imagination; entre ce qui existe et ce qui existera.

FA 4 peuvent sur la base de leur expérience de la relation entre la forme et la couleur, reproduire des formes au moyen de couleurs : ils peuvent, suivant la technique de l'aquarelle (peinture à l'eau sur papier humide, c.-à-d. appliquer des couleurs délayées dans de l'eau) :
— faire naître de la couleur des silhouettes humaines;
— faire naître de la couleur des formes animales;
— faire naître de la couleur des formes végétales;
— faire naître des formes de minérales et de paysages.
(voir également LN 8*, OM)

FA 5 montrent qu'ils peuvent représenter un thème via la couleur et la forme.

FA 6* se rendent compte du fonctionnement et du geste intrinsèque des couleurs et des formes.

FA 7 peuvent faire usage, en toute autonomie, du matériel nécessaire :
— préparer et ranger;
— remédier les problèmes techniques : un papier trop humide / trop sec, trop / trop peu de peinture.

FA 8* sont prêts à utiliser soigneusement les matériaux.

FA 9* sont prêts à achever un travail et apprennent également à observer quand un travail est terminé.

FA 10* sont prêts à observer d'une même manière leur travail et celui des autres, à en prendre leurs distances, à différencier et à respecter ces travaux.

Dessiner des formes
Les enfants

FA 11	peuvent observer et reconnaître la structure d'une forme et montrent cette aptitude en : — dessinant des formes à main levée par voie de lignes droites et courbes; — traçant d'une main assurée des lignes précises.
FA 12	montrent leur compréhension de la structure d'une forme parce qu'ils peuvent dessiner des formes et des figures géométriques, en tenant compte de la direction spatiale et du rangement temporel.
FA 13	ne font pas seulement l'expérience des formes dans leur imagination, mais également en se mouvant et en faisant correspondre les différentes fonctions sensorielles (voir également EP 27)
FA 14	peuvent faire une corrélation entre l'artistique et l'exacte.
FA 15*	développent une interaction dynamique entre la pensée et l'observation.
FA 16*	développent leur goût pour l'esthétique de la forme non figurative.
FA 17*	apprécient, par la voie de l'observation et du dessin (à main levée), des formes, figures et modèles géométriques ou culturellement fixés.
FA 18*	sont prêts à achever un travail et apprennent à observer quand le travail est terminé.

Dessiner
Les enfants

FA 19	peuvent rendre par les couleurs et les lignes ce qu'ils ont observé (à partir de la mémoire) ou imaginé.
FA 20	peuvent assimiler divers contenus, également grâce à des illustrations, et prêtent attention aux lignes, à l'utilisation des couleurs et aux proportions.

Modeler
Les enfants

FA 21	connaissent la pâte à modeler et peuvent la manier d'une façon appropriée.
FA 22	peuvent aborder l'aspect spatial de la pâte à modeler; — ils connaissent la différence entre des formes creuses et bombés et peuvent modeler ces formes à partir de la pâte; — ils peuvent appliquer dans leur travail la corrélation de formes creuses et bombés.
FA 23	peuvent utiliser de manière autonome les matériaux nécessaires (préparer et ranger)
FA 24*	sont prêts à utiliser soigneusement les matériaux.
FA 25*	sont prêts à achever un travail et apprennent également à observer quand un travail est terminé.
FA 26*	sont prêts à observer d'une même manière leur travail et celui des autres, à en prendre leurs distances, à différencier et à respecter ces travaux.

Dextérité
(voir également OM 2 Formation technique)
Les enfants

FA 27	connaissent les différents matériaux et techniques et peuvent les utiliser : papier, colle, découper, déchirer, laine, cire d'abeille, bois.
FA 28	peuvent créer des objets d'une façon efficace.

2. Musique
Les enfants

FA 29	peuvent écouter la musique et faire eux-mêmes de la musique, en prêtant attention : — à la mélodie; — au rythme; — aux propriétés des sons, des accords et à la beauté spécifique.
FA 30	peuvent en faisant de la musique : — placer leur voix; — chanter harmonieusement à deux voix; — jouer sur un instrument, en montrant un certain individualisme; — insérer et placer leur apport individuel dans le groupe.
FA 31	connaissent le solfège et la terminologie musicale en fonction de leur pratique musicale : — ils peuvent relier ce qui est observé visuellement à ce qu'ils entendent, chantent ou jouent; — ils peuvent s'imaginer des sons et des intervalles; — ils reconnaissent et comprennent un nombre limité de termes techniques : notes (rondes, blanches, noires, croches), silence, mesure, rythme, intervalle.
FA 32*	ont développé une ouïe et une attitude d'écoute qui permettent une écoute sans préjugés et une exploration du monde de la musique.
FA 33*	font l'expérience des qualités sociales du chant d'ensemble et de la musique, ce qui leur procure du plaisir et de la satisfaction.
FA 34*	comprennent l'importance d'une pratique régulière et sont prêts à y accorder une appréciation positive.
FA 35	peuvent manier d'une façon appropriée et attentive les instruments de musique et d'autre matériel musical.
FA 36*	sont prêts à accorder une valeur positive à ce comportement.

3. Dramatisation
Les enfants
FA 37* peuvent jouir des activités destinées à eux au niveau scolaire.
FA 38 suivent avec attention et respect l'art dramatique et la déclamation et le montrent par une attitude d'écoute appropriée.
FA 39 peuvent écouter d'une façon concentrée un texte parlé (raconté ou lu à haute voix) et le reproduire oralement et théâtralement.
FA 40 peuvent manier des formes de jeu en fonction des thèmes des contenus ou dans un contexte social.
FA 41 peuvent reproduire dramatiquement ou par la déclamation des thèmes des contenus, des événements ou des sentiments.
FA 42 peuvent faire usage de la voix (articulation, contrôle de la respiration, rythme, hauteur tonale), attitude, mouvement, geste et mimique en fonction de la situation de jeu.
FA 43 peuvent vivre un rôle et entrer en interaction avec les coacteurs.
FA 44* font l'expérience des qualités sociales en jouant et en déclamant ensemble et jouissent du chant et de la musique.
FA 45* comprennent l'importance d'une pratique régulière et sont prêts à y accorder une appréciation positive.
FA 46 peuvent manier d'une façon appropriée et attentive le matériel de théâtre, tel que le décor, les vêtements et les accessoires.
FA 47* sont prêts à accorder une valeur positive à ce comportement.

4. Geste
Les enfants peuvent
FA 48 éprouver du plaisir et de la satisfaction en utilisant le langage corporel et le geste.
FA 49 se mouvoir tandis qu'ils sont accompagnés par la parole ou la musique, exprimant ainsi des éléments ou des sentiments élémentaires linguistiques, musicaux, psychiques, purement formels.
FA 50 faire l'expérience de la dimension sociale du mouvement :
— ils peuvent exécuter un mouvement simple avec les autres;
— à cette occasion, ils peuvent observer leurs mouvements respectifs, en tenir compte et y réagir.
FA 51 exécuter des mouvements en tenant compte à cette occasion d'un ou de plusieurs éléments de base du mouvement d'eux-mêmes ou des autres :
— le temps;
— l'espace (place et direction);
— la qualité.
FA 52* — comprennent l'importance d'une pratique régulière et sont prêts à accorder une appréciation positive à ce comportement.
FA 53 peuvent manier d'une façon appropriée et attentive le matériel et les vêtements.
FA 54* sont prêts à accorder une valeur positive à ce comportement.

5. Attitudes
L'objectif poursuivi de l'enseignement est que les enfants :
FA 55 peuvent faire l'expérience des processus qui déterminent l'acte artistique parce qu'ils :
— peuvent diriger leur capacité d'observation sans préjugés;
— peuvent diriger leur fantaisie, leur imagination et leur mémoire, surtout par rapport à l'orientation spatiale et le rangement temporel;
— peuvent développer une réflexion par laquelle l'imagination et l'observation intérieures sont objectivées sans déraper vers l'intellectualité pure;
— peuvent faire appel à leur imagination, leur sens du mouvement, d'équilibre et du toucher et les coordonner;
— peuvent affiner et différencier leur monde affectif tant dans le domaine artistique qu'au niveau social.
FA 56 développent leur sens de la couleur et de la forme, également en ce qui concerne le timbre et les formes musicales.
FA 57 peuvent vivre la beauté dans toutes ses formes.
FA 58 se rendent compte de leur personnalité et développent leur confiance en soi.

Discipline : Langue

Le Néerlandais

A. Concepts humains, pédagogiques et éducatifs

1. Contexte

Les « Principes pour le Néerlandais » (115) énoncent que les objectifs de développement et les objectifs finaux pour l'acquisition et le développement des quatre aptitudes linguistiques (écouter, parler, lire et écrire) tels que nécessaires dans la vie courante, occupent une place centrale, l'accent se portant sur l'enseignement de la communication. « Pouvoir fonctionner dans une langue est central ». Les situations normales, naturelles et identifiables servent de référence à cette fin. Il a également été tenu compte « d'une conception évoluée » de la langue telle que née de l'étude du phénomène langue dans diverses sciences. La langue et l'autoexpression sont au service du développement des capacités linguistiques nécessaires. Cette « autoexpression » sous-tend les différents aspects des aptitudes linguistiques respectives.

Même si la pédagogie R Steiner considère le développement des quatre aptitudes linguistiques comme important et indispensable et les prend donc en considération, celles-ci n'occupent pas une place centrale et dominante dans l'enseignement des langues. Un concept précis a été retenu pour formuler les notions pédagogiques et éducatives propres.

Nous exposerons d'abord brièvement la philosophie du phénomène langue et sa relation avec l'homme. Cet exposé sera suivi d'un aperçu de l'évolution de la langue chez les enfants (de 0 à 13-14 ans environ). Cet aperçu relèvera la présence de capacités en matière de langue et d'apprentissage ainsi que les possibilités en termes d'enseignement des langues. L'esquisse « enseignement des langues » indique la façon dont la pédagogie R. Steiner répond à cette évolution. La justification enfin indique la relation entre les objectifs de développement et les objectifs finaux concrets et ces concepts.

2. La conception de la langue et de l'homme.

La pédagogie R Steiner part du principe que la langue est une caractéristique intrinsèque de l'esprit humain, créatif. Le développement de la langue reflète dès lors principalement le développement mental de l'enfant, en étroite relation toutefois avec le développement physico-moteur et psychique. Ceci constitue le point de départ fondamental de tout l'enseignement des langues dans les écoles R. Steiner. La langue utilisée tous les jours est en effet essentiellement un moyen de communication basé sur la convention. Les mots ont une signification relativement établie dans un contexte concret. Cette communication se base toutefois sur « un nécessaire processus d'appauvrissement » de la langue

Deux autres aspects du phénomène langue ont en effet une importance plus essentielle et plus directe pour le développement de l'enfant.

Tout d'abord, la langue est le médiateur des représentations et des notions Cette capacité qu'a la langue de donner une signification en fait le médium idéal de la pensée (logique). Le développement de l'aptitude linguistique est étroitement lié au développement de la pensée et de la personne.

Deuxièmement, la langue présente une dimension artistique (esthétique). Ce qui fait bien sûr référence au pouvoir poétique de la langue, au pouvoir de donner vie et âme à une idée par le son, la mélodie de la voix, le rythme, les rimes et les figures de style. Cette compréhension émotionnelle de la langue précède l'analyse verbale et conceptuelle. L'intérêt de cette dimension artistique de la langue est d'importance capitale pour le développement intérieur de l'enfant (développement et approfondissement du pouvoir d'imagination). Mais la langue peut également être considérée sous son aspect créatif. Ainsi non seulement le pouvoir créatif de la langue mais également la langue en tant que telle participent à cette dimension artistique.

Ces deux qualités s'enrichissent et se stimulent réciproquement. Le pouvoir de communication de la langue et la fluidité linguistique sont éminemment présentes dans ces deux qualités et ne sont jamais totalement indépendantes. La langue est aussi le principal médium permettant à l'enfant d'apprendre à connaître et à ressentir le monde environnant. En nommant le monde et en dégageant la pensée qui se développe de ce langage, nous sommes en mesure de comprendre le monde et de nous y associer étroitement.

3. Développement de la langue

Comme nous l'avons déjà dit, la pédagogie R. Steiner se base avant tout sur le développement de l'enfant. L'acquisition de connaissances, de concepts, d'aptitudes et d'attitudes n'est jamais une fin en soi mais un moyen de se développer. L'objectif en tant que tel n'est pas de pouvoir « fonctionner » dans la société, ce qui est davantage le fruit d'un développement individuel harmonieux.

3.1. Le développement de 0-7 ans (du premier âge à l'école maternelle)

Il importe de se souvenir que l'enfant acquiert la capacité linguistique la plus fondamentale avant même d'aller à l'école. L'acquisition de la langue maternelle, la maîtrise des mots et des phrases permettent à l'enfant de poser l'un des pas les plus importants dans son devenir.

Après le geste vient le mot. Les choses ont un nom. Les premiers balbutiements sont d'abord émotionnels et liés à des actes concrets. Il est frappant de constater combien le jeune enfant éprouve de joie à parler en tant que tel (répéter) même s'il ne comprend pas le mot. La compréhension suit en effet la parole. Entre un an et trois ans, l'enfant s'exprime de manière moins émotionnelle et est en mesure d'anticiper sur les choses qui doivent se produire. Il a déjà une certaine mémoire, même si celle-ci est associative et à caractère figuratif. La prise de conscience est encore relativement diffuse entre trois et six ans. Réalité et imagination s'entrecroisent. Le mot-symbole ne se différencie pas de l'objet qu'il représente.

Dans toute cette première phase, l'enfant apprend et développe son langage par le mimétisme. Il acquiert non seulement un vaste vocabulaire mais aussi une utilisation correcte de la structure de la langue (construction de la phrase).

L'utilisation du langage permet à l'enfant de réfléchir : initialement de manière associative ensuite figurative. La qualité de pensée du langage n'est pas encore différenciée par rapport à la qualité artistique, émotionnelle. Le langage n'est qu'un. Grâce au langage, l'imagination se développe en même temps que la pensée. Cette association apparaît le plus dans la capacité qu'a le jeune enfant de nommer par des métaphores propres les choses dont il ne connaît pas le nom.

3.2. Le développement de 7 à 9 ans (première à troisième année primaire)

Un enfant scolarisé comprend que les mots sont subrogés à la réalité. Il acquiert dès lors un autre rapport avec le langage et est mûr pour un véritable enseignement de la langue. L'enfant est en mesure de se distancier du langage, de différencier les mots dans les phrases, les sons dans les mots; une faculté nécessaire pour apprendre à lire Même s'il est possible d'induire ces capacités plus tôt, la pédagogie R. Steiner choisit délibérément de ne pas le faire.

Dans l'apprentissage de la lecture, un troisième niveau s'ajoute à la réalité et au mot : le signe. Cette faculté de prendre une certaine distance crée un « espace d'apprentissage ». Les perceptions et les impressions ne donnent plus immédiatement lieu à des actes; la perception est structurée et le détail permettant l'analyse est retenu.

Chez l'enfant, l'attitude face à la réalité reste encore émotionnelle et basée sur ses propres expériences. La capacité de se représenter quelque chose est encore étroitement liée au concret-visuel. L'enfant est cependant en mesure de développer des représentations et d'évoquer des souvenirs de manière consciente; cela ne se fait plus uniquement de manière associative.

3.3. Le développement de 9-12 ans (troisième à cinquième année primaire)

Le développement du langage se dote de possibilités nouvelles après la neuvième année. La modification de l'attitude face à la réalité s'accompagne du passage d'une pensée concrète-visuelle à une pensée abstraite et conceptuelle.

Des centres d'intérêt voient le jour et l'enfant est capable de faire abstraction de moments purement sensoriels. La différenciation entre la qualité de pensée et d'émotion du langage s'amorce.

3.4. Le développement de 12 à 13 ans (sixième année primaire)

La pensée causale se développe de plus en plus à partir de la 12e année. Progressivement, l'enfant sera en mesure d'exprimer avec exactitude ses perceptions et sa pensée. La perception et la pensée peuvent se distinguer du vécu.

Il importe de souligner que le développement du langage propre à cette catégorie

d'âge se clôture pratiquement vers 14 ans pour passer alors à une phase de développement qualitativement autre.

4. Enseignement de la langue

Le choix des textes - à écouter, à prononcer, à lire, à écrire, se fait en premier lieu en raison de leur contenu, de leur qualité et de leur richesse linguistique. Il s'agit donc en majorité de textes qui ne sont pas nécessairement liés à des situations habituelles, naturelles et identifiables pour l'enfant. L'objectif central dans l'enseignement de la langue est de permettre aux enfants de développer leur monde émotionnel et cognitif, de les ordonnancer, de les peaufiner et de les différencier, grâce au développement du langage.

4.1. Enseignement maternel

A l'école maternelle, l'enseignement de la langue se résume à une véritable immersion de l'enfant dans un langage riche et imagé, et ce sous forme de rimes, petits poèmes, contes etc... Cette acquisition du langage est étroitement liée au mouvement. Etant donné que l'acquisition du langage n'est pas un processus conscient dans cette phase et qu'elle se base sur le mimétisme, l'enseignement de la langue ne se fonde pas sur des objectifs bien définis à l'école maternelle. Ce qui importe, c'est de créer un climat de langage optimal au sein duquel chaque enfant est en mesure de saisir, ce qui permet un développement spontané du langage. Tous les objectifs de développement formulés doivent donc être compris dans ce sens. Même si des éléments, pouvant être caractérisés comme lecture, écriture et considération du langage, peuvent se manifester chez les enfants, ils ne constituent pas un but en soi et ne sont donc pas un objectif de développement.

4.2. Enseignement primaire

L'enfant de 7 à 9 ans fait l'apprentissage du monde par le biais de « la réalité de remplacement » : le récit imagé. Tout (par exemple les phénomènes naturels) est encore personnifié : l'enfant n'est pas encore concret-objectif mais s'identifie émotionnellement aux sujets. L'histoire à raconter occupe une place centrale et son choix est fonction de son contenu. L'enfant écoute une langue vivante, l'instituteur raconte. Ce qui permet de développer le langage et d'améliorer le vocabulaire et les possibilités d'expression. C'est à ce moment qu'a lieu l'apprentissage de la lecture et de l'écriture.

L'étude de la langue peut commencer au cours de la période de 9 à 12 ans. Il ne s'agit pas encore de définir mais bien de caractériser. Les notions se développent au départ de l'image. Grâce à l'orientation dans le temps et l'espace, au langage figuratif, l'enfant devient conscient de son environnement. Ce que l'enfant utilisait déjà inconsciemment (e.a. la grammaire) est maintenant rendu conscient. La différence entre sentiments et opinions propres et ceux des autres est également rendue consciente. La narration permet de développer le sens du style. Les proverbes permettent d'attirer l'attention sur la métaphore en tant qu'expression de l'imagination. La perception et la formulation exactes, ainsi que la pensée exacte, ne s'exercent qu'à partir de la sixième année. Apprendre à traduire correctement les pensées de quelqu'un d'autre développe la capacité d'objectivation (écouter et lire). La formulation, de manière compréhensible, de ses propres idées (parler et écrire) pour que quelqu'un d'autre puisse les comprendre correctement contribue à l'indépendance de la pensée. Ces aptitudes présentent également une dimension sociale et morale.

5. Justification des objectifs de développement et des objectifs finaux propres

Les objectifs de développement et les objectifs finaux formulés doivent être considérés comme « des phénomènes de surface » accompagnant le processus de développement intérieur.

On essaie de doter les objectifs de développement et les objectifs finaux propres d'une structure qui se rapproche suffisamment des concepts pédagogiques et éducatifs propres.

5.1. Objectifs de développement

A l'école maternelle, l'accent se porte principalement sur la parole et l'écoute. L'étude du langage, pour autant qu'elle soit abordée dans l'enseignement maternel, se base sur l'expérience directe du langage. Toute forme d'abstraction indépendante de la perception propre est exclue. L'apprentissage à la lecture et à l'écriture ne requiert pas une attention consciente.

5.2. Objectifs finaux

Ecouter-lire

Ce premier groupe d'objectifs décrit les aptitudes, les concepts et les attitudes nécessaires pour sublimer une donnée de langage. Ce qui signifie que le mot prononcé ou écrit peut être intégré de manière à donner naissance à une représentation, notion ou image intérieure avec laquelle l'enfant peut établir un lien émotionnel (s'identifier). Bref, l'enfant est en mesure de traduire ce qu'il appréhende comme langage en quelque chose qui lui est propre.

Outre cette faculté de percevoir ce qui a pris forme grâce au langage, importent également les conditions permettant de vivre intérieurement ce qui est exprimé par le langage.

Parler-écrire

Un deuxième groupe d'objectifs décrit les aptitudes, les concepts et les attitudes nécessaires pour donner forme en langage parlé et écrit à une représentation intérieure, à une image, à une pensée, à un sentiment. Outre la nécessaire maîtrise des techniques de la parole et de l'écriture, importent également les facultés permettant de traduire une donné intérieure en langage.

Ce faisant, nous ne décrivons pas deux mouvements indépendants l'un de l'autre. Ces mouvements interfèrent sans cesse dans le langage global. Il importe cependant de les distinguer, même s'ils sont indissociables.

Le langage dans une situation communicative

Les aspects de communication retiennent également une attention spécifique. Ceci implique toutefois bien plus que le transfert d'information et ne peut être conçu indépendamment du développement social et moral. La conversation est en effet le phénomène social de base permettant la rencontre d'homme à homme.

Etude de la langue

Un quatrième groupe d'objectifs décrit les aptitudes, les concepts et les attitudes ayant pour objet le phénomène langage en soi.

B. Objectifs de développement
1. Ecouter
Les jeunes enfants peuvent

LN 1 écouter sélectivement et d'une façon orientée
(voir OM 26, FA 8 et EP)
— ils peuvent se couper des sons qui n'ont pas d'importance pour le récit;
— ils peuvent observer et vivre les différences entre les sons.

LN 2 comprendre un message oral (prononcé par une personne physiquement présente), destiné à leur groupe d'âge, éventuellement accompagné de mimique, gestes, images ou sons, entre autres :
— questions sur des situations concrètes;
— tâches pour des activités en classe ou à l'école;
— récits;
— vers, rimes.

LN 3 montrer leur disposition à écouter l'instituteur maternel et à s'écouter mutuellement, ainsi qu'à s'intégrer dans un message.

LN 4 jouissent de la forme, de la sonorité et du contenu de la langue parlée.

Les jeunes enfants

LN 5 peuvent utiliser la langue à différents niveaux et dans diverses situations.

LN 6 peuvent prononcer les mots et les sons de façon bien articulée et compréhensible.

LN 7 apprécient la forme, la sonorité et le contenu des vers et rimes prononcés par l'instituteur maternel et les autres enfants ensemble.

LN 8 peuvent reproduire un récit destiné à eux de manière à ce que le contenu devient reconnaissable.

LN 9 peuvent parler d'expériences ou d'événements de leur propre environnement ou de ce qu'ils ont appris d'autres de manière à ce que le contenu devient reconnaissable.

LN 10 peuvent utiliser un vocabulaire exprimant des sentiments.

LN 11 peuvent expliquer comment ils ont l'intention de travailler ou comment ils ont travaillé pour une activité qui leur est familière.

LN 12 peuvent décrire quelque chose qu'ils ont observé ou vécu en utilisant un vocabulaire approprié par rapport à la couleur, à l'apparence ou à une autre qualité basée sur une expérience sensorielle, de manière à ce que leur message devient reconnaissable.

LN 13 peuvent répondre à des questions adaptées à leur âge se rapportant à la signification, au contenu d'un récit ou d'activités (quoi, où et comment) dans des situations concrètes qui leur sont familières.

LN 14 peuvent poser eux-mêmes des questions aux autres qui leur fournissent l'information qu'ils souhaitent.

LN 15 peuvent solliciter l'aide ou le concours d'autres.

LN 16 peuvent dramatiser spontanément des morceaux d'un récit, d'un vers ou d'un conte.

LN 17 peuvent vivre des rôles et situations clairement identifiables et influer sur eux en partant de leur propre imagination / expérience.

LN 18 manient le néerlandais standard, autant que possible, avec l'appui des adultes, lors de la réalisation des objectifs de développement cités ci-dessus.

LN 19 éprouvent du plaisir à utiliser la langue et à jouer avec la langue dans des situations concrètes.

3. Reflexion sur le langage
Les jeunes enfants

LN 20* se rendent compte que des messages peuvent être échangés par la voie de l'écriture.

LN 21 montrent qu'ils peuvent considérer la langue comme un phénomène en soi, en utilisant dans des situations concrètes et d'une façon ludique et créative des mots, des rimes et des sons, souvent avec un humour propre à leur tranche d'âge sur la base :
— d'une discrimination de sons, de mots;
— des aspects rythmiques de la langue, des rimes;
— de la relation entre l'authenticité logique et le contenu ou la forme du message.

4. Conditions de lecture et d'écriture
Les jeunes enfants

LN 22 montrent dans leur actes dans un contexte ménager, moteur ou de jeu un contrôle et une différenciation suffisants des aptitudes sensorielles et motrices :
— sens de l'équilibre, voir également EP;
— sens du mouvement, voir également EP;
— un fonctionnement des sens mutuellement coordonnés, voir également EP;
— un mouvement souple des doigts et du poignet, voir également M3, M4, mouvement contrôlé à partir du poignet;
— une bonne coordination de la vue-des mains;
— une orientation spatiale, voir également OM 46, OM 47, OM 48.

LN 23 montrent dans un contexte ménager, moteur ou de jeu qu'ils peuvent observer d'une façon orientée et sélective :
— ils peuvent suffisamment observer de petites différences dans la forme et la direction;
— ils montrent qu'ils font une distinction dans leurs actes entre droite et gauche;
— ils sont capables d'effectuer une analyse-synthèse et une discrimination-identification, voir également OM et Formation artistique dans leur expérience de grand et petit, clair et obscur, début et fin etc.

LN 24 montrent une bonne mémoire :
— ils possèdent une mémoire auditive suffisamment développée pour la succession de sons, mots, phrases;
— ils possèdent une mémoire visuelle suffisamment développée
(voir également Formation artistique et Ouverture sur le Monde).

LN 25* sont prêts à feuilleter les livres qui leur sont destinés.

C. Objectifs finaux

1. Ecouter et lire

Aptitudes de base

LN 1 Les enfants peuvent écouter activement des récits et des exposés qui leur sont destinés.

LN 2 Les enfants peuvent lire et comprendre avec aisance des textes qui leur sont destinés (p.e. lettres, récits, descriptions, dans des livres, leurs propres textes).

Attitudes appuyantes

LN 3* Les enfants s'ouvrent à l'oral et l'écrit.

LN 4* Les enfants éprouvent du plaisir en assimilant les images proposées.

Traitement de la langue

LN 5 Les enfants peuvent répéter entièrement ou partiellement les récits, les exposés et les descriptions qui leur sont destinés et qu'ils ont entendus ou lus.

LN 6 Les enfants peuvent vivre un personnage d'une pièce de théâtre, d'un récit ou d'un livre et approcher les événements de ce point de vue.

LN 7 Les enfants peuvent :
— rassembler de façon orientée des informations sur un certain thème, en consultant des adultes et en examinant la littérature qui leur est accessible (e.a. dictionnaires et ouvrages de référence).
— manier ces informations.

LN 8* Les enfants sont prêts à vivre les contes de manière à ce qu'ils puissent les reproduire par des images dans des dessins et des peintures.

2. Parler et écrire

Aptitudes de base

LN 9 Les enfants peuvent s'exprimer distinctement et avec aisance, ils articulent clairement et utilisent une intonation correcte.

LN 10 Les enfants peuvent soigner leurs textes écrits et leurs cahiers, en prêtant attention à l'orthographe, la ponctuation, l'écriture, la syntaxe et les illustrations correspondantes.

LN 11 Les enfants connaissent et appliquent les conventions d'orthographe les plus importantes : l'écriture de mots à orthographe constante, de mots fréquents aux sons impurs (ei / ij, ou / au), verbes, syllabes ouvertes / fermées, pluriels, majuscules, signes de ponctuation (., ? ! :).

Attitudes appuyantes

LN 12* Les enfants sont disposés à remédier aux négligences dans la prononciation et l'articulation.

LN 13* Les enfants sont disposés à réexaminer et évaluer la forme, le style et le contenu de leur propre texte et à l'améliorer si nécessaire.

S'exprimer par la langue

LN 14 Les enfants peuvent exprimer intelligiblement par le langage parlé leurs observations, expériences, réflexions, points de vue et sentiments.

LN 15 Les enfants peuvent réciter des textes et des poèmes mémorisés en choeur et en solo, en prêtant attention au rythme, au mètre, à la rime, à la sonorité, à l'allitération et à d'autres figures de style.

LN 16 Les enfants peuvent parler devant la classe sur un thème relatif à la matière traitée, un livre ou une propre expérience.

LN 17 Les enfants peuvent jouer un rôle dans une pièce de théâtre.

LN 18 Les enfants peuvent mettre assez d'expression dans la parole et le geste pour captiver leur auditoire (p.e. lors d'une pièce de théâtre)

LN 19 Les enfants peuvent reproduire (en faisant une synthèse) une histoire, un événement, une propre expérience ou un cours.

LN 20 Les enfants peuvent rédiger des lettres simples de nature personnelle (adressées à des amis, membres de leur famille...), des descriptions (p.e. de la route, rapport d'un événement, etc...) ou des lettres de nature plutôt commerciale (p.e. demandes d'informations...).

LN 21 Les enfants peuvent intégrer correctement dans leur propre langage de nouveaux mots qu'ils ont appris.

LN 22* Les enfants sont prêts à tenir compte, lors de chaque énoncé, du fait que les autres doivent aussi pouvoir les comprendre.

3. La langue dans une situation communicative

LN 23* Les enfants sont prêts à écouter les autres et à prendre la parole.

LN 24* Les enfants manifestent une volonté et un intérêt pour comprendre le point de vue de l'autre.

LN 25 Les enfants peuvent contribuer à une discussion en classe et à une discussion avec des adultes connus.

LN 26 Les enfants peuvent répondre aux questions qui leur sont posées.

LN 27 Les enfants peuvent poser des questions pertinentes tant à l'instituteur qu'aux condisciples après une leçon, un récit ou un exposé et écouter les réponses.

LN 28 Les enfants peuvent, après un exposé qui leur est intelligible et qui est fait par un autre, rendre le point de vue de cette autre personne.

4. Reflexion sur le langage

Grammaire

LN 29 Les enfants connaissent les temps primitifs des verbes principaux et reconnaissent les six temps principaux : indicatif présent, indicatif imparfait, futur simple, passé composé, plus-que-parfait, futur antérieur.

LN 30 Les enfants peuvent reconnaître et nommer les parties principales du discours (substantif, article, adjectif, préposition, verbe, adjectif numéral, pronom, conjonction, adverbe complément à un adjectif et un verbe).

LN 31 Les enfants peuvent distinguer dans une phrase simple les syntagmes importants et manier la terminologie « sujet », « verbe conjugué », « autre syntagme ».

Richesse langagière

LN 32 Les enfants savent qu'en maîtrisant une langue ils peuvent communiquer dans une communauté déterminée.

LN 33 Les enfants peuvent s'imaginer ce que c'est de ne pas comprendre ou parler une langue (dans ce contexte : langue maternelle, deuxième langue, langage standard, dialecte).

LN 34* Les enfants jouissent de manier différents « genres » linguistiques tels que la poésie, la prose, le récit, le conte, la fable, la pièce de théâtre, le rapport, la lettre...) et éprouvent du plaisir à utiliser de façon créative la langue dans les proverbes, expressions, les rimes et le rythme, les métaphores.

Le Français

A. Concepts humains, pédagogiques et éducatifs

1. Contexte

Les « Principes du Français » (116) stipulent à juste titre que dans la société actuelle, les enfants sont dès leur plus jeune âge confrontés aux langues étrangères modernes par les médias et autres modes de communication. Ce qui se limite essentiellement à l'anglais, surtout dans les médias. Le français a disparu du monde quotidien de pratiquement tous les enfants de Flandre; les contacts personnels avec des francophones sont quasi inexistants. Même la maîtrise d'une langue, et surtout du français, n'est pas considérée comme une nécessité.

Les enfants plus âgés ont même une certaine aversion vis-à-vis de cette langue. C'est dans ce contexte que nous envisageons le point suivant « l'élève » qui souligne la curiosité spontanée et la motivation intrinsèque du jeune enfant, confirmant ainsi le principe pédagogique voulant de familiariser l'enfant dès son plus jeune âge aux langues étrangères (117), de manière adéquate, ce qui permet d'éviter toute aversion ultérieure (118).

Sous forme de « faire connaître le Français comme une expérience agréable et apprendre le succès aux enfants », ce principe s'applique également aux enfants plus âgés. Les motivations pédagogiques de ce dernier groupe sont toutefois totalement différentes de celles du jeune enfant.

De plus, le français est une langue difficile; il ne fait pas partie des langues germaniques, son vocabulaire ne présente aucune similitude avec le néerlandais et sa grammaire est très complexe. Par rapport à des langues telles que l'anglais et l'allemand, son apprentissage est plus long et il faut davantage d'efforts pour pouvoir communiquer avec une certaine aisance dans cette langue. Et pourtant dans la discipline « français », la langue est également retenue comme moyen de communication. Pour l'élève, il s'agit alors de la maîtrise du français dans des situations qui lui sont familières, même si le français ne fait plus partie de sa vie de tous les jours.

Dans la pédagogie R. Steiner, l'apprentissage d'une langue étrangère à l'école maternelle n'est pas axée en premier lieu sur la communication mais bien davantage sur l'envie d'apprendre et de ressentir une langue comme phénomène culturel.

2. La conception de la langue et de l'homme

En raison du lien entre langue et façon de connaître, de dénommer et d'appréhender le monde, l'apprentissage d'une autre langue permet d'entrer en contact avec une autre vision du monde. En d'autres endroits du monde, les choses se vivent, se regardent, s'écoutent et donc se disent différemment. Mais une langue étrangère est aussi une donnée en soi, dotée de ses propres qualités de son et de style, qui donne forme à d'autres idées et sentiments. La langue étrangère peut alors avoir un rôle de complément et d'instrument de prise de conscience à l'égard des possibilités d'expression et des pensées liées à la langue propre.

L'acquisition d'une langue étrangère permet une souplesse et une ouverture dans sa propre vie émotionnelle et dans ses pensées, qui ont un effet bénéfique sur toutes les facettes de la vie, et en particulier sur les aptitudes sociales. L'une des premières conditions de la communication est en effet d'avoir la capacité et la volonté de se transposer dans les pensées et les sentiments de l'autre, afin de se forger une idée exacte des points de similitude et de divergence avec ses pensées et sentiments propres. Dans un contexte plus large, dépassant les contacts individuels, on fait l'apprentissage de l'ouverture à la spécificité des autres peuples. La langue joue à cet égard un rôle de lien : elle rapproche les êtres des différents peuples.

L'enseignement des langues étrangères est l'outil par excellence de l'ouverture et de l'intérêt pour tout ce qui est différent, pour tout autre que moi; c'est une mission pédagogique capitale en cette époque de conflits sociaux, petits et grands.

3. Développement de la langue.

Vers sept ans, le lien intime avec la langue maternelle est généralement parfait. C'est donc le moment de faire comprendre à l'enfant qu'il y a des personnes qui parlent une autre langue et qu'il peut apprendre une autre langue. A cet âge, l'organisation linguistique encore souple, tant psychique que physique, permet à l'enfant de garder une flexibilité et une souplesse dans la parole, la pensée et les émotions, qui auront une incidence positive sur sa vie ultérieure, surtout au plan social. L'enfant est en mesure de se familiariser avec des sons étrangers, avec la même force que celle qui lui a permis d'acquérir sa langue maternelle. Le mimétisme permet à l'enfant de vivre dans un véritable flux linguistique. Il assimile la richesse spécifique des sons et la structure de la langue pour arriver à une compréhension globale, intuitive qui forme la base de toute sa relation avec la langue étrangère.

Entre neuf et dix ans, le pouvoir de mimétisme décroît de manière telle qu'il faut donner une impulsion nouvelle à l'approche des langues étrangères. Jusqu'à présent, l'enfant a appréhendé la langue au moyen de tous ses sens. Les enfants sentent maintenant le besoin de se libérer de ce flux au sein duquel ils se sentaient protégés et portés.

La relation vis-à-vis de la langue - jusqu'à présent essentiellement émotive - se modifie; la capacité linguistique intuitive (le principe du mimétisme) disparaît pour faire place au désir de comprendre. L'enfant s'intéresse à la notion qu'exprime le mot. Une attitude plus consciente vis-à-vis du monde se développe (119), les choses doivent être clairement définies. Le fait d'écrire et de lire des textes connus rencontre cette nouvelle attitude.

Jusqu'à douze ans, il importe que l'enfant assimile l'élément imagé de la langue étrangère. On raconte, lentement, avec tout le corps, en faisant appel à la faculté de se mettre à la place d'autrui et à la sensibilité au beau. L'imagination des enfants reste l'accès par excellence pour comprendre et parler la langue étrangère. Il importe que les images utilisées ne se limitent pas à de pures données statiques mais qu'elles stimulent l'imagination, dans le sens de la créativité.

C. Objectifs finaux
1. Ecouter et lire
Aptitudes de base
LF 1 Les enfants peuvent écouter activement des récits et des exposés simples.
LF 2 Les enfants peuvent lire et comprendre des textes simples à leur niveau.
LF 3* Les enfants sont ouverts à la parole et à l'écrit et éprouvent du plaisir et de la satisfaction en écoutant la sonorité étrangère.

Assimilation de la langue
LF 4 Les enfants peuvent traduire de façon compréhensive des récits et exposés simples en reproduisant le contenu en leurs propres mots dans leur langue maternelle.
LF 5 Les enfants peuvent vivre un personnage d'une pièce de théâtre ou d'une histoire.
LF 6 Les enfants peuvent chercher la signification d'un mot dans un lexique bilingue simple.

2. Parler et écrire
Aptitudes de base
LF 7 Les enfants peuvent s'exprimer distinctement selon le vocabulaire et la structure langagière acquis, ils articulent clairement et utilisent une intonation correcte.
LF 8* Les enfants sont prêts à remédier aux négligences dans la prononciation et l'articulation.
LF 9 Les enfants peuvent soigner leurs textes écrits en prêtant attention à l'orthographe (copier), la ponctuation (copier), l'écriture et les illustrations appropriées.
LF 10* Les enfants prêtent attention à un nombre limité de conventions d'orthographe : l'écriture de mots à orthographe constante, formes verbales, formes du pluriel, genre.
LF 11* Les enfants sont disposés à réexaminer leur propre texte et à l'améliorer si nécessaire.

S'exprimer par le langage
LF 12 Les enfants peuvent réciter des textes et des poèmes mémorisés en choeur et en solo, en prêtant attention à la prononciation et l'intonation correctes.
LF 13 Les enfants peuvent jouer dans une pièce de théâtre ou une forme de jeu simples.
LF 14* Les enfants sont prêts à tenir compte, lors de chaque énoncé, du fait que les autres doivent aussi pouvoir les comprendre.

3. La langue dans une situation communicative
LF 15 Les enfants peuvent engager une conversation simple, en maniant un vocabulaire simple concernant :
— des personnes, des animaux, des plantes;
— l'orientation dans le temps et dans l'espace;
— des espaces et des articles utilitaires.
LF 16* Les enfants sont prêts à écouter les autres et à prendre la parole.
LF 17* Les enfants manifestent une volonté et un intérêt pour comprendre l'autre.

4. Reflexion sur le langage
Grammaire

LF 18 Les enfants connaissent les temps d'un nombre limité de verbes courants : l'indicatif présent et le plus-que-parfait : être, avoir, les verbes réguliers terminés en -er.
LF 19 Les enfants peuvent discerner et reconnaître un nombre limité de parties du discours : verbes, substantifs, articles, pronoms personnels et pronoms possessifs.
LF 20 Les enfants connaissent, reconnaissent et peuvent appliquer des conventions simples dans des situations d'application simples :
— formes du pluriel des substantifs;
— adjectif féminin et masculin;
— phrase affirmative;
— négation;
— phrase interrogative.Richesse langagière
LF 21 Les enfants savent qu'en maîtrisant une langue ils peuvent communiquer dans une communauté déterminée.
LF 22 Les enfants peuvent s'imaginer ce que c'est de ne pas comprendre une langue.
LF 23 Les enfants peuvent comprendre que les mots et les modes d'expression peuvent avoir plusieurs et différents sens.
LF 24 Les enfants jouissent de manier différents « genres » linguistiques (tels que la poésie, la prose, le récit, la pièce de théâtre), modes d'expression, rimes et rythme.

Discipline : ouverture sur le monde

A. Concepts humains, pédagogiques et éducatifs

1. Contexte

Comme l'indique son nom, le champ de formation de cette branche est vaste et peut être envisagé sous les approches les plus divergentes. Dans le but de préciser la philosophie de la pédagogie R. Steiner en matière « d'ouverture sur le monde », situons d'abord cette discipline dans le contexte « Principes » (120).

L'ouverture sur le monde peut être conçue soit comme vaste cadre de référence pour tout l'enseignement soit comme discipline spécifique. La pédagogie de R. Steiner réserve une place aux deux approches. Il est toutefois crucial de ne pas se baser sur l'environnement de l'enfant mais bien sur son univers mental. Les critères qui en découlent ont des implications de taille, non seulement pour le choix du contenu et l'angle d'approche de la matière « ouverture sur le monde » mais aussi pour les objectifs de développement et les objectifs finaux.

La pédagogie R. Steiner ne conçoit pas uniquement l'univers mental comme le mode propre à l'enfant de traiter les expériences faites dans son environnement. On part du principe que ce mode est étroitement lié aux capacités propres à une certaine catégorie d'âge. Chaque catégorie d'âge se caractérise en effet par des capacités spécifiques qui doivent être alimentées par l'environnement et l'entourage pour pouvoir se développer pleinement.

Dans le processus éducatif, l'accent ne se porte donc pas sur ce que l'environnement et l'entourage font assimiler à l'enfant (par exemple l'enfant comme groupe-cible dans les campagnes publicitaires); l'objectif est surtout de rencontrer les exigences que le développement de l'enfant pose à son entourage. Lorsque l'environnement n'offre pas à l'enfant les éléments dont il a besoin - et à nos yeux, cela se produit de plus en plus fréquemment - l'éducateur a pour mission d'offrir cet enrichissement C'est la raison pour laquelle l'environnement de l'enfant, tel qu'offert par la société actuelle, n'a pas dans la pédagogie R. Steiner, le rôle qui lui est dévolu dans d'autres formes d'enseignement. Les éléments qui sont dérivés de cet environnement et qui ne contribuent pas réellement au développement général équilibré de l'enfant ne sont dès lors pas repris dans la discipline »Ouverture sur le Monde ».

La pédagogie R. Steiner se veut en effet de développer pleinement, dans chaque phase de développement, les capacités qui sont présentes dans la phase en question. Le choix se porte sur un accompagnement aidant l'enfant à développer une base équilibrée pour franchir l'étape suivante vers la maturité.

Ceci ne signifie nullement que la pédagogie R. Steiner éduque les enfants pour en faire des étrangers au monde. Les Principes indiquent les différentes façons dont les écoles satisfont aux attentes sociales telles que l'éducation à la consommation, l'environnement et autres. La pédagogie R. Steiner y répond aussi, fût-ce différemment. La spécificité ne réside pas dans la quantité de conditions sociales qui doivent être rencontrées mais bien dans la façon de répondre à la multiplicité de ces conditions présentes implicitement dans les différentes branches. Ainsi, l'école maternelle ne s'attache pas à certaines attitudes, généralement évolutives), à l'égard une problématique sociale spécifique telle que la diversité ethnique et culturelle, le souci de l'environnement etc. Ces éléments ne sont pas négligés pour autant : ils sont pris en compte mais non en examinant et en explicitant l'expression spécifique de certaines évolutions auquel l'adulte est confronté dans la société d'aujourd'hui. Le choix se porte sur la prise de connaissance de l'enfant avec les tendances et les formes de base qui en sont le fondement et qui ont bien un lien avec son univers mental. Tant au plan cognitif qu'au plan de la véritable expérience humaine et de la capacité de jugement, l'étude de tels phénomènes nécessite en effet une assise suffisante qui ne s'acquiert qu'au fil des ans. Conformément au niveau de développement dans l'enseignement secondaire, ces phénomènes sont alors examinés à ce moment.

Nous avons cité ainsi les principales différences avec les conceptions et les principes des autres systèmes d'enseignement. Pour plus de détails, nous vous renvoyons à la bibliographie du programme de cours.

En bref, cela signifie que :

— le développement général de l'enfant et son univers mental indiquent les contenus de matière et les formes d'enseignement dont il a besoin pour continuer à se développer de manière équilibrée;

— les contenus des matières et les formes d'enseignement sont choisis en fonction de leur apport au développement harmonieux de la pensée, de l'émotion et de la volonté de l'enfant;

— sont explicitement présents dans la matière de développement : la connaissance et la connaissance de soi, dans leur entourage et en relation avec cet entourage; les aptitudes permettant une interaction avec cet entourage et une attitude positive à l'égard de certains aspects de l'entourage et de soi-même. On ne se base pas sur des expressions concrètes dans l'environnement de l'enfant mais bien sur les formes et tendances générales qui en sont à la base et qui répondent aux besoins de l'enfant;

— la connaissance, la compréhension et les aptitudes sont liées au fait de susciter et de développer une attitude d'admiration, de respect et d'intérêt vis-à-vis du monde.

2. La conception de l'homme et du monde

Dans le but d'expliciter notre conception de la discipline « Ouverture sur le Monde », décrivons quelques notions importantes. Ces termes sont usuels mais sont dotés d'un accent propre dans ce projet éducatif.

Le développement général de l'enfant

Par les mots « développement général », on entend ici le développement physique, psychique et mental que traverse chaque être et qui est régi par les mêmes lois pour chacun d'entre nous. Sont donc décrites ici les modifications substantielles que subissent la morphologie, la vie émotive, la volonté et le mode de pensée pendant les différentes phases de la vie de l'homme.

Des différences individuelles s'exprimant en développement accéléré ou ralenti ne sont pas retenues à dessein lorsque l'on parle de développement général. Ces aspects individuels reçoivent la place qui leur revient dans un autre cadre comme par exemple dans les situations concrètes au niveau de l'école, de la classe ou du cours.

La définition d'une matière prend également en compte le lien entre le développement de l'enfant, de l'humanité et le monde dans son ensemble. On admet qu'il existe un lien entre l'évolution de la conscience de l'humanité et le développement de la conscience de l'enfant. La majeure partie de la matière du développement se compose donc des aspects liés aux dimensions et tendances essentielles dans l'évolution de l'homme et celle de la terre dans sa totalité. Cet aspect est approfondi dans le point 3 : le développement de l'enfant en matière de perception de la réalité ».

L'univers mental

Une explication de cette notion se justifie dans la mesure où la branche « ouverture sur le monde » tient en premier lieu compte de l'univers mental de l'enfant. De manière générale, tant des facteurs subjectifs qu'objectifs jouent un rôle dans l'univers mental de l'enfant. Des facteurs subjectifs sont alors les capacités, préférences, intérêts individuels ou expériences causées par l'entourage. Ils jouent occasionnellement un rôle dans l'enseignement. Mais le principe primordial pour la discipline »Ouverture sur le Monde » est le facteur objectif qu'est la façon dont un enfant ressent le monde, une façon qui est fonction de la pensée, du sentiment et des agissements propres à une certaine catégorie d'âge. La notion d'imagination ou de créativité est également vue en relation avec le développement général de l'enfant. Les éléments de liberté, d'individualité et d'originalité sont caractéristiques de l'imagination ou de la créativité d'un adulte. L'enfant par contre est créatif mais au départ d'une toute autre motivation et dans un tout autre objectif. Son imagination et sa créativité sont essentiellement fonction de son développement général. En répondant aux questions et intérêts inconscients propres à chaque catégorie d'âge, l'enfant individuel apprend à connaître le monde d'une manière et d'une forme telles qu'il le vit réellement : admiration, moments de représentation intérieure, connaissance, moments d'appréhension sensorielle, reconnaissance, association et intérêts sont en interaction.

La relation environnement-univers mental

Le monde actuel offre de plus en plus ce qui ne convient pas à l'univers de l'enfant. La pédagogie R. Steiner place le jeune enfant dans un monde offrant à la fois à l'enfant tendresse, transparence, cohésion et multiplicité.

Ainsi par exemple, le jeune enfant n'a que peu d'occasions d'expérimenter les processus de la nature et du travail (121) (l'appréhension sensorielle accompagnatrice). De nombreux enfants n'ont de contacts avec la nature que lorsqu'on les emmène dans un parc ou une ferme pour enfants. Le travail domestique et autre est largement automatisé et électrifié ce qui ne permet plus de déceler la cohésion logique et le sens des actes. Combler cette lacune est donc l'un des objectifs de l'enseignement maternel dans notre pédagogie. On crée délibérément, pour le jeune enfant et l'enfant, une situation d'enseignement qui se rapproche, en termes de climat, du climat familial-providence. Sans confirmer les schémas de rôle - toutes les activités sont exercées par les filles et les garçons et dirigées par un homme ou une femme -, on peut affirmer que des occupations domestiques (122) exercées en concertation réciproque sont d'excellents outils pédagogiques pour cette catégorie d'âge. Les enfants plus âgés sont eux confrontés au rôle imposé de consommateur, à l'exigence rapide de l'indépendance de la connaissance de soi et de l'autodéfense.

Ces caractéristiques succinctes ne se veulent pas un jugement de valeur de l'évolution sociale-même. Mais comme le stipulent également les principes des objectifs finaux du décret : les enfants ne vivent pas sur une île. Il faut donc constater quelles sont les influences extérieures qui aident au développement de l'enfant et quelles sont celles qui représentent un handicap.

La notion de monde

Le terme « monde » peut viser tout ce qui se déroule dans la vie quotidienne « l'environnement et son appréhension subjective - l'univers mental propre ». La perception sensorielle directe et l'expérience immédiate de l'individu priment à cet égard. L'optique se modifie totalement lorsque le terme désigne la terre en tant qu'organisme en développement, doté de son environnement cosmique, de sa biosphère, de sa vie culturelle et sociale. Cette donnée ne répond plus bien sûr à la faculté de perception et d'expérimentation sensorielle directe de l'individu. Une faculté de représentation intérieure et une « compassion » émotive différenciée sont alors un complément indispensable. Pour ces deux approches, il faut toutefois savoir que les limites du monde subjectif propre dépendent en premier lieu de la façon dont on élargit son univers mental et son horizon mental.

La discipline »Ouverture sur le Monde » offre à l'enfant la possibilité de transformer son propre monde subjectif en une capacité d'appréhension et une conception objective du monde. Dans la pédagogie R. Steiner, l'école maternelle et l'école primaire jouent un premier rôle à cet égard. Elles se basent sur la notion de monde dans sa signification large, dépassant celle de l'individu. Dans la pédagogie R. Steiner, l'ouverture sur le monde ne se limite donc pas à l'environnement physique, social et culturel de l'enfant mais choisit ces éléments du champ spatial, temporel et socioculturel de la terre nécessaires au développement général de l'enfant.

La relation homme et monde dans le cadre de l'ouverture sur le monde

La constitution du programme répond également à une vision spécifique de la cohésion entre homme et monde. L'homme ne fait pas uniquement partie du monde, il est également le point de départ général et dès lors présent en permanence comme point de référence. D'une part, le lien avec le monde est perçu au travers de soi, de son psychisme propre et de son propre développement : connaissance, compréhension et appréhension du monde impliquent aussi connaissance de soi, compréhension de soi-même et perception de soi.

D'autre part, on ne se borne pas à l'individu limité dans le temps et l'espace : on accède au niveau humain général. Dans la richesse de la diversité des formes de présentation, on découvre ce qui unit les hommes et ce qui unit l'homme à la terre : l'unité dans la diversité. Ainsi par exemple, la zoologie peut être mise en relation avec la stature de l'homme, la biologie avec le développement psychologique, l'histoire avec le développement de la conscience.

3. Le développement de l'enfant en matière de perception de la réalité (123)

Dans certaines phases de son développement, l'enfant est réceptif pour apprendre certains aspects du monde sous une forme spécifique. Ce n'est pas uniquement l'appréhension cognitive de l'information qui joue un rôle déterminant à cet égard. Ce qui est plus important, c'est que cette information puisse également être traitée dans la vie émotionnelle. Se sentir impliqué, s'intéresser, respecter et comprendre ne deviennent réalité que lorsque la connaissance et l'aptitude trouvent également une base dans la vie émotionnelle.

La forme et le contenu des faits et phénomènes sont choisis de manière telle à ce que l'enfant se sente impliqué affectivement et puisse construire ses propres représentations et images intérieures sans devoir se distancier prématurément en portant un jugement ou en retenant des schémas explicatifs.

Le mode de perception du jeune enfant se caractérise par une faculté de perception extrêmement sensible, une prise de conscience naissante s'accompagnant d'une importante faculté d'identification et d'une forte activité de la volonté qui s'exprime dans les mouvements physiques. Le jeune enfant se sent un avec l'entourage. Il assimile directement ce qu'il perçoit autour de lui et qui donne lieu à ses actes. Il vit dans une perception sensomotrice, à savoir une perception sensorielle accompagnatrice. L'enfant vit dans le monde par l'imitation.

Dès la première année primaire et jusqu'à neuf ans environ, se déroule le passage de la perception sensomotrice à la perception intérieure. Les processus, les événements, les phénomènes sont élevés au niveau de la représentation et peuvent à nouveau être évoqués par une activité ciblée de la mémoire. Grâce à son imagination, l'enfant construit lui-même des images et développe progressivement un monde de représentation intérieure propre. Cette activité peut être considérée comme une faculté de perception orientée vers l'intérieur. Cette faculté est caractéristique de toute la deuxième période (7 à 14 ans). Pour développer la pensée et les actes, le récit imagé peut être utilisé comme moyen pédagogique. La perception et la pensée imagée sont de prime abord influencées et dirigées par la vie affective. Les termes « sentiments » et « vie affective » ne sont pas utilisés ici dans le sens de sentiment et d'émotionnalité. Ils désignent la faculté de vivre une riche gamme de sentiments. L'enfant a ainsi la possibilité d'établir de multiples façons un lien avec les différents phénomènes dans le monde. Au fur et à mesure que ce processus se développera, l'enfant différenciera sa perception du monde et s'en détachera sans pour autant perdre le sentiment de solidarité.

Vers dix ans, l'enfant est en mesure d'élargir davantage son image du monde grâce à sa faculté de représentation. Progressivement, il établit un lien plus libre et plus réel avec le monde qui l'entoure.

Entre douze et quatorze ans, l'être acquiert une nouvelle relation avec le monde (124). Dans la volonté s'exprime une tendance manifeste à l'indépendance : le besoin intérieur de construire sa propre image du monde par la voie du jugement. Ce qui donne d'abord naissance à un jugement perceptif permettant de saisir l'essence d'un objet concret et d'établir le lien avec la notion correspondante. Cette façon de juger est utilisée par exemple dans la discipline « Langue » pour la découverte des règles grammaticales, la structure de la phrase, etc.. De plus, une intensification de la volonté donne lieu à la capacité de découvrir la nécessité intérieure dans les faits et les phénomènes, de comprendre par exemple les liens causaux entre les phénomènes naturels et les faits historiques. La vie émotionnelle peut jouer un

rôle positif dans ces processus lorsqu'elle agit en tant qu'élément pondérateur. Ce qui suppose une certaine maîtrise de la faculté de représentation telle que visée dans la phase précédente. Ces deux formes de jugements sous-tendent une volonté exercée et une vie émotive exercée permettant de vivre grâce à une imagination dirigée les phénomènes, les faits ou les événements.

La période délicate pour l'éducation à la volonté se situe dans la première période de sept ans étant donné que le mouvement extérieur est sollicité par le mimétisme. Une vie émotive riche se construit au cours de la deuxième période de sept ans, l'activité de la volonté et l'imagination étant sublimées et sous-tendant ensemble la pensée imagée en mouvement. Le passage à la troisième période de sept ans constitue l'amorce de la mise en place progressive de la faculté de jugement. Une activité concentrée de la volonté, axée sur la perception, et la souplesse de la faculté de se représenter les choses permettent à l'enfant de pénétrer les lois propres aux phénomènes. Sans ces aptitudes, le jugement et toute la relation avec la réalité restent superficiels et subjectifs (125).

4. Conséquences pédagogiques

Dans la pédagogie R. Steiner, l'ouverture sur le monde a pour objectif principal l'éveil de la connaissance et l'approfondissement du lien avec la réalité. Etant donné que l'accent se porte sur l'univers mental, surtout dans sa cohésion avec le développement général (126), la fonction, le contenu et l'approche de la matière Ouverture sur le monde évoluent nécessairement de concert avec ce développement général. A l'école primaire, il s'agit principalement de sauvegarder cette attitude d'admiration, de respect et d'intérêt et de développer une faculté souple et appropriée de représentation des choses. L'enseignement secondaire poursuit dans cette voie au plan de la formation de la compréhension et du jugement.

Pour le jeune enfant, l'ouverture sur le monde offre un cadre de référence pour tout l'enseignement; dès sept ans, commence un processus de répartition et de transition vers des branches basées sur les différentes disciplines scientifiques telles que la physique, l'histoire et la géologie. Parallèlement à l'évolution de l'enfant, une transition progressive s'opère de l'une à l'autre forme de l'enseignement axé sur le monde. Un changement de conception correspond également à un changement du processus de pensée. L'enfant évolue de la pensée imagée vers la pensée sous forme de notions et les premières formes d'abstraction.

Le passage vers les différentes « branches » et processus de réflexion ne se fait pas au même moment ni dans une même mesure pour toutes les branches. En raison de sa spécificité, chaque branche exerce, outre son aspect purement cognitif, une influence spécifique sur le développement général de l'enfant. L'enfant accroît ses connaissances et ses aptitudes dans certains domaines mais développe simultanément sa volonté et sa vie émotive dans une certaine direction, grâce à la matière. On offre donc, au moment de certains développements, des contenus et des formes d'apprentissage qui soutiennent adéquatement ces processus, tant par la réflexion, la sensibilité que la volonté.

La langue et le calcul par exemple apparaîtront plus rapidement comme des branches distinctes présentant un degré d'abstraction plus élevé que d'autres branches, et ce sur la base de leurs caractéristiques qualitatives intrinsèques. La géographie et l'histoire ne se développeront que plus tard; la physique ne sera abordée qu'en sixième - même si l'enfant a, au cours des années précédentes et dans une optique et un contexte totalement différents appris à connaître des phénomènes tels que la chaleur, le froid, la lumière et la couleur. Ce choix se fait sur la base d'un exercice scientifique à base phénoménologique. Cette approche phénoménologique ne se situe pas à côté ou en dehors de l'exercice scientifique classique. Elle se base en premier lieu sur les résultats de la science classique mais souhaite l'approfondir davantage, principalement au plan de la pensée et des schémas explicatifs (127). A partir de douze ans, on perçoit les phénomènes de manière exacte et spontanée, sans y lier prématurément des schémas de pensée théoriques et abstraits.

A titre d'illustration, explicitons brièvement l'évolution du contenu et du principe de la narration : d'un récit à l'histoire. La fable offre à l'enfant de maternelle et à celui qui vient d'entrer en primaire une ouverture sur le monde et sur tout ce qui y est lié. Dans les fables et les légendes, les relations entre hommes et animaux et entre hommes et plantes sont différenciées au plan caractériel. De plus, par des récits notamment de l'Ancien Testament, des mythologies germaniques ou nordiques, l'enfant apprend à connaître des notions qui décrivent l'évolution de l'humanité dans le temps. Au cours des années scolaires suivantes, les récits mythologiques et historiques orientaux, grecs et romains donnent une première forme d'histoire. On arrive ainsi en sixième année primaire à une branche d'histoire qui décrit les faits le plus précisément possible et qui met en exergue la cause et les conséquences des événements. On étudie donc successivement le Moyen-Age, l'époque moderne et l'époque contemporaine (en 6e, 7e et 8e année) (128).

Il existe également des liens avec les branches qui suivent : biologie, géologie. Ici aussi la narration évoque implicitement un riche éventail de concepts de l'homme, de la nature, de la technique et de la société.

On distingue trois approches en fonction de la phase d'évolution. L'essence même de ces trois approches peut se caractériser comme suit :

Enfants de l'école maternelle et primaire :

— les enfants sont en liaison avec le monde grâce aux actes et au sentiment que le monde est bon;

— le principe pédagogique est le mimétisme

— tout ce que fait l'instituteur et moins ce qu'il dit influence l'enfant.

Deuxième période de sept ans :

— la porte d'accès à l'enfant de sept à quatorze ans est la perception de la beauté du monde grâce à la pensée imagée et aux actes essentiellement artistiques.

— le principe pédagogique est la faculté de mimétisme basée sur un sentiment de respect

— l'instituteur guide l'enfant grâce au récit imagé et fait appel à sa vie émotionnelle.

Troisième période de sept ans :

-— à partir de quatorze ans, la demande de la vérité et de la légitimité dans le monde occupe une place centrale pour le jeune qui se forge une image du monde au travers du jugement;

— le principe pédagogique est l'intérêt

— l'intérêt de l'élève est suscité par l'engagement personnel de l'enseignant et la faculté qu'a ce dernier d'associer l'enfant à la branche dispensée.

Ces conceptions ne peuvent être interprétées comme une série d'optiques statiques ayant un point de départ et un aboutissement clairement définis. Elles évoluent en effet de concert avec le développement général des enfants. Les enfants qui sont pratiquement mûrs pour l'école développeront par exemple un monde de représentation intérieure plus riche. La nécessité d'arriver à la perception et à la formation de la compréhension, par les actes, diminue. L'importance du narratif comme principe pédagogique s'accroît.

Une différenciation est également souhaitable au sein des différentes phases. Ainsi vers dix ans, l'enfant franchit une nouvelle étape dans sa relation avec le monde : il est en mesure d'adopter une attitude plus indépendante face au monde grâce à la perception de son moi. Une approche plus concrète et plus structurée est dès lors envisageable, ce qui se traduit dans le programme par une différenciation de la discipline »Ouverture sur le Monde» (129) en géographique, histoire, zoologie, biologie et physique.

5. Justification des objectifs de développement et objectifs finaux propres.

On peut résumer la vision décrite ci-avant du développement de la perception de la réalité de l'enfant par les notions de discontinuité et de métamorphose.

Pour l'ouverture sur le monde, la connaissance des faits et les aptitudes en fonction d'un intérêt et d'un regard admiratif sur le monde occupent une place centrale. A cette fin, la connaissance, les aptitudes et les attitudes que l'on attend de l'enfant se rapprochent de plus en plus de l'image générale de développement d'une certaine catégorie d'âge. Elles n'anticipent pas directement sur les connaissances et aptitudes spécifiques dont l'enfant aura besoin comme adulte.

Le processus de prise de conscience du jeune enfant se déroule entièrement dans le sentiment de solidarité avec le monde qui l'entoure et dans la perception du monde comme un ensemble cohérent où chaque chose a sa place. Les objectifs de développement du jeune enfant sont dès lors orientés sur l'apprentissage progressif de l'ordonnancement de ce que l'enfant perçoit et expérimente, grâce à la perception sensorielle accompagnatrice.

La répartition des objectifs de développement indique uniquement les aspects du monde qui sont étudiés.

Dans chaque domaine, l'accent se porte non seulement sur la dénomination, la reconnaissance et le respect pour les hommes et les animaux mais aussi sur les éléments d'imagination et de jeu auxquels donne lieu le rapport avec la réalité.

La structure des objectifs finaux présente une différenciation plus prononcée dans les différents domaines. Cette approche aboutit en sixième année (130) à encourager une perception exacte et spontanée des phénomènes et des liens causaux (les plus explicites en physique). L'enseignement secondaire poursuit dans cette voie dans les autres branches.

Dans tout le parcours de l'école maternelle et primaire vers le secondaire, les branches et les parties de branches évoluent progressivement vers les différentes disciplines scientifiques et techniques. Ce qui permet de guider le passage vers la vie sociale de l'adulte - professionnel ou en poursuivant des études.

De plus, le processus de l'apprentissage est essentiel dans son ensemble : créer des impressions grâce à la perception, à la représentation et à la substitution (131), mémoriser, exercer et traiter (également de manière artistique) et puis stocker dans la mémoire à long terme. Ce n'est qu'à ce moment que l'acquis pourra se déployer comme aptitude dans une phase ultérieure du développement, de manière modifiée et dans des champs d'application totalement différents (132).

Les objectifs finaux formulés en fonction des élèves ne peuvent que décrire des connaissances et aptitudes pour l'Ouverture sur le monde qui sont tangibles après l'école primaire. La majeure partie de la matière qui y a été assimilée est déjà intégrée dans le développement intérieur et n'est plus présente sous sa forme initiale, tangible.

La structure décrite ci-après des objectifs de développement et des objectifs finaux propres essaie de donner une image proche des concepts pédagogiques et éducatifs propres.

Il va de soi que d'autres subdivisons s'opéreront encore dans le programme et la pratique avec des doubles emplois auxquels nulle subdivision ne peut échapper.

Dans « l'homme et la nature », les objectifs finaux indiquent les aptitudes générales acquises par l'enfant. Ce qui répond à la relation entre Ouverture sur le monde et incidence sur la pédagogie au départ de l'exercice scientifique phénoménologique.

Différents niveaux de formation à la compréhension se traduisent dans les différentes sous-parties. Chaque sous-partie attache de manière implicite une attention particulière à l'éducation à l'environnement, par une attitude de respect et d'estime pour tout élément de la nature.

Sont examinés ensuite : l'homme, l'animal, la plante, les roches et les paysages, le temps et le climat ainsi que les phénomènes physiques.

Le terme « formation technique » a été choisi parce qu'à l'école primaire, on met l'accent sur la valeur d'ouverture sur le monde émanant de l'exercice de certaines techniques; apprendre en faisant. La création d'un ouvrage permet l'accès à la connaissance théorique. Ces techniques ne sont donc pas considérées comme de l'artisanat pur mais bien en fonction du potentiel de développement qu'elles comportent. Il s'agit principalement de techniques et d'outils avec lesquels l'enfant peut travailler concrètement et directement. Ils sont en effet le plus proche du monde de l'enfant. L'enfant peut également reconnaître dans les matériaux le lien avec l'origine naturelle, ce qui permet à l'enfant de comprendre le processus dans sa totalité.

B. Objectifs de développement

1. L'homme et la nature

Les jeunes enfants

OM 1 peuvent nommer des personnes, des animaux et des plantes connus et familiers et entretenir des rapports avec eux d'une manière appropriée (133).

OM 2 montrent en agissant qu'ils peuvent intégrer d'un manière imaginative et sensée dans leur monde d'exploration et d'imagination des personnes, des animaux et des plantes connus et familiers.

OM 3 peuvent témoigner de leur prise de conscience que dans le développement des hommes, des animaux et des plantes la phase d'être jeune, petit ou d'avoir besoin de soins précède la phase d'être adulte, grand et de prendre soin.

OM 4 peuvent percevoir et nommer les différentes conditions atmosphériques, et ce de façon ponctuelle :
— montrent en agissant dans un contexte de mouvement ou de jeu qu'ils peuvent intégrer dans leur monde d'exploration et d'imagination ces aspects de la nature;
— peuvent en donner, lorsque l'occasion se présente, les conséquences pour eux-mêmes.

OM 5 peuvent nommer des matières familières et les manier d'une façon pertinente et appropriée.

OM 6 montrent en agissant dans un contexte de mouvement ou de jeu qu'ils peuvent intégrer d'un manière imaginative et sensée des matières familières dans leur monde d'exploration et d'imagination.

OM 7 peuvent indiquer par eux-mêmes les parties du corps en rapport avec l'ouïe, la vue, l'odorat, le goût, et le toucher et peuvent utiliser ces sens d'une manière appropriée.

OM 8 montrent de par leur comportement vis-à-vis de la nature, des processus dans la nature et des phénomènes cosmiques : confiance, étonnement, curiosité et respect.
OM 9 présentent dans leurs rapports avec les hommes et la nature une attitude de souci et de respect.

2. Matériaux et objets
Les jeunes enfants
OM 10 peuvent dire des objets simples de leur environnement s'ils sont fabriqués en fer, pierre, bois, verre, papier, textile ou plastique.
OM 11 peuvent nommer ces objets.
OM 12 montrent en agissant dans un contexte ménager qu'ils comprennent la fonction d'objets simples de leur environnement.
OM 13 montrent en agissant dans un contexte de mouvement ou de jeu qu'ils peuvent intégrer d'un manière imaginative et sensée dans leur monde d'exploration et d'imagination des objets et des matériaux ou des actes basés sur certains objets ou matériaux.
OM 14 peuvent fabriquer une construction simple avec des matériaux connus et familiers; à cette occasion, ils font preuve de leur connaissance des matériaux, des outils et de la succession des actions.
OM 15 se montrent disposés à manier en sécurité les objets, matériaux et outillages de la classe.

3. Acquisition d'habitudes, hygiène et circulation
Les jeunes enfants :
OM 16 connaissent les règles de conduite observées en classe par rapport à la sécurité et peuvent les appliquer.
OM 17 montrent de bonnes habitudes en matière d'hygiène quotidienne.
OM 18 montrent de bonnes habitudes par rapport à l'alimentation et la consommation de boissons et savent entre autres dans une situation concrète et familière qu'ils peuvent tomber malades par l'absorption de certains produits et plantes.
OM 19 peuvent nommer des produits alimentaires et des vêtements et les manier avec respect et de façon appropriée.
OM 20 peuvent reconnaître chez eux-mêmes et chez les autres la différence entre être malade, être sain et être blessé.
OM 21 peuvent reconnaître dans des situations concrètes des comportements qui sont favorables ou nuisibles à leur santé.
OM 22 savent où ils peuvent jouer et où ils ne le peuvent pas selon les règles de l'école.
OM 23 sont conscients que la circulation présente des dangers.
OM 24 peuvent appliquer, avec encadrement dans l'environnement de l'école, des règles nécessaires de circulation.

4. Phénomènes socioculturels
Les jeunes enfants
OM 25 montrent dans des situations concrètes familières suffisamment de confiance en leurs propres potentialités.
OM 26 peuvent s'occuper de quelque chose d'une manière concentrée et orientée, également en compagnie d'autres :
— ils peuvent regarder et observer d'une façon orientée : différences de couleur, de forme et de direction;
— ils peuvent écouter sélectivement et d'une façon orientée, en éliminant les sons sans importance.
(voir également LN 1, FA 8, IM 17 jusqu'à 24 inclus)
OM 27 connaissent et comprennent les formes de fréquentation, les règles de vie et les conventions qu'ils doivent appliquer.
OM 28 peuvent se concerter avec l'aide d'un adulte connu et familier dans des situations concrètes, dans un contexte de mouvement, de jeu ou de soins.
OM 29 peuvent se tenir aux règles et conventions lors d'une activité ou d'un jeu.
OM 30 peuvent montrer leur sensibilité aux sentiments des autres.
OM 31 peuvent aider et acceptent, si nécessaire, l'aide des autres.
OM 32 peuvent se fréquenter, dans un contexte social, moteur et de jeu, sans avoir peur et en faisant preuve de respect et d'une confiance réciproque.
OM 33 développent une confiance dans le monde sur la base de la présence d'adultes familiers et des conventions et règles de conduite et de vie appliquées à l'école et en classe.
OM 34 font preuve en agissant d'une compréhension d'actions professionnelles reconnaissables et familières.
OM 35 font preuve en agissant d'une compréhension de la progression des actions ou des phases distinctives du comportement concerné.
OM 36 manifestent leur respect et leur gratitude envers le travail humain.
OM 37 montrent en agissant dans un contexte social, de mouvement ou de jeu qu'ils peuvent dans une situation concrète faire la différence entre donner, prendre, recevoir, acheter et vendre, échanger, prêter.
(voir également IM 29)

5. Orientation dans le temps
Les jeunes enfants :
OM 38 comprennent qu'« hier » est passé et que « demain » doit encore venir;
OM 39 montrent en mettant un nombre limité d'événements fixes connus et familiers dans un ordre chronologique exact qu'ils comprennent les concepts aujourd'hui, jour et nuit, matin et soir, avant-midi et après-midi (ou des synonymes).

OM 40 montrent la notion du temps :
— en agissant de manière réfléchie en fonction de l'activité suivante;
— en situant au cours de la journée un nombre limité d'événements ou d'activités fixes familiers dans un ordre chronologique exact.
— en mettant un nombre limité d'événements ou d'activités fixes familiers dans un ordre chronologique exact montrant ainsi leur compréhension de la notion semaine.
— en situant un événement qui est important pour eux dans les saisons, en utilisant les notions printemps, été, automne et hiver, des fêtes annuelles ou des événements ou activités typiques de la saison concernée.

OM 41 peuvent se rappeler au moins deux activités passées et les reclasser et situer dans leur ordre chronologique.

OM 42 peuvent prévoir dans le temps :
— en projetant une action et en exécutant l'action projetée au moment prévu;
— en planifiant au moins deux activités l'une après l'autre.

OM 43 peuvent adapter leur comportement à un horaire.

OM 44 peuvent attendre leur tour.

6. Orientation dans l'espace

Les jeunes enfants

OM 45 peuvent nommer dans un contexte social, de mouvement ou de jeu les parties du corps les plus importantes : la tête, le ventre, les bras, les mains, les doigts, les jambes, les orteils, les oreilles, les yeux, le nez et la bouche.
(voir également IM 1)

OM 46 peuvent manifester leur observation de la notion profondeur en montrant dans leurs actes qu'ils peuvent estimer combien d'espace leur propre corps occupe.
(voir également IM 46)

OM 47 peuvent manifester leur observation de la notion profondeur en montrant dans un contexte ménager, de mouvement ou de jeu qu'ils peuvent estimer combien d'espace un objet occupe.
(voir également IM 8, formation artistique dessin, EP)

OM 48 montrent en agissant dans un contexte ménager, de mouvement ou de jeu qu'ils comprennent le sens exact de directions et qualités dans l'espace : en dessus / en dessous, à côté, avant / arrière, entre, loin / près de, plus loin / plus près, grand / petit, plus grand / plus petit, épais / mince, plus épais / plus mince, lourd / léger, plus lourd / plus léger, plein / vide, beaucoup / peu, plus / moins.
(voir également IM 27 et IM 28)

OM 49 trouvent de manière autonome leur chemin dans un environnement familier.
(voir également IM 14)

OM 50 peuvent aménager un espace en fonction de leur jeu.
(voir également IM 15)

OM 51 peuvent, moyennant indications, mettre de l'ordre dans un espace limité.
(voir également IM 16)

C. Objectifs finaux

1. L'homme et la nature

L'homme

Les enfants

OM 1 peuvent décrire le physique de l'homme.

OM 2 peuvent décrire la fonction :
— de la tête par rapport au système nerveux-sensoriel, en particulier la fonction des organes des sens;
— du tronc par rapport au système rythmique et au métabolisme, entre autres la circulation et la respiration;
— des membres par rapport au système moteur.

L'animal

Les enfants

OM 3 peuvent décrire les propriétés physiques, le comportement et le mode de vie d'un certain nombre d'animaux.

OM 4 peuvent situer un nombre limité d'animaux dans leur environnement (la terre, l'eau et l'air).

OM 5* se rendent compte qu'il existe un lien entre les propriétés physiques d'un animal et son mode de vie et son environnement.

OM 6* se rendent compte de la dépendance de l'animal par rapport à son environnement.

La plante

Les enfants

OM 7 peuvent décrire les aspects extérieurs d'un nombre limité de plantes : ils peuvent localiser et nommer la racine, la tige, la feuille, la fleur, le fruit.

OM 8 peuvent décrire la fonction de la racine, tige, feuille, fleur, et du fruit.

OM 9 peuvent nommer un nombre limité de plantes selon leur degré de développement : algues, champignons, mousses, fougères; exemplairement les espèces végétales plus hautes (p.e. conifères, arbres feuillus, p.e. liliacées - rosacées).

OM 10* se rendent compte que la plante est dépendante du sol, de l'air, de la lumière, de la chaleur, de l'eau et du climat.

OM 11* se rendent compte que les hommes, les animaux, les plantes et les minéraux ont besoin l'un de l'autre pour leur survie.

Minéraux et paysages
Les enfants

OM 12 peuvent décrire et reconnaître, sur la base du paysage, la forme d'un massif granitique, d'un massif calcaire et les caractéristiques d'origine volcanique.
OM 13 peuvent faire la distinction entre granit, calcaire et pierre volcanique.
OM 14 peuvent illustrer grâce à des exemples simples que la forme d'un paysage est influencée par les minéraux présents et l'action de l'eau, du vent, de la chaleur et de l'homme.
OM 15 peuvent illustrer grâce à des exemples simples que la forme du paysage et la qualité de la pierre influencent le mode de vie des hommes.
OM 16 peuvent observer attentivement et spontanément avec tous leurs sens un nombre limité de phénomènes relatifs au paysage et reproduire leurs observations d'une manière systématique.
OM 17* montrent un intérêt dans la variété des paysages sur terre et peuvent les estimer pour leur beauté spécifique.

Temps et climat
Les enfants

OM 18 peuvent nommer et faire la distinction entre les phénomènes atmosphériques suivants : précipitation, quelques simples types de nuages, les vents en fonctions des points cardinaux.
OM 19 peuvent faire la distinction entre trois zones climatologiques et les situer sur la carte universelle : zone chaude, froide et tempérée.
OM 20 connaissent la différence entre temps et climat.
OM 21 peuvent décrire d'une manière simple le cycle de l'eau.
OM 22 peuvent observer attentivement et spontanément un nombre limité de phénomènes météorologiques et reproduire leurs observations.
(voir également Apprendre à étudier et Formation artistique)

Phénomènes physiques
Les enfants

OM 23 peuvent décrire de manière succincte et des exemples simples à l'appui quelques caractéristiques des phénomènes son, lumière, chaleur, électricité, magnétisme.
OM 24 peuvent observer (exemplairement) attentivement et spontanément un nombre limité de phénomènes physiques sur la base d'expériences (voir également Apprendre à étudier)
OM 25 peuvent formuler et noter leurs observations d'une façon systématique (voir également Apprendre à étudier)
OM 26 peuvent décrire les phénomènes dans leur contexte causal.

2. Formation technique
Les enfants

OM 27 peuvent faire une distinction entre des matériaux de base simples et les manier : entre autres papier, laine, coton, soie, jute, bois.
OM 28 manient les matériaux avec soin et respect.
OM 29 connaissent et maîtrisent des techniques de base simples faisant usage de ces matériaux et les outils nécessaires.
OM 30 peuvent manier, maintenir et ranger correctement et en toute sécurité les outils connus.
OM 31 comprennent le processus parce qu'ils savent
— à quelles conditions l'ouvrage doit satisfaire;
— quelles actions doivent être entreprises successivement;
— sont prêts à contrôler leur travail en observant de la même manière leur travail et celui des autres, à en prendre leurs distances, à différencier et à respecter ces travaux.
OM 32 peuvent intégrer fonctionnellement leur connaissance des matériaux, des techniques et des outils.
OM 33 peuvent exécuter un plan et avec accompagnement également leur propre plan en forme de croquis ou de patron.
OM 34* reconnaissent et estiment la beauté spécifique d'ouvrages réalisés avec l'aide des matériaux et des techniques susmentionnés.
OM 35* apprécient les techniques de base susmentionnées.

3. Santé, style de vie et circulation
Les enfants

OM 36 connaissent (exemplairement) le processus de production d'aliments, d'articles utilitaires ou de construction de logements.
OM 37* se rendent compte que l'alimentation, les vêtements, l'hébergement et les articles utilitaires dont l'homme a besoin, dépendent de processus naturels et du travail humain.
OM 38 témoignent du respect et de la reconnaissance envers ces processus naturels et pour le travail et le montrent en maniant soigneusement les matières précitées.
OM 39 témoignent du respect envers l'homme en sa qualité d'être humain et envers l'individu dans sa diversité mutuelle également par rapport à sa constitution et son état de santé (voir également Aptitudes sociales).
OM 40 connaissent les règles de conduite et les habitudes de l'école par rapport à une alimentation, un mode de vie et une hygiène saines.
OM 41* sont prêts à accorder une valeur positive à ce comportement.
OM 42 peuvent chercher du secours dans une situation d'urgence qui leur est claire, ou peuvent aider de leur propre initiative et sont disposés à se laisser aider lorsqu'ils ont mal ou sont malades. (voir également Aptitudes sociales)
OM 43 connaissent les règles de conduite de l'école en matière de sécurité et peuvent les appliquer.
OM 44* sont prêts à accorder une valeur positive à cette conduite.
OM 45 savent ce qu'on attend d'eux en cas d'alerte à l'école et peuvent le mettre en pratique.
OM 46 connaissent la situation de trafic dans les environs de l'école et peuvent s'y déplacer en sécurité.

OM 47 disposent d'une rapidité de réaction suffisante, savent conserver leur équilibre et ont un sens de la coordination; ils connaissent les règles de circulation pour les cyclistes et les piétons, afin de pouvoir se déplacer de manière autonome et en sécurité le long d'une route qui leur est familière. (voir également Education physique)

OM 48* se montrent dans leur comportement prêts à tenir compte d'autres usagers de la route.

4. Histoire

Les enfants

OM 49 peuvent se faire une idée concrète d'événements historiques et les reproduire par des mots et des images.

OM 50 peuvent exprimer de manière systématique les faits historiques traités. (en rapport avec la méthode indiquée dans « Apprendre à étudier »)

OM 51 peuvent s'investir dans le caractère dramatique-épique de l'histoire. (voir également Apprendre à étudier, Formation artistique : drame, récitation, dessin, peinture)

OM 52 peuvent représenter le temps de façon spatiale.

OM 53 peuvent décrire quelques aspects géographiques et historiques caractéristiques de leur environnement ou des environs de l'école.

OM 54 connaissent l'ordre chronologique de différentes périodes culturelles et peuvent en décrire, de façon concise, des caractéristiques :
— la culture orientale : Inde, Perse, Mésopotamie, Egypte;
— la culture grecque;
— la culture romaine;
— l'histoire médiévale.

OM 55 ont l'œil pour l'élément « évolution », parce qu'ils se rendent compte que les hommes qui vivaient jadis et à d'autres endroits se comportaient, éprouvaient et pensaient différemment des gens d'aujourd'hui.

OM 56 se rendent compte que certains éléments tels que le temps, des données géographiques, des idées, influencent les actes de l'homme.

OM 57 peuvent vivre des situations éloignées d'eux dans le temps et l'espace.

OM 58* sont prêts à le faire.

OM 59* montrent de l'intérêt pour le passé et un certain sens d'attachement au passé.

OM 60* sont conscients du fait que chaque culture a ses propres caractéristiques qui se traduisent dans la vie des hommes.

5. Géographie

Aspects spatiaux

Les enfants

WO 61 peuvent, à partir des mouvements et de la position du soleil, indiquer approximativement les directions du vent et, sur cette base, dessiner une rose des vents, tout en pouvant y indiquer les directions principales et intermédiaires.

OM 62 peuvent déterminer, lors d'une orientation dans la réalité, les points cardinaux (directions principales et intermédiaires) à un endroit qu'ils connaissent.

OM 63 connaissent la notion « échelle » et peuvent l'utiliser comme simple relation entre kilomètre et centimètre. (voir également MA 31)

OM 64 connaissent la notion « plan » et peuvent dresser le plan de leur propre environnement, de la classe, de l'école ou de leur propre maison.

OM 65 peuvent se décrire mutuellement une voie connue à suivre entre deux endroits de leur propre commune ou ville ou de la commune où se situe l'école. Ils peuvent indiquer ce trajet sur un plan.

OM 66 peuvent indiquer sur une carte leur propre ville, commune ou la commune où se situe leur école et en décrire quelques aspects géographiques et historiques typiques.

OM 67 connaissent les fleuves principaux de la Belgique et peuvent les indiquer sur la carte.

OM 68 peuvent indiquer sur une mappemonde les différents continents, les pôles, l'équateur, les tropiques et les mers qui entourent l'Europe.

OM 69 savent se représenter la mappemonde de façon qu'ils puissent situer facilement un continent dans une situation concrète.

Aspects politiques

Les enfants

OM 70 peuvent utiliser dans un contexte exact des notions telles que village, ville, région, province, pays et continent.

OM 71 savent se représenter la carte de la Flandre et de la Belgique, de sorte qu'ils puissent situer les provinces et les chefs-lieux de celles-ci dans une situation concrète.

OM 72 connaissent les principales villes de l'Europe et peuvent les indiquer sur une carte.

OM 73 savent se représenter la carte de l'Europe de façon qu'ils puissent y indiquer les pays concernés dans une situation concrète.

Aspects socio-économiques

Les enfants

OM 74 peuvent décrire (par des exemples) le chemin que parcourent des produits qu'ils utilisent eux-mêmes, de matière première à produit de consommation.

OM 75 se montrent attentifs, dans ce contexte :
— à l'aspect travail;
— au fait que les matières premières sont extraites du sol ou de la nature;
— aux aspects écologiques du processus de production, de distribution et de consommation;
— à la fonction du commerce et du secteur monétaire ou bancaire.

OM 76 peuvent illustrer à l'aide d'exemples simples que les hommes du monde entier sont interdépendants pour pouvoir répondre à leurs besoins.

OM 77 peuvent illustrer à l'aide d'exemples simples :
— qu'il existe une relation entre l'homme et son habitation sur terre;
— que l'homme peut mettre à son propre profit les possibilités offertes par le climat et le paysage.

OM 78 font preuve de respect et de compréhension pour les conditions et le mode de vie des autres hommes et des autres peuples.

Aptitudes générales

Les enfants

OM 79 peuvent rechercher des endroits dont ils ont fait connaissance pendant le cours sur une carte appropriée.

OM 80 peuvent consulter un atlas et peuvent, à cette fin :
— manier le registre alphabétique
(voir LN 7)
— manier des cartes simples en faisant usage de la direction des vents, de la légende et de l'échelle;

OM 81 peuvent consulter des sources simples adaptées à leur niveau, afin de s'informer sur la nature et la vie quotidienne des gens de la propre région, du propre pays et dans le monde entier.

6. Attitudes

Les enfants

OM 82* montrent de l'étonnement, de l'engagement spirituel, de l'intérêt et du respect envers la nature qui les entoure et envers les phénomènes naturels qui sont plus éloignés d'eux en temps et en espace.

OM 83* montrent de l'étonnement, de l'engagement spirituel, de l'intérêt et du respect envers les phénomènes culturels, sociaux et économiques de leur environnement et à des endroits qui sont plus éloignés d'eux en temps et en espace.

Discipline : mathématiques

A. Concepts humains, pédagogiques et éducatifs

1. Contexte

Dans la pédagogie R. Steiner, les mathématiques sont également déterminées en fonction des principes de l'Introduction (134) à la branche Mathématiques, à savoir le développement psychique et les besoins des enfants de l'école primaire, les exigences de la société et la spécificité de la discipline mathématique. La conception de la pédagogie R. Steiner sur le lien réciproque entre ces éléments diffère toutefois de la vision des concepteurs des objectifs finaux. Contenus de cours, objectifs de développement et objectifs finaux présenteront dès lors des points de divergence.

En fonction de la conception (implicite ou explicite) de l'être, il existe différentes conceptions de l'évolution de l'enfant à l'adulte. Dans la pédagogie R. Steiner, l'accent se porte sur un développement progressif (135) où prime la pleine maturation des capacités propres à chaque phase d'âge. Ceci signifie que certains contenus de cours, certaines approches ou modes de réflexion sont présentés à un moment donné du développement de l'enfant. A cet égard, la pédagogie R. Steiner se rapproche de la tendance actuelle qui ne veut pas placer trop tôt ou trop exagérément l'accent sur l'abstrait (136).

Le point de départ est un concept de développement (137) propre à la catégorie d'âge des enfants; ce qui implique que ce n'est pas l'environnement mais bien l'univers mental (138) de l'enfant qui est primordial pour faire participer les enfants de manière active. L'univers mental se détermine en premier lieu par la façon de penser, de ressentir et d'agir propre à une certaine catégorie d'âge. Il est évident que ce schéma de base est influencé par la nature individuelle de chaque enfant. Si dans la situation concrète de la classe et du cours, l'individu joue un rôle important, il ne vient qu'en deuxième place lorsqu'il est question de contenus des matières, d'objectifs de développement et d'objectifs finaux.

L'environnement est, bien plus que l'univers du vécu, tributaire de l'évolution sociale. C'est pourquoi la pédagogie R. Steiner ne sélectionne que les éléments de la réalité - et donc également de l'environnement ou de la discipline scientifique - qui sont utiles au développement général de l'enfant. C'est la raison aussi pour laquelle l'usage de la calculatrice de poche (139) ne se fait qu'en secondaire. En tant que technique « traditionnelle », le calcul mental et le calcul offrent aux jeunes de 12 ans un plus large éventail de moments de développement que l'utilisation de moyens techniques. Soulignons par exemple le développement de la volonté. C'est précisément dans l'exercice d'un travail de calcul concentré et important que les enfants sentent le pouvoir qu'ils acquièrent sur la matière. Ce qui est une expérience importante en termes de confiance en soi et d'indépendance (également indépendance par rapport à la technique).

Dans cette optique, priment donc pour l'évolution de l'enfant vers l'âge adulte (140), les aptitudes de base telles que le calcul mental, le calcul, l'évaluation, le système métrique, l'orientation spatiale, les applications pratiques et artistiques des aptitudes mathématiques et une attitude d'admiration, de curiosité et d'intérêt constant pour les mathématiques en tant que phénomène. Les applications technologiques spécifiques, qui évoluent généralement très rapidement, ne seront abordées que dans une phase ultérieure lorsque le bagage cognitif, la compréhension, l'indépendance de la volonté seront suffisamment assimilés pour utiliser ces techniques.

2. La conception des mathématiques

Les mathématiques ne sont pas considérées comme un ensemble de principes abstraits mais bien comme un cadre général qui donne vie à des aspects particuliers de la réalité : rythme, régularité et ordonnancement. Les mathématiques se développent au départ des actes humains réels. Elles naissent là où l'être est conscient des lois naturelles telles que le jour et la nuit, les saisons, la croissance des plantes, les coquillages et minéraux et les forces physiques telles que l'électricité, le magnétisme. C'est ce type de légitimité qui détermine des actes tels que le calcul. La capacité mathématique se libère lorsque l'être développe une prise de conscience de ces aspects.

Autre facette des mathématiques : celles-ci oscillent entre conventions générales et capacités individuelles, entre conventions et article Pouvoir retenir et reproduire une connaissance conventionnelle dépend fortement de l'aspect physique. Par contre, l'aspect artistique repose sur les qualités de l'être individuel comme personnalité globale. Le mode d'exercice des mathématiques est important. Même si l'on n'en est pas toujours conscient, les schémas mathématiques impliquent également des aspects socio-moraux. Ainsi les additions et les divisions peuvent être liées respectivement au geste de prendre et à celui de donner. Cet aspect implicite retient lui aussi l'attention.

Dans la confection du programme Mathématiques et donc également dans la description des objectifs de développement et des objectifs finaux, il est tenu compte de l'historique des mathématiques. L'enfant perçoit l'évolution de l'acte mathématique vers la pensée mathématique parallèlement au développement général propre à l'enfant.

3. Le développement de l'enfant et des mathématiques

Dès sept ans, l'enfant est en mesure de retenir des impressions et de les reproduire intérieurement. Initialement, cette faculté de reproduction fonctionne essentiellement en relation avec le mouvement et l'image structurée. L'apprentissage présente encore un caractère actif et émotionnel. Les mathématiques ont par excellence la branche où l'on apprend en faisant. En liant l'aspect moteur à l'aspect visuel, l'inconscient est lié au conscient. Les rythmes et schémas qui font la richesse du monde des nombres, comme par exemple dans les tables de multiplication et autres calculs, contribuent à l'acquisition de connaissances et d'aptitudes mais jouent en même temps un rôle considérable dans le développement de la conscience de l'enfant. (141)

Vers neuf ans commence la phase « moyenne » de l'école primaire. L'enfant prendra davantage conscience de sa personnalité et agira en conséquence. Il est à présent en mesure de vivre l'unité dans la diversité et inversement. Dans les mathématiques, cette faculté se traduit en termes d'apprendre à connaître et à utiliser par exemple les fractions ou les multiples. Cette étape dans la vie nécessite également une coordination nouvelle dans le monde, de sorte que la mesure du temps et de l'espace peut se faire plus concrètement.

Cet intérêt accru pour le monde et les aptitudes acquises progressivement en matière d'utilisation des chiffres permettent à l'enfant de résoudre des problèmes pratiques par exemple en matière de mesures, de poids et de représentation à l'échelle.

Au cours de sa douzième année, la pensée causale, première phase du développement de la faculté de jugement, se développe. Ainsi le commerce représente un aspect de la réalité où les causes et les conséquences sont tangibles de manière mathématique pour un enfant de douze ans. Parallèlement au calcul en pourcentages, se développe aussi le calcul commercial. La pensée enfantine peut ainsi se distancier d'une représentation directe, ce qui prépare la transition vers le monde de l'algèbre, du calcul avec des lettres et des nombres négatifs, un monde bien plus abstrait donc.

Un processus similaire de conversion modifie le dessin de figures en géométrie. Les figures géométriques dessinées à la main libre jusqu'à présent sont désormais intégrées dans la faculté de compréhension et construites avec la plus grande précision.

Selon le phasage du développement de l'enfant, les deux années suivantes sont considérées comme un approfondissement du processus lancé vers sept ans. C'est pourquoi en 7e et en 8e, on retrouve dans la pédagogie R. Steiner des contenus de cours qui font partie de l'enseignement primaire dans d'autres systèmes d'enseignement, comme par exemple les chiffres positifs et négatifs, la racine carrée et l'élévation à la puissance.

4. Conséquences pédagogiques

Dans tout le programme, les mathématiques oscillent entre deux extrêmes : l'apprentissage du conventionnel et l'exercice de l'artistique. Ces deux approches se retrouvent aussi bien dans le calcul - avec les caractéristiques et les lois des chiffres - que dans la géométrie - dans le domaine des formes et des figures.

Cette bipolarité des mathématiques est en parfaite concordance avec le champ de développement psychique décrit comme étant le tempérament (142). Le tempérament situe l'enfant entre le général, les qualités déterminées par l'hérédité, et la façon dont l'enfant individualisera ces qualités. Cette approche des mathématiques offre à l'enfant la possibilité de surmonter les simplismes et de développer de nouveaux aspects de sa personnalité.

Le calcul associe non seulement l'aspect quantitatif mais aussi le qualitatif. C'est pourquoi le calcul est également lié à la perception, même si l'aspect quantitatif l'emporte à un niveau plus schématique. Le calcul s'adresse à l'être dans sa globalité (l'être qui agit, qui vit et qui réfléchit). Le calcul peut, même lorsqu'il est un mouvement mental, être reconnu comme une activité humaine par celui qui calcule. Même si les notions utilisées deviennent vides de sens, elles peuvent encore représenter un monde idéal vécu en schémas, en relations visuelles et non visuelles, en lois.

La géométrie souligne davantage encore l'évolution de la forme musicale vers la forme géométrique. L'utilisation des formes géométriques dans leurs incommensurables variétés et en même temps dans leur conformité aux lois, jette les bases de l'appréhension de la beauté et de la précision. La joie de la beauté des formes développe une sensibilité aux relations et à l'équilibre, précurseur du sentiment de joie que les enfants ressentiront plus tard lorsqu'ils comprendront la logique géométrique.

Il existe également des liens clairs avec d'autres matières; le lien avec la réalité est donc préservé. Les rythmes et lois de l'enseignement des mathématiques se traduisent, sous leur forme artistique, dans la musique, le langage et l'eurythmie; dans leur forme pratique, dans l'ouverture sur le monde et l'éducation physique. Les formes et les figures se retrouvent sous leur forme artistique dans le dessin des figures (voir également la langue : écrire) et mouvements et sous une forme plus scientifique dans l'Ouverture sur le monde, comme dans la minéralogie.

5. Justification des objectifs de développement des objectifs finaux propres

En résumé, on peut dire que les objectifs finaux et les objectifs de développement des écoles R. Steiner se fondent sur une vision spécifique de l'homme et des qualités des différentes branches, également déterminées par les exigences de notre époque.

Le moment et la façon dont certains contenus sont abordés dépendent du stade de développement des enfants. En mathématiques par exemple, on essaie de dégager des possibilités de développement spécifiques pour l'enfant, afin de l'aider, tout en apprenant, à se développer physiquement et psychiquement. Il est tout aussi important de bien comprendre les phases de développement de l'enfant que les mathématiques. L'enfant sera en mesure d'établir un lien avec les lois et la beauté du monde des formes et des chiffres. L'enseignement des mathématiques offre la possibilité par excellence d'apprendre à travailler de manière ordonnée et systématique, de manière individuelle mais aussi en groupe. Ces objectifs finaux et ces objectifs de développement représentent pour l'enfant un véritable sésame pour son développement ultérieur.

5.1. Objectifs de développement

Pour le jeune enfant, les mathématiques sont synonyme de lien, par l'action, avec le rythme, la régularité et l'ordre. Les mathématiques sont en premier lieu une activité liée au corps et à l'émotionnel et présentent un caractère à la fois matériel et socio-moral. Dans ses actes et mouvements, l'enfant se rend compte de la quantité, du temps, de la succession, des mesures, des poids et des liens concrets et pratiques entre ces différentes notions. Les mathématiques ne sont pas traitées en tant que telles dans l'enseignement maternel et primaire. L'acte mathématique y est intégré dans la vie dans son ensemble et est lié au jeune enfant comme personnalité entière. L'aspect mathématique est bien sûr entièrement intégré dans les activités des autres branches.

C'est pourquoi la répartition suivante de la matière initiation aux mathématiques a été retenue :

— prise de connaissance de son corps et maîtrise du corps, comme base du mouvement intériorisé

— orientation dans le temps et l'espace : donner forme au temps et à l'espace par ses actes; comme base de l'acte intériorisé

— formation des notions : temps, dimensions, poids, distance, quantités, prendre et donner.

5.2. Objectifs finaux

Les propriétés et caractéristiques des mathématiques gagnent ici en importance comme discipline. On a dès lors opté pour une répartition qui y répond.

Les matières nombres, mesures et géométrie sont réparties en :

— conceptualisation, factualisation et langage mathématique comme base indispensable pour jongler avec les chiffres

— procédures permettant de s'exercer à jongler de différentes manières avec les chiffres.

Les objectifs finaux en matière de nombres portent sur la connaissance et la compréhension du monde des nombres :

— signification quantitative et qualités des différents nombres et types de groupes de nombres

— les opérations de base; addition, soustraction, multiplication et division, tant pour le calcul mental que pour le calcul écrit

— rapports et pourcentages.

Les mesures présentent un caractère actif et concret : distance, temps, température, poids sont mesurés. Pouvoir, dans une perspective mathématique, exercer une emprise sur le temps et sur l'espace occupe une place centrale.

Les premiers rudiments de la géométrie sont présents dès la première année, d'abord par le dessin des formes (voir formation artistique) où des figures d'abord simples puis progressivement plus compliquées sont dessinées à la main libre. En sixième année, le dessin de formes devient géométrie.

Les objectifs finaux en matière de stratégies et d'aptitudes à résoudre des problèmes ne sont pas une finalité en soi mais s'appliquent dans les domaines cités ci-avant : nombres, mesures et géométrie.

Et enfin, les attitudes s'appliquent à la branche dans son ensemble.

B. Objectifs de développement
1. Notion du corps - Maîtrise du corps
Les jeunes enfants peuvent, tout en agissant,

IM 1 indiquer les parties du corps les plus importantes
(voir également OM 45) :
— tête;
— yeux, oreilles, nez, bouche;
— bras, mains, doigts;
— jambes, pieds, orteils.

IM 2 estimer combien d'espace leur propre corps occupe
(voir également OM 46)

IM 3 mouvoir alternativement les bras et les jambes,
— en mouvements asymétriques, en les croisant
(voir également EP 9);
— dans des tâches motrices composées.

IM 4 exécuter de manière dosée et détendue et avec suffisamment de précision, des performances de petite motricité avec les doigts, dans de différentes situations.
(voir également EP 14 , FA 3, F 4, LN 22, OM 12, OM 13)

2. Orientation dans le temps et l'espace
Notion du temps – notion de la succession des actions dans le temps
Les jeunes enfants

IM 5 montrent qu'ils ont la notion du temps :
— puisqu'ils peuvent situer au cours de la journée un nombre restreint d'événements ou d'activités fixes familiers dans un ordre chronologique;
— en démontrant, à l'aide de la succession d'un nombre restreint d'événements ou d'activités fixes familiers, qu'ils comprennent la notion »semaine »;
— en situant un événement qui est important pour eux dans les saisons, en utilisant les notions printemps, été, automne, hiver, des fêtes annuelles ou d'événements ou activités typiques de la saison concernée.
(voir également EP 19 – 28, OM 40)

IM 6 peuvent indiquer les étapes successives dans une série d'actions qui leur est familière. (voir également EP 20, FA 4, FA 13, FA 18, FA 22, LN 24, OM 5, OM 12, OM 34, OM 35)

IM 7 peuvent utiliser ou comprendre des concepts portant sur la durée et l'orientation dans le temps :
— long – court;
— rapide – lent;
— jadis – plus tard;
— avant – après;
— d'abord – ensuite;
— matin – midi – soir;
— hier – aujourd'hui – demain.

Notion de l'espace – organisation de l'espace
Les jeunes enfants peuvent, tout en agissant :

IM 8 estimer combien d'espace un objet occupe.
(voir également EP 11, EP 12, EP 27, EP 30, EP 36, Formation artistique, OM 47)

IM 9 indiquer, en fonction d'une activité connue, la position de matériel familier dans un contexte ménager, moteur ou de jeu.

IM 10 utiliser ou comprendre des concepts adéquats :
— dans, sur, à côté de, entre;
— l'un sur l'autre;
— au-dessus, en-dessous;
— devant, derrière;
— loin(tain), proche / près de;
— long, court;
— à l'intérieur, à l'extérieur;
— en haut et en bas;
— haut - bas; plus haut – plus bas.

IM 11 trouver des solutions à un problème spatial, tout en se rendant compte des concepts suivants :
— longueur, largeur, profondeur;
— aspects d'équilibre;
— direction : gauche-droite.

IM 12 estimer des distances en fonction de leur mouvement ou du mouvement que fait l'objet qu'ils manient :
— enrouler et dérouler une corde à sauter;
— plier des bouts de tissus;
— des objets plus lourds tels que des planches, des bâtons, des bacs, des petites chaises.
(voir également EP 11)

IM 13 montrer qu'ils se réalisent que les choses ne changent pas, quel que soit leur emplacement ou leur rangement dans l'espace.

IM 14 trouver de manière autonome leur chemin dans un environnement familier
(voir également OM 49)

IM 15 aménager un espace en fonction de leur jeu
(voir également OM 50)

IM 16 moyennant indications, mettre de l'ordre dans un espace limité.
(voir également OM 51)

3. Concepts

Les jeunes enfants peuvent, dans un contexte ménager, social, moteur ou de jeu,

Observer et structurer

IM 17 observer des changements, des correspondances et des différences entre des objets, des phénomènes ou chez d'autres gens.

IM 18 comparer deux choses sur leur propriété qualitative.

IM 19 classer du matériel, des objets en fonction d'une caractéristique qualitative.

IM 20 rassembler du matériel, des objets sur base d'une ou de deux caractéristiques communes.

IM 21 structurer du matériel, des objets suivant le principe de correspondance (la relation 1-1), démontrant ainsi qu'ils peuvent, au moyen de matériel, exécuter des opérations de calcul par rapport au nombre et à la quantité, telles que additionner, soustraire et diviser, sans pour autant pouvoir les définir telles quelles.

IM 22 poursuivre une série mathématique, à partir d'un contexte, d'une structure ou d'une action limité et familier.

IM 23 indiquer par l'action qu'ils sont conscients du fait qu'une certaine quantité de choses reste la même, quels que soient leur place et leur ordre dans l'espace.

IM 24 indiquer par l'action qu'ils sont conscients du fait que les caractéristiques (dimensions, poids) d'une chose restent les mêmes, quels que soient sa place et son ordre dans l'espace.

Langage de calcul

IM 25 citer une partie de la série de nombres.

IM 26 comprendre ou utiliser les termes « premier » et « dernier ».

IM 27 utiliser, sur la base de leurs expériences et observations, les concepts de quantités qui conviennent :
— beaucoup / peu;
— autant / trop / trop peu;
— plus / moins.

IM 28 manier, sur la base de leurs expériences et observations, des concepts indiquant la mesure relative d'un objet :
— lourd / léger;
— grand / petit;
— long / court;
— épais / mince;
— large / étroit;
— plein / vide;
— égal à / plus grand que / plus petit que;
— demi, moitié.

IM 29 manier les concepts appropriés en exécutant des opérations de calcul :
— donner / prendre;
— ajouter / ôter;
— diviser;
— en plus / en moins.

B. Objectifs finaux
1. Nombres
Concepts – langage mathématique – connaissance des faits
Les élèves

M 1 peuvent compter et compter à rebours en unités, par deux, par cinq et puissances de dix.
M 2 savent comment utiliser les diverses fonctions des nombres naturels :
— un nombre peut indiquer une quantité;
— un nombre peut faire l'objet d'une opération;
— un nombre peut indiquer un classement;
— un nombre peut indiquer un résultat de mesure.
M 3 connaissent la signification des opérations suivantes : additionner, soustraire, multiplier, diviser; ils connaissent également la terminologie relative aux résultats de ces opérations : somme, différence, produit, quotient et reste.
M 4 connaissent la notion de multiple et de diviseur, du plus grand commun diviseur et du plus petit commun multiple.
M 5 connaissent la notion de pour cent.
M 6 savent comment s'y prendre avec des fractions; ils peuvent les considérer comme :
— une partie de;
— une répartition;
— une division;
— un nombre (avec une place sur une ligne de nombres).
Dans ce contexte, les élèves peuvent utiliser la terminologie suivante : fraction thématique, numérateur, dénominateur, barre de fraction, de même dénominateur, équivalent, simplifier.
M 7 connaissent les symboles, modes de notation et conventions relatifs aux nombres et aux opérations avec des nombres et peuvent nommer, noter et utiliser les symboles suivants : = < > + - x + %
M 8 peuvent lire, noter, ordonner et aligner par ordre de grandeur les nombres naturels de 10 chiffres au maximum.
M 9 peuvent lire, noter et aligner par ordre de grandeur les nombres avec virgule (à 3 décimales), les fractions simples et les pourcentages simples.
M 10 peuvent déterminer la valeur numérique de chaque chiffre des nombres avec virgule à 3 décimales au maximum.
M 11 sont capables de reproduire immédiatement des résultats corrects dans les cas suivants :
— addition et soustraction jusqu'à 10;
— tables de multiplication jusques et y compris la table de 10.
M 12 ont connaissance des relations entre les opérations.

Procédures
Les enfants

M 13 peuvent repérer et appliquer des relations, types et structures simples entre les nombres et les opérations.
M 14 font par coeur des exercices au cours desquels ils appliquent les différentes opérations sur base de la connaissance des propriétés d'opérations et de la structure des nombres :
— additionner, soustraire, diviser et multiplier des nombres naturels jusque cent;
— additionner et soustraire de grands nombres avec zéro à la fin;
— multiplier et diviser par 10, 100, 1000;
— multiplier et diviser par analogie aux tables;
— diviser, compléter ou grouper des nombres pour exécuter facilement l'opération.
M 15 sont à même d'arrondir les nombres. Le degré de précision est déterminé par le but recherché et par le contexte.
M 16 peuvent déterminer le résultat d'un calcul par approximation.
M 17 peuvent calculer de manière approximative avec les nombres, en déterminant le résultat de façon globale.
M 18 peuvent préciser dans des cas simples l'équivalence entre des nombres avec virgule, des fractions et des pourcentages en intervertissant.
M 19 peuvent trouver les diviseurs d'un nombre naturel (100); peuvent trouver le(s) plus grand(s) commun(s) diviseur(s) de 2 nombres semblables.
M 20 peuvent trouver les multiples de deux nombres naturels (20); peuvent trouver le (plus petit) commun multiple de deux nombres semblables.
M 21 peuvent réduire au même dénominateur des fractions simples en fonction de l'addition et de la soustraction de fractions ou en fonction du classement et de la comparaison de fractions.
M 22 peuvent additionner et soustraire des fractions simples et des nombres décimaux.
Dans un contexte significatif, ils peuvent également multiplier une fraction simple par un nombre naturel.
M 23 connaissent les algorithmes de calcul (modes de résolution écrits, standardisés et raccourcis). Ils peuvent en calculant exécuter les quatre opérations principales avec des nombres naturels et des nombres décimaux :
— additionner avec nombres de 5 chiffres au maximum : la somme < 10.000.000
— soustraire : nombre à soustraire < 10.000.000 et au max. 8 chiffres
— multiplier : multiplicateur de max. 3 chiffres; le produit = au max. 8 chiffres (2 chiffres après la virgule).
— diviser : le diviseur se compose de max. 3 chiffres; quotient max. 2 chiffres après la virgule.

M 24 peuvent faire des calculs de pourcentage simples par rapport à des situations pratiques.
M 25 peuvent comparer des proportions.
M 26 peuvent résoudre des problèmes de proportions simples.
M 27 peuvent transmettre un problème simple posé dans un langage non mathématique, en des termes mathématiques.

2. Mesurer
Concepts - langage mathématique - connaissance des faits
Les enfants

M 28 connaissent les grandeurs suivants objectivement mesurables :
— longueur (périmètre, distance) : millimètre, centimètre, mètre, décamètre, hectomètre, kilomètre;
— surface : centimètre, décimètre et mètre carrés;
— contenu : centilitre, décilitre, litre;
— poids : gramme, kilogramme;
— temps : seconde, minute, heure, vingt-quatre heures;
— température : degrés Celsius;
— grandeur d'angle : grades.
Ils connaissent le principe de constitution des unités de mesure pour longueur, poids et temps et peuvent à cette occasion établir la relation entre la grandeur et l'unité de mesure.
M 29 connaissent les symboles, les modes de notation et conventions pour les unités de mesure appris à l'école.
M 30 peuvent mettre en rapport avec des situations significatives les mesures que l'on utilise souvent.
M 31 connaissent la notion « échelle » et peuvent l'utiliser comme proportion simple entre kilomètre et centimètre. (voir OM 64)
M 32 connaissent la notion « moyenne » et peuvent l'appliquer.
M 33 savent, en relation avec OM 22, que lors du mesurage de la température, 0 °C est le point de congélation et de quelle manière les températures inférieures à ce point sont indiquées.

Procédures
Les enfants peuvent

M 34 repérer et examiner des relations, types et structures simples entre et avec des grandeurs et des nombres de mesure.
M 35 comprendre le rapport entre les unités de mesure et les nombres de mesure.
M 36 exécuter des réductions significatives avec les unités de mesure apprises.
M 37 choisir et utiliser correctement l'instrument de mesure approprié et le plus fonctionnel pour chacune des grandeurs susmentionnées; l'unité de mesure appropriée et le degré de précision du résultat de mesure sont déterminés par la situation.
M 38 estimer à l'aide de points de référence.
M 39 indiquer de manière concrète comment le périmètre d'un polygone est déterminé.
M 40 lire l'heure (horloges analogiques et digitales). Ils peuvent calculer des intervalles dans le temps et ils connaissent le rapport entre les secondes, les minutes et les heures.

3. Géométrie
Concepts - langage mathématique - connaissance des faits
Les enfants

M 41 connaissent des notions et annotations simples par lesquelles l'espace est défini géométriquement (direction, lieu, trame, forme, plan, vue de face, profil, vue aérienne) et peuvent les appliquer.
M 42 peuvent, sur la base de leurs expériences et l'emploi qu'ils en font, reconnaître et citer les figures géométriques suivantes : points; lignes (droite, segment de droite, côté, diagonale, rayon, perpendiculaire, lignes parallèles, lignes coupantes); angles (droits, obtus, aigus); figures planes (triangle, quadrilatère, pentagone, hexagone).
(voir également Formation artistique Dessiner des formes : FA 11, FA 12 et FA 13; Modeler : FA 22)

Procédures
Les enfants

M 43 peuvent classer sur base de leurs propriétés de côtés et d'angles, les différentes sortes de quadrilatères. Ils peuvent les donner une forme concrète.
(voir également EP 27, FA 11 et FA 12)
M 44 peuvent utiliser un compas et une règle.
M 45 peuvent découvrir les notions de symétrie, d'isomorphisme et d'égalité.
M 46 peuvent faire des figures géométriques.
(voir également EP 27, FA 11, FA 12, FA 27, FA 28)
M 47 sont à même de s'orienter dans l'espace et peuvent, dès lors, à l'aide de descriptions et d'illustrations à deux dimensions, interpréter des situations tridimensionnelles.
Cela signifie concrètement que les élèves :
— peuvent s'orienter dans l'espace à l'aide de plans, cartes et données sur les distances et directions;
— peuvent se déplacer mentalement dans l'espace et peuvent exprimer ce qu'ils voient alors.

4. Stratégies et aptitudes à résoudre les problèmes
Les enfants

M 48* sont prêts à réfléchir sur les propres activités mathématiques et à confronter l'exactitude de la solution à la réalité.
M 49 peuvent décrire dans leurs propres mots, comment ils ont affronté le problème mathématique, quelle stratégie a été suivie pour résoudre le problème.
M 50* se rendent compte que pour un seul problème mathématique il y a parfois plusieurs voies qui mènent à sa solution et que parfois même plusieurs solutions sont possibles, selon la manière dont on a conçu le problème.
M 51 comprennent un langage mathématique simple et peuvent l'appliquer dans des situations simples.

5. Attitudes
Les enfants

M 52* sont disposés à établir un rapport entre l'enseignement de la mathématique et la vie journalière.
(voir également FA 49)
M 53* portent de l'intérêt à la beauté et l'exactitude spécifiques dans la mathématique : formes, figures, types et rythmes.
(voir également FA 14, FA 49)
M 54* développent une attitude de respect et d'intérêt à l'égard des mathématiques en tant que phénomène dans la nature et par son attachement aux actes humains.
(voir également FA 16*, FA 49, OM 7, OM 34*, OM 55, OM 76)
M 55* développent un sens de l'exactitude et de la relativité des nombres : de la valeur numérique, des proportions numériques, des opérations et, à titre d'exemple, pour la façon dont celles-ci font partie des actes humains.
M 56* peuvent puiser dans les activités mathématiques la joie et l'étonnement, deux sensations liées à chaque processus créatif-productif.
M 57* développent de la confiance dans leurs propres activités de réflexion et d'études et conservent une attitude de curiosité et d'intérêt pour les phénomènes mathématiques.

Discipline : Apprendre à étudier

A. Concepts humains, pédagogiques et éducatifs

1. Contexte
La pédagogie R. Steiner entend éduquer l'enfant de manière à en faire un adulte capable de se développer en toute autonomie. Un adulte qui « continue d'apprendre » qui peut s'adapter à de nouvelles circonstances, qui est en mesure de résoudre des problèmes de manière constructive. La vision de la pédagogie R. Steiner sur les facteurs qui incitent l'enfant à apprendre et leur lien avec les contenus didactiques s'écarte considérablement du modèle retenu dans les « Principes » (143). Dans cette pédagogie, l'apprentissage est conçu comme un processus actif. La volonté d'apprendre et d'assimiler la matière vient de l'enfant même. Pour l'enfant de l'école primaire, le moteur de toute activité est essentiellement la vie émotionnelle.

Le fait de prendre la vie émotionnelle comme ancrage de l'apprentissage scolaire s'inscrit dans le concept général de développement. Le lien est établi entre la phase maternelle où prime la motricité et la phase de puberté où le jugement cognitif préside au développement du jeune. La motivation intrinsèque souligne donc non l'individuel, l'arbitraire mais bien la cohésion avec les différents phases du développement général.

L'école R. Steiner part également du principe que l'étudiant apprend à travailler, à traiter et à transposer la matière. Si ce mot « apprend » signifie également « développement » il faut que ce processus s'inscrive dans le développement général de l'enfant. C'est pourquoi, à l'école primaire, les méthodes de traitement qui se basent sur des processus artistiques occupent une place centrale. Le processus d'apprentissage souligne chaque fois des aspects différents, en concordance avec la nature de la matière et la phase de développement de l'enfant. Les méthodes de traitement cognitif, émotionnel et volontaire alternent, ce qui confronte l'enfant à une multiplicité de processus d'apprentissage.

La pédagogie R. Steiner vise une concordance entre la pensée, le fait de se sentir impliqué, le vécu et l'acte. Les méthodes et attitudes que les adultes appliquent avec succès ne peuvent être transposées telles quelles dans le processus d'apprentissage de l'enfant de l'école primaire. Le renforcement unilatéral d'un processus d'apprentissage cognitif se fait au détriment du développement des autres composantes. Et ce sont précisément ces forces plus inconscientes qui déterminent dans une large mesure la qualité de tout le processus d'apprentissage et de développement et qui sont liées à chaque catégorie d'âge.

L'exposé sur l'être qui étudie s'attarde un instant sur les aspects du processus d'apprentissage qui sont soulignés dans la pédagogie R. Steiner. Suit alors un inventaire des caractéristiques du processus d'apprentissage dans les différentes phases d'âge. Et pour terminer, on retrouve une justification de la relation entre les objectifs finaux concrets et ces concepts.

2. La conception de l'être qui étudie

Chaque apprentissage est basé sur le développement. Avant que l'être ne puisse diriger son développement de manière consciente et autonome, il traverse un processus d'apprentissage qui lui donne d'abord la possibilité d'être véritablement lui-même. En individualisant et en transposant des caractéristiques et facultés héréditaires, l'homme se libère en quelque sorte et crée ses propres voies de développement. Outre le premier apprentissage au sein de la famille, ce stade englobe également l'apprentissage jusqu'à l'école secondaire comprise. Devenir soi-même, se découvrir soi-même est un processus progressif qui nécessite une guidance spécifique des adultes. Le processus de l'apprentissage évolue en interaction avec la prise de conscience et l'évolution de la pensée, de la sensation et de l'acte pour aboutir ensuite à l'apprentissage autonome de l'adulte.

Les méthodes euristiques sont en effet précieuses dans les situations d'apprentissage à caractère cognitif unilatéral dans lesquelles une quantité importante d'informations doit être assimilée de manière autonome dans un domaine relativement restreint, comme dans les école supérieures et les universités.

Dans la vision de la pédagogie R. Steiner, la généralisation de ces méthodes représente une trop forte accélération du développement de l'enfant car ces méthodes supposent une dose de prise de conscience, de faculté de jugement et un auto-contrôle dynamique et affectif que ne possède pas encore un jeune de douze ans. Il ne développe ces facultés qu'au courant de l'enseignement secondaire, en particulier à partir de 14 ans.

3. L'enfant qui apprend

3.1. Apprendre de 0 à 7 ans

La faculté d'apprentissage se manifeste initialement sous forme intuitive et inconsciente. Le processus d'apprentissage du jeune enfant est dominé par la perception sensorielle directe et le mimétisme, sur la base de l'identification. L'apprentissage est intimement lié à la motricité et à la répétition. Plus la prise de conscience augmente, plus le mimétisme cède le pas à la copie.

3.2. Apprendre de 7 à 12 ans

Généralités

Pour l'enfant de sept à douze ans, le lien avec l'objet passe d'abord par son émotion; le lien mental ne sera fera que plus tard. La faculté de se distancier ne sera pleinement acquise que vers douze ans et formera alors la base de la perception précise. Les liens réels et causaux sont assimilés.

Apprendre de 7 à 9 ans

Cette phase se caractérise par un apport intérieur croissant de l'enfant. La perception sensorielle directe est ciblée et orientée sur des représentations intérieures et des sentiments. L'enfant assimile principalement des données cognitives unilatérales, par le sentiment et la mémoire. L'étude n'est plus dominée par des impulsions de volonté au plan moteur, comme chez les petits mais est ciblée et dominée par la perception. Penser signifie à ce stade : penser en images, en représentations intérieures construites en toute autonomie.

Apprendre de 9 à 12 ans

Vers neuf ans, l'enfant développe, outre la pensée imagée, la faculté de découvrir des structures et des cohésions, en généralisant ou en rendant abstrait l'aspect concret d'une certaine situation.

3.4. Apprendre de 12 à 14 ans

Vers 12 ans, le lien avec la perception sensorielle directe se rétablit, fût-ce à un tout autre niveau. Parallèlement à l'exercice de la perception objective précise, la vie émotionnelle se distancie de la sphère subjective. Les deux constituent ensemble une base solide pour la compréhension des liens de cause à effet.

Le développement de la faculté de jugement

Entre douze et quatorze ans se dessine la pulsion intérieure de se forger ses propres concepts, par le jugement, et de se libérer de l'autorité. Cette nouvelle étape dans le développement de l'enfant s'accompagne de toute la transformation que subit l'enfant dans la prépuberté. (144)

Avant douze ans, l'enfant juge sous l'impulsion de l'émotion. Ensuite, le caractère se dissocie progressivement de la vie émotionnelle pour être à la disposition du moi (individu). Cette évolution permet au jeune de douze ans de construire une première forme de jugement.

L'attention se porte de manière ciblée. La faculté de perception et la faculté de représentation touchent les faits et les notions ou les évoquent. Les émotions permettent d'établir le lien avec la notion, ce qui donne lieu à un ordonnancement conscient du monde extérieur, pour ce qui concerne la cohésion de cause (145) à effet des faits et événements tangibles.

Tout le processus de développement qui permettra de construire une faculté de jugement autonome chez l'adulte se fait en étapes et est suivi avec toute l'attention voulue dans l'enseignement secondaire.

4. Conséquences pédagogiques

L'objectif principal vise à susciter la volonté d'apprendre et à la maintenir sous un angle d'admiration et d'implication intérieure.

Le processus d'apprentissage en tant que tel est donc calqué sur le développement de l'enfant comme personne. La matière est considérée comme matière de développement. En termes d'environnement scolaire, cela signifie que les contenus et expérimentations des cours ne sont pas uniquement sélectionnée; ils sont également transposés et reliés entre eux afin que l'enfant puisse les assimiler grâce à sa faculté spécifique d'apprentissage.

4.1. Le rôle de la perception sensorielle et de la représentation intérieure dans l'étude

A l'école primaire, l'enseignement a pour but de faire connaître le monde à l'enfant, de manière à susciter son intérêt. Ce qui ne se fait pas par la perception sensorielle directe mais bien par la parole. Avant de confronter l'enfant à certains phénomènes, dans la réalité ou par le biais de matériel images ou sons, on lui permet d'abord de se construire des représentations intérieures par ses activités propres. La reconnaissance ultérieure comme activité sensorielle et comme émotion favorise l'intérêt, dans le sens d'une activité sensorielle davantage ciblée et concentrée mais aussi comme point de départ dans la vie. A partir de 12 ans, l'enfant parvient à percevoir de manière ciblée, concentrée et spontanée, sans porter de jugements. On passe ensuite à la description la plus précise possible respectant les phénomènes et faits sans donner de déclarations théoriques ou tirer des conclusions généralisantes. Seul le lien de cause à effet est souligné.

La physique est la branche par excellence pour amorcer ce processus car elle se rapproche du développement de l'enfant de douze ans. A partir de 14 ans, la perception personnelle de l'élève est centrale; il apprend à se servir d'hypothèses.

4.2. L'environnement scolaire et le développement du processus « apprentissage dans le temps » :

le rythme de jour et de nuit :

Pendant quelques semaines, une même matière et un même contenu sont traités pendant une période. L'enseignant esquisse une image de l'aspect réalité afin que l'enfant puisse l'assimiler par le biais de sa vie émotionnelle et l'intérioriser : l'enfant arrive à un vécu et à une représentation intérieure. Chaque enfant l'intériorise en fonction de sa nature (apprentissage individuel). Il est tenu compte à dessein des processus de traitement qui se déroulent pendant le sommeil. Le souvenir et l'évocation des images se retrouvent dans le fait de raconter avec ses propres mots. Ce qui se transforme immédiatement en réflexion, nouvelles questions et identification dans d'autres phénomènes ou aspects.

Le déroulement de la journée

Le déroulement de la journée tient compte de :

— l'influence réciproque des matières et contenus de cours. Si le choix est judicieux, l'approche ou le contenu d'un cours peut favoriser l'assimilation d'un autre.

— l'influence sur la condition physique et psychique de l'enfant. Ainsi par exemple, la faculté de concentration cognitive de l'enfant diminue au fil de la journée.

Succession de périodes

Une même matière et un même contenu ne sont repris qu'après une plus longue période pour être à nouveau développés.

Transposition du contenu :

Les contenus des cours de l'enseignement primaire sont transposés par après. Ils sont à nouveau traités dans l'enseignement secondaire mais dans une autre optique et sous un autre angle.

5. Justification des objectifs finaux propres

Les considérations qui précèdent ont fait clairement apparaître que les objectifs finaux, axés sur l'élève, de la discipline « Apprendre à étudier » concernent uniquement :

— le moment cognitif de certains contenus de cours qui se situent dans l'environnement scolaire formé par l'enseignant

— des attitudes qui constituent la base volontaire et émotionnelle de l'apprentissage et du développement de soi.

B. Objectifs finaux

Les enfants peuvent

AE 1	apprendre des données en les mémorisant.
AE 2	rechercher de manière autonome des informations dans des manuels simples via l'index alphabétique.
AE 3	demander des informations à la bonne personne à l'occasion d'une tâche.
AE 4	apprendre des informations cohérentes en les racontant ou abrégeant dans leurs propres mots.
AE 5	résoudre des problèmes simples d'une manière systématique et compréhensive.
AE 6	sous accompagnement, planifier et organiser leurs leçons, devoirs et tâches.

Les enfants sont disposés à

AE 7*	adapter leur comportement à la situation d'étude.
AE 8*	travailler avec précision, de manière ordonnée et comme convenu.
AE 9*	travailler de façon autonome.
AE 12*	se confier à eux-mêmes.
AE 13*	faire preuve de suffisamment d'assurance.
AE 14*	prendre une attitude d'étonnement, de respect et d'intérêt.

Discipline : Aptitudes sociales

A. Concepts humains, pédagogiques et éducatifs

1. Contexte

Les « Principes Aptitudes sociales » (146) définissent les aptitudes sociales comme : « ... des comportements / attitudes dont il faut disposer dans notre culture pour participer de manière efficace et constructive à la vie sociale, tant au sein de la communauté que dans le domaine interpersonnel et familial. » Cette discipline met également l'accent sur les aptitudes qui sont aujourd'hui considérées comme importantes dans notre culture et notre société contemporaine, pour les adultes qui devraient effectivement participer de manière constructive et efficace à la vie sociale.

Dans la mesure où les objectifs font le lien avec des tendances de développement orientées vers l'avenir et essentielles pour le développement de l'enfant, ils présentent un parallélisme. Là encore, la pédagogie R. Steiner entend mettre l'accent sur les spécificités de l'enfant dans le comportement social. On entend permettre à l'enfant de vivre pleinement les opportunités sociales qui se présentent dans chaque phase du développement.

L'un des principes de base de la pédagogie Rudolf Steiner est que des potentialités sociales sous-développées, inconnues sont présentes auprès de l'enfant. Ces potentialités ne visent pas tellement à sauvegarder des comportements sociaux existants mais bien à développer davantage cet aspect social.

Les aptitudes sociales spécifiques dont l'enfant aura besoin en tant qu'adulte pour fonctionner de manière efficace et constructive au sein de la future société, il les formera lui-même comme adulte. Ce faisant, il codéterminera la situation sociale de l'avenir. L'objectif essentiel est donc : éduquer l'enfant de sorte à ce qu'il soit en mesure, à l'âge adulte, de concevoir, de développer et d'appliquer ces nouvelles aptitudes sociales de manière indépendante et créative.

La réalisation de cet objectif nécessite moins une connaissance et une vision consciente du comportement social qu'une intuition sociale flexible et une capacité de se mettre à la place des autres. Un constat remarquable permet d'illustrer cette contradiction apparente : parfois des situations de vie en commun très tendues se créent, malgré une multitude d'accords bien réfléchis, tandis que dans des cas analogues, un minimum d'accords vagues permettent de créer une situation satisfaisante pour tous les intéressés.

Le comportement social directement observable de l'enfant est également examiné sous un autre angle. L'action de l'enfant, en ce compris son comportement social, est toujours dominée par son développement psychique et physique. Les modalités d'observation, de comportement, de pensée et de sentiments qui sont propres à chaque tranche d'âge sont également déterminantes pour son action sociale. L'enfant ne peut pas s'en dégager de manière indépendante et précoce, même par la connaissance, voire l'exercice. C'est pourquoi, pour la catégorie d'âge jusqu'à 14 ans, l'exemple des adultes et la compréhension dont témoigne l'adulte pour « l'être » de l'enfant comme facteur de développement sont tellement importants.

Bien que l'enfant fasse connaissance par le biais du programme des différentes branches avec des situations sociales, comportements sociaux divers, le contenu d'apprentissage ne constitue pas un champ d'application ou d'exercice direct pour l'action sociale. La discipline Aptitudes sociales est imbriquée dans la vie quotidienne : à l'école, en classe, dans les relations entre les enfants. La structure sociale de l'école, les relations entre enseignants, avec les enfants et les parents place les enfants dans une situation sociale qui leur offre le soutien et la liberté nécessaires au développement de leurs compétences.

2. Vision de l'action sociale et tendances de développement en matière sociale

Le mouvement scolaire au niveau « macro » trouve son origine dans la concrétisation conférée par R. Steiner aux idées de la Révolution française (147). R. Steiner se basait sur une structure de l'organisme social à trois niveaux. Dans chaque domaine, d'autres règles s'appliquent, tout comme d'autres droits et obligations spécifiques. Dans la vie spirituelle, dont relève la pédagogie, la liberté (148) devrait être la règle, tandis que l'égalité doit primer en matière de droit et la fraternité dans la vie économique.

Quand on considère la société contemporaine sous cet angle – surtout pour ce qui concerne l'évolution ultérieure de la vie sociale – on se demande quelles sont les entraves et quelles capacités contribuent à la réalisation de ces trois idéaux. Pour la pédagogie en particulier se pose la question de savoir comment on développe les aptitudes sociales.

Notre société est caractérisée par une aspiration à la liberté individuelle et à l'émancipation. L'action sociale n'est plus déterminée par l'identification instinctive avec des normes et traditions en vigueur. L'individu prend une place plus centrale, il y a une forte tendance à l'individualisation. D'autre part, l'interdépendance augmente.

Ainsi se crée une problématique toute nouvelle en matière de partenariats, de rapports de droit et de responsabilités.

Dans la vie sociale, ces tendances ne peuvent être valorisées positivement que si elles s'appliquent à l'esprit d'initiative et au sens des responsabilités de l'individu. Il est clair que cette situation impose des exigences à sa compétence sociale.

L'une des premières conditions pour un nouvel engagement social est que l'action sociale découle de l'esprit d'initiative libre et individuelle. Pour être valable, cette action doit se baser sur un jugement conforme à la réalité. Ce jugement doit être fondé sur une combinaison saine d'observation objective, d'identification et de réflexion flexible.

Il s'agit donc en premier lieu d'éveiller et de développer auprès de l'enfant, une capacité d'observation par rapport à l'événement social, une capacité de se mettre à la place des autres (identification) et un sentiment de participation, d'initiative et de responsabilité. Ensemble, ils dégagent la marge nécessaire pour se développer au plan social.

3. Le développement des compétences sociales

En principe, le développement des compétences sociales est un processus discontinu. La conversion des compétences sociales en aptitudes sociales ne se réalise pas durant la carrière scolaire, trop limitée; elle ne se manifeste que sur toute la vie.

Certains aspects des phases traversées par l'enfant, se manifestent ultérieurement sous une autre forme. Ce processus est désigné par le terme métamorphose; ce processus n'est pas arbitraire, il répond à certaines lois.

Lorsque l'éducation tient compte des attitudes sociales dominantes dans chaque phase de la vie, lorsqu'on veille à les faire mûrir avec soin, ces attitudes sociales se transforment en aptitudes sociales spécifiques pour la vie ultérieure.

La phase au cours de laquelle l'imitation prime constitue la condition pour pouvoir agir –à l'âge adulte - comme un individu libre et créatif (liberté).

La phase dans laquelle le suivi de l'autorité volontairement acceptée est la force motrice, constitue la condition pour pouvoir agir en tant qu'adulte dans un climat d'égalité légale et politique avec ses concitoyens (égalité).

La phase qui est dominée par l'intérêt pour ce qui se passe dans le monde aboutit à une attitude de solidarité en matière de sécurité d'existence (fraternité).

4. Le développement des compétences sociales comme mission pédagogique

Les écoles R. Steiner considèrent l'accompagnement et le soutien du processus de développement en matière sociale comme une mission très importante. On entend y consacrer l'attention et le soin nécessaires. Le social n'est pas proposé comme un contenu théorique. Il s'exprime dans la vie quotidienne au sein de l'école et s'intègre pleinement dans l'organisation de l'école, dans la vie scolaire, dans l'action pédagogique (méthodique-didactique). Il est présent de manière implicite dans les contenus (voir par exemple la branche Mathématiques : 2. Vision des mathématiques).

L'organisation de l'école est greffée sur la responsabilité individuelle. On essaie de structurer l'école de manière à permettre l'autogestion. La responsabilité pour les différentes disciplines est assumée par les différents partenariats entre parents et enseignants, entre enseignants etc.

Au plan pédagogique, on essaie de jeter les fondements du développement de l'action sociale ultérieure : le développement de l'esprit d'initiative, du sens des responsabilités et de l'empathie. Cette aspiration se reflète dans la méthodique et la didactique. Voici quelques exemples pour mieux illustrer ces propos.

L'enseignement par périodes apprend aux enfants à se concentrer, à s'engager et à accomplir des missions : des caractéristiques qui sont indispensables pour une vie sociale satisfaisante.

De plus, l'approche artistique qui pénètre dans l'ensemble de l'enseignement joue un rôle important. Tout processus artistique est une rencontre ouverte avec le matériel et jamais une simple transformation d'objectifs définis au préalable. L'action sociale constructive voit le jour là où une relation ouverte et libre se crée entre l'homme et le monde; lorsque le social se développe à partir d'une fantaisie créative conforme à la réalité.

Les idées de la théorie sociale ne font donc aucunement partie du programme de l'école primaire comme contenu spécifique. Les contenus d'apprentissage contiennent chacun d'une façon spécifique des aspects, des attitudes de base et des comportements qui s'expriment dans la vie sociale.

A titre d'exemple, on pourrait se référer au cours de dessin où l'enfant apprend à délimiter clairement les objets; dans les cours de peinture, il apprend à observer et à ressentir des qualités alors que, dans les cours de musique, il doit développer l'aptitude à aligner sa propre contribution sur celle des autres. Dans les autres cours aussi, qui font davantage appel à l'aspect cognitif, nous retrouvons le social comme motif intrinsèque. L'écoute objective et désintéressée et la répétition de récits sont des formes fondamentales de communication qui évoluent vers l'écoute et la reproduction de l'avis d'un autre. Lorsque différents processus de production et produits sont examinés dans le cours de géographie, cela comporte toujours des aspects d'admiration et de respect pour ce que la nature donne à l'homme et pour le travail qu'un homme effectue pour un autre.

Même l'évaluation de l'élève est axée sur l'individu. On n'opte pas pour un système uniforme de notes mais bien pour une description multifacettes du développement traversé par l'enfant. On analyse tant les prestations fournies que les tendances de développement en vue des années suivantes, en matière de pensée, de sentiment et de volonté.

Ainsi, la pédagogie R. Steiner essaie d'offrir à l'enfant de l'école primaire un environnement social qui vaut la peine. L'enfant est invité à vivre l'action sociale dans l'environnement social de manière non artificielle, à partir du contact pratique et effectif direct avec les autres et les choses, à y participer et à développer ainsi ses propres compétences.

Là encore, le développement doit être interprété comme un processus complexe, qui intègre aussi le développement de la conscience. Ainsi, on arrive vers la douzième année, outre l'action sociale active et l'empathie, à une interprétation cognitive et consciente du social. On découvre et identifie des cohésions sociales.

Ce n'est qu'après la quatorzième année que les problèmes sociaux sont abordés en fonction de certaines notions et qu'on exerce le pouvoir de jugement dans ce domaine.

5. Justification des objectifs finaux propres

L'acquisition d'aptitudes sociales ne dépend donc pas en premier lieu des connaissances vérifiables et du comportement. Ceux-ci sont plutôt l'expression de l'évolution dans cette phase du développement de l'enfant et ne sont que partiellement liées à l'individualité libre. La réalisation de ces objectifs doit dès lors être considérée comme différents pas à franchir au cours de la vie sociale d'un enfant.

On a essayé de mettre au point une structure qui permet de refléter l'engagement social d'un enfant de douze ans.

Les objectifs dans « l'enfant comme personne » expriment le degré de conscience de soi-même nécessaire pour engager un lien social. Dans les « relations personne-groupe », sont abordés les objectifs qui décrivent l'interaction entre l'individu et le groupe. Les « relations interpersonnelles » portent sur des situations qui se produisent entre individus.

B. Objectifs finaux

1. L'enfant en tant que personne

Les enfants

AS 1 peuvent, en tant que personnes, affirmer leur présence :
— en se présentant;
— en exprimer leurs observations et leurs représentations intérieures, également à partir de la mémoire.
(voir également AE 4 et AE*; LN 19, LN 20)

AS 2* peuvent faire la distinction entre ce qui est souhaitable et ce qui est possible, également en ce qui concerne leurs propres souhaits et qualités.

AS 3* font preuve d'un sens de responsabilité adapté à leur âge.

2. La relation personne - groupe
Les enfants

AS 4 montrent, par leurs modes de fréquenter les gens, qu'ils peuvent respecter :
— l'homme en sa qualité d'homme, pour différentes que soient les formes d'apparition et les expressions
(voir également OM 83* et OM 84*);
— le travail de l'homme
(voir également OM 84*);
— et la nature
(voir OM 83*).

AS 5 peuvent se maintenir comme personne dans un groupe,
— en se montrant disposés à reconnaître les qualités des autres;
— en occupant la place qui leur revient.

AS 6 peuvent se montrer patients.

AS 7 peuvent prendre des initiatives.

AS 8 peuvent se profiler dans un groupe ou se tenir à l'écart, par exemple :
— dans une conversation;
— par un rôle dans une pièce de théâtre;
— par un jeu solo ou un jeu de groupe dans une pièce de musique.

AS 9 peuvent accepter des règles et des conventions.

AS 10 peuvent avoir un apport dans l'établissement de règles et de conventions.

AS 11 peuvent assumer une responsabilité personnelle au sein du groupe.

AS 12 peuvent parvenir à une collaboration sur la base des objectifs finaux précités.

3. Relations entre personnes
Les enfants

AS 13* montrent, par leurs modes de fréquenter les gens, qu'ils peuvent estimer et respecter :
— l'homme en sa qualité d'individu, avec ses qualités et ses défauts;
— le travail individuel.
(voir également OM 83* pour leur environnement)

AS 14 peuvent aider et sont disposés à se laisser aider.

AS 15 peuvent assimiler, à leur niveau, les propres sentiments et opinions ainsi que ceux des autres.

AS 16 peuvent tenir compte de leur interlocuteur lorsqu'ils parlent et écoutent.
(voir LN 1, LN 9, LN 10, LN 14, LN 19, LN 23 à LN 27 inclus, LN 32)

Objectifs finaux additionnels

Discipline « Education physique »

Les objectifs finaux suivants sont ajoutés à la discipline « Education physique » :

EP 52 Les enfants peuvent exprimer qu'il leur est difficile de faire certains exercices ou mouvements ou que ceux-ci sont désagréables à effectuer.
EP 53 Les enfants peuvent s'autodéfendre dans une situation ludique et faire signe quand ils souhaitent participer au jeu.

Discipline « Formation artistique »
En ce qui concerne la discipline »Formation artistique », les objectifs finaux FA 10, 26, 36, 44, 47 sont remplacés par les contenus suivants :

FA 10* Les enfants sont prêts à observer de façon critique leur travail et celui des autres, à le juger de plusieurs points de vue et à respecter la nature individuelle de ces travaux.
FA 26* Les enfants sont prêts à observer de façon critique leur travail et celui des autres, à le juger de plusieurs points de vue et à respecter la nature individuelle de ces travaux.
FA 36* Les enfants développent un sens de la qualité (rythme, mélodie, timbre et équilibre des sons,...), servant de base pour le jugement critique des diverses formes musicales.
FA 44* Les enfants éprouvent de la joie et de la satisfaction en jouant et en déclamant ensemble, du fait qu'ils contribuent activement à la qualité du résultat final à partir d'un souci critique.
FA 47* Les enfants sont prêts à donner une suite positive aux indications constructives et à l'évaluation données par l'enseignant et les camarades de classe.

Les objectifs finaux suivants sont ajoutés à la discipline « Formation artistique » :

FA 10bis Les enfants développent un sens de la qualité (formes et couleurs), servant de base pour le jugement critique du matériel visuel.
FA 36bis Les enfants peuvent écouter de manière critique la musique faite par eux-mêmes et par les autres et peuvent la juger sous différents aspects musicaux.

Discipline « Langue - neerlandais »

En ce qui concerne la discipline « Langue - Néerlandais », les objectifs finaux LN 2, LN 7, LN 23 sont remplacés par les contenus suivants :

LN 2 Les enfants peuvent lire et comprendre, de façon aisée et critique, des textes qui leur sont destinés (p. ex. lettres, récits, descriptions dans des livres, propres textes, informations dans des journaux et périodiques.
LN 7 Les enfants peuvent :
— recueillir d'une façon orientée des informations sur un thème donné, en consultant des adultes et en faisant appel à la littérature et aux médias destinés à eux;
— traiter ces informations.
LN 23* Les enfants sont prêts à écouter les autres d'une manière critique et ôsent parler eux-mêmes.

L'objectif final suivant est ajouté à la discipline « Langue - Néerlandais » :

LN 23bis* Les enfants développent, à partir du jugement d'une situation communicative, la faculté de réagir avec l'autonomie appropriée.

Discipline « Ouverture sur le monde »

En ce qui concerne la discipline « Ouverture sur le Monde », les objectifs finaux OM 54, 70 et 75 sont remplacés par les contenus suivants :

OM 54 Les enfants connaissent l'ordre chronologique de différentes périodes culturelles et peuvent en décrire, de façon concise, des caractéristiques :
— la culture orientale : Inde, Perse, Mésopotamie, Egypte;
— la culture grecque (e.a. naissance et fonctionnement de la démocratie);
— la culture romaine (e.a. naissance du droit : public et privé);
— l'histoire médiévale.
OM 70 Les enfants peuvent utiliser dans un contexte exact des notions telles que village, ville, région, province, communauté, pays et continent.
OM 75 Les enfants se montrent attentifs, dans ce contexte,
— à l'aspect travail, salaire et répartition inégale du bien-être;
— au fait que les matières premières sont extraites du sol ou de la nature;
— aux aspects écologiques du processus de production, de distribution et de consommation;
— à la fonction du commerce (vente, profit et perte, publicité,...) et du secteur monétaire et bancaire.

L'objectif final suivant est ajouté à la discipline « Ouverture sur le Monde » :

OM 71bis Les enfants savent que la Communauté flamande est une des communautés de la Belgique et que la Belgique fait partie de l'Union européenne.

Nous soumettons un nouvel objectif final OM 72 aux membres de l'inspection de l'enseignement. Cet objectif est repris ci-après comme objectif final OM 70bis, afin d'éviter une renumérotation :

OM 70bis Les enfants connaissent les quatres régions linguistiques et peuvent les indiquer approximativement sur une carte de la Belgique
— savent que cette donnée est à la base de la façon dont la belgique est gouvernée.

Discipline « Mathématiques »
En ce qui concerne la discipline »Mathématiques », les objectifs finaux M 27 et 48 sont remplacés par les contenus suivants :

M 27 Les enfants peuvent transmettre un problème simple posé dans un langage non mathématique, en des termes mathématiques et le résoudre. Ils peuvent confronter de façon approximative l'exactitude de la solution à la réalité.

M 48* Les élèves sont prêts à réfléchir sur les propres activités mathématiques et contrôlent l'exactitude et le degré de réalité des résultats de ces activités.

Discipline « Apprendre à étudier »
En ce qui concerne la discipline « Apprendre à étudier », l'objectif final AE 2 est remplacé par les contenus suivants :

AE 2 Les enfants peuvent rechercher de manière autonome des informations dans des manuels simples et au moyen d'autres médias facilement accessibles.

Discipline « Aptitudes sociales »
En ce qui concerne la discipline « Aptitudes sociales », l'objectif final AS 3 est remplacé par les contenus suivants :

AS 3* font preuve d'une attitude critique et d'un sens de responsabilité adaptés à leur âge.

Vu pour être annexé à l'arrêté du Gouvernement flamand du 17 décembre 1997 fixant l'équivalence de la demande de dérogation aux objectifs de développement et aux objectifs finaux dans l'enseignement fondamental ordinaire.

Bruxelles, le 17 décembre 1997.

Le Ministre-Président du Gouvernement flamand,
L. VAN DEN BRANDE

Le Ministre flamand de l'Enseignement et de la Fonction publique,
L. VAN DEN BOSSCHE

(☜) Notes :

(1) *Moniteur belge* du 31 août 1991.

(2) DVO, De Eindtermen « wat heb je vandaag op school geleerd ? », Algemene toelichting bij de eindtermen, août 1993.

(3) Doc. impr. Conseil flamand, 519 (1990-1991) – n° 1 , p. 3.

(4) *Moniteur belge* du 8 avril 1995.

(5) *Moniteur belge* du 26 septembre 1996

(6) *Moniteur belge* du 17 avril 1996.

(7) DVO, De Eindtermen,... p. 16.

(8) DVO, Krachtlijnen uit de reacties bij het « Voorstel Eindtermen Basisonderwijs augustus 1993 ».

(9) DVO, Voorstel ontwikkelingsdoelen en eindtermen basisonderwijs (version mars 1994)

(10) *Moniteur belge* du 1er septembre 1994

(11) Doc.impr. 583 (1993-1994) – n° 5, p. 63-67.

(12) *Moniteur belge*du 19 mai 1995.

(13) Doc. Impr. 583 (1993-1994), - n° 5, p. 23.

(14) Cour d'arb., arrêt n° 76/96, 18 décembre 1996.

(15) Cour d'arb., arrêt 76/96, point B.8.3.

(16) Cour d'arb., arrêt 76/96, point B.9.

(17) Cour d'arb., arrêt 76/96, point B.10.

(18) Parlement flamand, Doc.impr. 685 (1996-1997) – n° 1, p. 5-65.

(19) *Moniteur belge* du 28 août 1997

(20) *Moniteur belge*du 28 août 1997

(21) Conseil d'Etat, section législation, avis L.26.391/1 du 14 mai 1997.

(22) La deuxième phrase de l'objectif de développement 3.3. initiation aux mathématiques « Les enfants peuvent dans une situation concrète trouver des solutions à un problème d'espace. Ils peuvent expliquer leur manière de résoudre et les solutions.

(23) Cour d'arb., arrêt n° 76/96, point B.9.

(24) Ainsi par exemple dans la discipline Mathématiques, où une série d'objectifs finaux sont repris sous le dénominateur « stratégies et aptitudes à résoudre des problèmes » dans les domaines nombres, mesurer et géométrie tous ces objectifs ont été regroupés à la fin.

(25) Parlement flamand, Doc. impr. 685 (1996-1997), n° 1, p. 9.

(26) Parlement flamand, Doc. impr. 685 (1996-1997), n° 2, p. 8.

(27) Parlement flamand, Doc. impr. 685 (1996-1997), n° 2, p. 8.

(28) Décret du 15 juillet 1997 relatif à une procédure dérogatoire pour les objectifs de développement et objectifs finaux.

(29) Conseil d'Etat, section législation, avis L. 26.514/1 du 5 juin 1997, p. 5.

(30) Conseil d'Etat, section législation, avis L. 26.514/1, p. 6.

(31) Conseil d'Etat, section législation, avis L. 26.514/1, renvoi 2.

(32) Conseil d'Etat, section législation, avis L. 26.514/1, p. 7 (renvoi 1)

(33) Doc.impr., Conseil flamand, 583 (1993-1994) – n° 5, p. 9.

(34) DVO, De Eindtermen, p. 12

(35) Doc.impr., Conseil flamand, 583 (1993-1994) – n° 5, p. 9.

(36) Verstegen R., Eindtermen getoetst aan de grondwet, T.O.R.B., 1996-1997, n° 4, p. 232.

(37) Van den Brande L. (et.al.), Vlaanderen-Europa 2002 – un projet du Gouvernement flamand, Lannoo, 1993.

(38) Doc. impr., Vlaamse Raad, 583 (1993-1994), n° 5, p. 10.

(39) Art. 29; Voir aussi – art. 26 DUDH et art. 13 IVESCR : « l'enseignement visera le plein épanouissement de la personnalité humaine... »

(40) Allport, George W., Persönlichkeit, Struktur, Entwicklung und Erfassung der menschlichen Eigenart, cité dans Leber, S., Die Menschenkunde der Waldorfpädagogik, Anthropologische Grundlagen der Erziehung des Kinedes und Jugendlichen, Stuttgart, 1993.

(41) DVO, De Eindtermen, p. 14.

(42) « Toelichting aan de Vlaamse Regering bij de ontwikkelingsdoelen en eindtermen van het Gewoon Kleuter- en Lager Onderwijs », Doc . impr., Vlaamse Raad, 583 (1993-1994) – n° 1, p. 261-314.

(43) Doc. impr., Vlaamse Raad, 583 (1993-1994) – n° 5, p. 5.

(44) Verstegen R., Eindtermen getoetst aan de grondwet, T.O.R.B., 1996-1997, n° 4, p. 234-235.

(45) Steiner, R., Freie Schule und Driegliederung, in «In Ausführung der Driegliederung des sozialen Organismus, 1920, Der kommende Tag A.-G./Verlag, Stuttgart, p. 19. Egalement repris dans : « Steiner, R., Aufsätze über die Driegliederung des sozialen organismus und zur Zeitlage 1915-1921, 1982, R. Steiner Verlag, Dornach/Schweiz, p. 37.

(46) traduction par nos soins.

(47) Lindenberg, C., «Vrije Scholen », leren zonder angst – zelfbewust handelen, 1977, Vrij Geestesleven, Zeist.

(48) Leber, S., Weltanschauung, Ideologie und Schulwesen – Ist die Waldorfschule eine Weltanschauungsschule ?, Stuttgart, 1989.

(49) Steiner, R., Antroposofische menskunde als basis voor de pedagogie, Vrij Geestesleven, Zeist, 1984.

(50) Steiner, R., Opvoedkunst, methodisch-didactische aanwijzingen, Vrij Geestesleven, Zeist, 1987.

Steiner, R., Praktijk van het lesgeven, werkbesprekingen met leraren, Vrij Geestesleven, Zeist, 1989.

(51) Leber, S., Die Menschenkunde der Waldorfpädagogik, Anthropologische Grundlagen der Erziehung des Kindes und Jugendlichen, Verlag Freies Geistesleben, Stuttgart, 1993.

(52) De belangrijkste werken waarin R. Steiner deze antropologie heeft uitgewerkt zijn : Theosofie (1904), Zeist, 1985 en Wetenschap van de geheimen der ziel (1910), Zeist, 1989.

(53) Steiner R., Von Seelenrätseln (1917), Dornach, 1983.

(54) E.a. — Gesell, A., Maturation and the patterning of behavior. Dans Murchison, C., (réd)., A handbook of child psychology, Worcester, 1933.

— Gesell, A., et Thompson, H., The psychology of early growth including norms of infant behavior and the method of genetic analysis, New Haven, 1938.

(55) E.a. — McGraw, M.B., Growth : A study of Johny and Jimmy, New York, 1935.

— Mc.Graw, M.B., Challenges for students of infancy, dans Lipsitt, L.P. (réd.), Advances in Infancy Research, Norwood, 1938.

(56) Ex. de Jean Piaget, Otto Turmliz, Charlotte Bühler, Adolf Busemann, Oswald Kroh, Rudolf Steiner, etc.

(57) Parke; R.D., Ornstein, P., Rieser, J., et Zahn-Waxler, C., The past as prologue : an overview of a century of developmental psychology, dans Parke, R.D.,... (et.al.), A century of Developmental Psychology, Washington, 1994, p. 5.

(58) Stone, L.J. et Church, J., Beknopte ontwikkelingspsychologie, Amsterdam, 1978, p. 104.

(59) Parke; R.D.,... (et.al.), The past as prologue : an overview of a century of developmental psychology, p. 16 (voir aussi Koops, W., et van der Werff (réd.), Overzicht van de empirische ontwikkelingspsychologie, 1ère partie, Grondkenmerken van het vak; Groningen, 1988).

(60) Parke; R.D.,... (et.al.), The past as prologue : an overview of a century of developmental psychology, p. 7 (e.s.).

(61) Parke; R.D.,... (et.al.), The past as prologue : an overview of a century of developmental psychology, p. 38.

(62) le texte anglais utilise le mot «organismic ».

(63) Parke; R.D.,... (et.al.), The past as prologue : an overview of a century of developmental psychology, p. 49 (e.s.).

(64) Wieckerzkowski, W. et zur Oeveste, H., Lehrbuch der Entwicklungspsychologie, 1re partie, Düsseldorf, 1982, pp. 63-69 (e.s.).

(65) Piaget, J., Zes psychologische studies, Deventer, 1969.

(66) Schadé, J.P., Onze hersenen, Het spectrum, 1984.

(67) Voir aussi e.a. Steiner, R., Die gesunde Entwickelung des Menschenwesens - Eine Einführung in die anthroposofische Pädagogik und Didaktik, Dornach, 1989 et Steiner, R., Menskunde, pedagogie en kultuur, Amsterdam, 1997, p. 70.

(68) Steiner, R., Geestelijke grondslagen voor de opvoedkunst (tien voordrachten gehouden te Oxford in 1922), Vrije Geestesleven, 1980, p. 59.

(69) König, K., Die ersten drei Jabre des Kindes, Stuttgart, 1989.

(70) Steiner, R., Opvoeding van het kind in het licht van de antroposifie, Vrij Geestesleven, 1986, p. 31-32.

(71) Steiner, R., Geestelijke grondslagen voor de opvoedkunst, p. 60.

(72) Steiner, R., Opvoeding van het kind in het licht van de antroposofie, p. 32.

(73) Lievegoed, B., Ontwikkelingsfasen van het kind, Zeist, 1983, p. 30.

(74) Jafke, F., Spielen und arbeiten im Waldorfkindergarten, Stuttgart, 1991, p. 13.

(75) Stone, L.J. et Church, J., Beknopte ontwikkelingspsychologie, Amsterdam, 1978, p. 166-167.

(76) Schiller, F., Brieven over de esthetische opvoeding van de mens, Kampen, 1994.

(77) Jafke, F., Spielen und arbeiten im Waldorfkindergarten, p. 16.

(78) Kranich, E.M., Vorschulerziehung aus den Anforderungen des Kindes, in Plan und Praxis des Waldorfkindergartens, Stuttgart, 1973.

(79) Lievegoed, B., Ontwikkelingsfasen van het kind, p. 33-34.

(80) Piaget, J., et Inhelder, B., Le développement des quantités chez l'enfant, Neuchâtel-Paris, 1941.

(81) R.Steiner, Opvoeding van het kind in het licht van de antroposofie, p. 41.

(82) R.Steiner, Geestelijke grondslagen der opvoedkunst, p. 20.

(83) R. Steiner, Opvoeding van het kind..., p. 44-45.

(84) R. Steiner, Opvoeding van het kind..., p. 41-42.

(85) Lievegoed, B., Ontwikkelingsfasen van het kind, p. 38.

(86) R. Steiner, Geestelijke grondslagen der opvoedkunst, p. 19-20

(87) Dessecker Julius, Zur Frage der Aotorität, in Aus der Unterrichtspraxis en Waldorf-Rudolf Steiner Schulen, Dornach, 1996, p. 201, (eigen vertaling)

(88) Steiner, R., Menskunde en opvoeding (voordrachten gehouden in 1921), Amsterdam, 1990, p. 131.

(89) Koepke, H., Kind van negen, Rotterdam, 1990, p. 2.13.

(90) Lievegoed, B., Ontwikkelingsfasen van het kind, p. 39.

(91) Stegmann, C., Die menschenkundliche Entwickelung in Zur Unterrichtsgestaltung im 1. Bis 8 Schuljahr an Waldorf-/Rudolf Steiner Schulen, Dornach, p. 161 (e.v.).

(92) Böttcher, G., Kindliche Entwicklung als Herabstieg in die Erdenwelt, in Zum Unterricht des Klassenlebrers an der Waldorfschule, Stuttgart, 1997, p. 36 (eigen vertaling).

(93) Steiner, R., Geestelijke grondslagen der opvoedkunst, p. 22.

(94) Steiner, R., Opvoeding van het kind..., p. 58-59.

(95) Steiner, R., Opvoeding van het kind..., p. 60-62.

(96) inséré par le décret du 15 juillet 1997 relatif à une procédure dérogatoire pour les objectifs de développement et objectifs finaux.

(97) Mot mis en italique par l'auteur du présent texte.

(98) voir renvoi n° 44.

(99) voir aussi e.a. Kranich, E.M. et Ravagli, L., Waldorfpädagogik in der Diskussion : Eine Analyse erziehungsuissenschaftlicher Kritik, Stuttgart, 1990

(100) Schulze, M., Von der Erziehungswissenschaft zur Erziehungskunst : ein wissenschaftlicher Zugang zur Waldorfpädagogik über die pädagogische Dimension des Denkens, Würzburg, 1991.

Voir aussi Bohnsack, F., Kranich, E.M., e.a. Erziehungswissenschaft und Waldorfpädagogik, Weinheim und Basel, 1990.

(101) Steiner, R., Algemene menskunde als basis voor de pedagogie, Vrij Geestesleven, Zeist,

Steiner, R., Metamorfosen van het zieleleven. Grondslagen voor een anthroposofische psychologie, Vrij Geestesleven, Zeist, 1985.

(102) Lievegoed, B.C.J., Ontwikkelingsfasen van het kind, Vrij Geestesleven, Zeist, 1977.

(103) voir De overgang van de kleuter naar de lagere school, voir également Avison, K., A Handbook for Waldorf Class Teachers, Steiner Schools Fellowship, Kidbrooke Park, Forest Row, GB Sussex RH 185 JB, 1995.

Lievegoed, B.C.J., Ontwikkelingsfasen van het kind, Vrij Geestesleven, Zeist, 1977.

(104) Les exemples cités ne sont que des illustrations et n'offrent aucun aperçu exhaustif du contenu du programme d'études.

(105) voir également Leerplan Middelbaar Onderwijs Rudolf Steinerpedagogie.

(106) L'enfant est intéressé à l'activité, par sa volonté comme par ses sentiments et sa pensée.

(107) Kandinsky, K., Über das Geistige in der Kunst, Benteli Verlag, Bern, 1952, p. 21-26.

(108) Schiller, F., Über die Ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen, dans Friedrich Schiller. Werke in Drei Bänden, tôme 2, Carl Hanser Verlag, München, 1981, p. 454-520.

Steiner, R., Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung mit besonderer Rücksicht auf Schiller, Rudolf Steiner Verlag, Dornach, 1960.

(109) à partir de 1900, voir Lindenberg, C., Vom Geistigen Ursprung der Gegenwart, Studien zur Bewustseinsgeschichte Mitteleuropas, Freies Geistesleben, Stuttgart, 1984, p. 60-61.

(110) Les deux tendances, l'une expressioniste et l'autre impressioniste, se manifestaient de la même façon dans les courants artistiques de jadis; on peut les considérer comme des concepts de base d'orientation.

(111) Patzlaff, R., Medienmagie oder die Herrschaft über die Sinne, dans Praxis Anthrosophie. 18, Verlag Freies Geistesleben, Stuttgart, 1992.

(112) Buddemeier, H., Illusion und Manipulation. Die Wirkung von Film und Fernsehen auf Individu und Gesellschaft, Stuttgart, 1987, p. 137 et suiv.

(113) Streit, J., Stripverhalen in Sociale Hygiëne. Brochurenreeks ter bevordering van de Vereniging van Anthroposofische Artsen, 's Gravenhage. gezondheid in het personnlijke en sociale leven. tôme 23, Nederlandse.

(114) Lievegoed, B.C.J., Ontwikkelingsfasen van het kind, Vrij Geestesleven, 1976, p. 186-187.

(115) Vlaamse Raad, document 583 (1993-1994) - n° 1, p. 280-285.

(116) voir Principes « Français ».

(117) Le programme d'études initial des écoles R. Steiner, et tel qu'il est appliqué dans d'autres Etats membres de l'U.E., prévoit une introduction progressive de l'enseignement des langues étrangères dès la première année de l'enseignement fondamental.

(118) Souvent à partir de 10 ans.

(119) Ici nous observons l'apparition d'une aversion, en tant que phénomène allant de pair à une attitude de pouvoir prendre ses distances.

(120) voir Principes « Ouverture sur le Monde ».

(121) Lems, J., Kleuteropvoeding in 't geding, Hilversum, 1996.

Meulen, S. van der, Als kleine kinderen gestimuleerd moeten worden, is er meer mis met hun omgeving dan met henzelf, dans Vrij Opvoedkunst, décembre 1996, p. 14-17.

(122) Jong, C. de, Werken met kleuters. Therapeutische mogelijkheden van huishoudelijk werk in de kleuterklas. Een eerste verkenning. Stichting onderzoek je eigen werk. tôme 8, Arnhem, 1993.

(123) Aeppli, E., Sinnesorganismus, Sinnesverlust, Sinnespflege. Die Sinneslehre Rudolf Steiners in ihre Bedeutung für die Erziehung, in Menschenkunde und Erziehung. 8, Freies Geistesleben, Stuttgart, 1979.

Rittelmeyer, C., Synästhesien. Entwurf einer empirischen Phänomenologie der Sinneswahrnehmung. Aisthesis, Weinheim, 1995.

Gessler, L., Bildungserfolg im Spiegel von Bildungsbiographien. Begegnungen mit Schülerinnen und Schülern der Hiberniaschule Wanne-Eickel, dans Studien zur Bildungsreform. 15, Lang, Frankfurt a.M., 1988.

Bohnsack, F., KRANICH, E.M., e.a., Erziehungswissenschaft und Waldorfpädagogik, Beltz, Weinheim und Basel, 1990.

Shulze, M., Von der Erziehungswissenschaft zur Erziehungskunst. Ein Wissenschaftlicher Zugang zur Waldorf-pädagogik über die pädagogische Dimension des Denkens, Königshausen und Neumann, Würzburg, 1991.

(124) Kranich, E.M., Die Bildung der Urteilsfähigkeit in ihrem Zusammenhang mit dem ganzen Menschen, dans Erziehungskunst. 9, Stuttgart, septembre 1983, p. 493-501.

(125) Un enfant qui n'a pas encore atteint l'âge de 12 ans peut évidemment avoir une certaine opinion sur quelque chose. Il ne s'agit cependant pas d'une opinion dans le vrai sens du mot, parce que cette opinion est principalement basée sur des observations et conclusions à caractère émotionnel.

(126) Voir 2. Point de vue sur l'homme et le monde.

(127) Dans les limites et le but de cet exposé, il n'est pas possible d'élaborer une bibliographie détaillée et récente relative à la pratique phénoménologique des sciences. Nous nous limitons ici à mentionner l'oeuvre de base de R. Steiner lui-même et un exemple de l'effet de ces idées de base dans le domaine de l'histoire et de la biologie de l'homme et de l'animal. Pour une bibliographie plus détaillée, nous référons au programme d'études.

Steiner, R., Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung. Mit besonderer Rücksicht auf Schiller, Rudolf Steiner Verlag, Dornach, 1980.

Lindenberg, C., Geschichtserkenntnis. Zur Symptomatologie der Geschichte. Verlag Freies Geistesleben, Stuttgart, 1982.

Schad, W., Anthropologie, dans Goetheanistische Naturwissenschaft tôme 4, Verlag Freies Geistesleben, Stuttgart, 1985.

Julius, F.H., Dier tussen mens en kosmos, Vrij Geestesleven, Zeist, 1977.

Poppelbaum, H., Mensch und Tier, Fünf Einblicke in ihren Wesenunterschied, Naturwissenschaftlichen Sektion Philosophisch-Anthroposophischer Verlag Goetheanum, Dornach, 1975.

(128) Dans le grade supérieur : de la 9e à la 12e année incluse, toute l'histoire est revue, jusqu'à notre époque, mais d'un tout autre point de vue, dans le prolongement des méthodes et des recherches scientifiques actuelles, tout en tenant compte des idées de fond, des courants spirituels et du développement de l'opinion.

(129) Appelée dans la première, la deuxième et la troisième année « géographie locale ».

(130) Au fait, le concept enseignement de la pédagogie R. Steiner est basé sur des périodes de sept ans. Ce n'est qu'à l'âge de 14 ans que certains processus, auxquels on travaillait depuis l'âge de sept ans, aboutissent à leur accomplissement.

(131) Pour les jeunes enfants, ce processus d'apprentissage se situe au niveau de l'expérience sensorielle emportée par le mouvement effectué.

(132) Gessler, L., Bildungserfolg im Spiegel von Bildungsbiographien. Begegnungen mit Schülerinnen und Schülern der Hiberniaschule Wanne-Eickel, dans Studien zur Bildungsreform. 15, Lang, Frankfurt a. M., 1988.

(133) Une approche expérimentale, exploratrice, investigatrice n'est pas envisagée dans l'école fondamentale, en raison de l'aspect « prendres ses distances » étant inhérent à ces notions. En utilisant la description « entretenir des rapports avec eux d'une manière appropriée », nous avons voulu insister sur le sentiment d'attachement du jeune enfant au monde, même s'il s'agit ici d'un aspect de connaissance et d'aptitude.

(134) voir Principes « Mathémathiques »

(135) Lorsqu'on ne se familiarise que fragmentairement avec le projet éducatif, ce phénomène peut susciter une impression de retard. Seul un aperçu plus élaboré peut mettre en évidence, que l'on stimule un développement aisé axé sur une évolution permanente précisément en se rapprochant des tendances et facultés déjà existantes et en les harmonisant.

(136) voir Principes « Discipline Mathématiques : Mathématiques et le développement des enfants.

(137) Schoorel, E., Leren. Op weg naar een antroposofische leertheorie, Vrij Pedagogisch Centrum, Driebergen, 1995, p. 42 et suiv.

(138) voir Ouverture sur le Monde 2. Point de vue sur l'homme et le monde et 3. Le développement de l'enfant et l'expérience de la réalité.

(139) Rekenen in beweging. Achtergronden, opbouw, bakens, doorkijkjes, voorbeelden en bronnen ter verrijking van het reken-wiskundeonderwijs op de Vrije School, Vrij Pedagogisch Centrum, Driebergen, 1994, p. 360-362.

(140) La pédagogie R. Steiner vise également à donner une éducation qui résulte en un adulte indépendant (autonome). D'après notre point de vue, l'indépendance (autonomie) de l'enfant répond à d'autres normes que celle d'une personne adulte. Nous estimons que, dans ce contexte, l'indépendance d'un jeune de douze ans n'est pas compromise par l'ajournement de moyens technologiques dans l'enseignement des mathématiques.

(141) Rekenen in beweging. Achtergronden, opbouw, bakens, doorkijkjes, voorbeelden en bronnen ter verrijking van het reken-wiskundeonderwijs op de Vrije School, Vrij Pedagogisch Centrum, Driebergen, 1994, p. 364-365.

(142) voir Introduction générale

(143) voir Principes « Apprendre à étudier »

(144) La pédagogie R. Steiner insiste sur l'épanouissement graduel des capacités propres aux différentes catégories d'âge. Nous ne nions toutefois pas, qu'il est possible d'influencer ce développement par certaines méthodes pédagogiques. Accélérer le développement de facultés telles que la faculté de jugement critique à l'instar des adultes, n'est cependant pas un objectif de la pédagogie R. Steiner.

(145) Il est référé ici au système de la nécessité intérieure : si... alors...

Dans cette catégorie d'âge, les faits sont considérés tels quels, sans qu'ils soient liés à des types de réflexion théoriques explicatifs.

(146) voir Principes « Aptitudes sociales »

(147) Steiner, R., Die Erziehungsfrage als soziale Frage, R. Steiner Verlag, Dirnach, 1991.

(148) Une ultérieure circonscription du concept « liberté » figure dans Steiner, R., Filosofie van de vrijheid, Vrij Geestesleven, Zeist, 1977.

COMMUNAUTE FRANÇAISE — FRANSE GEMEENSCHAP

MINISTERE DE LA COMMUNAUTE FRANÇAISE

F. 98 — 1627 [S − C − 98/29269]

8 JUIN 1998. — Arrêté du Gouvernement de la Communauté française relatif à l'Observatoire de l'Enfance, de la Jeunesse et de l'Aide à la Jeunesse

Le Gouvernement de la Communauté française,

Vu la loi spéciale du 8 août 1980 de réformes institutionnelles, notamment l'article 87, §§ 3 et 4, modifié par la loi du 8 août 1988;

Vu le décret du 30 mars 1983 portant création de l'Office de la Naissance et de l'Enfance, tel que modifié;

Vu le décret de la Communauté française du 4 mars 1991 relatif à l'aide à la jeunesse, tel que modifié;

Vu l'arrêté royal du 26 septembre 1994 fixant les principes généraux du statut administratif et pécuniaire des agents de l'Etat applicables au personnel des services des Gouvernements de Communauté et de Région et des Collèges de la Commission communautaire commune et la Commission communautaire française ainsi qu'aux personnes morales de droit public qui en dépendent, notamment l'article 2, alinéa 2, 3°;

Vu l'arrêté du Gouvernement de la Communauté française du 7 juillet 1997 fixant le cadre du personnel des services du Gouvernement de la Communauté française - Ministère de la Communauté française;

Vu l'avis de l'Inspection des Finances donné le 30 mars 1998;

Vu l'accord du Ministre du Budget donné le 10 avril 1998;

Vu l'accord du Ministre de la Fonction publique donné le 6 avril 1998;

Vu le protocole du comité de négociation du Secteur XVII conclu le 18 mai 1998;

Vu la délibération du Gouvernement de la Communauté française, le 17 mars 1997, sur la demande d'avis dans un délai d'un mois;

Vu l'avis du Conseil d'Etat donné le 28 mai 1997, en application de l'article 84, alinéa 1er, 1°, des lois coordonnées sur le Conseil d'Etat;

Sur la proposition de la Ministre-Présidente ayant l'enfance et l'aide à la jeunesse dans ses attributions et du Ministre de la Fonction publique;

Vu la délibération du Gouvernement de la Communauté française du 2 juin 1998,

Arrête :

CHAPITRE Ier. — *L'Observatoire, missions et organisation*

Section 1re. — L'Observatoire

Article 1er. Il est institué, au sein des services du Gouvernement de la Communauté française, un Observatoire de l'Enfance, de la Jeunesse et de l'Aide à la Jeunesse, ci-après dénommé l'Observatoire.

L'Observatoire fonctionne en étroite collaboration avec les autres services du Gouvernement de la Communauté française et l'Office de la Naissance et de l'Enfance, ci-après dénommé l'ONE.

Section 2. — Missions

Art. 2. L'Observatoire a pour missions :

1° de dresser un inventaire permanent :

a) des politiques et des données sociales en matière d'enfance et de jeunesse, notamment en ce qui concerne la santé, les loisirs, l'expression culturelle, l'accueil des enfants et des jeunes, le décrochage scolaire, l'adoption ainsi que les matières visées à l'article 2 du décret de la Communauté française du 4 mars 1991 relatif à l'aide à la jeunesse;

b) des institutions et des associations compétentes dans les matières de l'enfance, de la jeunesse et de l'aide à la jeunesse, de leur utilisation et de leur accessibilité. Par association, il faut entendre toute personne physique ou morale ou toute association de fait agréée ou subsidiée par le Communauté française ou par l'ONE développant en tout ou en partie ses activités en matière d'enfance, de jeunesse ou d'aide à la jeunesse;

2° d'émettre à la demande du Gouvernement de la Communauté française, d'un membre de celui- ci, du Secrétaire général ou de l'Administrateur général de l'ONE, des avis sur toute question relative à l'enfance, la jeunesse et l'aide à la jeunesse notamment en ce qui concerne l'élaboration de critères de programmation des institutions et des associations, la création de nouvelles institutions ou associations et, le cas échéant, la réorganisation des institutions et des associations existantes pour répondre aux besoins;

3° de promouvoir et de faire connaître toute initiative dont l'objectif est d'améliorer la situation des enfants et des jeunes et de mettre en oeuvre pour la Communauté française les dispositions contenues aux articles 42 et 44 de la convention internationale du 20 novembre 1989 relative aux droits de l'enfant approuvée par décret du Parlement de la Communauté française le 3 juillet 1991;

4° de faire des recommandations visant à favoriser la collaboration entre l'ONE, les services du Gouvernement et les associations;

5° de coordonner les résultats des études et recherches scientifiques réalisées en matière d'enfance, de jeunesse et d'aide à la jeunesse et, s'il échet, de réaliser de telles études ou recherches.

Art. 3. Les avis visés à l'article 2, 2°, sont transmis aux organes consultatifs compétents et à l'ONE pour les matières qui les concernent.

Art. 4. Le Gouvernement établit avec tout organisme international, fédéral, communautaire régional ou local, de droit public ou privé, les collaborations nécessaires à l'accomplissement des missions de l'Observatoire.

Art. 5. Les rapports des études ou recherches concernant l'Enfance, la Jeunesse et l'Aide à la Jeunesse réalisées à l'initiative de la Communauté française ou subsidiées par celle-ci, sont transmis à l'Observatoire.

Section 3. — Organisation

Art. 6. § 1er. L'observatoire est intégré dans les Services du Gouvernement de la Communauté française et placé sous l'autorité du Secrétaire général.

Les membres du personnel des Services du Gouvernement de la Communauté française mis à la disposition de l'observatoire, sont affectés au Secrétariat général du Ministère de la Communauté française.

§ 2. L'observatoire peut bénéficier d'agents mis à sa disposition par l'ONE.

§ 3. Les tâches spécifiques visées à l'article 2, alinéa 2, 3°, de l'arrêté royal du 26 septembre 1994 fixant les principes généraux du statut administratif et pécuniaire des agents de l'Etat applicables au personnel des services des Gouvernements de Communauté et de Région et des Collèges de la Commission communautaire commune et la Commission communautaire française ainsi qu'aux personnes morales de droit public qui en dépendent, sont, pour l'observatoire de l'enfance et de l'aide à la jeunesse, les suivantes :

— les tâches visant à organiser les relations entre les pratiques d'analyse, de recherche, de partage d'expériences, de communication et d'intervention dans les secteurs relatifs à l'enfance et à l'aide à la jeunesse.

Art. 7. Le Gouvernement désigne au sein du personnel de l'Observatoire, la personne dénommée ″Coordinateur″ qui, sous l'autorité du Secrétaire général, assure la coordination des travaux de l'Observatoire.

CHAPITRE II. — *Le comité d'accompagnement*

Section 1re. — Les compétences

Art. 8. Un organe de réflexion, d'orientation et d'évaluation appelé comité d'accompagnement est chargé de remettre des avis, des conseils et des propositions à la demande du Gouvernement ou d'initiative, sur les missions et les travaux de l'Observatoire.

Art. 9. Chaque année avant le trente juin, le comité remet au Gouvernement, un rapport d' activités sur l'année écoulée.

Section 2. — La composition

Art. 10. Les membres du comité d'accompagnement sont nommés par le Gouvernement pour un terme de six ans renouvelable.

Art. 11. Le comité d'accompagnement est composé :

1° du Secrétaire général ou de son délégué;

2° de l'administrateur général de l'ONE ou de son délégué;

3° du fonctionnaire général responsable de l'Enseignement ou de son représentant;

4° du fonctionnaire général responsable de l'administration de l'Aide à la Jeunesse ou de son représentant;

5° du fonctionnaire général responsable de l'administration de la Jeunesse ou de son représentant;

6° de trois représentants du conseil d'administration de l'ONE choisis sur une liste de 6 membres proposés par ce conseil;

7° de trois représentants du Conseil de la jeunesse d'expression française, choisis sur une liste de 6 membres proposés par ce conseil;

8° de trois représentants du Conseil communautaire de l'Aide à la jeunesse, choisis sur une liste de 6 membres proposés par le Conseil;

9° du délégué général aux droits de l'enfant et à l'aide à la jeunesse;

10° d'un représentant de chaque membre du Gouvernement;

11° du personnel de niveau 1 de l'Observatoire.

Art. 12. Le Gouvernement peut désigner un ou plusieurs experts qui siègent avec voix consultative au sein du comité.

Art. 13. Le comité d'accompagnement peut associer un ou plusieurs experts à ses travaux lorsque ceux-ci ont un caractère technique nécessitant des compétences particulières.

Art. 14. Le comité d'accompagnement est présidé par le Secrétaire général ou son délégué.

Art. 15. Un membre qui perd la qualité en laquelle il a été désigné cesse d'exercer ses fonctions; un remplaçant est désigné aux mêmes conditions que celles qui ont été observées pour la désignation de la personne remplacée. Le mandat du remplaçant prend fin en même temps que celui des autres membres du comité d'accompagnement.

Art. 16. Le fonctionnement du comité est arrêté par le Gouvernement sur la proposition du comité.

Art. 17. § 1er. Les membres visés au 6°, 7° et 8° de l'article 11 bénéficient d'un jeton de présence de 1000 francs pour leur participation aux séances de travail du comité d'accompagnement.

Les jetons de présence couvrent les travaux accessoires aux séances.

§ 2. Ces mêmes membres ont droit au remboursement des frais de parcours et de séjour, dans les conditions et suivant les taux fixés par la réglementation en la matière applicables aux membres du personnel des ministères.

Pour l'application du présent paragraphe, ils sont assimilés aux membres du personnel des ministères titulaires d'un grade classé au rang 12.

§ 3. Les membres du comité sont autorisés à faire usage de leur véhicule à moteur personnel pour les déplacements nécessités par l'activité du comité. Ils bénéficient d'une indemnité égale au montant qui aurait été déboursé par la Communauté française en cas d'utilisation des moyens de transport en commun.

La Communauté française n'assume pas la couverture des risques résultant de l'utilisation, par les membres, de leur véhicule personnel.

CHAPITRE III. — *Dispositions finales*

Art. 18. L'arrêté du Gouvernement de la Communauté française du 24 juillet 1997 relatif à l'Observatoire de l'Enfance, de la Jeunesse et de l'Aide à la jeunesse est rapporté.

Art. 19. Le présent arrêté entre en vigueur le jour de sa publication au *Moniteur belge.*

Art. 20. La Ministre-Présidente ayant l'enfance et l'aide à la jeunesse dans ses attributions et le Ministre de la Fonction publique sont chargés de l'exécution du présent arrêté.

Bruxelles, le 8 juin 1998.

Par le Gouvernement de la Communauté française :

La Ministre-Présidente chargée de l'Education, de l'Audiovisuel,
de l'Aide à la Jeunesse, de l'Enfance et de la Promotion de la Santé,
Mme L. ONKELINX

Le Ministre de l'Enseignement supérieur,
de la Recherche scientifique, du Sport et des Relations internationales,
W. ANCION

Le Ministre du Budget, des Finances et de la Fonction publique,
J.-Cl. VAN CAUWENBERGHE

Le Ministre de la Culture et de l'Education permanente,
Ch. PICQUE

VERTALING

MINISTERIE VAN DE FRANSE GEMEENSCHAP

N. 98 — 1627 [S − C − 98/29269]

8 JUNI 1998. — Besluit van de Regering van de Franse Gemeenschap betreffende het Waarnemingscentrum voor Kind, Jeugd en Hulpverlening aan de Jeugd

De Regering van de Franse Gemeenschap,

Gelet op de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, inzonderheid op artikel 87, §§ 3 en 4, gewijzigd bij de wet van 8 augustus 1988;

Gelet op het decreet van 30 maart 1983 houdende oprichting van de ″Office de la naissance et de l'enfance″, zoals gewijzigd;

Gelet op het decreet van 4 maart 1991 inzake hulpverlening aan de jeugd, zoals gewijzigd;

Gelet op het koninklijk besluit van 26 september 1994 tot bepaling van de algemene principes van het administratief en geldelijk statuut van de rijksambtenaren die van toepassing zijn op het personeel van de diensten van de Gemeenschaps- en Gewestregeringen en van de Colleges van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie en van de Franse Gemeenschapscommissie, alsook op de publiekrechtelijke rechtspersonen die ervan afhangen, inzonderheid op artikel 2, lid 2, 3°;

Gelet op het besluit van de Regering van de Franse Gemeenschap van 7 juli 1997 tot vaststelling van de personeelsformatie van de diensten van de Regering van de Franse Gemeenschap - Ministerie van de Franse Gemeenschap;

Gelet op het advies van de Inspectie van Financiën, gegeven op 30 maart 1998;

Gelet op het akkoord van de Minister van Begroting, gegeven op 10 april 1998;

Gelet op het akkoord van de Minister van Ambtenarenzaken, gegeven op 6 april 1998;

Gelet op het protocol van het Onderhandelingscomité van Sector XVII, gesloten op 18 mei 1998;

Gelet op de beraadslaging van de Regering van 17 maart 1997 over de vraag om advies binnen een termijn van één maand;

Gelet op het advies van de Raad van State, gegeven op 28 mei 1997, met toepassing van artikel 84, lid 1, 1°, van de gecoördineerde wetten op de Raad van State;

Op de voordracht van de Minister-Voorzitster, tot wier bevoegdheden het Kinderwelzijn en de Hulpverlening aan de Jeugd behoren, en van de Minister van Ambtenarenzaken;

Gelet op de beraadslaging van de Regering van de Franse Gemeenschap van 2 juni 1998,

Besluit :

HOOFDSTUK I. — *Het Waarnemingscentrum, opdrachten en organisatie*

Afdeling 1. — Het Waarnemingscentrum

Artikel 1. Er wordt, binnen de Diensten van de Regering van de Franse Gemeenschap, een Waarnemingscentrum voor Kind, Jeugd en Hulpverlening aan de Jeugd, hierna ″het Waarnemingscentrum″ genoemd, ingesteld.

Het Waarnemingscentrum werkt in nauwe samenwerking met de andere diensten van de Regering van de Franse Gemeenschap en de ″Office de la Naissance et de l'Enfance″, hierna ″ONE″ genoemd.

Afdeling 2. — Opdrachten

Art. 2. Het Waarnemingscentrum heeft tot opdracht :

1° een permanente inventaris op te maken :

a) van het beleid en de maatschappelijke gegevens inzake Kind en Jeugd, inzonderheid wat betreft de gezondheid, de vrijetijdsbesteding, de culturele expressie, de opvang van kinderen en jongeren, het afhaken (school), de adoptie, alsook de aangelegenheden bedoeld bij artikel 2 van het decreet van de Franse Gemeenschap van 4 maart 1991 inzake hulpverlening aan de Jeugd.

b) van de instellingen en de verenigingen die bevoegd zijn inzake Kind, Jeugd en Hulpverlening aan de Jeugd, van het beroep dat op ze gedaan wordt en van hun toegankelijkheid. Onder ″vereniging″ wordt verstaan : elke natuurlijke of rechtspersoon of elke vereniging in feite, die door de Franse Gemeenschap of door de ONE wordt erkend of gesubsidieerd, waarvan het geheel of een deel van de activiteiten betrekking heeft op het Kind, de Jeugd of de Hulpverlening aan de Jeugd;

2° op aanvraag van de Regering van de Franse Gemeenschap, een lid ervan, de Secretaris-generaal, de Administrateur-generaal van de ONE, adviezen uit te brengen omtrent onverschillig welke vraag met betrekking tot het Kind, de Jeugd, de Hulpverlening aan de Jeugd, inzonderheid wat betreft het uitwerken van de programmatie-criteria van de instellingen en de verenigingen, het oprichten van nieuwe instellingen of verenigingen en, zo nodig, de herorganisatie van de instellingen en de verenigingen om in te spelen op de behoeften;

3° ieder initiatief dat ertoe strekt de toestand van de kinderen en de jongeren te verbeteren, te bevorderen en bekend te maken en, voor de Franse Gemeenschap, de bepalingen vervat in de artikelen 42 tot 44 van het internationaal verdrag van 20 november 1989 inzake de rechten van het kind, goedgekeurd bij een decreet van het Parlement van de Franse Gemeenschap van 3 juli 1991, toe te passen en uit te voeren;

4° aanbevelingen te doen met als doel het bevorderen van de samenwerking tussen de ONE, de Diensten van de Regering en de verenigingen;

5° de uitslagen van de studies en het wetenschappelijk onderzoek gedaan inzake Kind, Jeugd en Hulpverlening aan de Jeugd te coördineren en, zo nodig, deze studies of dit onderzoek zelf te verwezenlijken.

Art. 3. De adviezen bedoeld bij artikel 2, 2°, worden overgezonden aan de bevoegde adviesorganen en aan de ONE voor de aangelegenheden waarvoor zij bevoegd zijn.

Art. 4. De Regering brengt met iedere internationale, federale, gemeenschaps-, regionale of lokale, publiekrechtelijke of privaatrechtelijke instelling de nodige samenwerking tot stand voor het vervullen van de opdrachten van het Waarnemingscentrum.

Art. 5. De verslagen van de studies of het onderzoek inzake Kind, Jeugd en Hulpverlening aan de Jeugd, gedaan op initiatief van de Franse Gemeenschap of gesubsidieerd door deze laatste, worden overgezonden naar het Waarnemingscentrum.

Afdeling 3. — Organisatie

Art. 6. § 1. Het Waarnemingscentrum wordt opgenomen binnen de Diensten van de Regering van de Franse Gemeenschap en staat onder het gezag van het Secretariaat-generaal.

De personeelsleden van de Diensten van de Regering van de Franse Gemeenschap die ter beschikking gesteld worden van het Waarnemingscentrum, worden aangewezen voor het Secretariaat-generaal van het Ministerie van de Franse Gemeenschap.

§ 2. Het Waarnemingscentrum mag de diensten van ambtenaren genieten die door de ONE ter beschikking worden gesteld.

§ 3. De bijzondere opdrachten bedoeld bij artikel 2, lid 2, 3°, van het koninklijk besluit van 26 september 1994 tot bepaling van de algemene principes van het administratief en geldelijk statuut van de rijksambtenaren die van toepassing zijn op het personeel van de diensten van de Gemeenschaps- en Gewestregeringen en van de Colleges van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie en van de Franse Gemeenschapscommissie, alsook op de publiekrechtelijke rechtspersonen die ervan afhangen, zijn, wat het Waarnemingscentrum voor Kind, Jeugd en Hulpverlening aan de Jeugd betreft, de volgende :

— de opdrachten met als doel de organisatie van de betrekkingen tussen de praktijken inzake ontleding, onderzoek, ervaringsuitwisseling, communicatie en tussenkomst in de sectoren betreffende het Kinderwelzijn en de Hulpverlening aan de Jeugd.

Art. 7. De Regering wijst binnen het personeel van het Waarnemingscentrum de persoon aan die ″Coördinator″ wordt genoemd en die, onder het gezag van de Secretaris-generaal, de coördinatie waarneemt van de activiteiten van het Waarnemingscentrum.

HOOFDSTUK II. — *Het begeleidingscomité*

Afdeling 1. — De bevoegdheden

Art. 8. Een bezinnings-, oriëntatie- en evaluatie-orgaan, ″begeleidingsorgaan″ genoemd, wordt ermee belast adviezen, raadgevingen en voorstellen uit te brengen op aanvraag van de Regering of op eigen initiatief, over de opdrachten en de activiteiten van het Waarnemingscentrum.

Art. 9. Ieder jaar, vóór 30 juni, zendt het comité de Regering een verslag over omtrent de activiteiten van het verlopen jaar.

Afdeling 2. — De samenstelling

Art. 10. De leden van het begeleidingscomité worden benoemd door de Regering voor een vernieuwbare termijn van zes jaar.

Art. 11. Het begeleidingscomité bestaat uit :

1° de Secretaris-generaal of diens afgevaardigde;

2° de Administrateur-generaal van de ONE of diens afgevaardigde;

3° de ambtenaar-generaal verantwoordelijk voor het Onderwijs of diens vertegenwoordiger;

4° de ambtenaar-generaal verantwoordelijk voor het bestuur Hulpverlening aan de Jeugd of diens vertegenwoordiger;

5° de ambtenaar-generaal verantwoordelijk voor het bestuur Jeugd of diens vertegenwoordiger;

6° drie vertegenwoordigers van de raad van bestuur van de ONE, gekozen op een lijst van zes leden voorgedragen door deze raad;

7° drie vertegenwoordigers van de Franstalige Jeugdraad, gekozen op een lijst van zes leden voorgedragen door deze raad;

8° drie vertegenwoordigers van de Gemeenschapsraad voor Hulpverlening aan de Jeugd, gekozen op een lijst van zes leden voorgedragen door de raad;

9° de algemeen afgevaardigde voor de rechten van het kind en hulpverlening aan de jeugd;

10° een vertegenwoordiger van ieder lid van de Regering;

11° het personeel van niveau 1 van het Waarnemingscentrum.

Art. 12. De Regering kan een of meer deskundigen aanstellen die met raadgevende stem zitting hebben in het comité.

Art. 13. Het begeleidingscomité kan een of meer deskundigen bij zijn activiteiten betrekken als deze een technische aard vertonen die bijzondere bevoegdheden vereisen.

Art. 14. Het begeleidingscomité wordt door de Secretaris-generaal of diens afgevaardigde voorgezeten.

Art. 15. Het lid dat de hoedanigheid verliest op basis waarvan hij aangesteld werd, houdt op zijn ambt uit te oefenen; er wordt een plaatsvervanger aangewezen onder dezelfde voorwaarden als deze gesteld voor de aanstelling van de vervangen persoon. Het mandaat van de vervanger neemt een einde op hetzelfde ogenblik als dat van de andere leden van het begeleidingscomité.

Art. 16. De werking van het comité wordt door de Regering, op de voordracht van het comité, vastgesteld.

Art. 17. § 1. De leden bedoeld bij 6°, 7° en 8° van artikel 11 genieten een presentiegeld van duizend frank voor hun deelneming aan de activiteiten van het begeleidingscomité.

Het presentiegeld dekt ook de bijkomende activiteiten.

§ 2. Dezelfde leden hebben recht op de terugbetaling van de reis- en verblijfkosten binnen de voorwaarden en volgens de tarieven, bepaald door de terzake geldende reglementering, die van toepassing zijn op de personeelsleden van de ministeries.

Voor de toepassing van deze paragraaf worden ze gelijkgesteld met de personeelsleden van de ministeries die titularis zijn van een graad van rang 12.

§ 3. De leden van het comité worden ertoe gemachtigd hun eigen motorvoertuig te gebruiken voor de reizen ten behoeve van de activiteiten van het comité. Ze genieten een vergoeding die gelijk is aan het bedrag dat de Franse Gemeenschap had moeten betalen indien zij de algemene vervoermiddelen hadden gebruikt.

De Franse Gemeenschap neemt de dekking van de risico's voortvloeiend uit het gebruik, door de leden, van hun persoonlijk voertuig, niet waar.

HOOFDSTUK III. — *Slotbepalingen*

Art. 18. Het besluit van de Regering van de Franse Gemeenschap van 24 juli 1997 betreffende het Waarnemingscentrum voor Kind, Jeugd en Hulpverlening aan de Jeugd wordt ingetrokken.

Art. 19. Dit besluit treedt in werking de dag waarop het in het *Belgisch Staatsblad* wordt bekendgemaakt.

Art. 20. De Minister-Voorzitster, tot wier bevoegdheden het Kinderwelzijn en de Hulpverlening aan de Jeugd behoren, is belast met de uitvoering van dit besluit.

Brussel, 8 juni 1998.

Vanwege de Regering van de Franse Gemeenschap :

De Minister-Voorzitster, belast met Onderwijs, de Audiovisuele Sector,
Hulpverlening aan de Jeugd, Kinderwelzijn en Gezondheidspromotie,

Mevr. L. ONKELINX

De Minister van Hoger Onderwijs,
Wetenschappelijk Onderzoek, Sport en Internationale Betrekkingen,

W. ANCION

De Minister van Begroting, Financiën en Ambtenarenzaken,

J.-Cl. VAN CAUWENBERGHE

De Minister van Cultuur en Permanente Opvoeding,

Ch. PICQUE

BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST — REGION DE BRUXELLES-CAPITALE

MINISTERIE VAN HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

N. 98 — 1628 [C − 98/31237]

23 APRIL 1998. — Besluit van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering houdende regeling van de modaliteiten voor de aanplakking van de voorafgaande aangifte en bijzondere uitbatingsvoorwaarden voor een inrichting van klasse III, evenals van de beslissingen betreffende de milieu-attesten en milieuvergunningen

De Brusselse Hoofdstedelijke Regering,

Gelet op artikel 20 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 op de hervorming der instellingen;

Gelet op artikel 8, eerste lid van de bijzondere wet van 12 januari 1989 met betrekking tot de Brusselse Instellingen;

Gelet op de ordonnantie van 5 juni 1997 betreffende de milieuvergunningen, inzonderheid op artikel 87;

Gelet op het advies van de Raad van het Leefmilieu van het Brusssels Hoofdstedelijk Gewest van 6 november 1997;

Gelet op de beslissing van de Ministerraad van 4 december 1997 tot verzoek van de Raad van State van zijn advies binnen een maand te dienen;

Gelet op het advies van de Raad van State gegeven op 30 januari 1998, met toepassing van artikel 84, eerste lid, 1° van de gecoördineerde wetten op de Raad van State;

Op voorstel van de Minister van Leefmilieu,

Besluit :

Artikel 1. § 1. De aanplakking zoals gesteld in artikel 87 van de ordonnantie van 5 juni 1997 betreffende de milieuvergunningen wordt uitgevoerd volgens het model gevoegd bij dit besluit en geschiedt ten laatste binnen veertien dagen :

1° na ontvangst van de beslissing waarin de gemeente bijzondere uitbatingsvoorwaarden vaststelt voor een inrichting van klasse III;

2° na ontvangst van het ontvangstbewijs waardoor akte wordt genomen van de voorafgaande aangifte of na de dag volgend op de vervaldatum van de termijn om dit ter kennis te geven;

3° na ontvangst van de beslissing tot toekenning, wijziging, schorsing, intrekking of verlenging, zelfs stilzwijgend, van een milieuattest of milieuvergunning.

§ 2. Het aanplakbiljet wordt in het zwart gedrukt op wit papier van DIN A3-formaat.

Het wordt zo aangeplakt dat het gemakkelijk kan worden gelezen :

1° vanop het gebouw waar de inrichting is ondergebracht;

2° op de grens tussen de inrichting en de aangrenzende openbare weg, gelijklopend hiermee en op een hoogte van 1,50 meter, zo nodig, op een schutting of een paal met paneel. Tijdens de hele duur van de aanplakking moet het bericht goed zichtbaar en leesbaar blijven.

Art. 2. Het besluit van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering van 10 februari 1994 houdende regeling van de modaliteiten voor de aanplakking van de beslissingen betreffende de milieuvergunning wordt opgeheven.

Art. 3. Dit besluit treedt in werking de dag waarop het in het *Belgisch Staatsblad* wordt bekendgemaakt.

Art. 4. De Minister van Leefmilieu is belast met de uitvoering van dit besluit.

Brussel, 23 april 1998.

Namens de Brusselse Hoofdstedelijke Regering :

De Minister-Voorzitter,
Ch. PICQUE

De Minister van Leefmilieu,
D. GOSUIN

MINISTERE DE LA REGION DE BRUXELLES-CAPITALE

F. 98 — 1628 [C − 98/31237]

23 AVRIL 1998. — Arrêté du Gouvernement de la Région de Bruxelles-Capitale réglant les modalités d'affichage de la déclaration préalable et des conditions particulières d'exploiter pour une installation de classe III ainsi que des décisions relatives aux certificat et permis d'environnement

Le Gouvernement de la Région de Bruxelles-Capitale,

Vu l'article 20 de la loi spéciale du 8 août 1980 de réformes institutionnelles;

Vu l'article 8, alinéa 1er de la loi spéciale du 12 janvier 1989 relative aux Institutions bruxelloises;

Vu l'ordonnance du 5 juin 1997 relative aux permis d'environnement, notamment l'article 87;

Vu l'avis du Conseil de l'Environnement de la Région de Bruxelles-Capitale du 6 novembre 1997;

Vu la décision du Conseil des Ministres du 4 décembre 1997 sur la demande d'avis du Conseil d'Etat dans le mois;

Vu l'avis du Conseil d'Etat donné le 30 janvier 1998, en application de l'article 84, alinéa 1er, 1° des lois coordonnées sur le Conseil d'Etat;

Sur la proposition du Ministre de l'Environnement,

Arrête :

Article 1er. § 1er. L'affichage requis par l'article 87 de l'ordonnance du 5 juin 1997 relative aux permis d'environnement est réalisé conformément au modèle de l'annexe du présent arrêté et a lieu au plus tard dans les quinze jours :

1° de la réception de la décision par laquelle la commune prescrit des conditions particulières d'exploitation à une installation de classe III;

2° de la réception de l'accusé de réception prenant acte de la déclaration préalable ou du lendemain du jour de l'expiration du délai pour le notifier;

3° de la réception de la décision d'octroi, de modification, de suspension, de retrait ou de prolongation, fut-elle tacite, d'un certificat ou d'un permis d'environnement.

§ 2. L'affiche est imprimée en noir sur papier blanc de format DIN A3.

Elle est disposée de façon à pouvoir être lue aisément :

1° sur l'immeuble abritant l'installation;

2° à la limite de l'installation et de la voie publique contiguë, parallèlement à celle-ci et à une hauteur de 1,50 mètre, au besoin sur une palissade ou sur un panneau sur piquet. Elle est maintenue en parfait état de visibilité et de lisibilité durant toute la durée de l'affichage.

Art. 2. L'arrêté du Gouvernement de la Région de Bruxelles-Capitale du 10 février 1994 réglant les modalités d'affichage des décisions relatives au permis d'environnement est abrogé.

Art. 3. Le présent arrêté entre en vigueur le jour de sa publication au *Moniteur belge*.

Art. 4. Le Ministre de l'Environnement est chargé de l'exécution du présent arrêté.

Bruxelles, le 23 avril 1998.

Au nom du Gouvernement de la Région de Bruxelles-Capitale :

Le Ministre-Président,
Ch. PICQUE

Le Ministre de l'Environnement,
D. GOSUIN

Bijlage

Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Gemeente

Bericht

Toepassing van artikel 87 van de ordonnantie van 5 juni 1997 betreffende de milieuvergunningen

Een ( ) milieuvergunning (1)
( ) milieuattest (1)
( ) is afgegeven, geweigerd, gewijzigd, geschorst, ingetrokken (1)

( ) Ontvangbewijs van een aangifte die aan de uitbating van een inrichting van klasse III voorafgaat (1)
( ) De volgende bijzondere uitbatingsvoorwaarden zijn van toepassing voor de inrichtingen van klasse III (1)

Opgemaakt op ..... (2)
te : ..... (3)

Aard van de economische activiteit : .....

Desbetreffende inrichtingen

Annexe

Région de Bruxelles-Capitale

Comune de

Avis

Application de l'article 87 de l'ordonnance du 5 juin 1997 relative aux permis d'environnement

Un ( ) permis d'environnement (1)
( ) certificat d'environnement (1)
( ) a été délivré, refusé, modifié, suspendu, retiré (1)

( ) Il a été accusé réception d'une déclaration préalable à l'exploitation d'une installation de classe III (1)
( ) Les conditions particulières d'exploitation suivantes sont applicables aux installations de classe III (1)

Le, ... (2)
à : ..... (3)

Nature de l'activité économique : .....

Installations concernées

Aard van de inrichting	Vermogen, hoeveelheid, ingerichte eenheden	Nature de l'installation	Puissance, quantité, unités installées
1.		1.	
2.		2.	
3.		3.	
4. ..... (4)		4. ..... (4)	

Het dossier ligt ter inzage bij het Gemeentebestuur, vanaf ..... tussen ..... en ..... (5)

(1) Een beroep kan binnen 30 dagen na aanplakking, hetzij uiterlijk op .....ingesteld worden bij het Milieucollege, CCN-gebouw, Vooruitgangsstraat 80, te 1030 Brussel.

(1) Een beroep kan binnen 30 dagen na aanplakking bij de Brusselse Hoofdstedelijke Regering worden ingesteld, hetzij uiterlijk op ..... Hertogstraat 9, te 1000 Brussel.

(1) Met toepassing van artikel 19, tweede lid van de gecoördineerde wetten op de Raad van State, wordt u medegedeeld dat bij de Raad van State, een beroep tot nietigverklaring tegen bijgaande beslissing kan worden ingesteld wegens schending van hetzij substantiële, hetzij op straffe van nietigheid vastgelegde vormvoorschriften of wegens machtsoverschrijding of -afwending. Dit beroep wordt ingesteld door middel van een verzoekschrift ondertekend door de partij of door een advocaat ingeschreven op de tabel van de Orde der advocaten.

Het verzoekschrift wordt gedagtekend en bevat :

1. de namen, hoedanigheid, woonplaats of zetel van de verzoekende partij;

2. het voorwerp van het beroep en een uiteenzetting van de feiten en de middelen;

Le dossier peut être consulté auprès de l'Administration communale, le ..... entre ..... et ..... (5)

(1) Un recours peut être introduit dans les 30 jours de l'affichage, soit au plus tard le ..... auprès du Collège d'environnement, CCN, rue du Progrès 80, 1030 Bruxelles.

(1) Un recours peut être introduit dans les 30 jours de l'affichage, soit au plus tard le ..... auprès du Gouvernement de la Région de Bruxelles-Capitale, rue Ducale 9, à 1000 Bruxelles.

(1) En application de l'article 19, alinéa 2, des lois coordonnées sur le Conseil d'Etat, vous êtes informés qu'un recours en annulation devant le Conseil d'Etat peut être introduit contre la décision ci-jointe pour violation des formes soit substantielles, soit prescrites à peine de nullité, ou pour excès ou détournement de pouvoir par une requête signée par la partie ou par un avocat inscrit au tableau de l'Ordre des avocats.

La requête est datée et contient :

1. les noms, qualité, demeure ou siège de la partie requérante;

2. l'objet du recours et un exposé des faits et des moyens;

(1) Aanduiden wat past.
(2) Invullen met de afgiftedatum van de milieuvergunning of het milieuattest.
(3) Invullen met de naam of het maatschappelijk doel, adres en uitbatingsplaats van desbetreffende inrichting.
(4) Invullen met de aard of de klasse van de inrichting(en).
(5) Invullen met de dag en de uren waarop het dossier op het gemeentebestuur ter inzage ligt.

(1) Sélectionner la mention utile.
(2) A compléter par la date de la délivrance du permis ou du certificat d'environnement.
(3) A compléter par le nom ou la raison sociale, l'adresse et le lieu d'exploitation de l'installation concernée.
(4) A compléter par la nature et la classe de l'(des) installation(s).
(5) A compléter par le jour et les heures où le dossier peut être consulté à l'administration communale.

3. de namen, woonplaats of zetel van de tegenpartij.

Dit verzoekschrift moet naar de Raad van State bij een ter post aangetekende zending worden verstuurd. De verzoekende partij dient hierbij een afschrift van de aangevochten beslissing te voegen. De termijn voor de instelling van een beroep bij de Raad van State bedraagt 60 dagen vanaf deze kennisgeving.

Op hetzelfde ogenblik dat zij haar verzoekschrift indient, stuurt de verzoekende partij een afschrift hiervan ter informatie naar de tegenpartij.

Wanneer een beslissing van een bestuursoverheid zou kunnen worden nietig verklaard, kan een aanvraag tot schorsing bij dezelfde administratieve rechtsmacht door een van het verzoekschrift tot nietigverklaring onderscheiden akte en uiterlijk gelijktijdig met dit verzoekschrift worden ingediend. De aanvraag tot schorsing wordt ondertekend door de partij of door een advocaat ingeschreven op de tabel van de Orde der advocaten.

De aanvraag wordt gedagtekend en bevat :

− de namen, hoedanigheid, woonplaats of zetel van de aanvrager en, desgevallend, de gekozen woonplaats;

− de naam en de woonplaats of de zetel van de tegenpartij;

− de vermelding van de akte of het reglement dat het voorwerp uitmaakt van de aanvraag tot schorsing;

− een uiteenzetting van de feiten en middelen die de nietigverklaring van de akte of het aangevochten reglement kunnen verantwoorden;

− een uiteenzetting van de feiten op basis waarvan kan worden gesteld dat de onmiddellijke uitvoering van de akte of het aangevochten reglement de aanvrager een ernstig, moeilijk te herstellen nadeel dreigt te berokkenen.

Gezien om te worden gevoegd bij het besluit van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering houdende regeling van de modaliteiten voor de aanplakking van de voorafgaande aangifte en bijzondere uitbatingsvoorwaarden voor een inrichting van klasse III, evenals van de beslissingen betreffende de milieu-attesten en milieuvergunningen.

Namens de Brusselse Hoofdstedelijke Regering :

De Minister-Voorzitter,
Ch. PICQUE

De Minister van Leefmilieu,
D. GOSUIN

3. les noms, demeure ou siège de la partie adverse.

Cette requête doit être adressée au Conseil d'Etat par pli recommandé. La partie requérante doit joindre une copie de la décision attaquée. Le délai pour l'introduction d'un recours au Conseil d'Etat est de 60 jours à partir de la présente notification.

En même temps qu'elle introduit sa requête, la partie requérante envoie une copie de celle-ci à la partie adverse pour son information.

Lorsqu'une décision d'une autorisé administrative est susceptible d'être annulée, une demande de suspension peut être introduite auprès de la même juridiction administrative par un acte distinct de la requête en annulation et au plus tard avec celle-ci. La demande de suspension est signée par la partie ou par un advocat inscrit au tableau de l'Ordre des avocats.

La demande est datée et contient :

− les noms, qualité, domicile ou siège du demandeur et, le cas échéant, le domicile élu;

− le nom et le domicile ou le siège de la partie adverse;

− La mention de l'acte ou du règlement qui fait l'objet de la demande de suspension;

− un exposé des faits et des moyens de nature à justifier l'annulation de l'acte ou du règlement attaqué;

− un exposé des faits de nature à établir que l'exécution immédiate de l'acte ou du règlement attaqué risque de causer au demandeur un préjudice grave difficilement réparable.

Vu pour être annexé à l'arrêté du Gouvernement de la Région de Bruxelles-Capitale réglant les modalités d'affichage de la déclaration préalable et des conditions particulières d'exploiter pour une installation de classe III ainsi que des décisions relatives aux certificat et permis d'environnement.

Pour le Gouvernement de la Région de Bruxelles-Capitale :

Le Ministre-Président,
Ch. PICQUE

Le Ministre de l'Environnement
D. GOSUIN

ANDERE BESLUITEN — AUTRES ARRETES

MINISTERIE VAN ECONOMISCHE ZAKEN

[C − 98/11186]

5 JUNI 1998. — Ministerieel besluit houdende de lijst van de leidingen van de Nationale Maatschappij der Pijpleidingen die grote infrastructuren voor het binnenlandse vervoer van energieproducten uitmaken

De Minister van Economie,

Gelet op de wet van 22 juli 1993 houdende fiscale en financiële bepalingen, inzonderheid op de artikelen 98 en 100;

Gelet op het koninklijk besluit van 10 juni 1994, ter invoering ten voordele van de Staat van een bijzonder aandeel in de Nationale Maatschappij der Pijpleidingen, inzonderheid op artikel 3,

Besluit :

Enig artikel. De lijst met pijpleidingen van de Nationale Maatschappij der Pijpleidingen die grote infrastructuren voor het binnenlands vervoer van energieproducten uitmaken of hiervoor in aanmerking kunnen komen, is als volgt vastgesteld :

1° de leiding PALL met een doorsnede van 457 mm die Antwerpen met Geleen (Nederland) verbindt en waarin vloeibare of vloeibaar gemaakte koolwaterstof onder een druk van 67 bar wordt vervoerd;

2° de leiding Antwerpen-Feluy met een doorsnede van 168,3/219,1 mm, waarin propyleen onder een druk van 98 bar wordt vervoerd;

MINISTERE DES AFFAIRES ECONOMIQUES

[C − 98/11186]

5 JUIN 1998. — Arrêté ministériel portant la liste des canalisations de la Société nationale de Transport par Canalisations constituant de grandes infrastructures de transport intérieur

Le Ministre de l'Economie,

Vu la loi du 22 juillet 1993 portant des dispositions fiscales et financières, notamment les articles 98 et 100;

Vu l'arrêté royal du 10 juin 1994 instituant au profit de l'Etat une action spécifique de la Société nationale de Transport par Canalisations, notamment l'article 3,

Arrête :

Article unique. La liste des canalisations de la Société nationale de Transport par Canalisations constituant des grandes infrastructures de transport intérieur de produits énergétiques ou pouvant servir à cet effet s'établit comme suit :

1° la canalisation PALL d'un diamètre de 457 mm, reliant Anvers à Geleen (Pays-Bas), transportant des hydrocarbures liquides et/ou liquéfiés sous une pression de 67 bars;

2° la canalisation Anvers-Feluy d'un diamètre de 168,3/219,1 mm, transportant du propylène sous une pression de 98 bars;

3° de leiding Antwerpen-Geel en Antwerpen-Beringen met een doorsnede van 168,3 mm, waarin propyleen onder een druk van 100 bar wordt vervoerd;

4° de leiding Antwerpen-Tessenderloo met een doorsnede van 273/323,8 mm, waarin ethyleen onder een druk van 100 bar wordt vervoerd;

5° de leiding Antwerpen-Feluy met een doorsnede van 559 mm, waarin ethyleen onder een druk van 27 bar wordt vervoerd;

6° de leidingen Gent-Zeebrugge met een doorsnede van 508 mm en Gent-Sluiskil met een doorsnede van 323,8 mm waarin gas wordt vervoerd, onder een respectievelijke druk van 5 bar en 14,7 bar;

7° alle water-en zuurstofleidingen van firma's CORENOX, HYDROWAL, NAPRO en NITRACC, waarin de Nationale Maatschappij der Pijpleidingen aandelen bezit.

Brussel, 5 juni 1998.

E. DI RUPO

3° les canalisations Anvers-Geel et Anvers-Beringen d'un diamètre de 168,3 mm, transportant du propylène sous une pression de 100 bars;

4° la canalisation Anvers-Tessenderloo d'un diamètre de 273/323,8 mm, transportant de l'éthylène sous une pression de 100 bars;

5° la canalisation Anvers-Feluy d'un diamètre de 559 mm, transportant de l'éthylène sous une pression de 27 bars;

6° les canalisations Gand-Zeebrugge d'un diamètre de 508 mm et Gand-Sluiskil d'un diamètre de 323,8 mm, transportant du gaz sous des pressions respectives de 5 bars et de 14,7 bars;

7° toutes les canalisations d'hydrogène et d'oxygène appartenant aux sociétés CORENOX, HYDROWAL, NAPRO et NITRACC dans lesquelles la Société nationale de Transport par Canalisations détient des participations.

Bruxelles, le 5 juin 1998.

E. DI RUPO

[98/11184]

Bestuur Handelsbeleid

Financieringshuur. — Erkenning

Bij ministerieel besluit van 5 juni 1998, dat in werking treedt de dag waarop dit uittreksel in het *Belgisch Staatsblad* wordt bekendgemaakt, wordt de naamloze vennootschap Leasing Contractors, Provinciesteenweg 223, te 2530 Boechout, erkend met het oog op de uitoefening van de activiteiten van financieringshuur.

[98/11184]

Administration de la Politique commerciale

Location-financement. — Agréation

Par arrêté ministériel du 5 juin 1998, qui entre en vigueur le jour de la publication du présent extrait au *Moniteur belge*, la société anonyme Leasing Contractors, Provinciesteenweg 223, à 2530 Boechout, est agréée en vue de pratiquer la location-financement.

MINISTERIE VAN VERKEER EN INFRASTRUCTUUR

[98/14125]

12 MEI 1998. — Ministerieel besluit houdende uitgifte van speciale postwaarden in de loop van het jaar 1998

De Minister van Telecommunicatie,

Gelet op het koninklijk besluit van 3 april 1997 houdende uitgifte van speciale postwaarden in de loop van het jaar 1998, inzonderheid artikelen 12 en 13;

Besluit :

Artikel 1. Er wordt een speciale postzegel, genaamd « Dag van de Postzegel », uitgegeven, ter waarde van 17 BEF, die zal gedrukt worden in polychromie door middel van het gecombineerd staal- en rasterdiepdrukprocédé.

Art. 2. Er worden twee speciale postzegels, in de reeks genaamd « Europa », uitgegeven, elk ter waarde van 17 BEF, die zullen gedrukt worden in polychromie door middel van het rasterdiepdrukprocédé.

Art. 3. De oplage van deze postzegels zal aan de behoeften van de dienst beantwoorden.

Art. 4. De postzegels worden verkocht vanaf 4 mei 1998.

Art. 5. De postzegels zullen nochtans bij voorrang worden verkocht op 2 en 3 mei 1998 van 10 u. tot 17 u. op volgende adressen :

Cultureel Centrum « De Kern »

Kern 18

2610 ANTWERPEN-WILRIJK

Athénée Royal

Section primaire

rue du Collège 5

7800 ATH

MINISTERE DES COMMUNICATIONS ET DE L'INFRASTRUCTURE

[98/14125]

12 MAI 1998. — Arrêté ministériel portant émission de valeurs postales spéciales au cours de l'année 1998

Le Ministre des Télécommunications,

Vu l'arrêté royal du 3 avril 1997 portant émission de valeurs postales spéciales au cours de l'année 1998, notamment les articles 12 et 13;

Arrête :

Article 1er. Il est émis un timbre-poste spécial à la valeur de 17 BEF, constituant l'émission dénommée « Journée du Timbre » qui sera imprimé en polychromie par le procédé de la taille douce et de l'héliogravure combinées.

Art. 2. Il est émis deux timbres-poste spéciaux, chacun à la valeur de 17 BEF, dénommé « Europa » qui seront imprimés en polychromie par le procédé de l'héliogravure.

Art. 3. Le tirage de ces timbres-poste correspondra aux besoins du service.

Art. 4. Les timbres-poste seront vendus à partir du 4 mai 1998.

Art. 5. Les timbres-poste seront toutefois vendus par priorité les 2 et 3 mai 1998 de 10 à 17h aux adresses suivantes :

Cultureel Centrum « De Kern »

Kern 18

2610 ANTWERPEN-WILRIJK

Athénée Royal

Section primaire

rue du Collège 5

7800 ATH

Zaal Nieuwenborgh
Schutterstraat 6A
3650 DILSEN-STOKKEM
Stedelijke Openbare Bibliotheek
Erasmus- en Plantijnzaal
Wolvestraat 2
8870 IZEGEM
Centre Culturel et Sportif
Avenue Gilson 48
6810 IZEL
Grange de la Ferme du Château
Drève de la Ramée
1310 La Hulpe
Foyer Culturel
rue de l'enseignement
4633 MELEN
Vergadercentrum Gildenhuis
Hendrik Heymanplein 7
9100 Sint-Niklaas
Ancien Hôtel de Ville
avenue Franklin Roosevelt
5060 Tamines

Art. 6. De Gedelegeerd Bestuurder van De Post is met de uitvoering van dit besluit belast.

Brussel, 12 mei 1998.

E. DI RUPO

Zaal Nieuwenborgh
Schutterstraat 6A
3650 DILSEN-STOKKEM
Stedelijke Openbare Bibliotheek
Erasmus- en Plantijnzaal
Wolvestraat 2
8870 IZEGEM
Centre Culturel et Sportif
Avenue Gilson 48
6810 IZEL
Grange de la Ferme du Château
Drève de la Ramée
1310 La Hulpe
Foyer Culturel
rue de l'enseignement
4633 Melen
Vergadercentrum Gildenhuis
Hendrik Heymanplein 7
9100 Sint-Niklaas
Ancien Hôtel de Ville
avenue Franklin Roosevelt
5060 Tamines

Art. 6. L'Administrateur délégué de La Poste est chargé de l'exécution du présent arrêté.

Bruxelles, le 12 mai 1998.

E. DI RUPO

MINISTERIE VAN JUSTITIE

[98/09519]

Rechterlijke Orde

Bij koninklijke besluiten van 16 juni 1998 zijn benoemd tot :

— adjunct-griffier bij het vredegerecht van het tweede kanton Antwerpen, Mevr. Van Deuren, C., adjunct-griffier bij het vredegerecht van het kanton Mechelen;

— adjunct-secretaris bij het parket van de arbeidsauditeur te Antwerpen, Mevr. Govaert, M., opsteller bij het parket van het arbeidshof te Antwerpen.

Bij ministeriële besluiten van 18 juni 1998 :

— is een einde gesteld aan de opdracht tot adjunct-griffier bij de arbeidsrechtbank te Leuven, van de heer Sillen, W., eerstaanwezend beambte bij de griffie van deze rechtbank;

— is aan Mevr. Van Bellingen, L., opsteller bij de griffie van de arbeidsrechtbank te Leuven, opdracht gegeven om tijdelijk het ambt van adjunct-griffier bij deze rechtbank te vervullen;

— is aan Mevr. Lefaible, D., beambte bij de griffie van de vredegerechten van de kantons Sint-Genesius-Rode, Kraainem en Herne, opdracht gegeven om het ambt van adjunct-griffier bij de vredegerechten van deze kantons te vervullen, van 1 juli 1998 tot 31 juli 1998;

— is aan Mevr. Ninane, S., beambte bij de griffie van de vredegerechten van de kantons Barvaux en La Roche-en-Ardenne, opdracht gegeven om het ambt van adjunct-griffier bij de vredegerechten van deze kantons te vervullen, van 1 juli 1998 tot 31 augustus 1998.

MINISTERE DE LA JUSTICE

[98/09519]

Ordre judiciaire

Par arrêtés royaux du 16 juin 1998 sont nommées :

— greffier adjoint à la justice de paix du deuxième canton d'Anvers, Mme Van Deuren, C., greffier adjoint à la justice de paix du canton de Malines;

— secrétaire adjoint au parquet de l'auditeur du travail d'Anvers, Mme Govaert, M., rédacteur au parquet de la cour du travail d'Anvers.

Par arrêtés ministériels du 18 juin 1998 :

— il est mis fin aux fonctions de greffier adjoint au tribunal du travail de Louvain, de M. Sillen, W., employé principal au greffe de ce tribunal;

— Mme Van Bellingen, L., rédacteur au greffe du tribunal du travail de Louvain, est temporairement déléguée aux fonctions de greffier adjoint à ce tribunal;

— Mme Lefaible, D., employée au greffe des justices de paix des cantons de Rhode-Saint-Genèse, de Kraainem et de Herne, est déléguée aux fonctions de greffier adjoint aux justices de paix de ces cantons, du 1er juillet 1998 au 31 juillet 1998;

— Mme Niname, S., employée au greffe des justices de paix des cantons de Barvaux et de La Roche-en-Ardenne, est déléguée aux fonctions de greffier adjoint aux justices de paix de ces cantons, du 1er juillet 1998 au 31 août 1998.

Bij ministeriële besluiten van 23 juni 1998 :

— is aan de heer Fouquaet, P., opsteller bij de griffie van het vredegerecht van het kanton Asse, opdracht gegeven om het ambt van adjunct-griffier bij het vredegerecht van dit kanton te vervullen, van 1 juli 1998 tot 31 juli 1998;

— is aan Mevr. Dumoulin, V., beambte op arbeidsovereenkomst bij de rechtbank van eerste aanleg te Brussel, opdracht gegeven om het ambt van adjunct-griffier bij het vredegerecht van het eerste kanton Schaarbeek te vervullen, van 1 juli 1998 tot 31 juli 1998;

— is aan Mevr. Meyskens, C., eerstaanwezend beambte bij de griffie van het vredegerecht van het kanton Lessen, opdracht gegeven om het ambt van adjunct-griffier bij het vredegerecht van dit kanton te vervullen, van 1 juli 1998 tot 31 juli 1998;

— is aan de heer Calonne, S., opsteller bij de griffie van de vredegerechten van de kantons Moeskroen en Komen, opdracht gegeven om het ambt van adjunct-griffier bij de vredegerechten van deze kantons te vervullen, van 1 juli 1998 tot 31 juli 1998;

— is aan Mevr. Demlenne, J., beambte bij de griffie van het vredegerecht van het kanton Hamoir, opdracht gegeven om het ambt van adjunct-griffier bij het vredegerecht van dit kanton te vervullen, van 1 juli 1998 tot 31 juli 1998;

— is aan Mevr. Hendrick, C., beambte bij de griffie van het vredegerecht van het kanton Malmedy, opdracht gegeven om het ambt van adjunct-griffier bij het vredegerecht van dit kanton te vervullen, van 1 juli 1998 tot 31 juli 1998.

Par arrêtés ministériels du 23 juin 1998 :

— M. Fouquaet, P., rédacteur au greffe de la justice de paix du canton d'Asse, est délégué aux fonctions de greffier adjoint à la justice de paix de ce canton, du 1er juillet 1998 au 31 juillet 1998;

— Mme Dumoulin, V., employée sous contrat au greffe du tribunal de première instance de Bruxelles, est déléguée aux fonctions de greffier adjoint à la justice de paix du premier canton de Schaerbeek, du 1er juillet 1998 au 31 juillet 1998;

— Mme Meyskens, C., employée principale au greffe de la justice de paix du canton de Lessines, est déléguée aux fonctions de greffier adjoint à la justice de paix de ce canton, du 1er juillet 1998 au 31 juillet 1998;

— M. Calonne, S., rédacteur au greffe des justices de paix des cantons de Mouscron et de Comines, est délégué aux fonctions de greffier adjoint aux justices de paix de ces cantons, du 1er juillet 1998 au 31 juillet 1998;

— Mme Demlenne, J., employée au greffe de la justice de paix du canton de Hamoir, est déléguée aux fonctions de greffier adjoint à la justice de paix de ce canton, du 1er juillet 1998 au 31 juillet 1998;

— Mme Hendrick, C., employée au greffe de la justice de paix du canton de Malmedy, est déléguée aux fonctions de greffier adjoint à la justice de paix de ce canton, du 1er juillet 1998 au 31 juillet 1998.

[C − 98/09513]

Hoge Commissie tot bescherming van de maatschappij ingesteld ingevolge artikel 13 van de wet van 1 juli 1964 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen en de gewoontemisdadigers. — Samenstelling. — Wijziging

Bij beslissing van 23 juni 1998 heeft de heer eerste voorzitter van het Hof van Cassatie de heer J. Van Der Eecken, raadsheer in het hof van beroep te Brussel, aangewezen als voorzitter van de Hoge Commissie tot bescherming van de maatschappij, dit in opvolging van de heer F. Fischer, ontslagnemend.

Bij beslissing van dezelfde datum werden de heren G. Laffineur, raadsheer in het hof van beroep te Brussel, en D. Van Remoortel, raadsheer in het hof van beroep te Gent, aangewezen als plaatsvervangend voorzitter.

Als magistraat bij het parket-generaal bij het hof van beroep te Mons worden verbonden de advocaten-generaal Ransquin en Bernard.

[C − 98/09513]

Commission supérieure de défense sociale en vertu de l'article 13 de la loi du 1er juillet 1964 de défense sociale à l'égard des anormaux et des délinquants d'habitude. — Composition. — Modification

Par décision du 23 juin 1998, le premier président de la Cour de cassation a désigné monsieur J. Van Der Eecken, conseiller près la cour d'appel de Bruxelles, comme président de la Commission supérieure de défense sociale. Il succède à monsieur F. Fischer, démissionaire.

Par décision de la même date, monsieur G. Laffineur, conseiller près la cour d'appel de Bruxelles, et monsieur D. Van Remoortel, conseiller près la cour d'appel de Gand, ont été désignés comme président suppléant.

Comme magistrat près du parquet général près la cour d'appel de Mons, sont attachés les avocats généraux Ransquin et Bernard.

MINISTERIE VAN FINANCIEN

[98/03293]

6 MEI 1998. — Koninklijk besluit tot benoeming van leden van de Commissie voor de inventaris van het vermogen van de Staat

ALBERT II, Koning der Belgen,

Aan allen die nu zijn en hierna wezen zullen, Onze Groet.

Gelet op de wetten op de Rijkscomptabiliteit gecoördineerd op 17 juli 1991, inzonderheid op artikel 85, tweede lid, en artikel 139, tweede lid;

Gelet op het koninklijk besluit van 29 april 1964 tot instelling van de Commissie voor de inventaris van het vermogen van de Staat, inzonderheid op de artikelen 2 en 3;

Gelet op de koninklijke besluiten van 11 september 1987, 9 februari 1989, 13 april 1989, 13 november 1989, 14 februari 1990, 27 november 1990, 29 januari 1991, 22 juli 1991, 23 april 1992, 1 juli 1992, 27 januari 1994, 20 april 1994, 29 december 1994, 30 november 1995, 23 april 1996, 30 juni 1996, 17 december 1996 en 11 oktober 1997 tot benoeming van de leden van de Commissie voor de inventaris van het vermogen van de Staat;

Gelet op de koninklijke besluit van 12 augustus 1993, 3 januari 1995, 28 juni 1995, 30 november 1995, 14 juni 1996 en 23 april 1997 houdende verlenging van de mandaten van de leden van de Commissie voor de inventaris van het vermogen van de Staat;

MINISTERE DES FINANCES

[98/03293]

6 MAI 1998. — Arrêté royal portant nomination de membres de la Commission pour l'inventaire du patrimoine de l'Etat

ALBERT II, Roi des Belges,

A tous, présents et à venir, Salut.

Vu les lois sur la comptabilité de l'Etat coordonnées le 17 juillet 1991, notamment l'article 85, alinéa 2, et l'article 139, alinéa 2;

Vu l'arrêté royal du 29 avril 1964 instituant la Commission pour l'inventaire du patrimoine de l'Etat, notamment les articles 2 et 3;

Vu les arrêtés royaux des 11 septembre 1987, 9 février 1989, 13 avril 1989, 13 novembre 1989, 14 février 1990, 27 novembre 1990, 29 janvier 1991, 22 juillet 1991, 23 avril 1992, 1er juillet 1992, 27 janvier 1994, 20 avril 1994, 29 décembre 1994, 30 novembre 1995, 23 avril 1996, 30 juin 1996, 17 décembre 1996 et 11 octobre 1997 portant nomination des membres de la Commission pour l'inventaire du patrimoine de l'Etat;

Vu les arrêtés royaux des 12 août 1993, 3 janvier 1995, 28 juin 1995, 30 novembre 1995, 14 juin 1996 et 23 avril 1997 portant prolongation des mandats des membres de la Commission pour l'inventaire du patrimoine de l'Etat;

Op de voordracht van Onze Minister van Financiën,

Hebben Wij besloten en besluiten Wij :

Artikel 1. De heer P. Cancelier, auditeur-generaal, wordt, als vertegenwoordiger van de Administratie van het Kadaster, benoemd tot gewoon lid van de Commissie voor de inventaris ter vervanging van de heer L. Mathot, wiens mandaat hij zal voleindigen.

Art. 2. De heer R. Massant, adviseur, wordt, als vertegenwoordiger van het Ministerie van Economische Zaken, benoemd tot gewoon lid van de Commissie voor de inventaris ter vervanging van de heer G. Van Eycken, wiens mandaat hij zal voleindigen.

Art. 3. Mevr. P. Dubois, adjunct-adviseur, wordt, als vertegenwoordigster van het Ministerie van Economische Zaken, benoemd tot plaatsvervangend lid van de Commissie voor de inventaris ter vervanging van de heer F. Van Gansbeke, wiens mandaat zij zal voleindigen.

Art. 4. De heer T. Coppens, statisticus, wordt, als vertegenwoordiger van het Nationaal Instituut voor de Statistiek, benoemd tot gewoon lid van de Commissie voor de inventaris ter vervanging van de heer G. Tuyaerts, wiens mandaat hij zal voleindigen.

Art. 5. De heer G. Vekeman, statisticus, wordt, als vertegenwoordiger van het Nationaal Institutuut voor de Statistiek, benoemd tot plaatsvervangend lid van de Commissie voor de inventaris ter vervanging van de heer T. Coppens, wiens mandaat hij zal voleindigen.

Art. 6. Dit besluit heeft uitwerking met ingang van 1 maart 1998, met uitzondering van artikel 1 dat uitwerking heeft met ingang van 1 september 1997.

Art. 7. Onze Minister van Financiën is belast met de uitvoering van dit besluit.

Brussel, 6 mei 1998.

ALBERT

Van Koningswege :

De Minister van Financiën,
Ph. MAYSTADT

Sur la proposition de Notre Ministre des Finances,

Nous avons arrêté et arrêtons :

Article 1er. M. P. Cancelier, auditeur général, est nommé, en tant que représentant de l'Administration du Cadastre, membre effectif de la Commission de l'inventaire en remplacement de M. L. Mathot, dont il achèvera le mandat.

Art. 2. M. R. Massant, conseiller, est nommé, en tant que représentant du Ministère des Affaires économiques, membre effectif de la Commission de l'inventaire en remplacement de M. G. Van Eycken, dont il achèvera le mandat.

Art. 3. Mme P. Dubois, conseiller adjoint, est nommée, en tant que représentante du Ministère des Affaires économiques, membre suppléant de la Commission de l'inventaire en remplacement de M. F. Van Gansbeke, dont elle achèvera le mandat.

Art. 4. M. T. Coppens, statisticien, est nommé, en tant que représentant de l'Institut national de statistique, membre effectif de la Commission de l'inventaire en remplacement de M. G. Tuyaerts, dont il achèvera la mandat.

Art. 5. M. G. Vekeman, statisticien, est nommé, en tant que représentant de l'Institut national de statistique, membre suppléant de la Commission de l'inventaire en remplacement de M. T. Coppens, dont il achèvera le mandat.

Art. 6. Le présent arrêté produit ses effets le 1er mars 1998, à l'exception de l'article 1er, qui produit ses effets le 1er septembre 1997.

Art. 7. Notre Ministre des Finances est chargé de l'exécution du présent arrêté.

Donné à Bruxelles, le 6 mai 1998.

ALBERT

Par le Roi :

Le Ministre des Finances,
Ph. MAYSTADT

MINISTERIE VAN BINNENLANDSE ZAKEN

[S − C − 98/00310]

23 APRIL 1998. — Koninklijk besluit betreffende de erkenning van de vereniging zonder winstoogmerk « Centre de gestion informatique des administrations locales », afgekort « G.I.A.L. », voor het uitvoeren van opdrachten bij het Rijksregister van de natuurlijke personen

VERSLAG AAN DE KONING

Sire,

Het ontwerp van koninklijk besluit dat ik de eer heb aan Uwe Majesteit voor te leggen, strekt ertoe aan de v.z.w. « Centre de gestion informatique des administrations locales », afgekort « G.I.A.L. », een erkenning te verlenen voor het uitvoeren van opdrachten bij het Rijksregister, overeenkomstig het koninklijk besluit van 16 oktober 1984 betreffende de erkenning van informaticacentra voor het uitvoeren van opdrachten bij het Rijksregister van de natuurlijke personen.

Bij besluit van 19 juli 1994 heeft de voormelde vereniging hiertoe een erkenning gekregen die echter beperkt werd tot 31 december 1996.

Deze beperking in de tijd was aanbevolen door de Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer die haar gunstig advies van 14 maart 1994 voorzien had van een voorwaarde die bepaalde dat de v.z.w. « G.I.A.L. » binnen de twee jaar volgend op het verlenen van de erkenning zelf over het nodige personeel en materieel moest beschikken. In die tijd werd dit personeel en materieel door de Stad Brussel ter beschikking gesteld van de vereniging.

Thans blijkt dat de betrokken v.z.w. aan deze voorwaarde voldoet, in die zin dat zowel het vereiste personeel als het vereiste materieel voortaan toebehoren aan de vereniging.

MINISTERE DE L'INTERIEUR

[S − C − 98/00310]

23 AVRIL 1998. — Arrêté royal relatif à l'agrément de l'association sans but lucratif « Centre de gestion informatique des administrations locales », en abrégé « G.I.A.L. », pour l'exécution de tâches auprès du Registre national des personnes physiques

RAPPORT AU ROI

Sire,

Le projet d'arrêté royal que j'ai l'honneur de soumettre à Votre Majesté vise à accorder à l'a.s.b.l. « Centre de gestion informatique des administrations locales », en abrégé « G.I.A.L. », un agrément pour l'exécution de tâches auprès du Registre national, conformément à l'arrêté royal du 16 octobre 1984 relatif à l'agrément de centres informatiques pour l'exécution de tâches auprès du Registre national des personnes physiques.

Par arrêté du 19 juillet 1994, l'association précitée a obtenu un agrément à cette fin, mais limité au 31 décembre 1996.

Cette limitation dans le temps avait été recommandée par la Commission de la protection de la vie privée qui avait assorti son avis favorable du 14 mars 1994 d'une condition selon laquelle l'a.s.b.l. « G.I.A.L. » était tenue de disposer en propre, dans les deux ans suivant l'octroi de l'agrément, du personnel et du matériel nécessaires. A l'époque, ce personnel et ce matériel étaient mis à la disposition de l'association par la Ville de Bruxelles.

Il s'avère aujourd'hui que l'a.s.b.l. concernée satisfait à cette condition en ce sens que tant le personnel que le matériel requis lui appartiennent désormais en propre.

Nochtans in haar advies van 19 maart 1997 merkt de Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer op dat de voormelde vereniging slechts voor één gemeente prestaties levert, namelijk voor de Stad Brussel, die voor het overige aan de oorsprong van haar oprichting ligt. Deze situatie stemt volgens de Commissie niet overeen met de ratio legis van het voormelde koninklijk besluit van 16 oktober 1984.

Teneinde de voormelde vereniging toe te laten te beantwoorden aan de wens uitgedrukt door deze Commissie, lijkt het mij bijgevolg opportuun van aan de v.z.w. G.I.A.L. een nieuwe erkenning toe te staan voor een periode van 2 jaar, ingaande op 1 januari 1997.

Het is inderdaad zo dat, indien op 1 januari 1999 de bedoelde v.z.w. nog steeds niet voldoet aan de door de Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer gestelde voorwaarde voor wat betreft het cliënteel, de erkenning niet zal verlengd worden.

Dit is de draagwijdte van het ontworpen besluit.

Ik heb de eer te zijn,

Sire,

van Uwe Majesteit,
de zeer eerbiedige
en zeer getrouwe dienaar,

De Minister van Binnenlandse Zaken,
J. VANDE LANOTTE

ADVIES VAN DE COMMISSIE
VOOR DE BESCHERMING VAN DE PERSOONLIJKE LEVENSSFEER

Betreft : Vernieuwing van de erkenning van de vereniging zonder winstoogmerk « Centre de gestion informatique des administrations locales », afgekort « G.I.A.L. », voor het uitvoeren van opdrachten bij het Rijksregister van de natuurlijke personen

Geachte heer Minister,

In uw brief van 21 januari 1997, vraagt U het standpunt van de Commissie over de mogelijkheid van een tijdelijke vernieuwing van de erkenning ten voordele van de v.z.w. « G.I.A.L.», voor het uitvoeren van opdrachten bij het Rijksregister van de natuurlijke personen.

Het grootste deel van de bezwaren die de Commissie geformuleerd heeft in haar advies nr. 09/94 van 14 maart 1994 (*Belgisch Staatsblad* van 8 oktober 1994, p. 25636 e.v.), lijken nu opgelost en voldaan.

1. De Commissie vroeg om « de bevoegdheden duidelijk te bepalen », aangezien de v.z.w. « G.I.A.L. » andere opdrachten wou uitvoeren dan die waarvoor zij de erkenning vroeg. Vandaag stelt de v.z.w. « G.I.A.L. » ongeveer 60 personen tewerk (met inbegrip van de onderaannemers), maar slechts twee bij naam aangewezen personen zijn aangesteld voor de opdrachten in verband met het Rijksregister.

2. De Commissie stelde vast dat de v.z.w. « G.I.A.L. » niet over het eigen personeel beschikte en dat een overgangsfase noodzakelijk was om het personeel dat in de Stad Brussel tewerkgesteld was en voor de v.z.w. « G.I.A.L. » wou kiezen, de tijd te geven om de keuze van een nieuw statuut te maken. Door de contacten van de rapporteur, Professor J. Berleur, met deze v.z.w., is dit nu opgelost.

Wat de eigen technische middelen betreft, had de Commissie al vastgesteld dat er een overeenkomst van « terbeschikkingstelling », tegen terugbetaling van de leenbelasting door de vereniging, gesloten was tussen de Stad Brussel en de vereniging. Aangezien de overdracht van de informatica-activiteiten van de Stad naar de v.z.w. « G.I.A.L. » toen samenviel met de stopzetting van de activiteiten van het Informaticacentrum van de Stad Brussel, was de Commissie van mening dat de v.z.w. « G.I.A.L. » voldeed aan wat in artikel 2, 3°, van het koninklijk besluit van 16 oktober 1984 voorgeschreven werd. Er werd medegedeeld aan de rapporteur dat de zaken zouden kunnen veranderen. Men zou dus over de nodige elementen moeten beschikken om een duidelijker idee te hebben van de huidige situatie.

De Commissie had nauwelijks andere principsbezwaren geformuleerd, gezien de beginnende aard van deze v.z.w. Zij heeft nauwelijks opmerkingen vanuit het standpunt van de bescherming van de persoonlijke levenssfeer dat zij verdedigt.

Vanuit een ander standpunt stelt zij vast dat twee jaar nauwelijks genoeg was voor de v.z.w. om volledig te voldoen aan de geest van het koninklijk besluit tot erkenning, namelijk voor meerdere gemeenten prestaties te leveren. Deze clausule is ingeschreven vanaf artikel 1, 1°,

Toutefois, dans son avis du 19 mars 1997, la Commission de la protection de la vie privée observe que ladite association ne fournit des prestations qu'au profit d'une seule commune, à savoir la Ville de Bruxelles, laquelle est du reste à l'origine de sa constitution. Une telle situation ne lui paraît pas conforme à la ratio legis de l'arrêté royal du 16 octobre 1984 prérappelé.

Afin de permettre à l'association précitée de répondre au voeu exprimé par ladite Commission, il me paraît dès lors opportun d'accorder à l'a.s.b.l. « G.I.A.L. » un nouvel agrément pour une période de deux ans prenant cours le 1er janvier 1997.

Il est bien entendu que si le 1er janvier 1999, l'a.s.b.l. susvisée ne satisfaisait toujours pas à la condition posée par la Commission de la protection de la vie privée en matière de clientèle, l'agrément ne serait alors plus renouvelé.

Telle est la portée de l'arrêté en projet.

J'ai l'honneur d'être,

Sire,

de Votre Majesté,
le très respectueux et
très fidèle serviteur,

Le Ministre de l'ultérieur,
J. VANDE LANOTTE

AVIS DE LA COMMISSION
DE LA PROTECTION DE LA VIE PRIVEE

Objet : Renouvellement de l'agrément de l'a.s.b.l. « Centre de gestion informatique des administrations locales », en abrégé « G.I.A.L. », pour l'exécution de tâches auprès du Registre national des personnes physiques

Monsieur le Ministre,

Par lettre du 21 janvier 1997, vous sollicitez le point de vue de la Commission sur la possibilité d'un renouvellement temporaire de l'agrément au profit de l'a.s.b.l. « G.I.A.L. » pour l'exécution de tâches auprès du Registre national des personnes physiques.

Il semble bien que la plupart des objections émises par la Commission dans son avis n° 09/94 du 14 mars 1994 *(Moniteur belge* du 8 octobre 1994, pp. 25636 sv.) sont aujourd'hui rencontrées et satisfaites.

1. La Commission demandait que, vu que l'a.s.b.l. « G.I.A.L. » entendait poursuivre d'autres tâches que celles pour laquelle elle sollicitait l'agrément, « les compétences soient clairement définies ». Aujourd'hui, l'a.s.b.l. « G.I.A.L. » emploie quelques 60 personnes (en ce compris les sous-traitants), mais seules deux personnes nommément désignées sont affectées aux tâches en rapport avec le Registre national.

2. La Commission constatait que l'a.s.b.l. « G.I.A.L. » ne disposait pas du personnel propre et qu'une phase de transition était nécessaire pour que le personnel employé à la Ville de Bruxelles et désireux de choisir l'a.s.b.l. « G.I.A.L. » puisse avoir le temps de faire le choix d'un nouveau statut. Des contacts du rapporteur, le Professeur J. Berleur, avec ladite a.s.b.l., c'est maintenant chose faite.

Quant aux ressources techniques propres, la Commission avait déjà constaté qu'une convention de ″mise à disposition″, moyennant remboursement par l'association des charges d'emprunt, avait été signée entre la Ville de Bruxelles et l'association. Vu qu'à l'époque le transfert des activités informatiques de la Ville vers l'a.s.b.l. « G.I.A.L. » coïncidait avec la cessation des activités du Centre informatique de la Ville de Bruxelles, la Commission avait estimé que l'a.s.b.l. « G.I.A.L. » rencontrait le prescrit de l'article 2, 3°, de l'arrêté royal du 16 octobre 1984. Le rapporteur a été informé que les choses pourraient changer. Il conviendrait donc d'avoir les éléments permettant de se faire une idée plus claire de la situation à ce jour.

La Commission n'avait guère émis d'autres objections de principe, étant donné le caractère naissant de cette a.s.b.l. Elle n'a guère d'autres remarques du point de vue de la protection de la vie privée qui est le sien.

D'un autre point de vue, elle constate que deux années n'ont guère permis à l'a.s.b.l. de rencontrer pleinement l'esprit de l'arrêté royal d'agrément, à savoir d'être au service de plusieurs communes. Cette clause est inscrite dès l'article 1er, 1°, du susdit arrêté et est largement

van het voormelde besluit en wordt uitvoerig verduidelijkt in het Verslag aan de Koning. Zoals uw brief weergeeft, hebben de openbare ziekenhuizen die afhankelijk zijn van het O.C.M.W. zich bovendien tegenwoordig gegroepeerd binnen de Interhospitalenkoepel van de regio voor infrastructurele samenwerking (IRIS) en doen zij geen beroep op de v.z.w. « G.I.A.L. ». Er werd aan de Commissie meegedeeld dat zij niet van plan was gebruik te maken van haar diensten. De Commissie is dus van mening dat de interpretatie van de organisatie van de erkende centra, zoals voorzien in het koninklijk besluit van 1984, enigszins beknot is wanneer een erkend centrum slechts voor één enkele gemeente werkt.

Onder die voorwaarden en onder voorbehoud van een onderzoek naar de eigen middelen inzake materieel van de v.z.w. « G.I.A.L. » en van een verduidelijking van de intenties van diegenen die de oprichting van deze v.z.w. gewenst en verdedigd hebben, is de Commissie van mening dat het belangrijk is dat, van zodra er aan de voorwaarden van het koninklijk besluit van 1984 voldaan is, de verlenging van de erkenning niet jaar na jaar hernieuwd wordt, maar voor een onbepaalde duur toegekend wordt.

Wij danken U voor uw aandacht en blijven tot uw beschikking.

Met zeer bijzondere hoogachting,

De Voorzitter,
(get.) P. Thomas.

---

23 APRIL 1998. — Koninklijk besluit betreffende de erkenning van de vereniging zonder winstoogmerk « Centre de gestion informatique des administrations locales », afgekort « G.I.A.L. », voor het uitvoeren van opdrachten bij het Rijksregister van de natuurlijke personen

ALBERT II, Koning der Belgen,

Aan allen die nu zijn en hierna wezen zullen, Onze Groet.

Gelet op de wet van 8 augustus 1983 tot regeling van een Rijksregister van de natuurlijke personen, inzonderheid op artikel 4, artikel 5, gewijzigd bij de wetten van 19 juli 1991, 8 december 1992, 24 mei 1994, 21 december 1994 en 30 maart 1995, en de artikelen 6 en 8, gewijzigd bij de wet van 15 januari 1990;

Gelet op het koninklijk besluit van 3 april 1984 betreffende de toegang door sommige openbare overheden tot het Rijksregister van de natuurlijke personen, alsmede betreffende het bijhouden en de controle van de informaties, inzonderheid op artikel 5, gewijzigd bij het koninklijk besluit van 18 juli 1985;

Gelet op het koninklijk besluit van 16 oktober 1984 betreffende de erkenning van informaticacentra voor het uitvoeren van opdrachten bij het Rijksregister van de natuurlijke personen, gewijzigd bij het koninklijk besluit van 27 november 1985;

Gelet op de wet van 8 december 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens, inzonderheid op de artikelen 5 en 16;

Gelet op het advies van de Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer, gegeven op 19 maart 1997;

Op de voordracht van Onze Minister van Binnenlandse Zaken en op het advies van Onze in Raad vergaderde Ministers,

Hebben Wij besloten en besluiten Wij :

Artikel 1. De vereniging zonder winstoogmerk « Centre de gestion informatique des administrations locales », afgekort « G.I.A.L. », wordt erkend voor de uitvoering van de opdrachten bedoeld in artikel 1 van het koninklijk besluit van 16 oktober 1984 betreffende de erkenning van informaticacentra voor het uitvoeren van opdrachten bij het Rijksregister van de natuurlijke personen.

Art. 2. De in artikel 1 bedoelde vereniging zonder winstoogmerk wordt gemachtigd het identificatienummer van het Rijksregister uitsluitend als identificatiemiddel te gebruiken:

1° bij de uitvoering van de opdrachten bedoeld in artikel 1, 1°, van het voormelde koninklijk besluit van 16 oktober 1984;

2° bij de uitvoering van de opdrachten bedoeld in artikel 1, 2°, van het voormelde koninklijk besluit van 16 oktober 1984, voor zover de bedoelde openbare overheden en instellingen gemachtigd werden het te gebruiken krachtens artikel 8 van de wet van 8 augustus 1983;

explicitée dans le Rapport au Roi. Qui plus est, comme votre lettre l'indique, les hopitaux publics, en dépendance du C.P.A.S., se sont aujourd'hui regroupés au sein de l'lnterhospitalière régionale des institutions de soins (IRIS) et ne font pas appel à l'a.s.b.l. « G.I.A.L. ». La Commission a été informée qu'elle ne comptait pas utiliser ses services. La Commission estime donc que l'interprétation de l'organisation des centres agréés telle que prévue par l'arrêté royal de 1984 est quelque peu amputée quand un centre agréé ne travaille que pour une seule commune.

Dans ces conditions et sous réserve d'une vérification des ressources propres en matériel de l'a.s.b.l. « G.I.A.L. » et d'une clarification des intentions de ceux qui ont souhaité et appuyé la création de ladite a.s.b.l., la Commission estime important que, dès que les conditions de l'arrêté royal de 1984 sont réunies, la prolongation de l'agrément ne soit pas renouvelée d'année en année, mais soit accordée pour une durée indéterminée.

Vous remerciant de votre attention et restant à votre disposition, nous vous prions, Monsieur le Ministre, d'accepter nos sentiments de très haute considération.

Le président,
(sig.) P. Thomas.

---

23 AVRIL 1998. — Arrêté royal relatif à l'agrément de l'association sans but lucratif « Centre de gestion informatique des administrations locales », en abrégé « G.I.A.L. », pour l'exécution de tâches auprès du Registre national des personnes physiques

ALBERT II, Roi des Belges,

A tous, présents et à venir, Salut.

Vu la loi du 8 août 1983 organisant un Registre national des personnes physiques, notamment l'article 4, l'article 5, modifié par les lois des 19 juillet 1991, 8 décembre 1992, 24 mai 1994, 21 décembre 1994 et 30 mars 1995, et les articles 6 et 8, modifiés par la loi du 15 janvier 1990;

Vu l'arrêté royal du 3 avril 1984 relatif à l'accès de certaines autorités publiques au Registre national des personnes physiques, ainsi qu'à la tenue à jour et au contrôle des informations, notamment l'article 5, modifié par l'arrêté royal du 18 juillet 1985;

Vu l'arrêté royal du 16 octobre 1984 relatif à l'agrément de centres informatiques pour l'exécution de tâches auprès du Registre national des personnes physiques, modifié par l'arrêté royal du 27 novembre 1985;

Vu la loi du 8 décembre 1992 relative à la protection de la vie privée à l'égard des traitements de données à caractère personnel, notamment les articles 5 et 16;

Vu l'avis de la Commission de la protection de la vie privée, donné le 19 mars 1997;

Sur la proposition de Notre Ministre de l'Intérieur de l'avis de Nos Ministres qui en ont délibéré en Conseil,

Nous avons arrêté et arrêtons :

Article 1er. L'association sans but lucratif « Centre de gestion informatique des administrations locales », en abrégé « G.I.A.L. », est agréée pour l'exécution des tâches visées à l'article 1er de l'arrêté royal du 16 octobre 1984 relatif à l'agrément de centres informatiques pour l'exécution de tâches auprès du Registre national des personnes physiques.

Art. 2. L'association sans but lucratif visée à l'article 1er est autorisée à utiliser le numéro d'identification du Registre national, au seul titre d'identifiant :

1° dans l'exécution des tâches visées à l'article 1er, 1°, de l'arrêté royal précité du 16 octobre 1984;

2° dans l'exécution des tâches visées à l'article 1er, 2°, de l'arrêté royal précité du 1 6 octobre 1984, pour autant que les autorités et organismes publics visés aient été autorisés à l'utiliser en vertu de l'article 8 de la loi du 8 août 1983;

3° bij het beheer van de bestanden en de verwerkingen die zij verzekert voor rekening van de in 2° bedoelde overheden en instellingen, voor zover die gemachtigd werden het krachtens het voormelde artikel 8 te gebruiken.

De personeelsleden van de vereniging mogen uitsluitend toegang hebben tot de informatiegegevens van het Rijksregister en het identificatienummer ervan gebruiken voor het uitvoeren van de in het eerste lid bedoelde opdrachten.

Art. 3. De in artikel 1 bedoelde erkenning wordt verleend voor een periode van twee jaar met ingang van 1 januari 1997 en wordt beperkt tot het grondgebied van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest.

Art. 4. Onze Minister van Binnenlandse Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit.

Gegeven te Châteauneuf-de-Grasse, 23 april 1998.

ALBERT

Van Koningswege :

De Minister van Binnenlandse Zaken,
J. VANDE LANOTTE

3° dans la gestion des fichiers et des traitements qu'elle assure pour le compte des autorités et organismes visés au 2°, pour autant que ceux-ci aient été autorisés à l'utiliser en vertu de l'article 8 précité.

Les membres du personnel de l'association ne peuvent accéder aux informations du Registre national et en utiliser le numéro d'identification que dans l'accomplissement des tâches visées à l'alinéa 1er.

Art. 3. L'agrément visé à l'article ler est accordé pour une période de deux ans avec effet au 1er janvier 1997 et est limité au territoire de la Région de Bruxelles-Capitale.

Art. 4. Notre Ministre de l'Intérieur est chargé de l'exécution du présent arrêté.

Donné à Châteauneuf-de-Grasse, le 23 avril 1998.

ALBERT

Par le Roi :

Le Ministre de l'Intérieur,
J. VANDE LANOTTE

MINISTERIE VAN SOCIALE ZAKEN, VOLKSGEZONDHEID EN LEEFMILIEU EN MINISTERIE VAN TEWERKSTELLING EN ARBEID

[S − C − 98/12280]

Erkenning van deskundigen van klasse II, inzake ioniserende stralingen, in toepassing van artikel 73 van het koninklijk besluit van 28 februari 1963 houdende algemeen reglement op de bescherming van de bevolking en van de werknemers tegen het gevaar van de ioniserende stralingen

Bij ministerieel besluit van 21 april 1998, wordt artikel 2, *b)* van het ministerieel besluit van 1 augustus 1996 houdende de erkenning als deskundige van klasse II van de heer Régibeau André, wonende rue de l'Ornoy 22, te 1435 Mont-St.-Guibert, als volgt geformuleerd :

b) de nucleaire installaties van de :

— « Université Catholique de Louvain »;

— « Cliniques Universitaires St. Luc »;

— « Cliniques Universitaires U.C.L. » van Mont Godinne;

— N.V. « Ion Beam Applications »;

— N.V. « International Brachytherapy ».

Dit besluit treedt in werking de dag waarop het in het *Belgisch Staatsblad* wordt bekendgemaakt.

Bij ministerieel besluit van 21 april 1998, wordt artikel 2, *b)* van het ministerieel besluit van 1 augustus 1996, houdende de erkenning als deskundige van klasse II van de heer Poelaert Marc, wonende Chemin des Collets 80, te 5100 Wépion, als volgt geformuleerd :

b) de nucleaire installaties van de :

— « Université Catholique de Louvain »;

— « Cliniques Universitaires St. Luc »;

— « Cliniques Universitaires U.C.L. » van Mont-Godinne;

— N.V. « Ion Beam Applications »;

— N.V. « International Brachytherapy ».

Dit besluit treedt in werking de dag waarop het in het *Belgisch Staatsblad* wordt bekendgemaakt.

Bij ministerieel besluit van 20 april 1998, wordt de heer Wanet Patrick, wonende rue Gréat 39, te 1450 Chastre, erkend als deskundige van klasse II.

De erkenning wordt beperkt tot :

a) een termijn van zes jaar;

b) de nucleaire installaties geëxploiteerd door de firma « CEDRI » (Centrum voor Diagnose door Radio-isotopen).

Dit besluit treedt in werking de dag waarop het in het *Belgisch Staatsblad* wordt bekendgemaakt.

MINISTERE DES AFFAIRES SOCIALES, DE LA SANTE PUBLIQUE ET DE L'ENVIRONNEMENT ET MINISTERE DE L'EMPLOI ET DU TRAVAIL

[S − C − 98/12280]

Agrément d'experts de classe II, en matière de radiations ionisantes, en application de l'article 73 de l'arrêté royal du 28 février 1963 portant règlement général de la protection de la population et des travailleurs contre le danger des radiations ionisantes

Par arrêté ministériel du 21 avril 1998, l'article 2, *b)* de l'arrêté ministériel du 1er août 1996 portant agrément en qualité d'expert de classe II de M. Régibeau André, domicilié rue de l'Ornoy 22, à 1435 Mont-Saint-Guibert, est libellé comme suit :

b) aux installations nucléaires :

— de l'Université Catholique de Louvain;

— des Cliniques Universitaires St. Luc;

— des Cliniques Universitaires U.C.L. de Mont-Godinne;

— de la S.A. « Ion Beam Applications »;

— de la S.A. « International Brachytherapy ».

Le présent arrêté entre en vigueur le jour de sa publication au *Moniteur belge.*

Par arrêté ministériel du 21 avril 1998, l'article 2, *b)* de l'arrêté ministériel du 1er août 1996, portant agrément en qualité d'expert de classe II de M. Poelaert Marc, domicilié chemin des Collets 80, à 5100 Wépion, est libellé comme suit :

b) aux installations nucléaires :

— de l'Université Catholique de Louvain;

— des Cliniques Universitaires St. Luc;

— des Cliniques Universitaires U.C.L. de Mont-Godinne;

— de la S.A. « Ion Beam Applications »;

— de la S.A. « International Brachytherapy ».

Le présent arrêté entre en vigueur le jour de sa publication au *Moniteur belge.*

Par arrêté ministériel du 20 avril 1998, M. Wanet Patrick, domicilié rue Gréat 39, à 1450 Chastre, est agréé en qualité d'expert de classe II.

L'agrément est limité :

a) à un terme de six ans;

b) aux installations nucléaires exploitées par la firme « CEDRI » (Centrum voor Diagnose door Radio-isotopen).

Le présent arrêté entre en vigueur le jour de sa publication au *Moniteur belge.*

[S − C − 98/12281]

Erkenning van deskundigen van klasse III, inzake ioniserende stralingen, in toepassing van artikel 73 van het koninklijk besluit van 28 februari 1963 houdende algemeen reglement op de bescherming van de bevolking en van de werknemers tegen het gevaar van de ioniserende stralingen

Bij ministerieel besluit van 21 april 1998, wordt de heer Constales Kristof, wonende te 2018 Antwerpen, Paleisstraat 45, erkend als deskundige van klasse III.

De erkenning wordt beperkt tot :

a) een termijn van zes jaar;

b) de nucleaire installaties die onder het toezicht staan van het erkend organisme « AIB-Vinçotte Controlatom ».

Dit besluit treedt in werking de dag waarop het in het *Belgisch Staatsblad* wordt bekendgemaakt.

Bij ministerieel besluit van 21 april 1998, wordt artikel 2, *b)* van het ministerieel besluit van 16 juli 1996 houdende de erkenning als deskundige van klasse III van de heer Delcourt Frédéric, wonende rue de le Roux 18, te 6250 Aiseau, als volgt gewijzigd :

b) de nucleaire installaties die onder het toezicht staan van het erkend organisme « AIB-Vinçotte Controlatom ».

Dit besluit heeft uitwerking met ingang van 18 februari 1998.

[S − C − 98/12281]

Agrément d'experts de classe III, en matière de radiations ionisantes, en application de l'article 73 de l'arrêté royal du 28 février 1963 portant règlement général de la protection de la population et des travailleurs contre le danger des radiations ionisantes

Par arrêté ministériel du 21 avril 1998, M. Constales Kristof, domicilié à 2018 Antwerpen, Paleisstraat 45, est agréé en qualité d'expert de classe III.

L'agrément est limité :

a) à un terme de six ans;

b) aux installations nucléaires surveillées par l'organisme agréé « AIB-Vinçotte Controlatom ».

Le présent arrêté entre en vigueur le jour de sa publication au *Moniteur belge.*

Par arrêté ministériel du 21 avril 1998, l'article 2, *b)* de l'arrêté ministeriel du 16 juillet 1996 portant agrément en qualité d'expert de classe III de M. Delcourt Frédéric, domicilié rue de le Roux 18 à 6250 Aiseau, est modifié comme suit :

b) aux installations nucléaires surveillées par l'organisme agréé « AIB-Vinçotte Controlatom ».

Le présent arrêté produit ses effets le 18 février 1998.

GEMEENSCHAPS- EN GEWESTREGERINGEN
GOUVERNEMENTS DE COMMUNAUTE ET DE REGION
GEMEINSCHAFTS- UND REGIONALREGIERUNGEN

VLAAMSE GEMEENSCHAP — COMMUNAUTE FLAMANDE

MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP

Departement Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur

[C − 98/35653]

VZW Algemene Dienst voor Jeugdtoerisme. — Voordracht van de leden voor de Algemene Vergadering

Bij besluit van de Vlaamse regering van 2 juni 1998 worden voorgedragen tot lid van de Algemene Vergadering van de vzw Algemene Dienst voor Jeugdtoerisme voor de periode juni 1998 tot en met mei 2002 :

1° Bruno Claesen, directeur afdeling Jeugdwerk, departement WVC, ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Mechelsesteenweg 76, bus 1, 2640 Mortsel;

2° Agnes Devos, directeur afdeling Jeugdwerk, departement WVC, ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Jachthoorn 15, bus 3, 3210 Linden;

3° Eric Gorus, adjunct van de directeur afdeling Jeugdwerk, departement WVC, ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Zeveneikenstraat 11, 9255 Buggenhout;

4° Frank Kuylen, adjunct van de directeur afdeling Jeugdwerk, departement WVC, ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, G. Lavastraat 11, 2640 Mortsel;

5° Marleen Serré, adjunct van de directeur afdeling Jeugdwerk, departement WVC, ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Eilandstraat 1, 1981 Zemst;

6° Dirk Vandeweyer, adjunct van de directeur afdeling Jeugdwerk, departement WVC, ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Turnhoutsebaan 95, 9294 Molenstede;

7° Johan Van Gaens, adjunct van de directeur afdeling Jeugdwerk, departement WVC, ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Mimosalaan 71, 2500 Lier;

8° Gerda Van Roelen, adjunct van de directeur afdeling Jeugdwerk, departement WVC, ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Beurt 43, 3390 Tielt (Wingene).

De Vlaamse minister, bevoegd voor de cultuur, is belast met de uitvoering van dit besluit.

COMMUNAUTE FRANÇAISE — FRANSE GEMEENSCHAP

MINISTERE DE LA COMMUNAUTE FRANÇAISE

[98/29231]

Mise à la retraite

Par arrêté du Gouvernement de la Communauté française du 27 avril 1998, démission honorable de ses fonctions est accordée le 1er avril 1998 à M. Francis Braun, inspecteur principal.

A partir de cette date, l'intéressé est autorisé à faire valoir ses droits à une pension de retraite et à porter le titre honorifique de ses fonctions.

VERTALING

MINISTERIE VAN DE FRANSE GEMEENSCHAP

[98/29231]

Inrustestelling

Bij besluit van de Regering van de Franse Gemeenschap van 27 april 1998 wordt op 1 april 1998 eervol ontslag uit zijn ambt verleend aan de heer Francis Braun, eerstaanwezend inspecteur.

Vanaf deze datum mag de betrokkene zijn rechten op een rustpensioen doen gelden en de eretitel van zijn ambt voeren.

REGION WALLONNE — WALLONISCHE REGION — WAALS GEWEST

MINISTERE DE LA REGION WALLONNE

[98/27375]

Aménagement du territoire

ENGHIEN. — Un arrêté ministériel du 19 mai 1998 approuve la modification de la composition de la Commission consultative communale d'Aménagement du Territoire d'Enghien telle qu'elle a été adoptée par la délibération du 29 janvier 1998 du conseil communal d'Enghien, conformément à l'article 150 du Code wallon de l'Aménagement du Territoire, de l'Urbanisme et du Patrimoine.

La liste des membres de la Commission peut être consultée auprès de la Division de l'Aménagement du Territoire et de l'Urbanisme, rue des Brigades d'Irlande 1, 5100 Jambes, et auprès de l'administration communale d'Enghien.

VERTALING

MINISTERIE VAN HET WAALSE GEWEST

[98/27375]

Ruimtelijke ordening

EDINGEN. — Bij ministerieel besluit van 19 mei 1998 wordt de wijziging van de samenstelling van de Gemeentelijke Adviescommissie voor Ruimtelijke Ordening van Edingen goedgekeurd zoals aangenomen bij de beslissing van 29 januari 1998 van de gemeenteraad van Edingen, overeenkomstig artikel 150 van het Waalse Wetboek van Ruimtelijke Ordening, Stedebouw en Patrimonium.

De lijst van de leden van de Commissie ligt ter inzage bij de "Division de l'Aménagement du Territoire et de l'Urbanisme", "Afdeling Ruimtelijke Ordening en Stedebouw) rue des Brigades d'Irlande 1, te 5100 Jambes en bij het gemeentebestuur van Edingen.

[98/27374]

Logement. — Lutte contre les taudis

MOUSCRON. — Par arrêté ministériel du 28 mai 1998, les immeubles sis à Mouscron, rue des Artistes 1 et 3, sont reconnus salubres pour l'application de l'article 75 du Code du Logement, annexé à l'arrêté royal du 10 décembre 1970 et approuvé par la loi du 2 juillet 1971, modifié par la loi du 19 juillet 1976 complétant le Code du Logement par des dispositions particulières à la Région wallonne, modifié par le décret du 26 avril 1990.

Cet arrêté abroge l'arrêté ministériel du 22 juin 1972 reconnaissant insalubres les immeubles précités.

VERTALING

[98/27374]

Huisvesting. — Bestrijding van verkrotting

MOESKROEN. — Bij ministerieel besluit van 28 mei 1998 worden de gebouwen gelegen te Moeskroen, Kunstenaarsstraat 1 en 3, gezond verklaard voor de toepassing van artikel 75 van de Huisvestingscode, gevoegd bij het koninklijk besluit van 10 december 1970 en goedgekeurd bij de wet van 2 juli 1971, gewijzigd bij de wet van 19 juli 1976 tot aanvulling van de Huisvestingscode met bijzondere bepalingen voor het Waalse Gewest, gewijzigd bij het decreet van 26 april 1990.

Bij dit besluit wordt het ministerieel besluit van 22 juni 1972 opgeheven waarbij de bovenvermelde gebouwen ongezond werden verklaard.

BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST — REGION DE BRUXELLES-CAPITALE

MINISTERIE VAN HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

[C − 98/31227]

2 APRIL 1998. — Besluit van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering houdende aanwijzing van de ambtenaren en beambten belast met het toezicht op de uitvoering van de reglementering op bijzondere vormen van geregeld vervoer van personen over de weg met autobussen en autocars evenals met het opsporen en vaststellen van de overtredingen van deze reglementering

De Brusselse Hoofdstedelijke Regering,

Gelet op de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen;

Gelet op de bijzondere wet van 12 januari 1989 met betrekking tot de Brusselse Instellingen;

MINISTERE DE LA REGION DE BRUXELLES-CAPITALE

[C − 98/31227]

2 AVRIL 1998. — Arrêté du Gouvernement de la Région de Bruxelles-Capitale portant désignation des fonctionnaires et agents chargés de surveiller l'exécution de la réglementation sur les transports réguliers spécialisés de personnes par route effectués par autobus et par autocars ainsi que de rechercher et de constater les infractions à cette réglementation

Le Gouvernement de la Région de Bruxelles-Capitale,

Vu la loi spéciale de réformes institutionnelles du 8 août 1980;

Vu la loi spéciale du 12 janvier 1989 relative aux Institutions bruxelloises;

Gelet op de wet van 9 juli 1875 op de trams, inzonderheid op artikel 11, gewijzigd bij de wet van 15 augustus 1897;

Gelet op de besluitwet van 30 december 1946 betreffende het bezoldigd vervoer van personen over de weg met autobussen en autocars, inzonderheid op artikel 31;

Gelet op het koninklijk besluit van 15 september 1976 houdende reglement op de politie van personenvervoer per tram, premetro, metro, autobus en autocar, inzonderheid op artikel 41, gewijzigd bij het koninklijk besluit van 21 februari 1991;

Gelet op het besluit van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering van 5 juli 1995 tot vaststelling van de verdeling van de bevoegdheden tussen de Ministers van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering;

Overwegende de noodzaak om ambtenaren en beambten aan te wijzen voor het toezicht op de uitvoering van de reglementering op bijzondere vormen van geregeld vervoer van personen over de weg met autobussen en autocars evenals met het opsporen en vaststellen van de overtredingen van deze reglementering;

Op de voordracht de Minister van Ruimtelijke Ordening, Stedenbouw en Verkeer,

Besluit :

Artikel 1. De hierna genoemde ambtenaren en beambten van het Bestuur Uitrusting en Vervoer van het Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest worden belast met het toezicht op de uitvoering van de reglementering op de bijzondere vormen van geregeld vervoer van personen over de weg en het opsporen en vaststellen bij processen-verbaal van de overtredingen van deze reglementering en inzonderheid van het reglement op de politie van het personenvervoer per tram, premetro, metro, autobus en autocar :

Mevrn. :

De Rossi, Anne-Marie, Directieklerk;

Lodens, Françoise, Directieklerk;

Popescu, Michaëla, Directrice;

de heren :

Hautman, Philippe, Directieklerk;

Vanhamme, Willy, Bureauchef.

Art. 2. De Minister van Verkeer is belast met de uitvoering van dit besluit.

Art. 3. Dit besluit treedt in werking op 30 april 1998.

Brussel, 2 april 1998.

De Minister-Voorzitter van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering belast met Plaatselijke Besturen, Werkgelegenheid, Huisvesting en Monumenten en Landschappen,

Ch. PICQUE

De Minister van Ruimtelijke Ordening, Stedenbouw en Verkeer,

HASQUIN

Vu la loi du 9 juillet 1875 sur les tramways, notamment l'article 11, modifié par la loi du 15 août 1897;

Vu l'arrêté-loi du 30 décembre 1946 relatif aux transports rémunérés de voyageurs par route effectués par autobus et autocars, notamment l'article 31;

Vu l'arrêté royal du 15 septembre 1976 portant règlement sur la police des transports de personnes par tram, pré-métro, métro, autobus et autocar, notamment l'article 41, modifié par l'arrêté royal du 21 février 1991;

Vu l'arrêté du Gouvernement de la Région de Bruxelles-Capitale du 5 juillet 1995 fixant la répartition des compétences entre les Ministres du Gouvernement de la Région de Bruxelles-Capitale;

Considérant la nécessité de désigner des fonctionnaires et des agents, chargés de surveiller l'exécution de la réglementation sur les transports réguliers spécialisés de personnes par route effectués par autobus et par autocars ainsi que de rechercher et de constater les infractions à cette réglementation;

Sur proposition du Ministre chargé de l'Aménagement du territoire, des Travaux publics et des Communications,

Arrête :

Article 1er. Sont chargés de surveiller l'exécution de la réglementation relative aux transports réguliers spécialisés de voyageurs par route, de rechercher et de constater, par procès-verbaux, les infractions à cette réglementation et notamment au règlement sur la police des transports de personnes par tram, pré-métro, métro, autobus et autocar, les fonctionnaires et agents de l'Administration de l'Equipement et des Déplacements du Ministère de la Région de Bruxelles-Capitale dont les noms suivent :

Mmes :

De Rossi, Anne-Marie, Commis de Direction;

Lodens, Françoise, Commis de Direction;

Popescu, Michaëla, Directrice;

MM. :

Hautman, Philippe, Commis de Direction;

Vanhamme, Willy, Chef de Bureau.

Art. 2. Le Ministre ayant les Communications dans ses attributions est chargé de l'exécution du présent arrêté.

Art. 3. Le présent arrêté entre en vigueur le 30 avril 1998.

Bruxelles, le 2 avril 1998.

Le Ministre-Président du Gouvernement de la Région de Bruxelles-Capitale, chargé des Pouvoirs locaux, de l'Emploi, du Logement et des Monuments et Sites,

Ch. PICQUE

Le Ministre de l'Aménagement du territoire, des Travaux publics et des Communications,

H. HASQUIN

OFFICIELE BERICHTEN — AVIS OFFICIELS

RAAD VAN STATE

[98/21226]

Berichten voorgeschreven bij artikel 7 van het koninklijk besluit van 5 december 1991 tot bepaling van de rechtspleging in kort geding voor de Raad van State

De heren Jean-Pierre Wellens en Guy Verwacht, het Koninklijk Belgisch Verbond voor de bescherming van de vogels en Inter-environnement Wallonie hebben de Raad van State verzocht om de schorsing en de vernietiging van het besluit van de Waalse Regering van 11 december 1997, waarbij de gedeeltelijke wijziging van de bladen 39/4 en 40/1 van het gewestplan Waver-Geldenaken-Perwijs definitief wordt bepaald met het oog op de oprichting van een ecologisch en pedagogisch park en van een golfbaan op het grondgebied van de gemeenten Waver en Rixensart.

Deze zaak is ingeschreven onder het rolnummer G/A.78.272/XIII-596.

De hoofdgriffier,

D. Langbeen.

CONSEIL D'ETAT

[98/21226]

Avis prescrits par l'article 7 de l'arrêté royal du 5 décembre 1991 déterminant la procédure en référé devant le Conseil d'Etat

MM. Wellens, Jean-Pierre et Verwacht, Guy, la « Ligue royale belge pour la Protection des Oiseaux » et Inter-environnement Wallonie ont demandé au Conseil d'Etat la suspension et l'annulation de l'arrêté pris par le Gouvernement wallon en date du 11 décembre 1997, arrêtant définitivement la modification partielle des planches 39/4 et 40/1 du plan du secteur de Wavre-Jodoigne-Perwez en vue de la création d'un parc écologique et pédagogique et d'un parcours de golf sur le territoire des communes de Wavre et de Rixensart.

Cette affaire est inscrite au rôle sous le numéro G/A.78.272/XIII-596.

Le greffier en chef,

D. Langbeen.

De heer Hugues Sirault heeft bij de Raad van State een vordering tot schorsing en tot nietigverklaring van de volgende verordening ingediend : het besluit van de Waalse Regering van 5 maart 1998 tot vervanging van de artikelen 279 tot 283 van het Waalse Wetboek van ruimtelijke ordening, stedenbouw en patrimonium.

Dat besluit is bekendgemaakt in het *Belgisch Staatsblad* van 13 maart 1998.

Deze zaak is ingeschreven onder het rolnummer G / A.78.566 / XIII-628.

De hoofdgriffier,
D. Langbeen.

De heer Jean Salambier heeft bij de Raad van State een vordering tot schorsing en tot nietigverklaring van de volgende verordening ingediend : het besluit van de Waalse Regering van 5 maart 1998 tot vervanging van de artikelen 279 tot 283 van het Waalse Wetboek van ruimtelijke ordening, stedenbouw en patrimonium.

Dat besluit is bekendgemaakt in het *Belgisch Staatsblad* van 13 maart 1998.

Deze zaak is ingeschreven onder het rolnummer G / A.78.567 / XIII-629.

De hoofdgriffier,
D. Langbeen.

De beroepsvereniging « Belgische Vereniging van tuinarchitecten en landschapsarchitecten » heeft bij de Raad van State een vordering tot schorsing en tot nietigverklaring van de volgende verordening ingediend : het besluit van de Waalse Regering van 5 maart 1998 tot vervanging van de artikelen 279 tot 283 van het Waalse Wetboek van ruimtelijke ordening, stedenbouw en patrimonium.

Dat besluit is bekendgemaakt in het *Belgisch Staatsblad* van 13 maart 1998.

Deze zaak is ingeschreven onder het rolnummer G / A.78.569 / XIII-630.

De hoofdgriffier,
D. Langbeen.

M. Hugues Sirault a demandé au Conseil d'Etat la suspension et l'annulation du règlement suivant : l'arrêté du Gouvernement wallon du 5 mars 1998 remplaçant les articles 279 à 283 du Code wallon de l'aménagement du territoire, de l'urbanisme et du patrimoine.

Cet arrêté a été publié au *Moniteur belge* du 13 mars 1998.

Cette affaire est inscrite au rôle sous le numéro G / A 78.566 / XIII-628.

Le greffier en chef,
D. Langbeen.

M. Jean Salambier a demandé au Conseil d'Etat la suspension et l'annulation du réglement suivant : l'arrêté du Gouvernement wallon du 5 mars 1998 remplaçant les articles 279 à 283 du Code wallon de l'aménagement du territoire, de l'urbanisme et du patrimoine.

Cet arrêté a été publié au *Moniteur belge* du 13 mars 1998.

Cette affaire est inscrite au rôle sous le numéro G / A 78.567 / XIII-629.

Le greffier en chef,
D. Langbeen.

L'Union professionnelle « Association belge des architectes de jardins et des architectes paysagistes » a demandé au Conseil d'Etat la suspension et l'annulation du règlement suivant : l'arrêté du Gouvernement wallon du 5 mars 1998 remplaçant les articles 279 à 283 du Code wallon de l'aménagement du territoire, de l'urbanisme et du patrimoine.

Cet arrêté a été publié au *Moniteur belge* du 13 mars 1998.

Cette affaire est inscrite au rôle sous le numéro G / A.78.569 / XIII-630.

Le greffier en chef,
D. Langbeen.

STAATSRAT

Bekanntmachungen, vorgeschrieben durch Artikel 7 des königlichen Erlasses vom 5. Dezember 1991 zur Festlegung des Verfahrens der einstweiligen Entscheidung vor dem Staatsrat

Die Herren Jean-Pierre Wellens und Guy Verwacht, die « Ligue royale belge pour la Protection des Oiseaux » / « Koninklijk Belgisch Verbond voor Bescherming van de Vogels » und Inter-environnement Wallonien haben beim Staatsrat die Aussetzung und die Nichtigerklärung des Erlasses der Wallonischen Regierung vom 11. Dezember 1997 beantragt, durch den die Teiländerung der Karten 39 / 4 und 40 / 1 des Sektorenplanes Wavre-Jodoigne-Perwez zwecks Schaffung eines Okologischen und pädagogischen Parks und einer Golfspielanlage auf dem Gebiet der Gemeinden Wavre und Rixensart endgültig beschlossen wurde.

Diese Sache wurde unter der Nummer G / A.78.272 / XIII-596 ins Geschäftsverzeichnis eingetragen.

Der Hauptkanzler,
D. Langbeen.

Herr Hugues Sirault hat beim Staatsrat die Aussetzung und die Nichtigerklärung der folgenden Regelung beantragt : Erlaß der Wallonischen Regierung vom 5. März 1998 zur Ersetzung der Artikel 279 bis 283 des Wallonischen Gesetzbuches über die Raumordnung, den Städtebau und das Erbe.

Dieser Erlaß wurde im *Belgischen Staatsblatt* vom 13. März 1998 veröffentlicht.

Diese Sache wurde unter der Nummer G / A.78.566 / XIII-628 ins Geschäftsverzeichnis eingetragen.

Der Hauptkanzler,
D. Langbeen.

Herr Jean Salambier hat beim Staatsrat die Aussetzung und die Nichtigerklärung der folgenden Regelung beantragt : Erlaß der Wallonischen Regierung vom 5. März 1998 zur Ersetzung der Artikel 279 bis 283 des Wallonischen Gesetzbuches über die Raumordnung, den Städtebau und das Erbe.

Dieser Erlaß wurde im *Belgischen Staatsblatt* vom 13. März 1998 veröffentlicht.

Diese Sache wurde unter der Nummer G / A.78.567 / XIII-629 ins Geschäftsverzeichnis eingetragen.

Der Hauptkanzler,
D. Langbeen.

Die Berufsvereinigung « Association belge des architectes de jardin et des architectes paysagistes » hat beim Staatsrat die Aussetzung und die Nichtigerklärung der folgenden Regelung beantragt : Erlaß der Wallonischen Regierung vom 5. März 1998 zur Ersetzung der Artikel 279 bis 283 des Wallonischen Gesetzbuches über die Raumordnung, den Städtebau und das Erbe.

Dieser Erlaß wurde im *Belgischen Staatsblatt* vom 13. März 1998 veröffentlicht.

Diese Sache wurde unter der Nummer G / A.78.569 / XIII-630 ins Geschäftsverzeichnis eingetragen.

Der Hauptkanzler,
D. Langbeen.

DIENSTEN VAN DE EERSTE MINISTER

[C − 98/21256]

Federale diensten voor wetenschappelijke, Technische en culturele aangelegenheden

Deelneming aan het onderzoeksprogramma ″Aardobservatie per satelliet″ dat deel uitmaakt van het Plan voor wetenschappelijke ondersteuning van een beleid gericht op duurzame ontwikkeling

I. *Inleiding*

De Ministerraad heeft op 7 maart 1996 de uitvoering goedgekeurd van een ″Plan voor wetenschappelijke ondersteuning van een beleid gericht op duurzame ontwikkeling (D.O.)″ waarvoor de federale Staat en de Gewesten een samenwerkingsakkoord gesloten hebben.

Dit ondersteuningsplan bestaat uit de volgende programma's :

A. Global Change en Duurzame ontwikkeling;

B. Duurzaam beheer van de Noordzee;

C. Antarctica;

D. Duurzame mobiliteit;

E. Produktnormen;

F. Hefbomen voor een beleid gericht op duurzame ontwikkeling;

G. Aardobservatie per satelliet.

Er werden reeds oproepen tot indiening van voorstellen (zijnde het voorwerp van een publicatie in het *Belgisch Staatsblad*) gelanceerd inzake voornoemd Plan, hetzij betreffende het geheel hetzij een deel ervan (in 1996 geheel het Plan en in 1997 'Aardobservatie per satelliet, Duurzame mobiliteit en Duurzaam beheer van de Noordzee').

Het programma ″Aardobservatie per satelliet″ bestaat enerzijds uit een luik ″Ondersteunend onderzoek″ (Dossier 1) en anderzijds uit de luiken ″Haalbaarheidsstudies″, ″Pilootprojecten″ en ″CEO-projecten″ (Dossier 2). De drie luiken van Dossier 2 beogen de bevordering van technologie-overdracht en zijn aldus gericht op het stimuleren van de toepassing van satellietdata door potentiële gebruikers.

II. *Voorwerp van deze oproep*

Deze oproep betreft de vier luiken van Dossier 1 en 2.

a) Beschrijving van de luiken

Dossier 1 :

Het luik « *Ondersteunend onderzoek* » omvat onderzoek dat de oplossing beoogt van technische knelpunten (bij voorkeur van transsectoriële aard) en de exploitatie van de sensoren op de nieuwe generatie satellieten.

Dossier2 :

Het luik *″Haalbaarheidsstudies″* beoogt de demonstratie van de mogelijke toepassingen van ruimteteledetectie.

Het luik *″Pilootprojecten″* verzekert de overdracht van kennis naar een operationele omgeving.

Het luik *″CEO-projecten″* betreft een begeleidende maatregel afgestemd op de privé-sector. Het houdt verband met het programma voor onderzoek en ontwikkeling ″Leefmilieu en klimaat″ van de Europese Unie.

b) Beknopte beschrijving van het geheel van thema's waarop deze oproep betrekking heeft

SERVICES DU PREMIER MINISTRE

[C − 98/21256]

Services fédéraux des affaires scientifiques, techniques et culturelles

Participation au programme ″Observation de la terre par satellite″ du Plan d'appui scientifique à une politique de développement durable

I. *Introduction*

Le 7 mars 1996, le Conseil des Ministres a approuvé la mise en oeuvre du ″Plan d'appui scientifique à une politique de développement durable (D.D.)″ qui fait l'objet d'un accord de collaboration entre l'Etat fédéral et les régions.

Ce plan d'appui comporte les programmes suivants :

A. Global Change et Développement durable;

B. Gestion durable de la mer du Nord;

C. Antarctique;

D. Mobilité durable;

E. Normes de produits;

F. Leviers d'une politique de développement durable;

G. Observation de la terre par satellite.

Des appels à propositions (faisant l'objet d'une publication au *Moniteur belge*), ont déjà été ouverts pour l'ensemble du Plan ou en partie (en 1996 l'ensemble du Plan et en 1997 'Observation de la Terre par satellite, Mobilité durable et Gestion durable de la Mer du Nord').

Le programme ″Observation de la terre par satellite″ se compose, d'une part de « Recherche de soutien″ (Dossier 1) et, d'autre part, d'″Etudes de faisabilité″, ″Projets pilotes″ et ″Projets CEO″ (Dossier 2). Ces 3 derniers volets sont destinés à faciliter le transfert des technologies et donc de stimuler l'exploitation des données satellitaires par les utilisateurs potentiels.

II. *Objet du présent appel*

Cet appel concerne les quatre volets des Dossier 1 et 2.

a) Description des volets

Dossier 1 :

Le volet « *Recherche de Soutien* » couvre la recherche permettant la résolution de problèmes techniques (de préférence à caractère transsectoriel) et l'utilisation des senseurs de nouvelle génération.

Dossier 2 :

Le volet *″Etudes de faisabilité″* sert à la démonstration des possibilités de la télédétection.

Le volet *″Projets pilotes″* assure le transfert des connaissances vers un environnement opérationnel.

Le volet *″Projets CEO″* est une mesure d'accompagnement destinée au secteur privé. Ce volet est réalisé en liaison avec le programme de recherche et développement ″Environnement et Climat″ de l'Union européenne.

b) Description succincte de l'ensemble des volets du présent appel

Om te beantwoorden aan de programma-objectieven worden vier thematische pijlers vooropgesteld :

. Global Change;

. Inventaris en beheer van het leefmilieu;

. Natuurlijke risico's en bescherming van bevolkingen;

. Duurzame ontwikkeling van tropische gebieden.

Er wordt eveneens een transsectorale ondersteuning voorzien, van technologische aard, met het oog op de ontwikkeling van robuuste werkinstrumenten die tegemoet komen aan de behoeften van de gebruikersgroepen (de wetenschappers, de overheidsbesturen en de privé-sector) :

. Kwaliteitscontrole;

. Monitoring-en waarschuwingssystemen

Bij deze oproep wordt een bijzondere aandacht gegeven aan de exploitatie van de zeer hoge resolutie satellietdata enerzijds en van de SPOT-4 Vegetation data anderzijds.

c) Uitvoering

Dossier 1 :

De oproep inzake *ondersteunend onderzoek* staat open voor de universitaire instellingen, de openbare wetenschappelijke instellingen en de onderzoeksinstellingen zonder winstoogmerk.

Het luik onderzoek wordt uitgevoerd in twee fasen van twee jaar. Deze oproep betreft de tweede fase.

De selectie van de voorstellen die in het kader van deze oproep werden ingediend gebeurt op basis van evaluatie door buitenlandse experten die beschikken over de nodige expertise betreffende het onderzoeksdomein.

Dossier 2 :

Inzake *haalbaarheidsstudies* en *pilootprojecten* staat de oproep open voor de universitaire instellingen, de openbare wetenschappelijke instellingen en de onderzoeksinstellingen zonder winstoogmerk, in partnerschap met openbare administraties, privé-bedrijven en NGO's.

Wat betreft *CEO-projecten*, staat de oproep open voor privé-bedrijven en vergelijkbare onderzoeksinstellingen, waarvan het project geselecteerd werd door de Europese Unie.

De selectie van de voorstellen die in het kader van deze oproep werden ingediend gebeurt op grond van het advies van het Begeleidingscomité van het programma.

Er volgt een laatste oproep inzake Dossier 2 in juni 1999.

III. *Wijze van beantwoording op deze oproep voor voorstellen*

. Wie geïnteresseerd is in deze oproep kan de benodigde informatie verkrijgen :

- via Internet : het dossier kan verkregen worden op het volgend adres : http : / / www.belspo.be / announc / announcn.htm;

- per post of telefax door contact op te nemen met de :

Federale diensten voor

wetenschappelijke, technische en

culturele aangelegenheden

Programma "Aardobservatie per satelliet"

Wetenschapsstraat 8

B-1000 Brussel

Telefax : 02 / 230.59.12

- Aandacht : op eenvoudige aanvraag kan het indieningsdossier eveneens op PC-diskette, formaat Word 97 worden bekomen.
- Alle nuttige informatie voor de indieners van voorstellen is opgenomen in :

- Document A : Algemeen informatiedossier;

- Document B : Informatie- en indieningsdossiers ten behoeve van de geïnteresseerden.

Deze oproep betreft Dossier 1 en 2 van document B.

• *De indieners worden verzocht de, in Dossier 1 en 2 gegeven richtlijnen, strikt te volgen.*

IV. *Sluitingsdatum*

De kennisgevingen moeten uiterlijk worden ingediend om 18 uur op 7 september 1998 voor Dossier 1 en op 16 september voor Dossier 2.

Het is aan de indieners ervoor te zorgen dat hun voorstel tijdig ontvangen wordt.

Na de sluitingsdatum kunnen de DWTC de antwoorden op de oproep tot indiening van voorstellen niet meer in aanmerking nemen.

Quatre axes thématiques sont proposés pour répondre aux objectifs du programme :

. Changement global;

. Inventaires et gestion du patrimoine environnemental;

. Risques naturels et protection des populations;

. Développement durable des pays tropicaux.

Des mesures horizontales, de nature technologique, sont également prises afin d'assurer la mise en place d'outils robustes, répondant aux exigences des trois secteurs utilisateurs (scientifiques, autorités publiques et secteur privé) :

. Contrôle de qualité;

. Systèmes de suivi et d'alerte.

Cet appel offre une attention toute particulière à l'exploitation de données satellitaires de très haute résolution d'une part, et de données SPOT 4 Vegetation d'autre part.

c) Mise en oeuvre

Dossier 1 :

L'appel concernant la *recherche de soutien* est ouvert aux institutions universitaires, aux instituts scientifiques publics et aux centres de recherche sans but lucratif.

Le volet recherche est exécuté en deux phases de deux ans. Cet appel concerne la deuxième phase.

La sélection des propositions qui seront introduites dans le cadre de cet appel, a lieu sur base d'évaluation par des experts étrangers qualifiés dans le domaine de recherche concerné.

Dossier 2 :

En ce qui concerne les *études de faisabilité* et les *projets pilotes*, l'appel est ouvert aux institutions universitaires, aux établissements scientifiques publics et aux centres de recherche sans but lucratif, en partenariat avec des administrations publiques, des firmes privées ou des ONG.

En ce qui concerne les *projets CEO*, l'appel est ouvert aux sociétés privées ainsi qu'aux institutions de recherche assimilées, dont le projet a été sélectionné par la Commission de l'Union européenne.

Les propositions soumises dans le cadre du présent appel seront sélectionnées sur base de l'avis du Comité d'accompagnement du programme.

Un dernier appel pour le Dossier 2 sera ouvert en juin 1999.

III. *Modalités de réponse*

. Ceux qui sont intéressés à répondre à cet appel peuvent obtenir l'information nécessaire :

- soit par Internet : une copie électronique du dossier est disponible à l'adresse : http : / / www.belspo.be / announc / announcf.htm;

- soit en s'adressant par poste ou téléfax à :

Les Services fédéraux des

affaires scientifiques,

techniques et culturelles

Programme "Observation de la Terre par satellite"

rue de la Science, 8

B-1000 Bruxelles

Téléfax : 02 / 230.59.12

- Attention : sur demande, le dossier de soumission peut être également obtenu sur disquette PC, format Word 97.
- L'information utile aux proposants est contenue dans :

- Document A : Dossier d'informations générales;

- Document B : Dossiers d'information et de soumission à l'usage des répondants.

Les Dossiers 1 et 2 du document B sont spécifiques à cet appel.

• *Les proposants sont tenus de se conformer aux directives des Dossiers 1 et 2.*

IV. *Date de clôture*

Les manifestations doivent parvenir au plus tard à 18 heures le 7 septembre 1998 pour le Dossier 1 et le 16 septembre 1998 pour le Dossier 2.

Il appartient aux proposants de veiller à ce que leur proposition parvienne dans les délais.

Passé la date de clôture, les SSTC ne pourront plus prendre en compte les réponses à l'appel à propositions.

MINISTERIE VAN JUSTITIE

[98/09520]

Rechterlijke Orde. — Vacante betrekkingen

— adjunct-griffier bij het vredegerecht van het kanton Mechelen : 1;
— beambte bij de griffie van het vredegerecht van het tweede kanton Schaarbeek : 1 (*);
— hoofdsecretaris van het parket van de arbeidsauditeur te Gent : 1, vanaf 1 september 1998;
— secretaris bij het parket van de procureur des Konings bij de rechtbank van eerste aanleg te Turnhout : 1, vanaf 1 november 1998.

De kandidaturen voor een benoeming in de Rechterlijke Orde moeten bij een ter post aangetekend schrijven worden gericht aan de heer Minister van Justitie, Directoraat-Generaal, Rechterlijke Organisatie, Dienst Personeelszaken, 3/P/R.O. II., Waterloolaan 115, 1000 Brussel, binnen een termijn van één maand na de bekendmaking van de vacature in het *Belgisch Staatsblad* (artikel 287 van het Gerechtelijk Wetboek).

De kandidaten dienen een afschrift bij te voegen van het bewijs dat zij geslaagd zijn voor het examen voor de griffies en parketten van hoven en rechtbanken, ingericht door de Minister van Justitie, en dit voor het ambt waarvoor zij kandidaat zijn.

De kennis van het Nederlands en van het Frans is vereist van de kandidaten voor de vacante plaatsen in de griffie van de gerechten die aangeduid zijn met een sterretje (*), overeenkomstig de bepalingen van de artikelen 53 en 54*bis* van de wet van 15 juni 1935 op het gebruik der talen in gerechtszaken.

MINISTERE DE LA JUSTICE

[98/09520]

Ordre judiciaire. — Places vacantes

— greffier adjoint à la justice de paix du canton de Malines : 1;
— employé au greffe de la justice de paix du deuxième canton de Schaerbeek : 1 (*);
— secrétaire en chef du parquet de l'auditeur du travail de Gand : 1, à partir du 1er septembre 1998;
— secrétaire au parquet du procureur du Roi près le tribunal de première instance de Turnhout : 1, à partir du 1er novembre 1998.

Les candidatures à une nomination dans l'Ordre judiciaire doivent être adressées par lettre recommandée à la poste à M. le Ministre de la Justice, Direction générale de l'Organisation judiciaire, Service du Personnel, 3/P/O.J. II., boulevard de Waterloo 115, 1000 Bruxelles, dans un délai d'un mois à partir de la publication de la vacance au *Moniteur belge* (article 287 du Code judiciaire).

Les candidats sont priés de joindre une copie de l'attestation de réussite de l'examen organisé par le Ministre de la Justice, pour les greffes et les parquets des cours et tribunaux et ce pour l'emploi qu'ils postulent.

La connaissance de la langue française et de la langue néerlandaise est exigée des candidats aux emplois vacants dans le greffe des juridictions marquées d'un astérisque (*), conformément aux dispositions des articles 53 et 54*bis* de la loi du 15 juin 1935 sur l'emploi des langues en matière judiciaire.

MINISTERIE VAN FINANCIEN

[S − C − 98/03294]

Administratie der thesaurie

Lijst van de instellingen gevestigd in de Belgisch-Luxemburgse Economische Unie, erkend als instellingen voor het bijhouden van rekeningen voor gedematerialiseerde effecten op naam van de beleggers

(In toepassing van artikel 40 van het koninklijk besluit van 23 januari 1991 betreffende de effecten van de Staatsschuld).

Lijst opgemaakt op 1 mei 1997.

(a) benaming van de instelling die de rekeningen bijhoudt.

(b) individueel vergunningsnummer.

(c) nummer van aansluiting bij het effectenclearingstelsel van de Nationale Bank van België ofwel : identificatie van de erkende tussenpersoon door welke de instelling die rekeningen bijhoudt aan het stelsel deelneemt.

(d) A : beperkte vergunning voor het bijhouden van rekeningen enkel voor de buiten de Belgische-Luxemburgse Economische Unie gevestigde of gedomicilieerde leden, behalve wat de effecten uitgedrukt in vreemde munt of in een andere rekeneenheid dan de ecu betreft.

B : beperkte vergunning voor het bijhouden van rekeningen die niet in betrekking staan met het beheer van het effectenclearingstelsel.

MINISTERE DES FINANCES

[S − C − 98/03294]

Administration de la trésorerie

Liste des institutions établies dans l'Union économique belgo-luxembourgeoise, agréées comme teneurs de comptes de titres dématérialisés au nom d'investisseurs.

(Application de l'article 40 de l'arrêté royal du 23 janvier 1991 relatif aux titres de la dette de l'Etat).

Liste établie au 1er mai 1997.

(a) dénomination du teneur de comptes.

(b) numéro individuel d'agrément.

(c) numéro d'adhésion au système de compensation de titres de la Banque Nationale de Belgique ou : identification de l'intermédiaire agréé par lequel le teneur de comptes participe à ce système.

(d) A : agrément limité à la tenue de comptes pour les seuls affiliés établis ou domiciliés hors de l'Union économique belgo-luxembourgeoise, sauf en ce qui concerne les titres libellés en monnaies étrangères ou en unités de compte autres que l'écu.

B : agrément limité à la tenue de comptes qui ne sont pas en relation avec la gestion d'un système de compensation de titres.

A. INSTELLINGEN DIE DE REKENINGEN BIJHOUDEN, WELKE EEN INDIVIDUELE VERGUNNING VERKREGEN.

(a)	*(b)*	*(c)*	*(d)*
Nationale Bank van België, te Brussel	BE 020100 9 0001	0100	-
Herdiscontering-en Waarborginstituut, te Brussel	BE 010101 9 0002	0101	-
Interprofessionele Effectendeposito- en Girokas (C.I.K.), te Brussel			A
Morgan Guaranty Trust Company of New-York, vestiging te Brussel, in haar hoedanigheid van beheer van het Euroclear stelsel	BE 149001 9 0004	9001	A

A. TENEURS DE COMPTES AYANT OBTENU UN AGREMENT INDIVIDUEL.

(a)
Banque Nationale de Belgique, à Bruxelles
Institut de Réescompte et de Garantie, à Bruxelles
Caisse interprofessionnelle de dépôts et de virements de titres (C.I.K.), à Bruxelles
Morgan Guaranty Trust Company of New-York, siège de Bruxelles, en sa qualité de gestionnaire du Système Euroclear

CEDEL (Centrale de Livraison de Valeurs Mobilières), te Luxembourg	LU 149002 9 0005	— (1)	A	CEDEL (Centrale de Livraison de Valeurs Mobilières), à Luxembourg
BELFOX, te Brussel in haar hoedanigheid van instelling van compensatie van transacties uitgevoerd op de Belgische Future- en Optiebeurs.	BE 149995 9 0006	9995	-	BELFOX, à Bruxelles, en sa qualité d'organisme de compensation des transactions exécutées sur la Bourse belge des Futures et Options.
De vergunning wordt verleend binnen de beperkingen vastgesteld door de wettelijke en reglementaire status van BELFOX C.V.				L'agrément est octroyé dans les limites établies par le statut légal et réglementaire de la S.C. BELFOX
Institut Monétaire Luxembourgeois, te Luxembourg	LU 148599 9 0007	8599	B	Institut Monétaire Luxembourgeois, à Luxembourg
C.I.M., Société de Bourse, te Luxembourg	LU 068100 9 0008	8100	B	C.I.M. Société de Bourse, à Luxembourg
Deutsche Bank AG London, te London	GB 004001 9 0009	4001	B	Deutsche Bank AG London, à London

tussenpersoon voor de deelname aan het effectenclearingstelsel :
intermédiaire pour la participation au système de compensation de titres :

(1) Bank Brussel Lambert, te Brussel
(1) Banque Bruxelles Lambert, à Bruxelles

B : INSTELLINGEN DIE KENNIS GEVEN VAN HUN VOORNEMEN OM DE REKENINGEN VAN GEDEMATERIALISEERDE EFFECTEN BIJ TE HOUDEN

CATEGORIE I : kredietinstellingen naar Belgisch recht bedoeld in Titel II van de wet van 22 maart 1993 betreffende het statuut en de controle van kredietinstellingen.

B : ETABLISSEMENTS AYANT NOTIFIE LEUR INTENTION DE TENIR DES COMPTES DE TITRES DEMATERIALISES.

CATEGORIE I : établissements de crédit de droit belge visés au Titre II de la loi du 22 mars 1993 relative au statut et au contrôle des établissements de crédit.

(a)	*(b)*	*(c)*	*(d)*	*(a)*
Crédit général, Société anonyme de Banque, NV te Brussel	BE 020190 1 0001	0190	B	Crédit général, Société anonyme de Banque, SA à Bruxelles
B.B.L., voluit : Bank Brussel Lambert, NV te Brussel	BE 020300 1 0002	0300	B	B.B.L., en entier : Banque Bruxelles Lambert, SA à Bruxelles
Bank voor Koophandel van Brussel, verkort : Bank voor Koophandel, NV, te Brussel	BE 020651 1 0004	0651	B	Banque commerciale de Bruxelles, en abrégé : Banque commerciale, SA à Bruxelles
ING Bank(Belgium) S.A./N.V., verkort : ING Bank, NV te Brussel	BE 020627 1 0005	0627	B	ING Bank(Belgium) S.A./N.V., en abrégé : ING Bank, SA à Bruxelles
Bank J. Van Breda en C°, GCV te Borgerhout	BE 020645 1 0006	0645	B	Bank J. Van Breda en C°, SCS à Borgerhout
Europese Bank voor Latijns-Amerika, verkort : B.E.A.L., NV te Brussel	BE 020181 1 0007	0181	B	Banque européenne pour l'Amérique latine, en abrégé : B.E.A.L., SA à Bruxelles
CERA Investment Bank, NV te Brussel	BE 020614 1 0009	0614	B	CERA Investment Bank, SA à Bruxelles
Toyo Trust & Banking (Europe), NV te Brussel	BE 020536 1 0010	0536	B	Toyo Trust & Banking (Europe), SA à Bruxelles
Generale Bank, verkort : G-Bank, NV te Brussel	BE 020200 1 0014	0200	B	Générale de Banque, en abrégé : G-Banque, SA à Bruxelles
Bank Delen & de Schaetzen, verkort : Bank Delen of Bank de Schaetzen of DDS Bank, NV te Antwerpen	BE 027223 1 0015	7223	B	Banque Delen & de Schaetzen, en abrégé : Banque Delen ou Banque de Schaetzen ou Banque DDS, SA à Antwerpen
Bank voor financieel beheer, verkort : Gesbank, NV te Liège	BE 020624 1 0017	0624	B	Banque de gestion financière, en abrégé : Gesbanque, SA à Liège
Artesia Bank, verkort : NV te Brussel	BE 020550 1 0018	0550	B	Banque Artesia, en abrégé : Artesia, Artesia, SA à Bruxelles
Banca Monte Paschi Belgio, NV te Brussel	BE 020643 1 0020	0643	B	Banca Monte Paschi Belgio, SA à Bruxelles
Jean Degroof et Cie, voorheen Jules Philippson, Jean Degroof & Cie, Bankiers, in het kort : Bank Degroof, GCV te Brussel	BE 020676 1 0021	0676	B	Jean Degroof et Cie, anciennement Jules Philippson, Jean Degroof et Cie, Banquiers, en abrégé : Banque Degroof, SCS à Bruxelles
Belgolaise Bank, verkort : Belgolaise, NV te Brussel	BE 020603 1 0022	0603	B	Banque belgolaise, en abrégé : Belgolaise, SA à Bruxelles
Kredietbank, verkort : KB, NV te Antwerpen	BE 020400 1 0024	0400	B	Kredietbank, en abrégé : KB, SA à Antwerpen
Bank van Roeselare en West-Vlaanderen, verkort : Bank van Roeselare, NV te Roeselare	BE 020712 1 0026	0712	B	Bank van Roeselare en West- Vlaanderen, en abrégé : Bank van Roeselare, SA à Roeselare
Bankunie, NV te Turnhout	BE 020646 1 0031	0646	B	Bankunie, SA à Turnhout

Citibank Belgium of Famibank Divisie Citibank Belgium of Banque Sud belge Divisie Citibank Belgium, NV te Brussel	BE 020595 1 0032	0595	B	Citibank Belgium ou Famibanque Division Citibank Belgium ou Banque Sud belge Division Citibank Belgium, SA à Bruxelles
Banco do Brasil (Europe), NV te Brussel	BE 020184 1 0033	0184	B	Banco do Brasil (Europe), SA à Bruxelles
Bank of Tokyo-Mitsubishi (Belgium), NV te Brussel	BE 020182 1 0035	0182	B	Bank of Tokyo-Mitsubishi (Belgium), SA à Bruxelles
Europabank, NV te Gent	BE 020671 1 0037	0671	B	Europabank, SA à Gent
Ippa Bank, verkort : Ippa, ook genoemd : Royale Belge Finance, verkort : Royale Belge Fin of R.B. Fin, NV te Brussel	BE 020702 1 0039	0702	B	Banque Ippa, en abrégé : Ippa, aussi dénommée : Royale Belge Finance, en abrégé : Royale Belge Fin ou R.B. Fin, SA à Bruxelles
Crédit Lyonnais Belgium, verkort : C.L.B., NV te Antwerpen	BE 020610 1 0040	0610	B	Crédit Lyonnais Belgium, en abrégé : C.L.B., SA à Antwerpen
Banque Drèze, NV te Verviers	BE 020657 1 0042	— (1)	B	Banque Drèze, SA à Verviers
Chuo Trust & Banking Company (Europe), NV te Brussel	BE 020534 1 0044	0534	B	Chuo Trust & Banking Company (Europe), SA à Bruxelles
Bank Nagelmackers 1747, NV te Brussel	BE 020635 1 0045	0635	B	Banque Nagelmackers 1747, SA à Bruxelles
Private Kas Bank, NV te Brussel	BE 020630 1 0047	0630	B	Caisse privée Banque, SA à Bruxelles
Central Hispano Benelux, NV te Brussel	BE 020590 1 0050	0590	B	Central Hispano Benelux, SA à Bruxelles
Dewaay Banque, NV te Brussel	BE 027281 1 0052	7281	B	Bank Dewaay, SA à Bruxelles
BACOB, CV te Brussel	BE 020830 1 0053	0830	B	BACOB, SC à Bruxelles
Argenta Spaarbank, verkort : ASPA, NV te Antwerpen	BE 030979 1 0054	0979	B	Argenta Spaarbank, en abrégé : ASPA, SA à Antwerpen
CERA Bank, CV te Leuven	BE 020725 1 0055	0725	B	Banque CERA, SC à Leuven
HBK-Spaarbank, NV te Antwerpen	BE 030880 1 0056	0880	B	HBK-Banque d'Epargne, SA à Antwerpen
Antwerpsche Hypotheekkas, ook genoemd : ANHYP of Spaarbank ANHYP, NV te Berchem	BE 030750 1 0057	0750	B	Caisse Hypothécaire Anversoise, aussi dénommée : ANHYP ou Banque d'Epargne ANHYP, SA à Berchem
VDK, ook genoemd : VDK Spaarbank, voluit : Volksdepositokas of Volksdepositokas Spaarbank, NV te Gent	BE 030890 1 0058	0890	B	VDK, aussi appelée VDK Spaarbank, en entier : Volksdepositokas ou Volksdepositokas Spaarbank, SA à Gent
Mauretus Spaarbank, NV te Antwerpen	BE 030827 1 0060	0827	B	Mauretus Spaarbank, SA à Antwerpen
HSA-Spaarkrediet, NV te Antwerpen	BE 030850 1 0061	0850	B	HSA-Spaarkrediet, SA à Antwerpen
SEFB-Record Bank, verkort : Record Bank of SEFB, CV te Liège	BE 020976 1 0063	0976	B	SEFB-Record Bank, en abrégé : Record Bank ou SEFB, SC à Liège
Gemeentekrediet van België, verkort : Gemeentekrediet, in het Duits : Gemeindekredit von Belgien, verkort : Gemeindekredit, NV te Brussel	BE 010050 1 0064	0050	B	Crédit Communal de Belgique, en abrégé : Crédit Communal, en allemand : Gemeindekredit von Belgien, en abrégé : Gemeindekredit, SA à Bruxelles
Algemene Spaar- en Lijfrentekas-Bank, in het Duits : Allgemeine Spar- und Rentenkassen-Bank, verkort : ASLK-Bank en / of ASRK-Bank, NV te Brussel	BE 020008 1 0065	0008	B	Caisse générale d'Epargne et de Retraite-Banque, en allemand : Allgemeine Spar- und Rentenkassen-Bank, en abrégé : CGER-Banque et / ou ASRK-Bank, SA à Bruxelles
Landbouwkrediet NV, ook genoemd : Landbouwkrediet Bank, in het Duits : Landwirtschafskredit AG of Landwirtschafskredit Bank, NV te Brussel	BE 020103 1 0067	0103	B	Crédit Agricole SA, aussi appelé : Banque Crédit Agricole, en allemand : Landwirtschafskredit AG ou Landwirtschafskredit Bank, SA à Bruxelles
Beroepskrediet, in het Duits : Beruflichen Kredit, NV te Brussel	BE 020110 1 0068	0110	B	Crédit professionnel, en allemand : Beruflichen Kredit, SA à Bruxelles
van de Put & C°, Effectenbank-Banque de titres, afgekort van de Put & C°, commanditaire vennootschap op aandelen te Antwerpen	BE 027874 1 0069	7874	B	van de Put & C°, Effectenbank- Banque de titres, en abrégé van de Put & C°, société en commandite par actions à Antwerpen
Bank De Maertelaere of De Maertelaere, NV te Gent	BE 027239 1 0070	7239	B	Banque De Maertelaere ou De Maertelaere, SA à Gent
De Laet, Poswick & Co, Bankiers-Banquiers, in het Engels : De Laet, Poswick & Co, Bankers, GCV te Brussel	BE 027667 1 0071	7667	B	De Laet, Poswick & Co, Banquiers- Bankiers, en anglais : De Laet, Poswick & C°, Bankers, SCS à Bruxelles

tussenpersoon voor de deelname aan het effectenclearingstelsel :
intermédiaire pour la participation au système de compensation de titres :

(1) BACOB, te Brussel.
(1) BACOB, à Bruxelles.

CATEGORIE II : bijkantoren in België van kredietinstellingen die ressorteren onder het recht van een andere Lid-Staat van de Europese Gemeenschap, bedoeld in titel III van de wet van 22 maart 1993 betreffende het statuut en de controle van kredietinstellingen.

CATEGORIE II : succursales en Belgique des établissements de crédit relevant du droit d'un autre Etat membre de la Communauté européenne, visées au titre III de la loi du 22 mars 1993 relative au statut et au contrôle des établissements de crédit.

(a)	(b)	(c)	(d)	(a)
ABN AMRO Bank, naamloze vennootschap naar Nederlands recht te Brussel	BE 020724 2 0003	0724	B	ABN AMRO Bank, société anonyme de droit néerlandais à Bruxelles
Société Générale, naamloze vennootschap naar Frans recht te Brussel	BE 020688 2 0011	0688	B	Société Générale, société anonyme de droit français à Bruxelles
Deutsche Bank Aktiengesellschaft, naamloze vennootschap naar Duits recht te Brussel	BE 020825 2 0016	0825	B	Deutsche Bank Aktiengesellschaft, société anonyme de droit allemand à Bruxelles
Coöperatieve Centrale Raiffeisen-Boerenleenbank B.A., verkort : Rabobank Nederland, coöperatieve vereniging op aandelen naar Nederlands recht te Antwerpen	BE 020172 2 0023	0172	B	Coöperatieve Centrale Raiffeisen-Boerenleenbank B.A., en abrégé : Rabobank Nederland, association coopérative par actions de droit néerlandais à Antwerpen
Banque nationale de Paris, naamloze vennootschap naar Frans recht te Brussel	BE 020690 2 0029	0690	B	Banque nationale de Paris, société anonyme de droit français à Bruxelles
Lloyds Bank PLC, vennootschap op aandelen met beperkte aansprakelijkheid naar Engels recht te Brussel	BE 020632 2 0038	— (1)	B	Lloyds Bank PLC, société par actions à responsabilité limitée de droit anglais à Bruxelles
Crédit Commercial de France, verkort C.C.F., naamloze vennootschap naar Frans recht te Brussel	BE 020547 2 0046	0547	B	Crédit Commercial de France, en abrégé C.C.F., société anonyme de droit français à Bruxelles
Westdeutsche Landesbank Girozentrale, openbare kredietinstelling naar Duits recht te Brussel	BE 020180 2 0051	0180	B	Westdeutsche Landesbank Girozentrale, établissement public de crédit de droit allemand à Bruxelles
Banque Paribas, naamloze vennootschap naar Frans recht te Brussel	BE 020508 2 0052	0508	B	Banque Paribas, société anonyme de droit français à Bruxelles

tussenpersoon voor de deelname aan het effectenclearingstelsel :
intermédiaire pour la participation au système de compensation de titres :

(1) Bank Brussel Lambert, te Brussel.
(1) Banque Bruxelles Lambert, à Bruxelles.

CATEGORIE III : bijkantoren in België van kredietinstellingen die ressorteren onder het recht van een Staat die niet behoort tot de Europese Gemeenschap, bedoeld in titel IV van de wet van 22 maart 1993 betreffende het statuut en de controle van kredietinstellingen.

CATEGORIE III : succursales en Belgique des établissements de crédit relevant du droit d'un Etat non-membre de la Communauté européenne, visées au titre IV de la loi du 22 mars 1993 relative au statut et au contrôle des établissements de crédit.

(a)	(b)	(c)	(d)	(a)
Morgan Guaranty Trust Company of New York, « incorporated » vennootschap ressorterend onder de wetgeving van de Staat New York (Verenigde Staten van Amerika) te Brussel	BE 020687 3 0019	0687	B	Morgan Guaranty Trust Company of New York, société « incorporated » de droit américain régie par les lois de l'Etat de New York à Bruxelles
Citibank (N.A.), vennootschap gevestigd overeenkomstig de «United States Code», titel XII («Banks and Banking»), hoofdstuk II («National Banks») te Brussel	BE 020570 3 0027	0570	B	Citibank (N.A.), société établie suivant le « United States Code », titre XII («Banks and Banking»), chapitre II («National Banks») à Bruxelles
The Bank of Tokyo-Mitsubishi, Limited, vennootschap naar Japans recht te Brussel	BE 020693 3 0034	0693	B	The Bank of Tokyo-Mitsubishi, Limited, société de droit japonais à Bruxelles
The Sakura Bank, Limited, vennootschap naar Japans recht te Brussel	BE 020644 3 0036	—(1)	B	The Sakura Bank, Limited, société de droit japonais à Bruxelles
The Sanwa Bank Limited, vennootschap naar Japans recht te Brussel	BE 020187 3 0041	0187	B	The Sanwa Bank Limited, société de droit japonais à Bruxelles
The Bank of New York, vennootschap naar Amerikaans recht ressorterend onder de wetgeving van de Staat van New York te Brussel	BE 020519 3 0042	—(2)	B	The Bank of New York, société de droit américain régie par les lois de l'Etat de New York à Bruxelles

tussenpersoon voor de deelname aan het effectenclearingstelsel :
intermédiaire pour la participation au système de compensation de titres :

(1) Generale Bank, te Brussel.
(1) Générale de Banque, à Bruxelles.
(2) Bank Brussel Lambert, te Brussel.
(2) Banque Bruxelles Lambert, à Bruxelles.

CATEGORIE IV : kredietinstellingen opgericht of gevestigd in het Groothertogdom Luxemburg, bedoeld in de hoofdstukken I en III van de Luxemburgse wet van 5 april 1993 met betrekking tot de financiële sektor.

CATEGORIE IV : établissements de crédit constitués ou établis au Grand-Duché de Luxembourg, visés aux chapitres I et III de la loi luxembourgeoise du 5 avril 1993 relative au secteur financier.

(a)	(b)	(c)	(d)
Banque Internationale à Luxembourg S.A. à Luxembourg	LU 028405 4 0001	8405	B
Société Générale Bank & Trust à Luxembourg	LU 028409 4 0002	8409	B
Banque Continentale du Luxembourg S.A. à Luxembourg	LU 028422 4 0003	8422	B
Nikko Bank (Luxembourg) S.A. à Luxembourg	LU 028468 4 0004	8468	B
Crédit Industriel d'Alsace et de Lorraine S.A., Strasbourg (France); succursale de Luxembourg à Luxembourg	LU 028401 4 0005	8401	B
Banque de Luxembourg S.A. à Luxembourg	LU 028407 4 0006	8407	B
Banque Générale du Luxembourg S.A. à Luxembourg	LU 028402 4 0007	8402	B
Union de Banques Suisses (Luxembourg) S.A. à Luxembourg	LU 028459 4 0008	— (1)	B
Banque Nationale de Paris (Luxembourg) S.A. à Luxembourg	LU 028404 4 0009	8404	B
Crédit Européen S.A. à Luxembourg	LU 028411 4 0011	8411	B
Banque Degroof Luxembourg S.A. à Luxembourg	LU 028537 4 0012	8537	B
Bank AnHyp Luxembourg S.A. à Luxembourg	LU 028569 4 0013	— (3)	B
Citibank (Luxembourg) S.A. à Luxembourg	LU 028424 4 0014	— (2)	B
Banque et Caisse d'Epargne de l'Etat, Luxembourg à Luxembourg	LU 028400 4 0016	8400	B
Banque de Gestion Edmond de Rothschild Luxembourg S.A. à Luxembourg	LU 028550 4 0017	— (4)	B
M. M. Warburg & CO Luxembourg S.A. à Luxembourg	LU 028445 4 0018	— (5)	B
Crédit Lyonnais Luxembourg S.A. à Luxembourg	LU 028590 4 0019	8590	B
Crédit Lyonnais, Lyon (France); succursale de Luxembourg à Luxembourg	LU 028406 4 0020	8406	B
Kredietbank S.A. Luxembourgeoise à Luxembourg	LU 028408 4 0021	8408	B
Fortis Bank Luxembourg S.A. à Luxembourg	LU 028413 4 0023	8413	B
Banque Nagelmackers 1747 (Luxembourg) S.A. à Luxembourg	LU 028564 4 0024	— (6)	B
Crédit Agricole Indosuez Luxembourg S.A. à Luxembourg	LU 028577 4 0025	8577	B
Société Européenne de Banque S.A. à Luxembourg	LU 028478 4 0026	8478	B
The Industrial Bank of Japan (Luxembourg) S.A. à Luxembourg	LU 028462 4 0027	8462	B
Yasuda Trust & Banking (Luxembourg) S.A. à Luxembourg	LU 028562 4 0028	8562	B
BR & Associés, Banquiers S.A. à Luxembourg	LU 028385 4 0029	8385	B
Deutsche Bank Luxembourg S.A. à Luxembourg	LU 028425 4 0030	8425	B
WestLB International S.A. à Luxembourg	LU 028442 4 0031	8442	B

Crédit Suisse (Luxembourg) S.A. à Luxembourg	LU 028470 4 0032	8470	B
Artesia Bank Luxembourg S.A. à Luxembourg	LU 028460 4 0033	8460	B
Crédit Communal de Belgique (Luxembourg) - Gemeentekrediet van België (Luxemburg) - Gemeindekredit von Belgien (Luxemburg), en abrégé Cregem International Bank à Luxembourg	LU 028585 4 0034	8585	B
Banca di Roma International S.A. à Luxembourg	LU 028416 4 0035	8416	B

intermédiaire pour la participation au système de compensation de titres :
tussenpersoon voor de deelname aan het effectenclearingstelsel :

(1) Banque Bruxelles Lambert, à Bruxelles.
Bank Brussel Lambert, te Brussel.
(2) Générale de Banque, à Bruxelles.
General Bank, te Brussel.
(3) Banque et Caisse d'Epargne de l'Etat, Luxembourg, à Luxembourg.
Banque et Caisse d'Epargne de l'Etat, Luxembourg, te Luxembour.
(4) Banque Degroof, à Bruxelles.
Bank Degroof, te Brussel.
(5) Kredietbank, à Bruxelles
Kredietbank, te Brussel.
(6) Banque Nagelmackers 1747, à Bruxelles.
Bank Nagelmackers 1747, te Brussel.

CATEGORIE V : beleggingsondernemingen met een vergunning die de prestatie dekt van de nevendienst van administratie en bewaarneming van financiële instrumenten, en bedoeld hetzij in art. 47, 1, 1°, hetzij in Boek II, Titels III en IV van de wet van 6 april 1995 inzake de secundaire markten, het statuut van en het toezicht op de beleggingsondernemingen, de bemiddelaars en beleggingsadviseurs.

CATEGORIE V : entreprises d'investissement dont l'agrément couvre la prestation du service auxiliaire d'administration et de conservation d'instruments financiers, et visées soit à l'art. 47, § 1er, 1°, soit au Livre II, Titres III et IV de la loi du 6 avril 1995 relative aux marchés secondaires, au statut des entreprises d'investissement et à leur contrôle, aux intermédiaires et conseillers en placements.

(a)	(b)	(c)	(d)	(a)
PARESCO BELGIUM N.V. te Brussel	BE 067872 5 0001	7872	B	PARESCO BELGIUM S.A. à Bruxelles
de MOFFARTS-ROLIN JACQUEMYNS N.V. te Brussel	BE 067246 5 0003	7246	B	de MOFFARTS-ROLIN JACQUEMYNS S.A. à Bruxelles
PETERCAM N.V. te Brussel	BE 067669 5 0005	7669	B	PETERCAM S.A. à Bruxelles
LOGE & ASSOCIES B.V.B.A. te Brussel	BE 067567 5 0006	7567	B	LOGE & ASSOCIES S.P.R.L. à Bruxelles
BRANQUART, COSTERMANS SECURITIES N.V. te Brussel	BE 067087 5 0007	7087	B	BRANQUART, COSTERMANS SECURITIES S.A. à Bruxelles
J. LELEUX & CIE N.V., verkort JLC te Soignies	BE 067539 5 0011	7539	B	J. LELEUX & CIE S.A., en abrégé JLC à Soignies
VAN MOER, SANTERRE ET C° N.V. te Brussel	BE 067909 5 0012	7909	B	VAN MOER, SANTERRE ET C° S.A. à Bruxelles
Beursvennootschap DEGROOF SECURITIES N.V., verkort DEGROOF SECURITIES te Brussel	BE 067207 5 0013	7207	B	Société de Bourse DEGROOF SECURITIES S.A., en abrégé DEGROOF SECURITIES à Bruxelles
CELS SECURITIES N.V. te Brussel	BE 067398 5 0015	7398	B	CELS SECURITIES S.A. à Bruxelles
R., B. & F. ROPSY & CIE B.V.B.A. te Brussel	BE 067736 5 0017	7736	B	R., B. & F. ROPSY & CIE S.P.R.L. à Bruxelles
de BUCK & CIE N.V. te Gent	BE 067178 5 0019	7178	B	de BUCK & CIE S.A. à Gent
KB-SECURITIES N.V. te Antwerpen	BE 067881 5 0020	7881	B	KB-SECURITIES S.A. à Antwerpen
REYERS, BEAUVOIS, de VILLENFAGNE N.V., verkort REYERS, BEAUVOIS te Brussel	BE 067710 5 0021	7710	B	REYERS, BEAUVOIS, de VILLENFAGNE S.A., en abrégé REYERS, BEAUVOIS à Bruxelles
NEDEE & C° Beursvennootschap N.V. te Gent	BE 067638 5 0023	7638	B	NEDEE & C° Beursvennootschap S.A. à Gent
CORLUY & C° Beursvennootschap N.V. verkort CORLUY & C° te Antwerpen	BE 067138 5 0025	7138	B	CORLUY & C° Beursvennootschap S.A. en abrégé CORLUY & C° à Antwerpen

VAN GOETHEM & C° N.V. te Antwerpen	BE 067901 5 0027	7901	B	VAN GOETHEM & C° S.A. à Antwerpen
AXEL ROSEEUW & C° Beursvennootschap N.V. te Antwerpen	BE 067740 5 0028	7740	B	AXEL ROSEEUW & C° Beursvennootschap S.A. à Antwerpen
SMEETS, VERBAET & C° N.V. te Antwerpen	BE 067770 5 0030	7770	B	SMEETS, VERBAET & C° S.A. à Antwerpen
VAN HERREWEGHE B.V.B.A. te Brussel	BE 067905 5 0031	7905	B	VAN HERREWEGHE S.P.R.L. à Bruxelles
RIGA ET CIE N.V. te Wavre	BE 067714 5 0033	7714	B	RIGA ET CIE S.A. à Wavre
RONFLETTE ET CIE B.V.B.A. te Charleroi	BE 067732 5 0034	7732	B	RONFLETTE ET CIE S.P.R.L à Charleroi
Leo STEVENS & CIE B.V.B.A. te Antwerpen	BE 067795 5 0035	7795	B	Leo STEVENS & CIE S.P.R.L. à Antwerpen
BACOB SECURITIES, Beursvennootschap N.V. te Brussel	BE 067024 5 0036	7024	B	BACOB SECURITIES, Société de Bourse S.A. à Bruxelles
F. DELCOUR, A. VANCRAYEBECK ET F. SACRE, Société de Bourse B.V.B.A. te Liège	BE 067225 5 0038	7225	B	F. DELCOUR, A. VANCRAYEBECK ET F. SACRE, Société de Bourse S.P.R.L. à Liège
DELANDE ET CIE G.C.V. te Brussel	BE 067215 5 0039	7215	B	DELANDE ET CIE S.C.S. à Bruxelles
R. HAVAUX & CIE G.C.V. te Brussel	BE 067426 5 0040	7426	B	R. HAVAUX & CIE S.C.S. à Bruxelles
Philippe et Yves DE COSTER, Société de Bourse B.V.B.A. te Brussel	BE 067191 5 0041	7191	B	Philippe et Yves DE COSTER, Société de Bourse S.P.R.L. à Bruxelles
B.V.B.A. Damien COURTENS & CIE, Successeur de Léon Maucq, Société de Bourse te Brussel	BE 067132 5 0042	7132	B	S.P.R.L. Damien COURTENS & CIE, Successeur de Léon Maucq, Société de Bourse à Bruxelles
BUSSCHAERT & C°, Beursvennootschap B.V.B.A., verkort BUSSCHAERT & C° te Knokke-Heist	BE 067094 5 0044	7094	B	BUSSCHAERT & C°, Beursvennootschap S.P.R.L., en abrégé BUSSCHAERT & C à Knokke-Heist
UNION BELGIAN BROKERS, verkort U.B.B. Beursvennootschap C.V. te Brussel	BE 067822 5 0045	7822	B	UNION BELGIAN BROKERS, en abrégé U.B.B. Société de Bourse S.C. à Bruxelles
VERMEULEN-RAEMDONCK N.V. te Brussel	BE 067946 5 0046	7946	B	VERMEULEN-RAEMDONCK S.A. à Bruxelles
BONNEWIJN, RENWART ET CIE N.V. te Liège	BE 067727 5 0047	7727	B	BONNEWIJN, RENWART ET CIE S.A. à Liège
DELTA, beursvennootschap B.V.B.A. te Knokke-Heist	BE 067082 5 0048	7082	B	DELTA, beursvennootschap S.P.R.L. à Knokke-Heist
Michel GOFFIN & CIE, Agents de change N.V. te Brussel	BE 067576 5 0049	7576	B	Michel GOFFIN & CIE, Agents de change S.A. à Bruxelles
WEGHSTEEN & DRIEGE N.V. te Brugge	BE 067977 5 0050	7977	B	WEGHSTEEN & DRIEGE S.A. à Brugge
G.C.V. RAMPELBERGS & CIE Société de Bourse, verkort G.C.V. RAMPELBERGS & CIE te Brussel	BE 067696 5 0051	7696	B	S.C.S. RAMPELBERGS & CIE Société de Bourse, en abrégé S.C.S. RAMPELBERGS & CIE à Bruxelles
LAWAISSE PHILIPPE & C° Wisselagenten G.C.V. te Kortrijk	BE 067516 5 0052	7516	B	LAWAISSE PHILIPPE & C° Wisselagenten S.C.S. à Kortrijk
MELICE ET CIE, S.A.-N.V. te Brussel	BE 067629 5 0053	7629	B	MELICE ET CIE, S.A.-N.V. à Bruxelles
DIERICKX, LEYS & CIE N.V., verkort DIERICKX te Antwerpen	BE 067299 5 0054	7299	B	DIERICKX, LEYS & CIE S.A., en abrégé DIERICKX à Antwerpen
VIATOUR, DE COCK, HERMESSE ET DEBLANC, Société anonyme de Bourse te Liège	BE 067960 5 0055	7960	B	VIATOUR, DE COCK, HERMESSE ET DEBLANC, Société anonyme de Bourse à Liège
CAPITAL@ WORK N.V. te Brussel	BE 067251 5 0056	7251	B	CAPITAL@ WORK S.A. à Bruxelles
CHOPPINET B.V.B.A. te Brussel	BE 067122 5 0057	7122	B	CHOPPINET S.P.R.L. à Bruxelles
VAN GLABBEEK & C° Beursvennootschap B.V.B.A. te Antwerpen	BE 067896 5 0058	7896	B	VAN GLABBEEK & C° Beursvennootschap S.P.R.L. à Antwerpen
GESTRABEL B.V.B.A. te Brussel	BE 067375 5 00059	7375	B	GESTRABEL S.P.R.L. à Bruxelles

[C − 98/03306]

LOTENLENING 1923

Verzamellijsten

CODE 402

ERRATA

Belgisch Staatsblad nr 110 van donderdag 11 juni 1998

Nummers bij te voegen vanaf pagina 19072

1998	22261	tot (à)	22268	1998	269292	tot (à)	269300	1998	371591	tot (à)	371592
1998	22269*			1998	320031			1998	371593*		
1998	22270			1998	320032*			1998	371594		371600
1998	158791		158795	1998	320033		320040	1998	410891		410895
1998	158796*			1998	325481		325486	1998	410896*		
1998	158797		158800	1998	325487*			1998	410897		410900
1998	269291*			1998	325488		325490	1998	465701		465705

1998	465706*				
1998	465707	tot (à)	465710		
1998	513891				
1998	513892*				
1998	513893		513900		

Nummers bij te voegen vanaf pagina 19111

1998	22269		25000	1998	320032		25000	1998	410896		50000
1998	158796		25000	1998	325487		25000	1998	465706		25000
1998	269291		25000	1998	371593		50000	1998	513892		100000

EMPRUNT A LOTS 1923

Listes récapitulatives

ERRATA

Moniteur belge n° 110 du jeudi 11 juin 1998

Numéros à insérer à partir de la page 19072

1998	22261	tot (à)	22268	1998	269292	tot (à)	269300	1998	371591	tot (à)	371592
1998	22269*			1998	320031			1998	371593*		
1998	22270			1998	320032*			1998	371594		371600
1998	158791		158795	1998	320033		320040	1998	410891		410895
1998	158796*			1998	325481		325486	1998	410896*		
1998	158797		158800	1998	325487*			1998	410897		410900
1998	269291*			1998	325488		325490	1998	465701		465705

1998	465706*				
1998	465707	tot (à)	465710		
1998	513891				
1998	513892*				
1998	513893		513900		

Numéros à insérer à partir de la page 19111

1998	22269		25000	1998	320032		25000	1998	410896		50000
1998	158796		25000	1998	325487		25000	1998	465706		25000
1998	269291		25000	1998	371593		50000	1998	513892		100000

[98/03286]

Administratie van de BTW, registratie en domeinen
(Vervreemding van onroerende domeingoederen)

Bekendmaking gedaan ter uitvoering van de wet van 31 mei 1923

Het Waalse Gewest is voornemens uit de hand te verkopen :

Stad Charleroi (vroeger Montignies-sur-Sambre)

Een perceel grond langs « route de la Basse-Sambre » (N90), gekadastreerd of het geweest zijnde wijk A, nr. 329 P (deel), voor een oppervlakte van 92 ca (perceel 4), palende of gepaald hebbende aan het Waalse Gewest; aan Noel-Theys, André; aan « Société Socralvi »; aan Lambillotte-Linsmeau, Olivier, en aan de stad Charleroi of vertegenwoordigers.

Gewestplan : woongebied met grote dichtheid.

Prijs : 300 frank / m^2, buiten de kosten.

De eventuele bezwaren of hogere aanbiedingen dienen binnen één maand van dit bericht overgemaakt aan het Aankoopcomité te 6000 Charleroi, place Albert Ier 4, bte 12, 19e étage (tel : 071 / 31 22 10 — ext. 235).

Verwijzing : V.52011 / 546 / GL.

[98/03286]

Administration de la T.V.A., de l'enregistrement et des domaines
(Aliénation d'immeubles domaniaux)

Publication faite en exécution de la loi du 31 mai 1923

La Région wallonne se propose de vendre de gré à gré :

Ville de Charleroi (ex. Montignies-sur-Sambre)

Parcelle de terrain enclavée le long de la route de la Basse Sambre (N90), cadastrée ou l'ayant été section A, n° 329 P (partie), pour 92 ca (lot 4), tenant ou ayant tenu à la Région wallonne; à Noel-Theys, André; à la Société Socralvi »; à Lambillotte-Linsmeau, Olivier, et à la ville de Charleroi ou représentants.

Plan de secteur : zone d'habitat à forte densité.

Prix : 300 francs / m^2, outre les frais.

Les réclamations ou les offres supérieures éventuelles doivent être adressées dans le mois du présent avis au Comité d'acquisition d'immeubles à Charleroi, place Albert Ier 4, bte 12, à 6000 Charleroi (tél : 071 / 31 22 10 — ext. 235).

Référence : V.52011 / 546 / GL.

MINISTERIE VAN AMBTENARENZAKEN

[C − 98/02074]

18 JUNI 1998. — Omzendbrief nr. 465. — Indienstneming van contractuelen om te voldoen aan uitzonderlijke en tijdelijke personeelsbehoeften in 1999

Aan de besturen en andere diensten van de federale ministeries en aan de instellingen van openbaar nut die onder het gezag, de controle of het toezicht van de Staat vallen en die zijn opgenomen in artikel 1 van de wet van 16 maart 1954 betreffende de controle op sommige instellingen van openbaar nut, met uitzondering van die welke een financiële, industriële of commerciële activiteit uitoefenen.

Mevrouw de Minister,

Mijnheer de Minister,

Mijnheer de Staatssecretaris,

Ik moge U erom verzoeken, uiterlijk tegen **31 augustus 1998**, aan de Minister van Begroting en aan de Minister van Ambtenarenzaken de aanvragen te laten geworden tot indienstneming van personen met een arbeidsovereenkomst om te voldoen aan uitzonderlijke en tijdelijke personeelsbehoeften in 1999 bij de besturen en andere diensten van uw ministerie alsook bij de instellingen van openbaar nut waarover U het gezag, de controle of het toezicht uitoefent, overeenkomstig artikel 4, § 1, 1° van de wet van 22 juli 1993 houdende bepaalde maatregelen inzake ambtenarenzaken, met inbegrip van de contractuelen voor wie, op grond van artikel 94 van de programmawet van 30 december 1988, door de Minister van Tewerkstelling en Arbeid een premie wordt toegekend.

Ik sta erop dat de datum van 31 augustus gerespecteerd wordt aangezien de eindbeslissing van de Ministerraad over het dossier tegen het einde van de maand november voorzien is.

Samenstelling van de dossiers.

De aanvragen dienen volgende documenten te bevatten :

1° Een omstandige nota die het uitzonderlijk en tijdelijk karakter van de personeelsbehoeften aantoont en die de vereiste personeelssterkte, graad en de gewenste geldigheidsduur rechtvaardigt.

Dienen er ook te worden vermeld :

- de eventuele bijzondere bepalingen die op dit of dat project slaan en die moeten voorkomen in de koninklijke besluiten tot toekenning van machtigingen, respectievelijk voor de gesubsidieerde contractuelen en voor de andere contractuelen;

- de vermelding van de voordragende ministers of staatssecretarissen, wat bij sommige overheidsdiensten niet altijd voor de hand ligt.

2° De samenvattende tabel, behoorlijk ingevuld, gevoegd als bijlage bij deze omzendbrief.

De projecten waarvoor een verlenging gevraagd wordt, moeten worden opgenomen overeenkomstig de bijlagen bij de koninklijke besluiten van 11 december 1997 tot toekenning van de machtigingen voor het jaar 1998.

In de derde kolom van de tabel dient het aantal arbeidsposten te worden ingevuld waarvoor machtiging werd gegeven in 1998, weergegeven in voltijdse equivalenten (een halftijds = 0,5 arbeidspost).

In de vierde kolom komt het aantal arbeidsposten dat effectief werd bezet in 1998, eveneens uitgedrukt in voltijdse equivalenten.

In de vijfde kolom dient het aantal arbeidsposten ingeschreven te worden dat gevraagd wordt voor 1999 (voltijdse equivalenten). Het aantal arbeidsposten van gesubsidieerde contractuelen moet op een afzonderlijke lijn worden ingeschreven als hetzelfde project het ene en het andere soort contractuelen bevat.

MINISTERE DE LA FONCTION PUBLIQUE

[C − 98/02074]

18 JUIN 1998. — Circulaire n° 465. — Engagement de contractuels afin de répondre à des besoins exceptionnels et temporaires en personnel en 1999

Aux administrations et aux services des ministères fédéraux et aux organismes d'intérêt public soumis à l'autorité, au pouvoir de contrôle ou de tutelle de l'Etat et qui sont repris à l'article 1er de la loi du 16 mars 1954 relative au contrôle de certains organismes d'intérêt public, à l'exception de ceux qui exercent une activité financière, industrielle ou commerciale.

Madame la Ministre,

Monsieur le Ministre,

Monsieur le Secrétaire d'Etat,

Je vous prie de bien vouloir introduire, pour le **31 août 1998** au plus tard, auprès du Ministre du Budget et auprès du Ministre de la Fonction publique, les demandes d'engagement de personnes sous contrat de travail afin de répondre à des besoins exceptionnels et temporaires en personnel en 1999 dans les administrations et autres services de votre ministère, ainsi que dans les organismes d'intérêt public soumis à votre autorité, pouvoir de contrôle ou de tutelle, conformément à l'article 4, § 1er, 1°, de la loi du 22 juillet 1993 portant certaines mesures en matière de fonction publique, en ce compris les contractuels pour lesquels une prime est octroyée par le Ministre de l'Emploi et du Travail sur base de l'article 94 de la loi-programme du 30 décembre 1988.

J'insiste sur le respect de la date du 31 août, étant donné que la décision finale du Conseil des Ministres sur le dossier est prévue pour la fin du mois de novembre.

Constitution des dossiers.

Les demandes devront contenir les documents suivants :

1° Une note détaillée faisant ressortir le caractère exceptionnel et temporaire des besoins en personnel et justifiant l'effectif requis, le grade et la durée de validité souhaitée.

Il convient d'y indiquer également :

- les dispositions particulières éventuelles portant sur tel ou tel projet à faire figurer dans les arrêtés royaux octroyant les autorisations respectivement pour les contractuels subventionnés et pour les autres contractuels;

- l'indication des ministres ou secrétaires d'Etat proposants, ce qui ne tombe pas toujours sous le sens dans le cadre de certains services publics.

2° Le tableau récapitulatif annexé à la présente circulaire dûment complété.

Les projets pour lesquels une prolongation est demandée doivent être repris conformément aux annexes des arrêtés royaux du 11 décembre 1997 octroyant les autorisations pour l'année 1998.

Dans la troisième colonne du tableau, sera inscrit le nombre de postes de travail pour lesquels une autorisation a été délivrée en 1998, en équivalents temps plein (un mi-temps = 0,5 poste).

La quatrième colonne reprendra le nombre de postes effectivement occupés en 1998, également en équivalents temps plein.

La cinquième colonne reprendra le nombre de postes demandés pour 1999 (équivalents temps plein). Le nombre de postes de contractuels subventionnés doit être inscrit sur une ligne distincte si le même projet contient l'une et l'autre sorte de contractuels.

Voor de gesubsidieerde contractuelen zal het bedrag van de premies per graad en over een vol jaar dienen te worden aangegeven (zesde kolom). Het bedrag dat in het koninklijk besluit van 11 december 1997 is ingeschreven zal voor 1999 verlengd worden.

In de zevende kolom moet het aantal contractuelen vermeld worden waarvan de arbeidsposten worden omgezet in statutaire betrekkingen.

De achtste kolom zal het jaar van het voltooien van het werk vermelden, d.w.z. het jaar waarin de uitzonderlijke en tijdelijke behoefte ten einde zal lopen.

3° Een nota die de uitgave vaststelt van de gevraagde machtiging. Indien het om de verlenging gaat van een bestaande machtiging dient de budgettaire impact te worden berekend op de reële uitgave en niet op de fictieve beginwedden.

4° Het omstandig advies van de inspecteur van Financiën, de regeringscommissaris of de afgevaardigde van de Minister van Financiën waarin uitspraak wordt gedaan over de noodzaak van de indienstnemingen, het voorhanden zijn van de budgettaire middelen en de juistheid van de vermeldingen in de samenvattende tabel.

Voorrang voor het statutair personeel dat ter beschikking van de Dienst Mobiliteit is gesteld.

Indien een machtiging wordt bekomen, moeten alvorens over te gaan tot indienstnemingen of verlengingen van de bestaande overeenkomsten de betrokken diensten op eigen initiatief de Dienst Mobiliteit van de Dienst van Algemeen Bestuur raadplegen teneinde na te gaan of de te begeven posten niet kunnen worden bezet door de beziging van statutair personeel dat ambtshalve in mobiliteit is geplaatst.

Zoals in de voorgaande jaren zal de aan deze beziging toegekende voorrang vermeld worden in een bepaling in het koninklijk besluit tot toekenning voor 1999 van de machtiging voor de niet gesubsidieerde contractuelen.

De inspecteur van Financiën, de regeringscommissaris of de afgevaardigde van de Minister van Financiën zal er nauwlettend op toezien dat dit voorafgaand overleg met de Dienst Mobiliteit heeft plaatsgehad. Daartoe zal hem een attest van de Dienst Mobiliteit moeten worden afgeleverd opdat hij de arbeidsovereenkomst kan goedkeuren.

Naleving van de voorwaarden voor indienstneming.

Onverminderd de prioriteitsregel voor de ambtshalve in mobiliteit geplaatste statutaire personeelsleden zullen de indienstnemingen geschieden overeenkomstig de bepalingen van het koninklijk besluit van 18 november 1991 tot vaststelling van de voorwaarden voor de indienstneming bij arbeidsovereenkomst in sommige overheidsdiensten, gewijzigd bij de koninklijke besluiten van 13 april 1995, van 5 juli 1996, van 9 juli 1996 en van 4 maart 1997. Personen tewerkgesteld in projecten die ten einde lopen, zullen in de mate van het mogelijke tewerkgesteld worden in de nieuwe goedgekeurde projecten, eveneens onverminderd de prioriteit van de mobiliteit.

De Minister van Ambtenarenzaken,

A. Flahaut.

Pour les contractuels subventionnés, il conviendra d'indiquer le montant des primes par grade et en année pleine (sixième colonne). Le montant inscrit dans l'arrêté royal du 11 décembre 1997 sera reconduit pour 1999.

Dans la septième colonne sera inscrit le nombre de contractuels dont les postes de travail sont convertis en emplois statutaires.

La huitième colonne reprendra l'année de l'achèvement du travail, c'est à dire l'année où le besoin exceptionnel et temporaire prendra fin.

3° Une note fixant les dépenses liées à l'autorisation demandée. S'il s'agit de proroger une autorisation existante, il faut calculer l'impact budgétaire en fonction des dépenses réelles et non en fonction des traitements initiaux fictifs.

4° L'avis détaillé de l'inspecteur de Finances, du commissaire du gouvernement ou du délégué du Ministre des Finances se prononçant sur la nécessité des engagements, la disponibilité des moyens budgétaires et l'exactitude des mentions reprises dans le tableau récapitulatif.

Priorité au personnel statutaire mis à la disposition du Service Mobilité.

En cas d'octroi d'une autorisation, avant de procéder à des engagements ou des prolongations de contrats existants, les services concernés devront, d'initiative, consulter le Service Mobilité du Service d'Administration générale afin de vérifier si les postes de travail à conférer ne peuvent être occupés en utilisant du personnel statutaire mis en mobilité d'office.

Comme les années précédentes, la priorité accordée à cette utilisation fera l'objet d'une disposition dans l'arrêté royal octroyant pour 1999 l'autorisation pour les contractuels non-subventionnés.

L'inspecteur des Finances, le commissaire du gouvernement ou le délégué du Ministre des Finances veillera attentivement à ce que cette consultation préalable avec le Service Mobilité ait eu lieu. A cette fin, une attestation du Service Mobilité devra lui être délivrée pour qu'il puisse approuver le contrat de travail.

Respect des conditions d'engagement.

Sans préjudice de la règle de priorité pour les membres du personnel statutaire mis en mobilité d'office, les engagements se feront conformément aux dispositions de l'arrêté royal du 18 novembre 1991 fixant les conditions d'engagement par contrat de travail dans certains services publics, modifié par les arrêtés royaux du 13 avril 1995, du 5 juillet 1996, du 9 juillet 1996 et du 4 mars 1997. Les personnes affectées à des projets qui prennent fin seront dans la mesure du possible réengagées dans les nouveaux projets approuvés, également sans préjudice de la priorité à la mobilité.

Le Ministre de la Fonction publique,

A. Flahaut.

Bijlage — Annexe

Project — Projet	Graad — Grade	Aantal -1998- Nombre	Bezet -1998- Occupés	Aantal -1999- Nombre	Premie — Prime	Omvorming — Conversion	Eindtermijn — Délai final

WETTELIJKE BEKENDMAKINGEN EN VERSCHILLENDE BERICHTEN
PUBLICATIONS LEGALES ET AVIS DIVERS

Nationale Bank van België − Banque Nationale de Belgique

H.R. Brussel 22300 − R.C. Bruxelles 22300

[98/40026]

	15.06.98	**22.06.98**	Verschillen − Différences	
	(In duizenden franken − En milliers de francs)			
Activa				Actif
Goud	81 820 471	81 820 471	-	Or
Vreemde valuta's	581 915 089	583 041 535	+1 126 446	Monnaies étrangères
Bijzondere Trekkingsrechten (SDR)	18 692 807	18 692 807	-	Droits de tirage spéciaux (DTS)
Deelneming in het IMF	51 347 773	51 347 773	-	Participation au FMI
Leningen aan het IMF	-	-	-	Prêts au FMI
Deposito's bij het IMF in het kader van de Uitgebreide structurele aanpassingsfaciliteit	8 966 574	8 966 574	-	Dépôts auprès du FMI dans le cadre de la Facilité d'ajustement structurel renforcée
Ecu's	70 607 448	70 607 448	-	Ecus
EMI : Financieringen op zeer korte en op korte termijn	-	-	-	IME : Financements à très court et à court terme
EG : Financiële ondersteuning op middellange termijn	-	-	-	CE : Soutien financier à moyen terme
Internationale akkoorden	3 303 912	3 354 145	+50 233	Accords internationaux
Voorschotten op onderpand	17 222 324	18 192 079	+969 755	Avances sur nantissement
Handelspapier	3 322 184	3 491 174	+168 990	Effets de commerce
Effecten op de markt gekocht	25 768 312	25 768 070	-242	Effets achetés sur le marché
Vorderingen wegens andere interventies op de geldmarkt	109 000 000	106 050 000	-2 950 000	Créances suite à d'autres interventions sur le marché monétaire
Munten	216 620	233 981	+17 361	Monnaies
Statutaire beleggingen (art. 21)	53 461 157	53 461 157	-	Placements statutaires (art. 21)
Gebouwen, materieel en meubelen	12 627 299	12 627 299	-	Immeubles, matériel et mobilier
Diverse rekeningen	1 102 658	1 144 113	+41 455	Comptes divers
	1 039 374 628	1 038 798 626	-576 002	
Passiva				Passif
Bankbiljetten in omloop	464 170 309	464 832 896	+662 587	Billets en circulation
Rekeningen-courant in franken	5 359 639	3 706 891	-1 652 748	Comptes courants en francs
Deposito van de Belgische Staat	1 073 961	72 127	-1 001 834	Dépôt de l'Etat belge
Bankcertificaten	230 000 000	230 000 000	-	Certificats de la Banque
Verbintenissen wegens interventies op de geldmarkt	1 678 303	1 863 822	+185 519	Engagements suite à des interventions sur le marché monétaire
Rekeningen-courant in vreemde valuta's	-	3 302	+3 302	Comptes courants en monnaies étrangères
Tegenwaarde van de toegewezen SDR	24 172 190	24 172 190	-	Contrepartie des DTS alloués
EMI : Financieringen op zeer korte en op korte termijn	-	-	-	IME : Financements à très court et à court terme
Onbeschikbare reserve meerwaarde op goud	92 453 907	92 453 907	-	Réserve indisponible de plus-values sur or
Waarderingsverschillen op goud en vreemde valuta's	135 785 564	136 382 870	+597 306	Différences d'évaluation sur or et monnaies étrangères
Kapitaal	400 000	400 000	-	Capital
Reserves en afschrijvingsrekeningen	53 061 995	53 061 995	-	Réserves et comptes d'amortissement
Diverse rekeningen	31 218 760	31 848 626	+629 866	Comptes divers
	1 039 374 628	1 038 798 626	-576 002	

Discontovoet	2,75 %	Taux d'escompte
Centraal tarief	3,30 %	Taux central

Mevr. de Secretaris - Mme le Secrétaire
M. DE WACHTER

De Gouverneur - Le Gouverneur
A. VERPLAETSE

UNIVERSITEIT GENT

Zelfstandig academisch personeel

In de Faculteit economische en toegepaste economische wetenschappen is, zo mogelijk vanaf 1 oktober 1998, zo niet vanaf 1 februari 1999, een voltijds ambt van docent te begeven in een later te bepalen vakgroep voor een opdracht omvattend academisch onderwijs, wetenschappelijk onderzoek en dienstverlening aan de gemeenschap in het vakgebied industriële economie.

Profiel :

De kandidaten dienen inzake diplomavereisten te voldoen aan de bepalingen van artikel 83 van het decreet van 12 juni 1991 betreffende de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap; een diploma van doctor (met proefschrift) in de economische wetenschappen of de toegepaste economische wetenschappen strekt tot aanbeveling.

Functie-inhoud :

Onderwijsopdracht : het geven van onderwijs in de industriële economie met bijzondere aandacht voor de speltheoretische aspecten.

Onderzoekstaken : onderzoek op het vlak van de industriële economie en het ondersteunen van het onderzoek in het domein van de financiële economie.

Dienstverlening : zowel binnen als buiten de universiteit wordt een dienstverlening verwacht uitgaande van de eigen deskundigheid.

Het ambt geeft in principe aanleiding tot een benoeming in vast verband, onverminderd de mogelijkheid dat het universiteitsbestuur in het geval van eerste benoeming tot lid van het zelfstandig academisch personeel kan overgaan tot een aanstelling in een tijdelijk dienstverband voor een duur van ten hoogste drie jaar met uitzicht op een vaste benoeming na die periode, indien het universiteitsbestuur de prestaties van de betrokkene gunstig beoordeelt.

De kandidaturen dienen in tweevoud, met opgave van het *curriculum vitae* en de bekwaamheidsbewijzen (afschriften van de diploma's), per aangetekend schrijven gericht tot de rector van de Universiteit Gent, rectoraat, Sint-Pietersnieuwstraat 25, 9000 Gent, op de daartoe voorziene sollicitatieformulieren, binnen een termijn van dertig dagen te rekenen vanaf de bekendmaking van dit bericht.

De sollicitatieformulieren en het reglement van de Universiteit Gent betreffende de procedure en de voorwaarden voor de benoeming of aanstelling als lid van het zelfstandig academisch personeel kunnen bekomen worden op voornoemd adres of telefonisch aangevraagd op nrs. 09 / 264 31 29 of 264 31 30.

Aan de kandidaten wordt gevraagd hun publicaties in één exemplaar ter beschikking te stellen op het decanaat van de Faculteit economische en toegepaste economische wetenschappen, Hoveniersberg 4, 9000 Gent. (19120)

In de school voor Mangement is, binnen de vakgroep Management en bestuurskunde, met ingang van 1 oktober 1998 een voltijds ambt van docent of hoofddocent te begeven voor een opdracht omvattend academisch onderwijs, wetenschappelijk onderzoek en dienstverlening aan de gemeenschap in het vakgebried internationaal management.

Profiel :

voldoen aan de vereisten vervat in artikel 83 van het decreet van 12 juni 1991 betreffende de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap (doctoraat op proefschrift);

activiteiten inzake managementwetenschappen, in het bijzonder internationaal management, op hoog wetenschappelijk niveau.

Het ambt geeft in principe aanleiding tot een benoeming in vast verband, onverminderd de mogelijkheid dat het universiteitsbestuur in het geval van eerste benoeming tot lid van het zelfstandig academisch personeel kan overgaan tot een aanstelling in een tijdelijk dienstverband voor een duur van ten hoogste drie jaar met uitzicht op een vaste benoeming na die periode, indien het universiteitsbestuur de prestaties van de betrokkene gunstig beoordeelt.

De kandidaturen dienen in tweevoud, met opgave van het *curriculum vitae* en de bekwaamheidsbewijzen (afschriften van de diploma's), per aangetekend schrijven gericht tot de rector van de Universiteit Gent, rectoraat, Sint-Pietersnieuwstraat 25, 9000 Gent, op de daartoe voorziene sollicitatieformulieren, binnen een termijn van dertig dagen te rekenen vanaf de bekendmaking van dit bericht.

De sollicitatieformulieren en het reglement van de Universiteit Gent betreffende de procedure en de voorwaarden voor de benoeming of aanstelling als lid van het zelfstandig academisch personeel kunnen bekomen worden op voornoemd adres of telefonisch aangevraagd op nrs. 09 / 264 31 29 of 264 31 30. (19121)

VRIJE UNIVERSITEIT BRUSSEL

—

Faculteit geneeskunde en farmacie

—

Te begeven betrekking assisterend academisch personeel : R98 / 74*bis*

De Vrije Universiteit Brussel meldt de externe vacature voor een mandaat van voltijds assistent.

Ingangsdatum : zo spoedig mogelijk.

Duur : 2 jaar (hernieuwbaar).

De kandidaturen worden ingewacht : twee weken na publicatie in het *Belgisch Staatsblad*.

Vereisten :

Omschrijving van de opdracht :

praktische oefeningen prothetische tandheelkunde 1e jaar graad tandarts (partim);

practicum materialenkennis 2e jaar kandidaat-tandarts;

practicum prothetische tandheelkunde 3e jaar graad tandarts (partim).

Onderzoek op het gebied van prothetische tandheelkunde en materialen.

Profiel :

Diploma : tandarts.

Contactpersoon : prof. P. Bottenberg, tel. 02 / 477 49 39.

De kandidaten worden verzocht gebruik te maken van het daartoe bestemde kandidaatstellingsformulier met verklaring vrij onderzoek en cumulatieformulier, dat kan bekomen worden op het secretariaat van de desbetreffende faculteit of op de dienst academisch personeel, tel. 02 / 629 20 02, van de Vrije Universiteit Brussel, Pleinlaan 2, te 1050 Brussel.

Eén ingevuld kandidaatstellingsfomulier dient gericht te worden aan de rector van de Vrije Universiteit Brussel.

Eén kopie van het kandidaatstellingsformulier dient gelijktijdig gericht te worden aan de decaan van de faculteit. (19122)

Aankondigingen − Annonces

VENNOOTSCHAPPEN − SOCIETES

Grandes Parfumeries anversoises, naamloze vennootschap, Sint-Katelijnevest 1, 2000 Antwerpen

—

Jaarlijkse algemene vergadering der aandeelhouders zal plaatsvinden op maandag 6 juli 1998, te 11 uur, op de maatschappelijke zetel, Sint-Katelijnevest 1, te 2000 Antwerpen.

Dagorde : 1. Verslag van de bestuurders over het boekjaar 1997-1998. 2. Goedkeuring van de jaarrekening. 3. Bestemming van het resultaat. 4. Kwijting aan de bestuurders. 5. Ontslagen en benoemingen. 6. Rondvraag. (18708)

Immo Bijkhoeve, naamloze vennootschap,
Bijkhoevelaan 4, 2110 Wijnegem

BTW 455.906.631

—

De jaarvergadering zal gehouden worden op 6 juli 1998, te 17 uur, op de zetel. — Dagorde : Goedkeuring van de uitgestelde datum van de vergadering. Verslag van de raad van bestuur. Goedkeuring van de balans en de resultatenrekening afgesloten op 31 december 1997. Bestemming van het resultaat. Kwijting van bestuur aan bestuurders. Varia. (18709)

Immo Desoete Jerome, naamloze vennootschap,
Wellingstraat 115, 8730 Beernem

—

Jaarvergadering d.d. 7 juli 1998, om 14 uur, op de maatschappelijke zetel.

Agenda :

1. Verslag van de raad van bestuur.

2. Voorlezen van en goedkeuring van de jaarrekening.

3. Toewijzing van het resultaat.

4. Kwijting aan de raad van bestuur.

5. Verderzetting van de vennootschap. (18710)

Transports Vanderoel, naamloze vennootschap,
Nederokkerzeelsesteenweg 6, 3071 Kortenberg

H.R. Leuven 68508 − BTW 414.073.994

—

De aandeelhouders zijn uitgenodigd op de buitengewone algemene vergadering op 7 juli 1998, te 11 uur, ten kantore van notaris E. Vangoetsenhoven, Tervuursesteenweg 462, 3061 Leefdaal.

Dagorde :

1. Statutenwijziging, wijziging van het doel van de vennootschap. Uitbreiding van het bestaande doel van de vennootschap, met name « goederentransport over de weg, opslag, ... », met de activiteiten van verkoop in het groot en in het klein van goederen in de meest ruime zin van het woord, detailhandel van kleding en aanverwante toebehoren waarvoor een vergunning is bekomen.

2. Volmachten tot uitvoering, coördinatie en administratieve aanpassingen.

Om deel te nemen aan de vergadering dienen de aandeelhouders zich te schikken naar de statuten. (18711)

Ools Invest, naamloze vennootschap,
Gestelsebaan 70, 2980 Zoersel

H.R. Antwerpen 286335

—

De jaarvergadering zal gehouden worden op de zetel, op 6 juli 1998, te 15 uur. — Dagorde : 1. Verslag van de raad van bestuur. 2. Goedkeuring van de jaarrekening per 31 december 1997. 3. Bestemming van het resultaat. (18713)

O.B.R., naamloze vennootschap,
Valerialaan 14, 2980 Zoersel

—

De jaarvergadering zal gehouden worden op de zetel, tweede oproep, op 6 juli 1998, te 17 uur.

Dagorde :

1. Verslag van de raad van bestuur. 2. Goedkeuring van de jaarrekening. 3. Bestemming van het resultaat. 4. Kwijting aan bestuurders. 5. Varia.

Om toegelaten te worden tot de vergadering, neerlegging der aandelen op de zetel, vijf dagen vóór de vergadering. (18714)

Cyrano, naamloze vennootschap,
Baron A. De Becker-Remyplein 29, 3010 Leuven

H.R. Leuven 87536

—

De jaarvergadering zal gehouden worden op de zetel, op 7 juli 1998, te 21 uur. — Dagorde : 1. Verslag van de bestuurders. 2. Goedkeuring van de jaarrekening per 30 juni 1998. 3. Bestemming van het resultaat. 4. Kwijting aan de bestuurders. 5. Wijziging van het bestuur. 6. Wijziging van maatschappelijke zetel. 7. Varia. De aandeelhouders worden verzocht zich te schikken naar de bepalingen van de statuten. (18715)

« Safimo », naamloze vennootschap,
Temselaan 20, 1853 Strombeek-Bever

H.R. Brussel 394864 − BTW 403.360.642

—

De aandeelhouders worden uitgenodigd tot het bijwonen van de buitengewone algemene vergadering van de aandeelhouders die zal gehouden worden op 9 juli 1998, op het kantoor van notaris Ludovic Du Faux, te Moeskroen, Stationstraat 80, om 16 u. 30 m.

Agenda :

1. Verplaatsing van de zetel.

2. Ontslag en benoeming van bestuurders.

(18716) De raad van bestuur.

Etablissementen Gebroeders Cappelle, naamloze vennootschap,
Kortrijkstraat 115, 8930 Menen

H.R. Kortrijk 9167

—

De jaarvergadering van 25 mei 1998 heeft de toekenning beslist van een dividend van F 1 614,50 netto per gewoon kapitaalaandeel tegen aanbieding van coupon nr. 25 en van F 1 614,50 netto per preferente titel tegen coupon nr. 14, vanaf 13 juli 1998 aan de loketten van de Generale Bank, Kredietbank en Bank Brussel Lambert. (18717)

Asco Industries, naamloze vennootschap,
Fazantenparklaan 7, 1150 Brussel

H.R. Brussel 538033 − BTW 441.428.489

—

Bericht aan de aandeelhouders

De gewone algemene vergadering der aandeelhouders van 19 juni 1998 heeft besloten om uit de winst over het boekjaar 1997 een bruto dividend van BEF 6 600 (BEF 4 950 netto na inhouding van de roerende voorheffing van 25 %) per aandeel uit te keren.

De dividenden kunnen vanaf 1 juli 1998 geïnd worden tegen de afgifte van coupon nr. 1 aan de loketten van de Bank Brussel Lambert, Marnixlaan 24, 1000 Brussel. (18718)

Asco Industries, société anonyme,
avenue de la Faisanderie 7, 1150 Bruxelles

R.C. Bruxelles 538033 − T.V.A. 441.428.489

—

Avis aux actionnaires

L'assemblée générale ordinaire des actionnaires du 19 juin 1998 a décidé de procéder au paiement d'un dividende brut de BEF 6 600 par action, soit net BEF 4 950 par action (après déduction du précompte mobilier de 25 %) par prélèvement sur le bénéfice de l'exercice 1997.

Le dividende sera payable contre remise du coupon n° 1 aux guichets de la Banque Bruxelles Lambert, avenue Marnix 24, 1000 Bruxelles, à partir du 1er juillet 1998. (18718)

Buysschaert et Catteau, société anonyme,
rue Roger Decoene 29, 7700 Mouscron

R.C. Tournai 8030/C − T.V.A. 401.222.979

—

L'assemblée générale du 9 juin 1998 a décidé la mise en paiement d'un dividende de F 1 500 net par action, payable à partir du 22 juin 1998, contre remise du coupon n° 2/e 1998 aux guichets de la Kredietbank, à Mouscron. (18719)

Dynamite Agency, société anonyme,
clos des Tarins 9, à 1083 Bruxelles

—

Les actionnaires sont convoqués à l'assemblée générale ordinaire qui se tiendra au siège social le 7 juillet 1998, à 15 heures. − Ordre du jour : 1. Rapport des administrateurs. 2. Approbation des comptes annuels au 31 décembre 1997. 3. Affectation des résultats. 4. Décharge de leur gestion aux administrateurs. 5. Confirmation du mandat des administrateurs. 6. Divers. (18720)

FAB, société anonyme,
avenue Albert 83, 1190 Bruxelles

R.C. Bruxelles 522399 − T.V.A. 438.098.817

—

Etant donné que l'assemblée générale ordinaire du 2 juin 1998 n'a pas été valablement constituée, les actionnaires sont priés de bien vouloir assister à la nouvelle assemblée qui se tiendra au siège social le 7 juillet 1998, à 18 heures. − Ordre du jour : 1. Rapport de gestion du conseil d'administration. 2. Approbation des comptes annuels. 3. Nominations éventuelles. 4. Divers. Pour assister à l'assemblée, déposer ses actions au plus tard huit jours avant la réunion. (18721)

Installations de Sports équestres, société anonyme,
boulevard Emile Jacqmain 186, 1210 Bruxelles

R.C. Bruxelles 303135

—

MM. les actionnaires sont priés d'assister à l'assemblée générale ordinaire qui se tiendra le mercredi 8 juillet 1998, à 10 heures, au siège social en vue de délibérer sur l'ordre du jour suivant :

1. Ratification de la tenue tardive de l'assemblée générale ordinaire.

2. Rapport de gestion et examen des comptes arrêtés au 31 décembre 1997.

3. Rapport du commissaire-réviseur.

4. Approbation des comptes annuels et affectation des résultats sociaux.

5. Décharge aux administrateurs pour leur gestion au cours de l'exercice 1997.

6. Décharge au commissaire-réviseur pour sa mission au cours de l'exercice 1997.

7. Renouvellement des mandats d'administrateur.

8. Renouvellement du mandat du commissaire-réviseur.

9. Divers.

Conformément aux statuts (article 17) dépôt des titres au siège social cinq jours avant la date de l'assemblée. (18722)

Interbuilding, société anonyme,
boulevard Emile Jacqmain 186, 1210 Bruxelles

R.C. Bruxelles 354553 − T.V.A. 406.750.791

—

MM. les actionnaires sont priés d'assister à l'assemblée générale ordinaire qui se tiendra le mercredi 8 juillet 1998, à 11 heures, au siège social en vue de délibérer sur l'ordre du jour suivant :

1. Ratification de la tenue tardive de l'assemblée générale ordinaire.

2. Rapport de gestion et examen des comptes arrêtés au 31 décembre 1997.

3. Rapport du commissaire-réviseur.

4. Approbation des comptes annuels et affectation des résultats sociaux.

5. Décharge aux administrateurs pour leur gestion au cours de l'exercice 1997.

6. Décharge au commissaire-réviseur pour sa mission au cours de l'exercice 1997.

7. Renouvellement des mandats d'administrateur.

8. Renouvellement du mandat de commissaire-réviseur.

9. Divers.

Conformément aux statuts (article 17) dépôt des titres au siège social cinq jours avant la date de l'assemblée. (18723)

Le Président, société anonyme,
boulevard Emile Jacqmain 186, 1210 Bruxelles

R.C. Bruxelles 329223 − T.V.A. 402.879.701

—

MM. les actionnaires sont priés d'assister à l'assemblée générale ordinaire qui se tiendra le mercredi 8 juillet 1998, à 11 h 30 m, au siège social, en vue de délibérer sur l'ordre du jour suivant :

1. Ratification de la tenue tardive de l'assemblée générale ordinaire.

2. Rapport de gestion et examen des comptes arrêtés au 31 décembre 1997.

3. Rapport du commissaire-réviseur.

4. Approbation des comptes annuels et affectation des résultats sociaux.

5. Décharge aux administrateurs pour leur gestion au cours de l'exercice 1997.

6. Décharge au commissaire-réviseur pour sa mission au cours de l'exercice 1997.

7. Renouvellement des mandats d'administrateur.

8. Renouvellement du mandat de commissaire-réviseur.

9. Divers.

Conformément aux statuts (article 17) dépôt des titres au siège social cinq jours avant la date de l'assemblée. (18724)

« Milioni Import-Export », en abrégé : « M.I.E. », société anonyme,
rue J. Destrée 96, 6001 Charleroi (Marcinelle)

R.C. Charleroi 174356 − T.V.A. 447.743.981

—

L'assemblée générale extraordinaire se réunira au siège social le 6 juillet 1998, à 17 heures. − Ordre du jour : Renouvellement des mandats des administrateurs. (18725)

Ngesimco, société anonyme,
Taille d'Harscamp, 5330 Sart-Bernard

R.C. Namur 68841 — NN 454.054.723

—

Les actionnaires sont priés d'assister à l'assemblée générale ordinaire qui se tiendra le 7 juillet 1998, à 10 h 30 m, au siège social. − Ordre du jour : 1. Rapport de gestion du conseil d'administration. 2. Présentation et approbation des comptes annuels arrêtés au 31 décembre 1997. 3. Affectation du résultat. 4. Décharge aux administrateurs. (18726)

Omnium Immobilier, société anonyme,
boulevard Emile Jacqmain 186, 1210 Bruxelles

R.C. Bruxelles 247602 − T.V.A. 400.388.284

—

MM. les actionnaires sont priés d'assister à l'assemblée générale ordinaire qui se tiendra le mercredi 8 juillet 1998, à 10 h 30 m, au siège social en vue de délibérer sur l'ordre du jour suivant :

1. Ratification de la tenue tardive de l'assemblée générale ordinaire.

2. Rapport de gestion et examen des comptes arrêtés au 31 décembre 1997.

3. Rapport du commissaire-réviseur.

4. Approbation des comptes annuels et affectation des résultats sociaux.

5. Décharge aux administrateurs pour leur gestion au cours de l'exercice 1997.

6. Décharge au commissaire-réviseur pour sa mission au cours de l'exercice 1997.

7. Renouvellement des mandats d'administrateur.

8. Renouvellement du mandat de commissaire-réviseur.

9. Divers.

Conformément aux statuts (article 17) dépôt des titres au siège social cinq jours avant la date de l'assemblée. (18727)

Newcom Automotive, société anonyme,
avenue Louise 516, 1050 Bruxelles

R.C. Bruxelles 471343 − T.V.A. 411.555.855

—

L'assemblée générale ordinaire se tiendra le 6 juillet 1998, à 11 heures, au siège social. − Ordre du jour : 1. Rapport de gestion. 2. Approbation des comptes annuels et compte de résultats au 31 décembre 1997. 3. Affectation des résultats. 4. Décharge aux administrateurs. 5. Divers. (18728)

Travoco, société anonyme,
boulevard Industriel 95*bis*, 7700 Mouscron

R.C. Tournai 7166 − T.V.A. 421.337.613

—

Les associés sont invités à assister à l'assemblée générale ordinaire au siège de la société, le 6 juillet 1998, à 17 heures.

Ordre du jour :

1. Lecture des comptes annuels au 28 février 1998. 2. Lecture du rapport du conseil d'administration. 3. Approbation des comptes annuels. 4. Décharge aux administrateurs. 5. Affectation du résultat. 6. Divers. (18729)

Concerto, société anonyme, en liquidation,
boulevard Prince de Liège 56, 1070 Bruxelles

R.C. Bruxelles 385802 − T.V.A. 414.447.643

—

Assemblée générale extraordinaire du 7 juillet 1998, à 15 heures, au siège de liquidation. − Ordre du jour : 1. Rapport du commissaire-vérificateur. 2. Approbation des comptes de la liquidation clôturés le 30 avril 1998 ainsi que de l'affectation du boni de liquidation. 3. Décharge au liquidateur. 4. Désignation de l'endroit où des livres et documents seront conservés pendant cinq ans. 5. Clôture de la liquidation. (18730)

Clio, société anonyme,
boulevard Industriel 80, 7700 Mouscron

R.C. Tournai 69703 − T.V.A. 438.081.001

—

L'assemblée générale ordinaire se réunira au siège social le 7 juillet 1998, à 16 heures.

Ordre du jour :

1. Rapport de gestion du conseil d'administration.
2. Approbation des comptes annuels.
3. Affectation des résultats.
4. Décharge aux administrateurs.
5. Divers. (18731)

E.J.L. Conseil, société anonyme,
chemin Napoléon 9, 6120 Nalinnes

R.C. Charleroi 115768 − T.V.A. 456.450.227

—

L'assemblée générale ordinaire se réunira au siège social, le 7 juillet 1998, à 11 heures

Ordre du jour :

1. Rapport de gestion du conseil d'administration.
2. Approbation des comptes annuels.
3. Affectation des résultats.
4. Décharge aux administrateurs.
5. Divers.

Pour assister à l'assemblée, dépôt des titres au siège social, trois jours francs avant la réunion. (18732)

Fibres textiles, société anonyme, à 7711 Dottignies

—

Assemblée annuelle au siège social, le 6 juillet 1998, à 16 heures. − Ordre du jour : 1. Rapport des administrateurs. 2. Approbation des comptes sociaux. Affectation des résultats. 3. Décharge aux administrateurs. 4. Elections statutaires. 5. Démission d'un administrateur et élection d'un nouvel administrateur. 6. Divers. Prière de se conformer aux statuts. (18733)

Bertimo S.A., Bureau d'Etudes de Réalisations
et de Travaux immobiliers, société anonyme, à 1190 Bruxelles

R.C. Bruxelles 379520 − T.V.A. 413.658.775

—

Extrait du procès-verbal à l'assemblée générale ordinaire
du 29 mai 1998 — 4e résolution

Le dividende net de francs par action sera payable à partir du 1er août 1998 auprès de la Générale de Banque, agence Brugmann, avenue Brugmann 271, à 1180 Bruxelles, contre remise du coupon n° 18. (18734)

Librairie Simonson, société anonyme,
chaussée de Charleroi 227, à 1060 Bruxelles

R.C. Bruxelles 327531 − T.V.A. 419.474.619

—

Assemblée générale extraordinaire du 8 juillet 1998, à 18 h 30 m, au siège social. − Ordre du jour : 1. Approbation des comptes annuels au 30 septembre 1996 et 30 septembre 1997. 2. Affectation des résultats. 3. Décharge aux administrateurs. 4. Application de l'article 103 des L.C.S.C. 5. Démission et nomination d'un administrateur. 6. Divers. Pour assister à l'assemblée, se conformer aux statuts. (18735)

La Boîte à Musique, société anonyme,
rue Ravenstein 17, 1000 Bruxelles

R.C. Bruxelles 553318 − T.V.A. 446.216.430

—

Assemblée générale ordinaire le 7 juillet 1998, à 10 heures, au siège social. − Ordre du jour : 1. Rapport de gestion. 2. Approbation des comptes annuels arrêtés au 31 mars 1998. 3. Rémunération des administrateurs. 4. Affectation des résultats. 5. Décharge aux administrateurs. 6. Démission. Nomination. (18736)

Bonimmo, naamloze vennootschap,
Ringlaan 38*c*, 3560 Lummen

H.R. Hasselt 69830 — NN 430.417.308

—

Algemene vergadering : 7 juli 1998, om 20 uur.

Dagorde :

1. Verslag bestuurders.
2. Goedkeuring jaarrekening.
3. Aanwending van het resultaat.
4. Ontlasting bestuurders.
5. Varia. (18737)

World Trade Center Brussels, société anonyme,
boulevard Emile Jacqmain 162, Tour 1, 1000 Bruxelles

R.C. Bruxelles 553455

—

Assemblée générale extraordinaire — Convocation des actionnaires

Le conseil d'administration de la S.A. World Trade Center Brussels a décidé de réunir une assemblée générale extraordinaire le 6 juillet 1998, à 9 h 30, au siège social à 1000 Bruxelles, boulevard Emile Jacqmain 162, World Trade Center, Tout 1, 21e étage.

L'ordre du jour est le suivant :

1. Approbation de la situation comptable intermédiaire arrêté au 31 mai 1998.

2. Rapports préalables.

3. Proposition de dissolution anticipée et mise en liquidation de la société.

4. Nomination d'un ou de plusieurs liquidateurs.

5. Détermination de leurs pouvoirs.

6. Divers.

Pour être admis à l'assemblée générale, tout propriétaire de parts sociales au porteur doit déposer ses titres au siège social, cinq jours francs au moins avant la date fixée pour l'assemblée. (18739)

Fortis AG, société anonyme,
boulevard Emile Jacqmain 53, 1000 Bruxelles

R.C. Bruxelles 1811

—

Compte tenu du nombre de titres déposés et des intentions manifestées de participer à l'assemblée générale extraordinaire des actionnaires du 23 juin 1998, le quorum de présence requis par la loi n'a pas pu être atteint. En conséquence, cette assemblée n'a pas pu délibérer valablement sur les point portés à son ordre du jour.

Une nouvelle assemblée générale extraordinaire doit, dès lors, être convoquée.

L'assemblée générale extraordinaire de Fortis AG se tiendra le lundi 6 juillet 1998, à 10 h 30 m, à 1000 Bruxelles, rue du Pont Neuf 17.

Ordre du jour :

I. Rapport :

Rapport du conseil d'administration adopté le 5 juin 1998, conformément à l'article 33*bis* des lois coordonnées sur les sociétés commerciales, concernant la décision de donner au conseil d'administration le pouvoir d'augmenter le capital dans le cadre du capital autorisé.

II. Capital autorisé :

1. Proposition d'annuler le solde non utilisé du capital autorisé existant à la date de l'assemblée et de créer un nouveau capital autorisé d'un montant de quatre milliards cinq cent millions (4 500 000 000) de francs, pour une durée de validité d'utilisation d'un an, prenant cours le jour de la décision de l'assemblée générale, avec possibilité pour le conseil d'utiliser ce capital autorisé en cas d'offre publique d'acquisition et, conformément aux statuts, en particulier à l'article 7, de supprimer le droit de souscription préférentielle en faveur d'une ou plusieurs personnes déterminées, autres que les membres du personnel de la société ou d'une ou plusieurs de ses filiales.

2. Proposition de remplacer les cinq premiers alinéas de l'article 6 par le texte suivant :

« Le conseil d'administration est autorisé à augmenter le capital social, en une ou plusieurs fois, à concurrence d'un montant maximum, de quatre milliards cinq cent millions (4 500 000 000) de francs.

Cette autorisation n'est pas accordée pour des augmentations de capital à réaliser principalement par des apports ne consistant pas en numéraire réservées exclusivement à un actionnaire de la société détenant des titres de la société auxquels sont attachés plus de dix pour-cent (10 %) des droits de vote, calculés conformément aux dispositions de l'article 33*bis* des lois coordonnées sur les sociétés commerciales.

Cette autorisation est conférée au conseil d'administration pour une durée d'un an prenant cours le 23 juin 1998.

Par ailleurs, le conseil d'administration est habilité à utiliser le capital autorisé dans les conditions énoncées à l'article 33*bis*, §§ 3 et 4 des lois coordonnées sur les sociétés commerciales en cas d'offre publique d'acquisition, pour une durée d'un an, prenant cours le 23 juin 1998. »

Participation à l'assemblée :

Pour prendre part à l'assemblée, les actionnaires doivent se conformer aux prescriptions des articles 22 et 23 des statuts :

a) les actionnaires, propriétaires d'actions au porteur, sont priés de déposer leurs actions au siège social ou dans une des banques mentionnées ci-dessous, au plus tard le lundi 29 juin 1998;

b) les actionnaires, propriétaires d'actions nominatives ou d'actions au porteur qui sont déjà déposées au siège social, sont priés d'aviser la société, pour la même date, de leur intention de participer à l'assemblée.

Procuration :

Les actionnaires qui souhaiteraient se faire représenter à l'assemblée sont invités à faire usage du modèle de procuration (lequel ne constitue pas une « demande de procuration » ou une « sollicitation publique » au sens de l'article 74, § 2, alinéa 2, et § 3 des lois coordonnées sur les sociétés commerciales) qui peut être obtenu sur simple demande au siège social de la société.

Toute procuration doit parvenir au siège social dans les meilleurs délais, et ce, le lundi 29 juin 1998 au plus tard.

Information complémentaire :

Le rapport spécial du conseil d'administration établi le 5 juin 1998, conformément à l'article 33*bis* des lois coordonnées sur les sociétés commerciales est tenu à la disposition des actionnaires au siège social.

Toute information complémentaire peut être obtenue aux n°s 32(0)2 220 82 42 et 220 76 85.

(18740) Le conseil d'administration.

Fortis AG, naamloze vennootschap,
Emile Jacqmainlaan 53, 1000 Brussel (België)

H.R. Brussel 1811

—

Rekening houdend met het aantal gedeponeerde aandelen en met de bekendgemaakte voornemens deel te nemen aan de buitengewone algemene vergadering van aandeelhouders van 23 juni 1998, werd het wettelijk vereiste aanwezigheidsquorum niet bereikt. Deze vergadering heeft dus niet geldig kunnen beraadslagen over de punten van haar agenda.

Er moet bijgevolg een nieuwe buitengewone algemene vergadering bijeengeroepen worden.

De buitengewone algemene vergadering van Fortis AG zal gehouden worden op maandag 6 juli 1998, om 10 u. 30 m., te 1000 Brussel, Nieuwbrugstraat 17.

Agenda :

I. Verslag :

Verslag van de raad van bestuur aangenomen op 5 juni 1998, overeenkomstig artikel 33*bis* van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen, betreffende de beslissing om de bevoegdheid aan de raad van bestuur te verlenen om het kapitaal te verhogen in het kader van het toegestaan kapitaal.

II. Toegestaan kapitaal :

1. Voorstel tot annulering van het op de dag van de vergadering niet-aangewende saldo van het toegestaan kapitaal en tot creatie van een nieuw toegestaan kapitaal met een bedrag van vier miljard vijfhonderd miljoen (4 500 000 000) frank, voor een geldigheidsduur van één jaar met ingang op de dag van de beslissing van de algemene vergadering, met de mogelijkheid voor de raad om dit toegestaan kapitaal te gebruiken in geval van openbaar overnamebod en, overeenkomstig de statuten, in het bijzonder artikel 7, om het voorkeurrecht bij inschrijving op te heffen ten gunste van één of meer andere bepaalde personen dan personeelsleden van de vennootschap of van één of meerdere van haar dochtervennootschappen.

2. Voorstel om de 5 eerste alinea's van artikel 6 door de volgende tekst te vervangen :

« De raad van bestuur is gemachtigd om het maatschappelijk kapitaal in één of meer malen te verhogen met een bedrag van hoogstens vier miljard vijfhonderd miljoen (4 500 000 000) frank.

Deze machtiging wordt niet verleend voor kapitaalverhogingen die in hoofdzaak tot stand worden gebracht door een niet-geldelijke inbreng die uitsluitend kan worden verricht door een aandeelhouder van de vennootschap die effecten van de vennootschap in zijn bezit houdt waaraan meer dan tien procent van de stemrechten verbonden is, berekend overeenkomstig de bepalingen van artikel 33*bis* van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen.

Deze machtiging wordt aan de raad van bestuur verleend voor een duur van één jaar met ingang op 23 juni 1998.

Bovendien is de raad van bestuur gemachtigd om het toegestaan kapitaal te gebruiken onder de voorwaarden bepaald in artikel 33*bis*, §§ 3 en 4, van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen, in geval van openbaar overnamebod, voor een duur van één jaar met ingang op 23 juni 1998. »

Bijwonen van de vergadering :

Om deel te nemen aan de vergadering moeten de aandeelhouders zich houden aan de voorschriften van artikelen 22 en 23 van de statuten :

a) de aandeelhouders, eigenaars van aandelen aan toonder, worden verzocht hun aandelen uiterlijk op maandag 29 juni 1998 te deponeren op de maatschappelijke zetel of bij één van de hierna vermelde banken;

b) de aandeelhouders, eigenaars van aandelen op naam of van aandelen aan toonder die reeds gedeponeerd zijn op de maatschappelijke zetel, worden verzocht de vennootschap, tegen diezelfde datum, op de hoogte te stellen van hun bedoeling de vergadering bij te wonen.

Volmacht :

De aandeelhouders die zich op de vergadering wensen te laten vertegenwoordigen, worden verzocht gebruik te maken van het model van volmacht (dit is geen « verzoek tot verlening van volmacht » noch « openbaar verzoek » in de zin van artikel 74, § 2, lid 2, en § 3 van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen) dat op de maatschappelijke zetel van de vennootschap kan worden aangevraagd.

Elke volmacht moet zo vlug mogelijk op de maatschappelijke zetel toekomen, doch uiterlijk op maandag 29 juni 1998.

Nadere informatie :

Het bijzonder verslag van de raad van bestuur, opgemaakt op 5 juni 1998, overeenkomstig artikel 33*bis* van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen, wordt op de maatschappelijke zetel ter beschikking gehouden van de aandeelhouders.

Voor nadere informatie kunt u terecht op de nrs. 32 02/220 82 42 en 220 76 85.

(18740) De raad van bestuur.

S.A. Western Steak Houses Europe N.V.,
en abrégé : Sawest, société anonyme,
place de Brouckère 15, 1000 Bruxelles

R.C. Bruxelles 340040 − T.V.A. 402.893.260

—

Certificats au porteur

Le coupon n° 10 de BEF 375 net de précompte mobilier sera payable sans frais par la S.A. Van Moer Santerre & Cie N.V., Société de Bourse, boulevard Anspach 111, à 1000 Bruxelles, à partir du 1er juin 1998. (18819)

Decoratiewerken Brusselaers, naamloze vennootschap,
Molsekiezel 29, 3920 Lommel

H.R. Hasselt 84739

—

Buitengewone algemene vergadering op 06/07/98 om 18.00 u., ten maatschappelijke zetel. — Dagorde : 1. Verslag raad van bestuur. 2. Goedkeuring jaarrekening per 31/03/1998. 3. Bestemming resultaat. 4. Kwijting bestuurders. 5. Allerlei. Zich richten naar de statuten. (47588)

Canal Imex, naamloze vennootschap,
Hazelaarstraat 5, bus 5, 8500 Kortrijk

H.R. Kortrijk 110361 — BTW 428.988.735

—

De aandeelhouders worden verzocht de jaarvergadering te willen bijwonen op 6 juli 1998 te 11 uur ten maatschappelijke zetel.

Agenda :

1. Verslag van de raad van bestuur.

2. Goedkeuring van de jaarrekening afgesloten op 31 december 1997.

3. Bestemming van het resultaat.

4. Kwijting te verlenen aan de bestuurders.

5. Benoemingen.

6. Rondvraag.

Zich te schikken naar de bepalingen van de statuten. (82580)

Van Dyck, naamloze vennootschap,
Bankei 1, 2490 Balen

—

De aandeelhouders worden verzocht de jaarvergadering bij te wonen die op de zetel van de vennootschap zal plaatsvinden op 6 juli 1998 om 14 uur.

Dagorde :

1. Bespreking van de jaarrekening van 31 december 1997;
2. Goedkeuring van de jaarrekening;
3. Kwijting aan de bestuurders. (82581)

Erelcom, naamloze vennootschap,
Georges Capiaulei 8, 2950 Kapellen

H.R. Antwerpen 265015

—

De jaarvergadering zal gehouden worden op de zetel op 7 juli 1998 om 19 uur.

Agenda :

1. lezing van het jaarverslag;
2. lezing van de jaarrekening afgesloten per 31 januari 1998;
3. goedkeuring van de jaarrekening;
4. kwijting aan de leden van de raad van bestuur.
5. benoemingen.

Zich gedragen naar de statuten. (82582)

Immo Etir, naamloze vennootschap,
Dorpsstraat 31, 9420 Erpe-Mere

—

De aandeelhouders worden uitgenodigd tot de jaarvergadering die zal gehouden worden op 6 juli 1998 om 20 uur, ten maatschappelijke zetel.

Agenda :

1. Verslag van de raad van bestuur.
2. Goedkeuring van de jaarrekening afgesloten op 31 december 1997.
3. Bestemming van het resultaat.
4. Kwijting te verlenen aan de bestuurders.
5. Rondvraag.

De aandeelhouders worden verzocht zich te schikken naar de bepalingen van de statuten. (82583)

Fimabel, naamloze vennootschap,
Kerkstraat 2, 9200 Dendermonde

H.R. Dendermonde 43602 — NN 437.713.686

—

De aandeelhouders worden uitgenodigd om de jaarvergadering bij te wonen die zal doorgaan op de maatschappelijke zetel op maandag 6 juli 1998 te 14.00 uur.

Agenda :

1. Verslag van de raad van bestuur.
2. Goedkeuring van de jaarrekening per 31/12/1997.
3. Bestemming van het resultaat.
4. Kwijting aan de bestuurders.
5. Ontslag en benoeming bestuurders.
6. Wijziging maatschappelijke zetel.

(82584) De raad van bestuur.

Schrijnwerkerij Houben, naamloze vennootschap,
Melbeekstraat 123, 3500 Hasselt

H.R. Hasselt 91203 — BTW 456.843.274

—

Jaarvergadering ten maatschappelijke zetel op 8 juli 1998 om 19 u. 30 m. — Agenda : 1. Verslag raad van bestuur. 2. Goedkeuring jaarrekening per 31 december 1997. 3. Bestemming resultaat. 4. Bijzonder verslag bedoeld in art. 103 Ven.W. 5. Kwijting bestuurders. 6. Rondvraag. Zich schikken naar de statuten. (82585)

Meubelen Van Houdt, naamloze vennootschap,
Berkenbossenlaan 5, 2400 Mol

H.R. Turnhout 35449 — BTW 406.788.108

—

De aandeelhouders worden verzocht de jaarvergadering bij te wonen die op 8 juli 1998 om 14 uur zal plaatshebben op de zetel van de vennootschap.

Agenda :

1. Lezing van het jaarverslag.
2. Bespreking en goedkeuring van de jaarrekening, afgesloten op 31 december 1997.
3. Kwijting aan de bestuurders.
4. Bezoldigingen.
5. Rondvraag.

De aandeelhouders worden verzocht zich te schikken naar de bepalingen in de statuten. (82586)

Immagri K., naamloze vennootschap,
Melbeekstraat 133, 3500 Hasselt

H.R. Hasselt 81652 — NN 448.028.152

—

Jaarvergadering ten maatschappelijke zetel op 9 juli 1998 om 20 u 30 m. — Agenda : 1. Verslag raad van bestuur. 2. Goedkeuring jaarrekening per 31 december 1997. 3. Bestemming resultaat. 4. Kwijting bestuurders en benoeming nieuwe bestuurders. 5. Rondvraag. Zich schikken naar de statuten. (82587)

Janssens-Gilissen, naamloze vennootschap, in vereffening,
Koningin Astridlaan 63, 3500 Hasselt

H.R. Hasselt 62 — NN 401.312.358

—

De aandeelhouders worden verzocht de jaarvergadering bij te wonen, die zal plaatsvinden op 9 juli 1998 , om 11 uur, op de zetel van de vennootschap, met volgende agenda :

1. Lezing van de jaarrekening per 31 maart 1998. 2. Goedkeuring van de jaarrekening. 3. Kwijting aan de vereffenaar. 4. Goedkeuring van de toewijzing van het resultaat. 5. Beslissing tot afbraak van het gebouw en financiering van deze afbraak door de aandeelhouders in verhouding tot hun deelneming.

(82588) De raad van bestuur.

Majo, naamloze vennootschap,
Nieuwe Dreef 99, bus 6, 2170 Antwerpen

BTW 429.975.957

—

Gezien de jaarlijkse algemene vergadering d.d. 18 juni 1998 niet geldig kon beraadslagen, worden de aandeelhouders verzocht de uitgestelde algemene vergadering bij te wonen op 7 juli 1998 te 20 uur, ten maatschappelijke zetel.

Agenda :

1. Verslag van de raad van bestuur.
2. Goedkeuring van de jaarrekening.

3. Bestemming van het resultaat.

4. Kwijting te verlenen aan de bestuurders.

5. Rondvraag.

De aandeelhouders worden verzocht zich te schikken naar de bepalingen van de statuten. (82589)

M.G. Invest, naamloze vennootschap,
Sint-Sebastiaanstraat 70, 8800 Roeselare

H.R. Kortrijk 124058

—

De aandeelhouders worden uitgenodigd tot de jaarvergadering die zal gehouden worden op 6 juli 1998 te 14 uur, ten maatschappelijke zetel.

Agenda :

1. Verslag van de raad van bestuur.

2. Goedkeuring van de jaarrekening afgesloten op 31 december 1997.

3. Bestemming van het resultaat.

4. Kwijting te verlenen aan de bestuurders.

5. Rondvraag.

De aandeelhouders worden verzocht zich te schikken naar de bepalingen van de statuten. (82590)

Nerthus, commanditaire vennootschap op aandelen,
Nieuwstraat 101, 1730 Asse

H.R. Brussel nr 588286 — BTW 448.379.728

—

Bijeenroeping van de (verdaagde) gewone algemene vergadering op 6 juli 1998 om 8 uur 30 op de maatschappelijke zetel te 1730 Asse, Nieuwstraat 101.

Agenda :

1. Goedkeuring van de jaarrekening per 1 maart 1998

2. Bestemming van het resultaat;

3. Decharge voor de zaakvoerder. (82591)

Ritz Travel, naamloze vennootschap,
Bankei 1, 2490 Balen

—

De aandeelhouders worden verzocht de jaarvergadering bij te wonen die op de zetel van de vennootschap zal plaatsvinden op 6 juli 1998 om 17 uur.

Dagorde :

1. Bespreking van de jaarrekening van 31 december 1997;

2. Goedkeuring van de jaarrekening;

3. Kwijting aan de bestuurders. (82592)

Thermasol, naamloze vennootschap,
Hendrik Kennisstraat 42, 2650 Edegem

H.R. Antwerpen 226566 — BTW 421.717.297

—

De aandeelhouders worden verzocht de algemene vergadering te willen bijwonen die zal gehouden worden op 7 juli 1998 om 18 uur.

Agenda :

1. Verslag raad van bestuur;

2. Goedkeuring jaarrekening;

3. Goedkeuring en bestemming resultaat;

4. Vergoeding en kwijting raad van bestuur;

5. Herbenoeming bestuurders;

6. Varia. (82593)

VBH Cabling, naamloze vennootschap,
Koningin Astridlaan 9, 9220 Hamme

H.R. Dendermonde 45003 — BTW 438.481.273

—

Ingevolge beslissing van de aandeelhouders genomen in de statutaire jaarvergadering worden de aandeelhouders verzocht aanwezig te zijn op de uitgestelde jaarvergadering die zal gehouden worden op maandag 6 juli 1998 om 15 uur te 9220 Hamme, Sportpleinstraat 39, met als dagorde :

1. Lezing van het jaarverslag

2. Bespreking van de jaarrekening afgesloten op 31 december 1997

3. Goedkeuring van de jaarrekening

4. Kwijting aan de bestuurders

5. Diversen.

De aandeelhouders gelieven zich te schikken naar de bepalingen van de statuten. (82594)

″AMAFIN″, naamloze vennootschap,
Baron de Vironlaan 60, bus 7, 1700 Dilbeek

H.R. Brussel 622511 — BTW 448.864.332

—

Aangezien de eerste vergadering niet in getal was worden de aandeelhouders uitgenodigd op de buitengewone algemene vergadering die zal gehouden worden te Antwerpen, Arenbergstraat 4 op 7 juli 1998 om 10.30 uur, met volgende agenda:

1. Ontslag en benoeming bestuurders.

2. Voorstel tot wijziging van de naam in « PERSONAL FINANCIAL FITNESS″ en voorstel tot verplaatsing van de zetel naar Katersberg 20 te 2440 Geel.

3. Lezing van het verslag van de raad van bestuur opgemaakt overeenkomstig artikel 71 van de statuten en voorstel tot afschaffing van de categorieën van aandelen en aanpassing van de artikelen 5 en 6 van de statuten.

4. Schrapping artikel 5*bis*.

5. Voorstel om de artikelen 10, 11, 12 en 16 van de statuten te herschrijven ingevolge de afschaffing van de categorieën van aandelen.

6. Voorstel tot aanvulling van artikel 10 (mogelijkheid benoeming twee bestuurders) en artikel 13 (schriftelijke besluitvorming) van de statuten.

7. Machtiging tot coördinatie van de statuten. (82595)

Copego, naamloze vennootschap,
Kloosterstraat 58, 2275 Lille (Gierle)

—

De buitengewone algemene vergadering zal gehouden worden ten kantore van de Heer Coppens J., notaris, Cingel 12, te 2350 Vosselaar, op 8 juli 1998 te 15.15 uur.

Agenda :

1. Voorstel tot wijziging afsluitdatum boekjaar en datum algemene vergadering : nieuwe afsluitdatum 31 januari. Lopend boekjaar tot 31/01/1999. Datum algemene vergadering : laatste werkdag van juni te 20 uur. (82596)

Ebo, naamloze vennootschap,
Kloosterstraat 58, 2275 Lille (Gierle)

—

De buitengewone algemene vergadering zal gehouden worden ten kantore van de Heer Coppens J., notaris, Cingel 12, te 2350 Vosselaar, op 8 juli 1998 te 15 uur.

Agenda :

1. Voorstel tot wijziging afsluitdatum boekjaar en datum algemene vergadering: nieuwe afsluitdatum 31 januari. Lopend boekjaar tot 31/1/1999. Datum algemene vergadering: laatste werkdag van juni te 15 uur. (82597)

Hoop & Vrede, burgerlijke vennootschap
onder de vorm van een naamloze vennootschap,
Helchterense Dijk 14, 3990 Peer

Register van de burgerlijke vennootschappen
die de vorm van een handelsvennootschap hebben aangenomen,
Hasselt, nr. 342

—

De aandeelhouders worden uitgenodigd op een bijzondere algemene vergadering, die zal gehouden worden in het kantoor van notaris Hendrik Hendrickx, te Heusden-Zolder (Zolder), Molenstraat 31, op 6 juli 1998 om 17 uur, om te beraadslagen over het voorstel tot vervanging van één of meerdere bestuurders.

Om te kunnen deelnemen aan de vergadering moeten de aandeelhouders overeenkomstig artikel 28 der statuten hun aandelen minstens 5 dagen vooraf deponeren op de maatschappelijke zetel.
(82598) De raad van bestuur.

MAC 3, société anonyme,
Maclinoire 3, 7890 Ellezelles

—

Les actionnaires de la société anonyme MAC 3 sont invités à l'assemblée générale extraordinaire, qui aura place le 6 juillet 1998 à 18 heures au siège social.

Ordre du jour :

1) Lecture du rapport du conseil des administrateurs.
2) Lecture et approuvement du bilan de 31/12/97.
3) Destination du résultat.
4) Déchargement des administrateurs.
5) Démission du conseil des administrateurs.
6) Nomination d'un nouveau conseil d'administrateurs pour les six années suivantes.
7) Divers. (82599)

Mobilex, naamloze vennootschap,
Klokstraat 21, bus 3, 3600 Genk

H.R. Tongeren 72246 — BTW 435.700.046

—

De aandeelhouders worden uitgenodigd de buitengewone algemene vergadering bij te wonen, welke zal gehouden worden op het kantoor van notaris Bart Drieskens, Ringlaan 22 te 3530 Houthalen, op 9 juli 1998 om 10.00 uur.

Agenda :

1. Verplaatsing van de maatschappelijke zetel naar Centrum Zuid, 3053 te Houthalen-Helchteren.

2. Inlassing in de statuten van een nieuw artikel houdende overdrachtsbeperkingen.

3. Aanpassing artikel 7 van de statuten door de creatie van categorieën van aandelen.

4. Aanpassing artikel 8 van de statuten betreffende de raad van bestuur.

5. Aanpassing artikel 14 van de statuten betreffende het intern bestuur en de beperkingen.

6. Aanpassing artikel 15 van de statuten betreffende de externe vertegenwoordigingsmacht.

7. Wijziging van de statuten om deze in overeenstemming te brengen met de voorgaande beslissingen.

8. Machtiging tot coördinatie van de statuten en tot neerlegging ervan op de griffie van de rechtbank van koophandel.

9. Ontslag en benoeming bestuurders.

De aandeelhouders dienen zich te houden naar de bepalingen van de statuten. (82600)

Peeters Govers, in 't kort P.G., naamloze vennootschap,
Kloosterstraat 58, 2275 Lille (Gierle)

—

De buitengewone algemene vergadering zal gehouden worden ten kantore van de Heer Coppens J., notaris, Cingel 12, te 2350 Vosselaar, op 8 juli 1998 te 15.30 uur.

Agenda :

1. Voorstel tot wijziging afsluitdatum boekjaar en datum algemene vergadering : nieuwe afsluitdatum 31 januari. Lopend boekjaar tot 31/01/1999. Datum algemene vergadering : laatste werkdag van juni te 16 uur. (82601)

Openbare Besturen en Technisch Onderwijs

Administrations publiques et Enseignement technique

OPENSTAANDE BETREKKINGEN − PLACES VACANTES

Stad Herentals

—

Het stadsbestuur van Herentals heeft een vacante betrekking in statutair verband voor de volgende functie : bestuurssecretaris-jurist.

Aanwervingsvoorwaarden :

in het bezit zijn van een diploma van licentiaat in de rechten of licentiaat in de bestuurswetenschappen of van licentiaat in de bestuurskunde of van licentiaat in de administratieve wetenschappen;

slagen voor een aanwervingsexamen;

een gunstig geschiktheidsprofiel verkrijgen dat moet blijken uit een psychotechnisch gedeelte.

De kandidaatstellingen kunnen gericht worden aan het college van burgemeester en schepenen, administratief centrum, Augustijnenlaan 30, 2200 Herentals, tot en met 31 juli 1998. De kandidaatstellingen moeten vergezeld zijn van een kopie van het gevraagde diploma. Een duidelijk en uitgebreid *curriculum vitae* is wenselijk.

Bijkomende inlichtingen en uitgebreide aanwervingsvoorwaarden zijn op eenvoudige aanvraag te verkrijgen bij de personeelsdienst, administratief centrum (tel. 014/21 25 27, vanaf 2 juli tel. 014/28 50 50). (18741)

Stad Eeklo

—

Het stadbestuur van Eeklo werft aan : een aspirant-politieagent(e).

Voor de bezetting van deze vacature zal worden geput uit de bovenlokale wervingsreserve aangelegd door een trainings- en opleidingscentrum dat opgericht is of erkend is door de minister van binnenlandse zaken.

De kandidaten dienen binnen een periode van drie jaar vóór het indienen van de kandidatuur geslaagd te zijn in de door dit trainingsopleidingscentrum georganiseerde bekwaamheids- en selectieproeven.

In het kader van de bevordering van gelijke kansen voor mannen en vrouwen in de overheidsdiensten worden ook vrouwen aangespoord om zich kandidaat te stellen.

De kandidatuur, samen met een voor eensluidend verklaard afschrift van het diploma van hoger secundair onderwijs, dient aangetekend te worden verzonden aan de heer burgemeester, stadhuis, Markt 34, 9900 Eeklo, en laatstens te zijn gepost op 15 juli 1998.

Benoemingsvoorwaarden en verdere inlichtingen zijn te verkrijgen bij de personeelsdienst, stadhuis, Markt 34, 9900 Eeklo, tel. 09/376 46 50. (18742)

Gemeente Maldegem

—

Gewestelijke vrijwillige brandweer

Onmiddellijk te begeven : vijf betrekkingen van aspirant-brandweerman (m/v). Er wordt eveneens een werfreserve samengesteld voor de duur van twee jaar.

Elke kandidatuur dient, eigenhandig geschreven, rechtstreeks aan de heer burgemeester van Maldegem, Marktstraat 10, 9900 Maldegem, te worden gericht en er ten laatste toe te komen of afgegeven op donderdag 10 september 1998, om 12 uur.

Bijkomende inlichtingen zijn te bekomen op het gemeentesecretariaat van Maldegem, alle werkdagen van 8 u. 30 m. tot 11 u. 30 m., of bij de kapitein-bevelhebber A. Van Suyt, in de brandweerkazerne, Bloemendaelelaan 4, 9990 Maldegem. (18743)

Gemeente Wemmel

—

Het college van burgemeester en schepenen deelt mee dat zal overgegaan worden tot aanwerving en samenstelling van een werfreserve, van politieagent, voor de duur van drie jaar.

Inlichtingen betreffende deze betrekking zijn te bekomen op het secretariaat, gemeentehuis, Dr. Folletlaan 28, te 1780 Wemmel, tijdens de werkdagen tussen 8 u. 30 m. en 11 u. 30 m., of telefonisch op nr. 02/462 05 42.

Kandidaturen, vergezeld van een afschrift van de identiteitskaart, recto-verso, te richten aan de heer burgemeester, gemeentehuis, Dr. H. Folletlaan 28, te 1780 Wemmel, vóór 10 juli 1998. (18744)

Commune de Wemmel

—

Le collège des bourgmestre et échevins communique qu'il procédera au recrutement, et à la constitution d'une réserve de recrutement, d'agents de police, valable pour trois ans.

Des renseignements concernant les conditions peuvent être obtenus au secrétariat, maison communale, avenue Dr. H. Follet 28, 1780 Wemmel, pendant les jours ouvrables entre 8 h 30 m et 11 h 30 m, ou par téléphone n° 02/462 05 42.

Les candidatures, accompagnées d'une photocopie recto-verso de la carte d'identité, seront adressées à M. le bourgmestre, maison communale, avenue Dr. H. Follet 28, 1780 Wemmel, avant le 10 juillet 1998. (18744)

Stad Mechelen

—

De stad Mechelen werft volgende personeelsleden aan voor de uitvoering van het stedelijk beleid voor sociale vernieuwing :

Consulenten jeugd- en straathoekwerk, buurtwerk :

houder zijn van een diploma HOKT met volledig leerplan, of HO1C, ofwel kandidaatsdiploma of -getuigschrift uitgereikt na een cyclus van ten minste twee jaar studie, ofwel door de Belgische universiteiten met inbegrip van de aan de universiteiten verbonden scholen, de bij de wet ermee gelijkgestelde instellingen of de instellingen voor hoger onderwijs van het lange type, ofwel hoger onderwijs voor sociale promotie gekoppeld aan een diploma hoger secundair onderwijs of gelijkwaardig.

De voorkeur wordt gegeven aan een diploma in de sociale richting.

Weddeschaal : B1-2.

Medewerkers jeugd- en straathoekwerk, buurtwerk :

houder zijn van een diploma van ten minste hoger secundair onderwijs of gelijkgesteld.

Weddeschaal : C1-2.

Wijkmanager :

houder zijn van een diploma van ten minste HO1C, ofwel HOKT met volledig leerplan ofwel hoger onderwijs van het korte type voor de sociale promotie en hoger secundair onderwijs, bij voorkeur diploma in de sociale richting.

Weddeschaal : B1-2.

Speelpleinbewaker (halftijds) :

Geen diploma vereist.

Weddeschaal : E1-2.

Klusjesmannen :

Geen diploma vereist.

Weddeschaal : E1-2.

Beheerder sociale werkplaats :

diploma HO1C studiegebied handelswetenschappen en bedrijfskunde of industriële wetenschappen en technologie of sociaal agogisch werk, ofwel diploma HOKT economisch, sociaal of technisch hoger onderwijs.

Weddeschaal : B1-2.

Coördinator wijkontwikkeling :

universitair diploma rechten en criminologische wetenschappen of politieke en sociale wetenschappen (sociologie) of psychologie en pedagogische wetenschappen, ofwel een diploma HO1C studiegebied sociaal agogisch werk of HOKT sociaal hoger onderwijs.

Inlichtingen en volledige functiebeschrijving :

Personeelsdienst stad Mechelen, tel. 015/29 78 32.

Inschrijvingen : uiterlijk 11 juli 1998. (18745)

Openbaar Centrum voor maatschappelijk welzijn van Maarkedal

—

Het O.C.M.W. van Maarkedal werft aan : 1 voltijds gegradueerde verpleger (m/v) in contractueel verband, voor tewerkstelling in het bejaardentehuis « Puttene ».

Profiel :

vlotte omgang;

collegiaal kunnen werken binnen een beperkte personeelsgroep;

helpen bouwen aan een gemoedleijke leefsfeer binnen een klein landelijk bejaardentehuis.

Er zal in het begin van de maand september een vergelijkend examen worden ingericht.

Inlichtingen inzake inschrijvingsmodaliteiten en aanwervings- en examenvoorwaarden kunnen bekomen worden bij de secretaris van het O.C.M.W., gemeentelijke administratief centrum, Nederholbeekstraat 1, te 9680 Maarkedal, tel. 055/33 46 51.

Kandidaturen dienen aangetekend te worden verstuurd aan de heer voorzitter van het O.C.M.W., de heer H. De Coker, Nederholbeekstraat 1, 9680 Maarkedal, uiterlijk op 14 augustus 1998 (poststempel geldt als bewijs). (18746)

Nationaal Orkest van België

—

Het Nationaal Orkest van België zoekt een administratieve medewerker (m/v).

Profiel.

Hoger niet-universitaire opleiding.

Minimum vijf jaar ervaring.

Grondige beheersing van gesproken en geschreven Nederlands, Frans en Engels.

Grondige kennis van informatica pakketten Word, Excell, Access, Powerpoint.

Discretie en tact.

Taken.

Opmaken van brieven, rapporten en prestaties.

Bijhouden van bestanden.

Filteren van telefoonoproepen.

Opzoeken en verwerken van informatie.

Weddeschaal : 23/1 van de staatsambtenaren.

Indiensttreding : op zijn laatst 1 september 1998.

Kandidaturen (+ *curriculum vitae*) dienen ons toegestuurd te worden per aangetekende brief aan de Intendant van het Nationaal Orkest van België, Ravensteingalerij 3, bus 10, 1000 Brussel, ten laatste tien dagen na de publicatie.

(Deze aankondiging is al verschenen in het *Belgisch Staatsblad* van 18 juni 1998). (18747)

Orchestre National de Belgique

—

L'Orchestre National de Belgique recrute un collaborateur administratif (h/f).

Profil.

Formation supérieure non-universitaire.

Expérience professionnelle de minimum cinq ans.

Connaissance approfondie tant parlée qu'écrite du néerlandais, français et anglais.

Excellentes connaissances en informatique : Word, Excell, Access, Powerpoint.

Discrétion et tact.

Tâches.

Rédaction de lettres, rapports, présentations.

Tenue à jour des dossiers.

Filtrage des appels téléphoniques.

Recherche et mise en œuvre d'informations.

Echelle de traitement : 23/1 des agents de l'Etat.

Entrée en fonction : au plus tard le 1er septembre 1998.

Candidatures (+ *curriculum vitae*) à envoyer au plus tard dix jours après la date de parution de cette annonce, par lettre recommandée à l'attention de l'Intendant de l'Orchestre National de Belgique, galerie Ravenstein 3, bte 10, 1000 Bruxelles.

(Cette annonce est déjà parue au *Moniteur belge* du 18 juin 1998). (18747)

Hogeschool Antwerpen

—

Departement vertalers en tolken

Aan de Hogeschool Antwerpen is m.i.v. 1 oktober 1998 onderstaand ambt te begeven :

Ambt Ve2 : docent, met een voltijdse opdrcht van 100 % in de opleiding onderwijs en onderzoek op het vlak van de Franse taalkunde. Vereist diploma :

een diploma van doctor Romaanse taal- en letterkunde, richting Frans.

Statuut :

onderwijzend personeel.

Salarisschaal :

docent - 528.

Functie- en profielomschrijving :

De functie omvat :

een samenhangend geheel van onderwijstaken op het vlak van de moderne Franse taalkunde;

de deelname aan de planning en organisatie van onderzoeksactiviteiten op het vlak van de toegepaste taalkunde, inz. Frans;

organisatorische taken in het kader van de vakgroep Frans en van het departement.

De kandidaat moet beschikken over onderwijservaring, bij voorkeur in het hoger onderwijs, en dient het bewijs te leveren van wetenschappelijke vaardigheden door o.m. publicaties, deelname aan congressen, organisatie van wetenschappelijke activiteiten.

Termijn van de aanstelling :

één academiejaar, met mogelijkheid tot verlenging.

Kandidaatstelling :

om zich kandidaat te stellen wordt men verzocht om per aangetekend schrijven een dossier bestaande uit :

een schriftelijke en gemotiveerde sollicitatie met *curriculum vitae*;

afschriften van diploma's;

attesten tot staving van de beroepservaring binnen en buiten het onderwijs,

te bezorgen aan :

Hogeschool Antwerpen, t.a.v. de heer Rudy Derdelinckx, algemeen directeur, Keizerstraat 15, 2000 Antwerpen,

en dit tot en met drie weken na het verschijnen van deze oproep in het *Belgisch Staatsblad* (postdatum geldt als bewijsdatum), met vermelding van het ambt waarvoor men zich kandidaat stelt.

Bijkomende inlichtingen kunnen bekomen worden bij : de centrale administratie van de Hogeschool Antwerpen, tel. 03/213 93 00.

Het departement vertalers en tolken, tel. 03/238 98 33. (18748)

De Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen

—

De Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen werft aan in tijdelijk verband voor volgende vacante betrekkingen (m/v).

Algemene toelatingsvoorwaarden : de voorwaarden zoals bepaald in artikel 89 van het decreet van 13 juli 1994 betreffende de hogescholen in de Vlaamse Gemeenschap.

KATHO/98/OP/18

Een deeltijdse betrekking (50%) van lector bij het departement HIVB, studiegebied biotechniek (eventueel aan te vullen met een halftijdse betrekking in het PCLT, Roeselare).

Periode van aanstelling : van 1 oktober 1998 tot 30 september 1999, verlenging is mogelijk na evaluatie.

Salarisschaal 502.

Functie-inhoud :

Didactisch verzorgen en doceren van colleges en/of begeleiden van practica inzonderheid op gebied van topografische technieken voor de groenvoorzieningssector, tuinmachines voor tuinaanleg en -onderhoud, tuinbouwmachines voor kassenteelt en openluchtteelt, landbouwmachines voor akkerbouw en veehouderij; begeleiden van stages en eindwerken.

Profiel :

Diploma van industrieel ingenieur landbouw en biotechnologie optie landbouw of optie tuinbouw; getuigschrift pedagogische bekwaamheid of bereid zijn om dit te verwerven; uitgesproken belangstelling voor land- en tuinbouwmachines, dieselmotoren en electro-motoren. Vertrouwd zijn met de toepassingsmogelijkheden in zowel landbouw, tuinbouw als groenvoorziening (tuinaanleg, plantsoendiensten, bosbouw).

Strekt tot aanbeveling : leservaring in hoger of hoger secundair onderwijs en affiniteit met het agrarisch milieu.

KATHO/98/OP/19

Een deeltijdse betrekking (40%) van praktijklector bij het departement HIVV, studiegebied gezondheidszorg.

Periode van aanstelling : van 1 september 1998 tot 31 augustus 1999, verlenging is mogelijk na evaluatie.

Salarisschaal 316.

Functie-inhoud :

Onderwijsverstrekking en stagebegeleiding in de basisopleiding verpleegkunde; medewerking aan de uitwerking van stage-opdrachten voor de afdelingen intensieve zorg en spoedgevallenzorg of operatiekwartier; medewerking verlenen aan de didactische projecten van de vakgroep verpleegkunde.

Profiel :

Diploma gegradueerde ziekenhuisverpleegkunde; getuigschrift pedagogische bekwaamheid of bereid zijn om dit te verwerven; in het bezit van de bijzondere beroepstitel intensieve zorg en spoedgevallenzorg of in aanmerking komen voor de overgangsmaatregel.

KATHO/98/OP/20

Een deeltijdse betrekking (10%) van lector bij het departement HIVV, studiegebied gezondheidszorg.

Periode van aanstelling : van 1 september 1998 tot 31 augustus 1999, verlenging is mogelijk na evaluatie.

Salarisschaal 502.

Functie-inhoud :

Onderwijsverstrekking en stagebegeleiding in de basisopleidingen verpleegkunde (optie sociale verpleegkunde) en vroedkunde; medewerking verlenen aan de didactische projecten van de vakgroep sociale verpleegkunde en de vakgroep vroedkunde; ontwikkeling van zelfstudiepakketten.

Profiel :

Diploma gegradueerde sociaal verpleegkundige; diploma licentiaat medisch-sociale wetenschappen en diploma vroedvrouw, getuigschrift pedagogische bekwaamheid of bereid zijn om dit te verwerven.

KATHO/98/ATP/01

Een voltijdse betrekking van preventieadviseur.

Periode van aanstelling : van 1 september 1998 tot 31 augustus 1999, verlenging is mogelijk na evaluatie.

Aard van de opdracht : ATP graad A2. Salarisschaal A21 (502).

Functie-inhoud :

De directie adviseren inzake veiligheid, gezondheid en welzijn op het werk; de werknemers en studenten bijstaan op het vlak van arbeidsveiligheid en welzijn op het werk; opstellen en analyseren van risicoanalyse-rapporten voor de op de arbeidsplaats gebruikte arbeidsmiddelen; opstellen van instructiekaarten met machinerichtlijnen; opstellen van toepassingsvoorwaarden voor de gebruikte arbeidsmiddelen; bijscholing volgen op gebied van veiligheid, preventie en hygiëne; bijscholing geven aan werknemers i.v.m. de gebruikte arbeidsmiddelen; secretariaat waarnemen van de comités ″préventie en bescherming op het werk″ van de verschillende entiteiten; bijhouden van de ″veiligheidsbibliotheek″ in de hogeschool; bestellingen zo organiseren dat ze voldoen aan de wet inzake veiligheid en welzijn op het werk.

De combinatie met de functie van milieucoördinator is - op termijn - niet uit te sluiten.

Profiel :

Diploma industrieel ingenieur of gelijkwaardig diploma; opleiding veiligheidskundige niveau 1 of bereid zijn deze scholing te volgen; opleiding als milieucoördinator strekt tot aanbeveling, eventueel bereid zijn deze cursus te volgen; stevige maturiteit; de bekwaamheid tot vlot persoonlijk contact met de werknemers, de studenten en tal van externe organisaties is een absolute noodzaak; frequente aanwezigheid op de werkvloer van de verschillende campussen is inherent aan de functie.

KATHO/98/ATP/02

Een voltijdse betrekking van administratief medewerker bij het departement HIVB studiegebied gezondheidszorg en biotechnologie.

Periode van aanstelling : van 1 september 1998 tot 31 augustus 1999, verlenging is mogelijk na evaluatie.

Aard van de opdracht : ATP graad D1. Salarisschaal D11.

Functie-inhoud :

Assistentie bij het administratief beheer van het departement; zelfstandig opvolgen van de studentenadministratie; receptie/ telefoon/ permanentie.

Profiel :

Diploma secundair onderwijs; ervaring met hoger beschreven taken, niveau hoger onderwijs; vlot kunnen werken met de courante softwarepakketten en bereidheid tot verdere bijscholing; communicatief kunnen omgaan met lectoren, medewerkers en studenten; beschikken over organisatorische vaardigheden; bereidheid om zich in de diverse KATHO-departementen te engageren en te functioneren in een flexibele werktijdbepaling.

De hogeschool kan, na onderzoek van de ingediende kandidaturen, beslissen dat bepaalde vacante betrekkingen verder opgesplitst worden in deelbetrekkingen die afzonderlijk worden toegewezen.

De schriftelijke, gemotiveerde kandidaatstellingen, met *curriculum vitae* dienen voor 7 juli 1998 gericht aan de heer Halsberghe Eric, algemeen directeur, Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen, Doorniksesteenweg 145, 8500 Kortrijk, met vermelding van het referentienummer van de betrekking. Voor meer informatie tel. : 056/24 96 82 en 050/22 28 88. (18749)

Katholieke Hogeschool Leuven

—

De Katholieke Hogeschool Leuven, een hogeschool met 4 500 studenten, meldt de volgende vacante betrekking :

Referentienummer KHL / OP / 1998-08 : een lector voor het departement Regaschool.

Opdracht : Het verzorgen van de opleidingsonderdelen organisatieleer, organisatie van de gezondheidszorg, interne en externe communicatie en een seminarie in de basisopleiding secretariaatsbeheer, optie medisch secretariaat.

Diploma : licentie in de medisch-sociale wetenschappen (bij voorkeur richting beleid in de zorgverlening) of ander universitair diploma dat door opleiding of ervaring in aanmerking kan komen voor bovenvermelde opleidingsonderdelen.

Ervaring : ervaring in het universitair of hoger onderwijs en / of recente praktijkervaring strekt tot aanbeveling.

Aard van de betrekking : 20 % van een VTE, tijdelijk vacant.

Datum van indiensttreding : 21 september 1998.

Plaats van tewerkstelling : departement Regaschool, Sint-Maartensstraat 55*d*, 3000 Leuven.

Salarisschaal : 502.

Selectiemethode : preselectie op basis van vergelijking van ingestuurde sollicitatiedossiers, gevolg door een interview in verband met de opdracht.

Bijkomende uitleg te bekomen bij Mevr. Anne Evenepoel, tel. 016 / 29 85 11, fax. 016 / 20 44 17. Sollicitaties met *curriculum vitae* en vermelding van het referentienummer sturen aan : Mevr. Anne Evenepoel, departementshoofd Regaschool, Sint-Maartensstraat 55*d*, 3000 Leuven, uiterlijk één week na het verschijnen van deze vacature in het *Belgisch Staatsblad* . (18750)

Karel de Grote-Hogeschool Antwerpen

—

Met ingang van 17 augustus 1998 wenst het departement Sociaal-agogisch werk over te gaan tot de werving van een administratief medewerker (v / m).

Functieomschrijving :

U verzorgt het onthaal van studenten, personeel, bezoekers... op de campus.

U staat in voor het beantwoorden, doorverbinden, noteren van telefonische oproepen.

U kan de basisprincipes van Word en Excel toepassen.

Het profiel :

U is communicatief.

U kan in opdracht gegevens inbrengen voor tekstverwerking en rekenblad.

U bent geduldig, gereserveerd en stressbestendig.

Diploma :

Geen speciale vereisten.

Niveau :

D11.

Statuut :

Tijdelijk administratief technisch personeel in een vervangingscontract voor drie maanden.

Verlenging van het contract mogelijk.

Deeltijds : 19 uur per week (50 %).

Sollicitaties :

Te richten aan : Het departementshoofd — P. Messiaen, Campus Zuid, Amerikalei 182, 2000 Antwerpen.

Insturen vóór 30 juni 1998. (18751)

Gerechtelijke akten en uittreksels uit vonnissen

Actes judiciaires et extraits de jugements

Bekendmaking gedaan overeenkomstig artikel 488bis e, § 1 van het Burgerlijk Wetboek

Publication faite en exécution de l'article 488bis e, § 1er du Code civil

—

Aanstelling voorlopig bewindvoerder
Désignation d'administrateur provisoire

—

Vredegerecht van het tweede kanton Brugge

—

Bij beschikking van 11 juni 1998 heeft de heer vrederechter over het tweede kanton Brugge voor recht verklaard dat de heer Vanparrys, Thelesphore, geboren te Brugge op 27 april 1921, wonende in het R.V.T. Ten Boomgaarde te 8200 Brugge, Ter Beke 7*A*, niet in staat is zijn goederen te beheren.

Als voorlopige bewindvoerder over hem werd aangesteld Mevr. Vanparrys, Ludwina, wonende te 8000 Brugge, Zilverstraat 43, met de bevoegdheden zoals bepaald in artikel 488*bis*, *f*, § 1 tot en met § 5, van het Burgerlijk Wetboek.

Voor eensluidend uittreksel : de hoofdgriffier, (get.) Jozef Marechal. (61457)

Bij beschikking van 11 juni 1998 heeft de heer vrederechter over het tweede kanton Brugge voor recht verklaard dat Mej. Lantsoght, Cecile, geboren te Brugge op 20 november 1910, wonende te 8200 Brugge, Koning Leopold III-laan 4, niet in staat is haar goederen te beheren.

Als voorlopige bewindvoerder over haar werd aangesteld de heer De Cat, Willy, wonende te 3080 Tervuren, Cypressenlaan 41, met de bevoegdheden zoals bepaald in artikel 488*bis*, *f*, § 1 tot en met § 5, van het Burgerlijk Wetboek.

Voor eensluidend uittreksel : de hoofdgriffier, (get.) Jozef Marechal. (61458)

Vredegerecht van het kanton Diest

—

Bij beschikking van de vrederechter van het kanton Diest, verleend op 15 juni 1998, werd Vanschoubroeck, Maria Emilienne, geboren te Diest op 13 mei 1922, verblijvende en gedomicilieerd te 3290 Diest, Arthur Van Ooststraat 4, niet in staat verklaard haar goederen te beheren of erover te beschikken, zelfs bij testament of schenking, en kreeg toegevoegd als voorlopige bewindvoerder : Vanhove, Ingritta Emilienne, huisvrouw, wonende te 3980 Tessenderlo, Schrikhoek 24.

Voor eensluidend uittreksel : de hoofdgriffier, (get.) Andrea Schoofs. (61459)

Vredegerecht van het kanton Eeklo

—

Bij beschikking van de vrederechter van het kanton Eeklo, verleend op 22 juni 1998, werd Boelens, Paula, geboren te Mechelen op 5 mei 1922, gepensioneerde, wonende te 9990 Maldegem, Koningin Astridlaan 19 / 55, opgenomen in de instelling « De Warande », Koningin Astridlaan 19, te 9990 Maldegem, niet in staat verklaard haar goederen te beheren en kreeg toegevoegd als voorlopig bewindvoerder : Van Asch, Veronique, advocaat, wonende te 9000 Gent, Sint-Annaplein 34.

Er werd vastgesteld dat het verzoekschrift neergelegd werd op 29 mei 1998.

Eeklo, 22 juni 1998.

De eerstaanwezend adjunct-griffier, (get.) Claeys, Annie. (61460)

Bij beschikking van de vrederechter van het kanton Eeklo, verleend op 22 juni 1998, werd De Clercq, Tamara, geboren te Gent op 6 juli 1971, gehuwd, wonende te 9990 Maldegem, Westeindestraat 37, niet in staat verklaard haar goederen te beheren en kreeg toegevoegd als voorlopig bewindvoerder : De Muer, Karin, wonende te 9900 Eeklo, Visstraat 20.

Er werd vastgesteld dat het verzoekschrift neergelegd werd op 8 juni 1998.

Eeklo, 22 juni 1998.

De eerstaanwezend adjunct-griffier, (get.) Claeys, Annie. (61461)

Bij beschikking van de vrederechter van het kanton Eeklo, verleend op 22 juni 1998, werd Guilbert, Caroline, geboren te Waregem op 22 mei 1957, wonende te 9900 Eeklo, Oostveldstraat 1, opgenomen in de instelling Psychiatrisch Ziekenhuis Sint-Jan, Oostveldstraat 1, te 9900 Eeklo, niet in staat verklaard haar goederen te beheren en kreeg toegevoegd als voorlopig bewindvoerder : Bovyn, Denise, wonende te 8720 Dentergem, Nellekenshof 54.

Er werd vastgesteld dat het verzoekschrift neergelegd werd op 29 mei 1998.

Eeklo, 22 juni 1998.

De eerstaanwezend adjunct-griffier, (get.) Claeys, Annie. (61462)

Vredegerecht van het eerste kanton Ieper

—

Bij beschikking van de vrederechter van het eerste kanton Ieper, verleend op 18 juni 1998, werd Bataillie, Cyrille, geboren te Zonnebeke op 20 oktober 1919, wonende te 8980 Zonnebeke, Frezenbergstraat 97, verblijvende in het R.V.T. Sint-Jozef, Ieperstraat 54, te 8980 Zonnebeke, niet in staat verklaard zijn goederen te beheren en kreeg toegevoegd als voorlopig bewindvoerder : Mr. Ann Deschepper, advocate, te 8953 Heuvelland (Wijtschate), Ieperstraat 139*a*.

Ieper, 22 juni 1998.

De hoofdgriffier, (get.) Bohez, José. (61463)

Bij beschikking van de vrederechter van het eerste kanton Ieper, verleend op 18 juni 1998, werd Everaerdt, Marcel, geboren op 19 september 1914, wonende te 8840 Staden, Hospitaalstraat 1, niet in staat verklaard zijn goederen te beheren en kreeg toegevoegd als voorlopig bewindvoerder : Mr. Onraet, Christine, advocate, te 8957 Mesen, Gentstraat 7.

Ieper, 19 juni 1998.

De hoofdgriffier, (get.) Bohez, José. (61464)

Bij beschikking van de vrederechter van het eerste kanton Ieper, verleend op 18 juni 1998, werd Labeeuw, Godelieve, Belgische, geboren te Oostnieuwkerke op 21 april 1907, weduwe, wonende te 8840 Westrozebeke, Dorpstraat 37, niet in staat verklaard haar goederen te beheren en kreeg toegevoegd als voorlopig bewindvoerder : Mevr. Grillet, Liliane, wonende te 8800 Roeselare, Jan van Boendalestraat 6.

Ieper, 22 juni 1998.

De hoofdgriffier, (get.) Bohez, José. (61465)

Vredegerecht van het kanton Kontich

—

Bij beschikking van de vrederechter van het kanton Kontich, verleend op 16 juni 1998, werd Sampers, Danièle, geboren te Wilrijk op 10 mei 1950, verblijvende en gedomicilieerd te Hove, Wouwstraat 48, niet in staat verklaard haar goederen te beheren en kreeg toegevoegd als voorlopig bewindvoerder : Van Loon, Christine, advocaat, wonende te Kontich, Antwerpsesteenweg 92.

Voor eensluidend uittreksel : de hoofdgriffier, (get.) Hilde Peeters. (61466)

Vredegerecht van het kanton Lier

—

Bij beschikking van de vrederechter van het kanton Lier, verleend op 22 juni 1998, werd Van Aarle, Petrus, geboren op 29 april 1932, wettelijk gedomicilieerd te 2060 Antwerpen, Viaductdam 10, doch verblijvende in het Psychiatrisch Centrum Sint-Norbertus, Stationsstraat 22*c*, te 2570 Duffel, niet in staat verklaard zijn goederen te beheren en kreeg toegevoegd als voorlopig bewindvoerder : Naveau, Petra, met kantoor te 2860 Sint-Katelijne-Waver, Clemenceaustraat 86.

Er werd vastgesteld dat het verzoekschrift neergelegd werd op 12 juni 1998.

Voor eensluidend uittreksel : de hoofdgriffier, (get.) Van den Plas, Ulrik. (61467)

Bij beschikking van de vrederechter van het kanton Lier, verleend op 22 juni 1998, werd Lauwers, Rosa, geboren op 17 mei 1935, wettelijk gedomicilieerd te 2850 Boom, Antwerpsestraat 357, doch verblijvende in het Psychiatrisch Centrum Sint-Norbertus, Stationsstraat 22*c*, te 2570 Duffel, niet in staat verklaard haar goederen te beheren en kreeg toegevoegd als voorlopig bewindvoerder : Naveau, Petra, met kantoor te 2860 Sint-Katelijne-Waver, Clemenceaustraat 86.

Er werd vastgested dat het verzoekschrift neergelegd werd op 12 juni 1998.

Voor eensluidend uittreksel : de hoofdgriffier, (get.) Van den Plas, Ulrik. (61468)

Justice de paix du canton de Binche

—

Par ordonnance de M. le juge de paix du canton de Binche en date du 10 juin 1998, Denis, Eric, avocat, domicilié à 6031 Monceau-sur-Sambre, rue Dorlodot 21, a été désigné en qualité d'administrateur provisoire de Boudart, Xavier, né à Binche le 16 mars 1975, résidant à Morlanwelz, quai de La Haine 151/2, cette personne étant incapable de gérer ses biens.

Pour extrait conforme : le greffier en chef, (signé) M. Willain. (61470)

Justice de paix du canton de Châtelet

—

Par ordonnance de Mme le juge de paix suppléant du canton de Châtelet en date du 10 juin 1998, la nommée Samson, Régine, née le 10 décembre 1926, domiciliée à 6240 Farciennes, rue de Tergnée 324, a été déclarée incapable de gérer ses biens et a été pourvue d'un administrateur provisoire, étant Me Laurence Scutenelle, avocat, dont le cabinet est établi à 6280 Gerpinnes, rue F. Bernard 10, requête déposée et visée au greffe le 7 mai 1998.

Pour extrait conforme : le greffier en chef, (signé) Guy Hembersin. (61471)

Justice de paix du canton de Dour

—

Par ordonnance de M. le juge de paix du canton de Dour du 12 juin 1998, Me Ghislain-Pierard, Agnès, avocat, dont le cabinet est situé à Soignies, chemin du Tour 36, a été désignée en qualité d'administrateur provisoire des biens de Mme François, Alfreda, née à Quiévrain le 27 mars 1923, domiciliée et résidant à Quiévrain, « Foyer Notre-Dame de Paix », Petite Place 1.

Pour extrait certifié conforme : le greffier en chef, (signé) A. Van Britsom. (61472)

Par ordonnance de M. le juge de paix du canton de Dour du 16 mai 1998, Mme Neusy, Liliane, domiciliée à Frameries, rue de la Bergerie 37, a été désignée en qualité d'administrateur provisoire des biens de M. Beernaert, Yves, né à Katwa (Zaïre) le 23 septembre 1953, domicilié à Frameries, rue de la Bergerie 37, mais résidant à Dour, rue Ropaix 139.

Pour extrait certifié conforme : le greffier en chef, (signé) A.Van Britsom. (61473)

Justice de paix du canton de Fontaine-l'Evêque

—

Par ordonnance de M. le juge de paix du canton de Fontaine-l'Evêque en date du 15 juin 1998, le nommé Alis, Mustapha, né à Charleroi le 22 mai 1979, domicilié à 6220 Lambusart, rue Albert Ier 17, mais résidant actuellement à 6150 Anderlues, à l'IMP « L'Aurore », rue du Château 82, a été déclaré incapable de gérer ses biens et a été pourvu d'un administrateur provisoire, étant Me Isabelle Leclercq, avocat, dont le cabinet est établi à 6150 Anderlues, rue P. Janson 70, requête déposée et visée le 26 mai 1998.

Pour extrait conforme : le greffier adjoint, (signé) Fabienne Bastien. (61474)

Justice de paix du second canton d'Ixelles

—

Par ordonnance du juge de paix du second canton d'Ixelles en date du 10 juin 1998, la nommée Floor, Madeleine, née à Sint-Kruis le 14 mars 1923, domiciliée à Ixelles, chaussée de Vleurgat 61, « Résidence Filles de la Croix du Puy », a été déclarée incapable de gérer ses biens et a été pourvue d'un administrateur provisoire, étant Demaret, Véronique, domiciliée à 1140 Bruxelles, square Hoedemaekers 21, bte 120.

Pour extrait certifié conforme : le greffier, (signé) J. Olivier. (61475)

Justice de paix du deuxième canton de Liège

—

Suite à la requête déposée le 20 mai 1998, par ordonnance du juge de paix du deuxième canton de Liège-1 rendue le 8 juin 1998, Mme Herregots, Christiane, née le 26 mars 1946 à Morlanwelz, divorcée, domiciliée à 4671 Saive, Cohy 9, résidant actuellement à 4000 Liège-1, rue Julien d'Andrimont 27-29, a été déclarée incapable de gérer ses biens et a été pourvue d'un administrateur provisoire en la personne de M. Ceulemans, Axel, assistant social, domicilié à 4671 Saive, Cohy 9.

Pour extrait conforme : le greffier adjoint, (signé) Zanelli, Joséphine. (61476)

Justice de paix du premier canton de Mons

—

Par ordonnance du juge de paix du premier canton de Mons en date du 15 juin 1998, le nommé Glineur, Henri, né à Cuesmes le 30 octobre 1954, époux séparé de Stievenart, Marie-Rose, résidant actuellement à l'Hôpital psychiatrique « Le Chêne-aux-Haies », sis à 7000 Mons, chemin du Chêne-aux-Haies 24, étant domicilié à 7390 Quaregnon, rue Lefèvre 28, a été déclaré incapable de gérer ses biens et a été pourvu d'un administrateur provisoire en la personne de Me Xavier Maindiaux, avocat, dont le cabinet est sis à 7000 Mons, rue de la Terre du Prince 17, les pouvoirs de l'administrateur étant limités à la période durant laquelle l'incapable aura une résidence ou un domicile effectif dans le ressort territorial de la justice de paix du premier canton de Mons.

Pour extrait conforme : le greffier en chef, (signé) Jean Bellemans. (61477)

Justice de paix du canton de Saint-Josse-ten-Noode

—

Par ordonnance du juge de paix du canton de Saint-Josse-ten-Noode en date du 17 juin 1998, la nommée Pepermans, Jeanne, née à Haren le 19 mai 1915, domiciliée à 1210 Bruxelles, rue Traversière 82, a été déclarée incapable de gérer ses biens et a été pourvue d'un administrateur provisoire, étant Baltus, Claude-Alain, avocat, domicilié à 1040 Bruxelles, avenue Eudore Pirmez 31.

Pour extrait certifié conforme : le greffier adjoint délégué, (signé) Decraux, V. (61478)

Justice de paix du canton de Seneffe

—

Par ordonnance du 9 juin 1998, prononcée par le juge de paix du canton de Seneffe, siégeant en chambre du conseil, Me Benoît Parmentier, avocat, dont le cabinet est situé à 6060 Gilly, chaussée de Fleurus 72, a été désigné en qualité d'administrateur provisoire de Mme Julia Prevost, née à Manage le 21 octobre 1915, résidant à 6230 Pont-à-Celles, rue des Ecoles 36, à « La Maison Heureuse », domiciliée à Manage, rue Delfosse 69, cette dernière étant hors d'état de gérer ses biens.

Pour extrait conforme : le greffier en chef, (signé) J. Desomberg. (61479)

Par ordonnance du 9 juin 1998, prononcée par le juge de paix du canton de Seneffe siégeant en chambre du conseil, Me Vincent Bertouille, avocat, dont le cabinet est situé à 7180 Seneffe, rue Général Leman 5, a été désigné en qualité d'administrateur provisoire de Mme Rosa Yernaux, née à Marche-lez-Ecaussinnes le 25 décembre 1918, domiciliée à 7170 Manage, rue Saint-Hubert 33, veuve de Marichal, Albert, cette dernière étant hors d'état de gérer ses biens.

Pour extrait conforme : le greffier en chef, (signé) J. Desomberg.

(Cet avis remplace le texte paru au Moniteur belge *du 20 juin 1998, p. 20337, sous le n° 61320.)* (61480)

Justice de paix du canton d'Uccle

—

Par ordonnance du juge de paix du canton d'Uccle en date du 19 juin 1998, en suite de la requête déposée le 5 juin 1998, la nommée Mme Florence Volkaerts, née à Roosbeek le 3 juillet 1898, résidant au Home L'Espoir, à 1180 Uccle, rue du Ham 1, a été déclarée incapable de gérer ses biens et a été pourvue d'un administrateur provisoire, étant Me Marc-Jean Ghyssels, avocat, ayant son cabinet à 1180 Bruxelles, avenue Brugmann 287.

Pour extrait conforme : le greffier en chef, (signé) Pascal Goies. (61481)

Par ordonnance du juge de paix du canton d'Uccle en date du 19 juin 1998, en suite de la requête déposée le 9 juin 1998, le nommé M. André Mertens, né à Forest le 8 février 1925, domicilié à 1180 Uccle, chaussée d'Alsemberg 909, a été déclaré incapable de gérer ses biens et a été pourvu d'un administrateur provisoire, étant Me Martine Gaillard, ayant son cabinet à 1180 Bruxelles, rue Gatti de Gamond 174.

Pour extrait conforme : le greffier en chef, (signé) Pascal Goies. (61482)

Par ordonnance du juge de paix du canton d'Uccle en date du 19 juin 1998, en suite de la requête déposée le 8 juin 1998, la nommée Mme Madeleine Bothy, née à Schaerbeek le 25 septembre 1905, résidant actuellement au Centre Gériatrique d'Uccle, à Uccle, rue Joseph Bens 82, a été déclarée incapable de gérer ses biens et a été pourvue d'un administrateur provisoire, étant Me Martine Gaillard, avocate, ayant son cabinet à 1180 Bruxelles, rue Gatti de Gamond 174.

Pour extrait conforme : le greffier en chef, (signé) Pascal Goies. (61483)

Justice de paix du canton de Wavre

—

Par ordonnance du juge de paix du canton de Wavre en date du 11 juin 1998, le nommé Smet, Jacques, né à Bruxelles le 30 novembre 1937, domicilié et résidant à Court-Saint-Etienne, avenue des Combattants 229, bte 2, a été déclaré incapable de gérer ses biens et a été pourvu d'un administrateur provisoire, étant Pardon, Jean Nicolas, avocat, domicilié à 1170 Bruxelles, chaussée de La Hulpe 187.

Pour extrait certifié conforme : le greffier en chef, (signé) V. Smekens. (61484)

Par ordonnance du juge de paix du canton de Wavre en date du 11 juin 1998, la nommée Weinberg, Marguerite, née à Uccle le 9 août 1933, domiciliée à 1180 Bruxelles, avenue du Château de Walzin 2/2, résidant actuellement à 1410 Waterloo, Clinique Dr Derscheid, a été déclarée incapable de gérer ses biens et a été pourvue d'un administrateur provisoire, étant Westerlinck, Eleonore, avocat, domciliée à 1330 Rixensart, avenue de Mérode 8.

Pour extrait certifié conforme : le greffier en chef, (signé) V. Smekens. (61485)

Par ordonnance du juge de paix du canton de Wavre en date du 11 juin 1998, la nommée Lambert, Gabrielle, née le 21 novembre 1920, domiciliée à Wavre, chaussée du Culot 10, résidant actuellement à 1300 Wavre, Clinique du Champ Sainte-Anne, a été déclarée incapable de gérer ses biens et a été pourvue d'un administrateur provisoire, étant Westerlinck, Eleonore, avocat, domciliée à 1330 Rixensart, avenue de Mérode 8.

Pour extrait certifié conforme : le greffier en chef, (signé) V. Smekens. (61487)

Mainlevée d'administrateur provisoire
Opheffing voorlopig bewindvoerder

—

Vredegerecht van het zevende kanton Antwerpen

—

Bij beschikking van de vrederechter van het zevende kanton Antwerpen, verleend op 18 juni 1998, werd een einde gesteld aan het voorlopig bewind over De Deken, Henricus Ludovicus, geboren te Mortsel op 12 december 1927, wonende te 2650 Edegem, Lourdeslaan 89, verblijvende in de Sint-Augustinuskliniek, Oosterveldlaan 24, te 2610 Wilrijk (Antwerpen) door De Deken, Guido Joseph Carolus, kantoordirecteur KB, wonende te 2940 Stabroek, Dorpsstraat 53, daartoe aangewezen bij beschikking, verleend door de vrederechter van het zevende kanton Antwerpen, op 4 juni 1998 (rolnummer 98b56) en gepubliceerd in het *Belgisch Staatsblad* van 19 juni 1998, ingevolge het overlijden van Henricus De Deken te Wuustwezel op 14 juni 1998.

Antwerpen, 22 juni 1998.

De hoofdgriffier, (get.) Sijmons, Adriana. (61488)

Vredegerecht van het kanton Westerlo

—

Bij beschikking van de vrederechter van het kanton Westerlo, verleend op 19 juni 1998, werd de beslissing d.d. 22 april 1997, waarbij over de genaamde Biesemans, Bernardina Elisabeth, wonende te 2260 Westerlo, de Merodedreef 78, werd aangesteld tot voorlopige bewindvoerder, de genaamde : Biesemans, Maria Josephina, geboren te Herselt op 26 november 1917, wonende te 2260 Westerlo, de Merodedreef 78, opgeheven.

Westerlo, 22 juni 1998.

De hoofdgriffier, (get.) Françoise Derboven. (61469)

Vredegerecht van het kanton Eeklo

—

Bij beschikking van de vrederechter van het kanton Eeklo, verleend op 22 juni 1998, werd een einde gesteld aan de opdracht van de heer Meyvaert, Robert, geboren te Moerbeke-Waas op 18 oktober 1940, wonende te 9060 Zelzate, Blende 6, als voorlopige bewindvoerder over Van Pottelberge, Irena Rosalia, geboren te Lokeren op 10 februari 1913, wonende en verblijvende in de instelling Psychiatrisch Ziekenhuis Sint-Jan, Oostveldstraat 1, te 9900 Eeklo, ingevolge haar overlijden te Eeklo op 29 maart 1998.

Eeklo, 22 juni 1998.

De eerstaanwezend adjunct-griffier, (get.) Claeys, Annie. (61489)

Vredegerecht van het kanton Mechelen

—

Bij beschikking van de vrederechter van het kanton Mechelen, verleend op 19 juni 1998, werd een einde gesteld aan het mandaat van Verbergt, Julienne Jeaninne, geboren te Mechelen op 28 maart 1942, wonende te 2800 Mechelen, Stuivenbergbaan 29, als voorlopige bewindvoerder over Verschueren, Joanna, geboren te Mechelen op 28 mei 1907, laatst wonende te 2800 Mechelen, Hendrik Speecqvest 5, en overleden te Mechelen op 8 januari 1997.

Mechelen, 22 juni 1998.

Voor eensluidend uittreksel : (get.) Josephine Brems, griffier. (61490)

Bij beschikking van de vrederechter van het kanton Mechelen, verleend op 19 juni 1998, werd een einde gesteld aan het mandaat van de Raeymaeker, Pieter, advocaat, kantoorhoudende te 3000 Leuven, Leopoldstraat 5, als voorlopige bewindvoerder over Van den Broeck, Marie Louise, geboren te Bonheiden op 11 februari 1936, laatst wonende te 2860 Sint-Katelijne-Waver, IJzerenveldstraat 147, en overleden op 1 november 1997.

Mechelen, 22 juni 1998.

Voor eensluidend uittreksel : (get.) Josephine Brems, griffier. (61491)

Bij beschikking van de vrederechter van het kanton Mechelen, verleend op 19 juni 1998, werd een einde gesteld aan het mandaat van Ann Saen, advocaat, kantoorhoudende te 2830 Willebroek, Sparrenlaan 8, als voorlopige bewindvoerder over Joris Antoon Gallemaert, geboren te Antwerpen op 13 juni 1909, laatst wonende te 2800 Mechelen, Frans Broersstraat 1, en overleden te Mechelen op 24 mei 1998.

Mechelen, 22 juni 1998.

Voor eensluidend uittreksel : (get.) Josephine Brems, griffier. (61492)

Bij beschikking van de vrederechter van het kanton Mechelen, verleend op 19 juni 1998, werd een einde gesteld aan het mandaat van Ryckmans-Roekens, Marcel, geboren te Elewijt op 22 juli 1936, wonende te 2800 Mechelen, Tervuursesteenweg 154, als voorlopige bewindvoerder over Verbist, Anna Paulina, geboren te Elewijt op 3 augustus 1915, laatst wonende te 2800 Mechelen, Lange Heergracht 61, en overleden te Mechelen op 29 oktober 1996.

Mechelen, 22 juni 1998.

Voor eensluidend uittreksel : (get.) Josephine Brems, griffier. (61493)

Bij beschikking van de vrederechter van het kanton Mechelen, verleend op 19 juni 1998, werd een einde gesteld aan het mandaat van Ryckmans-Roekens, Marcel, geboren te Elewijt op 22 juli 1936, wonende te 2800 Mechelen, Tervuursesteenweg 154, als voorlopige bewindvoerder over Roekens, Pieter, geboren te Peutie op 19 november 1914, laatst wonende te 2800 Mechelen, Lange Heergracht 61, en overleden te Mechelen op 27 augustus 1996.

Mechelen, 22 juni 1998.

Voor eensluidend uittreksel : (get.) Josephine Brems, griffier. (61494)

Justice de paix du canton de Binche

—

Par ordonnance de M. le juge de paix du canton de Binche en date du 2 juin 1998, il a été mis fin au mandat de Delhaye, Cathy, domiciliée à 6140 Fontaine-l'Evêque, rue des Gaulx 129, en qualité d'administrateur provisoire de Delhaye, Joseph, né à Binche le 2 mai 1924, résidant à Binche, rue du Moulin Blanc 15.

Pour extrait conforme : le greffier en chef, (signé) M. Willain. (61495)

Justice de paix du canton de Couvin

—

Par ordonnance de M. le juge de paix du canton de Couvin en date du 19 juin 1998, il a été mis fin au mandat de Me Jean-Louis Binon, avocat à 5660 Couvin, rue de la Gare 35, en sa qualité d'administrateur provisoire des biens de Mme Marguerite Derenne, née à Couvin le 17 mai 1908, résidant actuellement et domiciliée à 5660 Couvin, rue de la Marcelle 133, au Home Saint-Joseph, cette personne étant décédée à Couvin le 5 juin 1998.

Pour extrait certifié conforme : le greffier adjoint, (signé) D. Dussenne. (61496)

Vervanging voorlopig bewindvoeder
Remplacement d'administrateur provisoire

—

Justice de paix du canton de Wavre

—

Par ordonnance du juge de paix du canton de Wavre en date du 11 juin 1998, le nommé Jadot, Christian, né à Louvain le 13 avril 1951, domicilié et résidant actuellement au Clos des Merisiers 612, à 1480 Tubize, a été déclaré incapable de gérer ses biens et a été pourvu d'un administrateur provisoire, étant Malengreau, Jean Françoise, avocat, juge de paix suppléant, domicilié à Tubize, rue de Mons 145.

Une première ordonnance en désignation d'administrateur provisoire rendue le 13 mai 1997 nommait Me Demanet, Benoît.

Pour extrait certifié conforme : le greffier en chef, (signé) V. Smekens. (61486)

Justice de paix du canton de Fontaine-l'Evêque

—

Par ordonnance de M. le juge de paix du canton de Fontaine-l'Evêque en date du 16 juin 1998, le nommée M. Platbrood, Luc, né à Soignies le 28 juillet 1970, domicilié à 6000 Charleroi, rue de Montignies 152 / 1 / A, mais résidant actuellement à 7000 Mons, au Centre Hospitalier Psychiatrique, chemin du Chêne-aux-Haies 24 (service 37, chambre 24, emplacement 5), a été pourvu d'un nouvel administrateur provisoire, étant Me Luc Collart, avocat, dont le cabinet est établi à 6530 Thuin, drève des Alliés 28, et il a été mis fin à la mission de Me Isabelle Leclercq, avocat, dont le cabinet est établi à Anderlues, rue Paul Janson 70.

Pour extrait conforme : le greffier adjoint, (signé) Fabienne Bastien. (61497)

Justice de paix du canton de Forest

—

Par ordonnance du juge de paix du canton de Forest en date du 12 juin 1998, il a été mis fin au mandat de Beuken, Roger, restaurateur, domicilié à Forest, avenue Albert 136, en sa qualité d'administrateur provisoire de Beuken, Marie-Josée, née à Lambermont le 14 septembre 1917, domiciliée et résidant à Forest, avenue de Monte Carlo 178, Home New Philip, cette dernière étant pourvue d'un nouvel administrateur provisoire en la personne de Ghyssels, Marc Jean, avocat à 1180 Bruxelles, avenue Brugmann 287.

Pour extrait certifié conforme : le greffier en chef, (signé) Paul Van Herzeele. (61498)

Bekendmaking voorgeschreven bij artikel 793 van het Burgerlijk Wetboek

Publication prescrite par l'article 793 du Code civil

—

Aanvaarding onder voorrecht van boedelbeschrijving
Acceptation sous bénéfice d'inventaire

—

Er blijkt uit een akte, verleden op de griffie van de rechtbank van eerste aanleg te Antwerpen, op 19 juni 1998, dat 1. de heer Pissierssens, Philippe Severin Albert, geboren te Wilrijk op 28 februari 1965, wonende te L-1331-Luxembourg (Groothertogdom Luxemburg), boulevard Grand-Duchesse Charlotte 31, en 2. de heer Pissierssens, Stephane Ferdinand Berthe, geboren te Wilrijk op 30 maart 1966, wonende te 2000 Antwerpen, Hessenplein 17, woonstkiezende ten kantore van notaris Philip Van den Abbeele, te 2000 Antwerpen, Britse lei 49, verklaard hebben de nalatenschap te aanvaarden, onder voorrecht van boedelbeschrijving van wijlen Mevr. Winsch, Paulette Josepha, geboren te Mortsel op 16 juli 1932, in leven laatst wonende te 2140 Borgerhout (Antwerpen), Luitenant Lippenslaan 28, en overleden te Antwerpen op 1 juni 1998.

De schuldeisers en legatarissen worden verzocht hun rechten te doen kennen, bij aangetekend schrijven, binnen de drie maanden te rekenen vanaf de datum van opneming in het *Belgisch Staatsblad*, aan Mr. Philip Van den Abbeele, notaris met standplaats te 2000 Antwerpen, Britselei 49.

(Get.) Ph. Van den Abbeele, notaris. (18752)

Tribunal de première instance de Bruxelles

—

Suivant acte n° 98-1048 passé au greffe du tribunal de première instance de Bruxelles le 23 juin 1998, M. Henri Van Eeckhoudt, notaire à Sint-Martens-Lennik, Schapenstraat 22, agissant en sa qualité de mandataire en vertu d'une procuration sous seing privé, datée du 17 juin 1998, et donnée par Mme Denis, Paule Marie Jeanne Yvette, née à Saint-Philbert-Grandlieu le 22 avril 1921, domiciliée à 7020 Mons (Nimy), Grand Chemin de Masnuy-Saint-Jean 24, a déclaré, au nom de

sa mandante, accepter sous bénéfice d'inventaire la succession de M. Margraff, Claude Jean André, né à Bruxelles le 28 décembre 1951, de son vivant domicilié à Schaerbeek, avenue Chazal 45, et décédé le 9 octobre 1997 à Schaerbeek.

Les créanciers et légataires sont invités à faire connaître, par avis recommandé, leurs droits dans un délai de trois mois à compter de la présente insertion à M. Henri Van Eeckhoudt, notaire, susmentionné.

Bruxelles, le 23 juin 1998.

Le greffier, (signé) Aerts, Vera. (18753)

Tribunal de première instance de Charleroi

—

Suivant acte dressé au greffe du tribunal de ce siège en date du 18 juin 1998, Me Bertouille, Vincent, avocat à Seneffe, rue Général Leman, agissant en sa qualité d'administrateur provisoire des biens de M. Houdremont, Jacques, né à Leval-Trahegnies le 17 mars 1938, résidant à Manage, rue Jules Empain 43, nommé à cette fonction par ordonnance de M. le juge de paix du canton de Seneffe en date du 24 janvier 1994, a ce dûment autorisé par décision d'une ordonnance de ce même juge de paix en date du 4 juin 1998, a déclaré, en langue française, accepter mais sous bénéfice d'inventaire seulement, la succession de M. Houdremont, Jacqueline, en son vivant domiciliée à Leval-Trahegnies, rue du Carnois 38, et décédée le 8 avril 1998 à Leval-Trahegnies.

Les créanciers et les légataires sont invités à faire connaître leurs droits, par avis recommandé, dans le délai de trois mois à compter de la date de la présente insertion.

Cet avis doit être adressé à M. le notaire Fernand Babusiaux, de résidence à Binche, avenue Charles Deliège 120.

Charleroi, le 22 juin 1998.

Le greffier-chef de service délégué, (signé) N. Pieroux. (18754)

Rechtbank van eerste aanleg te Antwerpen

—

Volgens akte, verleden ter griffie van de rechtbank van eerste aanleg te Antwerpen, op 22 juni 1998, heeft Ceulemans, Magda Hendrika, geboren te Schelle op 17 september 1954, wonende te 2627 Schelle, Renaat Veremansstraat 13/7, verklaard dat zij, bij akte verleden voor de griffier van bovenvermelde rechtbank, op 10 maart 1992, verklaard heeft te verwerpen de nalatenschap van wijlen Stolen, Herman Angèle, geboren te Aartselaar op 2 maart 1948, in leven laatst wonende te 2630 Aartselaar, Koekoekstraat 71, en overleden te Boom op 24 december 1987, en dat zij, ingevolge artikel 790 van het Burgerlijk Wetboek bevoegd blijft deze nalatenschap alsnog te aanvaarden, onder voorrecht van boedelbeschrijving, geen verjaring zijnde ingetreden van het recht om te aanvaarden en deze nalatenschap nog niet zijnde aanvaard door andere erfgenamen en door derden ook geen rechten verkregen zijnde op de goederen van die nalatenschap door bijvoorbeeld handelingen die wettig verricht zijn met de curator van die nalatenschap, indien deze onbeheerd zou zijn.

Zij verklaart voormelde verwerping van nalatenschap te herroepen en uitdrukkelijk gezegde nalatenschap te aanvaarden onder voorrecht van boedelbeschrijving.

Er wordt woonstkeuze gedaan ten kantore van Mr. Crommen, Mark, advocaat, Napelsstraat 32-34, te 2000 Antwerpen.

De schuldeisers en de legatarissen worden verzocht hun rechten te doen kennen, binnen de drie maanden te rekenen van deze bekendmaking in het *Belgisch Staatsblad*, bij aangetekend bericht gericht aan de door de erfgename gekozen woonplaats.

Antwerpen, 22 juni 1998.

De griffier, (get.) N. Vermeylen. (18755)

Rechtbank van eerste aanleg te Gent

—

Bij akte, verleden ter griffie van de rechtbank van eerste aanleg te Gent, op 22 juni 1998, heeft Bouckaert, François, notaris, kantoorhoudende te 9860 Oosterzele, Voordries 7, handelend als gevolmachtigde van :

Bohez, Willy Joseph Georges, geboren te Luik op 12 juli 1939, wonende te 4624 Romsée, rue Jean Borg 36, handelend in eigen naam;

verklaard onder voorrecht van boedelbeschrijving de nalatenschap te aanvaarden van wijlen Bohez, Jules Gabriel, geboren te De Pinte op 30 mei 1911, in leven laatst wonende te 9040 Gent (Sint-Amandsberg), Maalderijstraat 35, en overleden te Gent op 10 januari 1998.

De schuldeisers en legatarissen worden verzocht, binnen de drie maanden te rekenen van de datum van opneming in het *Belgisch Staatsblad* , hun rechten bij aangetekend schrijven te doen kennen ter studie van Mr. François Bouckaert, notaris, kantoorhoudende te 9860 Oosterzele, Voordries 5.

Gent, 22 juni 1998.

(Get.) Marc De Vriese, eerstaanwezend adjunct-griffier. (18756)

Rechtbank van eerste aanleg te Hasselt

—

Bij akte, verleden ter griffie van de rechtbank van eerste aanleg te Hasselt, op 22 juni 1998, blijkt dat Mevr. Vrancken, Cornelia Joanna Louisa, geboren te Herk-de-Stad op 22 september 1961, wonende te 3560 Lummen, Rekhovenstraat 41, in het Nederlands verklaard heeft de nalatenschap van wijlen Ceunen, Joanna Leopoldina, geboren te Beringen op 26 april 1911, in leven laatst wonende te 3580 Beringen, Nijverheidsstraat 4, en overleden te Heusden-Zolder op 11 april 1998, te aanvaarden onder voorrecht van boedelbeschrijving en teneinde dezer woonst te kiezen ter studie van notaris J. Lambrecht, Ringlaan 20, 3560 Lummen.

De schuldeiserse en legatarissen worden verzocht, binnen de drie maanden te rekenen van de datum van opneming in het *Belgisch Staatsblad* , hun rechten bij aangetekend schrijven te doen kennen ter studie van voornoemde notaris.

Hasselt, 22 juni 1998.

De griffier, (get.) A. Thomas. (18757)

Gerechtelijk akkoord − Concordat judiciaire

—

Tribunal de commerce de Namur

—

Par jugement du 18 juin 1998, le tribunal de commerce de Namur a accordé le sursis provisoire à M. Michel De Wolf, ayant été immatriculé au R.C. Namur 49642 jusqu'au 31 mars 1998, et son épouse, Mme Suzanne Toussaint, R.C. Charleroi 193581, pour une activité de revente de pains, de pâtisserie et de confiserie, T.V.A. 689.462.241, domiciliés ensemble à 5070 Vitrival, chaussée de Charleroi 101, exerçant en fait ensemble le commerce à Gilly, chaussée de Lodelinsart 93.

Le tribunal a désigné Me Catherine Henry, avocat à Namur, rue du Belvédère 1, en qualité de commissaire au sursis.

Les créanciers sont invités à faire leurs déclarations de créances, avec pièce à l'appui, au greffe du tribunal de commerce de Namur, rue du Collège 37, avant le 15 juillet 1998.

Il sera statué le 26 novembre 1998, à 10 heures, au palais de justice de Namur, salle des audiences, du tribunal de commerce de Namur, 1er étage, sur l'octroi du sursis définitif.

Le greffier adjoint délégué, (signé) E. Marmagne. (18758)

Faillissement − Faillite

—

Rechtbank van koophandel te Brussel

—

Bij vonnis van de rechtbank van koophandel te Brussel, d.d. 9 juni 1998, werden de verrichtingen van het faillissement van de B.V.B.A. Viverli, met maatschappelijke zetel te 1800 Vilvoorde, Nijverheidstraat 1, afgesloten wegens gebrek aan actief.

De rechtbank heeft beslist de gefailleerde niet verschoonbaar te verklaren.

Voor eensluidend uittreksel : de curator, (get.) Ronald Parijs.

(Pro deo) (18759)

———————

Bij vonnis van de rechtbank van koophandel te Brussel, d.d. 9 juni 1998, werden de verrichtingen van het faillissement van de N.V. Viking Sports Belgium, met maatschappelijke zetel te 1780 Wemmel, F. Robberechtsstraat 93, afgesloten wegens gebrek aan actief.

De rechtbank heeft beslist de gefailleerde niet verschoonbaar te verklaren.

Voor eensluidend uittreksel : de curator, (get.) Ronald Parijs.

(Pro deo) (18760)

———————

Tribunal de commerce de Bruxelles

—

Par jugement du tribunal de commerce de Bruxelles, du 9 juin 1998, ont été clôturées pour absence d'actif, les opérations de la faillite de la S.P.R.L. Banco Concept, dont le siège social était sis à 1030 Bruxelles, avenue Chazal 35.

Le tribunal a décidé que la société faillie n'est pas excusable.

Pour extrait conforme : le curateur, (signé) Ronald Parijs.

(Pro deo) (18761)

———————

Rechtbank van koophandel te Brussel

—

Bij vonnis van de rechtbank van koophandel te Brussel, d.d. 9 juni 1998, werden de verrichtingen van het faillissement van de B.V.B.A. Banco Concept, met maatschappelijke zetel gelegen te 1030 Brussel-Stad, Chazallaan 35, afgesloten wegens gebrek aan actief.

De rechtbank heeft beslist de gefailleerde niet verschoonbaar te verklaren.

Voor eensluidend uittreksel : de curator, (get.) Ronald Parijs.

(Pro deo) (18761)

———————

Tribunal de commerce de Bruxelles

—

Faillite : S.A. Anderson Holding Belgium, dont le siège social était établi à 3620 Lanaken, Europaplein 41, bus 1, et à présent à 1050 Bruxelles, avenue Louise 279, bte 2, R.C. Tongeren 82647, BTW 415.595.807.

Déclarée ouverte par jugement du tribunal de commerce de Bruxelles du 16 juin 1998.

Juge-commissaire : M. Wingels.

Curateur : Me Bert Dehandschutter, chaussée de Ninove 643, 1070 Bruxelles.

Les créanciers doivent produire leurs créances au greffe du tribunal de commerce, palais de justice, place Poelaert, à 1000 Bruxelles, dans le délai de vingt jours à dater du prononcé du jugement.

Clôture du procès-verbal de vérification des créances : le mercredi 5 août 1998, à 14 heures, à la salle A.

Pour extrait conforme : le curateur, (signé) Bert Dehandschutter.

(Pro deo) (18762)

———————

Rechtbank van koophandel te Brussel

—

Bij vonnis d.d. 16 juni 1998 werd geopend verklaard, op dagvaarding, het faillissement van de N.V. Anderson Holding Belgium, met zetel voorheen te 3620 Lanaken, Europaplein 41, bus 1, en thans te 1050 Brussel, Louizalaan 279, bus 2, H.R. Tongeren 82647, BTW 415.595.807.

Rechter-commissaris : de heer Wingels.

Curator : Mr. Bert Dehandschutter, Ninoofsesteenweg 643, 1070 Brussel.

De schuldeisers worden uitgenodigd de verklaring van hun schuldvorderingen te doen ter griffie van de rechtbank van koophandel, gerechtsgebouw, Poelaertplein, te 1000 Brussel, binnen de termijn van twintig dagen te rekenen vanaf de datum van uitspraak van het vonnis.

Sluiting van het proces-verbaal van nazicht der schuldvorderingen : op woensdag 5 augustus 1998, te 14 uur, in zaal B.

Voor eensluidend uittreksel : de curator, (get.) Bert Dehandschutter.

(Pro deo) (18762)

———————

Tribunal de commerce de Bruxelles

—

Par jugement du 15 juin 1998 ont été déclarées closes, faute d'actif, les opérations de la faillite de la S.C. Arts & Romances, avenue Docteur Dejase 27, à 1030 Schaerbeek.

Le tribunal a déclaré que la faillie n'est pas excusable.

Pour extrait conforme : le curateur, (signé) Charles Walhin.

(Pro deo) (18763)

———————

Rechtbank van koophandel te Brussel

—

Bij vonnis d.d. 15 juni 1998 werden de verrichtingen van het faillissement van de S.V. Arts & Romances, Doctor Dejaselaan 27, te 1030 Schaarbeek, afgesloten verklaard bij gebrek aan actief.

De rechtbank heeft verklaard dat de gefailleerde niet verschoonbaar is.

Voor eensluidend uittreksel : de curator, (get.) Charles Walhin.

(Pro deo) (18763)

———————

Tribunal de commerce de Bruxelles

—

Par jugement du 15 juin 1998, le tribunal de commerce de Bruxelles a déclaré closes, pour insuffisance d'actif, la faillite de la société privée à responsabilité limitée Ital Chapes, dont le siège social est établi à Etterbeek, chaussée de Wavre 484, R.C. Bruxelles 434819, T.V.A. 421.713.438.

Le tribunal dit que la partie faillie n'est pas excusable.

Pour extrait conforme : le curateur, (signé) Michel Bastin. (18764)

Rechtbank van koophandel te Brussel

—

Bij vonnis d.d. 15 juni 1998, gewezen door de rechtbank van koophandel te Brussel, werd gesloten verklaard het faillissement van de besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid Ital Chapes, met maatschappelijke zetel te Etterbeek, Waversesteenweg 484, H.R. Brussel 434819, BTW 421.713.438, bij onvoldoende activa.

De rechtbank heeft gevonnist dat de gefailleerde niet verschoonbaar is.

Voor eensluidend uittreksel : de curator, (get.) Michel Bastin. (18764)

Tribunal de commerce de Bruxelles

—

Par jugement du 15 juin 1998, le tribunal de commerce de Bruxelles a clôturé, par absence d'actif, la faillite de la S.C. Raygyann, rue de la Vallée 50, à 1000 Bruxelles.

Le tribunal a décidé que la partie faillie n'était pas excusable.

Pour extrait : le curateur, (signé) M. Levy Morelle.

(Pro deo) (18765)

Rechtbank van koophandel te Brussel

—

Bij vonnis van 15 juni 1998 van de rechtbank van koophandel werd het faillissement van de C.V. Raygyann, Dallaan 50, te 1000 Brussel, afgesloten wegens gebrek aan actief.

De rechtbank heeft beslist dat de gefailleerde niet verschoonbaar was.

Voor uittreksel : de curator, (get.) M. Levy Morelle.

(Pro deo) (18765)

Tribunal de commerce de Bruxelles

—

Par jugement du 15 juin 1998, le tribunal de commerce de Bruxelles a clôturé, par insuffisance d'actif, la faillite de la S.A. Comptoir de Réparation électronique, rue de la Consolation 74, à 1030 Bruxelles.

Le tribunal a décidé que la partie faillie n'était pas excusable.

Pour extrait : le curateur, (signé) M. Levy Morelle. (18766)

Rechtbank van koophandel te Brussel

—

Bij vonnis van 15 juni 1998 van de rechtbank van koophandel werd het faillissement van de N.V. Comptoir de Réparation électronique, Trooststraat 74, te 1000 Brussel, afgesloten wegens onvoldoende actief.

De rechtbank heeft beslist dat de gefailleerde niet verschoonbaar was.

Voor eensluidend uittreksel : de curator, (get.) M. Levy Morelle. (18766)

Tribunal de commerce de Bruxelles

—

Par jugement du 26 mai 1998, le tribunal de commerce de Bruxelles a déclaré closes, pour insuffisance d'actif, la faillite de la S.A. Pabelco, avec siège social à 1180 Bruxelles, avenue Messidor 8, R.C. Bruxelles 363389, T.V.A. 408.127.203.

Le tribunal a dit n'y avoir lieu de statuer sur l'excusabilité de la partie faillie.

Pour extrait conforme : le curateur, (signé) Pol A. Massart.

(Pro deo) (18767)

Rechtbank van koophandel te Brussel

—

Bij vonnis d.d. 26 mai 1998, gewezen door de rechtbank van koophandel te Brussel, werd gesloten verklaard het faillissement van de N.V. Pabelco, met maatschappelijke zetel te 1180 Brussel, Messidorlaan 8, H.R. Brussel 363389, BTW 408.127.203, tekort aan activa.

De rechtbank heeft gevonnist dat er niet geoordeeld moet worden over de verschoonbaarheid van de gefailleerde.

Voor eensluidend uittreksel : de curator, (get.) Pol A. Massart.

(Pro deo) (18767)

Tribunal de commerce de Bruxelles

—

Sur ordonnance de M. le juge-commissaire Emile Dereymaeker, les créanciers de la faillite de la S.P.R.L. Pitta House Belgium, R.C. Bruxelles 430770, ayant son siège quai du Commerce 28/30, à 1000 Bruxelles, sont invités, conformément au prescrit de l'article 79 de la loi du 8 août 1997, à participer à l'assemblée des créanciers qui se tiendra au tribunal de commerce, salle A, palais de justice de Bruxelles, le 9 septembre 1998, à 14 heures.

Le compte simplifié se présente comme suit :

Actif : 9 315 806 francs.

Frais et honoraires : 1 082 415 francs.

Paiements aux créanciers privilégiés : 8 233 391 francs.

Paiements aux créanciers non privilégiés : néant.

La faillite devra en conséquence être clôturée pour cause d'insuffisance d'actif.

Bruxelles, le 22 juin 1998.

Le curateur, (signé) Tom Gutt. (18768)

Rechtbank van koophandel te Brussel

—

Op bevel van de heer rechter-commissaris Emile Dereymaeker worden de schuldeisers van het faillissement B.V.B.A. Pitta House Belgium, H.R. Brussel 430770, met maatschappelijke zetel te 1000 Brussel, Handelsstraat 28/30, worden, overeenkomstig de bepalingen van artikel 79 van de wet van 8 augustus 1997, uitgenodigd om deel te nemen aan de vergadering van de schuldeisers die zal worden gehouden op de rechtbank van koophandel te Brussel, zaal A, justitiepaleis, op 9 september 1998, om 14 uur.

De vereenvoudigde rekeningen doen zich als volgt voor :

Actief : 9 315 806 frank.

Kosten en erelonen : 1 082 415 frank.

Betalingen aan de schuldeisers met bijzonder voorrecht : 8 233 391 frank.

Betalingen aan de niet-bevoorrechte schuldeisers : nihil.

Het faillissement zal bijgevolg dienen te worden afgesloten wegens ontoereikend actief.

Brussel, 22 juni 1998.

De curator, (get.) Tom Gutt. (18768)

Tribunal de commerce de Bruxelles

—

Sur ordonnance de M. le juge-commissaire Jean Andersson, les créanciers de la faillite de la S.A. Société générale de Travaux et d'Industrie, en abrégé : « Genetra », ayant son siège rue des Chevaliers 14, à Ixelles, sont invités, conformément au prescrit de l'article 79 de la loi du 8 août 1997, à participer à l'assemblée des créanciers qui se tiendra au tribunal de commerce, salle A, palais de justice de Bruxelles, le 8 juillet 1998, à 14 heures.

Le compte simplifié se présente comme suit :

Actif : 32 079 177 francs.

Frais et honoraires : 11 635 629 francs.

Paiements aux créanciers privilégiés : 20 443 548 francs.

Paiements aux créanciers non privilégiés : néant.

La faillite devra en conséquence être clôturée pour cause d'insuffisance d'actif.

Bruxelles, le 22 juin 1998.

Le curateur, (signé) Tom Gutt. (18769)

Rechtbank van koophandel te Brussel

—

Op bevel van de heer rechter-commissaris Jean Andersson worden de schuldeisers van het faillissement van de B.V. Société générale de Travaux et d'Industrie, in het kort : « Genetra », met maatschappelijke zetel te Elsene, Ridderstraat 14, worden, overeenkomstig de bepalingen van artikel 79 van de wet van 8 augustus 1997, uitgenodigd om deel te nemen aan de vergadering van de schuldeisers die zal worden gehouden op de rechtbank van koophandel te Brussel, zaal A, justitiepaleis, op 8 juli 1998, om 14 uur.

De vereenvoudigde rekeningen doen zich als volgt voor :

Actief : 32 079 177 frank.

Kosten en erelonen : 11 635 177 frank.

Betalingen aan de schuldeisers met bijzonder voorrecht : 20 443 548 frank.

Betalingen aan de niet-bevoorrechte schuldeisers : nihil.

Het faillissement zal bijgevolg dienen te worden afgesloten wegens ontoereikend actief.

Brussel, 22 juni 1998.

De curator, (get.) Tom Gutt. (18769)

Tribunal de commerce d'Arlon

—

Par jugement du 18 juin 1998, le tribunal de commerce d'Arlon a déclaré en faillite la S.P.R.L. « Jurima », dont le siège social est situé à 6780 Wolkrange (Messancy), route des Ardennes 80, R.C. Arlon 23232, T.V.A. 458.351.031, pour l'activité de commerce de détail en meubles, en meubles de bureau, en articles d'ameublement.

Par même jugement, le tribunal a fixé l'époque de la cessation des paiements au 5 février 1998.

Juge-commissaire : M. Jean-Luc Kesseler.

Curateur : Me Pierre Lepage.

Dépôt des créances : avant le 19 juillet 1998.

Clôture du procès-verbal de vérification des créances : le 17 août 1998, à 10 heures.

Pour extrait conforme : le curateur, (signé) Lepage, Pierre. (18770)

Tribunal de commerce de Charleroi

—

Par jugement rendu le 22 juin 1998, la première chambre du tribunal de commerce de Charleroi a prononcé la faillite, sur assignation, de la S.C. Aquanet, dont le siège social est établi chaussée de Namur 87, à 6061 Montignies-sur-Sambre, R.C. Charleroi 167811.

La date provisoire de la cessation de paiements est fixée au 22 juin 1998.

Les créanciers sont invités à adresser leur déclaration de créance directement au greffe du tribunal de commerce de Charleroi, palais de justice, boulevard Général Michel 1, à 6000 Charleroi, sous pli recommandé, avant le 14 juillet 1998.

Le procès-verbal de vérification des créances est fixé au 11 août 1998, à 8 h 30 m, en la chambre du conseil de la première chambre commerciale de Charleroi.

Le jugement déclaratif a désigné en qualité de juge-commissaire, M. Jean-François Derudder, en qualité de curateur, Me Isabelle Vausort, avocat au barreau de Charleroi, dont le bureau est établi à 6061 Montignies-sur-Sambre, rue Paul Janson 48, et a commis l'huissier de justice Me Demine (pro deo accordé).

Pour extrait conforme : (signé) Me Isabelle Vausort, curateur. (18771)

Par jugement du tribunal de commerce de Charleroi du 16 juin 1998, la faillite de M. Salah Benkheira, domicilié à 6000 Charleroi, rue de la Montagne 48, R.C. Charleroi 188003, né à Condrieu le 4 février 1970, déclaré par jugement du tribunal de commerce de Charleroi du 19 août 1997, a été clôturée pour insuffisance d'actif.

Le tribunal a dit n'y avoir lieu à excusabilité du failli.

Le curateur, (signé) P. Gillain. (Pro deo) (18772)

Par jugement rendu le 22 juin 1998, la première chambre du tribunal de commerce de Charleroi, a déclaré en faillite, sur aveu, M. Fabrice Hellendorff, né à Lobbes le 16 mai 1965, domicilié à 6570 Beaumont, rue Tonglet 11, R.C. Charleroi 167352.

Juge-commissaire : M. Furlan.

Curateur : Me Hubert Baudart, avocat à 6460 Chimay, rue du Château 2.

Date provisoire de cessation des paiements : le 22 juin 1998.

Les créanciers sont invités à déposer leur déclaration de créance au greffe du tribunal de commerce de Charleroi, avant le 14 juillet 1998.

Clôture du procès-verbal de vérification de créances : le 11 août 1998, à 8 h 30 m, en la chambre du conseil de la première chambre du tribunal de commerce de Charleroi.

Le pro deo a été accordé.

Le curateur, (signé) H. Baudart. (18773)

Tribunal de commerce de Liège

—

Par jugement du 15 juin 1998, le tribunal de commerce de Liège a prononcé la clôture pour insuffisance d'actif de la faillite de la S.A. Scans International, dont le siège social et le siège d'exploitation étaient sis Parc industriel des Hauts-Sarts, rue Ceinture 9, à 4040 Herstal, R.C. Liège 115501.

Les curateurs, (signé) Me Jean-Luc Dewez, avocat, rue des Remparts 6, à 4600 Visé et Me Frédéric Kerstenne, avocat, rue Dartois 12, à 4000 Liège. (18774)

Par jugement du 18 juin 1998, le tribunal de commerce de Liège a prononcé, sur citation, la faillite de la S.P.R.L. Trabati, ayant son siège social à 4041 Vottem, rue Bizette 63, T.V.A. 458.043.007, avec date du début des opérations commerciales le 3 juin 1996, pour l'activité suivante : entreprise d'installation, de réparation et d'entretien de signalisation routière électrique, entreprise de transport de petits colis, dont la charge utile du véhicule ne dépasse pas 500 kg, entreprises de construction, de réfection et d'entretien des routes, de travaux d'égouts, de pose de câbles de canalisations diverses, etc.

Juge-commissaire : M. Jacques Moureau.

Clôture du procès-verbal de vérification des créances : le 11 août 1998, de 10 à 11 heures.

Les curateurs, (signé) Dominique Collin et J.P. Tasset, avocats au barreau de Liège, quai Marcellis 4/11. (18775)

Par jugement du 18 juin 1998, le tribunal de commerce de Liège a déclaré, sur aveu, la faillite de la S.C.R.L. P.R.Y., ayant son siège social et son siège d'exploitation rue Rennequin Sualem 133, à 4101 Seraing, R.C. Liège 178523, T.V.A. 445.184.567, ayant pour type d'activités une entreprise de transport routier de marchandises, le 8 janvier 1992 étant la date de début desdites activités.

Juge-commissaire : M. Jacques Philippart.

Procès-verbal de vérification des créances : le 25 août 1998, à 10 heures.

Le curateur, (signé) Pierre Cavenaile, avocat, rue Julien d'Andrimont 23/25, 4000 Liège. (18776)

Par jugement du 18 juin 1998, le tribunal de commerce de Liège a prononcé, sur aveu, la faillite de M. Réginald Bonnivers, domicilié à 4140 Sprimont, rue Jean Schinler 23, R.C. Liège 191794, T.V.A. 751.284.992, avec date du début des opérations commerciales le 15 septembre 1995, pour une activité d'entreprise de menuiserie, de charpenterie du bâtiment, d'installation de cuisines équipées et de meubles de salles de bains.

Le même jugement ordonne aux créanciers de faire au greffe la déclaration de leur créance dans les trente jours à compter du jugement déclaratif de faillite.

Juge-commissaire : M. René Lejeune.

Procès-verbal de vérification des créances : le 11 août 1998, à 10 heures.

Le curateur, (signé) Me Jean-Jacques Germeau, avocat, rue Sainte-Véronique 27, 4000 Liège. (18777)

Par jugement du 22 juin 1998, le tribunal de commerce de Liège a prononcé la faillite de la S.P.R.L. U.Isolma, ayant son siège social à 4020 Liège, rue de Fétinne 114*B*, R.C. Liège 191611, T.V.A. 455.695.706, avec date du début des opérations commerciales le 20 juillet 1995, pour l'exploitation d'une entreprise de placement de cloisons et de faux-plafonds, entreprise d'isolation thermique et acoustique.

Le même jugement ordonne aux créanciers de faire au greffe la déclaration de leur créance dans les trente jours à compter du jugement déclaratif de faillite.

Juge-commissaire : M. Henri Freson.

Procès-verbal de vérification des créances : le 11 août 1998, à 10 heures.

Le curateur, (signé) Me Jean-Jacques Germeau, avocat, rue Sainte-Véronique 27, 4000 Liège. (18778)

Tribunal de commerce de Mons

—

Dénomination : Natale, Michele, né à Caltanizetta le 10 octobre 1943, domicilié à 7012 Jemappes, rue Tournante 5, ayant exercé l'activité d'atelier de réparation électrique, R.C. Mons 136720, déclaré en faillite par jugement du tribunal de commerce de Mons du 3 novembre 1997. Faillite clôturée pour insuffisance d'actif et déclarant le failli non excusable.

Pour extrait conforme : le curateur, (signé) Christine Delbart. (18779)

Tribunal de commerce de Nivelles

—

Par jugement du tribunal de commerce de Nivelles du lundi 22 juin 1998, a été déclarée ouverte, sur aveu, la faillite de M. Philippe Gauthier, né à Ottignies le 30 mars 1961, exerçant à titre principal le commerce de détail en électroménager, sous la dénomination « Electro Val », domicilié à 1332 Genval, rue de la Station 20, et dont le siège d'exploitation est établi à la même adresse, R.C. Nivelles 53952, T.V.A. 693.260.780; juge-commissaire : M. Jean-Claude Rasquinet; curateur : Me Luc Goethals, avocat à 1330 Rixensart, avenue de Mérode 112; date limite du dépôt des créances : dans les trente jours de la date de la faillite; clôture du procès-verbal de vérification des créances : le jeudi 6 août 1998, à 11 heures, en l'auditoire de ce tribunal, rue de Soignies 21, à 1400 Nivelles.

Le curateur, (signé) Luc Goethals. (18780)

Par jugement du tribunal de commerce de Nivelles du lundi 22 juin 1998, a été déclarée ouverte, sur aveu, la faillite de la S.A. Centre européen de la Décoration, en abrégé « C.E.D. », exerçant à titre principal le commerce d'importation et d'exportation de meubles sous la dénomination « Italian look », dont le siège social est établi à 1380 Lasne, rue de l'Abbaye 20, et dont le siège d'exploitation est établi à la même adresse, R.C. Nivelles 76325, T.V.A. 452.685.142; juge-commissaire : M. Jean-Claude Rasquinet; curateur : Me Luc Goethals, avocat à 1330 Rixensart, avenue de Mérode 112; date limite du dépôt des créances : dans les trente jours de la date de la faillite; clôture du procès-verbal de vérification des créances : le jeudi 6 août 1998, à 11 heures, en l'auditoire de ce tribunal, rue de Soignies 21, à 1400 Nivelles.

Le curateur, (signé) Luc Goethals. (18781)

Tribunal de commerce de Tournai

—

Par jugement prononcé le 11 juin 1998, le tribunal de commerce de Tournai, a déclaré ouverte la faillite, sur aveu, de la S.P.R.L. Lallement Albert Transports, ayant son siège social sis à 7500 Tournai, rue des Volontaires 1, R.C. Tournai 57147, T.V.A. 411.623.953.

Les créanciers sont tenus de produire leurs créances au greffe du tribunal de commerce de Tournai, rue des Filles-Dieu 1, à 7500 Tournai, dans un délai de trente jours (13 juillet 1998).

La clôture du procès-verbal de vérification des créances a été fixée au 13 août 1998, à 9 heures, en chambre du conseil du tribunal de commerce de Tournai, palais de justice, à Tournai.

Curateur : Me A. Schamps, avocat à Tournai, place Reine Astrid 26.

Tournai, le 11 juin 1998.

Le curateur, (signé) A. Schamps. (18782)

Rechtbank van koophandel te Antwerpen

—

Door vonnis d.d. 18 juni 1998 is de datum der staking van betalingen van het faillissement van de N.V. Abeco, met zetel te 2140 Borgerhout, Terlostraat 23, H.R. Antwerpen 321464, uitgesproken door vonnis d.d. 19 februari 1998, teruggebracht naar 19 augustus 1997.

De curator, (get.) S. Van der Hofstadt. (18783)

Rechtbank van koophandel te Brugge, afdeling Brugge

—

Bij vonnis van de rechtbank van koophandel te Brugge, d.d. 18 juni 1998, werd, op dagvaarding, voor geopend verklaard het faillissement van Top Service B.V.B.A., met maatschappelijke zetel te 8210 Zedelgem (Loppem), Rietmeers 36, H.R. Brugge 84391, voor horecadienstverlening, verschaffing van arbeidskrachten aan handels- en nijverheidsondernemingen, BTW 457.495.550.

Staking van betaling : voorlopig bepaald op 18 juni 1998.

Rechter-commissaris : de heer Emile Vanbiervliet, rechter in handelszaken.

Curator : Mr. Johan Mermuys, advocaat te 8490 Jabbeke, Aartrijkse-steenweg 1*c*.

Plaats en uiterste datum voor aangiften van schuldvorderingen : griffie van de rechtbank van koophandel te Brugge, Kazernevest 3, en dit vóór 17 juli 1998.

Datum en plaats van de zitting voor de afsluiting van het proces-verbaal van verificatie van de schuldvorderingen : 24 juli 1998, om 10 uur, in de gehoorzaal van de rechtbank van koophandel te Brugge, Kazernevest 3, zaal N.

Voor eensluidend uittreksel : de curator, (get.) Johan Mermuys. (18784)

Rechtbank van koophandel te Dendermonde, afdeling Sint-Niklaas

—

Faillissement : B.V.B.A. Abo, met maatschappelijke zetel te 9160 Lokeren, Zand 34/1, H.R. Sint-Niklaas 52935, groot- en kleinhandel in alarmtoestellen en toebehoren, BTW 440.524.312.

Bij vonnis van de rechtbank van koophandel te Dendermonde, afdeling Sint-Niklaas, d.d. 19 juni 1998, werd voornoemde, op bekentenis, failliet verklaard en werd de datum van staking van betalen bepaald op 19 december 1997.

Mevr. Anne-Marie Laureys, advocaat te 9160 Lokeren, Roomstraat 40, werd als curator aangesteld.

De heer Harry Cornelis, rechter in handelszaken bij de rechtbank van koophandel, werd als rechter-commissaris aangesteld.

De schuldeisers moeten hun aangifte van schuldvordering doen ter griffie van de rechtbank van koophandel te Dendermonde, afdeling Sint-Niklaas, Kazernestraat 12, te 9100 Sint-Niklaas, binnen de dertig dagen na het vonnis.

De sluiting van het proces-verbaal van nazicht van de schuldvorderingen is gesteld op 9 september 1998, te 15 uur, in de gehoorzaal van de rechtbank van koophandel te Sint-Niklaas, Kazernestraat 12, te Sint-Niklaas.

Voor gelijkvormig uittreksel : de curator, (get.) A.M. Laureys. (18785)

Rechtbank van koophandel te Gent

—

Bij vonnis d.d. 19 juni 1998, op dagvaarding, 1e kamer, werd het faillissement vastgesteld inzake Nifri, Natacha, geboren te Gent op 17 september 1972, wonende te 9050 Gent-Ledeberg, Langestraat 213, drankgelegenheid, met als benaming « Den Artiest », te 9000 Gent, Zuidstationstraat 48 (volgens handelsregister Vlaanderenstraat 115, te 9000 Gent, en met benaming « Entente »), H.R. Gent 184177, en geschrapt, met stopzetting d.d. 31 maart 1998.

Rechter-commissaris : de heer Alain Mys.

Datum staking van de betalingen : 19 juni 1998.

Indienen schuldvorderingen : griffie rechtbank van koophandel, Oude Schaapmarkt 22, 9000 Gent, vóór 17 juli 1998.

Sluiting van het proces-verbaal van nazicht van de ingediende schuldvorderingen : 4 september 1998, te 9 uur, in de rechtbank, gehoorzaal A, tweede verdieping.

De curator : Mr. Marc Herssens, advocaat, kantoorhoudende te 9000 Gent, Recollettenlei 43.

Voor eensluidend uittreksel : de hoofdgriffier, (get.) H. Vanmaldeghem. (Pro deo) (18786)

Bij vonnis d.d. 19 juni 1998, op dagvaarding, 1e kamer, werd het faillissement vastgesteld inzake B.V.B.A. Euro-Forestière, uitbating van een handelsfonds bemiddelend in dienstverlening, handel in goederen, bosbouw en alle werken die ermee verband houden; de aankoop, verkoop en makelarij van kwaliteitshout en industrieel hout, met maatschappelijke zetel gevestigd te 9000 Gent, Blekerijstraat 75, BTW 417.695.064.

Rechter-commissaris : de heer Marijn De Vis.

Datum staking van de betalingen : 19 juni 1998.

Indienen schuldvorderingen : griffie rechtbank van koophandel, Oude Schaapmarkt 22, 9000 Gent, vóór 13 juli 1998.

Sluiting van het proces-verbaal van nazicht van de ingediende schuldvorderingen : 7 september 1998, te 9 uur, in de rechtbank, gehoorzaal A, tweede verdieping.

De curator : Mr. Fernand De Vliegher, advocaat, kantoorhoudende te 9000 Gent, Pacificatielaan 33.

Voor eensluidend uittreksel : de hoofdgriffier, (get.) H. Vanmaldeghem. (Pro deo) (18787)

Bij vonnis d.d. 19 juni 1998, op dagvaarding, 1e kamer, werd het faillissement vastgesteld inzake Horecapa B.V.B.A., invoer- en uitvoerhandel van menigvuldige goederen, groothandel in diverse goederen, groothandel in elektrische toestellen, machines en materieel, in elektrische apparaten en artikelen voor de huishouding met uitzondering van de verlichtingsartikelen en radio-elektrisch materieel; onderneming voor het plaatsen van ventilatie en verluchting; verhuring van automaten; uitbating van automatische spelen en behendigheidsspelen, met maatschappelijke zetel gevestigd te 9080 Beervelde, Kasteelstraat 25, H.R. Gent 181612, BTW 456.571.575.

Rechter-commissaris : de heer Roger De Swaef.

Datum staking van de betalingen : 19 juni 1998.

Indienen schuldvorderingen : griffie rechtbank van koophandel, Oude Schaapmarkt 22, 9000 Gent, vóór 14 juli 1998.

Sluiting van het proces-verbaal van nazicht van de ingediende schuldvorderingen : 8 september 1998, te 9 uur, in de rechtbank, gehoorzaal A, tweede verdieping.

De curator : Mr. Edmond De Poorter, advocaat, kantoorhoudende te 9052 Zwijnaarde, Hekers 39.

Voor eensluidend uittreksel : de hoofdgriffier, (get.) H. Vanmaldeghem. (Pro deo) (18788)

Bij vonnis d.d. 19 juni 1998, op dagvaarding, 1e kamer, werd het faillissement vastgesteld inzake Arashi N.V., ontwikkeling en commercialiseren van soft- en hardware, telecommunicatietechnologie, beveiligingssystemen en multimedia, met maatschappelijke zetel gevestigd te 9000 Gent, BTW 457.437.053.

Rechter-commissaris : de heer Dirk Vandenbussche.

Datum staking van de betalingen : 19 juni 1998.

Indienen schuldvorderingen : griffie rechtbank van koophandel, Oude Schaapmarkt 22, 9000 Gent, vóór 13 juli 1998.

Sluiting van het proces-verbaal van nazicht van de ingediende schuldvorderingen : 7 september 1998, te 9 uur, in de rechtbank, gehoorzaal A, tweede verdieping.

De curator : Mr. Marcel Gyde, advocaat, kantoorhoudende te 9070 Destelbergen, Dendermondsesteenweg 78.

Voor eensluidend uittreksel : de hoofdgriffier, (get.) H. Vanmaldeghem. (Pro deo) (18789)

Bij vonnis d.d. 19 juni 1998, op bekentenis, 1e kamer, werd het faillissement vastgesteld inzake Muvan N.V., onderneming in onroerende goederen, aan- en verkoop, groot- en kleinhandel, import en export, doorvoer inconsignatieneming, tussenpersoon in de handel, studie-, organisatie- en raadgevend bureau inzake financiële-, handels-, fiscale- of sociale aangelegenheden, met maatschappelijke zetel gevestigd te 9880 Poeke, Poekedorpstraat 28, bus 1, H.R. Gent 187972, BTW 440.308.635.

Rechter-commissaris : de heer Charles Carmeliet.

Datum staking van de betalingen : 19 juni 1998.

Indienen schuldvorderingen : griffie rechtbank van koophandel, Oude Schaapmarkt 22, 9000 Gent, vóór 13 juli 1998.

Sluiting van het proces-verbaal van nazicht van de ingediende schuldvorderingen : 7 september 1998, te 9 uur, in de rechtbank, gehoorzaal A, tweede verdieping.

De curator : Mr. Carine De Vos, advocaat, kantoorhoudende te 9000 Gent, Savaanstraat 72.

Voor eensluidend uittreksel : de hoofdgriffier, (get.) H. Vanmaldeghem. (Pro deo) (18790)

Bij vonnis d.d. 12 juni 1998, op dagvaarding, 1e kamer, werd het faillissement vastgesteld inzake N.V. Brugse Investerings- en Promotiemaatschappij B.I.P., in vereffening, onderneming in onroerende goederen, met maatschappelijke zetel gevestigd te 9000 Gent, Hoogpoort 71, bus 22, (volgens vennootschapsdossier Hoogstraat 71, bus 22), BTW 436.871.865.

Rechter-commissaris : de heer Etienne De Lariviere.

Datum staking van de betalingen : 12 juni 1998.

Indienen schuldvorderingen : griffie rechtbank van koophandel, Oude Schaapmarkt 22, 9000 Gent, vóór 7 juli 1998.

Sluiting van het proces-verbaal van nazicht van de ingediende schuldvorderingen : 1 september 1998, te 9 uur, in de rechtbank, gehoorzaal A, tweede verdieping.

De curator : Mr. Hans De Meyer, advocaat, kantoorhoudende te 9000 Gent, Coupure 373.

Voor eensluidend uittreksel : de hoofdgriffier, (get.) H. Vanmaldeghem. (Pro deo) (18791)

Rechtbank van koophandel te Hasselt

—

De rechtbank van koophandel te Hasselt, tweede kamer, heeft, bij vonnis van 11 juni 1998, het faillissement na vereffening gesloten verklaard van Mipera B.V.B.A., Koolmijnlaan 13, te Houthalen, H.R. Hasselt 75432, failliet verklaard op datum van 1 december 1994.

De rechtbank heeft beslist dat er geen redenen bestaan om de gefailleerde verschoonbaar te verklaren en heeft de curatoren ontlast van hun opdracht.

Voor eensluidend uittreksel : de curatoren, (get.) Mr. Lieve Dehaese; Mr. Johan Dehaese. (18792)

De rechtbank van koophandel te Hasselt, tweede kamer, heeft, bij vonnis van 11 juni 1998, het faillissement bij vereffening gesloten verklaard van Costermans, René, Processieweg 16, te Tessenderlo, H.R. Hasselt 51528, failliet verklaard op datum van 27 april 1995.

De rechtbank heeft beslist dat de gefailleerde verschoonbaar is en heeft de curatoren ontlast van hun opdracht.

Voor eensluidend uittreksel : de curatoren, (get.) Mr. Lieve Dehaese; Mr. Johan Dehaese. (18793)

De rechtbank van koophandel te Hasselt heeft, bij vonnis van 18 juni 1998, het faillissement van de C.V. Prezmetal, met zetel te 3945 Ham, Sportlaan 6, failliet verklaard bij vonnis van 2 mei 1991, gesloten verklaard na vereffening.

De gefailleerde werd niet verschoonbaar verklaard.

Voor eensluidend uittreksel : de gewezen curator, (get.) Mr. W. Plessers. (18794)

Rechtbank van koophandel te Kortrijk

—

De rechtbank van koophandel te Kortrijk, vierde kamer, verklaarde, bij vonnis d.d. 8 juni 1998, de bewerkingen van het faillissement (vonnis d.d. 4 mei 1998) van N.V. L.en K. De Roo, met zetel te 8500 Kortrijk, Rollegemknokstraat 20, gesloten door vereffening bij gebrek aan actief. De gefailleerde werd niet verschoonbaar verklaard.

Voor eensluidend uittreksel : de curator, (get.) Herman Willaert. (18795)

Rechtbank van koophandel te Leuven

—

Faillissement : B.V.B.A. MN Food Sales, zetel : Slachthuislaan 3, 3000 Leuven, groothandel in diverse goederen, H.R. Leuven 97690, BTW 461.557.474.

Vonnis rechtbank van koophandel te Leuven, d.d. 19 juni 1998.

Rechter-commissaris : W. Denon.

Curator : D. De Maeseneer, Naamsestraat 39, bus 1, 3000 Leuven.

Indienen schuldvorderingen ter griffie rechtbank van koophandel te Leuven : vóór 15 juli 1998.

Nazicht schuldvorderingen zelfde griffie : 3 augustus 1998, om 15 u. 15 m.

De curator, (get.) D. De Maeseneer. (18796)

Rechtbank van koophandel te Tongeren

—

Door vonnis van de rechtbank van koophandel te Tongeren, van 22 juni 1998, werd in staat van faillissement verklaard, ingevolge dagvaarding, Jammaers Verzekeringskantoor B.V.B.A., met maatschappelijke zetel te Tongeren, Elfde Novemberwal 16, H.R. Tongeren 71267, onderneming in onroerende goederen en verzekeringen, BTW 419.980.504.

Tijdstip ophouden van betaling : 22 juni 1998.

Curatoren : Mrs. Philippe en Cécile Noelmans, Moerenstraat 33, 3700 Tongeren, vóór 18 juli 1998.

Sluiting proces-verbaal nazicht van de schuldvorderingen : 27 juli 1998, om 10 uur, op de griffie van de rechtbank van koophandel te Tongeren, Kielenstraat 22, eerste verdieping.

Voor eensluidend uittreksel : de curatoren, (get.) Philippe en Cécile Noelmans. (Pro deo) (18797)

Bij vonnis van de rechtbank van koophandel te Tongeren, d.d. 22 juli 1998, werden de bewerkingen van het faillissement Manware N.V., met maatschappelijke zetel gevestigd te 3600 Genk, Paniswijerstraat 90, bus 2, H.R. Tongeren 60186, gesloten verklaard bij vereffening.

Dit vonnis zegt voor recht dat er geen redenen voorhanden zijn om gefailleerde verschoonbaar te verklaren.

Beveelt de publicatie van dit vonnis bij uittreksel in het *Belgisch Staatsblad* .

Zegt voor recht dat in toepassing van artikel 83 Faill. W. de gefailleerde rechtspersoon ophoudt te bestaan.

Zeft voor recht dat de opdracht van de curatoren een einde heeft genomen en geeft hen algemene kwijting.

Voor eensluidend uittreksel : de curatoren, (get.) Mrs. A.M. & J. Scheepers. (18798)

Bij vonnis van de rechtbank van koophandel te Tongeren, d.d. 22 juli 1998, werden de bewerkingen van het faillissement Coopmans, Eddy Valentinus, handelaar, geboren te Sint-Truiden op 8 januari 1958, wonende te Borgloon, Hamstraat 19, H.R. Tongeren 54562, gesloten verklaard bij vereffening.

Dit vonnis zegt voor recht dat er geen redenen voorhanden zijn om gefailleerde verschoonbaar te verklaren.

Beveelt de publicatie van dit vonnis bij uittreksel in het *Belgisch Staatsblad* .

Geeft de schuldeisers opnieuw het recht om ieder afzonderlijk hun rechtsvordering tegen de goederen van de gefailleerde uit te oefenen overeenkomstig art. 82 Faill. W.

Zegt voor recht dat de opdracht van de curatoren een einde heeft genomen en geeft hen algemene kwijting.

Voor eensluidend uittreksel : de curatoren, (get.) Mrs. A.M. & J. Scheepers. (18799)

Bij vonnis van de rechtbank van koophandel te Tongeren, d.d. 22 juni 1998, werd het faillissement van Mevr. Arkens, Ingrid, Sint-Truidersteenweg 6, te 3700 Tongeren, gesloten verklaard bij gebrek aan toereikend actief.

Dit vonnis zegt voor recht dat er geen redenen voorhanden zijn om gefailleerde verschoonbaar te verklaren.

Voor eensluidend uittreksel : de curator, (get.) Mr. E. Vanbergen. (18800)

De rechtbank van koophandel te 3700 Tongeren, Kielenstraat 22, bus 4, heeft bij vonnis van 22 juni 1998, op bekentenis, in staat van faillissement verklaard : Gerarts, Luc, geboren te Bree op 24 november 1969, wonende en handeldrijvende te Maaseik, Ziepstraat 13, H.R. Tongeren 70188, brood- en banketbakkerij, verbruiksalon, BTW 699.247.363.

Rechter-commissaris : F. Graux.

Tijdstip staking van betaling : 20 mei 1998.

Curatoren : Budo, Ivo, & Van der Auwera, Liesbeth, advocaten te 3680 Maaseik, Siemkensheuvel 20.

Indienen van de schuldvorderingen : griffie rechtbank van koophandel, Kielenstraat 22, bus 4, te 3700 Tongeren, vóór 22 juli 1998.

Sluiting proces-verbaal nazicht van de schuldvorderingen : 27 juli 1998, om 10 uur, Kielenstraat 22, Tongeren.

Voor eensluidend uittreksel : de curatoren, (get.) Bude, Ivo; Van der Auwera, Liesbeth. (18801)

Huwelijksvermogensstelsel − Régime matrimonial

—

Suivant jugement prononcé par la première chambre civile du tribunal de première instance de Charleroi en date du 14 mai 1998, le contrat de mariage modificatif du régime matrimonial entre M. Christian Robert Jean Jouniaux, employé Belgacom, né à Sivry le 10 avril 1956, et son épouse, Mme Cristina Orfanu, enseignante, née à Bucarest (Roumanie) le 26 octobre 1960, domiciliés ensemble à Chimay, section de Vaulx, Les Quartiers 48, dressé par acte du notaire Michel Dumont, résidant à Charleroi, en date du 9 mars 1998, a été homologué.

Les époux Jouniaux-Orfanu, prénommés, ont déclaré vouloir compléter leur régime matrimonial par l'apport à la communauté d'un ensemble immobilier sis à Chimay, section de Vaulx, au lieu-dit « Les Quartiers », n° 48, apport conféré par M. Christian Jouniaux.

Pour extrait conforme : pour les époux Jouniaux-Orfanu : le notaire, (signé) Michel Dumont. (18802)

Par requête du 26 mai 1998, M. Smettin, Eric André Suzanne Claude Ghislain, chauffeur, né à Barvaux-en-Condroz le 12 décembre 1959, et son épouse, Mme Lefebvre, Béatrice Lucienne Joséphine, infirmière, née à Bruxelles le 8 mai 1967, domiciliés et demeurant ensemble à Andenne (Seilles), rue de la Caserne, ont introduit devant le tribunal civil de première instance de Huy, une requête en homologation du contrat modificatif de leur régime matrimonial, dressé par acte du notaire Bataille, à Huy, en date du 14 mai 1998.

Le contrat modificatif comporte le régime de la séparation de biens pure et simple et les époux constituent accessoirement au régime de la séparation de biens, une société dans laquelle M. Smettin déclare faire entrer un immeuble.

Pour extrait conforme : le notaire, (signé) Battaille. (18803)

Par jugement rendu en date du 23 juin 1998, le tribunal de première instance de Tournai a homologué le contrat modificatif de la composition des patrimoines communs et respectifs existant entre M. Delbecq, Stéphane Freddy Raymond Michel, sans profession, né à Tournai le 10 août 1967, et son épouse, Mme Dedeyne, Sandrina Isabelle Eliane, infirmière, née à Leuze le 21 avril 1971, demeurant ensemble à Molenbaix, Haut Hameau 4, dressé par le notaire Alain Henry, à Estaimbourg, le 16 avril 1998.

(Signé) Alain Henry, notaire. (18804)

Par jugement rendu en date du 16 juin 1998, le tribunal de première instance de Tournai a homologué le contrat modificatif de la composition des patrimoines communs et respectifs existant entre M. Senesael, Daniel Henri, professeur, né à Tournai le 13 janvier 1957, et son épouse, Mme Sabay, Anne Germaine Jacqueline, professeur, née à Tournai le 14 juin 1956, demeurant ensemble à Néchin, rue Albert Ier 75, dressé par le notaire Alain Henry, à Estaimbourg, le 22 avril 1998.

(Signé) Alain Henry, notaire. (18805)

Blijkens vonnis uitgesproken op 16 juni 1998 door de vierde kamer van de rechtbank van eerste aanleg te Doornik, werd de akte, verleden voor notaris Henry van den Bossche, te Horebeke, op 6 februari 1998, houdende wijziging van het huwelijksvermogensstelsel bestaande tussen de heer Freddy Marcel Vandekerckhove, zelfstandige, en zijn echtgenote, Mevr. Melinda Françoise Irène Vancauwenberghe, bediende, samenwonende te Saint-Sauveur, rue Durenne 36, gehomologeerd.

(Get.) H. van den Bossche, notaris. (18806)

Suivant jugement prononcé le 18 mai 1998 par le tribunal de première instance de Verviers, a été homologué le contrat de mariage modificatif entre les époux, Rixhon, Marcel Victor Ghislain, pensionné, et Orban, Louisette Joséphine Laurence, sans profession, domiciliés à 4820 Dison, avenue Jardin-Ecole 19, dressé par acte du notaire Benoît Jeangette, à Dison, le 16 février 1998.

Pour les époux, (signé) B. Jeangette, notaire. (18807)

Volgens vonnis uitgesproken op 5 mei 1998, door de rechtbank van eerste aanleg te Brussel, werd de akte houdende wijziging van het huwelijksvermogensstelsel tussen de heer Cartrysse, Edward Sylvain Noë, handelaar, geboren te Leuven op 19 november 1957, en zijn echtgenote, Mevr. Bosmans, Jacqueline Cecile Christiane, huisvrouw, geboren te Leuven op 18 maart 1959, samenwonende te Overijse, Frans Verbeekstraat 6, verleden voor notaris Maryelle Van den Moortel, te Overijse, op 27 januari 1998, gehomologeerd.

Voor gelijkluidend uittreksel : (get.) Maryelle Van den Moortel, notaris. (18808)

Ingevolge vonnis uitgesproken in openbare terechtzitting van de 27e kamer van de rechtbank van eerste aanleg te Brussel, in dato 5 mei 1998, werd de akte houdende wijziging huwelijksvermogensstelsel, namelijk aanneming van het stelsel van scheiding van goederen met gemeenschap van aanwinsten, en inbreng door de echtgenote van eigen goederen in het gemeenschappelijk vermogen, tussen de heer Cloots, Jan, industrieel ingenieur, geboren te Mechelen op 14 december 1967, en zijn echtgenote, Mevr. Thielemans, Ann Nancy Francine, haarkapster, geboren te Vilvoorde op 11 januari 1968, samenwonende te Meise (Wolvertem), Hoogstraat 84, verleden voor het ambt van notaris Ludo Joris, te Londerzeel, op 2 maart 1998, aangevuld bij akte vereffening, verleden voor genoemde notaris Joris, in dato 2 maart 1998, gehomologeerd.

Londerzeel, 22 juni 1998.

Voor de echtgenoten Cloots-Thielemans : (get.) Ludo Joris, notaris. (18809)

Bij vonnis van 31 maart 1998 homologeerde de rechtbank van eerste aanleg te Brugge, zevende kamer, de akte houdende wijziging van huwelijksvermogensstelsel, verleden voor de notaris Pierre Soenen, te Brugge, op 9 januari 1998, tussen de echtgenoten Marchand, Filip Alfons Maria, havenarbeider, geboren te Blankenberge op 15 juni 1965, en Monbaliu, Nancy Maria, bediende, geboren te Knokke op 25 januari 1969, samenwonende te Knokke-Heist, Hulststraat 26.

Brugge, 18 juni 1998.

Voor de verzoekers : (get.) Pierre Soenen, notaris te Brugge. (18810)

Er blijkt uit een vonnis uitgesproken, op verzoekschrift, in de raadkamer door de rechtbank van eerste aanleg te Brugge, op 21 april 1998, dat gehomologeerd werd de wijziging van het huwelijksvermogensstelsel van de heer Eugène Jacques Debedts, en zijn echtgenote, Mevr. Godelieve Maria Berton, samenwonende te Knokke-Heist, Hermans-Lybaertstraat 14, opgemaakt door Mr. Robert Vrielynck, notaris te Brugge, Sint-Kruis, op 2 februari 1998.

(Get.) E. Van Tuyckom, notaris. (18811)

Er blijkt uit een vonnis uitgesproken, op verzoekschrift, in de raadkamer door de rechtbank van eerste aanleg te Brugge, op 28 april 1998, dat gehomologeerd werd de wijziging van het huwelijksvermogensstelsel van de heer Stefaan Jérôme Oscar Ryckaert, en zijn echtgenote, Mevr. Sabine Ludwina Gilbert D'haenekint, samenwonende te Brugge, Sint-Kruis, Maalsesteenweg 200, bus 9, opgemaakt door Mr. Robert Vrielynck, notaris te Brugge, Sint-Kruis, op 23 februari 1998.

(Get.) E. Van Tuyckom, notaris. (18812)

Bij verzoekschrift d.d. 22 juni 1998 hebben de heer Peter Ooghe, zetelgarnierder, en zijn echtgenote, Mevr. Annick Vermeulen, bediende, samenwonende te 9400 Ninove (Appelterre-Eichem), Muylemstraat 111, aan de rechtbank van eerste aanleg te Dendermonde de homologatie aangevraagd van de akte regeling wederzijdse rechten en nieuw huwelijkscontract, verleden voor notaris Ingrid Evenepoel, te Ninove, d.d. 22 juni 1998, inhoudende de wijziging van de samenstelling van het gemeenschappelijk vermogen door de inbreng in dat gemeenschappelijk vermogen van diverse onroerende goederen, thans toebehorende aan respectievelijk de heer Ooghe en Mevr. Vermeulen.

Namens de verzoekers : (get.) Ingrid Evenepoel, notaris. (18813)

Bij verzoekschrift van 29 april 1998 hebben de heer Johan Lefever, bediende, geboren te Tienen op 4 maart 1972, en zijn echtgenote, Mevr. Sandra Yvonne Cauwberghs, verkoopster, geboren te Tienen op 30 januari 1973, samenwonende te Boutersem (Willebringen), Domstraat 6, aan de rechtbank van eerste aanleg te Leuven, homologatie van de wijziging van hun huwelijkscontract verzocht.

Wijziging : behoud van wettelijk stelsel met inbreng van onroerend goed.

(Get.) Bert Valkeniers, notaris. (18814)

Bij vonnis van 15 april 1998 heeft de rechtbank van eerste aanleg te Leuven de akte bekrachtigd, verleden voor notaris Hugo Kuijpers, te Leuven-Heverlee, op 23 januari 1998, waarbij het huwelijksvermogensstelsel gewijzigd werd tussen de echtgenoten Roger Marcelin Mommaerts, invalide, en Jeannine Eduarda Paula Vanden Broeck, samen gehuisvest te Herent, Tildonksesteenweg 215.

(Get.) H. Kuijpers, notaris. (18815)

Scheiding van goederen − Séparation de biens

—

Par citation du 22 mai 1998, Mme Doriane Danielle Myriam Ghislaine Genin, aide soignante, de nationalité belge, domiciliée rue de la Gare 70, à Aubange, a introduit devant le tribunal de première instance d'Arlon une demande en séparation de biens judiciaire à l'encontre de son mari, M. David Rieymann, soudeur, domicilié rue de la Gare 70, à Aubange, afin d'obtenir la substitution du régime de la séparation des biens pure et simple au régime de la communauté légal existant depuis le mariage des époux soit le 24 juillet 1992.

Pour Mme Genin, Doriane : son conseil, (signé) V. Petrilli, avocat. (18816)

BIJLAGE tot het *Belgisch Staatsblad* van 27 juni 1998 − ANNEXE au *Moniteur belge* du 27 juin 1998

Bekendmaking gedaan in uitvoering van het artikel 34*bis* van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen

—

Publication faite en exécution de l'article 34*bis* des lois coordonnées sur les sociétés commerciales

—

« Vidi-Square », naamloze vennootschap,
te 2243 Zandhoven (Pulle), Cauwenberglei 46

H.R. Antwerpen 294188 − BTW 449.025.866

—

Door de algemene vergadering, gehouden op 22 juni 1998, werd het volgende beslist :

Principieel wordt het huidig kapitaal met tien miljoen frank (BEF 10 000 000) verhoogd van tien miljoen frank (BEF 10 000 000) naar twintig miljoen frank (BEF 20 000 000) door het creëren van tienduizend aandelen van dezelfde aard en die dezelfde rechten en voordelen bieden als de bestaande aandelen en die in de winsten zullen delen vanaf heden.

Deze nieuwe aandelen zullen tegen pari worden ingeschreven en afbetaald voor minstens één vierde in geld.

Overeenkomstig artikel 34*bis*, § 1, kan het voorkeurrecht tot intekening op de nieuwe aandelen door de huidige aandeelhouders van de vennootschap worden uitgeoefend gedurende een termijn van vijftien dagen die aanvangt op zes juli eerstkomend en eindigt op tweeëntwintig juli eerstkomend. (18817)

« Chauffage Collart », société anonyme,
à 1050 Ixelles, avenue de la Couronne 284

R.C. Bruxelles 359235 − T.V.A. 407.176.801

—

Avis aux actionnaires

Suivant procès-verbal par notaire An-Katrien Van Laer, de résidence à Herne, le 15 juin 1998, l'assemblée générale des actionnaires a notamment décidé d'augmenter le capital social à concurrence de 1 000 000 francs, pour le porter de 1 500 000 francs à 2 500 000 francs par la création de mille actions avec une valeur nominale de mille francs chacune, jouissant des mêmes droits et avantages que les parts existantes et participant aux bénéfices à partir de la constatation de leur souscription. Ces actions nouvelles seront souscrites en espèces au pair au prix de 1 000 francs chacune et entièrement libérées à la souscription. Elles seront offertes aux propriétaires des actions existantes dans la proportion de deux actions nouvelles pour trois anciennes. Le délai de souscription a une durée de quinze jours prenant cours le 6 juillet1998 pour se clôturer le 20 juillet 1998. Le droit de souscription doit être exercé au siège social de la société.

(18818) Le conseil d'administration.